

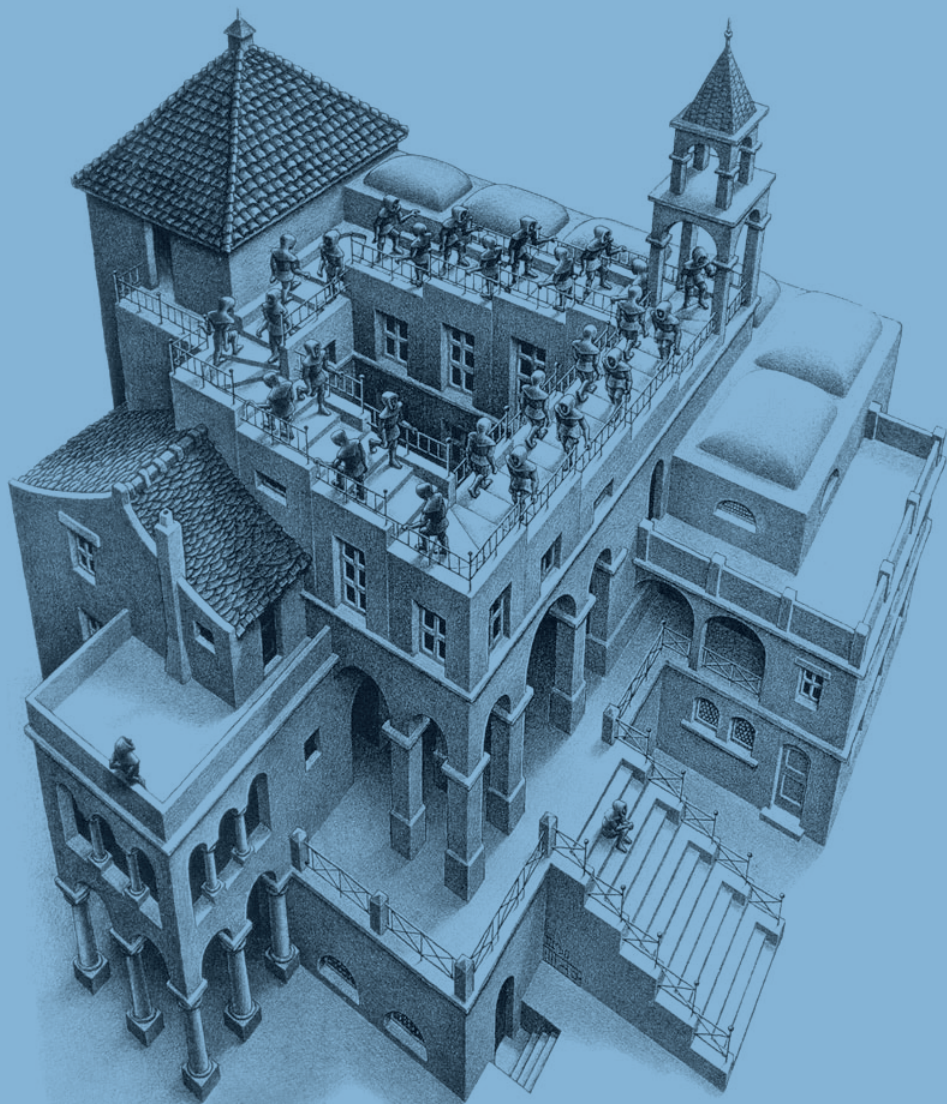

HELŠINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Godišnji izveštaj : srbija 2009

EVROPEIZACIJA – DOMETI I OGRANIČENJA

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

godišnji izveštaj : Srbija 2009

Evropeizacija – dometi i ograničenja

BEOGRAD, 2010

Godišnji izveštaj : Srbija 2009

EVROPEIZACIJA – DOMETI I OGRANIČENJA

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ILUSTRACIJA NA NASLOVNOJ STRANI

Maurits Cornelis Escher, *Uspinjanje i silaženje*, 1960

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

*Ova publikacija štampana je zahvaljujući pomoći
Civil rights defenders*

ISBN 978-86-7208-166-4

COBISS.SR-ID 175741196

CIP – Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

061.2"2009"; 316.4(497.11)"2009"; 323(497.11)"2009"

HELSINŠKI odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd) Godišnji izveštaj : Srbija 2009 :

Između realnosti i evropskih integracija / Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. –

Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2010 (Beograd : Zagorac). – 566

str. ; 71 cm

Tiraž 500. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

a) Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd) – 2009

b) Srbija – Društvene prilike – 2009

c) Srbija – Političke prilike – 2009

Sadržaj

ZAKLJUČCI I PREPORUKE	9
I EVROPEIZACIJA – DOMETI I OGRANIČENJA	19
Nasilje: sa političkog na društveni teren	39
II MEHANIZMI DRŽAVNE PRINUDE	
Transformacija u profesionalnu vojsku	53
Iskorak policije	83
III PRAVNI SISTEM	
Pravosuđe: početak ili pokušaj reforme	103
Sud, suđenja, kriminal i prošlost	115
Suđenja pred nacionalnim sudovima	123
IV PARLAMENT I NEZAVISNA TELA	
Skupština 2009 : odsustvo demokratskog potencijala	153
Uloga nezavisnih tela u zaštiti ljudskih prava	171
V SLOBODA VERE	
Verska prava i slobode	189
VI HAŠKI TRIBUNAL: UTICAJ NA DRUŠTVO	
Suočavanje: Srbi kao žrtve	215
Slučaj Ganić i Jurišić	221
Deklaracija o Srebrenici	223
Reakcije na Deklaraciju o Srebrenici	233
Deklaracija Narodne skupštine Republike Srbije o osudi zločina u Srebrenici	237
VII MANJINE: MERA DEMOKRATIJE	
Položaj manjina u Srbiji pod stalnim tenzijama	241
LGBT populacija na udaru	271
Položaj žena	293
Nasilje među decom i omladinom: kako do rešenja	301
Civilno društvo: usamljeni akteri demokratizacije društva	309

VIII SOCIJALNA I EKONOMSKA PRAVA	
Godina teških uslova	319
Institucionalna socijalna zaštita i ljudska bezbednost.	329
IX VOJVODINA, SANDŽAK I JUG SRBIJE	
Vojvodina model za decentralizaciju Srbije.	339
Sandžak: stalna tenzija	365
Jug Srbije i albansko pitanje	395
X EKONOMIJA	
Nepovoljna privredna struktura.	407
XI MEDIJI	
Mediji lak plen	421
XII SRBIJA I SVET	
Srbija i svet 2009: kritična tačka još nije pređena	443
Kandidatura za EU – istorijski iskorak	449
Srbija i SAD: poboljšanje odnosa	459
Rusija: raskorak u težnjama Beograda i Moskve	463
Turska: regionalni faktor stabilnosti	481
XIII SRBIJA I SUSEDI	
Početak otopljanja	491
Crna Gora: Stalna kriminalizacija režima u Podgorici	493
Hrvatska: Neprevaziđena prošlost	501
Srbija i Bosna: Ključ regionalne bezbednosti	511
Makedonija: Pod stalnim pritiskom suseda	521
Konsolidacija kosovske države i reakcije Beograda	533
XIV HELSINŠKI ODBOR U 2009	
Šta smo ostvarili u 2009. godini	569

Zaključci i preporuke

Srbija je tokom 2009. godine napravila neophodan iskorak u definisanju svoje budućnosti kao evropske zemlje. Mere koje je srpska vlada preduzela na tom kursu otvorile su evropsku perspektivu. To je neminovno dovelo do negativnih reakcija jednog dela srpske elite koja grčevito brani svoje pozicije, istrajavajući na velikodržavnom projektu. To se pre svega, odnosi na protivljenje članstvu u NATO, interpretaciju nedavne prošlosti, odbranu statusa quo u Bosni.

Bez obzira na otvaranja evropske perspektive, Srbija je još uvek u procepu između želje da se nađe u evropskoj porodici i jakog konzervativnog bloka koji nastoji da očuva model patrijarhalne i narodnjačke države. Otežavajuća je okolnost totalna blokada privrede, loša privatizacija, monopol tajkuna i nesposobno rukovodstvo na svim nivoima. Osim toga, kočnica razvoja je i centralizam koji se žilavo suprotstavlja bilo kakvoj decentralizaciji i regionalizaciji kao preuduslovu za demokratizaciju i preuzimanje odgovornosti na svim nivoima.

Iskorak Srbije ka evropskoj perspektivi podrazumeva i odlučniju unutrašnju transformaciju: položaj Vojvodine, promena Ustava, decentralizacija i regionalizacija, status manjina, reforma medijskog prostora. To je preduslov za raskidanje sa Miloševićevim nasleđem.

Vrednosni sistem Srbije, uprkos deklarativne opredeljenosti za moderne vrednosti, nije se odmakao od autoritarnog modela kombinovanog sa anarhijom kao posledicom opšte devastacije društva. Konzervativizam čiji su nosilac na političkom nivou Demokratska stranka Srbije (DSS) i Srpska napredna stranka (SNS), a na društvenom, Univerzitet i Srpska pravoslavna crkva (SPC), čini Srbiju ksenofobičnim, autističnim i netolerantnim društvom. U njemu dominiraju radikalne desne grupacije koje su prisutne na Univerzitetu i imaju jak uticaj na mlade generacije. To bitno utiče na njihov model vrednosti, a time i na percepciji drugih.

Sve to za posledicu ima izuzetnu netolerantnost prema svim manjinskim, ali i ranjivim grupama, na kojima se prelama srpski nacionalizam. To su etničke i verske manjine, LGBTB populacija, politička alternativa i

posebno organizacije koje se bave ljudskim pravima. Velika je neosetljivost prema potrebama lica sa invaliditetom, deci sa posebnim potrebama, svim vrstama ugroženih grupa (penzioneri, psihijatrijski bolesnici). Upravo se preko otpora konceptu ljudskih prava kao simbolu modernog koncepta društva očituje duboki konzervatizam.

Narodna skupština je tokom 2009. godine usvojila 270 zakona među kojima i ključne zakone koji napokon zaokružuju pravni okvir za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava. To se pre svega odnosi na Zakon protiv diskriminacije i Zakon o ravnopravnosti, kao i niz drugih, kao što su Zakon o pristupu informacijama i sl. Paralelno, ustanovljena su i nezavisna tela koja treba da budu glavni kontrolni mehanizmi. Zajedno sa civilnim sektorom i nevladine organizacije (NVO) stvorene su pretpostavke da se ljudska prava promovišu kao temeljna civilizacijska vrednost. Implementacija će u velikoj meri zavisiti od obrazovnog sistema koji treba pomenute zakone da ugradi u kurikulum i obrazuje nove generacije na novom konceptu vrednosti.

Država je u toku 2009. godine po prvi put krenula u obračun sa nasiljem koje je obuhvatilo sve sfere javnog i privatnog života. U tom smislu MUP je ne samo doprineo da se Srbija nađe na beloj šengenskoj listi, već je konačno, ozbiljnije krenuo u obračun sa narko dilerima, trafikingom i nasilnim navijačkim grupama. Po prvi put država počinje da preuzima kontrolu nad represivnim institucijama koje treba da garantuju bezbednost svakog građanina. Uz reformu pravosuđa stvaraju se pretpostavke za jačanje poverenja u državne institucije. Međutim, da bi se postigao poželjan nivo neophodno je pokrenuti privredu i uspostaviti neke moralne pretpostavke na kojima društvo počiva.

Zatvaranje državnog pitanja je bitan preduslov za unutrašnju demokratizaciju i prosperitet Srbije. U tom smislu, zatvaranje državnog pitanja Srbije je obaveza i EU, pre svega, kroz promenu Dejtonskog sporazuma koja bi obezbedila funkcionisanje Bosne kao države. Drugi važan element je to da EULEX suštinski preuzme kontrolu na celoj teritoriji Kosova i brzo počne sa implementacijom sporazuma nedavno potpisanog sa MUP Srbije.

Predlog predsednika Republike Borisa Tadića da se usvoji Rezolucija o Srebrenici aktivirao je emocije i raspravu koja nije pokazala značajnije pomake. Srebrenica kao simbol genocida i zločina u Bosni još dugo će biti predmet osporavanja i relativizacije. Bez obzira na činjenicu da je Skupština Srbije usvojila Deklaraciju o Srebrenici, srpska elita još nije spremna da na odgovoran način raspravlja o nedavnoj prošlosti.

Članstvo u NATO ostaje otvorena dilema i verovatno tačka na kojoj će se sukobljavati konzervativizam sa opredeljenjima za reforme. Članstvo u NATO ima podršku stručne, ali i dela javnosti koji razume racionalne razloge za tu opciju. Reakcije na inicijativu za referendum o NATO jasno su pokazale da se javno mnjenje pomera i da je neophodno dodatno informisanje o karakteru Severnoatlanskog saveza i važnosti da Srbija postane deo sistema kolektivne bezbednosti.

Kada je reč o verskim incidentima u posmatranom periodu, njihov ukupan broj opada, ali zajednice koje su i do sada bile najugroženije, na primer, Jehovini svedoci i Hrišćanska adventistička crkva, i dalje su izložene različitim oblicima diskriminacije. I policija i tužilaštvo nerado podnose tužbe na osnovu člana 317. Krivičnog zakona (podsticanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netolerancije), što nikako ne doprinosi smanjenju i prevenciji incidenata inspirasinih verskom netolerancijom. Indiferentan odnos državnih organa prema sve češćoj internacionalizaciji problema zaštite verskih prava nacionalnih manjina u Srbiji je zabrinjavajući i neodgovoran.

Žestoke optužbe između političkih i verskih lidera u Sandžaku i namerno zanemarivanje aktuelne vlasti ovog područja, dovelo je do internacionalizacije bošnjačkog pitanja u Sandžaku. Prisustvo i interes brojnih međunarodnih organizacija (OEBS, Savet Evrope, EU, međunarodne i lokalne nevladine organizacije, te ambasade) jasno ukazuje da međunarodna zajednica želi da spreči mogućnost dalje radikalizacije i nasilja.

Imajući u vidu gore pomenute činjenice, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji predlaže

Vladi Srbije

- Da ubrza i ispuni sve predušlove za dobijanje kandidature EU, uključujući i što hitnije hapšenje Ratka Mladića;
- da učini napor za što bržu normalizaciju odnosa u regionu, uključujući i priznanje Kosova;
- da se iskreno angažuje na podršci revizije Dejtonskog sporazuma, kako bi se Bosna i Hercegovina stabilizovala i što pre osposobila za kandidaturu za članstvo u EU;
- da Srbija nakon što je usvojena Deklaracija o Srebrenici pokaže volju za istinsko priznanje genocida u Srebrenici tako što će Deklaraciju preuzeti svi mediji, obrazovne i druge državne institucije kao zvaničnu istinu;
- da nastavi sa suštinskom decentralizacijom zemlje, kako bi se stekli uslovi za brži oporavak privrede i preuzimanje odgovornosti na svim nivoima;
- da poštuje specifičnosti svih regiona, posebno Sandžaka, i njihove posebnosti kao što su multietnički i multikonfesionalni karakter. Srbija bi zbog geostrateškog položaja Sandžaka ovom delu zemlje morala da posveti posebnu pažnju;
- Ministarstvo vera treba da prekine sa povlađivanjem jednoj od sukobljenih islamskih zajednica;
- Vlada treba da predloži novi Zakon o informisanju kako bi se što adekvatnije uredio medijski prostor;
- Vlada treba da što adekvatnije saraduje sa civilnim sektorom, posebno onim NVO koje promovišu i štite ljudska prava kako bi implementacija zakona protiv diskriminacije bila što brža i što uspešnija;
- Vlada treba iskreno da podrži sva nezavisna regulatorna tela kako bi suzbijanje korupcije bilo što efikasnije. U tom smislu pristup informacijama mora biti što transparentniji;
- sa stanovišta ljudske bezbednosti Vlada mora angažovanije da promoviše nove bezbednosne vrednosti i u tom smislu pripremi građane za članstvo u NATO;

- treba do kraja sprovesti reformu pravosuđa kao osnovne karike u uspostavljanju vladavine prava;
- da što iskrenije saraduje sa Haškim tribunalom kao pretpostavkom za pokretanje dijaloga o nedavnoj prošlosti;
- da promoviše atmosferu i vrednosti tolerancije i ljudskih prava i pokaže iskreni interes za odnos prema svim manjinama;
- treba raditi na daljem unapređivanju zakonskog okvira novim predlozima, ili izmenama i dopunama postojećih zakona, i to u što kraćem roku nakon što postane jasno da usvojeni zakon nije izdržao proveru u praksi, ili pokazuje ozbiljne nedostatke;
- predlagači zakona i resorna ministarstva treba aktivno i ažurno da prate praktičnu primenu određenog zakona, kako bi na vreme mogli da reaguju u cilju njegovog poboljšanja. U tom smislu je neophodno uspostaviti kvalitetnu komunikaciju predlagača zakona sa Narodnom skupštinom;
- Skupština bi trebalo da ima sopstvene mehanizme za kontrolu nad implementacijom donetih zakona;
- uspostaviti instrumente saradnje sa predstavnicima civilnog društva i omogućiti im primereno učešće u radu Skupštine;
- uvesti obaveznu raspravu o izveštajima nezavisnih državnih institucija i regulatornih tela, uz usvajanje preporuka i mera koje je neophodno preduzeti za poboljšanje njihove funkcije.
- sistematski promovisati Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, kao i Zakon o ravnopravnosti polova;
- sprovoditi kampanju za implementaciju Rezolucije UN 1325;
- voditi stalnu kampanju protiv nasilja nad ženama;
- više uvažavati rad ženskih organizacija (poštujući iskustva i kompetencije u određenim oblastima) unapređenju rodne ravnopravnosti i poboljšanju položaja i života žena u Srbiji;
- usvajanje *strategije razvoja medija* jedna je od najvažnijih pretpostavki za stvaranje pozitivnog ambijenta u kome će javnost biti objektivno i blagovremeno informisana, a mediji posloovati po demokratskim i tržišnim principima;

- *Savet za štampu* bi morao na samom startu da se izbori za ugled i među štampanim medijima i među građanima, radeći nepristrasno i energično po slovu i duhu Kodeksa novinara;
- mora se brže i konsekvantnije nastaviti sa privatizacijom medija i njihovim svođenjem na broj koji bi bio racionalan i s gledišta konzumenata i sa stanovišta ekonomske pozicije samih medija;
- da se država angažuje na stvaranju društvene klime naklonjene manjinama; čini se da još uvek nedostaje spoznaja da je svet međuzavistan i da je pitanje manjina jedno od onih koje je pod stalnim nadzorom međunarodne zajednice;
- da se usklade pravni propisi kojima se regulišu prava od vitalnog značaja za manjine;
- da se deluje konstruktivno na rešavanju sukoba unutar pojedinih manjinskih, odnosno verskih zajednica;
- da se efikasno deluje protiv svakog oblika narušavanja međuetničkih odnosa;
- da se omogući manjinama da, sa kapacitetima sa kojima raspolaze, odigraju konstruktivnu ulogu u procesima evrointegracija i podsticanju političke, privredne i kulturne saradnje u regionu.

Međunarodnoj zajednici

- Da ubrza kandidaturu Srbije kako bi se sprečile opozicione konzervativne snage u nameri da to spreče;
- da ne tretira Srbiju kao regionalnog lidera, jer to stvara nedoumice u regionu i istovremeno ohrabruje teritorijalne pretenzije od kojih se još nije odustalo;
- da što pre zatvori pitanje granica u regionu kako bi se zaustavio trend potpune etnifikacije regiona;
- međunarodna zajednica u završnoj fazi zatvaranja balkanskog pitanja, mora voditi računa da bi svako ponovno otvaranje pitanja granica bilo otvaranje Pandorine kutije i rušenje bezbednosne strukture na kojoj se radilo dve decenije. Jedinствена i funkcionalna Bosna i Hercegovina su ključ stabilnosti Balkana. A kada je o Srbiji reč, zatvaranje pitanja granica otvara novi prostor za promene unutar same Srbije;
- da ozbiljnije podrži onaj deo civilnog sektora koji promoviše vrednosti ljudskih prava i druge evropske standarde i norme;
- da insistira na ozbiljnom procesu suočavanja unutar same Srbije;
- da traži reformu obrazovanja na svim nivoima i u međuvremenu ozbiljno podrži alternativno obrazovanje bazirano na konceptu ljudskih prava;
- da insistira na suzbijanju organizovanog kriminala, trafikinga i pranja novca;
- da i dalje insistira na regionalnom povezivanju i otvaranju svih regionalnih zemalja kao preduslovu za brži razvoj i stvaranje dinamičnog kulturnog prostora;
- da što više radi na edukaciji kadrova koji treba da se angažuju u procesu pridruživanja EU i njihovom odgovornom ponašanju prema društvu; da se istovremeno što više angažuje i na pripremi društva bez čega nema ozbiljnog prihvatanja novih vrednosti;
- da insistira na transparentnosti i departizaciji političkog života;
- da što pre sve članice EU priznaju Kosovo kako bi se odblokirao proces pridruživanja i Srbije i Kosova;

Civilnom sektoru

- Da se što konstruktivnije angažuje na sprovođenju zakona koji garantuju zaštitu ljudskih prava, posebno Zakona protiv diskriminacije i Zakona o ravnopravnosti;
- da se što više angažuje u promovisanju atmosfere tolerancije i suživota;
- da se solidarno ponaša u svim represivnim situacijama onog dela NVO koje su na stalnom udaru države i desnih konzervativnih snaga;
- da podrže sva nezavisna tela i stvore čvrst savez čiji je cilj promena kulturnog modela i uspostavljanje pravne države;
- da nastavi kampanju i pritisak na državu da se adekvatno postavi u odnosu na nedavnu prošlost i da insistira na hapšenju Ratka Mladića i Gorana Hadžića;
- da se što više angažuje na evropeizaciji društva.

I

Evropeizacija – dometi i ograničenja

Evropeizacija – dometi i ograničenja

Ovo je deseti po redu izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji koji se bavi političkim i ekonomsko–društvenim kontekstom koji u velikoj meri određuje kvalitet ljudskih prava; takođe, i karakterom uzroka koji su u pozadini sistematskog kršenja ljudskih prava. Ljudska prava su vrednosni odraz svakog društva i u tom smislu, pouzdan pokazatelj sistema vrednosti na kome to društvo počiva. Nažalost, srbijansko društvo je još uvek u velikoj meri opterećeno nedavnom prošlošću prema kojoj nema adekvatan stav, koji bi pomogao prevazilaženju nagomilanih problema, pa i na polju ljudskih prava. Ratovi su najekstremniji oblik kršenja ljudskih prava čije posledice se još uvek osećaju u srbijanskom društvu.

Protekla godina bila je u znaku napora da se Srbija profiliše kao zemlja koja stremi evropskim integracijama, što je, paradoksalno, posledica izrazito nepovoljnih unutrašnjih i spoljnih, pre svega, ekonomsko-finansijskih prilika. Proklamovana navodna neutralnost je postepeno iščezavala, jer Srbija nije bila u stanju da bez pomoći i podrške prevaziđe posledice svet-ske i unutrašnje krize. Rusija, i sama pogođena krizom pokazala se nepouzdanim osloncem.

Poduhvat da se Srbija veže za evropske integracije nije bio jednostavan, jer mu se suprotstavljao izuzatno jak, dominantan konzervativni blok, koji nije lako prihvatio poraz na izborima iz 2008. Relativna pobjeda demokratskog bloka otežala je konsolidaciju vlasti na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. U atmosferi stalnog osporavanja, Vlada je ipak ispunila uslove neophodne za aktiviranje Prelaznog trgovinskog sporazuma, kao i za pristupanje šengenskom viznom režimu. Kad je o ovom drugom reč, Ministarstvo unutrašnjih poslova je takoreći, napravilo podvig koji niko nije očekivao. U međuvremenu je i konzervativni blok prilagodio retoriku novim okolnostima i prihvatio proevropski diskurs, što mu je otvorilo vrata za komunikaciju sa Zapadom.

Kosovska nezavisnost, odnosno nepristajanje na tu realnost, i dalje je bila prioritet na spoljnopolitičkom planu i u diplomatskim aktivnostima, ali je ekonomska realnost ipak dobila prevagu u odnosima sa svetom. Odnosi sa susedima, međutim, ostali su na veoma niskom nivou, a u pozitivnom smeru pomicali su se samo pod pritiskom Evropske komisije i članica zemalja EU, kao i SAD.

Uprkos izuzetno nepovoljne ekonomske, socijalne i društvene situacije, Vlada je uspela da kroz parlament progura najveći broj zakona relevantnih za zaokruživanje pravnog okvira neophodnog za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava. Tu svakako spada usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o ravnopravnosti polova. Skupština je u 2009, usvojila 264 zakona. Ratifikovan je i značjan broj međunarodnih konvencija i sporazuma. Sa stanovišta ljudskih prava najznačajniji među njima su Konvencija UN o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni protokol uz tu Konvenciju. Revidirana je Evropska socijalna povelja, kao i Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima. Usvojena je Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza, Konvencija o dostupnosti informacija, kao i Dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnoškom kriminalu, dve konvencije MOR, jedna o bezbednosti zdravlja na radu.

Tokom 2009, počela je i reforma pravosuđa koja treba da doprine se razgradnji petrificiranog i korumpiranog pravosudnog sistema. Domaći pravni poredak tek treba da se osposobi (odgovarajućim zakonima i mehanizmima) za izvršavanje obavezujućih odluka međunarodnih tela za zaštitu ljudskih prava (UN Komitet, Evropski sud za ljudska prava).

Protekla godina pokazala se prelomnom i po tome što je vlast po prvi put preduzimala kaznene mere protiv nasilnog ponašanja, diskriminacije i što je neutralisala negativne efekte prethodne vlade na sve oblike poštovanja ljudskih prava. Međutim, kada je reč o društvenoj atmosferi i vrednosnom sistemu, Srbija se još uvek nalazi na radikalnom desnom krilu. Osnovni problem u ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava je loše funkcionisanje nadležnih institucija i malih kapaciteta pojedinih institucija. Osim toga, radikalni nacionalizam, ksenofobija i netolerancija i dalje preovlađuju kao osnov vrednosnog sistema u kome funkcionišu naročito mlađe generacije.

U celini, opšta društvena atmosfera je nepovoljna za poštovanje ljudskih prava, posebno ranjivih i manjinskih grupa. Loše funkcionisanje državnih institucija i zatvorenost i netolerantnost društva, glavni su razlozi što je poštovanje ljudskih prava na niskom nivou. Nasilje kao oblik ponašanja još uvek karakteriše sve društvene i javne sfere života. Vlast je počela da reaguje na te pojave, ali još nije počela sa rešavanjem njihovih uzroka. Blokada i urušenost sistema, sebičnost političke elite i odsustvo morala u javnim poslovima najveća su prepreka mobilizaciji društva za promene. Javni prostor je zatvoren za alternativni dijalog i društveni angažman. Političke elite monopolišu i određuju javni diskurs.

Evropska orijentacija

Srbija kao siromašna i devastirana zemlja nema veliki manevarski prostor za dileme oko izbora opcije za budućnost. Jedino EU poseduje infrastrukturu i kapacitete da pomogne zemljama kao što je Srbija. Zato je institucionalno povezivanje sa EU jedini način evropeizacije i usvajanja evropskih vrednosti i normi, uz nadzor i rukovođenje odgovarajućih evropskih institucija i organa. Konsolidacija srbijanske vlade na proevropskom putu dovela je, međutim, do oštre konfrontacije sa antievropskim i antizapadnim savezom snaga koje u takvom razvoju događaja vide opasnost za svoj ideološki koncept. Naime, reč je o procesu koji Srbiju prisiljava na zatvaranje nacionalnog i državnog pitanja, odnosno na odustajanje od teritorijalnih aspiracija, pre svega prema Bosni. Na političkom planu taj blok predstavlja Vojislav Koštunica i njegova partija, Tomislav Nikolić, bez obzira na promenjenu retoriku njegove partije, radikali Vojislava Šešelja, kao i partija Velimira Ilića. Međutim, taj blok je mnogo širi i obuhvata uticajne krugove u SPC, medijima, akademskim krugovima i kulturnoj eliti. Objektivno su se na toj strani našli i delovi tzv. druge Srbije, deo civilnog društva i istaknuti pojedinci koji nemaju svest o tome da rušenje Demokratske stranke i Borisa Tadića odlaže ionako fragilnu i mukotrpnu transformaciju srbijanskog društva.

Cilj ovog bloka je prvenstveno, obaranje aktuelne vlade i raspisivanje prevremenih parlamentarnih izbora, sa nadom da u postizbornom rasporedu obezbede većinu. Njihova strategija je sveobuhvatna i dodatno se oslanja na efekte ekonomske i socijalne krize koja je pogodila široke segmente društva. U tom smislu, traži podršku među mladima, frustriranim zbog odsustva izvesne perspektive, nezaposlenima, u sindikalnim organizacijama i širem krugu gubitnika tranzicije.

Eskalacija nasilnih incidenata (smrt francuskog mladića, otkazivanje gej parade zbog bezbenosnog rizika i dr), svedoče o snazi nacionalizma sa elementima fašizacije, koji ugrožava temelje društvenog poretka. Ta evidentna opasnost iznudila je pozicioniranje Demokratske stranke na pitanjima na kojima je do sada bila ambivalentna. U tom kontekstu, najindikativniji su najnoviji javni istupi predsednika Srbije Borisa Tadića i ostalih čelnika te stranke.

Kristalizacija te orijentacije je izazvala oštre reakcije konzervativnog bloka. Do njih je dolazilo različitim povodima, ali uvek sa jedinstvenim ciljem – da se pozicija Vlade i predsednika destabilizuju: tokom letnjih meseci povodom usvajanja kontroverznog Zakona o informisanju, zatim otkazivanja Parade ponosa i konačno, serije nasilnih incidenata i fizičkog nasrtaja na strance. Sve je to korišćeno kao argument da Vlada ne kontroliše situaciju u zemlji. Povodom usvajanja pet vojnih zakona u Skupštini Srbije Demokratska stranka i ministar odbrane Dragan Šutanovac su optuženi da tim dokumentima praktično pripremaju teren za priključivanje Srbije NATO.

Odgovor predsednika Borisa Tadića na optužbe iznenadio je preciznošću i odlučnošću u definisanju vrednosnog okvira na kome će Vlada insistirati. Prva njegova značajna izjava, povodom smrti francuskog mladića Brisa Tatona da se „radi o neprekinutom lancu nasilja koje je obeležilo devedesete godine prošlog veka, zverskih zločina počinjenih na tlu bivše Jugoslavije, podrške štrajkovima Jedinici za specijalne operacije (JSO), političkog jezika koji proizvodi bes protiv tzv. izdajnika (...) atmosfere mržnje prema svakoj manjini ...“¹ najavila je taj iskorak Demokratske stranke.

U opširnijem objašnjenju tih teza, u intervju za nedeljnik NIN, 8. oktobra 2009. godine, predsednik Tadić je posebno apostrofirao „preživjele“ državne strukture koje su bile u službi režima Slobodana Miloševića, u prvom redu policiju i sudstvo. Pri tome je posebno naglasio da „vlada nema nikakvu javnu podršku za suštinsku reformu društva, naprotiv ima stalnu opstrukciju“. Takođe je istakao da „postoje političke organizacije koje ohrabruju funkcionisanje ekstremnih grupa i propagiraju nasilništva kao svojevrstu ideologiju“. U tom kontekstu je naveo da je „za nasilje često uzimano kao alibi Kosovo“ i da neki „predstavnici opozicije prizivaju nasilje na ulicama i predviđaju pad vlade na ulici“.² U oba nastupa Boris Tadić je Demokratsku stranku po prvi put jasno vrednosno opredelilo u odnosu na nedavnu prošlost. To znači da je Miloševićevo nasleđe označio kao glavni uzrok „poremećaja vrednosti“ koje su „kriminal uvele u političke strukture, pravosuđe, policiju, vojsku, obaveštajni sistem, zdravstvo, sport i školstvo“. Još važnije je njegovo opredeljenje za „članstvo u EU, vrednosne promene srpskog političkog društva, normalizaciju medijskog prostora, privlačenje stranih investicija, reformu pravosudnog sistema“.³

Boris Tadić je takođe naglasio da Srbija mora da menja nasleđeni vrednosni sistem, jer je „rešenje naših problema u nama samima, u promeni odnosa prema radu, da poštujemo drugog, da se ponašamo pristojno, da ne ugrožavamo život drugog čoveka, da ne optužujemo druge za izdajništvo, da ne proglašavamo ljude neprijateljima društva“.⁴

Uzbuna zbog otvaranja evropske perspektive

Odluka Vlade Srbije da podnese kandidaturu za članstvo u Evropskoj uniji krajem 2009. godine, je iskorak kada je reč o profilisanju Srbije kao evropske zemlje. Ta odluka izazvala je široko, mada ne uvek i otvoreno, nezadovoljstvo antievropskog bloka. Osim narodnjačkih partija (DSS, SNP, SRS, NS i sl.) tu spada i najveći deo humanističke elite Srbije poput Srpske

2 *NIN*, 8. oktobar 2009.

3 *Pečat*, 9. oktobra 2009.

4 Isto.

akademije nauka i umetnosti (SANU), velikim delom Univerziteta, Srpske pravoslavne crkve (SPC), raznih desnih grupacija i nevladinih organizacije, kao i delova vojske i većeg dela medija.

Suočena sa ekonomskim kolapsom i opštom globalnom krizom, Vlada je tokom 2009. godine donela niz konkretnih mera i odluka koje su joj otvorile evropski put. Početkom godine doneta je odluka o jednostranoj primeni Prelaznog trgovinskog sporazuma, potpisan je sporazum MUP Srbije sa misijom EULEX na Kosovu. U oktobru je Evropska komisija dala pozitivan izveštaj o napredovanju Srbije prema evropskim integracijama, a u novembru je i glavni tužilac Haškog tribunala, Serž Bramerc dao pozitivnu ocenu o saradnji Srbije sa Haškim tribunalom. Holandija je napravila ustupak u vezi sa hapšenjem Ratka Mladića u ovoj fazi, što je i doprinelo pozitivnoj oceni tužioca Bramerca. Sve to je doprinelo da krajem decembra Evropski parlament donese odluku da se Srbija uključi u šengenski vizni sistem, kao i da Komisija EU odmrzne i Prelazni trgovinski sporazum.

Taj ubrzani proces približavanja EU stvorio je pozitivnu atmosferu u društvu (o čemu svedoče i brojna istraživanja). Predsednik Republike Boris Tadić je iskoristio "trenutak velike promene"⁵ da pokrene inicijativu da Narodna skupština Republike Srbije, nakon višegodišnjeg odlaganja usvoji Rezoluciju o genocidu u Srebrnici kao "obavezu Srbije prema Haškom tribunalu".

Ovakav ritam kretanja prema EU izazvao je nezadovoljstvo srpske mainstream elite i njenu kontraofanzivu koja se oslanja na nekoliko uspešno variranih streotipova, kao što su zavera Zapada protiv srpskog naroda, NATO bombardovanje, gubitak i nezavisnost Kosova i napad na Dejtonsku Bosnu.

Kontraofanziva i inicijativa "dve stotine"

Članstvo u NATO je još uvek otvoreno pitanje za Srbiju, ali se o njemu u stručnoj javnosti naveliko raspravlja. Kako su 2009. godine u NATO primljene Hrvatska i Albanija, Srbija se objektivno našla u izolovanoj poziciji.

5 Milica Delević u razgovoru za nedeljnik *Vreme*, 14. januar 2010.

Istovremeno, to je suštinski promenilo odnos vlasti prema ovoj organizaciji samom činjenicom što se ona sada nalazi na svim granicama Srbije (osim Bosne i Hercegovine i Kosova).

Sve to, kao i kandidatura Srbije za EU, intenziviralo je kontraofanzivu antievropskog bloka, koji je početkom januara 2010. godine izašao sa inicijativom raspisivanja referendum o (ne)ulasku Srbije u NATO. Cilj ove inicijative je prvenstveno u tome da se budućnost Srbije "cementira" na vojnoj neutralnosti shodno donetoj rezoluciji u Skupštini Srbije. Mediji imaju posebnu ulogu u stvaranju atmosfere, evocirajući sećanje na NATO intervenciju i „otimanje“ Kosova. Objektivno, takvo izjašnjavanje bi, posebno ukoliko bi se građani izjasnili protiv NATO, usporilo proces približavanja zemlje i Evropskoj uniji.

Potpisnici ove inicijative su akademici, književnici, univerzitetski profesori, crkveni velikodostojnici, glumci i drugi umetnici, među kojima i Dobrica Ćosić, Matija Bećković, Svetozar Stojanović Đorđe Vukadinović, Vasilije Krestić, Milorad Ekmečić, Čedomir Popov, Dušan Kovačević, mitropolit Amfilohije, vladika Artemije, kao i neki istaknuti sadašnji i bivši političari poput Vojislava Koštunice, Dušana Mihajlovića (ministra unutrašnjih poslova u Đinđićevoj vladi) i Dragana Jočića. Sve su to pojedinci (okupljeni i oko Memoranduma), koji su davali punu podršku Slobodanu Miloševića, a sada se bore za očuvanje njegovog nasleđa, pre svega, Republike Srpske.

Akademik Matija Bećković, profesor Svetozar Stojanović i predsednica Udruženja novinara Srbije (bivša glavna i odgovorna urednica Politike) Ljiljana Smajlović, su na konferenciji za štampu istakli da je referendum o NATO neophodan, jer postoji bojazan da bi se "odluke o članstvu Srbije u NATO mogla doneti iza zatvorenih vrata i iza leđa građana".⁶ Po njima, tako krupna državna pitanja se "ne smeju prepuštati političarima", a u apelu se posebno ističe argument da bi ulaskom u NATO Srbija priznala nezavisnost Kosova.

Profesor Svetozar Stojanović, protivnik NATO članstva, u prilog vojnoj neutralnosti Srbije ukazao je na, po njemu, važnu dimenziju – odnos prema Rusiji. Učlanjenjem u NATO Srbija bi ometala temeljno preispitivanje uloge NATO i odnosa sa Rusijom, kao i razmatranje ruskog predloga

6 Prema *Pressu*, 12. januar 2010.

o međunarodnoj bezbednosti. Stojanović je istakao da se “valja založiti i za konstruktivan pristup ruskoj inicijativi za novi međunarodni ugovor o bezbednosti”.⁷ Zalažio se da se Srbija, kao zemlja koja drži do svoje nezavisnosti i dostojanstva „ograniči na bilateralnu vojnu saradnju sa SAD, Rusijom, zemljama EU, Kinom, Indijom...”⁸

Rezolucija o Srebrenici (konačno) u Skupštini

U sklopu vladinog pomaka ka euroatlantskim integracijama, što dugoročno podrazumeva uvažavanje i određenih moralnih normi, predsednik Boris Tadić je pokrenuo inicijativu o usvajanju Rezolucije o Srebrenici u Narodnoj skupštini Srbije. Evropski parlament usvojio je Deklaraciju (2009) kojom se 11. juli u Evropi obeležava kao Dan Srebrenice. Ta rezolucija obavezuje sve evropske zemlje da usvoje istovetan dokument. Tadić je naveo da je to obaveza Republike Srbije prema Haškom tribunalu, ali i da je svestan da ona neće biti svugde dobro primljena ni u Srbiji ni u Republici Srpskoj.⁹

Inicijativa Borisa Tadića vrlo brzo je pokazala da pitanje nedavne prošlosti u srbijanskom društvu, a naročito u srbijanskim elitama, još nije došlo na dnevni red. Usledile su prve negativne reakcije sa argumentacijom da srebreničke žrtve nisu “izuzetak” i da se na isti način treba odati pošta i ostalim, pogotovo srpskim žrtvama. Odmah nakon toga lansirana je inicijativa i o drugoj rezoluciji o nevinim srpskim žrtvama proteklih ratova na prostoru bivše Jugoslavije.

Rezolucija je usvojena sa 127 glasova (od ukupno 250) i predstavlja maksimalni domet srbijanskog parlamenta. Bez obzira što se direktno ne pominje reč genocid, kako je definisan zločin u Srebrenici u rezoluciji Evropskog parlamenta, indirektno, Srbija ga je ipak priznala, jer se poziva na presudu Međunarodnog suda pravde. Još je važnije, međutim, da usvojena rezolucija bude praćena hapšenjem Ratka Mladića i jasnim

⁷ *Politika*, 14. januar 2010.

⁸ Isto.

⁹ Prema *Danasu*, 16. januara 2010.

promovisanjem Deklaracije kroz obrazovni sistem, medije i sve državne institucije.

Spinovanje antiamerikanizma

U pozadini anti-nato raspoloženja koga je sistematskim spinovanjem posredstvom medija srbijanska politička elita uspešno učinila opštim, u velikoj meri stoje antiamerički sentimente. Oni se sistematski konstruišu već gotovo pune dve decenije, a svako pojačano angažovanje američke administracije u regionu služi kao novi impuls. Iako je antiameričko raspoloženje bilo na vrhuncu početkom 2008. godine, nakon proglašenja nezavisnosti Kosova (kada je demolirana američka ambasada u Beogradu), najnoviji “talas” indukovao je svakako i “efektom Bajden”.

Nezadovoljstvo Amerikom koja je “na Balkanu skršila srpske nacionalne interese, a pomogla muslimanske, odnosno bošnjačke, hrvatske i albanske” (Ljiljana Smajlović)¹⁰, manifestovalo se direktno i masovno prilikom ceremonije otvaranja Univerzijade u Beogradu, 1. jula, zaglušujućim zvižducima upućenih američkom sportskom timu.

Dragan Simić, direktor Centra za američke studije u Srbiji je tom prilikom izjavio da je antiameričko raspoloženje dobrim delom posledica medijskog uticaja na javnost, jer se u određenom broju napisa ili televizijskih priloga “negovao jedan plitki antiamerikanizam, koji je vrlo ostrašćen i koji je jako štetan po naše odnose”.¹¹

Konsolidacija političke desnice

U opštem prestrojavanju političke scene, najveću “transformaciju” je prošao jedan deo radikala, formiranjem Srpske napredne stranke (SNS). Ta transformacija je imala podršku čitavog političkog establišmenta Srbije, kao i dela, posebno pravne elite. Ovakva odluka je rezultat i očigledne

¹⁰ *NIN*, 9. juli 2009.

¹¹ *Politika*, 13. juli 2009.

kompromitacije koju je ovoj stranci donosio Vojislav Šešelj svojim ponašanjem u Haškom tribunalu, ali i namere dela elite da se Srbija profiliše kao dvopartijska zemlja. Ovakav stav doprineo je tome da je Srpska napredna stranka dobila punu medijsku podršku, što joj je omogućilo da u relativno kratkom vremenu preuzme veći deo radikala i da na pojedinim lokalnim izborima ostvari relativno dobre rezultate (na primer, Voždovac, Zemun, Arandelovac).

Promena "odela" je sa blagonaklonošću prihvaćena i od EU i svih stranih posmatrača u Beogradu. Tomislav Nikolić kao predsednik stranke i Aleksandar Vučić kao njegov zamenik, nastojali su da promenjenom retorikom pridobiju podršku šire domaće i međunarodne javnosti. U tom smislu Aleksandar Vučić je putovao u SAD, mada ne zvanično, gde je u Wudrow Willson centru održao i predavanje.

Statut Srpske napredne stranke kao principe ističe: očuvanje teritorijalnog integriteta Republike Srbije sa Kosovom i Metohijom kao njenim sastavnim i neodvojivim delom; pomoć srpskom narodu van granica Srbije, a posebno na teritoriji bivše Jugoslavije; vladavinu prava, poboljšanje položaja Srbije u svetu i njen ulazak u EU sa Kosovom i Metohijom kao sastavnim delom Srbije, ali i razvijanje odnosa sa Rusijom, Kinom i Indijom; vojna neutralnost Srbije; poštovanje ljudskih i manjinskih prava itd.¹²

Srpska napredna stranka je veoma ofanzivno krenula u pripreme za nove izbore, bez obzira da li će prevremenih izbora, na čemu ona insistira, biti, ili će se održati u redovnom roku, 2012. Njen osnovni cilj u ovoj fazi je da preuzme što više glasača Srpske radikalne stranke i da na lokalnim izborima, koji se u pojedinim mestima održavaju, pokaže svoju moć. Svi dosadašnji učinci bili su zadovoljavajući. Slabost SNS, međutim, je njena loša kadrovska struktura i nedostatak pravog programa. Dosadašnja retorika svodila se na demagoški, pre svega socijalni populizam. U suštini, SNS želi samo smenu vlasti, kritikovanjem svega i svačega bez istovremenog nuđenja sopstvenih alternativnih rešenja.

U promovisanju SNS učestvovao je ceo konzervativni blok, uz logističku podršku medija. Do sada poznata udarna pesnica SNS su uglavnom

12 <http://www.srpskanaprednastranka.org/sr/o-srpskoj-naprednoj-stranci/statut-srpske-napredne-stranke.html>.

propagandisti rata Socijalističke partije Srbije (SPS) s početka devedesetih. Tu su Ratko Marković, pisac Miloševićevog ustava, Brana Crnčević, operativac etničkog inženjeringa, najpre tokom rata u Hrvatskoj, a potom i u Bosni i Hercegovini, Božidar Delić, komandant Prištinskog korpusa 1998, i 1999. godine, svedok u slučaju Milošević (njegovo svedočenje je i njega inkriminsalo, postoje snimci gde na tenku pali albansko selo), Goran Radosavljević Guri, šef Žandarmerije za vreme NATO intervencije i mnogi drugi sličnog profila.

Da li će Srbija istrajati na evropskoj orijentaciji još uvek je otvoreno pitanje, jer to zavisi, pre svega, od toga da li će se populistička i ekstremna politička orijentacija u buduće učvršćivati i dobijati podršku običnih građana, kao što je to slučaj sa Srpskom naprednom strankom.

Pobeda desnice na izborima u Mađarskoj ukazuje na fundamentalne promene na širem političkom polju Evrope. U tom kontekstu jačanje SNS nije izolovan fenomen, već je reč o problemu koga treba sagledavati u kontekstu realnih mogućnosti Srbije.

Novi patrijarh

S obzirom na tesnu povezanost Srpske pravoslavne crkve i političke elite, promena na tronu Srpske pravoslavne crkve (SPC) važna je indikacija za dalju orijentaciju Srbije. Ona, kako stvari stoje, neće doneti bitnije promene ni unutar same crkvene strukture i organizacije i njenog funkcionisanja, ni u odnosu na njene svetovne ambicije. Novoizabrani patrijarh Irinej (Gavrilović), prethodno episkop niški, koji je izabran za naslednika patrijarha Pavla (preminulog 15. novembra 2009), u tom smislu predstavlja spretno odabrani kontinuitet.

To znači da će SPC nastojati da očuva, u poslednjih 10 godina osvojeni prostor na društvenoj sceni Srbije, učvrsti ga, proširi i produbi, pogotovo kada je reč o državnoj politici.

Temelj njenog delovanja počivaće na nacionalizmu kao nepromenjenoj vrednosnoj vertikali njenog sopstvenog identiteta i "duhovnog"

delovanja u srpskom nacionalnom korpusu: “Jedan od prvih najsvetijih zadataka Crkve je da sačuva mučeničko Kosovo” i “da pomogne državi koja se trudi i sve čini da ga odbrani od onih koji hoće da ga prigrabe”, rekao je patrijarh Irinej u pristupnoj besedi, u Sabornoj crkvi u Beogradu, dan nakon što je izabran.¹³ Po njemu, Kosovo je srpski Jerusalim, bez koga nema ni Srbije. Druga ključna odrednica njegove prisupne besede je isticanje obaveze crkve da “rasejani narod na svim kontinentima sjedini i da očuva jedinstvo, što je bio iskonski zadatak Crkve u svim vremenima”.¹⁴

Ogromnim uticajem koga ima u Republici Srpskoj, agresivnim ponašanjem u Crnoj Gori, nepriznavanjem autokefalnosti Makedonskoj pravoslavnoj crkvi i ambicijom da “pomogne državi” u odbrani Kosova koje neki “hoće da prigrabe”, Srpska pravoslavna crkva ne prihvata novonastalu realnost u regionu i nastavlja sa negovanjem mita koji je srpski narod doveo do nacionalnog sunovrata na kraju XX veka.

Centralizam vs decentralizacija

Srbija je centralizovana država, što blokira celo društvo. Ne samo da je blokirana unutrašnjost zemlje, već je i Beograd kao centar opterećen i usporen preglomaznom državnim birokratijom. Njegovi potencijali su zarobljeni zbog nejasnih odnosa centralne, gradske i opštinskih vlasti. Za deblokiranje energije Srbije potrebna je promena Ustava. To podrazumeva decentralizaciju, ne samo autonomiju Vojvodine, već ona treba da prati svojinske i finansijske nadležnosti.

Na pitanju decentralizacije prelama se i sukob dva bloka, proevropskog i antievropskog. Rasprava o Statutu Vojvodine je otvorila i pitanje, kakve i kolike decentralizacije u Srbiji. Vojvodina je svojevremeno bila i prva žrtva Miloševićevog centralizma (antibirokratska revolucija 1989). Za vreme mandata Vojislava Koštunice decentralizacija se tretirala kao bauk i u svakom pokušaju da se otvori, recimo, pitanje Vojvodine, stizale su optužbe „patriotskog bloka“ da je reč o rastakanju Srbije, separatizmu sl.

13 Prema *Danasu*, 25. januara 2010.

14 Isto.

Vojislav Koštunica je promovisao regionalizaciju, međutim, njegov predlog se svodio na puko prenošenje određenih ingerencija centralnih vlasti na njihove regionalne poverenike. Unutrašnjost Srbije najviše ispašta zbog centralizma koji blokira svaku inicijativu. Međutim, pritisak unutrašnjosti je sve veći, kao i zahtevi EU, jer je decentralizacija uslov, ne samo demokratizacije i efikasnije uprave, već i za dolazak stranih investitora.

Mada je Demokratska stranka, uz veliki otpor omogućila usvajanje Statuta (još uvek ograničenog po ingerencijama), odsustvo predsednika Tadića i Mirka Cvetkovića na svečanom proglašenju Statuta Vojvodine u pokrajinskoj skupštini pokazuje koliko je to pitanje još uvek sporno unutar političke elite. Aleksandar Popov, direktor Centra za regionalizam, ističe da „njihovo odustvo nije dobra poruka javnosti ni Vojvodine, ni Srbije. Iz takvog odnosa centralne vlasti može se samo izvući zaključak da se ne želi dati veći značaj proglašenju Statuta u Skupštini Vojvodine, kao i da zbog samog tog čina nisu baš svi u Beogradu preterano zadovoljni“.¹⁵

Vlada je ipak pod pritiskom realnosti 2009. godine stvorila institucionalni okvir za izradu i sprovođenje Strategije decentralizacije Republike Srbije. Osnovan je Nacionalni savet za decentralizaciju. To je političko koordinaciono telo koje treba da koordinira izradu Strategije. Nacionalna koalicija za decentralizaciju (NKD) organizovala je i prvu konferenciju (29. i 30. marta 2010) koja se fokusirala na pokretanje šireg dijaloga u funkciji pripreme Strategije decentralizacije. Ovaj početak je, kao i u ostalim sferama, od izuzetne važnosti, ali će u krajnjem ishodu uspeh zavisiti isključivo od iskrenosti političke elite da se u tom procesu suštinski angažuje.

Reforma pravosuđa

Početak reforme pravosuđa uz reorganizaciju sudova, bez sumnje je najznačajniji događaj u pravosudno-političkom životu Srbije prošle godine. Nacionalna strategija reforme pravosuđa usvojena je na sednici Narodne skupštine Republike Srbije 25. maja 2006. godine, a njen osnovni ptoklaimovani cilj je da se uspostavljanjem vladavine prava i pravne sigurnosti

¹⁵ *Decentralizator*, broj 1, mart-april 2010.

vрати poverenje građana u pravosudni sistem Republike Srbije. Strategija, počiva na četiri ključna načela: nezavisnosti, transparentnosti, odgovornosti i efikasnosti pravosuđa.¹⁶

Demokratske promene (2000) samo su delimično i naizgled popravile ugled domaćeg sudstva, na primer, osnivanjem Veća za ratne zločine i Specijalnog suda za organizovani kriminal, kao i promenjenim načinom izbora (Visoki savet sudstva u čijem su sastavu profesionalne sudije ali i predstavnici vlasti – ministra pravde i predsednika skupštinskog Odbora za pravosuđe). Nažalost, brojne sudije, predsednici sudova i tužiocu su široko opsluživali režim Slobodana Miloševića. U suštini, zbog izostanka lustracije, najteže je bilo početi reformu sudstva, koje je inače, uživa veoma nisko poverenje građana.

2009. godine konačno je realizovan tzv. „francuski sistem“ u drugačijem rangiranju pravosudnih institucija koje su stepenovane na nov način. Reorganizacija sudova je izazvala žestoki otpor u srbijanskom pravosuđu i u javnosti. Po novoj organizaciji, od 1. januara 2010. počela je da funkcioniše nova mreža sudova koju prati i odgovarajuća podela tužilaštava. Osnovni sudovi preuzeli su ulogu dosadašnjih opštinskih sudova uz svoje sudske jedinice koje se nalaze po gradovima širom Srbije. Osnovni sudovi nadležni su za prvostepeni postupak i sude za krivična dela za koja je kao glavna kazna zaprećena novčana kazna, ili kazna zatvora do 10 godina, zatim u građanskim sporovima (parnicama, postupcima za naknadu štete), u stambenim sporovima, radnim sporovima, a vode i izvršne i vanparnične postupke. Takođe, pružaju pravnu pomoć, međunarodnu pravnu pomoć i sprovode druge poslove predviđene zakonom. Osnovana su i četiri apelaciona suda – u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu koji odlučuju po žalbama. Na vrhu piramide pravosudnih organa je Vrhovni kasacioni sud, koji preuzima najveći deo posla dosadašnjeg Vrhovnog suda.

16 „Nacionalna strategije reforme pravosuđa“, 2008, sajt Ministarstva pravde Republike Srbije.

Saradnja Srbije sa MKSJ

Polazeći od stanovišta srpske elite da rekonpozicija Balkana još nije završena i da Srbija nije pristala na novu realnost u regionu, odnosno nove granice, sagledavanje stvarnog dometa Haškog tribunala kada je reč o srbijanskom društvu, kao i dometima tranzicione pravde u Srbiji, pa i u regionu, mora se staviti u kontekst pre svega duhovne i intelektualne klime srbijanskog društva.

To se posebno odnosi na Bosnu i Hercegovinu, odnosno na očuvanje Republike Srpske (RS), na čijoj se integraciji u ekonomski i kulturni prostor Srbije strateški radi od potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Taj odnos prema RS se prelama i preko interpretacije rata u Bosni, jer se tretira kao „oslobodilački rat“ Srba u Bosni i Hercegovini, koji su ostvarili veliku istorijsku pobjedu uz „ogromne žrtve.“¹⁷ Zato je hapšenje Radovana Karadžića primljeno sa zebnjom, ali je istovremeno dodatno radikalizovalo ponašanje Milorada Dodika, kako bi se što pre realizovao plan odvajanja Republike Srpske.

Srbija je od samog početka rada Haškog tribunala modelirala javno mnjenje na tezi da je to antisrpska institucija i da je formirana da bi se srpski narod optužio za raspad Jugoslavije. U tom ključu treba razmatrati i saradnju srbijanske vlade sa Haškim tribunalom, zatim interpretaciju i praćenje pojedinačnih suđenja, posebno svojevremeno Slobodanu Miloševiću, Vojislavu Šešelju i sada, Radovanu Karadžiću.

Manjine kao merilo demokratije

Bez obzira što je Srbija takoreći, zaokružila pravni okvir kada je reč o manjinama (etničkim, verskim, LGTB, i dr), njihov položaj i tretman u društvu još uvek odslikava dominaciju nacionalizma kao jedine suštinske ideologije srpske elite koja se reflektuje na sve sfere javnog i društvenog prostora. I dalje dominira koncept etničke države što ima uticaj kako na unutrašnji

17 Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske*, iz predgovora Dobrice Ćosića, Službeni glasnik, 2008.

plan tako i na spoljnopolitičke prioritete u odnosu na susede, pre svega na Bosnu i Hercegovinu. Za profilisanje Srbije kao demokratskog društva u oblasti manjinskih prava nisu dovoljni samo zakoni, nego i odgovarajuća politička kultura na koju se treba osloniti u primeni „dobrih zakona“ i međunarodnih standarda.

Srbija i svet

Ponašanje Srbije na međunarodnom planu diktirano je proklamovanim strateškim ciljevima i prioritetima sažetim u sloganu „i Kosovo i Evropska unija“. Ovi ciljevi su nespojivi i u kontradikciji kada se imaju u vidu kriteriji i uslovi za članstvo u EU.

Kontroverzno ponašanje, kako na unutrašnjem tako i na spoljnom planu, proizilazi iz unutrašnje napetosti i suprotnosti među akterima koji definišu strateške ciljeve Srbije. Na jednoj strani, pritisak „realpolitike“ (prvenstveno zbog gotovo katastrofalne ekonomske situacije) nalaže njihovu racionalizaciju na evropskom kursu. Na drugoj, pritisak svojevremenog „ratnog lobija“ (patriotakog) insistira na zaokruživanju ratnih ciljeva međunarodno-pravnim i diplomatskim sredstvima. Ovaj drugi blok je u međuvremenu ojačan intelektualnim „sledbenicima“, koji su se na nacionalističko-konzervativnoj opciji profilisali nakon smene Miloševićevog režima.

Podnošenje kandidature za članstvo u EU (krajem 2009) podrazumeva prihvatanje nove realnosti u regionu, odnosno priznavanje novonastalih država nakon raspada Jugoslavije. Na tu činjenicu, kao i na obaveze Srbije, svakodnevno podsećaju međunarodni faktori poput SAD i EU, koji i na taj način žele da ubrzaju „zatvoranje balkanskog pitanja“. To podrazumeva evropsku perspektivu za sve novostvorene države, i to u postojećim granicama. To podjednako važi i za Bosnu i Hercegovinu i za Kosovo.

U toj „stupici“ zvanični Beograd deluje konfuzno i nedosledno. U nastojanju da pomiri nepomirljivo, oscilira između „evropskih“ i „patriotskih“ postupaka. S jedne strane, Vlada i predsednik Republike Boris Tadić trpe međunarodni pritisak i pritisak ekonomske realnosti u zemlji i, u tom

smislu očekivanja građana koji su glasali za evropsku opciju 2008. Na drugoj strani je konzervativni blok koji smatra da „Evropa ima alternativu“.

U procepu u kome se nalazi, zvanični Beograd se kreće između ustupaka (na Kosovu) i stalnog osciliranja u odnosu na Bosnu. Finansijske teškoće i ekonomska paraliza nalažu prihvatanje realnih ciljeva. Međutim, Srbija sve više gubi ucenjivački potencijal, jer je njena strategija najzad razumljiva kako susedima, tako i međunarodnoj zajednici. Insistiranje na ciljevima konzervativnog bloka je i izraz provincijalnosti i nerazumevanja novog konteksta međunarodnih odnosa.

Reformski procesi u institucijama represije

Imajući u vidu ulogu vojske i policije u devedesetim, kao i njihovo učešće u ratu i održavanju režima Slobodana Miloševića, najveći reformski pomaci u 2009. godini napravljeni su u Vojski Srbije (VS) i u policiji. Najznačajniji reformski uspjesi u prošloj godini su usvajanje dva ključna strategijsko-doktrinarna akta – Strategije nacionalne bezbednosti i Strategije odbrane. Te dve strategije i šest vojnih zakona (Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi; Zakon o civilnoj službi; Zakon o upotrebi Vojske Srbije i drugih snaga odbrane u multinacionalnim operacijama van granica Srbije; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o odbrani; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Vojski Srbije i Zakon o Vojnoobaveštajnoj i Vojnobezbednosnoj agenciji), Narodna skupština Srbije usvojila je 26. oktobra 2009. Reforma Vojske Srbije počela je bez adekvatne finansijske podrške, bez navedene strateške dokumentacije i zakonske regulative, i odvijala se više ili manje, na idejama i entuzijazmu vodećih ljudi u oružanim snagama. Otuda i činjenica da ključni dokumenti nisu doneti na početku tog procesa.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, usvojilo je nekoliko strateških dokumenata kojima će se u narednom periodu usmeravati rad Ministarstva, a posebno nekih organizacionih celina u okviru MUP. Strategije su donete u skladu sa “Mapom puta za priključenje Srbije EU”, i predstavljaju značajan korak ka usklađivanju načela rada srpske policije sa policijama država članica EU, i put ka prihvatanju najbolje prakse policijskog rada u Evropi.

U tom smislu Ministarstvo je izradilo predloge zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima i zakona o vanrednim situacijama (koje je Narodna skupština usvojila). Ovi zakoni, uz nekoliko drugih kojima se reguliše rad Ministarstva unutrašnjih poslova, predstavljaju najvažnije zakonske projekte MUP u protekloj godini, jer se njima regulišu izuzeto važna pitanja za bezbednost građana, čije je donošenje odlagano nekoliko prethodnih godina.

Skupština: odsustvo demokratskog potencijala

Prethodnih godina Skupština Srbije je bila glavni „kočničar reformi“. Usvajanjem Odluke o izmenama i dopunama Poslovnika Narodne skupštine, 17. februara 2009. godine, Skupština je deblokirana i njen rad se u velikoj meri poboljšao. Tokom 2009, usvojena su ukupno 264 zakona, dok je tokom deset dana prvog zasedanja u 2010, usvojeno nešto više od 30. Međutim, nedostatak demokratskog potencijala u okviru tzv. velikih partija ne pruža mogućnosti za različite stavove i sučeljavanje mišljenja i ideja u okviru parlamentarnih rasprava. Član parlamenta po pravilu nema suverenitet već partija kojoj pripada. Te partije najčešće deluju kao privatna preduzeća sa neupitnim i neprikosnovenim pravom odlučivanja uskih i povlašćenih grupa oko predsednika. Osim toga, skupštinska zasedanja karakteriše i nepristojno ponašanje i govor mržnje što dodatno kompromituje ovu važnu instituciju. Kako Srbija nije dostigla stabilnost koja bi garantovala mir i sigurnost građanima, neophodno je da se zakoni koje donosi Narodna skupština, počnu i primenjivati u praksi. To bi povećalo poverenje u ovu instituciju, čiji se rejting kreće oko 15 odsto, i niži je od rejtinga Evropske unije, vojske, crkve, pa čak i od Vlade Srbije i Haškog tribunala.

Korupcija, organizovani kriminal i nekažnjivost

Organizovani kriminal je najveća prepreka tranziciji u Srbiji. Slučaj Srbije verovatno spada u složenije zbog Miloševićevog nasleđa, rata, ratnih zločina, sankcija. Nije bilo ozbiljnijih pokušaja da se te strukture razbiju. Pokušaj premijera Zorana Đinđića da izađe na kraj sa tim problemom završio je njegovim ubistvom. Zemunski klan, koji je bio neposredni izvršilac ubistva, je razbijen u akciji *Sablja*, ali je vlada Vojislava Koštunice gotovo poništila rezultate te akcije. Akcija je javnosti prikazana kao masovno kršenje ljudskih prava. Međutim, u poslednje dve godine, kada se Srbija okrenula ka EU, usvojeni su zakoni i strategije neophodni za borbu protiv organizovanog kriminala.

Slučaj narko kartela Darka Šarića ponovo je otvorio pitanje organizovanog kriminala u Srbiji i njegovih veza sa politikom. Smatra se da snaga Šarićevog klana leži u finansijskoj moći i vezama u biznisu i politici, bez čega nema moćnog organizovanog kriminala. Tokom uspona narko klana Šarić, koji je, po oceni medija, znatno veći i moćniji od poznatog Zemuskog klana (rasturenog akcijom *Sablja*), promenilo se nekoliko vlada. Nijedna, međutim, nije imala hrabrosti da se uhvati u koštac sa njima. Mnoge istrage su ometane ili zataškavane, a moć klana je rasla, do nivoa kada je i sama država postala ugrožena.

Ekonomska realnost

Budžet Srbije za 2010. godinu upućuje na zaključak da će država veoma sporo lečiti posledice krize iz 2009. godine, mada je ona na izgled, prebrođena relativno dobro. Uskoro se mogu pojaviti i problemi koje će doneti snažan porast zaduživanja u inostranstvu tokom te krize, što sve zajedno Srbiju upućuje na energičan nastavak proevropskih reformi, kako bi se zemlja što pre našla u ekonomski sigurnijoj zajednici.

Socijalni i ekonomski uslovi, koji se rapidno pogoršavaju, mogu iznedriti uslove za rađanje socijalnih pokreta koji mogu ojačati radikalnu desnicu.

EU nema dovoljno razrađene mehanizme za rešavanje kriza poput ove u Srbiji, ali i u drugim zemljama regiona. Zato je neophodno jačanje regionalne saradnje čije bi institucionalizovanje značajno doprinelo deblokiranju regionalne dinamike.

Mediji kao opstrukcija

Mediji, kao potencijalno važan agent tranzicije, i dalje nisu osposobljeni ni materijalno ni profesionalno da obave tako važnu funkciju. Matrica koja se temelji na prevaziđenim šablonima ostala je nepromenjena. Osim toga, nedovoljno regulisani tržišni uslovi, različite forme kontrole, različiti vlasnički odnosi, dalja tabloidizacija štampe (i konsekvantno, nizak profesionalni nivo) – sve ono što je godinama, s nijansiranim razlikama označavalo medijski prostor Srbije, i dalje je prisutno.

Osiromašeni mediji laka su meta za izvršnu vlast i ekonomske centre moći koji, uprkos nepostojanju formalne kontrole, vaninstitucionalnim kanalima snažno utiču na oblikovanje štampe, radio i tv emisija. Mediji u Srbiji su i dalje u različitim vlasničkim odnosima – od državnih do onih sa “zamašnjim” ili sumnjivim kapitalom. Privatizacija se sprovodi sporo i uz puno nepoznanica, mada je još pre nekoliko godina doneto niz propisa iz medijske oblasti koji bi proces transformacija medija trebalo da ubrzaju.

Nasilje: sa političkog na društveni teren

Nasilje u Srbiji, u drugoj polovini 2009 godine, postaje ključna tema ne samo medija, već i Vlade Srbije. Iako su neonacističke i patriotske organizacije, navijačke grupe, ali i njima ideološki srodni pokreti, glavni nosioci tog nasilja, neretko se u javnosti skreće pažnja sa glavnih aktera, pa se govori o „ekstremistima” ili uopšteno o „nasilju” i „nasilnom karakteru srbijanskog društva”. Kako ne postoje relevantna istraživanja o delovanju navedenih organizacija u Srbiji, kao ni o dometu njihove ideologije, objektivna slika može se reprodukovati ako se porede sadržaji domaćih medija i delovanje državnih organa, s jedne strane, i izveštaji nevladinih i međunarodnih organizacija za ljudska prava, sa druge strane.

U prvom slučaju dominiraju relativizacija fašističkih pojava, nepostojanje jasnog kritičkog stava, propagiranje ultradesničarske ideologije od strane intelektualne scene, dok vodeći mediji prenose izjave pojedinih vladajućih ili konzervativnih struja opozicije. Sa druge strane, o brojni slučajevi ostaju nezabeleženi. Prosečan građanin Srbije nije upoznat sa tim da su Romi bili izloženi represiji u vreme održavanja Univerzijade u Beogradu, da homofobija nije samo verbalna već da su osobe neheteroseksulane orijentacije često brutalno prebijane i zlostavljane od strane neonacista, da u Srbiji svaka druga žena trpi neki oblik psihičkog i/ili fizičkog nasilja, a počinioci u 90 odsto slučajeva su muškarci.¹⁸ Javnost je sklona stereotipima, a njih propagiraju i lako konstruišu oni koji se zalažu za homogenost nacije (modernijim rečnikom „nacionalno jedinstvo”). To je koncept koji isključuje različitosti, stvara javne neprijatelje bilo da su drugačije vere, seksualne orijentacije ili političkog uverenja.

¹⁸ Prema podacima Zavoda za statistiku u 2008. godini je zabeležen porast broja slučajeva nasilja u porodici za tri puta u odnosu na 2004. godinu pri čemu nasilje najčešće trpe žene. Ministar rada i socijalne politike, Rasim Ljajić, izneo je zvanične podatke o nasilju u porodici i nasilju nad ženama (konferencija za štampu u Medija centru, 18. septembar 2009).

Može se napraviti paralela između nasilja koje se sprovodilo devedestih u Srbiji i iz Srbije prema spolja, sa današnjim. Postoje strukturalne sličnosti između dva perioda – nasilje sprovode ili podržavaju ultradesničarske struje sistema, fašizirane partije opozicije, Srpska pravoslavna crkva svojom propagandom, kao i neformalne grupe i organizacije inspirisane fašističkom ideologijom (nekada *Srpska dobrovoljačka garda* i *Četnici*, a danas *Obraz*, *Nacionalni stroj*, *Krvi i čast* i *Srpski narodni pokret 1389*). Proevropski orijentisani delovi vlasti ulažu napore da se nasilje suzbije, ali pitanje je da li će uspeti da se izbore sa preživelim strukturama iz Koštuničinog i Miloševićevog perioda.

Brutalan raspad Jugoslavije iznedrio je nasilje koje je postalo model življenja. Zaokruživanje Srbije kao etničke države, na kojoj je strateški nakon 5. oktobra 2000. godine najviše uradio Vojislav Koštunica, SPC i čitav blok raznih udruženja koji su srpskom nacionalizmu dali novu formu. Dva mandata Koštunice ostaće zapamćenja po brojnim incidentima protiv svih manjina (najintenzivnije tokom 2004. i 2005. godine), posebno u Vojvodini što je dovelo i do internacionalizacije vojvođanskog pitanja. Osim toga, politika nekažnjivosti je dodatno ustoličila nasilje na kojem su odrasle brojne mlade generacije. To je dovelo do poremećaja vrednosnog sistema i stalnih tenzija u društvu. Poslednja faza zaokruživanja Srbije kao države i njeno profislisanje kao evropske države, praćeno je i dalje osporavanjem ili otporom prema evropskoj Srbiji. Upravo grupacije koje su posebno bile aktivne za vreme mandata Vojislava Koštunice danas deluju na toj liniji, odnosno na liniji legitimizacije nacionalističkih ciljeva.

Srpska vlast na nasilje reaguje tek kad se ono desi, kada posledice budu nepopravljive. Bilo je potrebno da se desi ubistvo Brisa Tatona i faktički zabrani održavanja Gej parade, da grad bude okupiran fašističkim grafitima, pa da Tužilaštvo reaguje predlogom o zabrani određenog broja huliganskih grupa i ekstremnih desničarskih pokreta. Država je tako pokazala da je ranjiva i neorganizovana da se blagovremeno suprotstavi organizovanim nasilnim grupama. Pasivna uloga države dovela je odnosa tolerancije između države i huligana i ravnoteže straha.¹⁹ Izgubila se crta

19 Saša Ćirić, Zakon rulje, www.e-novine.com, 7. maj 2010.

gde je nasilje posledica nesposobnosti države a gde državne eksploatacije ili podsticanja (što je bio slučaj prethodne vlade).

Vladajuća koalicija je tokom 2009. godine nasilje stavila u svoje prioritete, što je u međuvremenu dalo i neke rezultate. To je uostalom bio i jedan od uslova za uključivanje Srbije u šengenski vizni sistem. Ubistvo mladog Francuza bila je kulminacija nasilnog ponašanja i državni organi od tada nisu samo deklarativno protiv nasilja, već su preduzete i neke konkretne mere (hapšenja, optužnice i sl.)

Promovisanje četništva kao antifašizma

Nakon 5. oktobra 2000. godine veoma vešto i sistematizovano je plasirana teza da je četništvo antifašistički pokret s desna, odnosno da je Srbija imala dva antifašistička pokreta s leva i s desna. Međutim, vremenom partizanski pokret je marginalizovan a svi relevantni datumi vezani za taj pokret su izbrisani iz kolektivne memorije, uključujući i 20. oktobar, dan oslobodjenja Beograda. Time je antifašizam kao vrednost izbrisan i prestaje biti deo "kolektivnog identiteta". Tretira se isključivo u antikomunističkom kontekstu.

S obzirom da su skoro sve postkomunističke evropske zemlje imale sličan problem, rasprava unutar EU (koju su nametnule nove članice, pre svega baltičke zemlje i Poljska) oko teze da su komunizam i nacizam isti isprovocirala je reakciju Rusije. Naime, Rusija nastoji održati tezu o velikom ratu u kojem je ona odnela pobjedu i u tom smislu optužuje postkomunističke zemlje za revizionizam, koje pokušavaju da ospore 9. maj kao dan oslobodjenja Evrope, jer ga one tretiraju kao njihovu okupaciju od strane SSSR.

U okviru te rasprave poseta Medvedeva Srbiji je iskorištena da se i iz Beograda pošalje poruka o revizionizmu i za tu priliku Rusija je izdejstvovala da se 20. oktobar vrati kao dan kada se komemorira kao dan oslobodjenja Beograda u kome su i oni učestvovali.

Međutim, četništvo kao i njegova ideologija velikosrpstva, zatim ljotičevci, nedićevci i dalje ostaje aktuelno izvorište inspiracija svih desnih grupacija na društvenoj sceni.

Instrumentalizacija navijača

Ono što se često naziva huliganstvom, ekstremizmom (izrazi kojima se bitno prikriva realno stanje stvari) ustvari je nasilje koje je ideološki potkovano. To važi i u slučaju kada su počinioci maloletni izgređnici, jer njihovi lideri i neformalne vođe, plaćenici i nalogodavci iz delova određenih političkih krugova (kao i onih bliskih SPC), imaju vrlo jasan cilj i ideološki precizno usmeravaju to omladinsko nasilje. Ministarska za sport Snežana Marković – Samardžić, ističe: „Uglavnom, pokazalo se da policija hapsi, a pravosuđe kaže sledeće – sudovi puštaju. Samo 2,4 odsto ljudi je osuđeno“. „Postoje ekstremističke podgrupe, koje jesu povezane sa navijačima, ali možda i nisu ... Negde tu možda, bar ja tako zamišljam, stoje ideolozi. Ideolozi nasilja. Oni mogu, naravno, biti i politički ideolozi u smislu protagonista neke baš političke ideologije, poput nacizma, na primer, šovinizma, a mogu biti prosto ideolozi neke teške konzervativne priče“.²⁰

Novinarka TV B92, Brankica Stanković, je u svojoj emisiji *Inasajder* otvorila pitanje karaktera „huliganstva“ u Srbiji. Iznela je niz informacija o sportskim klubovima, navijačkim grupama, njihovim organizatorima, napadima u kojima su učestvovala i pozadinom tih incidenata. Nakon emitovanja, novinarki je upućeno više pretnji smrću. Državni organi su se oglasili saopštenjima u kojima su osudili pretnje, uhapsili su više osoba identifikovanih u incidentima na stadionu, a pokrenut je i postupak za zabranu ekstremnih navijačkih grupa kao Partizana, Crvene zvezde i Rada.

Porast nasilja na sportskim terenima može se pratiti od kraja osamdesetih kada je i došlo do provale nacionalizma u svim porama društva (tokom osamdesetih nije bilo tih incidenata na stadionima). Ali kada su već jednom navijačke grupe i sportski tereni postali meta režima i paradržavnih segmeneta sistema, onda je taj nasilnički model opstao sve do

20 *Vreme*, Snežana Marković-Samardžić, *Lice i naličje huliganstva*, 29. oktobar 2009.

danas (uz sumnju da nije u pitanju tek sam od sebe reprodukovani model ponašanja, već da je delo interesa političkih i tajkunskih klika). Devedesete su već imale ustoličene navijačke grupe – Grobare, navijače Partizana koji su se oslanjali na engleski model navijanja (klub Čelzi) i Delije, navijače Crvene Zvezde inspirisane italijanskim navijanjem.

Ove navijačke grupe su ideološki po pravilu agresivno nacionalističke – instrukcije su primali upravo od takvih režimskih i opozicionih aktera. Preko utakmica te grupe su se povezivale sa drugim sličnim u inostranstvu (Delije i navijači Spartaka iz Rusije, i Olimpijakosa iz Grčke – spajalo ih je i pravoslavljeXX). Danas su čitave nove generacije na stadionima mnogo nasilnije, što se najviše duguje navijačima United Force (povezani sa *Krv i čast*) za koje se vezuju najteži zločini na utakmicama, unošenje noževa i pištolja.

S druge strane, postoje grupe koje su samoorganizovane, za koje se ne može precizno utvrditi „kome bi išli na ruku“ osim sopstvenom pogledu na svet i rasističkim uverenjima. Međutim, opet postoji senka sumnje da i ove grupe uživaju podršku jer do sada njihov rad nije sankcionisan. Organizacija Nacionalni stroj nije zabranjena (postupak je još uvek pred Ustavnim sudom). Lideru Nacionalnog stroja Goranu Davidoviću Fireru je ukinuta presuda zbog širenja rasne, verske i nacionalne mržnje i to na osnovu žalbe što su dokumenta tokom suđenja bila pisana latinicom.

Mladen Obradović i Miša Vacić lideri Obraza i 1389 nisu procesuirani zbog pretnji LGBT populaciji koje su nekoliko mesecu pred održavanje Parade ponosa prenosili svi mediji u Srbiji.

Profili radikalno-desničarskih grupa

Posmatrano sa stanovišta ideologije i prakse, ultradesničarske i neonacističke organizacija u Srbiji mogu se podeliti u dve struje. Jedna struja ima otvoreno propagiranje nacizma sa jasnim rasističkim programom, načelima i metodama borbe (kao što su *Nacionalni stroj* i *Krv i čast*). Druga struja veliča pravoslavlje – ona je antikomunistička jer svoj fašizam propagira kroz satanizaciju antifašističkog nasleđa zemlje, kao i njen multinacionalni

i multikonfesionalni karakter.²¹ U drugu struju se mogu svrstati *Obraz*, *Srpski narodni pokret 1389*, Udruženje *Naši*, ali i *Dveri*. Ova organizacija (*Dveri*) se predstavlja kao istinska patriotska organizacija, a njeni pripadnici se ograđuju od nacističkih sadržaja ali im to ne predstavlja problem da iste brane i da se oglašavaju u njihovu odbranu. Sabor srpskih *Dveri*, saopštio je povodom smrti Brisa Tatona: "Ovaj tragičan događaj bacio je veliku senku na ugled našeg naroda iako smatramo da oni koji su ovaj zločin izvršili nemaju pravo da se predstavljaju kao Srbi ... Pozivamo i državne službenike i medije da ovu situaciju ne koriste za neosnovanu hajku na pripadnike nacionalnih i pravoslavnih udruženja, na hajku protiv navijača i izjednačavanje istih sa huliganima".²²

Zajedničko u ideologiji pomenutih organizacija jesu: antidemokracija, antiliberalizam, antikomunizam i autoritarni nacionalizam (uz rasiističke sadržaje kod Nacionalnog stroja i Krvi i čast). Ako postoji sličnost u ideologiji onda to znači i sličnost u metodama delovanja grupa koje je propagiraju.

Srpski sabor **Dveri** su ultradesničarska organizacija koja se najviše bavi propagandnom delatnošću (časopis *Dveri srpske* i projekat Pokret za život čiji su osnovni ciljevi homofobična i antiabortus kampanja). *Dveri* su i inicijator osnivanja **Srpske mreže**, **Sabora srpske omladine** i **Svetosavske škole**. *Srpska mreža* okuplja veći broj pravoslavnih organizacija, ali i onih koje su najavljivale razbijanje Parade ponosa u Beogradu. Udruženje *Naši* je direktno pretilo LGBT populaciji mesecima pre najavljene povorke. *Naši* su poznati i po incidentima u Aranđelovcu kada su njihovi aktivisti prekinuli tribinu Peščanika. U Pančevu su i marta 2008. godine, desetak pripadnika *Dveri* prekinuli tribinu. Branimir Nešić, jedan od osnivača *Dveri* je operativni urednik glasila SPC *Pravoslavlje* (Episkop bački Irinej je predsednik uređivačkog odbora), dok se članstvo *Dveri* (Boško Obradović, Lidija Glišić) poklapa sa redakcijom *Pravoslavlja*. Promoteri *Dveri* su i sajt Nove srpske političke misli koji prenose njihove tekstove.²³

21 Antikomunizam je preklapajuća ideološka karakteristika ove dve struje kao i elementi klasičnog fašizma koji postoje kod *Obraza* i 1389.

22 *Pečat*, 2. oktobar 2009.

23 „Ненасилно према хомосексуалцима а ефикасно према промотерима

U svojim proglasima *Dveri* ističu da je prošlo vreme „kafanskog patriotizma, rodljublja bez sadržine i nacionalnog samozaborava“, te da dolazi „vreme hrišćanske renesanse, nacionalne discipline“, jer „stvari moramo uzeti u svoje ruke, istinu i laž, prijatelje i neprijatelje postaviti na pravo mesto!“²⁴

Slične pozive na nasilje nalaze se i u njihovim saopštenjima povodom statuta Vojvodine: „ Srpska Vojvodina je nastala kao autonomija srpskog naroda u okviru Austrougarske sa jednim jedinim ciljem: opstanak srpskog naroda ... Aktuelni srpski režim, nastavljač je titoističke politike razbijanja srpske države ... Nova Matica Srpska, Ujedinjena omladina srpska, narodni tribuni i moderni načini delovanja protiv novog separatističkog režima u Novom Sadu jesu jedina ozbiljna politika u ovom času“. ²⁵

Nacionalni stroj u svom programu (knjiga „Slučaj Nacionalni stroj“, urednici poziva na očuvanje superiornosti arijevske rase: “Inostrana politika srpske nacionalne države, služiće interesima naše zemlje i naroda, kao i zajedničkom interesu bele Evrope. Smatramo da je vrednost rase osnova za evropsko jedinstvo i unapređenje evropske civilizacije”, “Zalagaćemo se za uvođenje eugenskog programa kao napretka ljudske vrste i zabraniti svaki oblik rasnog mešanja. Očuvanje sopstvene rase i nasleđa ne znači porobljavanje ili uništavanje drugih, već prirodno pravo na sopstveni rasni identitet”.²⁶

Srpska divizija Krv i čast, srpski ogranak međunarodne nacističke organizacije **Blood and Honour**, postoji od 1995, mnoge njihove pristalice su bile u ratovima na Kosovu i u Bosni i njihova misija je, kako navode,

.....

хомосексуализма може да се супротстави само здраво друштво“, (<http://www.nspm.rs/kulturna-politika/elementi-ideologije-homoseksualizma.html> , Vladan Glišić iz *Dveri* na sajtu NSPM)

24 *Pravoslavlje*, Boško Obradović, **Poslednja odbrana srpskog identiteta**, www.pravoslavlje.org.yu

25 *Dveri*, saopštenje 1. decembar 2009.

26 Davidović, Goran (2006), *Slučaj nacionalni stroj*, Art-Projekt, Zrenjanin. Urednik ove izdavačke kuće je **Ivan Danikov**, dok je osoba zadužena za marketing u ovoj izdavačkoj kući **Dalibor Bubnjević**. Bubnjević je i direktor i glavni i odgovorni urednik lista “Zrenjanin” i „Kikindske novine“, ako generalni sekretar *Banatsko udruženje knjizevnika*, čiji je predsednik *Ivan Danikov* (e-novine, 15. februar 2009).

da propagiraju „revolucionarnu ideju Nacional Socijalizma bez kompromisa“. Učestvovali su u Vidovdanskom maršu 2009, gde je, kako navode, bilo oko 50 pristalica Nacionalnog stroja koji su posetili Kosovsku Mitrovicu i Gazimestan 28. juna 2009. Na Vidovdanskom maršu su, prema zvaničnom saopštenju Dveri, mogli da učestvuju svi koji se prijave u kancelariji Srpskog narodnog pokreta 1389, a učešće su tada najavili osim domaćih desničarskih, pravoslavnih i nacističkih organizacija i Ruski Obraz, Mlada Rusija, kao i aktivisti iz Grčke i Poljske.²⁷ Vođa ogranaka Krv i čast za Srbiju i BiH, **Dragan Petrović Bajba**, uhapšen je u Pragu u oktobra 2009.

Pripadnici klerofašističke organizacije *Obraz*, koja nesmetano deluje od 1992. godine, i **Srpskog narodnog pokreta 1389**, održavaju bliske kontakte sa ruskim fašističkim organizacijama kao što su Ruski Obraz i ruski Nacionalni stroj. Obe organizacije se često kvalifikuju kao „patriotske“.

U osnovnim načelima **Otačastvnog pokreta Obraz** stoji da “Srpsko nacionalno pitanje danas glasi: hoće li Srba uopšte biti – ili ćemo nestati mučki pobijeni od šiptarskih terorista, islamskih fundamentalista, ustaša i NATO-okupatora? Hoće li Srba uopšte biti – ili ćemo u ime demokratije i takozvanih ljudskih prava nestati utopljeni u melting pot-u Novog svet-skog poretka? Hoće li Srba uopšte biti – ili će našu decu i nas potpuno uništiti abortusi, sekte, kriminal i narkomanija?”. Kao glavne neprijatelje srpstva ističu: “Cionisti (Antihrišćanski jevrejski rasisti), ustaše, muslimanski ekstremisti, šiptarski teroristi, lažni mirotvorci, partijaši, sektaši, perverzenjaci, narkomani i kriminalci”²⁸. U svojim proglasima Obraz poziva ove grupe da se: “pokaju za svoja zlodela, inače za vas neće biti ni Božje ni ljudske milosti”²⁹. Ova organizacija je počela sa radom devedesetih, prvo sa fokusom na izdavačku delatnost i saradnju sa SPC. Osnivač i predsednik Otačastvenog pokreta Obraz, **Nebojša Krstić** (1964-2001), je bio član redakcija i saradnik brojnih crkvenih časopisa kao što su “Svetigora”,

27 Vidovdanski marš je tradicionalna hodočasna i humanitarna akcija Srpskog narodnog pokreta 1389 koji se ove godine održava treći put za redom uz blagoslov Srpske pravoslavne crkve. (<http://www.dverisrpske.com/tekst/173985>).

28 <http://www.obraz.rs/index1.htm>

29 Isto

“Monarhija”, “Pravoslavlje”, “Vojska” i dr. Nagrađen je i Svetosavskom nagradom Patrijarha Pavla 1991 godine.

Časopisi desne provenijencije

Glavna karakteristika ovih organizacija i časopisa je antizapadnjaštvo, zatim interpretacija ratova devedestih krajem XX veka, koja bazira na teoriji zavere Zapada protiv Jugoslavije i posebno Srba i Srbije (fokus je na ulozi stranog faktora u razbijanju države). Osim toga, posebnu opasnost za dalje „rastakanje Srbije i Srpstva“ vide u postojanju sekta i LGBT pokreta. Iznose tvrdnje da su se sekta devedesetih povezivale sa „gej lobijem“ sa motivacijom da se razbije država.

Među časopisima ideloški su najbliži ovim organizacijama nedeljnik *Pečat*. Slična retorika se može naći na sajtovima pomenutih organizacija i u ovom nedeljniku. Takođe, vrlo blisku kritiku Zapada propagira časopis i sajt *Nove srpske političke misli*. U osnovi tog agresivnog nacionalizma stoji antikomunizam čime se želi sprečiti bilo kakva diskusija ili dijalog na temu nedavne prošlosti, posebno raspada Jugoslavije. Anti-komunizam je samo novi vid nacionalizma, jer ne ulazi u analizu već samo etiketira. Druga karakteristika je anti antifašizam koji pokazuje upadljiv strah od „urbanih progej aktivista“, antifašističkog pokreta ili od „komunističkih pacova“ (isto se misli i o antifašistima). Svaki pokret stran nacionalizmu, proglašava se prozapadnim – “tuđinski instalirani i dolardirigovani drugosrbijanci” (Vučelić, *Pečat*). Kao argumenti koriste se teorije zavere i zato je upadljiv nedostatak konkretne kritike zapadnih sistema (na primer, na meti nisu kapitalistički ili neki militantni režimi koliko vrednosni sistem, moderni stilovi života i promocija pluralnosti društva). To govori o populizmu domaće desnice, ali i o opasnostima njenog širenja.

Pored Roma, homoseksualaca, NGO, na udaru su „standardni“ etnički neprijatelji (Albanci, Muslimani i Hrvati). Dok je rasizam direktan u delovanju i proglasima *Nacionalnog stroja* i *Krvi i čast*, kod drugih je vešto prikriven – ne pominje se eugenika, već je u formi kultur rasizma koji funkcioniše po principu crno belog prikazivanja vlastite nacije u odnosu

na druge. Veličanje srpstva, poricanje ratnih zločina, i demonizacija Drugog i onih koji pokreću teme suočavanja sa prošlosti tih ratova, osnovna su obeležja. U listu *Pečat*, glavni urednik Milorad Vučelić piše: "Srpski mediji i političari i ove godine pokazali su visok stepen uvažavanja muslimanskih žrtava u Srebrenici, uz istovremeno potpuno zanemarivanje oko tri i po hiljade srpskih žrtava u Bratuncu i okolnim selima".³⁰ Prebrojavanje žrtava je jedini ugao iz koga se želi zatvoriti debata o ratovima iz devedesetih. Bez ulaženja u kontekst i hronologiju to je svojevrsni način relativizacije i predstavlja ozbiljnu prepreku istiusnoj normalizaciji odnosa u regionu.

Ideolozi srpstva

Homogenizacija srpstva i mobilizacija onih koji su trebali braniti srpstvo počela je osamdesetih kroz organizovanu propagandu i sejanje mržnje prema različitostima, etnički, verski, seksualno drugačijima. Mentori te propagande bili su akademici, koji su stajali iza *Memoranduma*, ali i novinari koji su to sprovodili. Tada su intervjui akademika bili plasirani na prvim stranicama *Politike* i imali su ogroman uticaj na oblikovanje javnog mnjenja. Podsećanja radi, nedavno je upravo *Pečat* objavio intervju sa **Dobricom Ćosićem** iz 1991, u kojem je ukazivao na ulogu drugih naroda Jugoslavije na integrisanje srpskog naroda početkom devedesetih godina: "... dolazak na vlast secesionističkih i šovinističkih režima u Sloveniji i Hrvatskoj, osobito albanska agresija na srpski živalj na Kosovu i Metohiji koja je trajala decenijama, dakle u toj opštoj ugroženosti sjedinjavao se srpski narod. Najava životne opasnosti od obnovljenog ustaštva u Hrvatskoj, državni teror i pravi rat protiv srpskog naroda u Hrvatskoj sa njegovim herojskim otporom danas, dovela je do prave renesanse nacionalne svesti srpskog naroda, do svesti o njegovom životnom sudbinskom jedinstvu, do uspostavljanja integralnog nacionalnog identiteta. Neprijatelji Srba su Srbe učinili Srbima. A sada Srbi ne treba da budu samo Srbi".³¹

³⁰ *Pečat*, Sramno posrtanje, 17. jul 2009.

³¹ *Pečat*, Istorijaska prekretnica za srpski narod, 17. jul 2009.

Rat je dodatno normalizovao šovinizam kao dominantnu ideologiju koja je poslužila kao sredstvo za integraciju Srba širom Jugoslavije.

Isti ideolozi praktično i danas deluju na javnoj sceni, ne samo kroz svoje knjige i aktivnosti, već i direktnim uticajem na rasnu ideologiju desničarskih grupa u Srbiji. O tome najbolje svedoči pasivna reakcija države na sve pojave nasilja i provokacija koje dolaze od ovih grupacija. Za vreme Koštunice ove grupacije su dobijale ogroman javni i medijski prostor i bile su pod direktnom zaštitom vlade, vojske i SPC.

Zaključci i preporuke

Koalicija za Evropu, koja je pobedila na izborima 2008. godine, značajno je iskoračila u pravcu uvođenja reda u javnu sferu, naročito posle odluke da se Srbija profilise kao zemlja čiji je prioritet članstvo u EU. Kulminacija nasilja na ulicama i svim javnim prostorima (od obdaništa, škole pa do porodice), i posebno nasilnim ponašanjem prema strancima (ubistvo mladog Francuza Tatona) bili su okidač za podsticanje države da se ozbiljnije angažuje na sprečavanju nasilja i kažnjavanju nosilaca takvog ponašanja.

Državni organi su preduzeli mere za razotkrivanje ubistva mladog Francuza Tatona, ali i kampanje protiv B92 i pretnji smrću novinarki ove medijske kuće, Brankici Stanković. Razotkrivena je čitava mreža koja je učestvovala u ubistvu Tatona, kao što je uhapšen određen broj navijača koji su prepoznati da su sa stadiona upućivali pretnje Brankici Stanković.

Međutim, pripadnici pomenutih ultradesničarskih i neonacističkih organizacija još uvek su aktivni i nesmetano deluju. Može se reći da država reaguje pre na posledice nasilja nego na uzorke, imajući u vidu da navijačko nasilje jeste produkt propagande i delovanja njihovih ideoloških istomišljenika.

Tužilaštvo je pokrenulo postupak za zabranu ovih organizacija, ali još nije jasno kakav će biti ishod.³² Neophodno je da se vrši pritisak u zemlji,

32 Liga socijaldemokrata Vojvodine je još 2005. tražila zabranu nekih od ovih organizacija ali nije bilo reakcije.

a iz EU, kako bi se državni organi trajno angažovali u borbi protiv nasilja. Sudeći prema zaokretu koji je vlada napravila prema EU, može se očekivati takva orijentacija državnih organa.

Imajući u vidu da je odnos snaga u društvu još uvek neizvestan, neophodna je aktivna podrška civilnog sektora i stalno identifikovanje svih pojava iza kojih se kriju pripadnici ovih grupacija.

Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja je stupio na snagu 10 juna 2009. Shodno Zakonu sve navedene organizacije moraju biti zabranjene ili sankcionisane.³³

33 Imajući u vidu član 3: Zabranjuje se proizvodnja, umnožavanje, skladištenje, prezentacija, veličanje ili na bilo koji drugi način širenje propagandnog materijala, simbola ili obeležja kojima se izaziva, podstiče ili širi mržnja ili netrpeljivost prema slobodnim opredeljenjima građana, rasna, nacionalna, ili verska mržnja ili netrpeljivost, propagiraju ili opravdavaju neonacističke i fašističke ideje i organizacije ili se na drugi način ugrožava pravni poredak i 4: Zabranjuje se proizvodnja, umnožavanje, skladištenje, prezentacija, širenje ili na bilo koji drugi način upotreba simbola kojima se propagiraju ili opravdavaju ideje, radnje ili postupci lica za koje su ta lica osuđena za ratne zločine.

II

Mehanizmi državne prinude

Transformacija u profesionalnu vojsku

Najveći reformski pomaci u 2009. godini napravljeni su u Vojsci Srbije (VS) i u policiji. Reforme u vojsci nisu počele 2009. godine, već su one rezultat zahvata koje je započeo prethodni načelnik Generalštaba Zdravko Ponoš. Mada je Ponoš smenjen, iskorak vojske ne bi bio moguć bez njegovih reformskih poteza. Vojska Srbije je učinila prvi iskorak ka reformi tek početkom 2007. godine, kada je na čelu Generalštaba bio gotovo anonimni general Zdravko Ponoš. On je bio arhitekta reforme Vojske Srbije. Ideju reforme i njene teorijske postavke izložio je u studiji objavljenoj u časopisu "Vojno delo"³⁴, koja je bila i vodič u realizaciji teorijskih postavki: priprema i donošenje nekih strategijsko-doktrinarnih i planskih dokumenata, priprema i usvajanje nekih zakonskih i podzakonskih akata, i, povlačenje odgovarajućih praktičnih transformacijskih poteza u jedinicama. Za samo 13 meseci (počev od januara 2007), završena je reorganizacija Vojske Srbije, što je bila jedna od neophodnih pretpostavki za početak njene transformacije. Tada je po prvi put uspostavljena tzv. kadrovska piramida, to jest, i prema formaciji i praktično, u njoj je bilo "manje majora nego poručnika, manje potpukovnika nego majora, manje pukovnika nego potpukovnika".³⁵ Izvršena je i radikalna promena u platnom sistemu, a sam Ponoš je to tumačio ovako: "Reformom sistema plata dobili smo skalu po kojoj svako unapređenje u službi, ne samo po činu nego pre svega po položaju, nosi ozbiljno povećanje plata. Ustavili smo mnogo manju kvotu za upis na više oblike školovanja – komandnoštabnog i generalštabnog: mora postojati sasvim jasna projekcija – šta će ti ljudi raditi kad završe škole. Čekaju nas veliki poslovi na reformi vojnog školstva: Vojna akademija će proizvoditi samo ono što – Vojsci treba".³⁶

34 Zdravko Ponoš: "Transformacija Vojske Srbije – izazovi i odgovori", *Vojno delo* 3/2007, str. 9-30.

35 Dragana Marković: "Reforme su ili nepopularne ili neuspešne", *magazin Odbrana* br. 58, 15. februar 2008, str. 8-12.

36 Isto.

Najvažniji Ponošev zahvat jeste njegov pokušaj da u Vojsci, pa i u Ministarstvu odbrane, nametne nove socijalno-političke, profesionalne i moralne vrednosti. On je jedan od veoma retkih srpskih generala, koji je izjavio da je oružana sila Srbije u ratovima devedesetih prošloga stoleća bila "upotrebljavana" i "zloupotrebljavana". Međutim, ovaj njegov pokušaj je ostao usamljen, jer Vojska Srbije i Ministarstvo odbrane nisu pokazali spremnost da se ovim pitanjem ozbiljno pozabave.

Strategija nacionalne bezbednosti i odbrane

Najznačajniji reformski uspesi u prošloj godini su usvajanje dva ključna strategijsko-doktrinarna akta – Strategija nacionalne bezbednosti i Strategija odbrane.³⁷ Te dve strategije i šest vojnih zakona (Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi; Zakon o civilnoj službi; Zakon o upotrebi Vojske Srbije i drugih snaga odbrane u multinacionalnim operacijama van granica Srbije; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o odbrani; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Vojsci Srbije i Zakon o Vojnoobaveštajnoj i Vojnobezbednosnoj agenciji), Narodna skupština Srbije usvojila je 26. oktobra 2009.³⁸ U taj set doktrinarnih, zakonskih, podzakonskih i programskih dokumenata spadaju i Strategijski pregled odbrane (usvojila ga Vlada 19. marta 2009),³⁹ dve uredbe vrlo važne sa stanovišta kadrovske politike i profesionalizacije Vojske – Uredba o stanjima u službi profesionalnih vojnih lica i o unapređivanju oficira i podoficira, i Uredba o prijemu u profesionalnu vojnu službu.⁴⁰

Reforma Vojske Srbije počela je bez adekvatne finasijske podrške, bez navedene strateške dokumentacije i zakonske regulative, i odvijala se više ili manje, na idejama i entuzijazmu vodećih ljudi u oružanim snagama. Otuda i činjenica da ključni dokumenti nisu doneti na početku tog procesa.

37 Radenko Mutavdžić: "Zakoni", *magazin Odbrana* br. 99, 1. novembar 2009, str. 5.

38 "Službeni glasnik" 88/09, 26. oktobar 2009.

39 Redakcijski tekst: "Odgovor na promene i izazove", *magazin Odbrana* br. 85, 1. april 2009, str. 9.

40 A. Petrović: "Putokaz za vojnu službu", *magazin Odbrana* br. 81, 1. februar 2009, str. 30-31.

Dok su Srbija i Crna Gora bile u državnoj zajednici kao poslednjoj fazi raspada SFRJ, nije bilo moguće osmisliti bezbednosnu ili odbrambenu strategiju ili doktrinu zato što je i ta državna tvorevina bila puka improvizacija. Analizirajući mogućnosti vojnih reformi odmah nakon pada Slobodana Miloševića, dr Miroslav Hadžić, na primer, vidi nešto drugačije uzroke usporenom procesu reformi, pa piše sledeće: "... Povrh svega, DOS bi trebalo da započne radikalni preobražaj Vojske. Za taj posao on sad nema dovoljno vremena i para, ali ni valjanog programa. Nije isključeno da DOS želi da izbegne eventualni sukob sa generalskim elitama i delom oficirskog kora, nesklonog promenama".⁴¹ Ili: "Vlast Srbije je već dugo zaokupljena očuvanjem svoje državnosti, kao i sanacijom ekonomsko-socijalnih posledica dosadašnjih reformi radi njenog nastavljanja. Predstoji joj, istovremeno, reforma institucija sistema, kao i delova oružanih snaga – policije, tajne službe i parapolicijskih snaga. Odatle reforma Vojske nije među prioritetima mesnih elita i parlamentarnih stranaka".⁴²

Jedan od vojnih analitičara mlade generacije, Aleksandar Radić, još je u fazi kakve-takve javne rasprave o nacrtima dveju strategija tvrdio da se "posle usvajanja tih dokumenata može računati na daleko stabilniji pristup u reorganizaciji i mogućnosti daljeg preciznog normativnog i organizacionog uređenja sistema bezbednosti, sistema odbrane i Vojske".⁴³ Ali, veoma je upitno u kojoj meri ta tvrdnja odgovara stvarnosti.

Pažljivije čitanje Strategije nacionalne bezbednosti i Strategije odbrane⁴⁴ pokazuje da u tim dokumentima nema odgovora na ključna pitanja bezbednosti i odbrane Republike Srbije. Na sva ključna pitanja kao što su: osnovni parametri političke strategije Srbije; na čemu se one baziraju; koji su magistralni pravci i ciljevi; ekonomske, socijalne, političke i naročito vojne realnosti dominantne u našem užem i širem okruženju; karakteristike našeg geostrateškog položaja; suština odbrambene politike; da li je Srbija

41 Dr Miroslav Hadžić: "Jugoslovenska narodna agonija", str. 54; Dan Graf i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004.

42 Dr Miroslav Hadžić: "Potraga za bezbednošću", str. 54. i 55; Dan Graf i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004.

43 I. Pejčić: "Strategija počela od kraja", *Danas*, 3. april 2009.

44 www.mod.gov.rs/cir/dokumenta/strategije.

definitivno opredeljena za sistem kolektivne bezbednosti; gde je najveća opasnost po bezbednost i odbranu države i društva; koje su granice Srbije; kako je definisana uloga Vojske; u kojoj meri strategije predstavljaju i sigurnu podlogu za naredne faze preobražaja Vojske.

Vojne strategije, ili nude nejasne i polovične odgovore, ili odgovora u tim dokumentima naprosto nema. Na primer, Srbija je vojno neutralna zemlja, a u našim vojnim strategijama o tome nema ni reči. Nema reči ni o tome namerava li Srbija da se kandiduje za članstvo u Severnoatlantskom vojnom savezu. NATO se pominje samo u vezi pristupanja Srbije programu Partnerstvo za mir. Međutim, NATO se pominje i u vrlo negativnom kontekstu bombardovanja: "Problemi ekonomskog razvoja Republike Srbije usled višegodišnjih ekonomskih sankcija i uništenja vitalnih objekata privrede i saobraćajne infrastrukture tokom NATO bombardovanja imaju za posledicu brojne nepovoljne društvene pojave, koje su po svom ukupnom učinku značajan faktor rizika u procesu tranzicije..."⁴⁵

Prema tim strategijama Kosovo je izvor rizika i pretnji za bezbednost i odbranu države i društva. U Strategiji nacionalne bezbednosti stoji da je "osnovna pretnja bezbednosti Srbije (jeste) pokušaj otepljenja teritorije Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija..."⁴⁶ Znači, Kosovo se tretira kao da Srbija ima puni suverenitet nad njim. Inače, strategije obiluju dnevno-političkim kvalifikacijama.

U Zaključku tog istog dokumenta piše i sledeće: "Strategija nacionalne bezbednosti je dokument kojim se međunarodnoj i domaćoj javnosti transparentno stavljaju na uvid ključna strateška opredeljenja u jačanju nacionalne bezbednosti i izražava opredeljenost Republike Srbije da aktivno doprinosi izgradnji i unapređenju regionalne i globalne bezbednosti".⁴⁷ To nije sasvim jasno iz Strategije. Jer, NATO je osnovni činilac evropske, dakle i regionane balkanske bezbednosti uprkos tome što Srbija, bar kada je reč o Strategiji ignoriše Alijansu.

U poglavlju "Izazovi, rizici i pretnje odbrani republike Srbije" Strategije odbrane, između ostalog, stoji da se: "Agresija na Republiku Srbiju smatra

45 Prema sajtu Ministarstva odbrane: Strategija nacionalne bezbednosti, str. 10.

46 Isto, str. 7.

47 Isto, str. 32.

malo verovatnom, a može da nastane kao posledica oružanih sukoba globalnog ili regionalnog karaktera prouzrokovanih, pre svega, suprotstavljenim interesima velikih sila ili država u regionu”.⁴⁸ Međutim, u strategijama se ne može naslutiti iz kojeg bi to smera Srbija mogla dobiti saveznike.

U vreme javne rasprave o nacrtima dvaju dokumenata politikolog Miloš Nemanjić je u *Borbi*: napisao “... Pravo pitanje je da li je važno samo imati neki papir koji se naziva strategija, a da pri tom ne znamo šta su vrednosti i ciljevi naše nacionalne bezbednosti. Mi moramo znati da li je naš sistem nacionalne bezbednosti okrenut isključivo zaštititi teritorijalnog integriteta, ili ljudskoj bezbednosti, tj. bezbednosti pojedinca građanina, ili i jednom i drugom zajedno. Moramo znati odgovor na jednostavno pitanje jesmo li neutralni ili idemo u NATO. Nacionalna bezbednost ne sme da trpi zarad dnevnopolitičkih igara naših političara. Koncept evropske bezbednosne politike počiva na aktivnom učešću i saradnji sa NATO... Partnerstvo za mir je samo stepenica za one zemlje koje žele da uđu u NATO ili okvir za saradnju neutralnih zemalja kao što su Švajcarska ili Austrija kako bi mogle da se aktivno uključe u NATO operacije, a da nisu sastavni deo Alijanse. NATO je garant jačanja evropske bezbednosti, sviđalo se to nekome ili ne... Ko kontroliše sistem bezbednosti? Ili je on toliko savršen i samodovoljan da mu nadzor nije ni potreban? Pisci su se setili da postoji Savet za nacionalnu bezbednost, ali očito da su se setili naknadno jer njegovo mesto u strukturi nije određeno – kao čardak ni na nebu ni na zemlji... Da li ćemo usvajanjem ovih strategija rešiti bezbednosne probleme ili dileme koje imamo? Da li ćemo jasnije sagledati svoj položaj, u bezbednosnom smislu, u regionu i globalno? Zasigurno ne”.⁴⁹

48 Prema sajtu Ministarstva odbrane: Strategija odbrane, str. 6.

49 Miloš Nemanjić: “Čardak ni na nebu ni na zemlji”, *Borba*, 25. februar 2009.

Profesionalizacija spora, modernizacija bez finansijske podrške

Načelnik Generalštaba general Miloje Miletić koji je nasledio smenjenog Zdravka Ponoša je na samom početku mandata izneo sledeću prognozu u odnosu na reforme Vojske u 2009. godini: "S obzirom na trenutne ekonomske okolnosti teško je očekivati da će 2009. godina biti razvojna. Realnije je da to bude godina konsolidacije stanja u Vojsci Srbije i održavanja dostignutog stepena razvoja. U ovoj godini prioriteti su nam obuka, pripreme za učešće u mirovnim misijama UN, izrada i usvajanje doktrinarnih dokumenata, postupna profesionalizacija Vojske i organizacijska dogradnja komandi, jedinica i ustanova..."⁵⁰

Očigledno je da je stvarnost bitno ograničila optimističke planove. Miletić je s timu vezi izjavio: "Nije realno očekivati da proces profesionalizacije Vojske bude završen do kraja 2010. godine, zbog budžeta kojim sistem odbrane sada raspolaže, pogotovo u uslovima ekonomske krize. Profesionalna vojska zahteva stabilno finansiranje i veća finansijska ulaganja, ali je to dugoročno isplativa investicija"⁵¹

U Nacrtu strategijskog pregleda odbrane koga je još 2006. godine usvojio Kolegijum Zorana Stankovića,⁵² tadašnjeg ministra odbrane, bilo je predviđeno da brojno stanje Vojske Srbije ne prelazi brojku od 21.000 pripadnika. Ali, nakon što je Kosovo proglasilo nezavisnost, februara 2008. godine, pomenuta procena o brojnom stanju je otpala: gotovo svi vodeći političari i vojnici, od predsednika Tadića, preko ministra Šutanovca do tadašnjeg načelnika Generalštaba Ponoša, tvrdili su da bi smanjenje brojnog stanja u datim okolnostima bilo nerealno. Patriotaski blok se najviše suprotstavljao smanjenu vojske, koji je inače procenjivao da brojno stanje Vojske, dakle, bez pripadnika Ministarstva odbrane od nekih desetak

50 Slavoljub M. Marković: "Godina konsolidacije", *magazin Odbrana* br. 84, 15. mart 2009, str. 8-11.

51 Isto.

52 Kolegijum ministra odbrane usvojio je dokument još 7. juna 2006. godine, a objavljen je kao separat u magazinu *Odbrana* 15. juna 2006. Vrlo je moguće da je to isti dokument, istina sa neznatnim izmenama, što ga je usvojila Vlada Srbije na sednici 19. marta 2009.

hiljada, ne bi trebalo smanjivati ispod tridesetak hiljada starešina, vojnika i civilnih lica.

Miletić je brojčano stanje opisao na sledeći način: "U odnosu na formacijsko brojno stanje, trenutno je u Vojsci Srbije 80 posto profesionalnih pripadnika, a 20 posto su vojnici na odsluženju vojnog roka. Prema usvojenom modelu, planirano je da 45 posto sastava budu profesionalni vojnici, 15 posto oficiri, 25 posto podoficiri i 15 posto civili, odnosno vojni službenici. Važna je činjenica da je zanimanje za posao profesionalnog vojnika i veće nego što smo očekivali. Na konkurs za popunu oko 2200 formacijskih mesta javilo se više od 5000 kandidata, od čega 13,5 posto žena. Dakle, ne postoji nedoumica profesionalizacija – da ili ne. Pitanje je samo kojim tempom ćemo je sprovesti narednih godina".⁵³

Ministarstvo odbrane je ipak krajem 2009. godine najavljivalo da bi profesionalizacija Vojske mogla biti okončana do kraja 2010, ili u prvim mesecima 2011. godine. Razlog za nagli zaokret leži u veoma velikom broju prijavljenih građana na konkurs za profesionalne vojnike. Tome je svakako doprinela i velika nezaposlenost.

Ministar odbrane Dragan Šutanovac najavljuje da će sledeće godine biti završen proces profesionalizacije Vojske Srbije i da će se u vojsku ići samo dobrovoljno. On ističe da će "u godini koja je pred nama biti konačno završen proces profesionalizacije Vojske Srbije i zaokruživanje sistema odbrane kao jednog savremenog, modernog sistema u kome vojsku služe samo oni koji žele, a Srbija ima modernu i jaku vojsku". Istakao je da je kao rezultat procesa reformi vraćeno poverenje u vojsku: "Činjenica da napokon Vojska Srbije po ugledu, statusu i poštovanju kod građana svoje zemlje kao institucija zauzima prvo mesto uz Srpsku pravoslavnu crkvu".⁵⁴ Miletić, načelnik Generalštaba, takođe ističe da se vojska Srbije nalazi na stabilnom putu transformacije u profesionalnu vojsku i da "u uslovima u kojima bezbednosni izazovi, rizici i pretnje ne poznaju granice, vojska mora

53 Slavoljub M. Marković: "Godina konsolidacije", *magazin Odbrana* br. 84, 15. mart 2009, str. 8-11.

54 www.b92.net, 13. februar 2010.

biti jedan od stubova međunarodno-bezbednosnog kapaciteta i kredibiliteta naše zemlje”.⁵⁵

Uprkos pokušajima generala konzervativnog kova da maskiraju istinu o razmerama tehnološkog zaostajanja Vojske Srbije, ne samo za armijama razvijenih evropskih zemalja nego i za armijama nekih država u regionu, to jednostavno nije bilo moguće. Nedostatak sofisticiranog naoružanja i opreme najbolnija je tačka Vojske i uopšte celog odbrambenog sistema Srbije. Pre ekonomske krize u vojnim se krugovima verovalo da će se stabilizovati finansiranje odbrambene potražnje i da će, štaviše, biti dovoljno sredstava za tzv. investiciona ulaganja, odnosno za nabavku modernog naoružanja i opreme. Međutim, prošlogodišnji vojni budžet, koji je nominalno bio veći za 4,5 odsto od budžeta za 2008. godinu, jedva da je omogućavala nešto više od zadovoljavanja tzv. tekućih vojnih potreba. Budžet je za 2009. “iznosio oko 72 milijarde i 763 miliona dinara, ili 2,1 odsto BDP Srbije...”⁵⁶ Realizacija budžeta odstupila je od pretpostavke Aleksandra Miščevića koji je izjavio da i domaća praksa “teži međunarodnim standardima”⁵⁷ prema kojima se iz vojnog budžeta izdvaja 50 posto za personalne troškove, 30 posto za operative troškove, a 20 posto za investicije.

Oružana sila Srbije, osim ostalog, deficitarna je i u savremenim sredstvima avijacije, mada se vlast odlučila da naša država smostalno “čuva svoje nebo”. Đorđe Popović iz Centra za civilno-vojne odnose ističe: “Ovakva avijacija je neodgovarajuća za zemlju koja pretenduje da bude vojno neutralna. Očigledno je da je srpska avijacija zapuštena. Ukoliko želimo da budemo neutralni, potrebna nam je mnogo opremljenija i savremenija avijacija. Slovenija je zaključila da je neracionalno imati vlastitu avijaciju, pa joj nebo ‘čuva’ Italija. Crna Gora se takođe odrekla avijacije. Baltičke zemlje su nebo na čuvanje dali NATO. Sve dok Srbija ne razreši stratešku dilemu, imaćemo problema sa ustrojstvom cele vojske, a ne samo avijacije”.⁵⁸

55 *www.b92.net*, 13. februar 2010.

56 Vladimir Počuč: “Režiranje brojki”, *magazin Odbrana* br. 81, 1. februar 2009, str. 14-15.

57 Isto.

58 Dragana Bokan: “Da smo u NATO, avijacija nam ne bi bila ni potrebna”, *Borba* 9. juli 2009.

Aleksandar Radić, vojni analitičar, je za sadašnje stanje u avijaciji okrivio izvesnu "interesnu grupu" koja je "ubedila prethodne garniture vlasti, a sve u cilju patriotizma, da je najbolje rešenje remontovati 'migove 29'. Pozvali su se na emocije građana, da je potrebno da čuvamo svoje nebo, jer ako to ne uradimo, NATO će nam, kao zločinačka organizacija, to preuzeti. To je bila propagandna laž, NATO nije bio zainteresovan za čuvanje našeg neba. Da smo u NATO, avijacija nam ne bi bila ni potrebna".⁵⁹

Načelnik Uprave za planiranje i razvoj u Generalštabu, general-major dr Božidar Forca problem vidi ovako: "Bilo je predviđeno da se za opremanje Vojske Srbije u 2009. godini izdvoji 11 milijardi dinara, ali zbog 'skromnije kase' izdvojeno je samo 6,5 milijardi za nabavku prioritetne opreme. Kada bi se finansiranje Vojske Srbije stabilizovalo na 2,4 odsto BDP, a 20 odsto budžeta za kapitalna ulaganja, odnosno opremanje, tokom šestogodišnjeg ciklusa Vojska bi mogla da nabavi svo neophodno naoružanje i opremu sem višenamenskog borbenog aviona".⁶⁰

Međutim, i među vojnim licima visokog čina i visokog položaja ima i dijametralno suprotnih mišljenja. Na primer, ako se doslovno tumači izjava brigadnog generala dr Miodraga Gordića, komandanta 250. raketne brigade PVO, Srbiji nisu potrebni sofisticirani borbeni sistemi, jer inferiornost se nadoknađuje genijalnošću i vojnom sposobnošću: "... Naša država, osim u pojedinim vremenima, nije bila u mogućnosti da nabavkom novih sistema prati tehnološki visokorazvijene zemlje. Ali tu vrstu inferiornosti nadoknadili su pamet, znanje, entuzijazam... Od rata je prošlo deset godina. Za to vreme smo, na osnovu opsežnih i veoma temeljnih analiza, pronašli puteve tehničko-tehnološkog napretka i osmišljavanja borbenih dejstava u projektovanim oružanim sukobima".⁶¹

Veliku prepreku tehničko-tehnološkoj reformi u oružanim snagama Srbije predstavljaju i ogromne količine zastarelog naoružanja i vojne opreme o čemu je govorio i general Miletić čim je zauzeo komandnu poziciju u Generalštabu: "Oko 6800 tona municije čuva se na otvorenom prostoru, a velike količine neperspektivnih ubojnih sredstava predstavljaju balast za

59 Isto.

60 A. Petrović: "Prioriteti u okviru odobrenog", *magazin Odbrana* br.82, 15. februar 2009, str. 12.

61 Branko Kopunović: "I zvezde padaju s neba", *magazin Odbrana* br. 86, 15. april 2009, str. 24-26.

Vojsku Srbije. Mi radimo na tome, prvo prodajom viškova, ali ona je otežana zbog prezasićenosti tržišta i slabog zanimanja potencijalnih kupaca. Drugi način je uništavanje i delaboracija municije, ali zbog ograničenih mogućnosti, time samo ublažavamo problem. U poslednje dve godine tako smo eliminisali 8000 tona ubojnih sredstava. Međutim, za neka od sredstava nemamo tehnološka postrojenja za ekološki bezbednu delaboraciju. Jedno od rešenja jeste izgradnja novih skladišta. Mi sa raspoloživim sredstvima nismo u mogućnosti da sami rešimo taj problem”.⁶²

Problem nije ublažen ni „puštanjem u pogon“ ogromne vojne baze “Cepotina” kraj Bujanovca 23. novembra 2009, čemu je prisustvovao političko-vojni vrh u punom sastavu: predsednik Republike i vrhovni komandant oružanih snaga Boris Tadić, predsednik Vlade Mirko Cvetković, ministar odbrane Dragan Šutanovac, načelnik Generalštaba general Miloje Miletić, njegov zamenik general Mladen Ćirković, komandant Kopnene vojske general Ljubiša Diković i komandant 4. brigade, koja predstavlja udarnu snagu Srbije orijentisanu prema administrativnoj kosovskoj liniji, brigadni general Milosav Simović.⁶³ Ministar Šutanovac je češće pominjao procvat vojne industrije koju su političari i profesionalni vojnici kvalifikovali kao odbranbenu. On je o tome detaljnije “referisao narodu” prilikom otvaranja 4. Međunarodnog sajma naoružanja i vojne opreme “Partner 2009”, koji je održan u Beogradu između 2. i 5. juna, rekavši da je vrednost izvezenog naoružanja i vojne opreme u 2008, bila 400 miliona američkih dolara, a da i “ove godine” očekuje isti uspeh.⁶⁴ Mada je taj trend nastavljen i u narednoj godini, ni ta činjenica nije imala ozbiljniji uticaj na smanjenje vojnog tehničko-tehnološkog zaostajanja Srbije za razvijenijim državama.

62 Slavoljub M. Marković: “Godina konsolidacije”, *magazin Odbrana* br. 84, 15. mart 2009, str. 8-11.

63 Aleksandar Petrović: “Epicentar bezbednosti”, *magazin Odbrana* br. 100, 15. novembar 2009, str. 22-25.

64 Mira Švedić: “Partner 2009”. *magazin Odbrana* br. 90, 15. jun 2009, str. 20-22.

Vojno obrazovanje

Još jednom ćemo se na ovom mestu podsetiti dveju rečenica o vojnom školstvu, što ih je februara 2008. u javnu komunikaciju pustio Zdravko Ponoš, dok je bio u punom funkcionalnom zamahu načelnika Generalštaba: "Čekaju nas veliki poslovi na reformi vojnog školstva – Vojna akademija će proizvoditi samo ono što – Vojsci treba". Sledimo li logiku, iz tih premisa se nameće zaključak da je Vojna akademija do tada proizvodila i ono što Vojsci ne treba. Važnije je pitanje: da li je od tada reforma vojnog školstva korespondirala sa Ponoševom izjavom? Ako je suditi po brojnim izjavama ministra odbrane Dragana Šutanovca, pa i po tvrdnji koju je izrekao u kruševačkoj kasarni "Car Lazar" aprila prošle godine, na polaganju zakletve martovske partije regruta – onda i te kako jeste: "...Međutim, cilj koji nam je bio najteži jeste poboljšanje ugleda vojske i vraćanje poverenja kako u vojničku profesiju tako i u celokupan sistem odbrane. Danas možemo reći da rekordan odziv martovske klase, višestruko veći broj kandidata za upis u Vojnu gimnaziju i Vojnu akademiju, potvrđuje da smo uspeli da vratimo ugled vojsci i vojnoj profesiji..."⁶⁵

Tvrdnje ministra ponovljene i u uvodniku prvomajskog broja magazina Odbrana: "...Pored toga, treba istaći da je ovogodišnji konkurs za upis studenata na Vojnu akademiju produžen zbog velikog interesovanja. Javilo se 1059 budućih studenata, od kojih su 243 devojke, što je nekoliko puta više kandidata nego prethodne godine. Na svako od sedamdeset mesta u prvom razredu Vojne gimnazije konkurisalo je više od 11 kandidata. Komisije za prijem naći će se, kako se to kaže, na 'slatkim' mukama da izaberu najbolje među najboljima".⁶⁶

Postavlja se pitanje, odkuda takav odaziv za školovanje u Vojnoj akademiji i vojnoj gimnaziji u 2009. godini. Delimičan odgovor je sledeći: "... Posle afera i negativnih pojava, koje su pre pet-šest godina rejting Vojske i celog sistema odbrane srozale na najniže grane, trebalo je mnogo truda da se taj trend prvo zaustavi, a potom krene u pozitivnom pravcu. Plodovi

65 Dušan Glišić: "Zakletva otadžbini", *magazin Odbrana* br. 85, 1. april 2009, str. 16-17.

66 Slavoljub Marković: "Kampanja", *magazin Odbrana* br. 87, 1. maj 2009, str. 5.

tog nastojanja vidljivi su već nekoliko godina unazad, a najbolje primere beležimo upravo ovih dana kao rezultat pravovremenih, dobro organizovanih i vođenih promotivnih kampanja nadležnih organa Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, u prvom redu Uprave za odnose sa javnošću, kojoj je to jedan od redovnih poslova i zadataka.”⁶⁷

Međutim, tvrdnje iznete u magazinu *Obrana* samo su delimično tačne. Izostavljen je najvažniji uzrok pada rejtinga Vojske i i Ministarstva odbrane – a to je hipoteka ratova devedesetih o kojoj vrhovna politička i vojna vlast nisu u stanju da otvoreno i pošteno progovore. Osim toga, zvanična dokumentacija minimizira ili jednostavno zaobilazi globalnu krizu, posebno krizu u srbijanskom društvu koja je verovatno glavni razlog tolikog odziva za vojne škole u 2009.

Interesovanje mladih za Vojnu akademiju, na primer, u poslednjih deset godina je drastično opalo, što je potvrdilo i istraživanje u organizaciji Instituta za strategijska istraživanja Ministarstva odbrane čiji su rezultati konačno oblikovani početkom 2009. godine.⁶⁸ Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 2527 srednjoškolki i srednjoškolaca iz 67 škola. Rezultati su pokazali da se čak 80 odsto ispitanih opredelilo za studije na civilnim fakultetima, a samo njih 10 odsto za studije na Vojnoj akademiji. Taj “razočaravajući” podatak istraživači su tumačili “slabom informisanošću o oficirskom pozivu”, raznim “ aferama” i “drugim negativnim pojavama” u Vojsci i Ministarstvu odbrane, pa zatim “posledicama ratova”, najzad, i “pisanjem štampe koje ponekad ne daje objektivne informacije o Vojsci.”⁶⁹

Dr Jovanka Šaranović, rukovodilac pomenutog istraživačkog projekta, ponudila sledeći opis mladog oficira: “... Još je davno vojvoda Živojin Mišić rekao da se karakter jedne vojske ogleda u karakteru oficirskog kora, a karakter oficirskog kora zavisi od karaktera države i naroda kome pripada. To znači da će vojska biti onoliko dobra koliko su kvalitetni kandidati za oficire, jer će oni jednog dana odlučivati o najznačajnijim pitanjima vojske i države. Velika je odgovornost obrazovnih institucija, pre svega Vojne akademije, koja mora da razvija intelektualne moći i sposobnosti

67 Isto.

68 Branko Kopunović: “Profesija jakog srca”, *magazin Obrana* br. 84, 15. mart 2009, str. 22-25.

69 Isto.

razumevanja za situacije koje se ne mogu predvideti, a koje karakterišu kompleksnost, nejasnost, nesigurnost i promenjivost. Za to su potrebni umovi koji mogu ne samo da se nose sa takvim okolnostima već i da ih prevaziđu. Fleksibilni, maštoviti, agilni, radoznali, sposobni za svestranu analizu i objektivno kritičko mišljenje, umovi koji znaju da 'tumače nijanse sive boje', koji razvijaju razumevanje, intuiciju, mudrost i zdravo rasuđivanje. Sve te osobine treba da budu ugrađene u profil savremenog oficira koji može da odgovori izazovima budućnosti".⁷⁰

Dr J. Šaranović je na istu temu na naučno-stručnoj konferenciji o vojnoj profesiji u Srbiji, održanoj 2009, rekao: "Jedan od stubova svake države je vojska, a stubovi vojske su oficiri. Oficirska populacija u strukturi demokratskih društava čini izuzetno mali procenat. U slučaju Srbije to je reda veličine 0,1 odsto ukupnog stanovništva. Međutim, njen značaj ne proističe iz brojnosti, već iz uloge koju ima vojska u svakom društvu".⁷¹

Vojska jeste bitan faktor države, ali je diskutabilno u kojoj je meri i u kakvoj je državi ona (odnosno oficiri) jedan od njenih (državnih) stubova nosača. Reč je ipak o glorifikaciji vojske, odnosno oficirskog poziva koji ima duboko usađenu tradiciju u srbijanskom društvu. Izvesno je da je ta glorifikacija splasnula pod pritiskom hipoteke ratova iz devedesetih, kao i afera od kojih nije mogla da bude pošteđena ni oružana sila. Moglo bi se reći da je veličanje Vojske Srbije i oficirskog poziva poslednjih godina u usponu, a da je naročito prošle godine doseglo možda najvišu razinu u desetogodišnjem posleratnom razdoblju. Osim ostaloga, to se vidi po raznim manifestacijama, a izrazito prilikom promocija svršenih vojnih studenata u oficire koja se već nekoliko godina obavlja na otvorenoj sceni, ispred Doma Narodne skupštine.

Promociju mladih oficira, generacije 2009. godine, koja je obavljena 19. septembra, ministar Šutanovac je propratio sledećim komentaram: "Promocija potporučnika je jedan od državnih događaja od najvećeg značaja za Srbiju i ovo je jedna od najboljih ceremonija na kojoj Srbija pokazuje svoju državnost".⁷² Na istoj talasnoj dužini patriotske patetike otplovile

70 Isto.

71 Branko Kopunović: "Profil viđen izbliza", *magazin Odbrana* br. 86, 15. april 2009, str. 14-17.

72 Ekipa novinara: "Čast je biti srpski vojnik", *magazin Odbrana* br. 97, 1. oktobar 2009, str. 6.

su i reči predsednika Tadića kada se obraćao tek proizvedenim potporučnicima: “Tražim od vas da branite Srbiju i čuvate mir. Zahvalan sam svim pripadnicima Vojske Srbije što su reafirmisali vojni poziv. Danas je ponovo čast biti srpski vojnik”.⁷³

Zadovoljstvo predsednika i ministra izraženo na tim manifestacijama podupiru i neke činjenice vezane za transformaciju vojnog školstva. Na primer, Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta pri Ministarstvu prosvete Republike Srbije sredinom je godine pozitivno rešila zahteve Vojne akademije i Vojnomedicinske akademije koji su Komisiji podneti u novembru 2008. godine: prema rečima brigadnog generala dr Mladena Vurune, Vojna akademija je tražila akreditaciju kao “visoka škola akademskih studija, dok je Vojnomedicinska akademija podnela zahtev za akreditaciju visoke škole integrisanih akademskih studija medicine...”⁷⁴ Tako će, nakon dobijanja “uverenja o akreditaciji i dozvole za rad od Ministarstva prosvete”, Vojna akademija “školovati oficire u pet studijskih programa – menadžment u odbrani, vojnoelektronsko inženjerstvo, vojnomasinsko inženjerstvo, vojnohemijsko inženjerstvo i vojno vazduhoplovstvo. Studenti koji završe te studijske programe dobijaće diplome, prepoznate i priznate i u društvu...” Jedan od bitnih reformskih ciljeva u sistemu vojnog školstva jeste da “školujemo oficire dovoljno obrazovane, kvalitetne, sposobne da se suoče sa svim izazovima, rizicima i pretnjama. Da se izborimo za naše mesto u našem, ali i u evropskom akademskom prostoru...”⁷⁵

Osoblje Vojnomedicinske akademije, pak, u prvom redu njen rukovodni tim sa generalom dr Mirosljubom Jevtićem na čelu, doživelo je zvezdane trenutke u 2009. godini. Najpre je, od 1. januara, VMA uključena u mrežu zdravstvenih ustanova Srbije “čime je dobila ravnopravan status kao klinički centri”.⁷⁶ Drugo, institucija je obogaćena mnogim modernim medicinskim aparaturama među kojima i novom magnetnom rezonancom,

73 Isto.

74 Aleksandar Petrović: «Osvajanje akademskog prostora», *magazin Odbrana* br 84, 15. mart 2009, str. 18-20.

75 Isto.

76 V.P. – A.P: “Najzad uspešna godina”, *magazin Odbrana* br. 79, 1. januar 2009, str. 8-9.

“čudom medicinske tehnike”.⁷⁷ Otvorena je Visoka škola Vojnomedicinske akademije na kojoj će se školovati lekari za potrebe u sistemu odbrane.⁷⁸ I ministar Šutanovac i predesednik Tadić svrstali su i Vojnu akademiju i Vojnomedicinsku akademiju među najbitnije institucije s kojima mogu da izađu i na scenu kolektivne i globalne bezbednosti.

Godina 2009. ostaće u vojnom školstvu upamćena i po tome što su oficiri koji su studije završili te godine bili prva generacija koja se (13. septembra) pričestila u hramu Svetog Save na beogradskom Vračaru i prva za koju je služen moleban, ovaj put liturgiju je služio mitropolit Amfilohije.⁷⁹ Tako su Vojska Srbije i Srpska pravoslavna crkva i tim činom potvrdile veliku duhovnu bliskost. Taj odnos je na tragu uspostavljanja novog identiteta srpske vojske. To je potvrdio i Mladen Mastilović, jedan od potporučnika: “Srpska vojska je uvek bila časna, hristoljubiva. Posle mnogo godina nastavljamo tradiciju na najbolji način. Ubeđen sam da tako misle svi moji drugovi...”⁸⁰

Demokratska kontrola nad tajnim vojnim službama

Tajne vojne službe su preimenovane – prva u Vojnobezbednosnu (VBA), druga u Vojnoobaveštajnu (VOA) agenciju. One u nezvaničnoj komunikaciji figuriraju kao tajne vojne službe. To nije bez osnova: bile su tajne, a nema uverljivih dokaza da to nisu u velikoj meri ostale bez obzira na tvrdnje da su one “u današnje vreme neuporedivo otvorenije za javnost nego što su nekada bile”. Samo pre deset godina pitanje kontrole nije ni bilo tema. Sada su, makar formalno uspostavljeni mehanizmi nad radom VBA i VOA. Zakonom o Vojnobezbednosnoj i Vojnoobaveštajnoj agenciji, koji je

77 Dragana Marković: “U korak sa svetom”, *magazin Odbrana* br. 90, 15. jun 2009, str. 16-17.

78 Isto.

79 Branko Kopunović: “Čast u snazi vere”, *magazin Odbrana* br. 96, 15. septembra 2009, str. 32-33.

80 Isto.

usvojen u Narodnoj skupštini Srbije 26. oktobra 2009. godine⁸¹, značajno je formalnopravno upotpunjen sistem demokratske kontrole nad radom službi.

Zvanični vojni i politički krugovi samo usvajanje pomenutog Zakona smatraju značajnim reformskim dostignućem Vojske Srbije. Hronologija zakonskog regulisanja rada vojnih službi bezbednosti u Srbiji⁸² imala je sledeći tok: Prvim pravnim aktom kojim su definisana osnovna pitanja ugrožavanja i zaštite Vojske Kraljevine Srbije smatra se zakon koji je donet 12. novembra 1839. godine. (Taj datum je određen i kao Dan Vojnobezbednosne agencije). Osim tog zakona nema nikakve druge zakonske regulative sve do 1974. godine, kada je donet Zakon o osnovama državne bezbednosti, a na temelju toga Zakona doneto je Pravilo službe 1984. godine kojim je u najgrubljim potezima regulisan rad bezbednosne službe, da bi 11. jula 2002, u Skupštini tadašnje Savezne Republike Jugoslavije bio usvojen Zakon o službama bezbednosti SRI. Republika Srbija donela je Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije 11. decembra 2007. A donošenje Zakona o VBA i VOA, nakon što je pomenuto prvo zakonsko regulisanje rada službi, direktor Vojnobezbednosne agencije, penzionisani general Svetko Kovač, propratio je sledećim rečima: "Sto sedamdeset godina nakon toga... Srbija je prvi put dobila zakon o vojnim službama bezbednosti, koji je urađen u skladu sa sadašnjim svetskim standardima i preporukama"⁸³.

Nacrt zakona o ovim agencijama bio je ponuđen na javnu raspravu, koja nije imala širi zamah, ali je bilo sasvim ozbiljnih priloga diskusiji. U prvom redu, o kontroli nad radom službi, o vrlo nejasnim odredbama za izbor direktora agencija, i o ideji da se obe agencije objedine u jednu, jer bi to bilo efikasnije i racionalnije.⁸⁴ Međutim, ti prilozi nisu imali nikakvog značaja, jer je prevagnula stručna javnost koja je insistirala na dve

81 Službeni glasnik 88/09, 26. oktobar 2009.

82 Radenko Mutavdžić: "Odgovor novim izazovima", *magazin Odbrana* br. 100, 15. oktobar 2009, str. 8-11.

83 Isto.

84 Dragana Bokan: "VBA i VOA ostaju zasebne agencije, konfuzne odredbe o izboru direktora", *Borba*, 3. juli 2009.

agencije. U vreme javne rasprave ministar Šutanovac je o tadašnjem stanju kontrole nad službama rekao: "U ovom trenutku ne postoji adekvatna kontrola rada VOA i VBA. Praktično radimo po sistemu poverenja. To poverenje je nekada na višem, nekada na nižem nivou, ali trenutno ne postoji nijedan način, nijedan instrument koji bi ministar mogao da upotrebi kako bi došao do saznanja šta se zaista dešava u tim službama".⁸⁵

Direktor VBA (Vojno bezbednosna agencija) Svetko Kovač podneo je izveštaj o radu agencije Odboru za bezbednost u Skupštini 23. februara 2010. U izveštaju se ističe da je VBA tokom 2009. godine uglavnom radila na zaštiti jedinica Vojske Srbije u Kopненоj zoni bezbednosti od napada albanskih ekstremističkih grupa. Ovi napadi su okarakterisani kao teroristički akti. Izveštaj navodi da je VBA sarađivala sa obaveštajnom službom KFOR radi prikupljanja podataka o kriminalnim grupama, ali i sa obaveštajnim službama 50 zemalja. Takođe se ističe da je prošle godine verski ekstremizam bio manji nego 2008. i da nije primećeno ni paralelno organizovanje, ni ilegalno naoružavanje ekstremnih grupa. U jedinicama VS zabeleženo je šest manjih incidenata na nacionalnoj i verskoj osnovi, ali nijedan nije imao oblike krivičnog dela izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje. Povod su bile, kako je istakao Kovač, provokacije na račun posebnog režima ishrane, ali nije bilo posledica, zahvaljujući merama komandovanja.

Kada je reč o vojnoj neutralnosti, Kovač je izneo da nijedna strana obaveštajna služba nije vršila pritisak da Srbija promeni stav o vojnoj neutralnosti, ali kako je naveo, "opipavale" su nam puls mnoge službe zemalja članica NATO, ali i one koje to nisu.¹

Formalno, Narodna skupština je i do sada imala kontrolu nad službama neposredno, i posredstvom svog Odbora za bezbednost. Novim zakonom, međutim, demokratska kontrola je "podignuta na viši nivo" tako što je uspostavljena nova institucija – institucija Generalnog inspektora. On ima petogodišnji mandat, treba da bude nestranačka ličnost, postavlja ga Vlada na predlog ministra odbrane. Za svoj rad odgovara ministru, a izveštaje o kontroli koju sprovodi podnosi nadležnom skupštinskom odboru "po potrebi, a najmanje jednom godišnje."

85 "Nema kontrole vojnih službi", redakcijski tekst, *Blic*, 13. juli 2009.

Osim te, tzv. spoljašnje kontrole, zakonom je "pojačana" i "unutrašnja kontrola" koju "čine operativci, pravnici, psiholozi i drugi eksperti koji svojom stručnošću i profesionalnošću tu instituciju čine kompetentnom i efikasnom u sprečavanju zloupotreba u okviru agencije".⁸⁶ Na čelu unutrašnje kontrole, koja po zakonu postoji u obema agencijama, nalazi se načelnik koji je potčinjen direktoru VBA odnosno VOA. Načelnik ima pravo da svakog pripadnika službi podvrgava bezbednosnoj proveru, proveru znanja i proveru psihofizičkih sposobnosti, "pa čak i poligrafskom testiranju". Razume se da postoji saradnička veza između spoljne i unutrašnje kontrole i da generalni inspektor i u tom smislu ima važnu ulogu.

Posebno osetljivo polje u radu službi jeste nadzor koji službe praktikuju nad pojedinim građanima. Odobrenje za tzv. mere nadzora davali su ministri odbrane i načelnici Generalštaba. Onda je načinjen demokratski iskorak, te je mere nadzora odobravao samo sud. A prema novim zakonskim klauzulama, mere se preduzimaju samo onda kada budu isrpiljene sve druge metode uz postojanje opravdanih pretpostavki da je nadzor nužan. Pri tom, primenjuje se princip srazmernosti, što znači da ako se neki građanin iz opravdanih razloga nađe pod nadzorom službi, "mere" se neće preduzimati i prema svim onim licima koja su dolazila u kontakt sa građaninom pod nadzorom. Međutim, tu postoji velika mogućnost za greške i zloupotrebe, i upravo tu demokratska kontrola službi dolazi do punog izražaja u svim svojim aspektima.

Direktor Agencije Svetko Kovač o reformi kaže sledeće: "Ako pogledamo rezultate dosadašnjih reformi možemo biti zadovoljni. Zaokružen je normativno-pravni okvir sa modernim rešenjima koja omogućavaju efikasan i operativni rad VBA. Agencija je organizovana tako da efikasno štiti sistem odbrane. U kadrovskoj oblasti, kao najosetljivijem sistemu reformi, sprovedene su suštinske promene u odnosu na prijem i osposobljavanje novog kadra. Od početka reformi primljeno je oko 70 posto novog kadra Agencije. Gotovo 20 posto zaposlenih u Agenciji čine civilna lica, a očekuje se njihov porast u narednom periodu. Oko 42 posto pripadnika završilo je poslediplomsko usavršavanje. Postignut je veliki napredak u opremanju savremenim operativno-tehničkim sredstvima. U 2010. godini planiramo

86 Isto.

da preispitamo i dogradimo reformska rešenja čime bismo praktično završili proces reforme VBA”.⁸⁷

NATO nema alternativu

Uprkos konstantnoj antiNATO propagandi, članstvo Srbije u NATO postalo je najvažnija geostrateška tema o kojoj se svakodnevno raspravlja, posebno u tzv. stručnim krugovima. Tome je doprinelo i nekoliko bitnih unutrašnjih i spoljnih činilaca. Među unutrašnjim izdvaja se efekat ekonomsko-finansijske krize koji aktuelnu vlast primorava da donese racionalnu odluku o strateškoj orijentaciji.

Prilikom balkanske turneje potpredsednika SAD Džozefa Bajdena (20. maja 2009), on se, osim sa predsednikom Borisom Tadićem i predsednikom Vlade Mirkom Cvetkovićem, jedino još sastao sa ministrom odbrane Draganom Šutanovcem. Ne samo da je visoki funkcioner SAD ponudio da se “otvori nova stranica u američko-srpskim odnosima” u kojima se priznavanje Kosova Srbiji nije postavljalo kao uslov za napredak tih odnosa, niti kao prepreka za njene evroatlantske integracije – nego je susret visokog gosta sa ministrom odbrane značio i veliko priznanje za reformske dosege u Vojsci i uopšte u sistemu odbrane, ali i ohrabrenje za naredne reformske poteze.⁸⁸

S tim u vezi, indikativan je i intervju Džozefa Mekmilana, prvog zamenika pomoćnika sekretara odbrane SAD magazinu *Odbrana*: “... Setite se samo da je jedini ministar kojeg je potpredsednik Bajden posetio na svojoj nedavnoj turneji bio baš ministar odbrane Srbije, što je bio način da se prizna značaj odnosa naše dve zemlje u oblasti odbrane, koji su znatno razvijeni. U političkoj teoriji često je stanovište da se prilikom razvijanja odnosa dve zemlje prvo stvaraju civilne, a potom vojne relacije. U ovom slučaju je drugačije – vojni odnosi su napredniji”.⁸⁹

87 Radenko Mutavdžić: “Saradnja sa Haškim tribunalom jedan je od proriteta”, *magazin Odbrana* br. 100, 15. novembar 2009, str. 9-10.

88 Reporteri Politike, 21. maja 2009, o balkanskoj turneji Džozefa Bajdena

89 Snežana Đokić: “Jezik profesije kao prepoznavanje”, *magazin Odbrana* br. 93, 1. avgust

Povodom završetka školovanja 52. klase polaznika generalštabnog usavršavanja Škole nacionalne odbrane Vojne akademije: "... Danas je Srbija ključni i nezaobilazni faktor stabilnosti u jugoistočnoj Evropi, ako u Srbiji nema stabilnosti, onda je nema ni čitav region"⁹⁰

Mada u Srbiji još nema prave kampanje za NATO članstvo, konzervativni blok sa velikom strepnjom prati debatu koju već sada kvalifikuje kao agresivnu pro-NATO kampanju (Đorđe Vukadinović). NATO opcija je nekoliko prethodnih godina bila marginalizovana postupkom vlade Vojislava Koštunice koja je kroz republički parlament progurala Deklaraciju o vojnoj neutralnosti zemlje (2007).

Pro-NATO argumenti

Osim Libearlno-demokratske partije (LDP), koja od osnivanja put evropskih integracija Srbije ne razdvaja od "atlanskih", ulazak Srbije i u EU i u NATO – na političkom planu za sada najglasnije zagovora Srpski pokret obnove (SPO). Iako stranka Vuka Draškovića nema nekadašnju političku težinu, ona je članica vladajuće koalicije, a sam Drašković svoje stavove iskazuje i kao bivši ministar inostranih poslova. Po njemu, Srbija je "za tri godine državnu strategiju kojoj su cilj bile evroatlanske integracije, preokrenula u evropske integracije i antiatlanske integracije"⁹¹, što je, kako kaže, „nezamisliva i nedopustiva srpska mučkalica“⁹² Podvlači da je "politika antiatlanskih integracija politika rehabilitovanja režima Slobodana Miloševića i njegove antievropske politike. Ta politika je učinila nedopustiv ustupak antievropskim snagama u Srbiji"⁹³

Među parlamentarnim strankama na istoj strani je i G17 plus, čiji se lider Mlađan Dinkić najotvorenije i najžešće protivio energetskom .....

2009, str. 22-23.

90 V. Počuč: "Spremni da brane Srbiju", *magazin Odbrana* br. 91, 1. juli 2009, str. 8-9.

91 Prema RTV B-92, 14. jul 2009.

92 Isto.

93 *Pravda*, 2. juli 2009. Indikativno je da je veliki pro-nato intervju Vuk Drašković dao ovom listu koji slovi za nezvanično glasilo Srpske napredne stranke Tomislava Nikolića.

povezivanju Srbije sa Rusijom. Iz pragmatičnih razloga u toj stranci za sada ne žele da otvorenije zagovaraju priključivanje Srbije Severnoatlantskoj alijansi, uz obrazloženje da to još “nije tema”, pogotovo što “nas (u NATO) niko nije pozvao”.⁹⁴

U analitičko-stručnim krugovima glasnije nego ranije ukazuje se na prednosti koje bi i Srbija i njena vojska imale kao članice najznačajnije međunarodne vojne organizacije. Na okruglom stolu koga je organizovao SPO (juni 2009) sa Međunarodnim institutom za bezbednost čulo se da je navodna vojna neutralnost Srbije, zapravo prevara. Zato što u formalno-pravnom smislu, neutralnost se ne proglašava skupštinskom deklaracijom, ili bilo kojom drugom unutrašnjom političkom odlukom, već međudržavnim ugovorima.

Iz stručnih krugova stiže i upozorenje da “neutralnost” podrazumeva odustajanje od trgovine oružjem. Zoran Dragišić, vojno-politički analitičar i nastavnik na Fakultetu za bezbednost, podseća u tom kontekstu da je značajna privredna grana Srbije proizvodnja oružja, koje izvozi u zemlje trećeg sveta. Srpska firma SDPR je tokom 2008. godine izvezla oružje u vrednosti od 400 miliona dolara.

Bez Demokratske stranke ova orijentacija nije moguća. Međutim, predsednik Srbije Boris Tadić, kome lojalnost nacionalno-konzervativnim krugovima limitira manevarski prostor, o toj delikatnoj temi govori naglašeno biranim rečima. U intervjuu za Radio Slobodna Evropa on je, naime, podsetio na skupštinsku rezoluciju “u okviru koje smo proglasili neutralnost Srbije kada je u pitanju NATO i drugi vojni savezi”. Ipak indikativna je rečenica iz istog intervjuu u kojoj ističe da odluka o tome “šta će se desiti u narednih pet ili deset godina, to će zavisiti od srpskog naroda”.⁹⁵

94 *Politika*, 17. juni 2009.

95 Prema *Borbi*, 24. juni 2009.

Uznemirenost konzervativnog bloka

Promena u javnom diskursu u odnosu na stereotip o NATO kao “zločinačkoj organizaciji koja nas je bombardovala” i “koja nam je otela Kosovo”, uznemirila je nacionalističko-konzervativni blok. Vojislav Koštunica i Demokratska partija Srbije (DSS) i dalje su politički najeksponiraniji u tom pogledu. Računajući sa činjenicom da je među građanima Srbije entuzijazam za ulazak u NATO na znatno nižem nivou nego kada je reč o Evropskoj uniji, DSS insistira na referendumskom (i to što pre) izjašnjavaњу o tome. Kada je nakon nedavnih lokalnih izbora u dve beogradske opštine (Voždovac i Zemun) ušla u koalicioni savez sa pobedničkom Srpskom naprednom strankom Tomislava Nikolića, DSS je u koalicionom sporazumu ovaj zahtev naročito potencirala. Insistiranje Koštunice na referendumu za ulazak u NATO proizilazi iz uverenja da aktuelna vlast pravi planove kako da se “na mala vrata, zaobilazno i iza leđa građana Srbija uvuče u NATO, jer je zajednički cilj NATO i sadašnje vlasti da se po svaku cenu izbegne referendum”.⁹⁶

Vojislav Koštunica tim, kao i nekim drugim povodima (statut Vojvodine, na primer) ističe neophodnost prevremnih izbora i istovremenog referenduma o NATO.⁹⁷ Insistiranje na referendumu proizilazi iz uverenja da bi građani bili protiv. Najglasniji agitator u tom smislu je nedeljnik *Pečat*.⁹⁸ Glavni urednik Milorad Vučelić u jednom od svojih uvodnika pod naslovom “Nato grip” takođe izražava to očekivanje: “...zašto jedna grupica ljudi na vlasti u Srbiji i Republici Srpskoj, kao i čitav niz nevladinih organizacija iz regiona, hoće samo za sebe da prigrabi sve zasluge i svu čast i uvažavanje zbog ulaska u NATO? Zašto neće to da podele s narodom?...Zašto srpskom narodu ne pružiti priliku da se iskaže i proslavi? Zašto privilegiju da su za NATO koriste samo oni na vlasti? Kad su već toliko uvereni u svoj natoizam, zašto onda sumnjaju da bi se Srbi obrukali?”⁹⁹

⁹⁶ *Danas*, 15. juni 2009.

⁹⁷ *Pečat*, 3. jul 2009.

⁹⁸ Mada nema veliki tiraž, nedeljnik *Pečat*, najjasnije izražava stavove konzervativnog bloka.

⁹⁹ *Pečat*, 3. jul 2009.

Jedan od najznačajnijih medijskih vojnih komentatora Miroslav Lazanski izričito je protiv otvaranja ove “najznačajnije spoljnopolitičke debate od raspada SFRJ” u zatvorenim krugovima. Kritikuje pojedinačne nastupe političara na „otvorenim i zatvorenim stolovima i konferencijama” i zalaže se široku javnu debatu.¹⁰⁰

Dorđe Vukadinović, glavni urednik Nove srpske političke misli, u sveobuhvatnoj analizi o ključnim strateškim odnosima Srbije, ističe da su sve vlade u Srbiji nakon 2000. godine formirane uz blagoslov i veću ili manju asistenciju zapadnih faktora. Aktualna, koja je po Vukadinoviću “najzapadnija”, napravljena je sa ciljem da se Koštunica skloni sa vlasti, a da radikali ne dodju na vlast: “No, ispostavilo se da onaj treći, a zapravo najvažniji cilj, onaj za koga se podrazumevalo da će biti automatski ostvaren sa realizacijom prva dva – definitivno proterivanje Rusije iz Srbije i sa Balkana – time uopšte nije postignut”.¹⁰¹

Vukadinović kao relevantni predstavnik srpske konzervativne desnice zagovara “očuvanje minimuma nacionalnog interesa i nacionalnog samopoštovanja”, i u tom smislu zagovara “treći put”, koji bi predstavljao “korektan stav i iskrenu neutralnost”, kada je reč o Americi, jer će Rusi, kako tvrdi, “prihvatiti sve što nije NATO”.¹⁰²

Kontraofanziva i inicijativa “dve stotine”

Članstvo u NATO je još uvek otvoreno pitanje za Srbiju, ali se o njemu u stručnoj javnosti naveliko raspravlja. Čak je i dnevni list *Politika* pokrenuo rubriku u kojoj se izjašnjavaju stručnjaci na tu temu, kao i elektronske novine (e-novine). Kako su 2009. godine u NATO primljene Hrvatska, Crna Gora i Albanija, Srbija se objektivno našla u izlovanoj poziciji. Istovremeno, to je suštinski promenilo odnos vlasti prema ovoj organizaciji samom činjenicom što se ona sada nalazi na svim granicama Srbije (osim Bosne i Hercegovine i Kosova).

100 *Politika*, 4. juli 2009.

101 Đorđe Vukadinović, „Istoj Zapadu, Zapad Istoku”, *NIN*, 16. juli 2009.

102 *Isto*.

Sve to, kao i kandidatura Srbije za EU, ubrzalo je kontraofanzivu antievropskog bloka, koji je početkom januara 2010. godine izašao sa inicijativom da se raspiše referendum o (ne) ulasku Srbije u NATO. Cilj ove inicijative je prvenstveno u tome da se budućnost Srbije "cementira" na vojnoj neutralnosti shodno donetoj rezoluciji u Skupštini Srbije. Mediji imaju posebnu ulogu u stvaranju atmosfere evocirajući NATO intervenciju i „otimanje“ Kosova. Objektivno, takvo izjašnjavanje bi, posebno ukoliko bi se građani izjasnili protiv NATO, usporilo proces približavanja zemlje i Evropskoj uniji.

Potpisnici ove inicijative su akademici, književnici, univerzitetski profesori, crkveni velikodostojnici, glumci i drugi umetnici, među kojima i Dobrica Ćosić, Matija Bećković, Svetozar Stojanović, Đorđe Vukadinović, Vasilije Krestić, Milorad Ekmečić, Čedomir Popov, Dušan Kovačević, mitropolit Amfilohije, vladika Artemije, kao i neki istaknuti sadašnji i bivši političari poput Vojislava Koštunice, Dušana Mihajloviča (ministra unutrašnjih poslova u Đinđićevoj vladi) i Dragana Jočića. Sve su to pojedinci (okupljeni i oko Memoranduma), koji su davali punu podršku Slobodanu Miloševića, a sada se bore za očuvanje njegovog nasleđa, pre svega, Republike Srpske.

Akademik Matija Bećković, profesor Svetozar Stojanović i predsednica Udruženja novinara Srbije (bivša glavna i odgovorna urednica Politike) Ljiljana Smajlović, su na konferenciji za štampu istakli da je referendum o NATO neophodan jer postoji bojazan da bi se "odluka o članstvu Srbije u NATO mogla doneti iza zatvorenih vrata i iza leđa građana".¹⁰³ Po njima, tako krupna državna pitanja se "ne smeju prepuštati političarima", a u apelu se posebno ističe argument da bi ulaskom u NATO Srbija priznala nezavisnost Kosova.

Krug okupljen oko peticije pripremao je ovu inicijativu dosta dugo i samo je čekao "pravi trenutak" da sa njom izađe u javnost. Naime, još u novembru 2009. u *Danasu* se oglasio bivši šef kabineta Vojislava Koštunice, Aleksandar Nikitović sa istim zahtevom. Njegov glavni argument je bio da Vlada, iza leđa narodu, u dosluhu sa rukovodstvom NATO radi na učlanjenju Srbije. On je tada istakao da bi umesto zakulisnih igara i „nastojanja

103 Prema *Pressu*, 12. januar 2010.

da se politikom obmane stigne do cilja bilo pošteno i demokratski na referendumu rešiti ovo pitanje od kojeg zavisi budućnost Srbije".¹⁰⁴

Ovaj isti krug je doprineo smeni Zdravka Ponoša, načelnika Generalštaba, a pokušao je da izdejstvuje i smenu Dragana Šutanovca, ministra odbrane. Glavni razlog ovim pritiscima je činjenica da se Vojska Srbije, upkos ograničenjima i teškoćama, transformiše uz punu podršku NATO članica (SAD, VB i Norveška) i da posebno uspešno saraduje sa američkim vojnim snagama (Nacionalna garda iz Ohaja).

Ministar odbrane Dragan Šutanovac je uspeo da izbegne smenu, a slovi kao jedan od zagovornika članstva u NATO. U intervjuu u *Pressu*, 9. januara 2009, objavljenog pod naslovom "Ne treba da se plašimo NATO", on ističe značaj priključivanja Srbije evroatlanskim integracijama. Posebno je ukazao na to da "ukoliko želimo da u Srbiji uspostavimo evropske sisteme vrednosti to podrazumeva i evroatlanski sistem bezbednosti". Uz ogradu da Srbija ne mora u NATO, dodao je da je približavanje NATO "prirodan tok stvari u Evropi". Na direktno pitanje šta je za Srbiju bolje – vojna neutralnost ili ulazak u NATO – ministar odbrane je rekao da na to treba da odgovore "oni koji se bave realnim životom", ljudi iz privrede i iz bezbednosti.¹⁰⁵

Profesor Svetozar Stojanović, protivnik NATO članstvu, u prilog vojnoj neutralnosti Srbije ukazuje na, po njemu, važnu dimenziju – odnos prema Rusiji. Učlanjenjem u NATO Srbija bi ometala temeljno preispitivanje uloge NATO i odnosa sa Rusijom, kao i razmatranje ruskog predloga o međunarodnoj bezbednosti. Stojanović ističe da se "valja založiti i za konstruktivan pristup ruskoj inicijativi za novi međunarodni ugovor o bezbednosti".¹⁰⁶ Zalaže se da se Srbija, kao zemlja koja drži do svoje nezavisnosti i dostojanstva „ograniči na bilateralnu vojnu saradnju sa SAD, Rusijom, zemljama EU, Kinom, Indijom..."¹⁰⁷

104 "Napredovanje u tišini", autorski tekst, *Danas*, 6. novembar 2009.

105 *Press*, 9. januar 2010.

106 *Politika*, 14. januar 2010.

107 Isto.

Kako je Srbija postala “vojno neutralna” zemlja

Odluku o vojnoj neutralnosti Skupština Srbije donela je krajem decembra 2007. godine (godinu dana nakon što je pristupila Partnerstvu za mir). Usvojena Rezolucija o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije odnosila se na Kosovo i to u predvečerje (očekivanog) proglašenja nezavisnosti Kosova. Samo jedan član te rezolucije odnosi se na “vojnu neutralnost” a on glasi:

“Zbog ukupne uloge NATO, od protivpravnog bombardovanja Srbije 1999. godine bez odluke Saveta bezbednosti do Aneksa 11 odbačenog Ahtisarijevog plana u kome se određuje da je NATO ‘konačan organ’ vlasti u ‘nezavisnom Kosovu’ Narodna skupština Republike Srbije donosi odluku o proglašenju vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma na kojem bi se donela konačna odluka o tom pitanju”.

Tom prilikom je i u Skupštini vođena polemika o „vojnoj neutralnosti“. Poslanici Liberalno demokratske partije (LDP) bili su izričito protiv te odredbe i nisu glasali za rezoluciju. Međutim, u nešto blažoj formi i poslanici G 17 plus su imali sličan stav (u to vreme G 17 plus je bio deo vladajuće koalicije DS-DSS). Tako je “vojna neutralnost” ušla u skupštinski dokument koji se u celosti odnosio na sasvim drugu temu.

U javnosti tada nije vođena javna debata o statusu vojne neutralnosti. Dragan Janjić, komentator lista *Politike*, ukazuje da sadašnja opozicija koja je tada bila na vlasti (DSS) nije ni pominjala referendum u vezi sa vojnom neutralnošću i ističe da bi bilo logično „da se ista procedura primeni i kada se taj stav menja.¹⁰⁸

S druge strane, vojni i bezbednosni stručnjaci upozoravali su da takva “neutralnost” nije međunarodnopravno validna, jer istinska neutralnost podrazumeva međunarodne i međudržavne ugovore.

Reakcije na inicijativu

Potpisnici inicijative (anti)NATO referenduma, okupljeni oko DSS, verovatno nisu očekivali toliko reakcija koje se protive njihovoj ideji. Čak je i Aleksandar Vučić, potpredsednik Srpske napredne stranke izbegao da podrži inicijativu rekavši da “mi nismo pokrenuli inicijativu”, mada “mislimo da smo vojno neutralni”.¹⁰⁹ Ilica Dačić, zamenik premijera i lider SPS, smatra da Srbija treba da ostane vojno neutralna. Ističe da je to mislio i ranije “za razliku od nekih potpisnika ove peticije koji su u vreme Slobodana Miloševića jahali na krilima Zapada i NATO i uz njihovu pomoć došli na vlast”.¹¹⁰ Otvorena podrška stigla je samo iz Srpske radikalne stranke.

Predsednik Komiteta za međunarodne odnose Državne dume Rusije Konstantin Kosačov je povodom izjave srpskog ministara odbrane da je za Srbiju dobro da postane članica severnoatlantska alijanse rekao da se nada da je on „izrazio samo svoje mišljenje”. Po njemu takve odluke ne treba da donose pojedinci, makar oni bili i ministri, nego narod, a “idealno bi bilo da to bude na referendumu”. Iako sumnja da bi srpski narod posle tragedije koja mu se dogodila 1999. godine, ipak odlučio da uđe u NATO, Rusija bi tu odluku poštovala. A na pitanje kako bi se ta odluka odrazila na odnose Srbije i Rusije, rekao je: “A da li će odnosi u nekoj meri biti lošiji nego danas – pa, hoće svakako. To je neizbežno”.¹¹¹

Dušan Petrović, zamenik predsednika Demokratske stranke, smatra da je pravi motiv potpisnika “peticije 200” i njihovog pozadinskog organizatora (DSS) “u nedostatku smelosti da organizuje referendum protiv ulaska u EU”, te zato DSS „diže buku oko nepostojećeg ulaska u NATO”.¹¹²

Članstvo u NATO postalo je tema o kojoj se razgovara otvoreno i bez predrasuda. Zoran Dragišić, programski direktor Međunarodnog instituta za bezbednost, ističe da je ova institucija tokom 2009. godine organizovala seriju konferencija širom Srbije pod naslovom “Srbija sa jakim saveznicima

109 *Blic*, 13. januar 2010.

110 *Press*, 13. januar 2010.

111 Intervju sa Konstantinom Kosačovim, “Ne verujem da srpski narod želi u NATO”, *Politika*, 13. januar 2010.

112 *Press*, 13. januar 2010.

ili neutralna". Reč je o nastojanju da se građanima Srbije ponude potpune informacije o NATO i razlozi zašto bi Srbija trebalo da postane član te organizacije. Niko od protivnika članstvu u NATO nije želeo da učestvuje na tim konferencijama. Međutim, predstavnici Ministarstva odbrane su učestvovali. Oni se, napominje Dragišić, "kao vojnici nisu izjašnjavali o političkim pitanjima, ali su jasno stavili do znanja da se vojska može reformisati na dva načina: prema standardima NATO ili na pogrešan način".¹¹³

Većina građana Srbije je protiv članstva u NATO. Prema istraživanjima Strategic marketinga, ukoliko bi se u ovom trenutku raspisao referendum, protiv ulaska u Alijansu izjasnilo bi se više 50 odsto glasača, dok bi za NATO bilo samo dvadesetak odsto.¹¹⁴ *Glas javnosti* i *Kurir* sumirajući razgovore sa više sagovornika (Ninoslav Krstić, general u penziji, predsednik SPO Vuk Drašković, profesor Fakulteta za bezbednost Zoran Dragišić) konstatuju da bi "pozivanjem na trenutno raspoloženje javnog mnjenja, Srbija ostala izvan vojno-političkog saveza i tako izgubila priliku da postane vodeća vojna sila u regionu".¹¹⁵

Međutim, negativno raspoloženje o NATO se poslednjih godina namerno indukuje od strane antizapadnog bloka sa argumentacijom "da nas je NATO bombardovao" i "da nam je oteo Kosovo". Vojni analitičar Aleksandar Radić kaže da je inicijativa za referendum "jeftina manipulacija javnim mnjenjem i emocijama građana, onih koji su prethodno nametnuli vojnu neutralnost". On takođe ističe, da je to suviše stručna tema da bi se o njoj razgovaralo emotivno, pa zbog toga "edukacija javnosti mora biti temelj otvaranja ove teme".¹¹⁶

Književnik Svetislav Basara u redovnoj kolumni u *Danasu* piše da je "sklonost nepravdnosti", "burazerskoj običajnosti" i "poslovanje...u Ćosićevoj divanhani" glavni motor ove peticije. On podozreva da je ta inicijativa jedan od zadnjih "koprca nadobudnog fiškala iz Belanovice i kaže da je to "sasvim u duhu njegove konceptualno-psihopatološke politike, on po svaku cenu nastoji da oživi model kojim se stvarnost, budućnost i istorija

113 Autorski tekst "Srbija izvan NATO – zašto?", *Politika*, 13. januar 2010.

114 *Blic*, 13. januar 2010.

115 *Glas javnosti, Kurir*, 15. januar 2009.

116 *Kurir*, 14. januar 2010.

grade referendumima i uredbama... Opravdano se plaše da bi u ovoj zemlji ključne odluke konačno mogle početi da se donose na osnovu racionalne analize i realne političke računice”.¹¹⁷

Pripadnici vladajuće političke elite sve smelije iskazuju stav da na osnovu racionalnih elemenata i argumenata Srbija treba da sledi strateški cilj da postane deo evroatlantskih integracija, koji je postavljen još 2000. godine.

Osim Liberalno demokratske partije koja je otvoreni zagovornik NATO, dnevni list *Danas* tvrdi da je i većina političkih partija u vladajućoj koaliciji za članstvo Srbije u Alijansi.¹¹⁸ To su G17 plus, SPO, LSV, SVM i bošnjačke stranke. Demokratska stranka zvanično ostaje na stavu da još nije došlo vreme za razgovor o tome, a kad jednom dođe “trenutak odluke”, ona će se doneti na referendumu.

Zaključci

U krugovima vladajuće političke klase postoji raspoloženje da Srbija na geostrateškom planu profiliše orijentaciju koja bi je i formalno približila evroatlantskim integracijama. S obzirom na snažno protivljenje još uvek veoma uticajnog nacionalističko-konzervativnog bloka, racionalna rasprava o realnim interesima Srbije za sada se odvija na “sporednom koloseku”. Uzimajući u obzir i pozitivne reakcije u delu javnosti na taj zaokret u odnosu na dominantne stereotipe iz perioda dve vlade Vojislava Koštunice, njihov značaj nije za potcenjivanje.

Takođe, s obzirom na još uvek nestabilnu i potencijalno eksplozivnu situaciju u regionu (jug Srbije, Bosna i Hercegovina), postoji uzajamni interes za “resetovanje” međusobnih odnosa. U tom smislu, najrealnije je opcija da će Srbija u narednom periodu nastojati da (i) institucionalno ojača vezu sa Alijansom. Prvi korak je već učinjen imenovanjem ambasadora pri sedištu NATO u Briselu.

117 *Danas*, 15. januar 2010.

118 *Danas*, 15. januar 2010.

Srbija je jedina zemlja Zapadnog Balkana koja još nije donela odluku o članstvu u NATO, mada je kolektivna bezbednost nezamisliva u današnjim međunarodnim okolnostima bez članstva u toj organizaciji. Konzervativni blok insistira na neutralnosti koja je proklamovana i u skupštini, ali u kontekstu Kosova. Kao argument protiv članstva ističe se činjenica da je NATO 1999. bombardovao SRJ. Međutim, stručna javnost je uspela da nemetne veoma argumentovanu diskusiju o članstvu.

Iskorak policije

Tokom 2009. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, izradilo je predloge zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima i zakona o vanrednim situacijama (koje je Narodna skupština usvojila). Ovi zakoni, uz nekoliko drugih kojima se reguliše rad ministarstva unutrašnjih poslova, predstavljaju najvažnije zakonske projekte MUP u protekloj godini, jer se njima regulišu izuzeto važna pitanja za bezbednost građana, čije je donošenje odlagano nekoliko prethodnih godina. Osim zakona, Ministarstvo unutrašnjih poslova, usvojilo je i nekoliko strateških dokumenata kojima će se u narednom periodu usmeravati rad Ministarstva, a posebno nekih organizacionih celina u okviru MUP. Strategije su donete u skladu sa "Mapom puta za priključenje Srbije EU", i predstavljaju značajan korak ka usklađivanju načela rada srpske policije sa policijama država članica EU, i put ka prihvatanju najboljih praksi policijskog rada u Evropi. Strategijski dokumenti koji su usvojeni su:

- Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u Republici Srbiji za period od 2009. do 2014. godine;
- Strategija za borbu protiv organizovanog kriminala i Akcioni plan za njeno sprovođenje;
- Strategija za upravljanje migracijama;
- Nacionalni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima za period od 2009. do 2011. godine;
- Sektorski akcioni plan za borbu protiv korupcije i
- Nacionalni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima

Osim ovih strategija u pripremi je i usvajanje strategije o kontroli lakog i streljačkog oružja i nacionalne strategije o zaštiti i spasavanju u vanrednim situacijama. Osim toga, u izradi je i strategija za reformu MUP, za period od 3 do 5 godina, koja će predstavljati polaznu osnovu za izradu strategija za reformu svih organizacionih jedinica MUP.

Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima

Novi Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima stupio je na snagu 10. decembra 2009. godine nakon višemesečne rasprave koja je vođena u stručnoj, ali i široj javnosti Srbije. Zakon je dosta stroži od prethodnog, i uvodi čitav niz novina, od kojih su najznačajnije: uvođenje kaznenih poena za saobraćajne prekršaje, zabrana korišćenja mobilnog telefona u toku vožnje bez upotrebe odgovarajuće opreme, obavezno korišćenje kratkih svetala u toku vožnje, uvođenje pojma "nasilnička vožnja", koja podrazumeva grubu nebrigu vozača za bezbednost drugih učesnika u saobraćaju, kao što je uzastopno prolaženje kroz crveno svetlo, preticanje kolone vozila na punoj liniji i slična opšteopasna ponašanja u saobraćaju. Za ovakvo ponašanje predviđena je kazna 30 do 60 dana zatvora, 15 kaznenih poena (sa 18 se ide na ponovno polaganje vozačkog ispita) i zabrana upravljanja motornim vozilom u trajanju od 9 meseci. Osim toga, Zakon uvodi i još neke sitnije novine, kao što je obavezno posedovanje i korišćenje fluorescentnog prsluka, obavezno vezivanje pojasa na zadnjim sedištim i sl. Iznos novčanih kazni je višestruko uvećan, a za najteže prekršaje predviđene su i zatvorske kazne.

Zakon je uzeo u obzir praksu država članica EU, i država iz okruženja, a mnoge odredbe su preuzete iz stranih zakona. Na taj način je zakonodavstvo o bezbednosti saobraćaja, kao i zakonska procedura koja se, s tim u vezi primenjuje na teritoriji Republike Srbije, usklađeno sa EU, što doprinosi, osim povećanju bezbednosti saobraćaja, i pravnoj sigurnosti stranih državljana koji upravljaju motornim vozilima na teritoriji Republike Srbije, što je od posebne važnosti ako se ima u vidu značaj Koridora 10, kao evropskog putnog pravca.

Primena Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima je već donela vidljive rezultate. Prema podacima MUP, smanjen je broj saobraćajnih nezgoda sa nastradalim licima za 3 odsto, broj poginulih za blizu 10 odsto, kao i broj povređenih za nešto više od 1 odsto. U odnosu na 2009. godinu je za polovinu smanjen broj poginule dece u saobraćaju, što je svakako značajan rezultat.

Zakon o zaštiti i spasavanju

Zakon o zaštiti i spasavanju, odnosno način na koji će biti uređena organizacija i funkcionisanje sistema civilne zaštite, je deset godina bio predmet rasprava u stručnoj i političkoj javnosti. Kao rezultat rasprava u stručnoj javnosti iskristalisala su se tri predloga: da sistem civilne zaštite ostane deo sistema odbrane, kao što je bio otkako civilna zaštita postoji u Srbiji, da se formira posebna Agencija za civilnu zaštitu i da se civilna zaštita, odnosno služba za reagovanje u vanrednim situacijama pripoji MUP Srbije. Treći predlog koji je prihvaćen u novom Zakonu o vanrednim situacijama je imao najmanju podršku stručne javnosti. Primedbe koje su ovom rešenju stavljane odnose se na nepostojanje tradicije takvog organizovanja civilne zaštite u Srbiji, na nemogućnost da se u okviru MUP koordinira čitava mreža poverenika i obveznika civilne zaštite, na nemogućnost da MUP organizuje obuku stanovništva i mobilizaciju snaga i sredstava. Beoma ozbiljna primedba je da će se na taj način praktično formirati dva sistema, jedan u okviru MUP, koji će se oslanjati na profesionalne vatrogasne jedinice i jedan koji će obuhvatati organe civilne zaštite u jedinicama lokalne samouprave, koji će se, po tradiciji, više oslanjati na Bojsku Srbije i Ministarstvo odbrane (MO) nego na MUP.

Zakonom o vanrednim situacijama uređuje se delovanje, proglašavanje i upravljanje u vanrednim situacijama; sistem zaštite i spasavanja ljudi, materijalnih i kulturnih dobara i životne sredine od elementarnih nepogoda, tehničko-tehnoških nesreća – udesa i katastrofa, posledica terorizma, ratnih i drugih većih nesreća; nadležnosti državnih organa, autonomnih pokrajina, jedinica lokalne samouprave i učešće policije i Bojske Srbije u zaštiti i spasavanju; prava i dužnosti građana, privrednih društava, drugih pravnih lica i preduzetnika u vezi sa vanrednim situacijama; organizacija i delatnost civilne zaštite na zaštiti, spasavanju i otklanjanju posledica elementarnih nepogoda i drugih nesreća; finansiranje; inspekcijski nadzor; međunarodna saradnja i druga pitanja od značaja za organizovanje i funkcionisanje sistema zaštite i spasavanja.

Zakonom je nadležnost MUP u zaštiti i spasavanju predviđena na sledeći način:

Ministarstvo unutrašnjih poslova (u daljem tekstu: Ministarstvo), u okviru svog delokruga, predlaže i sprovodi politiku u pitanjima zaštite i spasavanja, izvršava potvrđene međunarodne ugovore, zakone, i druge opšte akte Narodne skupštine i Vlade.

Ministarstvo u oblasti zaštite i spasavanja:

- 1) izrađuje Nacrt nacionalne strategije zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama;
- 2) izrađuje Predlog dugoročnog plana razvoja sistema zaštite i spasavanja;
- 3) organizuje izradu Procene ugroženosti Republike Srbije od elementarnih nepogoda i drugih nesreća i dostavlja Vladi na usvajanje;
- 4) izrađuje predlog Nacionalnog plana zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama Republike Srbije;
- 5) koordinira rad sa svim subjektima sistema zaštite i spasavanja po pitanjima organizacije, planiranja, pripreme i sprovođenja mera i aktivnosti prevencije i smanjenja rizika, zaštite i spasavanja (organizuje telekomunikacione i informatičke sisteme za potrebe rukovođenja i koordinaciju zaštite i spasavanja i prenos podataka i informacija i njihovu zaštitu);
- 6) organizuje sistem osmatranja, obaveštavanja, ranog upozoravanja i uzbunjivanja na teritoriji Republike Srbije;
- 7) obezbeđuje učešće policije i drugih organizacionih jedinica Ministarstva u sprovođenju mera i izvršavanju zadataka zaštite i spasavanja;
- 8) priprema i sprovodi bezbednosnu zaštitu prostora, infrastrukture i objekata od značaja za preduzimanje mera i izvršavanje zadataka zaštite i spasavanja;
- 9) organizuje obučavanje i proveru operativne spremnosti štabova i službi za vanredne situacije, kao i specijalizovanih jedinica civilne zaštite, u skladu sa programima i planovima obuke (pruža stručnu pomoć i instrukcije za rad organa zaštite i spasavanja autonomnih pokrajina, jedinica lokalne samouprave, privrednih društava i drugih pravnih lica);

- 10) obrazuje, organizuje i oprema specijalizovane jedinice civilne zaštite za teritoriju Republike Srbije i upravne okruge, organizuje i nabavlja, servisira, održava i skladišti opremu za potrebe zaštite i spasavanja;
- 11) organizuje i uklanja, deaktivira i uništava neeksplozivna ubojna sredstva (u daljem tekstu: NUS);
- 12) sprovodi obuku i izdaje uverenja o osposobljenosti kadrova za uklanjanje NUS, izdaje ovlašćenja privrednim društvima i drugim pravnim licima za uklanjanje i uništavanje NUS;
- 13) obrazuje Nacionalni i regionalne trening centre za zaštitu i spasavanje u Republici Srbiji;
- 14) priprema i donosi tehničke propise za sredstva i opremu za zaštitu i spasavanje i, kada mu je povereno, izrađuje predloge srpskih standarda za sredstva i opremu za zaštitu i spasavanje;
- 15) inicira i finansira naučna istraživanja u oblasti zaštite i spasavanja;
- 16) vodi evidencije o ljudskim i materijalnim resursima za potrebe zaštite i spasavanja i naređuje delimičnu mobilizaciju neophodnih ljudskih i materijalnih resursa;
- 17) ostvaruje međunarodnu saradnju u oblasti zaštite i spasavanja i smanjenja rizika od katastrofa;
- 18) učestvuje u traganju i spasavanju prilikom saobraćajnih udesa u drumskom, železničkom, rečnom i vazdušnom saobraćaju;
- 19) vrši nadzor nad primenom ovog zakona i propisa donetih na osnovu ovog zakona;
- 20) obavlja i druge poslove određene zakonom.

Međutim, bez obzira na sve ove nadležnosti koje su poverene MUP, Zakon predviđa i civilnu zaštitu kao nevojnu organizaciju koja se organizuje u ratu i miru u skladu sa Dopunskim protokolom I iz 1977, i Ženevskim konvencijama iz 1949. godine. Osim toga Zakon propisuje da civilna zaštita koristi međunarodni znak raspoznavanja. Primedbe koje su se čule u stručnim raspravama da će se na ovaj nači praktično razvijati dva sistema, imajući u vidu ove odredbe, deluju sasvim umesno. Civilna zaštita je kao sistem koji je u SFRJ bio deo sistema odbrane i koji se oslanjao, pre svega, na opštinske štabove civilne zaštite koji su bili deo Sekretarijata za

odbranu, nakon raspada SFRJ u Srbiji je praktično u potpunosti ruiniran. Glavni zadatak koji stoji pred Sektorom za zaštitu i spasavanje MUP je da se uspostavi moderan i funkcionalan sistem zaštite i spasavanja koji će odgovoriti dnevnim potrebama građana Srbije. Dobar korak u tom pravcu je integrisanje vatrogasne, policijske i službe hitne pomoći u jedinstven sistem, što je evropski standard u ovoj oblasti.

U izveštaju o rezultatima rada MUP u 2009. godini, u oblasti zaštite i spasavanja uočljivi su pozitivni trendovi. Smanjen broj požara i eksplozija za 6 odsto u odnosu na isti period 2008. godine (sa 6124 na 5751). Smanjen je broj poginulih (sa 84 na 79), kao i broj povređenih lica (sa 276 na 237). Posebno se izdvajaju brze i efikasne intervencije vatrogasno–spasilačkih jedinica prilikom požara u Kliničko–bolničkom centru “Dr Dragiša Mišović”, u magacinu rezervnih delova fabrike AD „Zastava automobili“ u Kragujevcu i prilikom eksplozije i požara u “Prvom partizanu”, Užice. Jedna od značajnijih reformskih aktivnosti ovog Ministarstva odnosi se upravo na oblast zaštite i spasavanja. Preduzete su aktivnosti na formiranju jedinstvene službe za vanredne situacije u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (u junu je Sektor za zaštitu i spasavanje zvanično prerastao u Sektor za vanredne situacije) kako bi se objedinili svi postojeći resursi u zaštiti, spasavanju i reagovanju u vanrednim situacijama.

Aktivnosti MUP na realizaciji “mape puta” za viznu liberalizaciju

Ministarstvo unutrašnjih poslova je u toku 2009. godine veoma intenzivnim radom uspelo da ispuni sve zahteve koji su pred njega postavljeni „Mapom puta za viznu liberalizaciju“ Evropske komisije (EK). Opšta je ocena predstavnika Evropske komisije u Srbiji, ali i domaće stručne javnosti, da je MUP najviše doprineo stavljanju Srbije na tzv. belu šengen listu – Odlukom Saveta ministara EU o viznoj liberalizaciji koja je počela da se primenjuje 19. decembra 2009. godine.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je, osim intenziviranja međunarodne policijske saradnje, obezbedilo da se uklone i prepreke koje se tiču

bezbednosti granica i ličnih dokumenata, readmisije, suprotstavljanja ilegalnim migracijama, zaštite fundamentalnih ljudskih prava, kao prioriteta iz „mape puta“ EK koju je Srbija morala da prođe do vizne liberalizacije. Osim toga, MUP je predložio i čitav niz zakona i strateških dokumenata, koji predstavljaju uslov za viznu liberalizaciju.

Između ostalog, donete su izmene Zakona o putnim ispravama Republike Srbije kojima je važenje starih, „plavih“ pasoša produženo za godinu dana, odnosno do 31. decembra 2010. godine. Pomenuta izmena Zakona motivisana je potrebom rešavanja izdavanja pasoša državljanima Srbije koji žive i rade u inostranstvu, a koji zbog udaljenosti konzulata i nešto dužeg procesa izdavanja, nisu uspeali da dobiju nove biometrijske pasoše. Takođe, produžen je rok važenja pasoša za decu do tri godine (važi tri godine) i za decu do 14 godina (pet godina). Takođe, u proteklom periodu su doneti i podzakonski akti, odnosno izvršni propisi na osnovu ovlašćenja utvrđenih u zakonima donetim 2007. godine, kao i podzakonski akti predviđeni za donošenje Zakonom o strancima (15 pravilnika). Jedan od poslednjih uslova za viznu liberalizaciju koji je takođe ispunjen je i donošenje Uredbe o postupku utvrđivanja ispunjenosti propisanih uslova za izdavanje pasoša za lica sa područja Kosova i Metohije (septembra 2009), kojom je utvrđena nadležnost Koordinacione uprave za Kosovo i Metohiju u Beogradu i uslovi za izdavanje putnih isprava licima koja imaju prebivalište na području Kosova i Metohije i licima koja nemaju prebivalište u Republici Srbiji, a kojima su uverenja o državljanstvu izdata od organa Republike Srbije nadležnog za područje Kosova i Metohije.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je postiglo veoma značajne rezultate u bezbednosti dokumenata, koja je bila jedan od ključnih uslova za viznu liberalizaciju. Nova biometrijska dokumenta su naknadno poboljšavana, tako da sada imaju najviši stepen zaštite i u tom smislu ispunjavaju sve standarde EU. MUP je do sada izdao 1,4 miliona biometrijskih pasoša i 1,3 miliona biometrijskih ličnih karata. Osim toga, preduzete su i mere da lica sa posebnim potrebama lična dokumenta mogu dobiti bez čekanja u redovima, koji su svakodnevna pojava zbog velikog interesovanja građana.

Jedan od važnih zahteva Evropske komisije za liberalizaciju viznog režima bila je i bezbednost granice. Policija je 2006. godine preuzela

obezbeđenje državne granice od Bojske Srbije i do sada je dosta urađeno na uspostavljanju integrisanog upravljanja granicom u skladu sa Akcionim planom za sprovođenje Strategije integrisanog upravljanja granicom. Posebno značajni koraci u pravcu bolje kontrole granice su permanentna obuka kadrova i nabavka nove informatičke opreme za očitavanje biometrijskih putnih isprava, kojom su opremljeni svi granični prelazi. Uspostavljena je i intenzivna saradnja sa graničnim službama susednih država kroz redovne kontakte i planiranje zajedničkih aktivnosti na planu suzbijanja ilegalnih migracija i drugih oblika prekograničnog kriminala.

U skladu sa obavezama iz "Mape puta" Vlada je donela Strategiju za suprotstavljanje ilegalnim migracijama u Republici Srbiji od 2009. do 2014. godine. MUP je bilo ključno ministarstvo za izradu ove Strategije, a u skladu sa njom, doneta je Obavezna instrukcija o postupanju sa krijumčarenim licima, koja se primenjuje od maja 2009. godine i koja je u potpunosti usklađena sa propisima i praksom država članica EU.

U cilju unapređenja borbe protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija, ministar unutrašnjih poslova, ministri i nadležni predstavnici više resornih ministarstava i Komesarijata za izbeglice potpisali su Sporazum o saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i o obrazovanju Saveta za suprotstavljanje ilegalnim migracijama. Tim dokumentom se insistira na koordinaciji aktivnosti državnih organa u cilju obezbeđivanja održivosti programa zaštite i reintegracije žrtava trgovine ljudima, posebno kroz program obezbeđivanja smeštaja. Ovo je posebno značajno jer su poslednjih godina u našoj zemlji, žrtve trgovine ljudima uglavnom državljani Srbije.

U cilju unapređenja međunarodne policijske saradnje, osim već potpisanih dokumenata koji imaju strateški značaj, ove godine je potpisan Radni angažman o uspostavljanju operativne saradnje sa Evropskom agencijom za upravljanje operativnom saradnjom na spoljnim granicama država članica EU (FRONTEX), sa ciljem razvoja saradnje u operativnim akcijama vezanim za unapređenje bezbednosti granica i sprovođenje obuke. Potpisan je i Sporazum o dugoročnom strateškom partnerstvu između Republike Srbije i DCAF, revidiran Memorandum o razumevanju između MUP i Misije OEBS u Beogradu, kojim su utvrđene prioritetne oblasti dalje

saradnje, kao i Protokol o policijskoj saradnji sa EULEX, u cilju suzbijanja organizovanih oblika kriminala na Kosovu i Metohiji.

Osim pravnog okvira koji definiše međunarodnu policijsku saradnju na strateškom nivou od posebnog značaja za operacionalizaciju takvih ugovora su bilateralni sporazumi o saradnji koji su potpisani sa Hrvatskom, Belgijom, Švajcarskom, Ruskom Federacijom, Austrijom, Francuskom, Izraelom i Kinom, a koji predstavljaju pravni osnov za neposrednu saradnju na operativnom nivou. Sa tim ciljem zaključeni su bilateralni sporazumi kako o policijskoj saradnji uopšte, tako i o saradnji u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije i terorizma. Posebno je obiman i značajan set ugovora/sporazuma koji su zaključeni sa zemljama u okruženju radi efikasnije zaštite državne granice i suzbijanja prekograničnog kriminala, a kojima je uređen način zajedničkog rada. To se odnosi na bilateralne protokole sa MUP Crne Gore i Ministarstvom bezbednosti BiH, o sprovođenju zajedničkih patrola uz zajedničku državnu granicu, kao i Sporazum o saradnji organa za suzbijanje kriminala u sprečavanju kriminala koji prelazi granice država i u borbi protiv organizovanog kriminala sa policijom Republike Mađarske. Sa policijom BiH i Makedonije je potpisan i Protokol o održavanju redovnih sastanaka predstavnika graničnih policija na državnom, regionalnom i lokalnom nivou. U cilju neposrednog sprovođenja Sporazuma o readmisiji potpisani su protokoli sa Slovenijom, Švajcarskom i Francuskom. Sa Švajcarskom je potpisan i Memorandum o razumevanju i partnerstvu u oblasti migracija. Sa Ruskom Federacijom je potpisan Sporazum o humanitarnom reaganju u vanrednim situacijama, sprečavanju nepogoda i tehnenih havarija i uklanjanju njihovih posledica, kao i plan za organizovanje početne etape razvoja centra za humanitarno reaganje u slučaju vanrednih situacija koji će biti stacioniran u Nišu. Otvaranje ovog centra bilo je povod za veoma oštre polemike u domaćoj i međunarodnoj javnosti, pošto je ugovor potpisan sa Ministarstvom za vanredne situacije Ruske Federacije, koje raspolaže veoma ozbiljnim vojnim potencijalima, pa se javila bojazan da taj centar ne preraste u vojnu bazu. Sa Španijom je potpisan Memorandum o donaciji laboratorijske opreme za KTC MUP-a Republike Srbije.

Borba protiv kriminala

U oblasti borbe protiv proizvodnje i krijumčarenja opojnih droga, policija je u 2009. godini otkrila 28 narko-grupa različitog nivoa i stepena organizovanosti sa ukupno 133 člana, od kojih je 118 uhapšeno. Organizovani narkokriminal u ovoj godini karakteriše krijumčarenje kokaina zbog čega su preduzete intenzivne mere koje su, između ostalog, rezultirale otkrivanjem petočlane grupe koja se bavila krijumčarenjem ove droge iz Južne Amerike (Paragvaja) u Srbiju (zaplenjeno 3 kg kokaina čija je ulična vrednost 500.000 evra), kao i otkrivanjem ogranka transnacionalne kriminalne grupe koja je kokain krijumčarila iz Južne Amerike u Srbiju i zemlje Zapadne Evrope preko luka u Španiji, Italiji, Belgiji i Holandiji (uhašena tri lica u Beogradu, a u višemesečnim akcijama na razbijanju ove grupe, na teritoriji Evrope i Latinske Amerike zaplenjena su ukupno 274 kg kokaina). Veće količine kokaina zaplenjene su u Novom Sadu – 1,9 kilograma i na GP Gradina – 5,5 kg. (Kao rezultat nastavka ovih akcija u 2010. godini, u saradnji sa službama SAD otkrivena je grupa Darka Šarića).

Otkrivena je i međunarodna kriminalna grupa koja se bavila krijumčarenjem veće količine modifikovane marihuane (tzv. skank) i to iz Albanije, preko Crne Gore u našu zemlju gde je skladištena za dalju distribuciju u BiH, Hrvatsku, Sloveniju, Italiju i druge zemlje Zapadne Evrope. Zaplenjeno je oko 60 kilograma „skanka“ (32,9 kg na području Niša i oko 27 kg na graničnom prelazu Šid na izlazu iz Srbije). Osim toga, u samo dve odvojene akcije oduzeto je ukupno 15 kilograma hašiša, a u jednoj od ovih akcija presečen je kanal kojim je hašiš krijumčaren iz Holandije.

Zaplenjena je i veća količina heroina i to kako na graničnim prelazima (3,2 kg na GP Preševo, gotovo 20 kg na GP Gradina, 15,1 kilograma na GP Batrovci, oko 8,9 kg na GP Horgoš), tako i prilikom hapšenja kriminalnih narkogrupa (više od 10 kilograma od tročlane grupe u Grockoj; oko kilogram u Beogradu, koji je tročlana grupa nameravala da proda u BiH; nepunih 10 kilograma, takođe, od tročlane grupe u Beogradu; više od 12 kg heroina i 14 kg paracetamola od četvoročlane grupe u Nišu, a posebno se ističe nedavna zaplena preko 21 kg heroina i 8 kg paracetamola u Beogradu).

Preduzete su opsežne mere na suzbijanju prodaje narkotika u blizini škola i mesta gde se okupljaju mladi, u sklopu akcije "Morava", čiji cilj nije zaplena većih količina narkotika već razbijanje i paraliza narko-dilerskih mreža. U sklopu te akcije, u noći 31.oktobra/1. novembra, izvršen je pretres na oko 600 lokacija u Republici Srbiji i tom prilikom je pronađeno oko 20 kilograma različitih narkotika, 10 vagica za precizno merenje, 57 komada raznog vatrenog oružja u ilegalnom posedu, veća količina municije, falsifikovane novčanice u vrednosti od 1.052.000 američkih dolara, 120.000 eura, oko 200.000 dinara, 4 ukradena automobila, 20 automobila visoke klase vlasništvo narko dilera itd. Po centralnim poternicama je pronađeno 6 lica. Dovedena su 262 lica od kojih je 88 zadržano. Odnos između broja privedenih i zadržanih lica je bio predmet rasprave u stručnoj i široj javnosti, što je ostavilo utisak da je akcija "Morava", bila više marketinški trik, nego što je predstavljala ozbiljnu policijsku akciju. MUP nije na adekvatan način medijski propratio ovu akciju, odnosno javnosti nisu prezentovani istinski rezultati ove akcije, koji se impresivni, što je ostavilo prostor da se ova akcija u delu javnosti omalovaži.

Inače, u periodu od januara do novembra 2009. godine, realizovano je ukupno 5097 zaplena i oduzeto ukupno 1,25 tona opojne droge i 21.748 komada narkotika. Zaplenjeno je 135 kg heroina, preko tona marihuane, 17 kg kokaina, 16 kg hašiša, preko 5 kg ekstazija, skoro 7 kg amfetamina, kao i više od 21 kg ostalih narkotika. Osim toga, zaplenjena su i 2474 komada ekstazija i 18.440 komada ostalih narkotika. U poređenju sa istim periodom prošle godine, zaplenjena je veća količina kokaina za 64 odsto, 15 puta veća količina hašiša, kao i višestruko veća količina ekstazija.

Trgovina ljudima je jedan od sve zastupljenijih oblika organizovanog kriminala na našem području, kome je srpska policija u toku 2009. godine posvetila posebnu pažnju. Na osnovu rezultata istraga koje je sprovedla policija, preovlađuje tzv. unutrašnja trgovina s obzirom da je od ukupno 75 žrtava – 69 domaćih državljana. Zabrinjava činjenica da je među žrtvama najveći broj dece i maloletnih lica (oko 60 odsto). Ističe se otkrivanje petočlane kriminalne grupa koja je u Novom Pazaru eksploatisala tri naše državljanke (sve iz Subotice) kroz prostituciju i radnu eksploataciju. Otkrivena su 143 lica koja su se bavila ovom kriminalnom delatnošću. Posebno

se ističe akcija hapšenja 14 članova jedne od najorganizovanih kriminalnih grupa u regionu balkanskih zemalja (Srbije, BiH, Hrvatske i Slovenije) čime je, istovremeno, presečen kanal za ilegalno prebacivanje albanskih državljana preko teritorije naše zemlje u zemlje EU (grupa je prokrijumčarila 53 albanska državljana i ostvarila korist između 200.000 i 300.000 eura). Akcija je sprovedena u saradnji sa MUP Federacije BiH i uz podršku i koordinaciju SECI Centra i Interpola. Izdvaja se i hapšenje 17 članova međunarodne organizovane kriminalne grupe koja je od decembra 2008. godine do aprila 2009. godine, ilegalno prebacivala kineske državljanke preko naše zemlje i Republike Makedonije u Grčku i zemlje EU. Na osnovu podataka i dokaza prosleđenih od strane MUP Republike Srbije, na teritoriji Republike Makedonije, uhapšeno je 13 članova. Akcija je izvedena uz koordinaciju SECI Centra.

Policija je u toku 2009. godine poseban akcenat u svom radu stavila na borbu protiv korupcije. To je rezultiralo povećanim otkrivanju krivičnih dela sa elementom korupcije za oko 22 odsto (sa 2962 na 3635). Značajna je činjenica da je otkriveno gotovo pet puta više krivičnih dela primanja i davanje mita (sa 55 na 251). Izdvaja se akcija hapšenja 37 lica, među kojima i 17 policijskih službenika, sa područja Novog Pazara, Raške i Kraljeva, koja su se bavila krijumčarenjem akciznih proizvoda sa područja Kosova i Metohije. Policijski službenici su podmićivani radi omogućavanja te kriminalne delatnosti. Takođe, značajno je otkrivanje zloupotreba sa elementom korupcije u postupku javne nabavke 25 vozila marke "Land rover" za potrebe MUP Republike Srbije, čime je Ministarstvo oštećeno za 62,5 miliona dinara. Značajno je izdvojiti nedavno otkriveni lanac korupcije u dve auto – škole u Pančevu, zbog čega je prijavljeno 12 radnika auto-škola i kandidata za polaganje vozačkog ispita, a među njima su i dva policijska službenika (članovi komisije za polaganje vozačkog ispita). Kandidatima je za novčanu nadoknadu pribavljano uverenje o navodno položenom vozačkom ispitu. Značajno je istaći da je Ministarstvo sačinilo Sektorski akcioni plan za primenu Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije. Beoma je važna činjenica da je u ovim akcijama uhapšeno i više policijskih službenika koji su bili umešani u krivična dela sa elementima korupcije, čime je dat ozbiljan doprinos "pročišćavanju" policijskih redova od

kriminalnih elemenata, što predstavlja nužan preduslov za uspešnu borbu protiv svih oblika kriminala.

Prema podacima MUP, zabeležen je značajan uspeh u suzbijanju svih oblika kriminala u 2009. godini, koji se ogleda u sledećim rezultatima:

Smanjen je ukupan kriminal i to za 1442 krivična dela (sa 94.270 krivičnih dela u jedanaest meseci 2008, na 92.828 krivičnih dela u istom periodu 2009. godine). Ukupan kriminal je smanjen u većini policijskih uprava, a značajna je činjenica da je ovo smanjenje prisutno na području najvećih gradskih centara i to u Beogradu (za 1000 krivičnih dela manje), Nišu i Kragujevcu. Smanjen je opšti kriminal za 1774 krivična dela (sa 83.413 na 81.639 krivičnih dela). Smanjen je broj krivičnih dela protiv života i tela i krivičnih dela protiv imovine, što je vrlo značajna činjenica jer su imovinski delikti najzastupljeniji oblik opšteg kriminala u našoj zemlji. Takođe, smanjena su i krivična dela protiv opšte sigurnosti, a u smanjenju su i lakša krivična dela opšteg kriminala.

Smanjen je jedan broj težih krivičnih dela opšteg kriminala i to ubistava u pokušaju, teških telesnih povreda, silovanja, silovanja u pokušaju, teških krađa, razbojničkih krađa, iznuda i neovlašćenog korišćenja tuđeg vozila.

Poboljšan je procenat rasvetljavanja ubistava (sa 76 odsto na 80 odsto), teških ubistava (sa 75 odsto na 85 odsto), silovanja (sa 79 odsto na 88 odsto), silovanja u pokušaju (sa 78 odsto na 80 odsto) i razbojničkih krađa (sa 69 odsto na 72 odsto). Bisoka efikasnost je postignuta u rasvetljavanju ubistava u pokušaju (80 odsto), teških ubistava u pokušaju (71 odsto), teških telesnih povreda (88 odsto) i iznuda (90 odsto), a rasvetljeno je i više od polovine krađa i teških krađa. Sve otmice su rasvetljene. U većini policijskih uprava je poboljšana efikasnost u rasvetljavanju krivičnih dela sa NN učiniocima. Pozitivne tendencije su prisutne u suzbijanju maloletničke delinkvencije (smanjen je broj krivičnih dela maloletnika za 9,4 odsto, kao i broj prijavljenih maloletnih učinilaca za 4,4 odsto).

Poboljšani su rezultati rada u suzbijanju privrednog kriminala – otkriveno je 9600 krivičnih dela ili za 8,2 više više (8869). Povećano je otkrivanje težih krivičnih dela privrednog kriminala i to zloupotreba službenog

položaja, zloupotreba ovlašćenja u privredi, prevara (u privrednom poslovanju), falsifikovanja službene isprave, pronevera i dr.

Povećano je otkrivanje krivičnih dela protiv životne sredine.

Bez obzira na značajne rezultate koje je MUP Srbije postigao tokom 2009. godine, zabeležene su i brojne zloupotrebe i teška krivična dela koja su počinili policijski službenici; postoje pritužbe Koalicije za slobodan pristup informacijama da MUP Srbije odbija da dostavlja tražene informacije i da se mnogi bitni podaci taje od građana, policija nije adekvatno reagovala na zaštitu javnih skupova i još nisu rešeni neki slučajevi iz prethodnih godina koji su u većoj meri uznemirili javnost.

Najteži incident u kome je učestvovala policija u toku 2009. godine je, svakako, ubistvo Đorđa Zarića, 24-godišnjeg mladića iz Jakova, 19. marta oko 4 časa ujutru u ulici Omladinskih brigada na Novom Beogradu. Ubistvo je počinio pripadnik Interventne brigade PU Beograd, Miljan Raičević, nakon što je policijska patrola zaustavila vozilo u kome se, kao suvozač, nalazio ubijeni Zarić. Policajac Raičević je sa uperenim pištoljem i metkom u cevi pokušao da iz vozila izvuče Zarića, nakon čega je došlo do opaljenja i pogotka Zarića u glavu, od čega je Zarić odmah preminuo. Miljan Raičević je u novembru 2009. godine osuđen na sedam godina zatvora zbog krivičnog dela ubistva. Ovaj incident je izazvao veliko uznemirenje javnosti i proteste. Može se oceniti da je MUP ovom prilikom profesionalno reagovao, izdato je saopštenje za javnost, činjenice vezane za ovaj događaj nisu prikrivane (kao u nekim slučajevim ranijih godina!), sprovedena je istraga i sudski proces je relativno brzo okončan.

Odnos policije prema gej populaciji

Najveći neuspeh policije u 2009. godini je sprečavanje održavanja "Povorke ponosa", 20. septembra 2009. godine. Policijski zvaničnici su uveravali javnost da će sve učiniti da "Povorka ponosa" protekne bez problema i da će osigurati bezbednost svim učesnicima i građanima koji toga dana budu na ulici. Međutim, policija se veoma brzo povukla pred pretnjama ekstremnih organizacija i navijačkih grupa: "Povorka ponosa" je otkazana nakon

što je policija predložila da se skup održi ispred Palate Srbija na Novom Beogradu, pa se u javnosti stekao utisak da su vlast na ulicama Beograda u tom periodu preuzele huliganske grupe. U takvoj atmosferi došlo je i do napada na Borisa Tatona, državljanina Francuske, koji je došao na fudbalsku utakmicu Partizan – Tuluz. Taton i grupa od oko 15 francuskih navijača napadnuta je 17.septembra u “Ajriš pabu” na Obilićevom vencu od grupe od oko 30 huligana. Tom prilikom je više francuskih navijača pretrpelo lakše i teže telesne povrede, a Boris Taton je 29. septembra preminuo od posledica prebijanja. Ubistvo Tatona i napadi na strane državljane koji su se dešavali u nekoliko narednih dana, bili su direktna posledica atmosfere koja je stvorena povodom održavanja “Povorke ponosa”. Policija je propustila priliku da reaguje na pretnje koje su mesecima upućivane aktivističkim organizacijama koje se bore za prava gej i lezbejske populacije od strane ekstremističkih organizacija i huliganskih grupa, što se uz neodgovorne izjave pojedinih srpskih političara, shvatilo kao direktna podrška ekstremistima. Veliki deo odgovornosti, u ovom slučaju, pripada i BIA, koja nije na adekvatan način tretirala ekstremističke organizacije.

Policija: još podložna korupciji

Srbija ima oko 43,000 policajaca koji su podeljeni u četiri glavna odeljenja koja nadgledaju 33 regionalna sekretarijata i o tome izveštavaju vladu Srbije. Efikasnost policije je neujednačena i većina policajaca su Srbi. Uključen je manji broj Mađara, Bošnjaka i Crnogoraca, dok su Albanci i druge manjine veoma malo zastupljeni.

Policija je još uvek podložna korupciji, i to najviše pogranična. O tome svedoče brojni izveštaji.

U Negotinu je, 23. marta okružni sud osudio 9 pograničnih policajaca u vezi sa optužbom iz 2007 godine da su navodno primali mito i dozvoljavali transport preko granice Srbija–Kosovo bez naplate carine. Anđelka Petrović, zamenik šefa pogranične policije optužena je na 10 meseci zatvora, a Dragan Prvulović, pogranični policajac, optužen je na 18 meseci.

Policajci Đorđe Grekulović, Milan Radić, Dejan Živadinović, Ljubiša Boboković, Nikola Grujić i Dušan Grekulović optuženi su na 16 meseci zatvora.

Šabački okružni sud je 25 juna osudio 16 pograničnih policajaca iz Gučeva na 18 do 20 meseci zatvora za uzimanje mita od pojedinaca za omogućavanje švercovanja stoke preko reke Drine za Bosnu i Hercegovinu. Šverceri su takođe osuđeni.

Zaključci

- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije je u 2009. zabeležilo veoma zapažene rezultate i može se oceniti da je protekla godina bila najuspešnija za srpsku policiju od 2000. godine.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova je pripremio nekoliko veoma značajnih zakona koje je Vlada Srbije dostavila Narodnoj skupštini. Zakon o vanrednim situacijama, Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima, Zakon o putnim ispravama, Zakon o ličnoj karti, Izmene i dopune zakona o nedoličnom ponašanju na sportskim priredbama i čitav niz strateških dokumenata, predstavljaju dobar osnov za nastavak reformi policije.
- Osim toga, Ministarstvo unutrašnjih poslova je, od svih ministarstava u Vladi Srbije, dalo najveći doprinos ostvarivanju "Mape puta" i viznoj liberalizaciji, što predstavlja veoma značajan podsticaj daljoj demokratizaciji srpskog društva i prihvatanju evropskih vrednosti. MUP je, osim izrade zakonskih predloga, koji su bili nužni za viznu liberalizaciju, izradio nova biometrijska dokumenta, koja po stepenu zaštite ispunjavaju najviše evropske standarde, uspostavio intenzivnu međunarodnu policijsku saradnju, unapredio kontrolu granice i postigao značajne rezultate u sprečavanju ilegalnih migracija, što je stvorilo preduslove da se građanima Srbije ukinu vize za putovanja u države članice EU.
- Na planu suzbijanja kriminala policija je postigla značajne rezultate. Uspehi su naročito važni ako se ima u vidu da je značajno

- povećan procenat rasvetljavanja najtežih krivičnih dela sa elementima organizovanog kriminala, da su zaplenjene velike količine narkotika, da je uhapšeno nekoliko organizovanih kriminalnih grupa koje su se bavile trgovinom ljudima i da je značajno smanjen ukupan broj svih krivičnih dela. Zapaženi rezultati postignuti su i na planu zaštite i spasavanja i u oblasti bezbednosti saobraćaja.
- Glavne zamerke koje se mogu uputiti policiji odnose se na, još uvek, veliki broj zloupotreba koje su izvršili policijski službenici, neadekvatno reagovanje prilikom pokušaja da se održi "Povorka ponosa", blagonaklon stav prema ekstremnim desničarskim organizacijama dela policijskih službenika i na činjenicu da još uvek nisu rasvetljena najteža krivična dela iz ranijeg perioda. Osim toga, postoje i brojne primedbe da MUP još uvek prikriva informacije od javnog značaja i da rad policije nije dovoljno transparentan.
  - Nastavak reformi i pozitivni procesi koji su se u Ministarstvu unutrašnjih poslova dešavali tokom 2009. godine mogu u doglednom vremenu stvoriti uslove za stvaranje policije koja odgovara evropskim standardima. U daljim reformskim naporima neophodno je posebno staviti naglasak na obrazovanje policijskog kadra, pre svega, na upoznavanju standarda koji se ticu ljudskih prava.

III**Pravni sistem**

Pravosuđe: početak ili pokušaj reforme

Početak reforme pravosuđa uz reorganizaciju sudova, bez sumnje, je najznačajniji događaj u pravosudno–političkom životu Srbije prošle godine. Dakle, pravosuđe, taj „treći stub“ koji bi trebao biti temeljni za stabilnost svake demokratske države, decenijama se na ovom prostoru podrazumeva(o) kao poluga ili „produžena ruka“ političke i izvršne vlasti, ali i uticajnih opozicionih stranaka u parlamentu. Formalno, odnosno zvanično nacionalna strategija reforme pravosuđa usvojena je na sednici Narodne skupštine Republike Srbije 25. maja 2006. godine, a njen osnovni ptoklamovani cilj je da se uspostavljanjem vladavine prava i pravne sigurnosti vrati poverenje građana u pravosudni sistem Republike Srbije. Strategija, počiva na četiri ključna načela: nezavisnosti, transparentnosti, odgovornosti i efikasnosti pravosuđa.¹¹⁹

O neminovnosti reforme srbijanskog pravosuđa, govorilo se mnogo ranije od službenog proglašenja citirane strategije Ministarstva pravosuđa, dok je zakon o tome, odlagan iz godine u godinu, kao i njegova primena i nakon što je konačno usvojen. Još za vreme režima Slobodana Miloševića, kada je pravosuđe bilo jedan njegovih od glavnih oslonaca, osim retkih izuzetaka, govorilo se o neophodnosti korenitih promena u pravosuđu. Te promene podrazumevale su, drugačiji načina izbora sudija i tužilaca, lustraciju kompromitovanih pravosudnih poslenika ili opšti reizbor na svim nivoima.

Nakon pada Miloševićeve vlasti, nije se, međutim, mnogo toga promenilo iako su postojali brojni zahtevi za opštom lustracijom u pravosuđu, u sudstvu, uključujući i sudije svih specijalnosti (krivičnih, parničnih, vanparničnih, privrednih itd...) i tužilaštvima. Na žalost, do klasičnog „moralno–profesionačnog rešeta“ delioca pravde i tužilaca do danas nije došlo na osnovu njihove (ne)podobne prošlosti i višegodišnje kompromitacije.

119 „Nacionalna strategija reforme pravosuđa“, 2008, sajt Ministarstva pravde Republike Srbije.

Podsetimo, u vreme socijalističko – radikalne vlasti izricane su drakonske kazne po tadašnjim zakonima, ali i izvan zakonskih, odnosno protivzakonitih odluka. Na primer, propis čije su odredbe postale sinonim za „verbalni delikt“ je Zakon o informisanju, koji je doprineo zatvaranju i bankrotu mnogih medija i novinara. Sledile su izborne krađe na osnovu „prekih“ presuda, otimačina imovine, zaposedanje tuđih vila na elitnom Dedinju, zakonska pokrića za kriminalne privatizacije....

Demokratske promene samo su delimično i naizgled popravile ugled domaćeg sudstva, na primer, osnivanjem Veća za ratne zločine i Specijalnog suda za organizovani kriminal, kao i promenjenim načinom izbora (Visoki savet sudstva u čijem su sastavu profesionalne sudije ali i predstavnici vlasti – ministra pravde i skupštinskog Odbora za pravosuđe). Nažalost, brojne sudije, predsednici sudova i tužioci su široko opsluživali režim Slobodana Miloševića, tako da je pravosuđe sa razlogom ostalo, tako reći nedodirnjuto. Osim toga sve državne institucije su uživale veoma nisko poverenje građana.

Reorganizacija sudova

Reorganizacija sudova (prema Zakonu o uređenju sudova) u okviru koje su (re)izabrane sudije i tužioci, ili razmešteni u druge sudove i tužilaštva, učinjena je bez sumnje u dobroj nameri. Koliko će to poboljšati njihovu efikasnost i ažurnost, ostalo je neizvesno i početkom 2010, s obzirom na reagovanja i u samom pravosuđu i u javnosti, kao i u opštoj zbrci nastaloj premeštanjem predmeta i smenom brojnih nosilaca sudijskih i tužilačkih funkcija. Da li je reč samo o pokušaju da se pravosuđe promeni iz korena, ili će zbilja doprineti da se u ovom segmentu Srbija približi svetu pokazaće se u dogledno vreme, ne samo u pogledu privođenja pravdi optuženih i izricanju presuda, već i u njihovoj realizaciji, odnosno primeni u praksi novih zakonskih odredaba, ili već izrečenih sudskih odluka. Sve to, ne samo da je važno, za Srbiju kao buduću (potencijalno) uređenu državu nego i za (pr)ocene institucija bez kojih neće biti njenog približavanja EU i uključivanja u međunarodnu porodicu.

Naime, bez obzira na skeptike, činjenica je, da zbog izostale lustracije odnosno novog odabira aktualnih političkih aktera, u čijim redovima su i danas mnogi u aktualnoj vlasti i parlamentarnoj opoziciji sa „nečistom prošlošću“, ni pravosuđe nije moglo doživeti objektivno „pročišćenje“. Istina, nakon dugogodišnjih najava reorganizacije sudova, čije je odugovlačenje pravdano nedostatkom prostora, 2009. godine konačno je realizovan tzv. „francuski sistem“ u drugačijem rangiranju pravosudnih institucija koje su stepenovane na nov način. Ukratko, reorganizacija sudova omogućila je, tj. istovremeno izazvala i opšti (re)izbor sudija koji je doneo žestoki otpor i u srbijanskom pravosuđu i u javnosti. S druge strane, svoje argumente da je u reformi sve učinjeno legalno i legitimno, „i po pravu i po pravdi“, već mesecima ističu sudske i političke vlasti Srbije.

Dakle, po novoj organizaciji, od 1. januara 2010. počela je da funkcioniše nova mreža sudova koju prati i odgovarajuća podela tužilaštava. Osnovni sudovi preuzeli su ulogu dosadašnjih opštinskih sudova uz svoje sudske jedinice koje se nalaze po gradovima širom Srbije. Osnovni sudovi nadležni su za prvostepeni postupak i sude za krivična dela za koja je kao glavna kazna zaprećena novčana kazna, ili kazna zatvora do 10 godina, zatim u građanskim sporovima (parnicama, postupcima za naknadu štete), u stambenim sporovima, radnim sporovima, a vode i izvršne i vanparnične postupke. Takođe, pružaju pravnu pomoć, međunarodnu pravnu pomoć i sprovode druge poslove predviđene zakonom. Za dela za koje je zaprećena kazna iznad deset godina, ali i za suđenje u drugom stepenu nadležni su viši sudovi i, praktično, preuzimaju najveći deo posla koga su obavljali okružni sudovi.

Osnovana su i četiri apelaciona suda – u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu koji odlučuju po žalbama. Na vrhu piramide pravosudnih organa je Vrhovni kasacioni sud, koji preuzima najveći deo posla dosadašnjeg Vrhovnog suda.

Osim ovih sudova opšte nadležnosti, predviđeni su i sudovi posebne nadležnosti – gde spadaju privredni sudovi, privredni apelacioni sud, prekršajni, Viši prekršajni i Upravni sud. Privredni sudovi nastavljaju da rade posao dosadašnjih trgovinskih, a umesto doskorašnjih organa za prekršaje formirani su prekršajni sudovi za terotiriju grada i za jednu ili više

opština. Prekršajni sudovi u prvom stepenu sude za prekršaje, ako za to nije nadležan organ uprave, dok u drugom stepenu odlučuju o žalbama organa uprave. Viši prekršajni sud, osniva se takođe za teritoriju cele Srbije sa sedištem u Beogradu, a odlučuje o žalbama na odluke prekršajnih sudova, sukobu i prenošenju nadležnosti. Upravni sud sudi u upravnim sporovima. Predviđeno je formiranje 26 viših sudova, 16 privrednih i četiri apelaciona suda.

Nakon reorganizacije sudova Visoki savet sudstva (VSS) izabrao je 1531 sudiju i 876 kandidata za sudije koje će birati Skupština Srbije, dok je 46 mesta ostalo upražnjeno. Prilikom izbora, Visoki savet vodio je računa o dostojnosti, stručnosti, osposobljenosti kandidata i zastupljenosti predstavnika nacionalnih manjina. Za 2453 sudijska mesta prijavilo se 5050 kandidata. Visoki savet sudstva je gotovo 400 radnih sati raspravljao o njima, nakon čega je reizabrao 1531 sudiju i izabrao 876 njihovih kolega koji će se prvi put baviti ovim poslom sa trogodišnjim mandatom, dok je 46 mesta ostalo upražnjeno za naknadni konkurs.¹²⁰ Na osnovu ovakve preraspodele oko 720 sudija više neće biti na tim dužnostima, odnosno, ostaju bez posla.

Tužioci

Prema Zakonu o javnom tužilaštvu Srbije koji je stupio na snagu u aprilu 2009, javno tužilaštvo čine apelaciona javna tužilaštva, viša javna tužilaštva, osnovna javna tužilaštva i javna tužilaštva posebne nadležnosti. Javna tužilaštva posebne nadležnosti su Tužilaštvo za organizovani kriminal i Tužilaštvo za ratne zločine. Republičko javno tužilaštvo, Tužilaštvo za organizovani kriminal i Tužilaštvo za ratne zločine, osnivaju se za teritoriju Republike Srbije.

Tužilaštvo za organizovani kriminal i Tužilaštvo za ratne zločine imaju sedišta u Beogradu. Apelaciono javno tužilaštvo osniva se za područje apelacionog suda. Više javno tužilaštvo osniva se za područje višeg suda, a osnovna javna tužilaštva se osnivaju za područje osnovnog suda.

¹²⁰ "Imenovane sudije", RTS, 17. decembar 2009.

Osnivanje, sedišta i područja apelacionih, viših i osnovnih javnih tužilaštava uređuju se posebnim zakonom. Javno tužilaštvo može imati posebno odeljenje, koje se obrazuje za gonjenje određenih krivičnih dela, u skladu sa posebnim zakonom. Tužilaštvo za organizovani kriminal može imati odeljenja van svog sedišta, u skladu sa posebnim zakonom.¹²¹

Pobuna u pravosuđu: sudije i tužioci

Rezultatima opštih izbora u pravosuđu nisu zadovoljne brojne neizabrane (ali i izabrane) sudije. Deo javnih tužilaca (odnosno zamenika tužilaca) zatražio je, takođe, preko svog Udruženja da Državno veće tužilaca objavi spisak svih koji nisu ponovo izabrani i navede podatke koji su bili relevantni za odluku o (ne)izboru. Naime, „arbitriranje arbitara“ o kolegama iz branše rezultiralo je međusobnim optužbama i podelama u sudijskim redovima pa je na samom početku reforme i reizbora došlo do „pobune“ u pravosuđu, optužbi na adresu Visokog saveta sudstva, Ministarstva pravde i političkih vlasti. Nezadovoljni su najavili žalbe Ustavnom sudu, međunarodnim institucijama poput Venecijanske komisije i Saveta Evrope, ali i tužbe Sudu u Strazburu. Zamerke koje oni ističu odnose se na kriterijume koji su primenjeni. Najveće kontroverze izazvalo je ocenjivanje „dostojnosti“ sudija. Naime, prema usvojenoj definiciji samog pravosudnog Saveta, dostojnost podrazumeva „moralne osobine koje sudija treba imati, uključujući i ponašanje u skladu sa tim osobinama“. Mnoge sudije zatražile su zatiim objašnjenje zbog čega su ocenjene „nedostojnim“ nakon dugogodišnje prakse smatrajući ovaj kriterijum – ličnom uvredom.

Predstavnici Društva sudija Srbije zatražili su od Visokog saveta sudstva da javno objavi i obrazloži kriterijume po kojima je u Srbiji sproveden reizbor sudija. Oni su upozorili da će, ukoliko se to ne dogodi ostati sumnja da je politika imala uticaj na izbor sudija. Društvo sudija ukazalo je da je načinom na koji je VSS birao sudije bačena sumnja, kako na sudije koje su izabrane, tako i na one koji nisu, jer nisu objavljeni nikakvi razlozi na osnovu kojih su donete odluke. Predsednica Društva sudija Dragana

121 Zakon o javnom tužilaštvu, sajt Skupštine Srbije.

Boljević, koja nije ponovo izabrana za sudiju, izjavila je da će o problemima u vezi sa reizborom sudija obavestiti Evropsku komisiju, Savet Evrope i Venecijansku komisiju. Sudije su najavile da će se, nakon što iscrpu sve pravne lekove u zemlji obratiti sudu u Strazburu radi zaštite svojih prava.

Dragana Boljević ističe da su sudije birane na osnovu političkog uticaja i pritisaka i da nema nikakvog objašnjenja zašto je neko izabran a neko nije. Takođe ističe da rad VSS, koji je birao sudije, nije bio javan, njihove sednice bile su zatvorene za javnost, a i neke odluke su proglašavane tajnim. Boljevićeva naglašava da su kandidate koji im se nisu sviđali obeležavali žutim i crvenim flomasterom. Zamenik predsednika Društva sudija Omer Hadžiomerović, koji je izabran za sudiju Apelacionog suda u Beogradu, ocenio je da je zbog svega što se dešavalo tokom reizbora „stavljen pod sumnju čitav sudski sistem”, jer trećina sadašnjih sudija nije izabrana. Bivša predsednica Vrhovnog suda Vida Petrović-Škero, koja je izabrana za sudiju Vrhovnog kasacionog suda, istakla je da su sudije „birane selektivno”. Imamo slučajeve, navela je Škero, da pojedine sudije koje su vrlo cenjene i poštovane nisu prošle. Na primer, sudije koje su radile slučaj *Ibarska magistrala*, ili slučaj vladike Pahomija nisu izabrane, iako svi znamo da se radi o vrhunskim sudijama! Ali su zato izabrani neki koji se i ne mogu baš pohvaliti rezultatima. Ona je ukazala da je Vrhovni savet sudstva, prema onom što je rečeno, na procenu svakog kandidata potrošio samo pet minuta¹²².

Nakon zahteva da Visoki savet sudstva obrazloži pojedinačno kriterijume i odluke na osnovu kojih svaki sudija nije (re)izabran, pismena obrazloženja stigla su početkom 2010. Međutim, neizabrane sudije ostale su nezadovoljne činjenicom da se u dokumentu nigde ne navode konkretni i individualni razlozi, niti pouka o pravnom leku. U dokumentu koji ima šesnaest i po strana, a potpisala ga je predsednica Visokog saveta sudstva Nata Mesarović, ne navode se konkretni razlozi zbog kojih kandidati nisu ponovo izabrani za sudije. Na prvih 15 strana dokumenta navedena su imena i prezimena 837 sudija koje „nisu izabrane u skladu sa Zakonom o sudijama i čija sudijska dužnost prestaje sa 31. decembrom 2009. godine”, a poslednje dve strane čini obrazloženje, identično za sve kandidate.

122 „(Ne) pravna država: Pobuna srpskih sudija”!, *Press*, 24. decembar 2009

Između ostalog, u njemu se navodi da je „Visoki savet sudstva u postupku izbora sudija utvrdio stručnost i osposobljenost sudija koji su u vreme izbora bili na sudijskoj dužnosti, na osnovu izveštaja o njihovom radu u poslednje tri godine, koji sadrži podatke o broju ukinutih, preinačenih i potvrđenih odluka o pravnom leku, procentu ispunjenosti orijentacione norme, vremenu izrade sudskih odluka, zastarelosti krivičnih postupaka, kao i neposrednim uvidom u predmete, ako su postojali osnovani razlozi za sumnju u efikasno i stručno postupanje sudije”.¹²³ U nastavku obrazloženja se navodi i da je „dostojnost sudije Visoki savet sudstva ocenio na osnovu saznanja o ponašanju sudije, do kojih je došao putem pribavljanja izveštaja od nadležnih javnih tužilaštava za sudije protiv kojih je pokrenut krivični postupak, ili na osnovu podataka koji su pribavljeni od Nadzornog odbora i Velikog personalnog veća Vrhovnog suda Srbije”. Takođe se navodi da su članovi Visokog saveta sudstva, prilikom izbora sudija, cenili osnovanost pritužbi stranaka na rad sudija koje su upućivane predsednicima sudova, predsedniku Vrhovnog suda Srbije, Ministarstvu pravde, Odboru za pravosuđe i upravu Narodne skupštine i Visokom savetu sudstva.¹²⁴

Pravosudne i političke vlasti brane reformu

Na kritike da se u izbore u pravosuđu umešala politika reagovali su predstavnici Vlade, kao i čelnici Ministarstva pravde, Visokog saveta sudstva i Vrhovnog kasacionog suda. Tako je predsednik Srbije Boris Tadić *izjavio je da nije bilo političkih pritisaka prilikom opšteg izbora sudija i tužilaca i da je reforma pravosuđa ključna za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala*: „Reforma sudstva je jedna od najsenzibilnijih i nijedna reforma tog tipa ne može da bude idealna”, rekao je Tadić novinarima nakon posete kancelariji zaštitnika građana. Komentarišući zahteve Sindikata pravosuđa da se poništi opšti izbor sudija i tužilaca, Tadić je rekao da će saslušati primedbe koje dolaze iz sindikata, ali da će razgovarati i sa

123 „Isto obrazloženje za neizabranih 837 sudija”, *Politika* 28. januar 2010.

124 „Isto obrazloženje za neizabranih 837 sudija”, *Politika* 28. januar 2010.

državnim organima koji su vršili reformu pravosuđa. On je negirao da je bilo bilo kakvih političkih pritisaka i ocenio da bi takvim pritiscima reforma pravosuđa bila obesmišljena.¹²⁵

Nata Mesarović, predsednica Visokog saveta sudstva i Vrhovnog kasacionog suda, takođe je javno demantovala da je bilo političkih uticaja na reizbore u pravosuđu. Ona je izjavila da neizabrane sudije "same znaju zašto nisu prošli i da je to telo spremno u javnom razgovoru razjasniti neizbor onima koji su se našli pogođeni i koji smatraju da ipak zadovoljavaju sve kriterijume: stručnost, osposobljenost i dostojnost".¹²⁶

Ona tvrdi da „udari na reformu pravosuđa u najvećem delu potiču od ljudi koji su tesno povezani sa organizovanim kriminalom, naročito sa trgovinom narkoticima: „Od trenutka kad je doneta odluka da je neophodno sprovesti reformu pravosuđa, kao i intenzivniju borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije, svima nama koji učestvujemo u tom procesu bilo je jasno da ćemo se suočiti sa brojnim poteškoćama, pa i pretnjama. Još jednom mogu da ponovim da mene takve stvari neće destimulisati niti zaustaviti. Svi 'dobronamerni saveti', SMS, pisma i druge naznake da treba da odustanem, neće me zaustaviti da radim svoj posao u interesu građana Srbije. Od trenutka kada je objavljeno ko je izabran za sudije i tužioce, postoje razni modeli napada ili pokušaja degradacije celog procesa. Između ostalog, plasira se teza da su mišljenja o kandidatima pribavljena od BIA, što je netačno. Pozivam svakog da nam ukaže na konkretan slučaj gde postoji sumnja da je to činjeno, niti je ugrožena bilo čija privatnost. Sigurna sam da neće moći da navedu nijedan primer. Svesni smo da smo paketom pravosudnih zakona, reformama, razbili mrežu ustaljenih koruptivnih šema' u pravosuđu. Udari na reformu pravosuđa u najvećem delu su potekli od ljudi koji su tesno povezani sa organizovanim kriminalom, naročito sa trgovinom narkoticima, čije su imperije na ovaj način ugrožene".¹²⁷

Reforma sudstva je već na samom početku dovela do blokade i (ne) funkcionisanja pravosudnih institucija: od toga da je malo kome od

125 Isto

126 Mesarović: „Većina sudija zna zato nisu reizabrani“, *Tanjug* 5. februar 2010.

127 „Kriminal se ne isplati“, *Politika*, 24. januar 2010.

stranaka bilo jasno kome se treba obratiti za procese koji su već u toku, zatim, brojna suđenja za krivična dela, ali i parnice, su morale krenuti od početka zbog promene kompletnih sudijskih veća (uključujući i suđenja za ratne zločine).

Na primer, u procesu protiv "jataka" Ratka Mladića, koji se vodi oko dve godine, nisu reizabrani ni predsedavajući sudija, ni javni tužilac, kao ni istražni sudija, što znači da se ceo postupak vraća na početak, od čitanja optužnice do saslušanja svedoka. Koliko je takvih slučajeva još nije poznato, ali se zato zna da je broj sudija smanjen za više od 25 posto u situaciji kad je, za šest godina, broj procesuiranih predmeta povećan za 54 posto.

Brojne zamerke i negodovanja, kao i pritužbe neizabranih sudija i tužilaca međunarodnim telima, doveli su do poseta nekoliko međunarodnih delegacija među kojima i delegacije evropskog Udruženja sudija i tužilaca za slobodu i demokratiju. U razgovoru sa njima predstavnici domaćih strukovnih udruženja ukazali su, između ostalog, na nelogičnost što su kriterijumi za izbor sudija i tužilaca približno isti, a dogodilo se da bivši delioci pravde "prođu" kao nosioci tužilačkih funkcija.¹²⁸

U ceo slučaj oko reforme uključeno je i medijsko prepucavanje sudija i tužilaca. Društvo sudija Srbije protestovalo je "zbog izjava članova Visokog saveta sudstva kojima se vređaju čast i ugled neizabranih sudija i urušava ugled sudijske profesije u celini". Navodeći da "sudija nije zbirna imenica" i da "odgovornost sudije mora biti individualna", Društvo je zatražilo da se protiv sudija za koje postoji osnov za to povedu odgovarajući postupci. U suprotnom, navedeno je, individualne odgovornosti ne mogu biti oslobođeni ni oni koji iznose neproverene tvrdnje.¹²⁹

Advokat Božo Prelević (nekadašnji sudija) u vezi sa sprovedenom reformom ističe da u "beogradskim sudovima vlada muk, nepodnošljiva tišina među izabranima. Izabrani i neizabrani smatraju da je izbor sudija loš. Ne zna se ko je gore prošao. Stručna javnost uglavnom kritikuje način vođenja postupka koji je proglašen tajnim i način utvrđivanja nedostojnosti, odnosno nestručnosti. Kritike stručne javnosti kod pojedinih članova Visokog saveta sudstva izazivaju već viđene reakcije tipa: svi kritičari su

128 „Nisu podobni za sudije, a jesu za tužioce”, Večernje novosti, 4. februar 2010.

129 Društvo sudija: "Neproverene izjave vređaju čast sudija", *Beta* 9. februar 2010.

protiv vlasti, ali i protiv evropskih standarda i kritičari hoće da predmeti traju 30 godina. Kopa se sve dublji jaz, jednostrano upućenim uvredama ka neimenovanim sudijama i tužiocima između Ministarstva pravde i sudija. Šta se može očekivati od sukoba predsednice Vrhovnog kasacionog suda i srpskih sudija? Kakvu korist će pravosuđe i građani imati od iznošenja etiketa da su sudije prostitutke, kriminalci? Ko treba da veruje, posle svega, u pravnu državu? Korist bi bila samo da su takve osobe u zakonskom postupku udaljene iz pravosuđa, i to pod imenom i prezimenom, zbog toga i toga. Ali, to bi se moglo desiti samo u postupku razrešenja, i to pred parlamentom Srbije. Nije li ovakav način razrešenja, ustvari, nepoverenje i u parlament i u argumente. Pre 15 godina jedan jadnik koji je mislio (ili su mu rekli) da je ministar pravde pretio je da će dovesti 400 sudija kamionom s juga ukoliko bude trebalo. Reforma pravosuđa i tužilaštva je najvažniji segment reforme države i treba da obezbedi vladavinu prava. Greške u procesu reformi će imati nesagledive posledice za državu Srbiju i sve njene građane. To je projekat koji ne trpi revolucije, ishitrena rešenja i sujetu i zato mogu poručiti Ministarstvu pravde: do sada ste povukli mnogo dobrih i hrabrih poteza u reformama zakona i borbi protiv kriminala, ali neizbor časnih i poštenih sudija i tužilaca zaslužuje ponovno razmatranje.¹³⁰

Krajem februara 2010. godine u beogradskoj štampi objavljeno je da je reforma srpskog pravosuđa pod sistematskom pažnjom Evropske unije i Saveta Evrope. "Posle primedaba da je u reizboru tužilaca i sudija nezakonito učestvovala i BIA, Evropska komisija priprema izveštaj, dok će Venecijanska komisija početkom marta saopštiti da li je reizbor obavljen po evropskim standardima. Ustavni sud Srbije još proučava više od 800 ustavnih žalbi sudija i tužilaca koji su 1. januara 2010, ostali bez posla. Sporni reizbor je početkom 2010. godine u Beogradu tri dana češljala i petočlana delegacija Evropske komisije (EK). Predvodio ju je Wolfgang Nozer, a u njoj je bio i Gerhard Rajzner, austrijski sudija koji slovi za sivu eminenciju evropskog pravosuđa.

Rodoljub Šabić, poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka, s tim u vezi ističe: "Tražili su da se njihovom boravku ne daje

130 Reforma sudstva, Božo Prelević, advokat, *Blic*, 10. februar 2010.

publicitet. Došli da prikupe što više podataka. Sa tim u vezi interesovale su ih aktivnosti poverenika za informacije. Obavešteni su da sam pre njihovog dolaska usvojio žalbu Društva sudija Srbije zbog nepostupanja Visokog saveta sudstva po zahtevu da dostave podatke o načinu sprovođenja reizbora. Zanimali su se za nadzor ovlašćenih lica nad nezakonitom obradom podataka na Visokom savetu sudstva, povodom navoda da su korišćeni podaci koje je prikupila BIA”.¹³¹

Saša Janković, zaštitnik građana, obavestio je briselsku delegaciju da pribavlja informacije po pritužbama sudija i tužilaca na reizbor. On je istakao da je ”proverama utvrđeno da BIA nije za potrebe reizbora dostavljala podatke Visokom savetu sudstva. Međutim, BIA, MUP i VBA u redovnom radu za potrebe istražnih i drugih postupaka, na osnovu odluka predsednika Vrhovnog kasacionog suda i istražnih sudija, presreću telefonske razgovore i dostavljaju ih pravosudnim organima, pa samo članovi Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, koji tim podacima imaju pristup po drugom osnovu, znaju da li su ih koristili tokom reizbora sudija i tužilaca”. Takođe je izneo da njemu nije poznat pravni osnov koji bi to omogućavao. Advokat Božo Prelević obrazlaže zašto je Srbiji potreban veći broj sudija i tužilaca od ovog kojeg imamo posle reizbora – zbog broja predmeta. Smanjenjem sudija, građani tek sada ne mogu, ističe, da imaju suđenje u razumnom roku. Savet Evrope će uputiti preporuku za povećanje broja sudija, kao što je to nedavno urađeno u slučaju Italije.¹³²

131 *Blic*, 20. februar 2010.

132 ”Evropska komisija ispituje reizbor sudija”, *Blic*, 20. februar 2010.

Sud, suđenja, kriminal i prošlost

Borba protiv kriminala u Srbiji: obračun ili pucanj u prazno

Organizovani kriminal je najveća prepreka u tranziciji Srbije. Slučaj Srbije verovatno spada u složenije zbog Miloševićevog nasleđa, rata, ratnih zločina, sankcija. Nije bilo ozbiljnijih pokušaja da se te strukture razbije. Pokušaj premijera Zorana Đindjića da izađe na kraj sa tim problemom završio je njegovim ubistvom. Zemunski klan, koji je bio neposredni izvršilac ubistva, bio je razbijen u akciji *Sablja* ali je vlada Vojislava Koštunice skoro poništila rezultate te akcije. Akcija je javnosti prikazana kao masovno kršenje ljudskih prava. Međutim, u poslednje dve godine, kada se Srbija okrenula EU, doneseni su zakoni i strategije neophodni u borbi protiv organizovanog kriminala.

Vlada je prošle godine najavila žestoku borbu protiv organizovanog kriminala, a kriminalcima svih vrsta objavljen je rat. Kakvi su rezultati, svakodnevno najbolje ilustruju stranice crnih hronika u kojima se neprekidno objavljuju slučajevi počinjenih teških krivičnih dela, ali i liste uhapšenih za gotovo sve vrste kriminala: od osumnjičenih iz visokih privrednih i političkih krugova do privođenja pravdi "sitnijih" kriminalaca, ali i onih koji su izazvali veliki međunarodni odjek počinjenim (ne)delima. S obzirom da se, prošle kao i ove godine, kontinuirano otkrivaju nove mafijaške grupe moglo bi se reći da je borba države sa organizovanim kriminalom još uvek na nivou "mrtve trke".

Srbija je usvojila Strategiju za borbu protiv organizovanog kriminala 2009. godine, takođe je usvojen i Zakon o organizaciji i kompetencijama državnih institucija u suzbijanju organizovanog kriminala. Tim Zakonom zajedno sa Zakonom o uspostavljanju zatvorskih sankcija za kriminalne

radnje oorganizovanog kriminala date su šire kompetencije specijalnom tužiocu za organizovani kriminal. Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalom (2009) predstavlja jedan od onih zakona koji najviše pogađa nosioce kriminalnih organizacija. Nakon donošenja tog zakona usledilo su ozbiljne pretnje nosiocima funkcija koje su najistureniji u kampanji protiv organizovanog kriminala. Takođe izmenom Krivičnog zakonika (avgust 2009) uvedene su nove kriminalne radnje, posebno one koje se odnose na finansijski kriminal. Međutim, još ne postojei sveobuhvatna analiza i Akcioni plan za implementaciju nove strategije za organozovani kriminal. Donošenje novog krivičnog kodeksa je odloženo. Tužilaštvo nema adekvatne uslove za rad, kao što su smeštaj i infrastruktura. Posebno nedostaje obuka za istražne postupke.

Savet za nacionalnu bezbednost, tokom 2009, doneo je "tajni plan" prema kom će se suzbijanje kriminala sprovoditi po etapama. Značajno je, da je u sklopu Vladinog plana za suzbijanje organizovanog kriminala usvojen Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalom (2009), kao jedan od glavnih "udara" na sve koji su se protivzakonito obogatili uglavnom u okviru organizovanih kriminalnih grupa: od zloglasnog "zemunskog klana", preko brojnih mafijaških organizacija, među kojima su, "drumska mafija", "mafija u zdravstvu" kao i osuđenika za brojne finansijske afere. Među značajnije slučajeve, prošlogodišnju "crnu hroniku Srbije" obeležilo je ubistvo fransuskog državljanina Brisa Tatona i nastavak krivičnog gonjenja neonaciste Gorana Davidovića tzv. "Firera". Dalje, hapšenja jataka odbeglog Ratka Mladića, te drugi procesi koji se tiču krivičnih dela u vezi medijske sfere (na primer, privođenja egzekutora hrvatskog novinara Ive Pukanića koji su državljani Srbije, hapšenje Radislava Rodića, vlasnika listova Glasa javnosti i Kurira) i rehabilitacije decenijski obeleženih državnih neprijatelja iz Drugog svetskog rata, poput, Dragiše Cvetkovića, nekadašnjeg predsednika Vlade kraljevine Jugoslavije. Zatim, u okončanju sudskih postupaka, prošle godine je, naime, izrečena još jedna pravosnažna presuda Miloradu Ulemeku Legiji sa maksimalnom kaznom od 40 godina zatvora (za ubistvo premijera Zorana Đinđića)...

Neki od procesa koji su trajali više meseci, obnovljeni su, odnosno krenuli su od početka zbog reforme pravosuđa u Srbiji, a usled promene

sudskih veća i istražnih organa (na primer, suđenje jatcima Ratka Mladića, ali i nekoliko procesa za ratne zločine, te optuženiku za krupne finansijske zloupotrebe i nekadašnjem bliskom saradniku Miloševića, Mihalju Kertesu).

Oduzimanje imovine stečene kriminalom

Nema sumnje da je u oblasti borbe protiv organizovanog kriminala, za prevenciju – osim zaprečenih zatvorskih kazni – veoma značajno donošenje i primena u praksi Zakona o oduzimanju imovine stečene kriminalom. Srpske vlasti usvojile su ovaj propis kako bi sprečile retroaktivno profitiranje na počinjenim zločinima i protivzakonitim delima iz svih sfera: ubistvima, kidnapovanjima, mitu i korupciji, finansijskim zloupotrebama položaja, kao i privatizaciji državnih preduzeća, fabrika i firmi. Dakle, Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela stupio je na snagu 1. marta 2009, a na osnovu njega država je obezbedila mehanizme da se sprovodi u praksi uz pomoć novoosnovane Direkcije za oduzimanje imovine.

Veoma brzo nakon usvajanja ovog zakona plac u Šilerovoj ulici (u vrednosti oko 1,2 miliona eura), koji je pripadao ubijenim vođama zemunskog klana, odlukom Vrhovnog suda Srbije, pripao je državi, nakon što jedefinitivno oduzet, naslednicima ove kriminalne grupe. Prema rečima državnog sekretara u Ministarstvu pravde Slobodana Homena, efekti primene Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela su odlični: "U ovom trenutku postoji više od 300 postupaka za oduzimanje imovine, takođe, privremeno je već oduzeto oko 30 protivzakonito stečenih objekata. Odluka o oduzimanju nekretnina u Šilerovoj ulici usledila je jer, po oceni suda, njeni naslednici na kojima je po zakonu teret dokazivanja, nisu uspeli dokazati legalno poreklo novca na osnovu kog su stečene".

Goran Ilić, profesor na Pravnom fakultetu u Beogradu i jedan od autora Zakona o oduzimanju imovine stečene krivičnim delima, kaže, međutim, da se taj propis može samo restriktivno primenjivati i to u slučajevima kada je pribavljena imovinska korist veća od 1,5 miliona dinara (oko 20.000 eura): „Znači, ni tužilaštvo ni sud ne mogu ovaj zakon da

primenjuju u velikom broju slučajeva, ali jedan ili dva ili nekoliko „težih“ predmeta šalju mnogo jaču poruku od bilo kakve masovne primene koja onda ne daje taj efekat i nema takav odjek u tim kriminalnim krugovima. Problem je i to da Zakon nije jednako primenjivan na čitavoj teritoriji Srbije, jer među sudijama nije postojalo dovoljno profesionalnih saznanja. Za razliku od Beograda i Specijalnog tužilaštva za organizovani kriminal, kojima pripada najmanje 70 procenata zasluga za oduzetu imovinu, u manjim sredinama je važno obučiti i edukovati sudije i tužioce. Formiranje Pravosudne akademije imaće kao jedan od svojih glavnih ciljeva pospešivanje primene ovog instituta, jer on jedino ozbiljno šalje poruku da se kriminal ne isplati”.¹³³

„Deset meseci od kako je u Srbiji uveden Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalom, konfiskovana je imovina u vrednosti od više desetina miliona eura“, saopšteno je u u Specijalnom sudu za organizovani kriminal. Prema rečima specijalnog tužioca Miljka Radisavljevića, ovom plenidbom do sada su najviše obuhvaćeni narko dileri koji su Srbiju ugrožavali plasirajući „prljavi novac“ u zemlju koristeći privatizaciju ili stanogradnju. U Ustaničkoj ulici u Beogradu moglo se videti 20 luksuznih automobila koji su deo zaplenjenog voznog parka. Vrednost ovih vozila je dovoljna da se isplati četiri hiljade dečjih dodataka. Samo džip marke „pežo“ koji je do nedavno pripadao Suvadu Musiću, optuženom za organizovanu prodaju droge, procenjen je na sto hiljada eura: „Iako je u Srbiji od marta 2009. pokrenuta 21 finansijska istraga, tužilaštvo je do sada podnelo osam postupaka privremenog oduzimanja imovine. Za sada, trajno je oduzet samo plac u Šilerovoj koji je pripadao udovicama vođa „zemunskog klana“”.¹³⁴

Koga će paragrafi ovog zakona dovesti do optuženičke klupe i da li će se na njoj naći svi oni koje bi trebalo da obuhvate, bez sumnje je pitanje političke i pravosudne doslednosti. Naročito, zbog toga što je opštepoznato da su naslednici bivšeg režima iz redova Miloševićevog SPS, a posebno JUL zadržali imovinu još neprocenjene vrednosti, u nekretnostima i na računima stranih banaka, te deonicama u domaćim i inostranim firmama

133 „Efekti zakona o oduzimanju imovine“, *Radio Slobodna Evropa*, 8. decembar 2009.

134 „Oduzeta imovina vredna više miliona“, *Beta*, 21. januar 2010.

ili su (p)ostali njihovi vlasnici. O tome sudovi i tužilaštva, za sada, ćute. Ražnatović, Bojović i ina – poznata prezimena iz vremena Slobodana Miloševića, kad se bogatilo – (ne) zna se kako, još su na dugoj listi čekanja provere porekla imovine ili beskrajnih odugovlačenja postupaka pred sudom koji su odavno pokrenuti. Takođe, apsurd je i da imovina haškog begunca Ratka Mladića ne može, prema izjavi tužioca Vladimira Vukčevića, biti oduzeta zato što Mladić nije optužen pred nacionalnim sudom. On je takođe izjavio da Ratku Mladiću imovina neće biti oduzeta „jer on nije predmet koji se vodi pred našim sudom”.¹³⁵

Slučaj „Šarić“

Slučaj Šarić ponovo je otvorio pitanje organizovanog kriminala u Srbiji i njegovih veza sa politikom. Smatra se da snaga Šarićevog klana leži u finansijskoj moći i vezama u biznisu i politici, bez čega nema moćnog organizovanog kriminala. Miljko Radisavljević, tužilac za organizovani kriminal kaže da „organizovani kriminal po definiciji pokušava da ostvari uticaj na gotovo celokupni život, državne organe, politiku, ekonomiju, sport, medije i u tom pogledu organizovani kriminal u Srbiji nije izuzetak“. On smatra da je grupa Darka Šarića najznačajnija kriminalna grupa koja je do sada procesuirana u Srbiji.¹³⁶

Prema njegovoj oceni, država je odlučna da se obračuna sa svim vrstama organizovanog kriminala, što je unelo pometnju među pripadnike kriminalnih grupa koje deluju u Srbiji: „To pokazuju ne samo pretnje koje se upućuju, već i kroz čitav niz drugih aktivnosti, počev od minimiziranja značaja, pa do potpunog dezavuisanja aktivnosti koje se preduzimaju na planu borbe protiv organizovanog kriminala, i pored potpuno suprotnih ocena partnera i institucija koje prate naš rad”.¹³⁷ On je istakao i ulogu medija koji su, kako kaže, sve češće predmet zloupotreba u nastojanju da

135 *Blic*, 27. februar 2010.

136 *NIN*, 5. april 2010.

137 *Politika*, 18. april 2010.

se aktivnosti državnih organa i pažnja javnosti skrenu sa tekućih krivičnih postupaka, ili da se neki od tih postupaka bez ikakvog osnova politizuju.¹³⁸

Slučaj Šarić otvorila je američka Agencija za borbu protiv droge (DEA), koja je u obračun sa ovom grupom uključila i MUP Srbije. Direktor Agencije za Evropu i Afriku Rasel Benson posetio je Bezbednosnu informativnu agenciju (BIA) koju je pohvalio za uspešno okončanje akcije „Balkanski ratnik“, u kojoj je, u Urugvaju, zaplenjeno 2,7 tona kokaina (najveća zaplena droge ikad). Srbijanski mediji su ovu operaciju prikazali kao isključivo uspeh srbijanskih službi.

Uspon narko klana Šarić počinje nakon 2003. godine. Samo nekoliko meseci posle završetka akcije „Sablja“ (u jesen 2003. godine), Darko Šarić je kontrolisao veći deo tržišta heroina u Srbiji, što ga je preporučilo za ozbiljnije operacije, poput šverca velikih količina kokaina. Šarić je veliki deo ostvarenog kapitala između 2003. i 2010. godine prao u poslovnim transakcijama kupovinom nekretnina, ugostiteljskih objekata, preduzeća na tenderima, zemljišta...

Tek nakon zaplene velike količine kokaina, javnost u Srbiji je prvi put saznala za ime Darka Šarića. Tada počinju i medijske analize fenomena Šarić, koje su pratile istragu državnih organa, zaplenu njegove imovine i generalno, angažman svih resursa države na razbijanju ovog klana.

Sedam godina je narko mafija neometano prala novac u Srbiji, kupujući nekretnine i firme. Niko u sistemu za sprovođenje privatizacije nije ispitivao poreklo i tokove novca, pa su te transakcije tekle neometano. Mafija je u međuvremenu toliko ojačala da se izdigla iznad države.

Tokom uspona narko klana Šarić, koji je, po oceni medija, znatno veći i moćniji od poznatog „Zemunskog klana“ (rasturenog akcijom Sablja), promenilo se nekoliko vlada. Nijedna, međutim, nije imala hrabrosti da se uhvati u koštac sa njima. Mnoge istrage su ometane ili zataškavane, a moć klana je rasla. Tužioc, policajci, sudije, političari svi su oni zakazali – pitanje je zašto.

Nakon ozbiljnih najava obračuna sa njom, mafija je počela da pre-
ti i, navodno spremila je ekipe za likvidaciju onih koji su sada direktno

uključeni u raskrinkavanje narko mreže (predsednik Boris Tadić, ministar policije Ivica Dačić i ministarka pravde Snežana Malović, specijalni tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević).¹³⁹

Na samom početku afere Šarić, srbijanske vlasti su pokušale da odgovornost prebace na Crnu Goru u čemu su imala podršku crnogorske opozicije. Međutim, obelodanjene činjenice o razmerama njihove imovine u Srbiji, prinudilo je MUP i ostale organe da se pozabave tom grupom u samoj Srbiji.

Šarićev narko klan nije jedina organizovana grupa na području Srbije, pa se, prema rečima Radisavljevića, mogu očekivati nova hapšenja. On ističe da je poznato da "heroin u Zapadnu Evropu stiže iz azijskih zemalja preko tzv. balkanskog puta koji ide i preko Srbije. Deo tog heroina ostaje kod nas i završava na domaćem narkotržištu... On ima značajnu ulogu i u distribuciji heroina kao i skanka ka zapadnoevropskim destinacijama, što je potvrđeno u nekoliko do sada vođenih krivičnih postupaka".¹⁴⁰

139 *Danas*, 5. april 2010.

140 *Politika*, 18. april 2010.

Suđenja pred nacionalnim sudovima

Konačna presuda za ubistvo Zorana Đinđića

U oktobru 2009. okončan je, po mnogima, najvažniji sudski postupak u Srbiji. Miloradu Ulemeku Legiji izrečena je konačna presuda za ubistvo premijera Zorana Đinđića. U postupku za atentat na Đinđića veće Vrhovnog suda potvrdilo je maksimalne kazne Miloradu Ulemeku Legiji (41) i Zvezdanu Jovanoviću (44). Ulemek, koji je osuđen kao organizator ubistva srpskog premijera, 12. marta 2003, i Jovanović, koji je okrivljen kao neposredni ubica, više nemaju pravo žalbe i moraće da odsluže kazne od po 40 godina zatvora. Sedmočlano veće najviše sudske instance u Srbiji odbilo je žalbe Ulemekovih i Jovanovićevih branilaca, ocenjujući ih neosnovanim. Oni su žalbe uložili na drugostepenu presudu kojom je su potvrđene maksimalne kazne izrečene u Specijalnom sudu 23. maja 2007. Sudija Nata Mesarović tada je, obrazlažući presudu, rekla da je u ubistvu premijera Đinđića “učestvovao kriminalizovani deo JSO i banda Dušana Spasojevića”, a da su Spasojević i Ulemek odlučili da premijer bude ubijen. Ulemek je bio osuđen na deset godina zbog udruživanja radi neprijateljske delatnosti, na 12 godina zbog pokušaja ubistva Milana Veruovića, šefa premijerovog obezbeđenja, i na 40 godina zbog ubistva Zorana Đinđića, pa mu je izrečena maksimalna zatvorska kazna od 40 godina.

Ovo suđenje počelo je 23. decembra 2003. Prema podacima Okružnog suda u Beogradu, tokom postupka je saslušano 89 svedoka, 18 veštaka i četiri svedoka saradnika. Sam sudski postupak obeležila su zastrašivanja i ubistva svedoka, kao i odustajanje sudije i tužilaca koji su u njemu učestvovali. Kuja Kriještorac, jedini svedok koji je u Gepratovoj ulici na dan atentata na premijera video jednog od optuženih – Vladimira Milosavljevića Budalu – ubijen je 1. marta 2004. Svedok saradnik Zoran Vukojević

ubijen je 3. juna 2006. i za njegovo ubistvo osumnjičeni su odbegli pripadnici zemunskog klana. Od 2003, u bekstvu su od 12 okrivljenih njih petorica. Sudija Marko Kljajević, predsedavajući Veća, dao je ostavku bez obrazloženja, i to kada je suđenje ušlo u završnu fazu. Vođenje postupka preuzela je Nata Mesarović, tadašnja članica Veća, a sada predsednica Vrhovnog suda.

Ulemeku je ovo, inače, treća pravosnažna presuda na 40 godina, jer mu je početkom 2007, Vrhovni sud već potvrdio maksimalne kazne za ubistvo Ivana Stambolića i za atentat na Vuka Draškovića u Budvi. Sedmočlano veće je donelo odluku za dvanaest okrivljenih za ubistvo premijera Zorana Đinđića koji su osuđeni na kazne zatvora od osam do 40 godina: Zvezdan Jovanović – 40 godina, Aleksandar Simović – 35 godina, Ninoslav Konstantinović – 35 godina, Miloš Simović – 30 godina, Milan Jurišić – 30 godina, Branislav Bezarevic – 30 godina, Sretko Kalinić – 30 godina, Dušan Krsmanović – 20 godina, Željko Toljaga – 15 godina, Saša Pejaković – 8 godina.¹⁴¹

Obračun sa saučesnicima i učesnicima ubistava koje je počinio „zemunski klan“ nije završen, jer je srbijanska ministarka pravde zatražila u februaru 2010, od kanadskih vlasti da lociraju anesteziologa Miroslava Risovića. Za njega su optuženi i svedoci na suđenju za ubistvo premijera Zorana Đinđića tvrdili da je ubijao za zemunski klan. Protiv Risovića je pokrenut predkrivični postupak zbog sumnji da je bio saradnik zemunskog klana i da je prema saznanjima istražnih organa otišao u Kanadu 2004. Risović je, inače, uhapšen u toku akcije „Sablja“ na radnom mestu u Urgentnom centru zbog sumnji da je saradnik zemunskog klana. Kod njega je pronađen pištolj, bez dozvole, ali je ubrzo pušten iz pritvora. Na suđenju za atentat na Đinđića svedoci saradnici, poput Dejana Milenkovića Bagzija, naveli su da se Risović čuo telefonom sa Miloradom Ulemekom Legijom, kada je ubijen premijer i da je bio zadužen da dokrajči žrtve zemunskog klana, koji bi preživele napad. “Tog 12. marta, kada je pucano na premijera, anesteziiju je radila doktorka Popović, a krv je na svom telu grejao, od svih doktora, baš Risović. Posle toga, kada je uhapšen, dobili smo informaciju da je non-stop bio na telefonskoj vezi sa Legijom – rekao je još 2. decembra

141 “Legiji konačna presuda za ubistvo Đinđića”, *Blic*, 17. oktobar 2009.

2006. dr Đorđe Bajec, sadašnji direktor Kliničkog centra. On je naveo da je za vreme tri operacije Milana Veruovića, ranjenog šefa obezbeđenja premijera Đinđića, Risovic insistirao da pravi vizite i određuje terapije. Veruović je svedočio kako je video Risovića pored premijera, kada je doveden u Urgentni centar. Dr Bajec je ranije rekao da se Risović uvek pojavljivao u Urgentnom centru baš onih dana kada su dovožene žrtve obračuna. "Mnogi od takvih pacijenata su umirali i pored uspešnih operacija, u sme-nama Risovića. Tada nismo sumnjali, mislili smo da je čovek prosto maler. Kad god bi se pojavio u timu kao anesteziolog, uvek je dolazilo do neobjaš-njivih komplikacija kod pacijenata, naveo je dr Bajec.¹⁴²

Ekstremizam – ubistvo Brisa Tatona

Ubistvo Brisa Tatona francuskog državljanina, u centru Beograda, je tragičan događaj koji je prošle godine izazvao veliki odjek i reakcije u domaćoj i međunarodnoj javnosti. Grupa huligana napala je i pretukla 17. septembra 2009, grupu francuskih državljana, nanoseći teške povrede 28-godišnjem Tatonu (Brice Taton), nakon čega je preminuo 29. septembra 2009. Navijači fudbalskog kluba Tuluz iz Francuske, u Beogradu su boravili turistički i povodom utakmice svoga tima sa beogradskim FK Partizanom. Dok su sedeli u bašti kafea „Ajriš pab“ na Obilićevom vencu, na njih je nasrnula grupa od oko 30 huligana. Nekoliko gostujućih navijača je brutalno pretučeno. Prema pisanju francuskog dnevnika „Depeš“, francuski mladići sedeli su mirno, bez obeležja svog kluba, a napadnuti su jer su govorili francuski jezik. Brisu Tatonu nanete su teške povrede glave, dok je od udara šipkom po grudima imao povrede aorte i krvarenje u grudnom košu. Taton je preminuo zbog teškog moždanog oštećenja i popuštanja vitalnih funkcija. Ministarstvo spoljnih poslova Francuske zatražilo je od srpskih vlasti da brzo rasvetle slučaj i izvedu pred sud odgovorne za ovo nasilje. Više javno tužilaštvo u Beogradu podiglo je, zatim, optužnicu protiv 15 osumnjičenih za učešće u ubistvu francuskog državljanina Brisa Tatona. Republički javni tužilac Slobodan Radovanović je nakon Tatonove smrti

142 „Doktora zemunskog klana traže u Kanadi“, *Blic*, 22. februar, 2010.

izjavio da krivično delo za koje se terete optuženi dobija teži oblik, teškog ubistva, za koje je zaprećena kazna do 40 godina zatvora. On je dodao i da nije reč samo o navijačkim grupama, već o pripadnicima organizovanih kriminalnih grupa, i da Tužilaštvo već radi na mogućnostima zabrane delovanja ovih grupa. Omladinska grupa koja je organizovala šetnje po Beogradu za Tatona, zatražila je od gradskih vlasti da ime ubijenoh mladića dobije Kosmajski prolaz, gde su ga huligani bacili nakon prebijanja na smrt.¹⁴³

Slučaj „Firer“ – Goran Davidović

Ilustracija za to da se Srbija nije oslobodila ekstremista niti ekstremističkih grupa, uključujući i neonaciste, je i neuspešno privođenje pravdi lidera organizacije takve provenijencije pod nazivom „Nacionalni stroj“ – Gorana Davidovića, sa nadimkom „Firer“. Početkom februara 2010, srbijanske pravosudne vlasti uputile su zahtev za izručenje Davidovića Nemačkoj, gde je uhapšen, nedaleko od Minhena. Davidović je prethodno bio u Italiji, gde se gotovo godinu dana vodio ekstradicioni postupak po zahtevu Srbije, da bi odslužio jednogodišnju zatvorsku kaznu zbog širenja rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti, ali se nije odazvao na njeno izdržavanje. „Kako je Davidović iz ekstradicionog italijanskog pritvora, uprkos Interpolovoj poternici, stigao do Nemačke još uvek nije poznato. Davidović je osuđen na godinu dana zatvora zbog izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti pošto je krajem 2005. godine, sa grupom neonacista, upao na antifašističku tribinu Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, gde su verbalno i fizički napali učesnike“.¹⁴⁴

143 Optužnica za ubistvo Brisa Tatona, B92, 19. januar 2010.

144 „Goran Davidović uhapšen u Nemačkoj“, RTV B92, 3. februar 2010.

Medijske afere

Ubistvo Ive Pukanića, urednika i vlasnika hrvatskog nedeljnika Nacional, nije uzalud poneo naziv "Balkan ekspres". Prema navodima optužnice, Slobodan Đurović i Luka Matanić su u periodu od maja do oktobra 2008. godine isplanirali zločin. Za stalno nadziranje kretanja urednika Nacionala bili su zaduženi, osim Roberta Matanića, i njegov brat Luka i Sirijac Mafalini. Oni su obezbedili i smeštaj za Bojana Gudurića i Željka Milovanovića. Njihovim zajedničkim sastancima je, tvrde u tužilaštvu, prisustvovao i Slobodan Đurović, "koji je donosio novac i plaćao sve troškove nabavke oružja, uređaja za praćenje, automobila i motocikla, te je nadzirao pripreme za ubistvo Ive Pukanića". Konačno, eksplozivnu napravu kojom su ubijeni Pukanić i Niko Franjić, povređene još dve osobe, a u opasnost dovedene mnoge, nabavio je Milovanović. On se i dovezao na parking NCL Media Grupe skuterom, koji je prethodno nabavio sa Robertom Matanićem. U slučaju da zakaže eksploziv, Gudurić je trebalo da reaguje puškom sa krova jedne od obližnjih zgrada.

Kako se u optužnici tvrdi, motiv ubistva bilo je sprečavanje iznošenja novinarskih saznanja o delovanju kriminalnih grupa u regionu. U aprilu 2009. godine, zbog sumnje da je umešan u slučaj, uhapšen je i Sreten Jocić, poznatiji kao Joca Amsterdam. Navodno, upravo je on Đuroviću, svom venčanom kumu, dao 1,5 miliona eura da isplati ostale počinioce. Očekivano, Jocić je negirao umešanost u slučaj, ali ne i kumstvo i bliskost sa Đurovićem.¹⁴⁵

Željko Milovanović, koji se sumnjiči da je neposredni izvršilac ubistva vlasnika zagrebačkog nedeljnika Nacionala, Pukanića, uhapšen je 1. juna 2009. u Beogradu. Neposredno pre toga uhapšen je i Milenko Kuzmanović koji se takode sumnjiči da je učestvovao u ovoj likvidaciji. Tokom 2008, zbog ovog zločina uhapšeni su i srpski državljani Svetozar Đurović (54) rodod iz Bara sa prebivalištem u Beogradu i Milenko Kuzmanović (25) iz Beograda. Sreten Jocić alias Joca Amsterdam koji je, prema sumnjama

145 „Složni kad ne treba“, Centar za istraživanje, *NUNS*, 5. februar 2010

policije, jedan od glavnih aktera u ubistvu Pukanića u pritvoru se nalazi od 27. aprila 2009. godine.

Optuženi za ubistvo Ive Pukanića, Robert Matanić izjavio je pred sudom da je pod pritiskom Tužilaštva lažno optužio Sretena Jocića u zame-nu za status svedoka saradnika. U Županijskom sudu u Zagrebu, u febru-aru 2010, počelo je suđenje za ubistvo Ive Pukanića i njegovog saradnika Nike Franjića. Četvorica optuženih koji su dostupni hrvatskom pravosuđu, Robert i Luka Matanić, Amir Mafalani i Slobodan Đurović, izjavili su da se ne osećaju krivim ni po jednoj tački optužnice. Robert Matanić, jedan od šestorice optuženih za ubistvo, rekao je u svojoj odbrani da ga je USKOK izigrao, obećavši mu status zaštićenog svedoka. On je ostao pri ranijim tvrdnjama da su za ubistva Pukanića i Franjića odgovorni optuženi Željko Milovanović i Bojan Gudurić, ali ne i pri iskazu da su naručioc i Sreten Jocić, poznatiji kao Joca Amsterdam, i Slobodan Đurović.

Odbrana optuženih zatražila je da se kao svedok ispita glavni državni tužilac Mladen Bajić, jer je on navodno, Robertu Mataniću, nudio status zaštićenog svedoka, kao i navodni naručilac ubistva Sreten Jocić, poznatiji kao Joca Amsterdam, koji u Beogradu čeka početak suđenja za isto krivično delo. Luka Matanić, Amir Mafalani i Slobodan Đurović, zvani Kardinal, pored Roberta Matanića jedini dostupni hrvatskom pravosuđu, takođe su se izjasnili da se ne osećaju krivima za ubistvo. Optuženi Slobodan Đurović je na pitanje o vrednosti svoje imovine kazao da je ne bi mogao potrošiti i da "živi sto godina", te da ima oko 100 miliona eura. Na optuženičkoj klupi nema ni Željka Milovanovića koji je za isti zločin optužen u Beogradu, zajedno s Milenom Kuzmanovićem i navodnim finansijerom i naručiocem ubistva Sretenom Jocićem. Hrvatski mediji spekuliraju da postoji i krunski svedok, odnosno osoba koja je učestvovala u pripremi ubistva i koja teško tereti sve optužene. Navodno je na sigurnoj lokaciji, jer je njegova glava ucenjena na milion eura. Prema optužnici USKOK, ubistvo Pukanića je organizovano kako bi ga onemogućili da u medijima u Hrvatskoj i susednim zemljama iznosi novinarska saznanja o delovanju više kriminalnih grupa na tim prostorima i njihovoj povezanosti".¹⁴⁶ Konačno, što se ovog slučaja tiče, Bojan Gudurić je na vlastiti zahtev, iz Bosne i Herce-

146 "Počelo suđenje za ubistvo Pukanića", *B92, Beta, Tanjug*, 3. februara 2010.

govine, gde se sam predao, izručen pravosuđu Hrvatske i krajem februara pritvoren u zagrebačkom zatvoru Remetinec.

Uhapšen i pritvoren vlasnik *Glasa javnosti i Kurira*

Vlasnik dnevnih listova Kurir i Glas javnosti (koji je u međuvremenu pre-stao da izlazi) Radisav Rodić uhapšen je zbog sumnje da je utajio porez; međutim, njegovi saradnici tvrde da se iza pritvaranja krije "politički obračun vlasti s medijima". Tužilaštvo je sredinom septembra prošle godine podnelo zahtev sudu za sprovođenje istrage protiv Rodića zbog sumnje da je utajio porez i i oštetio državu za više od 203 miliona dinara. Rodić se tereti za izbegavanje plaćanja poreza na promet u iznosu od 115,3 miliona dinara i poreza na dohodak građana od 88 miliona dinara. Tužilaštvo je zatražilo istragu protiv Rodića kao i protiv bivšeg glavnog urednika i direktora Glasa javnosti Slavoljuba Kačarevića na osnovu krivične prijave koju je podnela Poreska policija. Predstavnici Kurira i Glasa naveli su da su sve optužbe protiv Rodića "fingirane". Jer, ti dnevници "otkrivaju korupcionaške afere u koje su upleteni i predstavnici vlasti i opozicije".¹⁴⁷

Veće Apelacionog suda u Beogradu donelo je rešenje 24. februara 2010, kojim je produžen pritvor vlasniku lista „Kurir“ zbog bojazni da bi boravkom na slobodi mogao da ometa dalji tok postupka uticanjem na svedoke u postupku koji se vodi zbog krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja.¹⁴⁸

147 „Osumnjičen i pritvoren vlasnik Glasa javnosti i Kurira“, *Borba*, 28. oktobar 2009

148 „Rodiću produžen pritvor“, FoNet, 26. februar 2010.

Rehabilitacije

Veće Okružnog suda u Nišu rehabilitovalo je, prošle godine, bivšeg predsednika vlade kraljevine Jugoslavije Dragišu Cvetkovića, poznatog kao potpisnika Trojnog pakta. Zahtev za rehabilitaciju podneli su naslednici njegove porodice u Nišu, gde je Cvetković pre dolaska na mesto premijera Jugoslavije u tri mandata bio gradonačelnik. Okružni sud je ovom presudom poništio raniju odluku državne komisije kojom je Cvetković proglašen za državnog neprijatelja, kao i sve posledice koje su iz te odluke proistekle. Unuci bivšeg predsednika vlade kraljevine Jugoslavije kažu da je pravda konačno zadovoljena. Advokat podnosioca zahteva Milan Ivošević, kaže da je sudsko veće odluku o rehabilitaciji donelo isključivo na osnovu istorijskih činjenica i da Cvetković nije bio državni neprijatelj, već je imao nameru da zaštiti srpski narod. Posle Drugog svetskog rata, po odluci državne komisije komunističke Jugoslavije, Dragiša Cvetković je proglašen za narodnog neprijatelja i ratnog zločinca, ali mu se za to nikada nije sudilo.¹⁴⁹

Da li je u Srbiji reč o reviziji Drugog svetskog rata, trajala je tim povodom, višemesečna rasprava u medijima. Tako je "Most" Radija Slobodne Evrope tematski posvetio jednu emisiju motivima zahteva za rehabilitaciju Draže Mihajlovića, Milana Nedića i Dimitrija Ljotića. Zašto je danas u Srbiji prednost biti potomak kolaboracionista, dok je nepoželjno pripadati porodici sa partizanskom tradicijom, šta je cilj kampanje oko pronalaženja groba Draže Mihajlovića, zašto se prećutkuje holokaust u Nedićevoj Srbiji, pitanja su na koja su pokušali odgovoriti sagovornici „Mosta“, ali i mnogi drugi koji nisu medijski zastupljeni. Pod upitnikom je, takođe, i zašto je Srbija jedina zemlja koja nije poslala svoju delegaciju na obeležavanje 60-godišnjice oslobođenja Aušvica, te koliko je revizijom istorije Drugog svetskog rata u Srbiji relativiziran odnos prema fašizmu.

Proces rehabilitacije je daleko odmakao. Dubravka Stojanović, istoričarka, ističe; „Dobili smo zakon koji je izjednačio partizanski i ravnogorski pokret, umešalo se sudstvo, pa je u čitavom nizu slučajeva izvršilo

149 "Rehabilitovan Dragiša Cvetković", B92, 25. septembar 2009.

rehabilitacije, uključujući i kontroverznu rehabilitaciju Dragiša Cvetkovića, gradonačelnici su uzeli istoriju u svoje ruke i donosili odluke koji će se praznici slaviti, a koji ne, na koje će se spomenike polagati vencima, a na koje ne. Međutim, taj proces nema kraja zato što on zavisi od potreba dnevne politike. Evo, sada smo svedoci da se zbog potreba spoljne politike ponovo slavio Stojanović. Želeli su da nađu nekog svog pretka koji će se partizanima, dakle precima komunista, jasno suprotstaviti. Taj idealni predak tražio se u ličnostima koje su se tokom Drugog svetskog rata nalazile na suprotnoj strani u odnosu na partizane¹⁵⁰.

Kult pobornika kolabracionista iz tog vremena u Srbiji raste, što je jasno i po brojnim tekstovima objavljivanim prošle godine o Draži Mihajloviću i zahtevima za njegovu rehabilitaciju. Prvi takav zahtev podnela je sudu njegova porodica, tačnije unuk Vojislav Mihajlović, u decembru 2006. U februaru 2009, podnet je još jedan zahtev iste sadržine, za rehabilitaciju i vraćanje građanskih prava Draži Mihajloviću Srpske liberalne stranke s akademikom Kostom Čavoškim na čelu, Udruženja pripadnika Jugoslovenske vojske u otadžbini, Udruženja političkih zatvorenika i žrtava komunističkog režima kao i profesora međunarodnog prava Smilje Avramov.

Ivana Ramić, portparol Okružnog suda izjavila je da su svi predmeti spojeni, a Vojislav Mihajlović pozvan je da se u Okružnom sudu 9. aprila upozna s materijalom koji je sud dobio od Vojnog arhiva – disketama na kojima se nalazi nekoliko hiljada strana sudskih spisa, odnosno dokumentacije i dokaza. U zahtevu za rehabilitaciju zatraženo je poništenje presude od 15. jula 1946. godine kojom je Draža Mihajlović osuđen na smrt kao i vraćanje oduzetih mu građanskih prava.¹⁵¹

Na zahtev ćerke Tanje Vasić – Janićijević u Srbiji je, u decembra 2009, nakon 65 godina rehabilitovan i Dragiša Vasić jedan od glavnih ideologa ravnogorskog pokreta Jugoslavije i blizak saradnik Dragoslava Draže Mihajlovića. Istoričari i sociolozi upozoravaju da su takve rehabilitacije opasne, jer menjaju istorijske činjenice i ne služe naučnoj istini, već udovoljavanju

150 Dubravka Stojanović, vanredni profesor na Katedri za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu, tema „Zašto se Srbija odriče antifašizma“, *Radio Slobodna Evropa*, 21. decembar 2009.

151 „Sud uskoro o rehabilitaciji Draže Mihajlovića“, *Tanjug*, 23. mart 2009.

želja jednog dela političke elite u Srbiji. Oni ističu da potreba za rehabilitacijama postoji, jer su tokom Drugog svetskog rata stradali i potpuno nevini ljudi. Branka Prpa, istoričar upozorava da, "ipak ovakve rehabilitacije, kao što su Vasićeva ili Cvetkovićeve, omogućavaju da se 'na mala vrata', uz nevine žrtve, provuču i rehabilitacija kolaboracionista". Ona, kao najodgovornije za takav odnos prema prošlosti označava deo političkih elita koji želi da prepravi istoriju: "Imamo neopisivu zamenu teza, bacanje ljudima prašine u oči, imamo skretanje pogleda i pažnje sa recentne istorije, one od pre desetak godina, na istoriju koja je bila pre skoro 70 godina. Znači, imamo jednu neopisivu manipulaciju na delu sa katastrofalnim posledicama i to ne samo za nešto što jeste kultura sećanja jednog naroda, nego imamo katastrofalne posledice i za jednu nauku. Šta će nam istoriografija, kada oni (političari) to bolje znaju od nas", objašnjava Prpa.¹⁵²

Srbijansko društvo još uvek je podeljeno u odnosu na četnike i partizane. Stiće se utisak da je u sadašnjem parlamentu više onih koji zastupaju stavove desnice, pa tako i ne čudi da je 2004. godine Skupština Srbije izglasavanjem Zakona o rehabilitaciji izvela, kako jedan deo intelektualne elite u Srbiji smatra, istorijsko nasilje, proglašivši četnički pokret antifašističkim. U takvom ambijentu, sasvim je moguće da se kontroverzne ličnosti kao što je Dragiša Vasić rehabilituju, kaže za RSE, Miodrag Zečević, bivši profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. I zaključuje: "Rehabilituje se fašistička ideologija. Ovde je u pitanju prevara, jer političari i neki bliski njima žele da pomoću Zakona o rehabilitaciji, ne rehabilituju one koje bi trebalo rehabilitovati, nego izdaju i kolaboraciju sa okupatorom i njihove nosioce".¹⁵³

152 „Rehabilitacije – udovoljavanje političkoj eliti“, *Radio Slobodna Evropa*, 12. decembar 2009.

153 Isto.

Sudjenja za ratne zločine – presude i nove optužnice

U 2009. godini pred Većem za ratne zločine beogradskog Okružnog suda, pravosnažnim presudama okončano je nekoliko suđenja, izrečeno je sedam prvostepenih presuda i nastavljeni su ranije započeti postupci po optužnicama za zlodela počinjena tokom sukoba na tlu bivše SFRJ, devedesetih godina prošlog veka. Takođe, podignute su i nove optužnice i pokrenute istrage, delom na osnovu svedočenja sa suđenja koja još traju ili su završena kao i okviru regionalne saradnje ex republika nekadašnje SFRJ, odnosno međusobnog preuzimanja predmeta.

Iako je Specijalni sud koji se bavi ovim procesima postao transparentniji u radu, a Tužilaštvo za ratne zločine dobilo niz pohvala međunarodnih posmatrača, opšte ocene nezavisnih domaćih i stranih analitičara i jurista, koje su prenosili srbijanski mediji je, da su podignute optužnice, uglavnom protiv neposrednih počinilaca zločina, ali ne i nalogodavaca. Polovinom decembra 2009, glavni tužilac Haškog tribunala Serž Bramerc, na tribini “Samostalnost i izazovi u radu Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju”, pohvalio je rad i saradnju sa Tužilaštvom za ratne zločine, posebno sa tužiocem Vladimirom Vukčevićem. “Moja kancelarija dve godine radi sa vašim tužiocem Vukčevićem i njegovim timom i oni ovde rade veoma profesionalno svoj posao”, istakao je Bramerc¹⁵⁴. Pohvale radu Tužilaštva za ratne zločine, sa raznih strana, i njegovim nastojanjima da se ratni zločini procesuiraju treba, naravno, razdvojiti od ocena rada suda i donetih presuda.

Zanimljivo je da se, nakon šest godina od osnivanja Veća za ratne zločine, mogla uočiti izvesna promena stava srbijanske javnosti u vezi sa suđenjima za ratne zločine pred nacionalnim sudom. “Suđenja za ratne zločine treba nastaviti u Srbiji kada Haški tribunal prestane sa radom”. To je mišljenje 46 odsto ispitanika u istraživanju koje je sprovedla Služba za odnose sa javnošću Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, u saradnji sa misijom OEBS u Srbiji i Beogradskim centrom za ljudska prava.

154 Agencija *Beta*, 15. decembar 2009.

Pravosudni sistem Srbije sposoban je za suđenja za ratne zločine, smatra 66 odsto ispitanika, a isto toliko njih je za regionalnu saradnju tužilaštava u zemljama na prostoru bivše Jugoslavije. "Ovo istraživanje, četvrto po redu tokom poslednjih pet godina, je najpozitivnije do sada kada je u pitanju prepoznavanje vrednosti koje promovise rad Tužilaštva za ratne zločine. Sve više ljudi zna za njegov rad, ali 71 odsto ispitanika ne zna ni za jedno suđenje. Po devet odsto njih zna za slučajeve „Ovčara” i „Škorpion”, a šest odsto za „Štrpce”, izjavio je za Politiku portparol i zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić. Nešto više od polovine ispitanika (53 odsto) misli da tužilac radi pod uticajem vlasti, a 24 odsto da odlučuje sam, nezavisno od vlasti i pritisaka javnosti, dok 33 odsto smatra da Tužilaštvo za ratne zločine ima hrabrosti da pokrene sve postupke. Važan je i podatak da 52 odsto ispitanika smatra da su tužioci nepristrasni prema nacionalnosti počinitelaca ratnih zločina. Da suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima doprinose saznavanju istine smatra 57 odsto ispitanika, a 41 odsto veruje da saznavanju istine doprinose suđenja pred Haškim tribunalom. Dalje, da svako treba da sudi pripadnicima „svog naroda” uvereno je 46 odsto, a samo sedam odsto ispitanika prihvata stav da je „važno da se sudi”, što je i stav tužilaštva, obavestio je Vekarić¹⁵⁵. Ipak, više ljudi veruje medijima (26 odsto), a manje predstavnicima pravosuđa (19 odsto) kada je reč o informacijama o suđenjima za ratne zločine. Oko 51 odsto ispitanika smatra da mediji izveštavaju objektivno, kako iz Haškog tribunala, tako i iz srpskih sudnica. S druge strane, manje od trećine anketiranih izjasnilo se da javnost dobija dovoljno informacija o tome. Čak 55 odsto anketiranih smatra da su mediji devedesetih godina neobjektivno informisali građane, a od toga 32 odsto veruje da su raspirivali mržnju i rat, služeći se lažima. Veliki procenat (76 odsto) misli da novinare zbog takvog izveštavanja treba kazniti, da im treba suditi, zabraniti im da se bave novinarstvom ili im zabraniti svako javno delovanje, rezultat je pomenutog istraživanja.

Većem (sa)znanju javnosti bez sumnje je doprinela i veća otvorenost Tužilaštva za ratne zločine, koje se 2009. godine pojavilo u elektronskim i pisanim medijima 5820 puta. To je pet puta više nego 2003. godine, kada je ukupan broj priloga bio 1123, pa je očigledno da je interesovanje medija

155 *Politika*, 17. januar 2010.

za rad tužilaštva znatno poraslo. Služba za odnose sa javnošću saradivala je prošle godine sa 98 novinara iz Srbije i sveta.

U cilju transparentnosti Tužilaštvo je postavilo detaljan i pregledan veb-sajt (www.tuzilastvorz.org.rs) i prezentaciju na kompakt-disku. Služba za odnose sa javnošću učestvuje u uređivanju stručnog časopisa „Pravda u tranziciji” koji je do sada izašao u 14 brojeva i dva specijalna broja na engleskom jeziku.

Izrečene presude

Posle višegodišnjih suđenja, ispitivanja brojnih svedoka i uložениh žalbi, Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu izreklo je u 2009. više presuda, od kojih je nekoliko pravosnažnih, za zločine počinjene na području ex SFRJ.

Najznačajnije je, bez sumnje okončanje (prvostepenog ponovljenog suđenja – nakon što je VSS vratio predmet Veću za ratne zločine) za teška zlodela na “Ovčari”, streljanje 200 hrvatskih zarobljenika u blizini Vukovara, Reč je, ne samo o prvom procesu za ratne zločine koji je započet pred domaćim sudom, već i o načinu na koji se sudilo, težini strahota o kojima su preživeli svedočili, kao i povezanosti optuženika sa tadašnjim vojnim vrhom (“vukovarska trojka” kojoj je suđeno pred Haškim tribunalom), uključujući i članove paravojnih jedinica pod njihovom komandom. Dakle, u predmetu Ovčara, 13 pripadnika tzv. teritorijalne odbrane Vukovara i jedinice „Leva supoderica” osuđeno je u ponovljenom postupku u martu 2009. godine na zatvorske kazne od pet do 20 godina dok je petoro oslobođeno optužbi. Prvu presudu Vrhovni sud ukinuo je krajem 2006. godine nakon čega je suđenje ponovljeno.

Po optužnici Tužilaštva za ratne zločine, podignutoj 4. decembra 2003. godine, za telesno povređivanje, ubistva i nečovečno postupanje prema ratnim zarobljenicima, na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, na maksimalne kazne od po 20 godina zatvora, kao i prvi put, osuđeni su: nekadašnji komandant Teritorijalne odbrane Vukovara **Miroljub Vujović**, njegov zamenik **Stanko Vujanović**, te teritorijalci **Predrag Milojević**,

Dorđe Šošić, Miroslav Đanković, Saša Radak i Ivan Atanasijević. Okrivljeni **Milan Vojinović** osuđen je na 15 godina zatvora, a Jovica Perić na 13. **Nadi Kalabi**, jedinoj ženi među optuženima, koja je oglašena krivom za ubistvo jednog zarobljenika, kao i prvi put, izrečeno je devet godina zatvora. Optuženima za koje je u postupku utvrđeno da su učestvovali u fizičkom maltretiranju optuženih, ali da nisu učestvovali u ubistvima izrečeno je: **Milanu Lančužaninu** šest godina zatvora, dok su **Goran Mugoša i Predrag Dragović** osuđeni na po pet godina.

Optužbe za umešanost u zločin su usled nedostatka dokaza, kao i nakon prvog postupka, oslobođeni **Marko Ljuboja i Slobodan Katić**, a oslobođeni su i **Vujo Zlatar, Predrag Madžarac**, kao i **Milorad Pejić**, protiv koga je optužnica podignuta u aprilu 2008. godine. Prvom presudom u "predmetu 'Ovčara'", iz 2005. godine, koja je godinu dana kasnije ukinuta odlukom Vrhovnog suda Srbije, **Vujo Zlatar** je bio osuđen na 20 godina zatvora, a **Predrag Madžarac** na 12 godina. Novom presudom su Vojinoviću i Periću izrečene zatvorske kazne za pet, odnosno tri godine kraće. Predsedavajući sudija Vesko Krstajić veoma detaljno je obrazložio presudu. On je naveo da je Milan Lančužanin, zvani Kameni, bivši komandant dobrovoljačke jedinice "Leva supoderica", koji je prvi put bio osuđen na 20, a ovom presudom na šest godina zatvora, oglašen krivim za učešće u tuči optuženih, za šta je bilo dokaza, a da nema dokaza za optužbu o učešću u ubijanju zarobljenih. Portparol Tužilaštva za ratne zločine Bruno Vekarić je, nakon izricanja presude, izjavio novinarima da sedam maksimalnih kazni izrečenih optuženima za ratni zločin na "Ovčari" daje delimičnu satisfakciju za žrtve. On je najavio da će Tužilaštvo uložiti žalbu u odnosu na one delove presude u kojima su optuženima izrečene manje kazne u odnosu na prvu prvostepenu presudu, kao i na oslobađajuće presude onima koji su u prethodnom postupku dobijali i maksimalne kazne zatvora od 20 godina. „Zabrinjavajuće je što porodice žrtava čekaju pravdu u sudskom postupku koji traje pet godina. Mislim da je to zabrinjavajuća pojava i s time ćemo se sistemski morati suočiti u budućem vremenu“, rekao je Vekarić. Mada su brojni nezavisni posmatrači ovog suđenja ocenili da je sudija Krstajić odlično i objektivno vodio postupak, predsednik Udruženja hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata Josip Đakić smatra da su

kazne izrečene optuženima za ratni zločin na "Ovčari" premale za sva zlodela koja su počinjena na toj farmi.

U odvojenom postupku za zločine na „Ovčari“ prvostepeno je na 20 godina zatvora osuđen i **Damir Sireta**. Njemu se sudilo odvojeno jer je uhapšen kasnije od ostalih, u decembru 2006. godine, a optužen je da je kao pripadnik TO Vukovara, koja je bila u sastavu tadašnje JNA, bio u streljačkom vodu koji je izvršio egzekuciju ratnih zarobljenika na jami „Grabovo“, na Ovčari kod Vukovara.

U junu 2009. godine Veće za ratne zločine donelo je osuđujuće presude i četvorici pripadnika paravojne jedinice "Škorpioni" zbog ratnog zločina u Podujevu počinjenog marta 1999. godine. **Željko Đukić, Dragan Medić i Dragan Borojević** osuđeni su na maksimalne kazne od po 20 godina zatvora, dok je Miodrag Šolaja osuđen na 15 godina zatvora, jer je krivično delo izvršio kao mlađi punoletnik, pa mu se nije mogla izreći najviša zatvorska kazna. Ovi osuđenici ubili su 14 albanskih civila, od kojih sedmoro maloletnika, i ranjili petoro dece u Podujevu 28. marta 1999. godine. U optužnici je navedeno da su kao pripadnici jedinice "Škorpioni", koja je bila u sastavu MUP Srbije, u dvorištu kuće porodice Gaši iz automatskog oružja ispalili više projektila u grupu u kojoj je bilo 19 žena i dece. Petoro dece, koja su zadobila teške telesne povrede preživelo je zahvaljujući intervenciji pripadnika Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ) koji su povređenima pružili medicinsku pomoć. U julu 2005. godine za ovaj zločin osuđen je na 20 godina zatvora i nekadašnji pripadnik „Škorpiona“ Saša Cvjetan. Pravosnažno je 2009, osuđen i Aleksandar Medić nakon što je Veće Vrhovnog suda za ratne zločine potvrdilo presudu Okružnog suda u Beogradu kojom je on proglašen krivim zbog pomaganja u ratnom zločinu protiv civilnog stanovništva (šest muškaraca muslimanske nacionalnosti) i osuđen na pet godina zatvora.

Preciziranom optužnicom od 1. oktobra 2008. godine, **Aleksandru Mediću** stavlja se na teret da je, neutvrđenog dana tokom jula meseca 1995. godine na mestu zvanom „Godinjske bare“, u blizini Trnova, kao pripadnik paravojne formacije „Škorpioni“, počinio krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva pomaganjem.

Na 10 godina zatvora je, u maju 2009, osuđen **Bora Trbojević** zbog zločina nad hrvatskim civilima u opštini Grubišno Polje u Hrvatskoj tokom 1991. godine. Vrhovni sud je ovu presudu potvrdio.

Dvojica bivših pripadnika MUP Srbije **Sreten Popović i Miloš Stojanović**, 22. septembra 2009, oslobođeni su optužbi da su braću Bitići lišili prava na pravično suđenje i na taj način pomogli nepoznatim pripadnicima MUP Srbije da ih ubiju, 9. jula 1999. godine. Tela 23-godišnjeg Agorna, dve godine mlađeg Mehmeta i 25-godišnjeg Ilaja Bitićija pronađena su 2001. godine na površini masovne grobnice u Petrovom Selu kod Kladova. Utvrđeno je da su braća Bitići ubijena u julu 1999. godine, na policijskom poligonu u Petrovom Selu, neposredno nakon završetka ratnih operacija na Kosovu. „Smatramo da Tužilaštvo za ratne zločine nije reagovlo blagovremeno i efikasno i da je to osnovni razlog što izvršiooci ovog krivičnog dela i njegovi organizatori nisu procesuirani“.¹⁵⁶

U septembru 2009, Veće za ratne zločine osudilo je **Iliju Jurišića** na 12 godina zatvora zbog napada na kolonu JNA u Tuzli maja 1992. godine kada ubijeno najmanje 50 vojnika, dok je najmanje 51 ranjen. Prema rečima predsedavajuće sudskog veća Vinke Beraha-Nikičević, Jurišić je kao visoki starešina MUP RBiH, nakon prijema naredbe za napad od pretpostavljenog Meše Bajrića izdao naredbu za napad na kolonu JNA. U presudi se navodi da je tada poginulo oko 50 ljudi, a ranjeno najmanje 33, a da je pucano i naobeležena vozila saniteta, koja su i uništena. Jurišić, koji je u trenutku napada na kolonu JNA obavljao dužnost dežurnog u Operativnom štabu Službe javne bezbednosti Tuzla, uhapšen je 14. maja 2007. godine, po međunarodnoj poternici na beogradskom Aerodromu “Nikola Tesla”. Jurišićeva odbrana najavila je žalbu na presudu Vrhovnom sudu Srbije i Sudu u Strazburu, a za ovakvo krivično delo prema zakonima Srbije predviđena je maksimalna kazna do 20 godina zatvora.

Podsetimo, Tužilaštvo za ratne zločine u Srbiji preuzelo je predmet “Tuzlanska kolona” od Vojnog tužilaštva u Beogradu 2004. godine, a suđenje je počelo 22. februara 2008. godine. Tokom procesa Jurišić je negirao navode optužnice, ističući da je on samo preneo naređenje “na vatru uzvratiti vatrom”, a u završnoj reči je rekao da je proces pokrenut iz političkih

156 „Specifični način suočavanja”, *Helsinkiška povelja*, septembar/oktobar 2009.

razloga, a ne radi utvrđivanja istine i činjenica o događaju sa Brčanske malte. Udruženje građana "Front" iz Tuzle nazvalo je presudu skandaloznom i pozvalo nadležne organe u BiH "da što hitnije donesu odluku o raspisivanju međunarodnih poternica za sve državljane Srbije koji su u toku rata u BiH bili na bilo kojoj funkciji u Srbiji".¹⁵⁷

Za zločin u Starom Majdanu 1992. godine krajem prošle godine godine prvostepeno je na 13 godina osuđen **Nenad Malić** zbog ubistva dvojice i pokušaja ubistva jednog muslimanskog civila. Obrazlažući presudu, predsjedavajući sudija Vesko Krstajić rekao je da je Malić kriv za ratni zločin i da je i sam optužen tri dana nakon događaja istražnom sudiji detaljno opisao način na koji je ubio dve osobe, a jednu pokušao da ubije. Krstajić je naveo da je Malić, u stanju bitno smanjene računljivosti 21. decembra 1992, uz pretnju oružjem, izveo iz kafića "Fontana" u Starom Majdanu Huseina Grbića i ubio ga ubodom noža u desnu stranu vrata i potom hicem iz pištolja u grudni koš. Istim pištoljem, Malić je, kao pripadnik Šeste krajiške brigade Vojske Srpske Republike BiH zatim iz kafića izveo i Refika Velića i usmrtio ga ispalivši mu hitac u glavu. Potom je, udarcima po glavi i telu, pokušao da ubije i Džemala Hadžalića koji je na njegov poziv izašao iz kuće prekoputa kafića, ali je Hadžalić uspeo da pobegne, kada je optuženi, udarajući Hadžalićevom glavom o zid, pokušao da izvadi pištolj iz svoje kožne bunde. Malić je u odsustvu za isti zločin 2002. godine osuđen pred Kantonalnim sudom u Bihaću, a Ministarstvo pravde BiH je predmet prosledilo pravosudnim organima Srbije.¹⁵⁸

Vrhovni sud Srbije preinačio je prošle godine prvostepenu presudu **Zdravku Pašiću** sa osam na deset godina zatvora zbog ubistva lekara Dragutina Krušića u mestu Slunj u Hrvatskoj 1991. godine. Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije podiglo je 7. oktobra 2007, optužnicu protiv Pašića zbog osnovane sumnje da je, kao pripadnik organizovanih oružanih formacija u sastavu vlasti tadašnje tzv. SAO Krajine izvršio krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva, a Županijski sud u Karlovcu ga je 2001. godine u odsustvu osudio na kaznu zatvora od 12 godina. Istovremeno je osuđen i njegov saizvršilac u zločinima, **Milan Grubješić**, koji se nalazi

157 "Iliji Jurišiću 12 godina zatvora", *Blic*, 29. septembar 2009.

158 „Nenad Malić osuđen na 13 godina za ratni zločin“, *Blic*, 7. decembar 2009.

na izdržavanju iste kazne. Dokaze za ovaj slučaj Tužilaštvu za ratne zločine ustupilo je Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida.

U septembru 2009, okončan je i proces „Zvornik 1“ protiv **Dragana Slavkovića, Ivana Koraća, Siniše Filipovića i Dragutina Dragičevića**, optuženih za ubistva i teška mučenja Bošnjaka u okolini Zvornika tokom 1992. Odlukom Veća za ratne zločine VSS, Dragana Slavkoviću smanjena je prvostepena kazna sa 15 na 12 godina zatvora, a Ivanu Koraću sa 13 na devet godina. Potvrđena je prvostepena presuda Siniši Filipoviću, koji je osuđen na tri godine zatvora, kao i Dragutinu Dragičeviću koji je prvostepenom presudom oslobođen optužbi.

Prvostepenom presudom u predmetu „Suva Reka“ optuženi **Radoslav Mitrović, Radojko Repanović, Nenad Jovanović, Slađan Čukarić, Miroslav Petković, Zoran Petković i Milorad Nišavić** osuđeni su 2009. godine na višegodišnje kazne zatvora. Za ratni zločin protiv civilnog stanovništva u saizvršilaštvu osuđeni su Repanović i Čukarić na po 20 godina zatvora, Nišavić na 13 i Petković na 15 godina zatvora. Radoslav Mitrović, Nenad Jovanović i Zoran Petković oslobođeni su optužbe, a prema optuženom Ramizu Papiću odbijena je optužba zbog odustajanja Tužilaštva od krivičnog gonjenja.

Vrhovnom sudu Srbije je 17. septembra 2009, predloženo da ukine presudu Veća za ratne zločine, u oslobađajućem delu Radoslavu Mitroviću, Nenadu Jovanoviću i Zoranu Petkoviću i da predmet vrati prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje u odnosu na tu trojicu optuženih. Tužilaštvo takođe predlaže da se preinači presuda Miloradu Nišaviću i Miroslavu Petkoviću, te da im se izreknu strože kazne po zakonu. Tužilaštvo se žalilo zbog odluke o kazni u odnosu na optužene Milorada Nišavića i Miroslava Petkovića, kao i zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka i zbog pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja u odnosu na Radoslava Mitrovića, Nenada Jovanovića i Zorana Petkovića. Svi oni terete se da su kao pripadnici Posebnih jedinica policije (PJP), aktivnog i rezervnog sastava jedinica policije OUP Suva Reka, u sastavu policijskih snaga Republike Srbije, zajedno sa pripadnicima tadašnjeg Resora državne bezbednosti i

Teritorijalne odbrane, počinili ratni zločin protiv civilnog u saizvršilaštvu, jer su 26. marta 1999, lišili života 50 civilnih lica albanske nacionalnosti u Suvoj Reci.

Nove optužnice i suđenja u toku

Prošle godine započelo je suđenje „Gnjilanskoj grupi“, pripadnicima Oslobođilačke vojske Kosova, koji se terete za mučenje i svirepa ubistva srpskih i nealbanskih civila na Kosovu tokom 1999. godine. Po optužnici, okrivljeni su od juna do kraja decembra 1999. godine na teritoriji opštine Gnjilane svirepo ubili oko 80 civila – Srba, nealbanaca i pojedine Albance, dok su najmanje 153 osobe fizički zlostavljali i mučili, a zatim pustili. Za zatvaranje, pljačkanje, mučenje, zlostavljanje, silovanje i ubistva civila optuženo je 17 pripadnika nekadašnje OVK, od kojih su osmorica u bekstvu i njima se sudi u odsustvu, dok se devetorici sudi u Beogradu. Optužnica Tužilaštva za ratne zločine ima 24 tačke, a u njoj su navedena imena ubijenih i imena 34 osobe koje se i danas vode kao nestale jer se o njihovoj sudbini ne zna ništa. U bekstvu su trojica prvooptuženih Fazlija Ajdari, Redžep Aliji i Šaćir Šaćiri kao i Šefket Musliji, Sadik Aliji, Idriz Aliji, Šemsija Nuhiju i Ramadan Halimi. Okrivljeni Aguš Memiši, Faton Hajdari, Ahmet Hasani, Nazif Hasani, Samet Hajdari, Ferat Hajdari, Kamber Sahiti, Selimon Sadi-ku i Burim Fazliju uhapšeni su 26. decembra prošle godine u Preševu i od tada su u pritvoru u Beogradu. Ovo suđenje je u toku.¹⁵⁹

U junu 2009. podignuta je optužnica protiv Milana Španovića koja ga tereti da je od početka oktobra 1991. godine do kraja januara 1992. godine, u prostorijama zatvora u Staroj Gradiški u Republici Hrvatskoj, kao pripadnik Teritorijalne odbrane tzv. SAO Krajina, okrutno postupao, mučio i zlostavljao hrvatske civile Đuru Bogunovića, Luku Filipovića i Josipa Kvočića.

Španović je na početku suđenja priznao da je oktobra 1991. bio u zatvoru Stara Gradiška u Hrvatskoj, ali je negirao teška zlostavljanja zarobljenika. Podsetimo, krajem septembra i početkom oktobra 1991, svi oštećeni, stanovnici sela Borovac u opštini Novska u Hrvatskoj, isterani su iz

159 „Počelo suđenje Gnjilanskog grupi“, *Beta*, 24. septembar 2009.

svojih kuća i odvedeni u zatvor u Staroj Gradiški, gde su bili do kraja januara 1992, kada su razmenjeni ili pušteni. Za to vreme, punu vlast nad njima imali su pripadnici TO tzv. SAO Krajine, među kojima i okrivljeni Španović. Pravosuđe Srbije predmet u slučaju Španovića preuzelo je od Županijskog sud u Požegi. Suđenje Španoviću je u toku.

Pred beogradskim Većem za ratne zločine traje i postupak protiv Pane Bulata i Radeta Vraneševića za zločine počinjene u Banskom Kovačevcu (Hrvatska). Optužnica podignuta u aprilu 2008, tereti Bulata, kao pomoćnika komandanta za bezbednost 2. bataljona u sastavu 19. brigade Vojske tzv. Republike Srpske Krajine, i Vraneševića, kao vojnika 4. čete istog bataljona da su od 19. do 23. marta 1992. godine, u dvorištu jedne kuće, pucaли na Grgu Mihalića, Baru Mihalić, Katu Mihalić, Veroniku Krupić, Maru Lesar i Maru Đerek. Njihova tela su bacili u bunar i potom ga minirali. Županijski sud u Karlovcu pokrenuo je, po okončanju oružanih sukoba, istragu protiv Bulata i Vraneševića zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva. S obzirom da su obojica imali prebivalište u Srbiji, a na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, zaključenog između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, te Zakona o saradnji između dve zemlje o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, predmet je preuzelo Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije.

Pred Većem za ratne zločine traje i proces 14-torici optuženih za zlodela počinjena u hrvatskom mestu Lovas 1991. godine. Od njih su četvorica bili pripadnici lokalne vlasti u Lovasu, četvorica tadašnje JNA, a šestorica pripadnici paravojne formacije *Dušan Silni*. Oni se terete da su tokom napada na Lovas 10. oktobra 1991. godine ubili 22 civila u kućama i dvorištima, a do 18. oktobra ubijene su i 23 osobe u improvizovanim zatvorima. Prema navodima optužnice, opušteni su 18. oktobra 1991. načinili živi štit od civila i naterali ih da koračaju kroz minsko polje. Tada su poginule 22 osobe, a u istom periodu u sporadičnim incidentima stradala su još tri civila. Meštani hrvatske nacionalnosti bili su primorani da nose bele trake i da obeleže svoje kuće belim čaršavima.

Vrhovni sud Srbije je 25. avgusta 2009. godine ukinuo presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu kojom je Sinan Morina oslobođen optužbi za ratne zločine nad civilima i predmet vratio na ponovno suđenje.

Optužnica Tužilaštva za ratne zločine od 13. jula 2005, tereti Morinu za ratni zločin protiv civilnog stanovništva srpske nacionalnosti na području opštine Orahovac, KiM. Morini, bivšem pripadniku OVK, u sastavu jedinice pod komandom Haljita Duljakua, se stavlja na teret da je u periodu od 17. do 21. jula 1998, zajedno sa još 34 pripadnika iste jedinice, kao saizvršilac odgovoran za uništavanje imovine i verskih objekata, proterivanje, zatvaranje, mučenje i silovanje, kao i ubistvo osam civila srpske nacionalnosti.

Za ratne zločine u Zvorniku, osim već pomenutog i okončanog suđenja, vode se još dva postupka. U procesu „Zvornik 2“ na optuženičkoj klupi su Branko Grujić i Branko Popović (alias Marko Pavlović). Tužilaštvo je protiv njih podiglo *novu optužnicu* 2008. godine, koja ih tereti za zarobljavanje, nečovečno postupanje i smrt oko 700 muslimanskih civila. (Grujiću i Popoviću suđeno je u procesu „Zvornik 1“, ali je na zahtev Tužilaštva u junu 2008. godine, Veće za ratne zločine razdvojilo postupak protiv njih zbog istrage koja se još vodila, a Draganu Slavkoviću, Ivanu Koraću i Siniši Filipoviću, za zločine u Domu kulture Čelopek, na zvorničkoj Ekonomiji i Ciglani, prvostepeno je, 12. juna 2008, izrečena kazna zatvora od ukupno 31 godine, dok je Dragutin Dragičević oslobođen optužbi).

U fazi glavnog pretresa pred Većem za ratne zločine je i predmet „Zvornik 3“, u kom se optuženi Goran Savić, Saša Čilerdžić terete da su, kao pripadnici dobrovoljačke jedinice „Pivarskog“ u okviru TO Zvornik, od maja do jula 1992. godine, nečovečno postupali prema civilima na poljoprivrednom dobru „Ekonomija“ i u fabrici „Ciglana“, a Savić je optužen i da je lišio života jednu osobu.

Glavni pretres u slučaju „Medak“ započeo je krajem novembra 2009. a optuženi su Milorad Lazić, Perica Đaković, Nikola Vujnović, Mirko Marunić i Nikola Konjević. Njih Tužilaštvo za ratne zločine tereti da su, kao pripadnici TO i rezervnog sastava milicije, nečovečno postupali prema Mirku Meduniću, pripadniku MUP Republike Hrvatske, koji se predao i položio oružje. Prema optužnici, oni su, u periodu od 3. do 8. septembra 1991.

godine, u prostorijama stanice milicije u Medaku, zajedno sa više NN pripadnika TO i rezervne milicije danonoćno tukli Medunića rukama, nogama, palicama, drvenim kolcem, rezali ga i ubadali nožem, a Medunić je tom prilikom zadobio brojne lake i teške telesne povrede. Pred Županijskim sudom u Gospiću vođen je krivični postupak u odustvu protiv ovih optuženika i izrečena im je pravnosnažna presuda 1996. godine: Laziću, Đakoviću i Konjeviću kazna zatvora od po osam godina, a Vujnović i Marunić su osuđeni na šest godina zatvora. „Slučaj Medak“ je Državno odvjetništvo Republike Hrvatske ustupilo Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina.

Prošle godine beogradsko Tužilaštvo podiglo je optužnicu protiv Duška Kesara (47), zbog osnovane sumnje da je, kao pripadnik rezervnog sastava MUP Republike Srpske i kao inicijator i jedan od saizvršilaca, učestvovao u ubistvu troje muslimanskih civila u Prijedoru (BiH), 1994. godine.

Najavljene i istrage u toku

U martu 2009, Tužilaštvo za ratne zločine zatražilo je pokretanje istrage i određivanje pritvora petorici bivših pripadnika 37. odreda Posebnih jedinica policije (PJP) zbog sumnje da su počinili ratne zločine nad civilima i ratnim zarobljenicima. Portparol Tužilaštva Bruno Vekarić rekao je da je istraga protiv bivših pripadnika 37. odreda Posebnih jedinica policije usmerena samo na one policajce koji su prekršili zakon i koji su iz rata “želeli da izvuku profit”. Istraga je isključivo usmerena ka sprovođenju pravde za žrtve, na one koji su se ogrešili o zakon, na one koji su ubijali žene i decu i pljačkali”, rekao je Vekarić i dodao da je 99 odsto policajaca časno radilo svoj posao. Vekarić je rekao da među uhapšenima ima i starišina, ali nije otkrio imena policajaca koji su pod istragom. On je dodao da je reč o ratnim zločinima na Kosovu 1999. godine i o teškim kršenjima humanitarnog prava.¹⁶⁰

160 <http://www.naslovi.net/2009-03-13/mondo/osumnjiceni-pripadnici-pjp-za-ratni-zlocin/1075185>.

Pravu buru u srbijanskoj javnosti 2009. godine izazvala je najava Tužilaštva za ratne zločine da će pokrenuti istragu protiv novinara – huškača koji su raspirivali mržnju i nacionalnu netrpeljivost pre i za vreme sukoba na teritoriji bivše SFRJ, u vreme režima Slobodana Miloševića. Tužilaštvo za ratne zločine pokrenulo istragu protiv novinara za koje se sumnja da su huškali na rat i zločine. Bivši i sadašnji novinari i urednici dnevnih listova Večernje novosti i Politika, kao i RTS nalaze se pod istragom Tužilaštva za ratne zločine. Portparol Tužilaštva Bruno Vekarić potvrdio je da se istražuje da li su neki novinari svojim radom podstrekivali na zločine. On, međutim, nije precizirao o kojim se medijima i tekstovima konkretno radi. Vekarić je rekao da je Tužilaštvo angažovalo „ekipu novinara” koja analizira sporne tekstove i emisije. Po našoj proceni, ima stvari iz medija iz tog vremena koje su inicirale neke zločine, ali u cilju istrage još ne možemo da govorimo o kojim tekstovima i medijima se konkretno radi a taj proces se „ne odnosi samo na domaće, već i na medije u Bosni i Hrvatskoj”.¹⁶¹

Tužilaštvo za ratne zločine Srbije pokrenulo je istragu o odgovornosti medija i novinara za podstrekivanje ratnih zločina početkom devedesetih. Neke od perjanica ratnohuškačkog novinarstva u Srbiji davno su nestale iz javnosti, dok drugi nesmetano nastavljaju medijski angažman. Istraga o odgovornosti medija pokrenuta je nakon izjava svedoka tokom suđenja za masakr 200 Hrvata na farmi Ovčara kod Vukovara 1991. godine, i ubistvo 25 Bošnjaka u Zvorniku 1992. Portparol Tužilaštva **Bruno Vekarić** kaže da su se na ovim suđenjima mogli čuti i iskazi nekih od okrivljenih, u kojima navode da su ih upravo pojedini tekstovi i izveštaji elektronskih medija stimulisali da učestvuju u zločinima: “To će biti veoma teško dokazati jer bi onda trebalo, na neki način, da nađemo uzrok i, faktički, posledicu. U ovom trenutku se odvija jedna opsežna analiza u kojoj učestvuju novinari i eksperti za medije, i domaći i strani. Mi želimo da budemo potpuno jasni da, kao tužioci, eventualno nađemo elemente krivičnog dela da bi to posle digli na sledeći procesni nivo, a to je pretkrivični postupak”.¹⁶²

.....

161 „Novosti, Politika i RTS pod istragom”, *Press*, 8. jun 2009.

162 „Šta će biti sa ratnohuškačkim novinarima?”, *Radio Slobodna Evropa* 9. jun 2009.

U 2009. godini najviše reakcija domaće i strane javnosti izazvao je dosije o tzv. „žutoj kući“ smeštenoj na severu Albanije, u koju su, navodno, odvođeni kidnapovani kosovski Srbi i drugo nealbansko stanovništvo i kojima su vađeni organi radi trgovine. Savet Evrope pokrenuo je istragu o trgovini organima nakon objavljivanja knjige "Lov" bivše glavne tužiteljke Haškog tribunala Karle del Ponte. Prema navodima te knjige u "žutoj kući" u mestu Burelj na severu Albanije ubijeno je oko 300 srpskih civila, a srpsko tužilaštvo je do sada, na osnovu fotografija kojima raspolaže identifikovalo 10 mogućih egzekutora i jednu od žrtava – Predraga Dragovića. Osim "žute kuće" pominju se još tri lokacije, na severu Albanije, na kojima je moguće da su vršene transplantacije organa. Portparol Tužilaštva za ratne zločine Bruno Vekarić izjavio je da je u toku istraga u vezi s navodima da je u tzv. "žutoj kući" postojala operaciona sala i da tek treba da bude utvrđeno šta se u njoj zaista odvijalo. "Imamo dokaze da je u žutoj kući postojala operaciona sala", rekao je Vekarić za rusku TV stanicu "Raša tudej".¹⁶³

Bivša glavna haška tužiteljka Karla del Ponte u svojoj knjizi "Lov" pominje kuću porodice Katuči i selo Riba kao moguća mesta trgovine organima koji su uzimani Srbima otetim na Kosovu. "Stanovnici sela Riba su u ponedeljak tokom dva sata blokirali put i sprečili istražitelje Saveta Evrope da uđu u kuću Katučijevih bez naloga albanskog tužilaštva", javila je televizija Njuz 24. Prema knjizi Del Ponteove, u toj kući, poznatoj kao "žuta kuća", vađeni su organi otetim Srbima i potom prodavani u inostranstvu. "Nisu nam pokazali nikakav nalog, a mi nismo mogli da znamo ko su oni, posebno što ih nije pratio albanski tužilac", rekao je agenciji Frans pres Abdula Katuči, vlasnik kuće. "Haški tribunal je 2002. i 2003. sproveo istragu i nije našao dokaze, a sada ponovo počinju da nas opsedaju", rekao Katuči koji godinama tvrdi da je nevin. Predstavnici Saveta Evrope u Tirani nisu želeli da komentarišu izveštaje medija.

Pravosudni organi Srbije pokrenuli su u martu 2009, istragu o trgovini organima na Kosovu i severu Albanije na osnovu navoda iz knjige Del Ponteove. Albansko ministarstvo pravde odbilo je, međutim, krajem 2009. godine zahtev srpskog tužilaštva za sprovođenje istrage. Prema albanskim

163 „U toku istraga o žutoj kući“, *Tanjug*, 10. april 2009.

vlastima, "zahtev srpskog tužilaštva po pitanju istrage o trgovini organima nije u skladu sa kriterijumima predviđenim konvencijama SE", jer se ono "zasniva samo na tvrdnjama iznetim u knjizi Karle del Ponte". Tužilaštvo za ratne zločine iz Srbije je do sada, na osnovu fotografija identifikovalo 10 mogućih egzekutora i jednu od žrtava – Predraga Dragovića. Osim "žute kuće", u knjizi Del Ponteove pominju se još tri mesta na severu Albanije, na kojima je moguće da su vršene transplantacije organa. Ovaj slučaj još nije dobio epilog, ali srbijansko tužilaštvo nije odustalo od istrage očekujući u tome dalju međunarodnu pomoć.

Saradnja tužilaštava i sudova za ratne zločine bivše SFRJ

Tužilaštva i sudovi za ratne zločine na prostoru bivše SFRJ, pre svega, pravosudni organi Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine saraduju u gonjenju ratnih zločinaca i njihovom privođenju pravdi, bez obzira na nacionalnost optuženih. 5. februara 2005, potpisan je *Memorandum o saglasnosti u ostvarivanju i unapređivanju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala* između Državnog odvjetništva Republike Hrvatske i Republičkog javnog tužilaštva i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije. Nekoliko meseci kasnije, 1. jula 2005. godine, istovrstan Memorandum potpisan je i sa Državnim tužilaštvom Bosne i Hercegovine. U cilju još šire i konkretnije saradnje, 13. oktobra 2006. godine potpisan je Sporazum o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske.

Srbijansko Tužilaštvo za ratne zločine, kao i Veće koje sudi u tim predmetima, postigli su veoma dobru saradnju sa svojim kolegama iz Hrvatske. U brojnim procesima koji se vode, na primer, slučaj „Ovčara“, „Lovas“, „Banski Kovačevac“, počinocima zločina na teritoriji Hrvatske za vreme ratnih sukoba, sudi se pred srbijanskim sudovima, iako je mnogima od njih presuđeno u odsustvu pred hrvatskim županijskim sudovima. Svedočenja u ovim predmetima, organizovana su, ne samo fizičkim prisustvom

preživelih žrtava, rodbine ubijenih i očevidaca već i video-linkovima, kako bi se čula istina i zaštitili svedoci koji su, iz raznih razloga, onemogućeni da se pojave pred beogradskim Većem za ratne zločine. Doprinos objektivnom suđenjima, tj. pravnoj pomoći, odvija se i u obrnutom smeru, pa se saradnja sa Državnim odvjetništvom Hrvatske očitovala na primer, u predmetu „Lora“, u kom su iskaze dali preživeli svedoci sa prebivalištem u Srbiji, nekadašnji zarobljenici zlostavljani u splitskom zatvoru. Saradnja srpskog i hrvatskog pravosuđa (pre svega tužilaštava) nastavlja se međusobnom razmenom informacija, dokumenata i izveštaja kada za to nije potrebna prinuda, uključujući i izjave osumnjičenih, te informacija koje omogućuju ili doprinose istraživanju ratnih zločina, s obzrom da nacionalni zakoni još ne dopuštaju izručenja vlastitih državljana drugoj zemlji.

Što se tiče saradnje sa Bosnom i Hercegovinom, Ministarstvo pravde BiH i Ministarstvo pravde Republike Srbije imaju na godišnjem nivou 15.000 predmeta u kojima uspostavljaju saradnju. Intencija je da se dođe do krovnog sporazuma za sve buduće predmete. Tužiocima iz obe zemlje odbili su da komentarišu predmete koji su trenutno aktivni, a predstavljaju probleme koji su se isprečili između dvije države.¹⁶⁴

Kao glavni kamen spoticanja u saradnji srbijanskog i bosanskohercegovačkog pravosuđa, 2009. godine istaknut je Sporazum o ustupanju dokaza koji bosanska strana nije potpisala zbog bojazni da bi mogla izgubiti primarnu nadležnost u procesuiranju svojih državljana za zločine počinjene na teritoriji BiH. Slučajevi koji se, tim povodom, pominju su suđenje Iliji Jurišiću („Tuzlanska kolona“) i pokrenuti procesi za događaje u „Dobrovoljačkoj ulici“, 3. maja 1992. godine u Sarajevu kada je ubijeno više pripadnika Jugoslovenske narodne armije, koji su se povlačili prema Lukavici. Povod ili ozbiljniji uzrok osporavanju nadležnosti sudova odnosno tužilaštva, što se pretočilo u politički raspravu izazvao je upravo slučaj „Dobrovoljačke ulice“, nakon što je srbijansko Tužilaštvo raspisalo poternice za 19 bosanskohercegovačkih građana na osnovu dokumentacije o ratnim zločinima, i počelo istragu o njihovoj ulozi u periodu od 1992. do

164 „Saradnja pravosuđa Srbije i BiH“, *Informativno-turistički portal Bosne i Hercegovine*, 29. jun. 2009 – izveštaj sa sastanka ministara pravde i glavnih tužilaca za ratne zločine BiH i Srbije.

1995. O ovom slučaju istovremeno istragu je povelio i Tužilaštvo BiH. Početkom jula 2009. godine Generalni sekretarijat Interpola doneo je odluku kojom su "crvene poternice" Beograda protiv državljana Bosne i Hercegovine u slučaju "Dobrovoljačka ulica" definitivno obustavljene. Ovaj pravosudno – politički slučaj je još u toku, a epilog se očekuje.

Izvesno je da je odgovornost za ratne zločine ključni problem u regionu ex republika SFRJ (tj. Srbije, BiH, Hrvatske i Crne Gore) i u pogledu saradnje tih zemalja sa Haškim tribunalom (u čijem zastoju Srbija prednjači zbog neizručenja haških begunaca Ratka Mladića i Gorana Hadžića), ali i u suđenjima za ratne zločine pred nacionalnim sudovima.

IV

Parlament i nezavisna tela

Skupština 2009 : odsustvo demokratskog potencijala

Prethodnih godina Skupština Srbije je bila glavni „kočničar reformi“. Tek usvajanjem Odluke o izmenama i dopunama Poslovnika Narodne skupštine, 17. februara 2009. godine, Skupština je deblokirana. Redukovano pravo poslanika na ukazivanje na povredu poslovnika, skraćeno vreme za rasprave i češće izricanje mera i kazni poslanicima koji ometaju rad – sve to je značajno smanjilo opstrukciju rada parlamenta. Iako je izmene Poslovnika opozicija žestoko kritikovala, i za njih nije glasala, one su nesumnjivo poboljšale rad Parlamenta. Tokom 2009, usvojena su ukupno 264 zakona, dok je tokom deset dana prvog zasedanja u 2010, usvojeno nešto više od 30 predloga. Naravno, nisu svi zakonski predlozi izazivali istu pažnju ni poslanika, ni šire javnosti, ali su svakako u funkciji uspostavljanja neophodnih uslova i okvira za nastavak reformskih procesa.

Osim Zakona o zabrani diskriminacije, povodom čijeg usvajanja se podigla neviđena bura u javnosti¹⁶⁵, među zakonima koji su izazvali najveće interesovanje i najviše rasprave bio je i Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja. Predlog ovog zakona je u Skupštinu stigao od poslanika Lige socijaldemokrata Vojvodine, ali je jako dugo bio u proceduri, što svedoči o nedostatku političke volje i negativnoj političkoj klimi, ali još više o teškom nasleđu koje, očigledno, i dalje snažno opterećuje sadašnjost. Predsednik Srpske napredne stranke, Tomislav Nikolić, je u skupštinskom izlaganju naveo: „Ovo je besmisleni zakon kojim se Srbija tobož opredeljuje da nije fašistička i nacistička zemlja. Kao da je Srbija država u kojoj je to nastalo, negovano, razvijano, kao da smo mi Srbi koji bi nekoga da proganjaju po verskoj, rasnoj ili bilo kom

165 Videti: Godišnji izveštaj 2008 „Ljudska prava, demokratija i – nasilje“, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, maj 2009. Zakon o zabrani diskriminacije je usvojen 26. marta 2009, i objavljen u *Sl. glasnik RSu* RS br. 22-09.

drugom osnovu¹⁶⁶. Osim „naprednjaka“, zakonu su se usprotivili i poslanici drugih desničarskih stranaka. Miroslav Markićević, poslanik Nove Srbije je zakon okarakterisao kao „sraman i najopasniji zakon u novijem srpskom parlamentarizmu“¹⁶⁷. Protivljenje zakonu, poslanici Socijalističke partije Srbije su „opravdali“ stavom da ima mnogo značajnijih prioriteta, iako su „sigurno protiv bilo kakvog delovanja i propagiranja fašističkih i neonacističkih organizacija“¹⁶⁸. Uprkos snažnim otporima, Zakon je ipak usvojen¹⁶⁹ i svakako predstavlja doprinos daljoj demokratizaciji društva, mada predviđa prekršajne kazne. No, bez obzira na moguće probleme u njegovoj implementaciji, dopunjuje postojeću legislativu i jasno se određuje prema najopasnijoj ideologiji savremenog doba. To je dodatni podstrek onom delu srbijanskog društva koji se, sa mnogo muka, bori protiv udruženja sa neskrivenom fašističkom pozadinom, kao i brojnih udruženja koja veličaju ratne zločince i opravdavaju njihova dela iz perioda ratnih sukoba na području bivše SFRJ.

Skupština i vladajuća koalicija su se našle na korak od raspada povodom Zakona o izmenama i dopunama zakona o javnom informisanju. Potreba uređenja medijskog prostora, kombinovana sa očiglednom kontrolom i zloupotrebom pojedinih medija u političke i druge svrhe, poslužila je kao osnov za izmenu i dopunu postojećeg Zakona o javnom informisanju.¹⁷⁰ Pitanja oko kojih se stručna i laička javnost nisu složile tokom dvomesečne kampanje prepune pretnji, ucena, optužbi i najrazličitijih diskvalifikacija, pokazala je, zapravo, sve slabosti ne samo medijskih poslenika, već i političke i intelektualne elite, pa čak i kompletnog državnog sistema. Izuzev nesporne činjenice da o predlogu nije bilo javne rasprave, profesionalna udruženja i novinari se nisu saglasili ni oko čega drugog. Parlamentarne stranke su, takođe, demonstrirale nejedinstvo i oprečne stavove u kojima je bilo teško prepoznati principijelnu politiku ili

166 *Pravda*, 20. maj 2009.

167 Isto.

168 Isto.

169 *Sl. glasnik RS* br. 41/09, 29. maj 2009.

170 *Sl. glasnik RS* br. 43/03 i 61/05.

program. Uz prihvatanje nekoliko amandmana, zakon je usvojen tesnom većinom¹⁷¹ koja je obezbeđena u poslednjem trenutku.

S obzirom na stvorene tenzije koje su, čak, dovele u pitanje i opstanak Vlade, nakon usvajanja zakona spekulisalo se i o navodnoj kupovini podrške pojedinih poslanika i poslaničkih grupa, pa je tako sam zakon dobio neprimeren publicitet i značaj. Posmatrano sa distance od nekoliko meseci, potpuno je nejasno kakva je bila namera predlagača (G 17 plus), i čemu toliki pritisci da se zakon usvoji? Naime, izuzev otvaranja Registra javnih glasila pri Agenciji za privredne registre, nijedna druga odredba zakona ne sprovodi se u praksi, niti je iko od političkih subjekata pokazao interes da se to desi. Strah od „gušenja“ i „disciplinovanja“ medija zbog pooštrenih kazni se, bar za sad, pokazao neopravdanim.

Nijedno glasilo u Srbiji nije kažnjeno, niti se bilo ko pozvao na zakonske odredbe (kako pravosudni organi, tako ni potencijalni „oštećeni“ i novinarska udruženja). Naprotiv, nedozvoljeni uticaj na medije postoji u istoj meri, kao što i sami mediji ne poštuju zakone i profesionalne kodekse. Stiče se utisak da usvajanje ovog zakona ima odloženo dejstvo: s jedne strane je poslužio kao sredstvo za jačanje autocenzure novinara, a s druge, kao latentna pretnja koja će biti aktivirana kad zatreba.

U međuvremenu, haos u medijskom prostoru ne jenjava, i sve je očiglednije da je i te kako, kontrolisan. To stanje je, na duže vreme, neodrživo, pa verovatno otuda i najave pojedinih političara da treba razmišljati o potpuno novom zakonu, koji bi na celovit i sistemski način uredio oblast javnog informisanja. Predsednica Skupštine Srbije, Slavica Đukić-Dejanović, ocenjuje „da je za oblast informisanja potreban novi zakon, jer se nedavno usvojeni teško može popraviti izmenama i dopunama“.⁸ Takvo rešenje bi mogla da podstakne i odluka Ustavnog suda Srbije, povodom zahteva republičkog ombudsmana Saše Jankovića za ocenu ustavnosti Zakona o javnom informisanju, koja se još uvek očekuje, iako je proglašena prioriteto. Koliko, i kako je aktuelni skupštinski saziv zainteresovan za sređivanje medijskih (ne)prilika, govori i podatak da je Gordana Suša, na predlog Nezavisnog udruženja novinara Srbije, tek 23. marta 2010, izabrana za člana Saveta Republičke radiodifuzne agencije. Izbor predstavnika

171 *Sl. glasnik RS* br. 71/09, 31. avgust 2009.

profesionalnih udruženja je bio sporan godinu dana, za razliku od, na primer, predstavnika crkava, univerziteta ili političkih i državnih tela, za koje je lako obezbeđena podrška većine poslanika.

Sa aspekta ljudskih prava i osnovnih sloboda značajno je i usvajanje Zakona o udruženjima, Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i Zakona o ravnopravnosti polova¹⁷², kao i više zakona iz oblasti socijalne politike, kojima se bitno unapređuje položaj osoba sa invaliditetom i zaštita ranjivih kategorija stanovništva. Na pomenute zakone se jako dugo čekalo, i to ne samo zato što su postojali važniji prioriteti. Poput svih ostalih predloga koji proširuju slobode i prava građana, i ovi zakoni su bili predmet često neprimerenih komentara i sukobljenih stavova, što svakako ne doprinosi podizanju kulture ljudskih prava u društvu i šalje snažnu poruku o suštinskom nerazumevanju savremenih civilizacijskih dostignuća i procesa.

Poslanici vladajuće koalicije i opozicionih stranaka su, međutim, bili neočekivano složni oko predloga Zakona o političkim strankama.¹⁷³ Vladajuća većina je usvojila predlog DSS i Nove Srbije, kojim je predviđeno duplo više potpisa neophodnih za registraciju stranke, u odnosu na predlog Vlade. Tako će stranke ubuduće morati da prikupe 10.000, odnosno, 1000 potpisa u slučaju stranaka nacionalnih manjina, što je izazvalo negodovanje malih partija, ali i dela javnosti.

Iako je politička scena u Srbiji nesumnjivo opterećena prevelikim brojem malih, i praktično, neaktivnih političkih partija, ukрупnjavanje na političkoj sceni izaziva ozbiljne sumnje u pravu svrhu te namere. Nedostatak demokratskog potencijala u okviru tzv. velikih partija, koje najčešće deluju kao privatna preduzeća sa neupitnim i neprikosnovenim pravom odlučivanja uskih i povlašćenih grupa oko predsednika, teško da pruža minimum mogućnosti za različite stavove i sučeljavanje mišljenja i ideja. U to su se uverili mnogi okružni i gradski odbori tih istih, velikih stranaka

172 Zakon o udruženjima je usvojen 8. jula (*Sl. glasnik RS* br. 51-09), Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina 31. avgusta (*Sl. glasnik RS* br. 72-09), dok je Zakon o ravnopravnosti polova usvojen 11. decembra 2009 (*Sl. glasnik RS* br. 104-09).

173 Zakon o političkim strankama je usvojen 12. maja 2009. i objavljen u *Sl. glasnik RS* br. 36-09.

široj Srbiji, koji su nebrojeno puta bili prinuđeni da se ponašaju suprotno interesima lokalne sredine, jer je takva bila direktiva iz centrale. Samim tim, sasvim je nerealno očekivati da će kolektivno pripajanje malih stranaka velikim, doprineti očuvanju njihovih autonomnih interesa i dati im kvalitetniji legitimitet. Milan Jovanović, član radne grupe za izradu Predloga zakona o političkim strankama i profesor FPN, ističe da će usvojenom zakonsko rešenje praktično onemogućiti razvoj i osnivanje regionalnih stranaka koje nemaju ambicije za uticaj na republičkom, već samo na lokalnom nivou. On kaže da je „uslov za registraciju stranaka pooštren za skoro sto puta u odnosu na početak devedesetih godina, što će rezultirati vrlo brzim drastičnim smanjenjem broja stranaka“.¹⁷⁴

Međutim, uporedo sa donošenjem ovog zakona, krajem 2009. godine Mlađan Dinkić je pokrenuo inicijativu za osnivanje unije nacionalnih, regionalnih i lokalnih stranaka, grupa građana i pojedinaca, „koja će se zalagati za ravnomerni regionalni razvoj Srbije i stvaranje društva jednakih šansi“.¹⁷⁵ Inicijativu za osnivanje tog političkog saveza potpisali su, pored predsednika G17 plus, predsednik „Zajedno za Šumadiju“ Veroljub Stevanović i predsednik „Živim za Krajinu“ Boško Ničić, kao i preduzetnik i vlasnik konfekcije „Todor“, Mirko Todorović, reditelj Goran Paskaljević i Predrag Marković, osnivač G17 plus. Predsednik G17 plus je za brojne medije obrazlagao da u Srbiji ne postoji nijedna stranka koja istinski želi decentralizaciju koja podrazumeva vraćanje imovine lokalnoj samoupravi i njena veća ovlašćenja, te da lokalne probleme treba rešavati na lokalnom nivou, a da novac od predpristupnih fondova EU treba usmeriti ka manje razvijenim regionima u Srbiji kojih ima mnogo. Prema njegovim rečima, ovo udruženje želi saradnju i sa Sulejmanom Ugljaninom i Rasimom Ljajićem, čime je poslat signal manjinskim strankama da se na vreme opredele za političku opciju koja im nudi novu, za birače prihvatljivu programsku platformu – lokalni interes. U međuvremenu ova, za sada, neformalna koalicija je okupila veći broj malih lokalnih stranaka i grupa građana. G17 plus je najavila dve skupštine u maju: jednu, na kojoj će biti formirana Unija nacionalnih i regionalnih stranaka, i drugu, partijsku. Analitičari

174 *Politika*, 5. maj 2009.

175 www.kragujevac.co.rs, 25. februar 2010.

i javno mnjenje su saglasni u stavu da je Mlađan Dinkić mudro osmislio svoj, i opstanak G17 plus na političkoj sceni. Na ovaj način će stranka, koja ima evidentnih problema sa prelaskom cenzusa na izborima, obezbediti sigurnu budućnost, ali ne samo to. G17 plus će biti poželjan i relevantan koalicioni saveznik kako za DS, tako i za SNS, između kojih će se voditi neizvesna bitka za prevlast. Širenje uticaja G17 plus na lokalnom nivou je, takođe, veoma izvesno.

Sušтина ovog „političkog manevra“, koji je počeo usvajanjem pomenutog zakona, je daleko dublja i ozbiljnija. Nepuna dva meseca kasnije, Skupština Srbije je usvojila Zakon o regionalnom razvoju¹⁷⁶, čiji je kreator i glavni zagovornik takođe, ministar ekonomije i regionalnog razvoja, Mlađan Dinkić. Prethodno je, početkom marta, Vlada usvojila Program za podsticanje ravnomernog regionalnog razvoja u 2010, vredan sto miliona eura, koji je došao sa iste adrese. Sam zakon je izazvao brojne komentare, ali ne u meri u kojoj to zaslužuje. Usvojen je usred leta, u trenutku kad su se svi bavili izmenama u zakonu o javnom informisanju, pa o njemu nije vođena adekvatna javna rasprava, jer je većina aktivnosti u tom smislu bila usmerena prema skupštinama lokalne samoprave, dakle, prema političkim subjektima. Javnost je nedovoljno i sporadično obavешtavana o ulasku u proces regionalizacije, a Mlađan Dinkić se prihvatio tog „nezahvalnog“ posla da razbija prethodno instalirane predrasude koje ovaj proces izjednačavaju sa separatizmom.

Sasvim je jasno da su G17 plus i njen predsednik odavno osmislili celokupnu strategiju, uključujući lične i stranačke benefite. Regionalizacija je neophodan uslov u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, jer bi kandidat za članstvo u EU trebalo da sprovede unutrašnju podelu na regione, odnosno, da postojeću podelu uskladi sa propisima o regionima EU. Problem je, međutim, što se iz zakonskih rešenja i dosadašnjeg praktičnog delovanja ne vidi da je Srbija iskreno, i sa punom sveću o značaju regionalizacije, pristupila tom procesu. Naprotiv, loša i neargumentovana podela na sedam „statističkih regiona“, zajedno sa ustanovljenom nacionalnom i regionalnim agencijama, čija je svrha da povuku sredstva iz pretpristupnih fondova EU za tu namenu, sve jasnije dobija obrise novog

176 *Sl. glasnik RS* br. 51-09, 8. jul 2009.

političkog pregrupisanja u cilju uspostavljanja čvrste političke, ali i finansijske kontrole.

Iako bi pomenuti statistički regioni trebalo da budu samo faza do uspostavljanja „pravih“ regiona, sa punim administrativnim i političkim kapacitetom, a što bi trebalo da se desi u narednih desetak godina, dosadašnje delovanje se ne kreće u tom pravcu. Perfidno uspostavljanje okvira koji će primorati regionalne i manjinske stranke da se odreknu svog suvereniteta, pa i programskih ciljeva, uz istovremenu političku i finansijsku kontrolu sredstava koja će stići iz EU i biti rasposređivana po regionima suprotno je ciljevima regionalizacije i svrsi euroregiona. Sva je prilika da će decentralizacija biti sprovedena u okviru dosadašnjeg sistema okruga i stranačkih odbora. Predsednik Srbije Boris Tadić nedavno je najavio promene Ustava koje bi trebalo da omoguće decentralizaciju i regionalizaciju i ravnomerni regionalni razvoj, koji su “preduslov budućeg razvitka zemlje”. Ova inicijativa se bitno razlikuje od stava DS u odnosu na sve dosadašnje pokušaje decentralizacije. I usvajanje Statuta Vojvodine, sa svim odlaganjima, zakulisnim i zaobilaznim radnjama koje su ga pratile, očigledno potvrđuje tezu o sumnjivom demokratskom i reformskom potencijalu aktuelnih parlamentarnih stranaka, pa i najveće među njima.

Politička dešavanja poslednjih meseci demantuju i spekulacije o navodno, izvesnom prekidu saradnje između DS i G17 plus. Nakon što je Boris Tadić počeo da zagovara neminovnost regionalizacije, a član njegove stranke i ministar životne sredine i prostornog planiranja Oliver Dulić uradio Strategiju prostornog razvoja Republike Srbije koja se bazira na regionalnoj podeli, utisak je da je višegodišnja koaliciona saradnja ove dve stranke prebrodila krizu. Gostujući u emisiji „Svedok“ na Radio-televiziji Srbije 24. marta 2010. ministar Mlađan Dinkić je, govoreći o regionalnim političkim savezima i inicijativama, izjavio da je „Ljajić jedan od onih koji ne žali da pomogne kada je teško onima koji su zaboravljeni i nemaju šansu, a to su i slabi regioni, mala preduzeća, pa je ideja da se više bavimo onima koji su slabi, kako bi im kao jači pomogli...Naš ključni saveznik u tome jesu predsednik Tadić i DS“.¹⁷⁷

177 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/587601/Intervju:+Mla%C4%91an+Dinki%C4%87.html>.

Rasprava o izmenama Zakona o regionalnom razvoju, koja je u toku, takođe pokazuje dominaciju uspostavljanja političke moći u odnosu na suštinsku potrebu decentralizacije. Smanjenje broja statističkih regiona sa sedam na pet, predstavnici opozicije tumače kao politički ustupak bošnjačkim strankama koje su zahtevale da Sandžak bude u okviru jednog regiona. Činjenica je, takođe, da je ministar Dinkić prihvatio amandman poslanika Saveza vojvođanskih Mađara koji su tražili da se oblasti definišu na osnovu geografske celine, telekomunikacionih područja, mreže privrednih sudova i komora, odnosno da opštine Ada, Senta i Kanjiža budu deo severnobačke, a ne banatske oblasti. S obzirom da je SVM uslovio podršku zakonu prihvatanjem ovog amandmana, poslanik te stranke Balint Pastor imao je potrebu da reaguje na optužbe o političkoj trgovini: "Znam da se stvorila klima da Mađari, Albanci i Bošnjaci žele svoj region, što nije tačno".¹⁷⁸ I ministar Dinkić je odbacio sve teze o tome da je do smanjenja broja regiona došlo da bi se udovoljilo bošnjačkim strankama, tvrdeći da se ceo problem nepotrebno politizuje, budući da je reč samo o statističkim regionima, koji nemaju administrativne centre.

Iako će vladajuća većina verovatno izglasati izmene zakona, jasno je da statistički regioni nisu tako beznačajni kako se želi predstaviti. U kombinaciji sa paralelnom konstituisanjem novih političkih koalicija, a imajući u vidu da će o novcu koji se očekuje iz EU ipak odlučivati političari u Beogradu, i te kako je važno biti na pravoj strani. To, međutim, ne pruža garancije građanima da će se u njihovim lokalnim sredinama zaista pokrenuti ekonomski oporavak koji bi, za početak, makar umanjio frustraciju i beznadežnost koje odlikuju najveći deo Srbije.

Poslanici i drugi partijski kadrovi su pokazali mnogo više sluha za odbranu ličnih i stranačkih interesa. Krajem aprila, Administrativni odbor je usvojio mere štednje kojima su, između ostalog, ukinute dnevnice i naknade troškova za sednice poslaničkih klubova i poslanicima koji dolaze na sednice odbora u kojima nisu članovi. Takođe su ukinute nadoknade za službene fiksne i mobilne telefone, redukovana službena putovanja u inostranstvo itd. Uprkos negodovanju poslanika, mere štednje se nisu mogle izbeći zbog javnosti, koja je iritirana, kako ličnim primanjima svojih

178 *Politika*, 8. april 2010.

političkih predstavnika, tako i otvorenim aferama o neprimereno visokim honorarima u raznim upravnim odborima, savetima itd. S obzirom na drastične podatke o niskom nivou proizvodnje i višku zaposlenih u svim oblastima, a bez jasne strategije za ublažavanje negativnih efekata svetske ekonomske krize, parlamentarne stranke su bile primorane da napokon svedu rashode na podnošljiviji nivo.

Rezultati su pokazali značajne uštede već nakon prvih šest meseci rada parlamenta, ali i na kraju godine. Ukidanje dnevnica, uz smanjenje plata na osnovu uredbe Vlade, dovelo je do potpunog obesmišljavanja Fonda solidarnosti, koji je osnovan početkom godine za pomoć najugroženijim građanima. Naime, poslanici su prestali da uplaćuju po jednu dnevnicu, ili deo dnevnice kako je prvobitno bilo predviđeno, pa je Fond mogao da računa samo na novčane kazne koje su izricane poslanicima, uglavnom SRS. Osim toga, neke stranke su od početka bojkotovale ovu ideju, tvrdeći da je poklanjanje lični čin i da stranke imaju sopstvene programe humanitarnog karaktera, za razliku od Fonda koji je osnovan „radi marketinga vladajuće koalicije“.

Na drugoj strani, finansiranje političkih stranaka se, osim redovnih sredstava iz budžeta, velikim delom oslanja upravo na donacije poslanika, pa je očigledno, da će rad i poslovanje Skupštine, uprkos štedljivijem ponašanju, i u narednom periodu biti predmet za ozbiljnu analizu. Treba istaći da Odbor za finansije ni prethodne godine nije uspeo da uspostavi adekvatnu proceduru i mehanizam kontrole finansiranja, kako parlamentarnih stranaka i poslanika, tako i Skupštine.

Usvajanjem Zakona o Narodnoj skupštini¹⁷⁹ trebalo bi da se, napokon, uspostavi puna zakonitost rada ove značajne institucije. Uz bolju zakonsku regulativu o finansiranju političkih stranaka i punu kontrolu Agencije za borbu protiv korupcije, to bi mogla biti solidna osnova za uređenje odnosa među političkim subjektima. Nažalost, najveći otpori pomenutoj Agenciji dolaze upravo od stranaka koje čine vladajuću koaliciju. Sa velikom pažnjom se očekuje reakcija Agencije na izričite stavove grupe političara, da neće poštovati zakonsku obavezu koja im nalaže da se opredele za samo

179 Zakon je usvojen 26. februara 2010. godine (*Sl. glasnik RS* br.9-10), pa njegovu primenu i efekte tek treba očekivati i analizirati u budućem periodu.

jednu od funkcija. Ovako surotstavljanje zakonu izraz je bahatog ponašanja koje, što je još gore, nijednog trenutka nije naišlo na partijsku kaznu, ili bar javnu osudu dotičnih funkcionera. Time je, takođe, poslata vrlo opasna poruka javnosti da zakon ne važi za sve, i da pred zakonom građani nisu jednaki. Ukoliko izostane i odgovarajuća reakcija Agencije, sudova i drugih institucija, posledice će biti mnogo ozbiljnije od političke nestabilnosti, koja se apostrofira kao „legalno opravdanje“ za derogiranje zakona.

Parlamentarne stranke su često primer, ne samo nemoralnog, već i nezakonitog ponašanja. Slučaj bivših poslanika G17 plus, Ksenije Milenković (Milivojević) i Gorana Paunovića, koji su podneli tužbu protiv države pred Evropskim sudom za ljudska prava, zbog nezakonitog oduzimanja mandata i povrede izbornog prava, povrede pravičnosti postupka pred Vrhovnim i Ustavnim sudom, diskriminacije zbog iznetog mišljenja i odsustva delotvornog pravnog sredstva za povredu njihovog pasivnog biračkog prava. Njih dvoje su 2003. godine izabrani za poslanike na listi G17 plus, a Skupština Srbije im je prestanak mandata konstatovala 15. maja 2006. posle aktiviranja blanko ostavki, kada je Dinkić preuzeo partiju nakon sukoba sa Miroljubom Labusom. Kako su po tadašnjem Ustavu poslanici bili vlasnici mandata, Milenkovićeva i Paunović su se žalili Vrhovnom sudu, koji se proglasio nenadležnim za taj slučaj, dok im je Ustavni sud odbio žalbu. U međuvremenu je donet novi Ustav, u kome postoji institucija blanko ostavki, na čijem ukidanju insistiraju i Evropska i Venecijanska komisija. Krajem marta 2010, Srbiji je uručen poziv da se izjasni po tužbi bivših poslanika, što znači da može da uđe u sudski spor ili da izvrši vansudsko poravnanje. Posebno je interesantno što Ksenija Milenković trenutno radi u kabinetu vicepremijera Božidara Đelića, dok je Paunović poslanik Demokratske stranke u vojvodanskom parlamentu. Oboje ističu da je glavni motiv tužbe da se dokaže da su blanko ostavke nezakonite i nelegalne. Naime, nijedan evropski ustav ne propisuje mogućnost potpisivanja blanko ostavki, već svi ističu princip da je poslanik slobodan da nastupa na osnovu svoje savesti, a ne na osnovu onoga što mu stranka naloži. Ako poslanik napusti svoju stranku, ne može biti izbačen iz parlamenta, nego samo iz parlamentarnih odbora.

Blanko ostavke su, inače, primenjivale sve stranke Skupštine Srbije i za vreme važenja starog Ustava, iako je njime izričito bilo određeno da mandati pripadaju poslaniku. Novi Ustav predviđa u čl. 102 da je poslanik vlasnik mandata, ali da ga može dati na raspolaganje stranci, što se masovno primenjuje sa obrazloženjem da se radi o zaštiti od eventualne korupcije i trgovine mandatima. Ustavni sud je u aprilu 2010, proglasio neustavnim član 47. Zakona o lokalnim izborima, koji takođe govori o blanko ostavkama, pa je pravna zbrka kompletna i bez presude Evropskog suda. Naime, trenutna situacija je da su odbornici slobodni, a poslanici vezani za stranke, što nema nikakve logike. Nonsens je utoliko veći, jer je nemoguće da Ustavni sud proglasi Ustav neustavnim, pa se jedino može zaključiti da je politička elita, po ko zna koji put, dovela državu u bezizlaznu situaciju. Stoga je sada nesvršishodan i predlog zastupnika Srbije pred sudom u Strazburu, Slavoljuba Carića, koji smatra da je za državu bolje da ide na vansudsko poravnanje: "Ako sklopimo poravnanje, čitava stvar će da legne za ovaj slučaj. Ali ne znači da se neće javiti neki novi slučaj vezano za ovu problematiku i da se to pitanje okrene. Ako se donese presuda, onda za državu nastaju obaveze po pitanju izmene izbornog zakonodavstva, tako da tu moramo pravilno shvatiti koji put da odaberemo".¹⁸⁰ Iz ove, ali i mnogih drugih izjava partijskih funkcionera, jasno je da stranke nisu raspoložene da se odreknu blanko ostavki. Pravna nesigurnost i nesolidnost čitavog sistema, koji su posledica ovakvog ponašanja, očigledno se ne smatraju visokom cenom.

Na još veći, i neprikriven otpor naišli su zakoni o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u republičkoj, odnosno lokalnoj administraciji.¹⁸¹ Pojedina ministarstva su se, i pre zakonom predviđenog roka, oglasila sa novom, umanjenom sistematizacijom, ali je najviše ministara tvrdilo da u svom resoru nema višak kadrova. Iako je nekih otpuštanja bilo, javnost je ostala uskraćena za preciznu informaciju koliko je ljudi iz republičke administracije zaista otpušteno, a koliko je samo prebačeno na druge pozicije koje su se volšebno pojavljivale uprkos zabrani novih zapošljavanja. Još je gora situacija bila u lokalnim administracijama, gde je i daleko veći

180 Dan on line, 4. april 2010. www.dan.co.me.

181 Oba zakona su usvojena 11. decembra 2009, i objavljena u *Sl. glasnik RSu* RS br. 104-09.

broj zaposlenih. Neke opštine su pribegle formiranju novih javnih preduzeća u koja su zaposlili deo viška, neke su ignorisale zakon, a iz administracije su, kako izgleda, otišli samo oni koji su to želeli. Osim što nema tačnih podataka dokle se stiglo sa smanjivanjem administrativnog aparata, zabrinjava i nedostatak transparentnih pravila na osnovu kojih se procenjuje kvalitet rada, uslovi za otpuštanje, kao i žalbena procedura. Sve to otvara mogućnost zloupotrebe i sumnje u iskrenost namere, dok na drugoj strani, ukazuje na visok stepen saglasnosti političkih partija kad je reč o zaštiti njihovih interesa. Treba napomenuti i da za sektor javnih preduzeća, u koja se već decenijama „udomljuju“ svi mogući partijski kadrovi i „zaslužni“ pojedinci, još uvek nije napravljena ni strategija reforme.

Nepremostive razlike koje postoje u ideološkom i programskom smislu između parlamentarnih stranaka, došle su do izražaja i prilikom istorijskog gostovanja ruskog predsednika Medvedeva u oktobru 2009. Na prvu posetu Skupštini jednog predsednika strane države, koja je nazvana „veličanstvenom“ i zbog koje je najveći broj poslanika danima bio ushićen, ubrzo je „bačena senka“ najavom iznenadnog gostovanja turskog predsednika Abdulaha Gula. Predstavnici nekih opozicionih stranaka su istakli „da je time smišljeno okrnjen ekskluzivitet prvog gosta“, dok se Aleksandar Martinović iz SRS založio „da u Skupštini nastupaju šefovi onih država koje su prijateljski nastrojene prema nama“.¹⁸²

Osim poruke da Rusija Srbiju doživljava kao svog strateškog partnera na Balkanu, predsednik Medvedev je, slučajno ili ne, poslanicima govorio i o novom sistemu bezbednosti u globalnom okruženju. Tek, njegovo izlaganje je ostavilo jak utisak i dobilo i dodatna tumačenja, prilikom rasprava o strategijama nacionalne bezbednosti i odbrane Republike Srbije koje su upravo u to vreme bile na dnevnom redu Skupštine.¹⁸³ Iako je istaknuto da „protivpravno, jednostrano proglašena nezavisnost Kosmeta predstavlja najveću pretnju bezbednosti“ i da će Srbija koristiti diplomatska, pravna i sva druga legitimna sredstva da bi zaštitila suverenitet i teritorijalnu celovitost, poslanici gotovo svih opozicionih partija, ali i brojni vojni analitičari i stratezi su iskoristili priliku da ponovo relativizuju budućnost

182 Večernje novosti, 23. oktobar 2009.

183 Strategije su usvojene 26. oktobra 2009. godine.

evropskih i atlantskih integracija. Nerazumna i neodrživa situacija u kojoj je Srbija i dalje talac Kosova, ni ovog puta nije rezultirala nekim konstruktivnim predlogom, niti se stekao utisak da racionalna i pragmatična politika dobija na snazi. Naprotiv, čak i one stranke koje su se usudile da javno priznaju realnost i pozovu na promenu politike, izgleda da su ublažile svoju retoriku i odustale od pozivanja na razum, tamo gde ga evidentno, nema. Tako će Kosovo i dalje igrati ulogu rezervnog patriotskog položaja kad god zatreba, a da pri tom, život i budućnost ljudi koji na Kosovu žive, nikada nisu bili istinska tema za diskusiju, niti razlog za iskrenu zabrinutost.

Do koje mere je Skupština bila efikasna, svedoči i podatak da u nekoliko slučajeva ministri iz Vlade nisu uspeali da koordiniraju svoje obaveze sa ubrzanim tempom rada najvišeg zakonodavnog tela. Tako je sednica Skupštine 28. oktobra prekinuta, jer se u sali nisu pojavili ministri Mlađan Dinkić i Milan Marković, da bi poslanicima obrazložili zakone o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u republičkoj i lokalnoj administraciji. Iako su pojedine opozicione partije nedolazak ministara ocenile kao uvredljiv gest, što je poslužilo kao dobar izgovor za prekid rada i kritikovanje Vlade, pomenuti ministri jednostavno nisu uspeali da pomere svoje obaveze i pojave se u Skupštini dva dana ranije od prethodno planiranog i ugovorenog datuma. U nekim drugim slučajevima, u kojima je Skupština takođe ispunjavala obaveze pre roka, predsednica Skupštine je uspevala da obezbedi prisustvo predlagača i dodatno ubrza rad parlamenta, ali je problem nemogućnosti koordinacije između ove dve institucije povremeno bio jako uočljiv.

Na drugoj strani, činjenica je i da poslanici nisu uvek na najbolji način koristili mogućnost direktne komunikacije sa predstavnicima Vlade. Vreme određeno za odgovore predstavnika Vlade na poslanička pitanja često je bilo zloupotrebljavano u svrhu stranačkog, pa čak i ličnog marketinga, zbog čega ovaj važan oblik sučeljavanja izvršne i zakonodavne vlasti nije postigao svoju pravu svrhu. Umesto poboljšanja transparentnosti i efikasnosti najvažnijih državnih institucija, predstavnici obe strane su najčešće slali sliku stranačkih ili koalicionih prepucavanja, ne uspevajući da se izdignu na nivo državnih i građanskih interesa.

Istovetan problem je pratio i rad pojedinih skupštinskih odbora. Indikativan primer je Odbor za odbranu i bezbednost, koga čine devet članova vladajuće koalicije i osam članova opozicionih stranaka. Rad ovog tela su pratili česti sukobi i neodmerene izjave njegovih članova, a u jednom trenutku Odbor je bio potpuno blokiran. Predstavnici Vlade su se uzaludno pojavljivali na sednicama koje su otkazivane zbog nedostatka kvoruma, a izveštaji o radu Vojno-bezbednosne agencije (VBA) i Bezbednosno-informativne agencije (BIA) su mesecima čekali na razmatranje i usvajanje. Članovi Odbora su se međusobno optuživali za opstrukciju, ali je sasvim jasno da se iza stranačkih konfrontiranja, bar kad je reč o ovom skupštinskom telu, kriju duboke razlike u vezi sa reformom bezbednosnog sektora. Kako se ova oblast suštinski bazira na mnogo delikatnijim dilemama i izazovima, od kojih zavisi i budućnost države, ali i status ljudskih prava i osnovnih sloboda, postojeće tenzije samo odlikavaju svu ranjivost i nestabilnost celokupnog demokratskog procesa u Srbiji.

Osim što je izmenjeni Poslovnik umanjio pokušaje opstrukcije i tako doprineo efikasnijem radu Skupštine, praktično je značajno redukovao vreme koje opozicione stranke imaju na raspolaganju da široj javnosti predstavljaju sopstvene stavove i tako legalno promoviraju svoje stranke. Uprkos brojnim zloupotrebama ove mogućnosti u prethodnom periodu (a kojima su, ništa manje, bili skloni i poslanici vladajuće koalicije), nema dileme da su predstavnici opozicije ostali ozbiljno uskraćeni u tzv. kontinuiranom političkom marketingu. Ta činjenica je dodatno revoltirala pojedine stranke, posebno Srpsku radikalnu stranku i Novu Srbiju, koje su se naprosto utrkivale u izazivanju skandala koji privlače medijsku pažnju. Osim oštih tonova na konferencijama za štampu, predstavnici ovih stranaka su i u zgradi parlamenta neretko provocirali incidente, od kojih su neki bili u funkciji ometanja skupštinskih zasedanja, a drugi u funkciji diskvalifikacije političkih protivnika.

Tako je prvi radni dan u renoviranom Domu Narodne skupštine u potpunosti onemogućen pometnjom koju su radikalni poslanici napravili oko rasporeda sedenja, a ometanje rada se nastavilo i narednih dana. Predsedavajući sednica su, za samo tri dana, izrekli meru udaljenja za više od 50 radikala, kao i više novčanih kazni. Šef poslaničke grupe SRS, Dragan

Todorović, je povodom ovih događaja istakao da se „...’žuti teror’ nastavlja nesmanjenom žestinom i da je nalog engleskog i američkog ambasadora danas delimično ispunjen“, objašnjavajući da taj „nalog“ podrazumeva Skupštinu Srbije bez poslanika SRS „...da se u parlamentu ne čuje nijedna jedina reč istine, da ne sme da se ukaže na kriminal, na korupciju i izdaju države...Kosovo i Metohija treba ponovo da budu oteți od Srbije, a Boris Tadić i DS korak po korak to priznanje treba da dovedu do kraja“.¹⁸⁴

Više puta viđeni scenario koji podrazumeva majice sa likom Vojislava Šešelja, skandiranje i prozivanje zapadnih ambasada ovog puta je, međutim, naišao na osudu dojučerašnjih stranačkih kolega, a sada poslanika Srpske napredne stranke, čiji je predsednik Tomislav Nikolić ocenio kazne opravdanim, navodeći da se očigledno radi „po diktatu Vojislava Šešelja iz Haga“. Rigorozna primena Poslovnika je ipak, disciplinovala poslanike SRS, jer se udaljenje sa sednice pokazalo vrlo lošim po njihove ciljeve. Naime, bez njihovog prisustva je na samo dve sednice u ovom periodu razmatrano blizu 60 tačaka dnevnog reda i gotovo 4000 amandmana. Ovako visoka cena publiciteta izbegnuta je u incidentu krajem novembra, kada je poslanica radikalna Gordana Pop-Lazić kažnjena, jer je cipelom gađala predsedavajuću Gordanu Čomić. Kako je izjavila, za nju je to bio „legitiman način da izrazi svoj stav“,¹⁸⁵ koji je osmišljavala nekoliko dana.

Njen stranački kolega Zoran Krasić je objasnio da se poslanici SRS u Skupštini ponašaju „...kako žele građani Srbije. Oni na ulici pljuju Borisa Tadića ili psuju Mlađana Dinkića, pa se tako i mi ponašamo u parlamentu“.¹⁸⁶ Iako se ne može reći da su poslanici Radikalne stranke promenili pristup, evidentno je da znatno promišljenije odmeravaju veličinu incidenta, učesnike, ali i vreme.

Neuspeo pokušaj izazivanja skandala i opstrukcije parlamentarnog rada je pratilo i medijsko prezentovanje video snimka sačinjenog mobilnim telefonom šefa poslaničke grupe Demokratske stranke Srbije, Slobodana Aligrudića. No, snimak koji je trebalo da inicira novu „ aferu Bodrum “ i ukaže na neregularan rad Skupštine, zaokupio je pažnju medija

184 *Danas*, 2. april 2009.

185 *Blic*, 28. novembar 2009.

186 Isto.

jedva nekoliko dana. Iako u ovom slučaju nije izrečena kazna, čini se da su sama pretnja Poslovníkom, uz izostanak značajnijeg efekta u javnosti, bili dovoljni za odustajanje od sličnih pokušaja. I predsednik Nove Srbije, Velimir Ilić je prošao bez posledica nakon što se javno izvinio zbog izjave date za skupštinskom govornicom 12. februara 2009, da je „uvreda za Karađorđ da ministar koji se zove Rasim Ljajić šalje pozivnice za proslavu Dana državnosti u Orašcu“.

Govor mržnje i, najblaže rečeno, nepristojno ponašanje, karakterisali su i tokom prethodne godine većinu skupštinskih zasedanja. Poslanicima je, ipak, najviše smetala odluka Javnog servisa da prestane sa direktnim prenosom sednica, zbog enormno visokih troškova koji vode u poslovni gubitak. Najveći deo opozicionih stranaka je optuživao skupštinsku većinu da namerno ukida tv prenose, dok je lider LDP Čedomir Jovanović imao znatno racionalniji stav: „Zašto bi Javni servis bio u gubicima i te gubitke pokrivali građani? Skupština mora da radi s prenosom, ili bez njega“.¹⁸⁷ Ovaj višegodišnji problem je, kao i uvek ranije, rešen kompromisom. Dogovoreno je da se do jeseni uvede parlamentarni kanal, a da RTS do tada nastavi sa uobičajenim prenosom sednica. Uz to, Vladi Srbije je RTS ispostavio finansijski zahtev po kome jedan sat emitovanja košta 630 eura. Kako od parlamentarnog kanala nije bilo ništa, a sednice se ipak i dalje prenose, očigledno je da su sve parlamentarne stranke saglasne da se ovaj način besplatnog marketinga ne isplati ukidati. Naročito ne u vreme opšte besparice, i naročito ne, kada troškove plaćaju građani!

Imajući u vidu i mnoge druge situacije u kojima se javnost suočava sa bahatim i rasipničkim ponašanjem, ali i sa korupcionaškim aferama i sumnjama o nedozvoljenim trgovinama prilikom usvajanja pojedinih zakonskih predloga, nameće se zaključak da parlamentarne stranke ne brine previše utisak koji ostavljaju na javno mnjenje. Očito su svesne da birači, još duže vreme, neće imati mogućnost za drugačiji izbor od postojećeg. Ta vrsta komforne opuštenosti, u kombinaciji sa političkim pragmatizmom bez granica, naizgled je dovoljna za opstanak na političkoj sceni. Problem je, međutim, što Srbija ni izbliza nije dostigla stabilnost koja bi garantovala isti takav mir i sigurnost i građanima. Za to je neophodno, između

187 *Kurir*, 10. februar 2009.

ostalog, da zakoni koje donosi Narodna skupština, počnu i da se primenjuju u praksi. Tek tada bi moglo da se poveća i poverenje u ovu instituciju, čiji se rejting kreće oko 15 odsto, i niži je od rejtinga Evropske unije, vojske, crkve, pa čak i od Vlade Srbije i Haškog tribunala.¹⁸⁸

Zaključci i preporuke

Raditi na daljem unapređivanju zakonskog okvira kroz nove predloge, ili izmene i dopune postojećih zakona, i to u što kraćem roku nakon što postane jasno da usvojeni zakon nije izdržao proveru u praksi, ili pokazuje ozbiljne nedostatke. Predlagači zakona i resorna ministarstva bi trebalo da aktivno i ažurno prate praktičnu primenu određenog zakona, kako bi na vreme mogli da reaguju u cilju njegovog poboljšanja. U tom smislu je neophodno uspostaviti kvalitetnu komunikaciju predlagača zakona sa Narodnom skupštinom.

- Skupština bi trebalo da ima sopstvene mehanizme za kontrolu nad implementacijom donetih zakona.
- Potreba brzog usaglašavanja unutrašnjeg sa evropskim zakonodavstvom, ne može i ne sme biti izgovor za izostanak odgovarajuće javne rasprave, naročito u slučaju predloga zakona koji su od opšteg interesa. Skupština mora da bolje planira svoje aktivnosti i usaglašava ih sa predlagačima zakona, na način da važni zakoni prođu kroz potpunu i adekvatnu javnu raspravu.
- Uspostaviti instrumente saradnje sa predstavnicima civilnog društva i omogućiti im primereno učešće u radu Skupštine.
- Uvesti obaveznu raspravu o izveštajima nezavisnih državnih institucija i regulatornih tela, uz usvajanje preporuka i mera koje je neophodno preduzeti za poboljšanje njihove funkcije.

188 Istraživanje su sproveli CESID i Strateški marketing; *Blic*, 6. april 2010.

Uloga nezavisnih tela u zaštiti ljudskih prava

Na polju zaštite ljudskih prava 2009. godina nije donela bitno značajniji napredak, posebno ne u odnosu zakonodavne i izvršne vlasti prema institucijama kojima je upravo država poverila da brinu o ljudskim pravima.

Osim neophodnih zakona za zaštitu ljudskih prava, država je formirala i niz nezavisnih tela čija je primarna funkcija da kontroliše državne organe. Prateći rad nezavisnih tela i agencija i njihovih frontmena kroz medije, utisak znatnog dela javnosti je da, zapravo, one igraju izuzetno važnu ulogu u kontroli društvenih procesa – kao što i podrazumevaju evropski i svetski standardi i uređeni politički i društveni sistemi. Međutim, opšti utisak je da država te organizacije i agencije često tretira kao suparnike, ponekad i protivnike, a ne kao institucije kojima građani mogu verovati i na čiji rad, stavove i delovanje se mogu osloniti, posebno kad je reč o sprečavanju zloupotreba, korupcije i najraznovrsnijih mahinacija. Odnos države i državnih organa u pojedinim slučajevima je zabrinjavajući jer javnost agencije doživljava kao kontrolore, nadzor i korektiv upravo onih nivoa vlasti koji su građanima nedostupni. A upravo iz političkog vrha redovno stižu najglasnija obećanja i najave o odlučnoj borbi protiv korupcije, pranja novca, organizovanog kriminala i sličnih zala današnjice.

Mnogi predstavnici vlasti ističu potrebu za takvim institucijama i agencijama, javno podržavajući njihov rad. I predsednik Srbije Boris Tadić početkom prošle godine najavio je “dalji odlučan obračun države sa kriminalom i korupcijom”, ističući da je reč o „nacionalnom poslu od najvećeg značaja”.¹⁸⁹ Međutim, vlast ignoriše elementarne potrebe nezavisnih institucija, pre svega, finansijske.

Međutim, percepcija korupcije i kriminala nije uvek ista, naročito ako se posmatra sa različitih nivoa vlasti. Tako, recimo, gradonačelnik Indije Goran Ješić kaže kako podržava borbu protiv korupcije koju je najavio predsednik Tadić, ali smatra da je to trebalo početi sistematski još pre

189 *FoNet*, 4. mart. 2009.

devet godina i da treba krenuti od vrha. „Trebalo osnažiti nezavisne institucije i krenuti od državnih organa, republičkih javnih preduzeća, od političke trgovine u parlamentu čiji poslanici usvajaju finansijske izveštaje sopstvenih stranaka“, kaže Ješić.¹⁹⁰ Po njegovim rečima, logično je da policija i tužilaštvo krenu od mesta gde ima najviše novca, a to je Beograd – gde ima najviše para, najviša je cena kvadrata, najviše se gradi i najveći je procenat administracije čiji rad nije transparentan.¹⁹¹

Nije postignut politički konsenzus o tome da je vladavina prava temelj svakog demokratskog društva i pravnog sistema. Ne postoji svest političkih elita da se zakoni moraju poštovati i primenjivati, što se manifestuje skoro svakodnevno.

Pokušaj **Državne revizorske institucije (DRI)** da se etablira kao kontrolor naišao je na tiho opstruiranje u Vladi. Vlada je ispoljila ciničan odnos tokom 2008. i dobrim delom 2009. godine prema DRI, kojoj – praktično od osnivanja 2007. godine – nisu obezbeđeni ni uslovi za rad. Radoslav Sretenović, prvi čovek Državne revizorske institucije, ističe: „Ni posle 16 meseci Vlada nam nije obezbedila prostor, zbog čega ne možemo ni da primimo ljude, a parlament već godinu dana ne daje saglasnost na poslovnik o radu, bez koga formalno ne možemo da obavimo nijednu kontrolu“. ¹⁹²

Sretenović ukazuje na svu apsurdnost situacije u kojoj elementarni uslovi za funkcionisanje revizorske službe zavise od Vlade, čiji rad je – po Zakonu, takođe podložan revizorskim kontrolama. Na prozivke novinara Politike da Savet za godinu dana ništa nije uradio Sretenović je izjavio da je „za tih godinu dana napisao bar dvadeset pisama, obraćajući se nadležnim institucijama, premijerima, predsednicima parlamenta i države. Bilo je obećanja, ali ne i rešenja.“ Ističe da on ne snosi odgovornost za takvu situaciju, jer „ne može da naredi Vladi“. ¹⁹³

190 *Blic*, 3. juni 2009.

191 *Blic*, 3. juni 2009.

192 *Politika*, 13. januar 2009.

193 *Politika*, 13. januar 2009.

Poslovnik o radu DRI Skupština je usvojila tek u januaru 2009. čime su se konačno stekli uslovi da DRI počne da radi svoj posao, a revizija budžeta za 2008. započela je tek sredinom maja. Iako je predviđeno ukupno 117 zaposlenih, tada je DRI imao samo 22 revizora, a na raspolaganju im je bila jedna sala Doma Narodne skupštine.

Nedeljnik Vreme navodi da je "zanimljivo je da su revizori pregledali samo 'uzorke izvršenih transakcija', što znači da nisu imali uvid u kompletan finansijski život kontrolisanih ustanova. Osim 18 ustanova koje su kontrolisane, postoji više od 8000 njih koje podležu reviziji, među kojima su i javna preduzeća, što znači da su revizori ove godine samo 'zagrebali' po površini državne kase".¹⁹⁴

Državna revizorska institucija je krajem 2009. godine došla u žižu javnosti podnoseći izveštaj o reviziji budžeta za 2008. godinu. Izveštaj nije celovit i kompletan jer revizori nisu imali uslove da adekvatno obave svoj rad. Ipak i tako nepotpun izveštaj pokazao je da se državnim novcem lako plaća sve i svašta, a često i mimo Zakona o javnim nabavkama.

U Izveštaju DRI koji je izrađen pregledom malog dela dokumentacije 14 ministarstava, tri uprave i Direkcije za imovinu Srbije, između ostalog, stoji: "Bahato trošenje novca građana Srbije u kafanama – 56 miliona dinara ili 700.000 evra – kršenje odredaba Zakona o javnim nabavkama, milioni troškovi koji su podvođeni pod 'reprezentacija', neopravdani ugovori o delu, astronomske honorari, 'savestan' i 'vredan' rad ljudi u pojedinim zdravstvenim centrima koji su bili toliko savesni da su radili – i naravno naplaćivali svoj rad – u trajanju i do 30 sati dnevno..."¹⁹⁴

Na osnovu ovog izveštaja početkom 2010. godine usledile su prekršajne prijave protiv sadašnjih i bivših ministara i zvaničnika nekoliko državnih institucija. Državna revizorska institucija je podnela zahteve za pokretanje prekršajnih postupaka protiv 19 sadašnjih i bivših ministara i direktora uprava. Prijave su podnete protiv aktuelnih ministara Tomice Milosavljevića, Žarka Obradovića, Olivera Dulića, Nebojše Bradića, Gorana Bogdanovića, Saše Dragina i Slobodana Milosavljevića. Zahtev za prekršajni postupak podnet je i za bivše ministre Predraga Bubala, Slobodana Samardžića, Zorana Lončara i Vojislava Brajovića. Istraga se vodi i protiv

194 Vreme 10. decembar 2009.

bivših sekretara Ministarstva ekonomije Aleksandra Popovića i Aleksandra Todorovića, sekretara i državnog sekretara u ministarstvu rada Tatjane Matić i Zorana Martinovića. Revizorska insitucija zatražila je i istragu protiv direktora Republičke direkcije za imovinu Milana Tomića i bivšeg i sadašnjeg direktora uprave zajedničkih poslova republičkih organa Mirjane Nikolić i Novice Antića. Istraga je zatražena i za Ivana Maričića, bivšeg direktora uprave za trezor. Na osnovu revizije završnog računa budžeta Republike za 2008. izvršene u 14 ministarstava, tri uprave i Republičkoj direkciji za imovinu Republike Srbije, identifikovano je više prekršaja Zakona o budžetskom sistemu, o javnom dugu, o budžetu Srbije za 2008. i Zakona o javnim nabavkama.¹⁹⁵

Logičan epilog koji bi se podrazumevao u pravnoj državi su konsekvence za visoke funkcionere "uhvaćene" u prekršaju, možda čak i ostavke. Šta god da su stručna i najšira javnost očekivale, istog dana je Zoran Pašalić, vršilac dužnosti predsednika Višeg prekršajnog suda, potvrdio je da su prekršajne prijave stigle u Sud i, praktično, nagovestio šta to u pravosudnoj praksi može značiti. Pašalić je objasnio da je "maksimalna zaprećena kazna za ova dela je 50.000 dinara, a sve su prijave podnete protiv odgovornih osoba".¹⁹⁶

Državni revizor Radoslav Sretenović odbio je da navede detalje kada je reč o prijavama, ostavljajući sudovima da odluče kuda dalje. Kontrolu budžeta za 2009. godinu DRI je planirao da počne 1. marta 2010. godine. (48)¹⁹⁷

Po preporuci Evropske komisije i Saveta Evrope formirana je **Agencija za borbu protiv korupcije**, koja je zvanično počela da radi 1. januara 2010. godine. Zakon o Agenciji, usvojen je u oktobru 2008, a počeo je da se primenjuje 1. januara 2010. godine. Tokom 2009. Skupština Srbije izabrala je članove Odbora Agencije, a to telo je izabralo direktorku Zoranu Marković i njenog zamenika Vladimira Jankovića.

Agencija je preuzela nadležnosti, predmete i zaposlene Odbora za rešavanje sukoba interesa i rad počinje s višegodišnjim iskustvom u toj

195 B92. 18. februar 2010.

196 Blic, 19. februar 2010.

197 B92, Tanjug, Beta – 18. februar 2010.

oblasti, dvadesetak nerešenih predmeta i 13 zaposlenih, a do juna 2010. treba da zaposli 47 ljudi. Pored sukoba interesa, prijave imovine i poklona, u nadležnosti Agencije su kontrola finansiranja stranaka i izbornih kampanja, što je do sada trebalo da rade skupštinski Odbor za finansije i Republička izborna komisija. Krajem 2009. radna grupa koju je okupila Agencija počela je analizu Zakona o finansiranju stranaka i analizu predloga za njegove izmene. Agencija će pratiti sprovođenje Antikorupcijske strategije i Akcionog plana i uvođenje planova integriteta u državnim institucijama.¹⁹⁸

Među zahtevima Saveta Evrope i Evropske komisije koji se tiču zakonodavstva bile su i izmene zakona o slobodnom pristupu informacijama, kojom bi se zaštitili insajderi, o čemu je vođena žestoka rasprava. Pre nego što je o njemu počela skupštinska rasprava, *Predlog zakona o tajnosti podataka* izazvao je još u fazi pisanja oštru raspravu, ne samo među piscima zakona, već i među kontrolnim državnim telima i nevladinim organizacijama. Radnu grupu u kojoj su, između ostalih, bili i predstavnici ministarstava pravde i spoljnih poslova, Bezbednosno – informativne i Vojno-bezbednosne agencije, zbog konceptijskih neslaganja napustili su Beogradski centar za ljudska prava i Komitet pravnika za ljudska prava Jukom. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitnik građana, koji nisu ni bili pozvani da učestvuju u pisanju zakona, u svojim zamerama navode da će ih, ukoliko bude usvojen u formi koju je vlada utvrdila, zakon o tajnosti podataka onemogućiti u obavljanju svojih zakonskih nadležnosti.

Sredinom decembra 2009. Skupština Srbije ipak je uspjela da usvoji i *Zakon o tajnosti podataka*. Zakon utvrđuje kriterijume na osnovu kojih je moguće domaće i strane podatke od interesa za nacionalnu i javnu bezbednost, odbranu, unutrašnje i spoljne poslove Srbije odrediti kao tajnu, a propisan je i sistem zaštite tih podataka. Predviđena su četiri stepena tajnosti podataka: državna tajna, strogo poverljivo, poverljivo i interno.

Nakon brojnih pritiska i primedbi Ombudsman i Poverenik za informacije od javnog značaja izričito su insistirali da iz Predloga zakona o tajnosti podataka izbriše član kojim se Zaštitniku građana i Povereniku onemogućuje pristup određenim tajnim podacima koje su upravo oni

198 *Beta*, 1. januar 2010.

dužni da kontrolišu. Usvajanje njihovog amandmana je, očigledno, doprinelo, da Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić bude zadovoljan usvajanjem Zakona. Šabić je istakao: "Načelno, dobro je da je Srbija dobila Zakon o tajnosti podataka, jer mi za funkcionisanje pravnog poretka i za ugled ljudi nije bilo normalno da budemo jedina evropska zemlja koja umesto zakona u toj oblasti ima neki čudni improvizorij i ko zna koliko propisa zasnovanih na davno prevaziđenim standardima. Načelno je dobro što smo dobili taj zakon, a kakva je njegova sadržina ostaje da vidimo". Šabić je naglasio da je reč o zakonu "koji je imao preko 100 članova, a na raspravi je uvećan za još 70 amandmana". (50) ¹⁹⁹

U 2009. institucija **Zaštitnika građana Republike Srbije** postala je punopravni član Evropske mreže ombudsmana za decu (ENOC – European Network of Ombudspersons for Children). Ova međunarodna institucija ustanovljena je 1997. u Norveškoj i okuplja nezavisne evropske institucije koje se bave zaštitom i unapređenjem prava deteta. (51) ²⁰⁰

Inače, Ombudsman Saša Janković smatra da se situacija s institucijama koje treba da štite građane sporo ali ipak menja, i to nabolje: „Mi se trudimo da naš kapacitet gradimo što brže da bi sustigao velika i rastuća očekivanja građana. To, međutim, ne zavisi samo od nas, zbog toga se i ja ponekad 'žalim' građanima. To je najveći problem koji imamo – još ne stižemo da sve pritužbe razmotrimo u roku koji građani od nas s pravom očekuju“.²⁰¹

Tokom 2009. ombudsman Saša Janković *uputio je Vladi Srbije javnu preporuku da razreši funkcije državnog sekretara u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja Nebojšu Ćirića zbog povrede prava građana i odsustva zakonom propisane saradnje s ombudsmanom*. Ćirićevo razrešenje zahtevano je zato što je zvaničnim aktom od Ministarstva pravde tražio da se zaustave svi sudski postupci u kojima radnici od privatizovanih preduzeća i preduzeća u procesu privatizacije traže ispunjenje svojih prava iz radnog odnosa. Osim toga, Ćirić je dva puta ignorisao poziv ombudsmana da dostavi sporni dokument i da se izjasni o okolnostima pod kojima ga je

199 www.smedia.rs/vesti, 11. decembar 2009.

200 www.ombudsman.rs

201 *Blic*, 1. novembar 2009

sastavio, čime je prekršio zakonom uspostavljenu obavezu da saraduje sa ombudsmanom.²⁰² Ćirić, međutim, nije smenjen.

Zahvaljujući, između ostalog, i takvom iskustvu sa izvršnom vlašću, sumirajući svoj jednogodišnji rad u 2009. ombudsman Saša Janković zaključuje da „administracija u Srbiji nedovoljno poštuje prava građana“, dok se „ljudska i manjinska prava u načelu poštuju“.²⁰³

U Godišnjem izveštaju Zaštitnika građana navedeno je da mu se tokom 2009. obratilo 8.700 ljudi, i da je to znatno više nego prethodnih godina. Najviše pritužbi odnosilo se na kršenje prava iz oblasti radnog odnosa. „Administracija je opterećena sama sobom, a ne ostvarivanjem prava“, ocenjeno je u izveštaju, uz napomenu da se „poštovanje prava građana od strane administracije i njen odnos prema građanima i njihovim pravima uopšte, ne može oceniti zadovoljavajućim i pored rastućeg doprinosa koji institucija Zaštitnika građana, i ne samo ona, daje vršenjem kontrole rada organa uprave i preventivnim aktivnostima“.²⁰⁴

Sudeći po strukturi podnetih pritužbi i tokova postupaka kontrole koje je uočio Ombudsman, ispostavlja se da „uprava krši prava građana najčešće – ne zbog toga da bi ih onemogućila u ostvarivanju konkretnog ljudskog prava ili slobode, već – zbog nedostatka odgovornosti za učinjeno i svesti o tome da se poslovi uprave moraju obavljati ne bilo kako (najčešće je to onako kako je najlakše samoj upravi), već uz poštovanje načela dobre uprave, a posebno dostojanstva stranke, zaštite prava stranke i javnog interesa, delotvornosti, efikasnosti, ekonomičnosti, svrsishodnosti ...“²⁰⁵

Statistički, najviše je pritužbi na poštovanje prava iz radnog odnosa. Janković ističe da je „veliki broj građana doživeo kršenje svojih prava u radnom odnosu kao i nakon njega. Karakteristično je da je država u mnogim situacijama postupala nedovoljno dosledno. Nekima je pomagala, ali nije potpuno jasno koji su kriterijumi opredelili da to učine u toj, a u nekoj drugoj građane da ostavi same sebi“.²⁰⁶

202 ⁵³ *Blic*, 28. april 2009

203 *B92*, 16. mart. 2009.

204 Godišnji izveštaj Omubudsmara za 2009.

205 Godišnji izveštaj Omubudsmara za 2009.

206 *B92*, 16. mart 2009.

Ombudsman kao veliki problem ističe činjenicu da mnogi zaposleni u državnim organima “ne poznaju ni osnovne elemente pravnog poretka, niti opšte propise koji uređuju rad organa uprave i službenika, pa ni propise koji regulišu tok postupka koji sprovode”.²⁰⁷ Odnos države pokazuje se, kako ističe Ombudsman, kao “još veći problem jer se takvi zaposleni ne sankcionišu i odstranjuju iz državne službe”²⁰⁸, a posledice njihovog nerada trpe i građani koji su očekivali pomoć, ali i savesni službenici državne uprave koje javnost često poistovećuje sa njihovom neodgovornim i nestručnim kolegama.

Sumirajući rezultate u 2009. godini Ombudsman je u Izveštaju sačinio niz predloga Skupštini Srbije. Kjučni je da se Vlada Srbije i drugi organi i organizacije pozovu da “u potpunosti sarađuju sa Zaštitnikom građana i sprovode preporuke, mišljenja i druge akte tog i drugih nezavisnih državnih organa”.²⁰⁹

Od resornih tela i institucija traži se da pojačaju odgovornost za propuste u radu državnih organa, državnih funkcionera i službenika, a da se mehanizmi unutrašnje kontrole u državnim organima jačaju u cilju internog nadzora nad ostvarivanjem prava građana. Među zahtevima Ombudsmana je i da se “obezbedi i unapredi dostupnost svih državnih organa i javnih službi građanima, ali bez diskriminacije po bilo kom osnovu”.²¹⁰ Ombudsman je uočio i da radnicima, izmenom legislative, treba osigurati da više ne snose loše posledice nepoštovanja zakona, čemu pribegavaju njihovi sadašnji i bivši poslodavci, a da se istovremeno ojačaju inspekcij-ski i drugi mehanizmi kontrole zakonitosti akata poslodavaca i poštovanja prava radnika, a posebno žena, osoba sa invaliditetom i pripadnika manjinskih grupa.

U kontekstu prava i interesa radnika, posebno u privatizaciono-tranzicionom periodu, svoj autoritet je, sa manje ili više uspeha, u 2009. pokušavao da ostvari i **Savet za borbu protiv korupcije**. U godišnjem izveštaju ove institucije se vrlo eksplicitno navodi nekoliko primera sistemske korupcije,

207 Godišnji izveštaj Ombudsmana za 2009.

208 Godišnji izveštaj Ombudsmana za 2009

209 B92, 16. mart 2009

210 Godišnji izveštaj Ombudsmana za 2009

posebno uzajamno povezani slučajevi JP "Železnice Srbije", "Želvoz" i "Šinvoz", te odvojeni – ali ništa manje sporedan – slučaj "Luke Beograd". Preduzimajući mere iz svog delokruga, Savet za borbu protiv korupcije tako se suočio sa činjenicom da ga privredni subjekti ignorišu, uskraćujući relevantne informacije i dokumente. Po zaključku, navedenom u Godišnjem izveštaju, očigledno je da Savet za borbu protiv korupcije još nema odgovarajući vlastiti autoritet, niti se, pak, Vlada trudi da podrži rad Saveta u domenu koji mu je sama poverila. To se očituje na primeru JP "Železnice Srbije" koje Savetu, uprkos brojnim zahtevima i urgencijama, nisu dostavile svu traženu dokumentaciju. Savet iz toga, između ostalog, zaključuje da je reč o posledicama nezakonite privatizacije i elementima sistemske korupcije.²¹¹ Zbog problema u dostavljanju dokumentacije i nepotpune analize, na osnovu samo samo delimično dostavljenih podataka iz "Železnica", Savet konstatuje kako u 2009. nije mogao kompletirati izveštaj, pa tu obavezu prenosi u 2010. godinu, ne odustajući od konstatacije da je reč o fenomenu sistemske korupcije.²¹²

Takođe, u posebno interesantnom slučaju kojim se Savet bavio tokom 2009. godine – Luci Beograd, konstatuje se da je na sceni "karakterističan primer dominantne sistemske korupcije u Srbiji", a i ovaj predmet će, iz skoro identičnih razloga kao i za JP "Železnice", biti kompletnije obrađen tek u 2010. godini.

O snazi autoriteta ovog Vladinog tela za borbu protiv korupcije možda najbolje govori činjenica da je Savet tokom 2009. bio izložen otvorenim pretnjama punomoćnika Luke Beograd, o čemu je predsednica Saveta Verica Barać bila prinuđena da izvesti premijera i Vladu Srbije, tražeći hitan sastanak i sa predsednikom Vlade Mirkom Cvetkovićem.²¹³

Prenoseći se u 2010. godinu slučaj Luke Beograd dodatno je sredinom marta iskomplikovan i sa sumnjom u korupciju dodatno proširen u sferu potencijalnog kriminala. Naime, tzv. kontroverzni biznismen Stan-ko Subotić Cane, za kojim je Srbija raspisala poternicu jer je optužen za šverc cigareta 90'-ih godina prošlog veka, u emisiji TV B92 "Intervju s

211 Godišnji izveštaj Saveta za borbu protiv korupcije

212 Godišnji izveštaj Saveta za borbu protiv korupcije

213 <http://www.antikorupcija-savet.sr.gov.yu/view.jsp?articleId=611>

Jugoslavom Ćosićem” tvrdio kako je Miroslavu Miškoviću i Milanu Beku dao 50 miliona evra za kupovinu Luke Beograd (i Večernjih novosti).²¹⁴ I ovaj događaj samo je dodatno podgrejao već otvorene sumnje i tvrdnje da u procesu privatizacije Luke Beograd i potonjih intrigantnih odluka o promeni namene zemljišta i izmenama Generalnog urbanističkog plana (GUP) “nisu čista posla”. Savet za borbu protiv korupcije je 17. novembra 2009. od Skupštine Grada Beograda tražio odluku o izmenama GUP i prenameni zemljišta u Luci Beograd nakon kupovine Luke.²¹⁵

Takođe, u nastojanjima da koriguje Vladine loše poteze koji mogu dovesti do bitnih poremećaja i nezakonitosti na tržištu, Savet za borbu protiv korupcije u novembru je predložio Vladi da menja Zakon o zaštiti konkurencije, čija primena je počela 1. novembra 2009. Savet ističe da je novim zakonom oslabljena pozicija Komisije za zaštitu konkurencije, a da su ojačana diskreciona ovlašćenja Vlade u primeni antimonopolskih propisa. Savet za borbu protiv korupcije je ocenio da se slabljenje pozicije Komisije ogleda u mogućnosti da se smeni član Saveta ili predsednik Komisije “prostim glasanjem u Skupštini, na predlog skupštinskog odbora”, dok je prethodnim zakonom uslov za glasanje o njihovoj smeni bio potpis najmanje 20 poslanika. Vladi se, kako je ukazao Savet, daju široka ovlašćenja u dodeli specijalnih povlastica učesnicima na tržištu, o kojima Komisija nema priliku da se izjasni. “Ukoliko je Vlada zaista u raljama privatnih interesa, kao što to tvrde mnogi posmatrači ovdašnjih prilika, onda će iskoristiti novostečeno zakonsko pravo da dodeljuje povlašćeni položaj zainteresovanim tajkunima, a to će vrlo brzo izaći na videlo”, naveo je Savet u analizi Zakona o zaštiti konkurencije.²¹⁶

Savetu za borbu protiv korupcije i u 2010. godini predstoji teška bitka da, u opštem društvenom interesu, ukaže na već postojeću korupciju u sistemu i institucijama i preventivno deluje da je spreči tamo gde je to moguće. Za ovakve aktivnosti nikad nije nedostajala verbalna naklonost tzv. političke elite, ali se nameće pitanje: gde je granica do koje važi politička i institucionalna podrška, a odakle počinje licemerje vlasti i državne

214 B92, 15. mart 2010

215 Godišnji izveštaj Saveta za borbu protiv korupcije

216 Agencija *Beta*, 18. oktobar 2009.

uprave i delovanje raznih političko-finansijskih lobija, čiji je zajednički cilj da se zadrži *status quo*?

Srbija je tek 2004. godine, mahom na zahtev Međunarodne zajednice i domaćih nevladinih organizacija, dobila Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Za kratko vreme **poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti**, Rodoljub Šabić je uspeo da demistifikuje određene slojeve vlasti i da javnosti obelodani informacije koje su bile tretirane kao tajna. Šabić kaže da "afirmacija ideje o slobodnom pristupu informacijama nije išla lako i bez problema ni u državama sa mnogo dužom demokratskom tradicijom. Za ovih šest godina kod nas otpor je takođe više nego evidentan. Ali, ima pomaka nabolje. I to nije samo moja subjektivna ocena. Mnogo je relevantnije što nezavisni eksperti i monitori iz EU ili SE ocenjuju da smo postigli verovatno najveći napredak kad je reč o zemljama u neposrednom okruženju. I još je važnije što građani sve većim brojem žalbi potvrđuju ne samo poverenje u instituciju, nego i želju i nameru da se koriste pravom koje im po Ustavu i zakonu pripada".²¹⁷

Statistički posmatrano intervencija poverenika dala je pozitivan rezultat u oko 94% slučajeva. U zemlji kakva je naša, kaže Šabić, u kojoj se javno govori o milion i po neizvršenih sudskih odluka ili o tome da samo nešto preko 5% pravosnažno utvrđenih novčanih potraživanja bude i naplaćeno, procenat od 94% mogao bi da daje pravo na zadovoljstvo. Ali, nije sve u statistici, jer kako ističe Šabić "U onih preostalih 6% često se kriju informacije za koje je javnost s pravom pokazivala veliki interes. A osim toga, sama činjenica da makar i u relativno malom procentu organi vlasti ne postupaju po odluci drugog nadležnog organa, koja je po zakonu obavezujuća, i da to rade bez sankcija i bez rizika da će biti prinuđeni da postupe po odluci, predstavlja poziv na kršenje zakona".²¹⁸ Za šest godina postojanja ovog tela ostvaren je velik pomak ne samo u svesti javnosti, već i zvaničnih institucija. Više od dve trećine intervencija poverenika daju rezultat i bez potrebe da se donosi formlano rešenje, odnosno nalog. Naime, kako ističe Šabić, organi vlasti već na zahtev da se izjasne povodom

217 Akter, 15. mart 2010.

218 Isto

žalbe obaveštavaju poverenika da će dati, i daju tražiocu informaciju koju su prethodno uskratili.²¹⁹

Ako neki organ ne izvrši nalog poverenika, on može biti samo prekršajno gonjen. Kazne iznose od 5.000 do 50.000 dinara. Mnogi misle da su kazne male, ali još veći problem je što se praktično i ne izriču. Poverenik, međutim, nema ovlašćenja da sam pokreće prekršajni postupak, a vlada, odnosno nadležno ministarstvo to često ne čine. Šabić ističe da je državna administracija najzatvorenija i da bi idealan način za što veći pristup informacijama zvanične web prezentacije.

Šabić takođe ističe da je neophodno menjati Zakon o slobodnom pristupu informacijama, zbog zaštite insajdera, whistle blowers-a, duvača u pištaljku. Reč je o ljudima, koji radi zaštite javnog interesa i borbe protiv korupcija i zloupotreba otkriju javnosti određene stvari i dođu u sukob sa (ne)formalnim pravilima o čuvanju "tajni" i zato snose posledice. Takve ljude treba zaštititi od bilo kakvih neprijatnih konsekvenci, za šta se poverenik zalaže već godinama.

Predsednik "Transparentnosti Srbija" dr Vladimir Goati ističe da je "Vlada dužna da izvrši sva rešenja poverenika. A ona ništa ne radi. To je loša poruka svim državnim organima. Ako vlada ne prione na rešavanje tog problema, onda skupština treba da razmatra odgovornost nadležnih zbog neizvršenja zakonskih obaveza".²²⁰ Očigledno je da ne postoji politička volja i da je ponašanje vlade jedan od uzroka zabrinjavajućeg porasta broja neizvršenih poverenikovih rešenja, jer nije reč o Zakonu već o ponašanju države.

219 Isto

220 Isto

Pokrajinski ombudsman

Petru Teofiloviću, prvom vojvođanskom ombudsmanu, istekao je mandat tokom godine. Za novog ombudsmana poslanici pokrajinske skupštine izabrali su u oktobru 2009. godine dr Dejana Janču, a dva maseca kasnije, na sednici pokrajinskog parlamenta izbrana su i tri njegova zamenika: Dragomir Sekulić, Stevan Arambašić (opšte nadležnosti) i Eva Vukašinović (zaštita prava nacionalnih manjina).

Tokom godine, Pokrajinski ombudsman je sproveo kampanju pod nazivom „Pokrajinski ombudsman sa vama“ kako bi upoznao građane Vojvodine sa svrhom postojanja, nadležnostima načinom rada i radom Pokrajinskog ombudsmana. U toku kampanje vršena je i anketa čije je preliminarne rezultate u Skupštini grada Novog Sada javnosti predočio Petar Teofilović. Tom prilikom Teofilović je naveo da su građani, koji su u 44 vojvođanske opštine prisustvovali tribinama Pokrajinskog ombudsmana, rad ove institucije ocenili sa 3.6, na skali od 1 do 5, a da su osobe koje su direktno, dakle, u svojstvu stranke, saradivali sa Ombudsmanom tu saradnju ocenile još povoljnije – 4.48. Na završnoj tribini u Novom Sadu rečeno je da se građani u skoro 90 odsto slučajeva obraćaju Ombudsmanu zato što ne poznaju svoja prava. Nakon bezuspešnog lutanja po raznim službama i šalterima, oni se obraćaju i kod Ombudsmana raspituju kako da ostvare svoja prava.

U saradnji sa Skupštinom Vojvodine, Pokrajinski ombudsman je u prvoj polovini godine organizovao okrugli sto na temu „Rodni aspekti svetske ekonomske krize i ostvarivanje ljudskih prava žena u APV“. U raspravi je istaknuto da do sada niko nije iz ugla rodne ravnopravnosti pominjao svetsku ekonomsku krizu, iako praksa pokazuje da su žene jedna od prvih žrtvi, da se produbljuje rodni jaz, povećava siromaštvo i nasilje nad ženama, da raste otvorena diskriminacija, mobing, strah, da žene raspolažu sa sve manje dohotka, da se pogoršavaju radni uslovi i da su žene, češće nego muškarci, zastupljene u kategoriji slabije plaćenih poslova. Učesnici okruglog stola su zatražili i od poslodavaca i od države da teret ekonomske krize ravnomernije raspodele na muškarce i žene, te da se očuvaju stečena prava i postave temelji za unapređenje rodne ravnopravnosti.

U toku svojih redovnih aktivnosti predstavnici Pokrajinskog ombudsmana obišli su Okružni zatvor u Novom Sadu i Kazнено-popravne zavode u Sremskoj Mitrovici i Somboru. Neposredan povod za posetu bile su predstavke lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Predstavnici ombudsmana su utvrdili da se prava pritvorenika krše i to skraćivanjem dužine trajanja poseta i šetnji, da je zdravstvena zaštita neadekvatna, da osuđenici često ne dobijaju lekove koji su im propisani i da im je otežano nabavljanje istih o vlastitom trošku, da je zbog nedostatka materijalnih sredstava kvalitet ishrane slab, što uz veliku koncentraciju ljudi i neadekvatne higijenske uslove dovodi do slabljenja imuniteta lica na izdržavanju kazne. Prema saznanjima Ombudsmana, do kršenja prava pritvorenika dolazi usled nedostatka finansijskih sredstava. Stoga je nadležnim državnim organima preporučeno da preduzmu neophodne aktivnosti kako bi se licima lišenim slobode obezbedilo poštovanje njihovih prava.

Tokom godine Ombudsman je obilazio i policijske stanice u Vojvodini i ustanovio da su u veoma malom broju stanica zadovoljeni standardi propisani za prostorije namenjene policijskom zadržavanju u trajanju od 24 časa. Zadržanim licima nije obezbeđena ishrana ni u jednoj policijskoj stanici, u najvećem broju prostorija nema prirodnog svetla, nema sopstvenog sanitarnog čvor, u nekima nema grejanja a samo je mali broj prostorija pod video nadzorom. U onim policijskim stanicama gde postoji samo jedna prostorija za zadržavanje postavlja se pitanje istovremenog zadržavanja osoba različitog pola. O rezultatima i uvidima koje je stekao obilaskom policijskih stanica Pokrajinski ombudsman je obavestio MUP Republike Srbije.

Kako bi stekli što potpuniji uvid u položaj Roma predstavnici ombudsmana obilazili su tokom godine i romska naselja u Vojvodini, i to u Apatinu, Senti, Rumi, Novom Sadu i Zrenjaninu. Problem svih naselja je u tome što se nalaze van ili na samom obodu naseljenih mesta, skoro sva naselja su izgrađena u blizini deponija i imaju velikih problema sa osnovnom infrastrukturom, dakle nedostatkom vode, električne energije, kanalizacije, asfaltiranih puteva. Od sedam naselja koje su predstavnici pokrajinskog ombudsmana obišli u najtežoj situaciji je naselje u Rumi, u kojem, osim jedne slomljene česme, nema ni vode, ni struje, ni izgrađenog puta.

Najbolja situacija je u apatinskom naselju u kome postoji obdanište i ambulanta, a za učenike je organizovan prevoz do škole. Kuće su od čvrstog materijala, imaju vodu i struju, a celo naselje je asfaltirano.

Treba reći da je Pokrajinski ombudsman podržao održavanje Povorke ponosa, istučići da je održavanje javnih skupova LGBT populacije civilizacijsko dostignuće. Kao udar na osnove demokratije Ombudsman je ocenio povlačenje Predloga zakona o zabrani diskriminacije. U saopštenju izdatog tim povodom se ističe da je do povlačenja došlo u poslednjem trenutku, bez opravdanog razloga i pravnog obrazloženja. Zakone bi, po mišljenju Pokrajinskog ombudsmana, trebalo donositi, dopunjavati i opozivati u interesu svih građana, a ne pojedinih društvenih grupa ili zbog formalnog zadovoljavanja uslova za ulazak u proces prijema u članstvo EU.

Tokom godine Pokrajinski ombudsman je u nekoliko navrata osuđivao grafite kojima se širi govor mržnje, te nasilje nad pripadnicima manjina. Zainteresovan za očuvanje skladnih međuetničkih odnosa, Pokrajinski ombudsman je izrazio želju da se uključi u izradu strategije koja bi doprinela razvoju tolerancije i zajedničkog života u višetetničkoj Vojvodini.

V

Sloboda vere

Verska prava i slobode

Pravna regulativa

Odnos vlasti prema verskim slobodama i dalje je problematičan zbog neustavnog karaktera Zakona o crkvama i verskim zajednicama²²¹, kao i zbog proizvoljne primene ovog Zakona od strane Ministarstva vera Republike Srbije. Ovakvu ocenu susretali smo u izveštajima nezavisnih tela Saveta Evrope, OEBS-a, Venecijanske komisije i Stejt departmenta, koji su ukazivali na protivustavne odredbe Zakona o crkvama i verskim zajednicama, kao i diskriminatorne odredbe podzakonskog akta Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica²²².

Ministarstvo vera nebrojeno je puta naglašavalo da registracija verskih zajednica ne predstavlja uslov za ostvarivanje njihovih prava. Poslednji stav člana 7. Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica glasi: „Verska organizacija koja nema prijavu i koja ne želi da se upiše u Registar uživa verske slobode na osnovu Ustava i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodama veroispovedanja, u skladu sa čl. 1, 2. i 5. Zakona, osim ako je njeno delovanje u suprotnosti sa članom 3. Zakona.“ Iako registracija nije obavezna za verske zajednice, one koje se ne registruju suočavaju se sa značajnim problemima prilikom otvaranja bankovnog računa, kupovine ili prodaje imovine, ili štampanja svoje literature. Zakoni o porezu i porezu na imovinu garantuju izuzimanje od poreza na imovinu i dodatnu vrednost samo registrovanim zajednicama. Njihova implementacija dozvoljava registrovanim zajednicama povraćaj poreza na dodatnu vrednost uključujući i retroaktivno do januara 2005. godine.

Pojedine nevladine organizacije su već ukazale na značaj koji upis u Registar ima u ostvarivanju prava verskih zajednica na informisanje koje

221 „Službani glasnik RS“, br. 36/2006

222 „Službeni glasnik RS“, br. 64/2006

je definisano u Opštem obavezujućem uputstvu emitera (Kodeks ponašanja emitera) Republičke radiodifuzne agencije. U delu ovog propisa RRA koji se odnosi na tretman religije i verske programe, uputstva za emitere vezana za zaštitu crkava i verskih zajednica odnosno se isključivo na „priznate crkve i verske zajednice“: zabrana diskriminatornog i uvredljivog tretiranja verskih shvatanja i učenja, obaveza sprečavanja omalovažavanja, vređanja i ismejavanja simbola i učenja, obaveza utvrđivanja kvota verskog sadržaja, trajanja ove vrste programa proporcionalno procentu zastupljenosti pripadnika u ukupnom stanovništvu itd. U istom odeljku Opšte obavezujućeg uputstva, u delu koji se odnosi na „sekte, fundamentalizam, terorizam“, RRA propisuje sledeće: „Emiteri moraju da prave jasnu razliku između priznatih crkvi i verskih zajednica, s jedne, i sekti, s druge strane. Svoje programe, u okviru ustanova javnih radiodifuznih servisa i mimo njih, mogu imati samo crkve i verske zajednice registrovane kod Ministarstva vera. O sektama se može govoriti samo u kontekstu analize društvenih procesa.“

Centar za razvoj civilnog društva smatra da je „sistemska reprodukovanje nejednakog pristupa organa vlasti verskim zajednicama“²²³ nastavljeno usvajanjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja²²⁴ 31. avgusta 2009. godine. Naime, odredbama ovog Zakona predviđen je rad Nacionalnog prosvetnog saveta koji se sastoji od 43 člana koje bira Narodna skupština na vreme od šest godina. Među članovima Saveta, pored članova iz reda akademika, nastavnika univerziteta, nastavnika fakulteta koji obrazuju nastavnike razredne nastave itd., nalazi se i „član iz reda Srpske pravoslavne crkve, sa liste kandidata koju podnosi ova crkva“, kao i „član iz reda tradicionalnih crkava i verskih zajednica, osim Srpske pravoslavne crkve, sa liste kandidata koju zajednički podnose ove crkve i verske zajednice“.

Ovim odredbama Zakona o osnovama sistema obrazovanja privileguje se samo jedna od privilegovanih sedam „tradicionalnih“ crkava i verskih zajednica. Jedno mesto u Savetu predviđeno je za člana iz reda Srpske

223 *Verske slobode u Srbiji: stanje, prepreke, mogućnosti*, (ur. Vladimir Ilić), Zrenjanin:

Centar za razvoj civilnog društva, 2009. str. 79.

224 „Službeni glasnik RS“, br. 72/2009

pravoslavne crkve. Oko drugog mesta u Savetu dogovara se preostalih šest tradicionalnih crkava i verskih zajednica, dok ostale netradicionalne crkve i verske zajednice, bile zavedene u spornom Registru crkava i verskih zajednica ili ne, ostaju potpuno obespravljene po pitanju učešća u radu ovog tela.

Prilikom posete u aprilu 2009. godine Asma Jahangir, Specijalni izveštilac UN za slobodu veroispovesti i verovanja, preporučila je pojednostavljenje procedure za registraciju verskih grupa. Ministarstvo vera je okarakterisalo zakon kao simptomatičan za zemlje u tranziciji i usmerilo se na praćenje primene zakona. Na „tranzicioni karakter“ Zakona o crkvama i verskim zajednicama, krajem 2008. godine, tokom posete Jehovinim svedocima, ukazao je pomoćnik ministra vera Dragan Novaković izjavom „da je nesporna potreba da se neke stvari iz dosadašnje prakse menjaju, zbog čega se sa posebnom pažnjom proučavaju efekti primene Zakona o crkvama i verskim zajednicama ...“²²⁵ Sličnu konstataciju izneo je i državni sekretar Ministarstva vera tokom razgovora sa predstavnikom Političkog odeljenja Ambasade SAD u Beogradu, rekavši „da je izvesno da je reč o tranzicionom zakonu, ali da tako kratko vreme (tri godine!) nije dovoljno da bi se realno sagledali nedostaci i uvažile opravdane primedbe. Uočeni nedostaci će, ukoliko ih ima, biti uklonjeni kada sve realno bude sagledano, ali o izmenama je još prerano govoriti.“²²⁶

Restitucija svojine verskih zajednica kompleksan je problem za većinu verskih zajednica jer zakon koji uređuje ovu oblast uređuje uslove, način i postupak vraćanja imovine koja je oduzeta od crkava i verskih zajednica primenom propisa o agrarnoj reformi, nacionalizaciji, sekvestraciji i drugih propisa koji su doneseni i primenjivani u periodu od 1945. godine. Ova odredba Zakona o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama²²⁷, koji je donet 2006. godine, kritikovana je najviše od strane Jevrejske zajednice i Islamske zajednice, čija je imovina konfiskovana u periodu pre 1945. godine. Jevrejskoj zajednici je oduzeta imovina tokom

225 U poseti Jehovinim svedocima, Ministarstvo vera Republike Srbije, 18. decembar 2008.

226 Erik Kolings u Ministarstvu vera, Ministarstvo vera Republike Srbije, 28. oktobar 2009.

227 „Službeni glasnik RS“, br. 46/2006

Drugog svetskog rata, dakle pre 1945. godine, a posle 1941. godine, te se na ovaj način legitimizuju odluke kvinsliške „Nedićeve“ vlade.

Međutim, činjenica je da je postignut napredak u restituciji verske imovine konfiskovane 1945. godine i kasnije. U toku roka od dve godine za podnošenje zahteva za restituciju (od 1. oktobra 2006. do 30. septembra 2008. godine) sve crkve i verske zajednice podnele su Direkciji za restituciju 3049 zahteva za povraćaj imovine. Srpska pravoslavna crkva podnela je najviše zahteva 1619, dok su među ostalim tradicionalnim verskim zajednicama najviše zahteva podnele Jevrejska zajednica (520), Rimokatolička crkva (467) i Slovačka evangelička crkva a.v. (236). Prema rečima direktora Direkcije za restituciju, od 32.500 hektara šuma i šumskog zemljišta crkva i verskim zajednicama je vraćeno 12.000 hektara, od 49.606 hektara poljoprivrednog zemljišta predato je 3.000 i od 1.263 građevinskog zemljišta, oko tri hektara. Predato je i 12 od traženih 1.297 stanova i 26 od traženih 712 poslovnih objekata. Država će morati da vrati i 240 crkvenih grobalja i oko 145 matičnih knjiga.²²⁸

Član 44. Ustava Republike Srbije proklamuje da su crkve i verske zajednice ravnopravne i odvojene od države. Prema članu 11. najvišeg pravnog akta, Republika Srbija je svetovna država, u kojoj su crkve i verske zajednice odvojene od države, a nijedna religija ne može se uspostaviti kao državna ili obavezna. Pomenute odredbe najvišeg pravnog akta potvrđene su Zakonom o crkvama i verskim zajednicama, tačnije članovima 2 i 6, u kojima se potvrđuje nepostojanje državne religije i ravnopravnost crkava i verskih zajednica.

O problemu privilegovanja nekolicine od svih „subjekata verske slobode“ već se dugo i neprestano polemiše. Postojanje sedam „tradicionalnih crkava i verskih zajednica“ direktno je u suprotnosti sa ne samo pomenutim odredbama Ustava Republike Srbije, već i sa brojnim međunarodnim normama i ratifikovanim dokumentima o poštovanju ljudskih prava. Kritiku ovakvih zakonskih rešenja izneli su i OEBS, Savet Evrope i Venecijanska komisija izražavajući stav da pojedini članovi Zakona o crkvama i verskim zajednicama nisu u skladu sa Evropskom poveljom o ljudskim pravima.

228 *Politika*, 19. avgust 2009. godine

U skladu sa iznetim, Koalicija za sekularnu državu apelovala je na Ustavni sud, 24. aprila 2009. godine, da po njenom zahtevu, podnetom godinu dana ranije, oceni da li određene odredbe Zakona o crkvama i verskim zajednicama krše ustavne garancije o odvojenosti crkve i države i ravnopravan tretman.

Incidenti

Neosporno je da je reagovanje policije bolje nego tokom ranijih perioda, ali bolju reakciju organa Ministarstva unutrašnjih poslova i dalje često ne prate podnošenje krivičnih prijava niti odgovorajuće reakcije tužilaštva.

Policija je 8. januara 2009. godine odbranila ljude koji su u Pentekostalnu crkvu u Beogradu doveli svoju decu na podelu božićnih paketića. Mediji su, 30. marta 2009. godine, izvestili da je grupa mladića u noći 28. marta bezuspešno pokušala da ukloni raspeće sa Rimokatoličke crkve u Temerinu. Policija je izvršila istragu, ali niko nije uhapšen. Na pravoslavnom groblju u Staparuu, selu u blizini Sombora, tokom noći 31. maja 2009. godine oštećeno je 713 spomenika. Policija je 6. juna uhapsila jednu osobu iz Staparua pod sumnjom da je oštetila nadgrobne spomenike. Međutim, lokalno stanovništvo je izrazilo sumnju da je jedna osoba mogla da izazove toliku štetu.

Takođe, u noći između 31. maja i 1. juna i ponovo u noći između 6. i 7. juna 2009. godine, porušeni su nadgrobni spomenici na Jevrejskom groblju u Subotici. U saopštenju za javnost Saveza jevrejskih opština Srbije izražen je najenergičniji protest povodom ovog incidenta, ali je i upozoreno na to da se vandalizam događa uoči komemoracije jevrejskim žrtvama fašističkog terora u Subotici i sednice Radne grupe za međunarodnu saradnju u oblasti obrazovanja, sećanja i istraživanja Holokausta u Oslu, na kojoj učestvuje i delegacija Srbije. U saopštenju se ističe: „Očekujemo brzu i efikasnu akciju nadležnih organa, umesto uobičajeno nemuštih saopštenja o izolovanim postupcima grupica alkoholiziranih maloletnika, i tome slično“.²²⁹

²²⁹ Saopštenje za javnost, Savez jevrejskih opština Srbije, 11. septembar 2009. godine

U noći između 12. i 13. septembra 2009. godine, ispred zgrade biskupije Evangeličke crkve, na Trgu reformacije u Subotici, porušen je spomenik Martinu Luteru od strane nepoznatih počinitelja. Povodom ovog incidenta reagovalo je i Ministarstvo vera Republike Srbije saopštenjem za medije u kome se oštro osuđuje ovaj vandalski čin.²³⁰

Tokom Božićnog sajma knjiga koji je organizovan u Domu sindikata u Beogradu, Savez jevrejskih opština Srbije je opet bio prinuđen da izda javno saopštenje u kome ukazuje na prodaju antisemitskih knjiga kao što su „Protokoli sionskih mudraca“, „Jevrejsko ritualno ubistvo“, „Adske protuve“, „Ajnštajn i Frojd – dva lažna jevrejska velikana“, „Beseda o antisemitizmu igumana Ganadija“, „Judeo bankari podjarmili Evro-Ameriku“, „Kraljevstvo Hazara“, „Protiv Jevreja – Sv. Jovan Zlatousti“, „Vladari u senici“, „Zagonetka sionskih mudraca“ Olega Platonova sa novim prevodom „Protokola“, „Zavera protiv Hrista“ ... U saopštenju je izneto očekivanje da protiv odgovornih za ovako flagrantno i otvoreno širenje nacionalne, verske i rasne mržnje bez oklevanja budu preduzete sve raspoložive zakonske mere.²³¹

Male verske zajednice, netradicionalne i po pravilu neregistrovane, kao i tokom prethodnih perioda, u javnosti su kontinuirano izložene stigmatizaciji i diskriminaciji. U periodu koji obuhvata ovaj izveštaj naročito su simptomatični medijski nastupi Zorana Lukovića, glavnog inspektora kriminalističke policije MUP-a Srbije. Inspirisan ocenom Centra za porodični smeštaj dece i omladine da je hraniteljska porodica iz Obrenovca koja pripada Jehovinim svedocima uspešna u starateljstvu, u novinskom članku koji je objavio 27. marta 2009. godine navodi da su jehovini svedoci „hermetička sekta“ čijim članovima ne bi trebalo dozvoliti da usvajaju decu ili da im budu staratelji. U kontekstu slučaja iz Obrenovca, Zoran Luković je pomenuo monstruozi zločin u Banovcima iz 2007. godine, tvrdeći da je „njihova satanistička pozadina svesno ili nesvesno prikrivena“. Ovde je neophodno napomenuti da ni Ministarstvo vera, ni policija, ni sud, nisu pronašli elemente satanizma u pomenutom zločinu počinjenom u Banovcima. I ranije je Luković izjednačavao protestantske crkve sa

²³⁰ Saopštenje za medije, Ministarstvo vera Republike Srbije, 15. septembar 2009. godine.

²³¹ Saopštenje za javnost, Savez jevrejskih opština Srbije, 18. decembar 2009. godine

„satanističkim sektama“. Jehovini svjedoci su u martu 2009. godine protiv Lukovića podneli tužbu za klevetu Prvom opštinskom sudu u Beogradu, koja je odbijena uz objašnjenje da Jehovini svjedoci nisu uspeli da pokažu da je Luković nameravao da ih uvredi, nakon čega je usledila žalba Jehovinih svjedoka na ovu odluku Prvog opštinskog suda u Beogradu.

Dnevni list *Kurir* je 24. januara 2010. godine objavio tekst pod nazivom „U sektama 200.000 Srba!“ u kome se tvrdi da „Srbijom hara više od 150 sekti, od satanističkih do hinduističkih“. U tekstu se daje i potpuno proizvoljan spisak verskih zajednica, među kojima se pominju neke tradicionalne verske zajednice poput Slovačke evangeličke crkve, kao i neke neregistrovane verske zajednice, uz aluziju da su to sekte. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, dva dana nakon objavljivanja teksta reagovao je saopštenjem za javnost u kome se apelovalo „da je pominjanje malih verskih zajednica kao „sekti“ i „satanističkih“ govor mržnje koji podstiče česte napade na njihove pripadnike i pripadnice.“²³² Takođe je ukazano na činjenicu da se izjave glavnog inspektora SUP Beograd Zorana Lukovića koje su navedene u tekstu mogu okarakterisati kao govor mržnje, te se apeluje Ministarstvu unutrašnjih poslova da je dužno da odreaguje na neodgovorno ponašanje svojih činovnika.

Kada je reč o verskoj diskriminaciji koju sprovode funkcioneri državnih institucija, neophodno je pomenuti i slučaj Opštine Žitorađa. Koalicija nevladinih organizacija, polovinom februara 2009. godine, reagovala je na protivustavnu i diskriminativnu praksu opštine Žitorađa koja već tri godine pomaže isključivo novorođenčad krštenu u crkvi i mladoženje mlađe od 30 godina. Uvažavajući pravo bilo koje crkve i verske zajednice da deli bilo kakvu pomoć, ova nevladina organizacija ukazivala je na činjenicu da je novac iz opštinskog budžeta dat na raspolaganje samo jednoj verskoj zajednici. Sporna odluka, predložena od doskorašnjeg predsednika opštine Žitorađa Staniše Đokića iz Nove Srbije, koja je, prema njegovim rečima, imala za cilj pospešivanje rađanja, kritikovana je po nekoliko osnova. Prvo, među poreskim obveznicima, čijim se novcem finansira ova akcija crkve, ima pripadnika drugih veroispovesti, kao i ateista; drugo, postoje

232 *Diskriminacija malih verskih zajednica, Saopštenje za javnost, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 26. januar 2010. godine*

institucije u opštinskoj upravi koje su oformljene kako bi se bavile tim poslom, poput centra za socijalni, pa i sama opština može obavljati taj posao.²³³

Internacionalizacija verske diskriminacije

Kao i u prethodnim periodima, državni organi ne reaguju na kontinuiranu internacionalizaciju problema zaštite verskih prava nacionalnih manjina u Republici Srbiji. Fizički obračuni i upotreba vatrenog oružja u sukobima muslimanskih frakcija u Sandžaku, kao i susreti čelnika Islamske zajednice u Srbiji sa ambasadorima SAD, Irana, Austrije i misije OSCE, pokazuju da se u inostranstvu uočava senzitivnost pitanja ostvarivanja manjinskih nacionalnih i verskih prava islamskih vernika među etničkim Bošnjacima u Sandžaku.

Pored problema vezanih za ostvarivanje prava etničkih Bošnjaka islamske veroispovesti, postoji i problem ostvarivanja verskih prava etničkih Vlaha pravoslavne veroispovesti.

Nakon što je opština Negotin zaustavila izgradnju hrama Rumunske pravoslavne crkve u Malajnici, jer je inspekcija utvrdila da nije reč o kulturno-umetničkom objektu, kao što su predstavnici rumunske zajednice naveli u zahtevu za izgradnju, isprovocirani ovom odlukom protestovali su predstavnici udruženja „Nova desnica“ ispred ambasade Srbije u Bukureštu.²³⁴ Ubrzo zatim, rumunski ambasador Jon Makovej i ataše za kulturu Ambasade Rumunije u Srbiji susreli su se sa opštinskim rukovodstvom Negotina. Ukazujući na slučaj sveštenika Rumunske pravoslavne crkve Bojana Aleksandrovića iz sela Malajnica, ambasador je izneo bojazan da je ponovo reč o nečem sličnom.²³⁵ Uspostavljen je dogovor da rušenja teme-

²³³ *Borba*, 16. februar 2009. godine

²³⁴ *Danas*, 2. februar 2009. godine

²³⁵ Donošenje Rešenja o rušenju objekata (crkva, zvonik i porodična kuća sveštenika Bojana Aleksandrovića) koji su vlasništvo Društva za kulturu Vlaha-Rumuna Srbije "Pravoslavni Rumuni", započelo je još 2005. , da bi se krajem 2006. godine rešenjem tadašnjeg ministarstva za kapitalne investicije ukinula. O ovom slučaju videti: *Saopštenje*, Odbor za ljudska prava Negotin, 26. januar 2005.

lja neće biti dok se ne dogovore Srpska pravoslavna crkva i Rumunska pravoslavna crkva.

Slučaj spornog pravnog statusa Rumunske pravoslavne crkve davno je stekao internacionalni značaj. Rezolucijom Parlamentarne skupštine Saveta Evrope od 1. oktobra 2008. godine, državi Srbiji je naloženo da aktivno pomogne poboljšanju nacionalnih prava Rumuna i zatraženo je da se jasno precizira odnos državnog i kanonskog prava, pošto se priznavanje Rumunske pravoslavne crkve vezuje za dobijanje saglasnosti Srpske pravoslavne crkve. Ministar spoljnih poslova Kristijan Dijakonesku ocenio je krajem 2008. godine pred Odborom za spoljnu politiku rumunskog parlamenta da je položaj rumunske zajednice u Timočkoj krajini „posebno zabrinjavajući“. Naglasio je da „prava koja se osiguraju srpskoj manjini u Rumuniji treba da se primenjuju u koliko-toliko sličnoj formi i u Srbiji“. Diakonesku je, u vezi s položajem Rumuna u istočnoj Srbiji, rekao i da je „neprihvatljivo što ne mogu da otvore jednu crkvu“.²³⁶

Vlada Srbije već godinama odbija da uzme na znanje predlog Izvršnog Veća Vojvodine da se Rumunska pravoslavna crkva (i rusinska Grkokatolička crkva) uvrste među „tradicionalne crkve i verske zajednice.“ Prema Pravilniku o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, ova (protivustavna i nelegalna) saglasnost SPC jeste neophodna za registrovanje druge verske zajednice. Stav 2. člana 2. Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica glasi: „U saglasju sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Registar se upisuje i odgovarajuća organizaciona jedinica Rumunske pravoslavne crkve u Banatu“. Ceo niz relevantnih međunarodnih tela, od Venecijanske komisije do Visokog komesara za ljudska prava Saveta Evrope, ocenio je da je ovakvo traženje saglasnosti jedne crkve za ostvarivanje registracije druge crkve sasvim neprihvatljivo.

Takođe, nijedan državni organ, osim Ministarstva vera, nije reagovao na nedavno obraćanje Hrišćanske adventističke crkve međunarodnim organizacijama i ambasadama SAD, Britanije i Austrije, od kojih se tražila bar minimalna zaštita od fizičkog zlostavljanja adventističkih vernika.

Većinska crkva u Srbiji

Tokom cele 2009. godine, kao i ranije, Srpsku pravoslavnu crkvu potresala je snažna institucionalna kriza izazvana dugim odsustvom patrijarha Pavla sa svoje funkcije. Nakon dve godine hospitalnog lečenja, patrijarh Pavle je preminuo 15. novembra 2009. godine, a period njegovog odsustva sa patrijaršijskog trona obeležen je brojnim neslaganjima episkopa po opet brojnim pitanjima važnim kako za samu crkvu, tako i za „državu i narod“.

Najupadljivija razmirica iz 2008. godine, na relaciji episkop raško-prizrenski Artemije – Sinod Srpske pravoslavne crkve, nastavljena je i tokom 2009. godine. Nakon sukoba oko važenja i primene Memoranduma o obnovi porušenih svetinja na Kosovu i Metohiji koji je obeležio prethodnu godinu, vladika Artemije nastavio je sa oštrim kritikama kako države Srbije, tako i samog Sinoda Srpske pravoslavne crkve, što se moglo videti u „slučaju Crna Reka“.

Nakon objavljivanja teksta u nedeljniku „Vreme“ o brutalnom lečenju narkomana u Duhovno rehabilitacionom centru Crna Reka²³⁷ pojavili su se i šokantni snimci zlostavljanja štíćenika koje su preneli svi mediji. Usledilo je podnošenje krivične prijave od strane zaštitnika građana protiv devet lica zbog nadrilekarstva, nadriapotekarstva i nanošenja teških fizičkih povreda štíćenicima, zatim je Ministarstvo zdravlja uputilo inspekciju, a Opštinsko javno tužilaštvo u Tutinu je podnelo zahtev za sprovođenje istrage protiv upravnika Centra protojereja Branislava Peranovića i njegovog zamenika đakona Nemanje Radisavljevića zbog krivičnog dela nasilja i mučenja. Sve ove inicijative imale su samo delimičnog uspeha, ali važna je reakcija Sinoda Srpske pravoslavne crkve koji je oštro osudio dešavanja u Centru i pozvao državu da sprovede istragu i kazni odgovorne.

Mediji su preneli izjavu rukovodioca Centra da nije reč o zdravstvenoj ustanovi, već o delatnosti crkve, pri Eparhiji raško-prizrenskoj uz blagoslov vladike Artemija. Sinod Srpske pravoslavne crkve je saopštio da je sa „zaprepašćenjem i žaljenjem primio vest o brutalnom nasilju koje se

primenjuje prema obolelima od bolesti zavisnosti“ i da poziva vladiku Artemija „da odmah i bez odlaganja raspusti nelegalni stacionar“.238 Negirajući vezu sa Centrom, vladika Artemije je tvrdio da je reč o „montiranom procesu“ protiv njega lično zbog odluke da uskrati gostoprinstvo Džozefu Bajdenu, nakon čega je Vašington izvršio pritisak na vlast u Beogradu da se ta odluka promeni. Saopštenjem koje je potpisao episkop bački Irinej, Sinod Srpske pravoslavne crkve je nedvosmisleno potvrdio ingerenciju crkve nad Centrom i uputio veoma oštru kritiku na račun episkopa Artemija.239

Nekoliko meseci kasnije, u intervjuu datom dnevnom listu „Politika“, 8. septembra 2009. godine, episkop Artemije iznoseći razne optužbe na račun Srbije kao države, napao je i Srpsku patrijaršiju rečenicom: „Patrijaršija zavisi direktno od vlasti u Beogradu“. Ova izjava izazvala je reakciju episkopa Irineja koji je u istom dnevnom listu, nekoliko dana kasnije, osudio ovu „nepravednu“ i „lažnu izjavu“ vladike Artemija i izneo stav da takav nastup smatra „neprimerenim za pravoslavnog episkopa“.

Čuvar patrijaršijskog trona, mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, nastavio je sa propagiranjem antizapadnih i antievropskih stavova, koji su sastavni deo zvaničnog diskursa Srpske pravoslavne crkve već dugi niz godina. Kao novo raspeće u srpskom narodu mitropolit Amfilohije navodi sukob sa SAD i Evropskom zajednicom, a interesantna je njegova ocena da se srpska Crkva i društvo danas suočavaju sa „decom iz čudovišnog braka radikalnog sekularnog potrošačkog mentaliteta, čija je udarna pesnica NATO, i duhovne pustoši komunističko-boljševičkog ateizma“.240

Povodom Parade ponosa, koja je bila planirana za 20. septembar, mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije izdao je saopštenje za javnost u kom planiranu povorku naziva „povorkom srama“, odnosno „povorkom Sodome i Gomore“, te ukazuje na kršenje „sverodne tajne bračne ljubavi“, ali i „gaženje ljudske prirode“. I pored isticanja da „Crkva niti je ikad pozivala niti danas poziva na nasilje protiv bilo koga, pa ni protiv onih koji biraju namesto puta života – put beslovesnosti i smrti“, izjave poput

238 *Saopštenje Sinoda SPC*, Agencija FoNet, 23. maj 2009. godine

239 *Utuk na utuk*, Informativna služba SPC, 25. maj 2009. godine

240 *Danas*, 30-31. maj 2009. godine

„drvo koje ploda ne rađa seče se i u oganj baca (...) a takva je muželožnička, gej-lezbijska ljubav koja neće i ne može naslediti carstva Božjega, jer je besplodna i jalova“²⁴¹ izazvala je oštru reakciju nekoliko nevladinih organizacija koje su u zajedničkom saopštenju za javnost ukazale na licemerje mitropolitovih reči kojima je „indirektno, ali nedvosmisleno, opravdao planirano nasilje, a delom čak i pozvao svoje sledbenike da učestvuju u vršenju nasilja“.²⁴²

Tokom 2009. godine, iz Crne Gore su i dalje stizali izveštaji o incidentima koji su direktna posledica još uvek nerazrešenog sukoba između Crnogorske pravoslavne crkve i Srpske pravoslavne crkve. Tako je na primer, polovinom avgusta 2009. godine, Uprava policije Crne Gore obavestila javnost o lakšem povređivanju tri službenika cetinjske policije u incidentu na Ivanovim Koritima, nadomak Cetinja, gde su se vernici kanonski nepriznate Crnogorske pravoslavne crkve i Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve okupili kako bi u hramu preobraženja Hristovog obeležili verski praznik.²⁴³

Nešto više od dva meseca nakon sahrane patrijarha Pavla, koja će ostati upamćena po gotovo vanrednom stanju u Republici Srbiji (trodnevno-četvorodnevna žalost, preporuka Ministarstva prosvete školama i fakultetima da nerade, zaključak Vlade kojim jeporučeno poslodavcima da zaposlenima na dan sahrane omogućće plaćeno odsustvo, prisustvo žandarmerije i počasne garde na sahrani), organizovan je Izborni Sabor Srpske pravoslavne crkve, tačnije 22. januara 2010. godine. Od 34 episkopa koji su ispunjavali uslov da budu kandidovani za patrijarha, u najuži krug izbora ušli su mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, čuvar patrijaršijskog trona, episkop niški Irinej i episkop bački Irinej. Izbor episkopa niškog Irineja na funkciju 45. patrijarha Srpske pravoslavne crkve pratili su brojni komentari u javnosti da je on čovek dijaloga, svestan položaja crkve u društvu, koga odlikuju tolerancija i odmerena reč, te da je reč o

241 *Danas*, 18. septembar 2009. godine

242 *Stop licemerju Srpske pravoslavne crkve! – saopštenje za javnost*, Žene u crnom, Komitet pravnika za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 17. septembar 2009. godine

243 *Politika*, 20. avgust 2009. godine

„dostojnom nasledniku“ blaženopočivšeg patrijarha Pavla i arhijereju koji dobro poznaje društvenu stvarnost.

Međutim, samo pet dana nakon ustoličenja, patrijarh je svojom izjavom u kojoj karakteriše „filozofiju i psihologiju islama“ izazvao opravdane žestoke reakcije Islamske zajednice u Srbiji i Islamske zajednice Srbije, kao i dobrog dela građanske javnosti. „Oni kada su u manjem broju umeju da se ponašaju i da budu korektni. Kada postanu ravni po broju, onda oni već dižu glavu, a kada postanu nadmoćni i superiorni, čine pritisak ili da se iseile ili da se priđe njima. To je filozofija islama.“²⁴⁴ – reči su po kojima će biti upamćen početak mandata 45. patrijarha Srpske pravoslavne crkve.

Nakon saslušanja vladike raško-prizrenskog Artemija od strane delegacije Sinoda Srpske pravoslavne crkve i ispitivanja finsijskog poslovanja njegove eparhije, usledile su brojne medijske spekulacije o povećanju psiholoških pritisaka na episkopa da se povuče sa tog položaja ili da se smeni.²⁴⁵ Prema pisanjima medija, sinodska delegacija je zamerila episkopu Artemiju da ništa nije učinio da u obnovljene crkve postavi sveštenike, zatim da se nije vratio u svoje obnovljeno eparhijsko sedište u Prizrenu, da je svog sekretara oca Simeona Vilovskog proizveo u čin arhimandrita bez saglasnosti Sinoda, što je kanonski prekršaj, da nije postupio po dopisima Sinoda da smeni svog sekretara itd. Konačno, na sednici Sinoda Srpske pravoslavne crkve, održanoj 13. februara 2010. godine, kojom je predsedavao patrijarh Irinej, odlučeno je da se pokrene postupak utvrđivanja kanonske odgovornosti episkopa raško-prizrenskog Artemija i da se razreši upravljanja Eparhijom raško-prizrenskom do okončanja pokrenutog postupka. Za Administratora eparhije postavljen je umirovljeni episkop zahumsko-hercegovački Atanasije, sa svim pravima i dužnostima eparhijskog arhijereja.

Nekoliko dana nakon smene spornog vladike, ponovio se incident sličan sukobu monaha u manastiru Visoki Dečani, nakon prošlogodišnje smene vikarnog episkopa lipljanskog Teodosija upravo od strane episkopa Artemija. Naime, ovog puta u manastiru Gračanica sukobila se grupa od dvadesetak monaha Eparhije raško-prizrenske, koja se protivi odluci

244 *Blic*, 27. januar 2010. godine

245 *Politika*, 11. februar 2010. godine

patrijarha i Sinoda Srpske pravoslavne crkve o razrešenju epikopa Artemija, sa grupom monaha koji pomažu novopostavljenom Administratoru Eparhije raško-prizrenske Atanasiju.

Crkveni intervencionizam

Tokom 2009. godine, Srpska pravoslavna crkva je u dva navrata demonstrirala svoj snažan politički potencijal, direktno utičući na rad zakonodavne vlasti sekularne Republike Srbije.

Početak februara 2009. godine, povodom stavljanja Statuta AP Vojvodine na dnevni red Narodne skupštine Republike Srbije, koji je prethodno usvojen još 14. oktobra 2008. godine u pokrajinskom parlamentu, Sinod Srpske pravoslavne crkve uputio je predsednici Narodne skupštine pismo u kom se izlaže sledeće: „Kao vekovni čuvar srpskog duhovnog bića, pa i nacionalnog identiteta i u doba kada Srpske države nije bilo, Srpske pravoslavne crkve izražava veliku zabrinutost za suverenitet i teritorijalni integritet države Srbije, koji je najpre teško narušen, nadamo se samo privremeno, nasilnim otimanjem i okupacijom Kosova i Metohije, a potom pokušajem da se od AP Vojvodine načini nova država u državi Srbiji“. Tvrdeći da „se ovim predlogom Statuta AP Vojvodine započinje novo rasparčavanje i razaranje već smanjene i ubogaljene srpske države“ arhijereji su ukazali na „protivustavne“ nadležnosti Vojvodine predložene Statutom: „1) pravo da zaključuje međunarodne ugovore u oblastima iz svoje nadležnosti (*ius contrahendi*); 2) pravo da osniva svoja predstavništva u inostranstvu, posebno u Briselu (*ius representationis*); 3) pravo, prigrabljeno uzurpacijom, Skupštine Vojvodine da donosi zakone.“ Ukazano je i na „protivustavno osnivanje tzv. Vojvođanske akademije nauka i umetnosti“.²⁴⁶

Pismo koje je potpisao mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, upućeno je i premijeru i predsedniku Republike Srbije i u javnosti je izazvalo veliku pažnju. Predstavnici pojedinih političkih partija javno su se

246 Srpska Pravoslavna Crkva zabrinuta u vezi sa predlogom novog Statuta AP Vojvodine, Informativna služba SPC, 06. februar 2009. godine

zalagali za ozbiljno razmatranje pisma Sinoda Srpske pravoslavne crkve, kao npr. poslanik SPO Aleksandar Čotrić, ali ima i onih koji su isticali da su stavovi izneti u pismu "neka vrsta moralnog upozorenja" i da se potpuno slažu sa sadržajem pisma, kao što su šef poslaničke grupe DSS Miloš Ali-grudić i poslanica NS Aleksandra Janković. Funkcioner DSS i bivši ministar vera Radomir Naumov smatrao je da je reakcija Srpske pravoslavne crkve očekivana i da je u skladu sa odgovornošću koju ta institucija ispoljava prema svom narodu i državi. Nešto umereniju podršku pismu, sa "konstruktivnim" predlogom raspisivanja referenduma, izneo je predsednik JS Dragan Marković Palma.²⁴⁷

Najoštrije osude pisma koje je upućeno najvišim državnim instancama izneo je lider LSV Nenad Čanak, dok je šefica poslaničke grupe G17 plus Suzana Grubješić tom prilikom iznela uverenje da će poslanici Skupštine Srbije „glasati vođeni ovozemaljskim stvarima“.²⁴⁸

Pismo je izazvalo najviše političke pometnje među poslanicima pokrajinske skupštine Vojvodine. Iako pismo nije bilo adresirano na njega, predsednik Izvršnog veća Vojvodine i potpredsednik DS Bojan Pajtić najavio je da će pokrajinska vlada ozbiljno analizirati argumente Sinoda SPC, te da će biti promenjena odredba kojom pokrajina može da sklapa međudržavne ugovore, upravo jedno od tri prava iz statuta koje je Sinod označio kao obeležja državnosti. Na ove najave, oštro su reagovali zamenik predsednika LSV Bojan Kostreš i poslanik SVM Balint Pastor, upozoravajući da njihovi poslanici neće podržati suštinske promene Statuta koje bi umanjile nadležnosti Vojvodine.

Tokom višemesečne rasprave u javnosti, narodnjaci, naprednjaci i radikali su uporno koristili pismo Sinoda Srpske pravoslavne crkve kao jedan od argumenata u dokazivanju neustavnog teksta Predloga Statuta AP Vojvodine, dok je vladajuća koalicija iz dana u dan sve češće ignorisala samo postojanje pomenutog crkvenog apela. Narodna skupština Republike Srbije je ipak usvojila Zakon o nadležnosti Vojvodine i potvrdila Statut AP Vojvodine 30. novembra 2009. godine.

247 *Press*, 08. februar 2009. godine

248 *Danas*, 07. februar 2009. godine

Indikativne su i izjave pojedinih episkopa koji su, u toku „predizborne kampanje“ za izbor novog patrijarha, demantovali svoju umešanost u sadržaj pisma koje je u ime Sinoda SPC najvišim institucijama u zemlji uputio mitropolit Amfilohije. Nakon tvrdnje šefa poslaničke grupe Srpske radikalne stranke da iza pisma koje je Sinod uputio Skupštini stoji vladika bački Irinej, usledio je istog dana demanti pomenutog vladike u kom se navodi da se “ni u ime Svetog arhijerejskog sinoda, niti u svoje lično ime, nije oglašavao o temi o kojoj skupština upravo raspravlja.”²⁴⁹ A vladika niški Irinej, koji je bio član Sinoda u vreme objavljivanja pisma, je izjavio da se o tome na Sinodu nije raspravljalo i da ne zna šta piše u tom pismu.²⁵⁰ Episkop bihaćko-petrovački Hrizostom, u intervjuu u *Politici*, objasnio je da je to bilo privatno obraćanje mitropolita Amfilohija kao predsedavajućeg Sinoda Srpske pravoslavne crkve i „mi u Sinodu nismo baš bili srećni što je to tako otišlo u javnost, pre nego što smo raspravljali o sadržaju tog obraćanja“. Usledilo je i detaljnije objašnjenje: „Mi smo to pismo naknadno prihvatili. Bilo je apsurdno da sada o njemu nešto raspravljamo, jer je pismo već otišlo u javnost.”²⁵¹

Povlačenje Predloga Zakona protiv diskriminacije, koji je već bio u skupštinskoj proceduri, još jednom je pokazalo da Srpska pravoslavna crkva ima veliki uticaj na političke procese u Srbiji. Tradicionalne crkve i verske zajednice pridružile su se apelu Srpske pravoslavne crkve u kome se iznose primedbe na 13 članova Predloga zakona protiv diskriminacije i predlažu rešenja koja bi mogla da se unesu u taj akt. Verske zajednice zatražile su potpuno brisanje članova 18. u kome se govori o pravu pojedinca na slobodno izražavanje vere i ubeđenje i 21. koji se odnosi na ravnopravnost polova, tj. seksualne slobode. Tradicionalne crkve i verske zajednice zahtevale su da se iz zakona brišu termini „seksualna orijentacija“ i „rodna ravnopravnost“, a iznete su i zamerke na član koji govori o prekršajnoj odgovornosti u slučaju diskriminacije.

Apel za preispitivanje Predloga zakona o zabrani diskriminacije su predsednici Narodne skupštine podnele Srpska pravoslavna crkva,

249 *Politika*, 28. novembar 2009. godine

250 *Politika*, 3. decembar 2009. godine

251 *Politika*, 28. novembar 2009. godine

Rimokatolička crkva, Slovačka evangelistička crkva, Reformatska hrišćanska crkva, Evangelistička hrišćanska crkva, Islamska zajednica i Jevrejska zajednica, a potpisao ga je mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije.²⁵²

Na insistiranje tradicionalnih crkava i verskih zajednica, Predlog zakona o zabrani diskriminacije Vlada Republike Srbije povukla je nakon telefonske sednice, manje od 24 časa pre nego što su poslanici Narodne skupštine trebali o njemu da se izjasne. Vlada Republike Srbije usvojila je tekst Predlog zakona protiv diskriminacije još 19. februara i imala je „blagoslov“ Ministarstva vera. Saša Gajin, saradnik Centra za unapređenje pravnih studija i jedan od kreatora predloga antidiskriminacionog zakona, oštro je reagovao na to što je Vlada povukla Predlog zakona iz skupštinske procedure i izjavio da „Ministarstvo vera je već tražilo i dobilo izmenu člana 18, odnosno brisanje prvog stava tog člana koji je prepisan iz Ustava, a to je da je crkva odvojena od države i da su sve verske zajednice ravnopravne. Kada je reč o članu 21. i seksualnim manjinama, oni nisu imali nikakvih primedbi na njegov sadržaj.“²⁵³ Prema zvaničnom saopštenju od 6. marta 2009. godine, Ministarstvo vera „imalo je primedbe na članove koji su se odnosili na njegov delokrug rada, a to su članovi 13. 18. i 55.“²⁵⁴ Zbog očigledno, loše komunikacije između verskih zajednica i Ministarstva vera, to ministarstvo je s primedbama SPC bilo upoznato kada i ostatak javnosti, tačnije 4. marta 2009. godine.

Dok su tradicionalne crkve i verske zajednice pozdravljale „mudru odluku Vlade da pomenuti Predlog bude povučen na doradu“²⁵⁵, ovakav postupak izvršne vlasti iznenadio je predsednika skupštinskog Odbora za evropske integracije koji je u načelu usvojio Predlog zakona o zabrani diskriminacije. Laslo Varga je tom prilikom ukazao na neželjene posledice koje Republika Srbija može trpeti zbog ove neozbiljne odluke Vlade, imajući u vidu da je upravo taj zakon bio jedan od uslova za sticanje „belog

252 Prema rečima Seada Šaćirovića, portparola Islamske zajednice u Srbiji, pripadnici ove verske zajednice nisu učestvovali u apelu. *Danas*, 6. mart 2009. godine

253 *Danas*, 7-8. mart 2009. godine

254 O povlačenju Nacrta zakona, Ministarstvo vera, 6. mart 2009. godine

255 Zajedničko saopštenje predstavnika tradicionalnih Crkava i verskih zajednica povodom Predloga zakona o zabrani diskriminacije, Informativna služba SPC, 6. mart 2009.

šengena".²⁵⁶ Oštru osudu odluke Vlade izneo je i državni sekretar Ministarstva za ljudska i manjinska prava Marko Karadžić koji je podsetio da je Srbija sekularna država i da on lično ne može da veruje da Srpska pravoslavna crkva na takav način može da utiče na izvršnu vlast i spreči donošenje zakona. Prema njegovim rečima, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava neće dozvoliti da se suština zakona o zabrani diskriminacije menja. Najoštrije osude odluke Vlade izneo je ministar za rad i socijalna pitanja Rasim Ljajić: „Ovo je bruka i sramota za Vladu Srbije da se tako ophodi prema zahtevima crkve. Oni ne žele izmenu nekih odredbi ili doradu, njima smeta duh zakona i uradiće sve da se on ne usvoji. (...) Savet Evrope, sve najrelevantnije evropske institucije koje se bave ljudskim pravima dale su saglasnost na tekst ovog predloga zakona, ali ne u Srbiji, crkva izgleda zna bolje od njih i zato joj se pruža prilika da ispravi navodne greške“.²⁵⁷

Odmah nakon sporne telefonske sednice, iz Vlade Republike Srbije je nezvanično najavljeno da neće biti suštinske izmene predloga zakona i da se tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama može izaći u susret samo ukoliko zahtevi ne budu drastični. Najavljeno je da Vlada Srbije i dalje potpuno stoji iza teksta Predloga zakona, ali je zbog važnosti institucija koje su iznele primedbu, spremna na razgovore. Prema rečima ministra vera, Bogoljuba Šijakovića, tradicionalne crkve i verske zajednice predstavljaju ogroman broj građana koji niko nema pravo da zanemari.

Nakon povlačenja Predloga zakona iz skupštinske procedure usledili su pregovori između predstavnika Vlade Republike Srbije i predstavnika tradicionalnih verskih zajednica, na koje nije ni pozvan ministar za rad i socijalna pitanja Rasim Ljajić, iako je ministarstvo na čijem je čelu jedan od predlagača originalnog teksta Predloga zakona.

Na sednici Vlade Republike Srbije, održanoj 13. marta 2009. godine, usvojen je novi Predlog zakona o zabrani diskriminacije uz najavu ministra Rasima Ljajića da će Predlog zakona biti vraćen u skupštinsku proceduru po hitnom postupku. Pojedine odredbe su izmenjene na zahtev tradicionalnih crkava i verskih zajednica, a za novi predlog glasali su svi

²⁵⁶ *Borba*, 05. mart 2009. godine

²⁵⁷ *Danas*, 07-08. mart 2009. godine

članovi Vlade, osim ministra vera Bogoljuba Šijakovića, koji nije ni prisustvovao sednici, a čije je ministarstvo ranije najavilo da neće podržati ovaj predlog.

Koncentrisani predlog tradicionalnih crkava i verskih zajednica za izmenu novog Predloga zakona o zabrani diskriminacije, utvrđenog na sednici Vlade Republike Srbije 13. marta 2009. godine, upućen je Vladi Republike Srbije dan kasnije, odnosno 14. marta. Potpisnik dopisa sa amandmanima bio je episkop bački Irinej i to je, kako stoji u pismu, učinio u ime tradicionalnih crkava i verskih zajednica.²⁵⁸

Tekst amandmana drastično se razlikovao od postojećeg i u velikoj meri je, naročito zbog zahteva da se potpuno izbrišu određeni članovi Predloga zakona, menjao suštinu postojećeg teksta. Novom Predlogu zakona o zabrani diskriminacije koji je predložila Vlada Republike Srbije usprotivili su se poslanici SRS za koje je zakon u ovom obliku neprihvatljiv. Prema rečima Aleksandra Martinovića iz SRS „verske sekte i homoseksualizam nisu nešto normalno. Te odredbe su protivne Ustavu i tradicionalnim moralnim vrednostima srpskog naroda“.²⁵⁹ Šef poslaničkog kluba SRS Dragan Todorović rekao je da je SRS saglasna sa onim što verske zajednice traže i da ta poslanička grupa već uveliko radi na pripremi amandmana.

U javnosti se spekulisalo o učešću pojedinih političkih partija u pisanju „crkvenih“ amandmana, što je potvrđeno od strane zamenika predsednika poslaničkog kluba Nova Srbija Miroslava Markićevića izjavom da postoje kontakti sa SPC u vezi sa amandmanima koje bi ta poslanička grupa uputila Skupštini na Predlog zakona o zabrani diskriminacije.²⁶⁰

U skladu sa prikazanom demonstracijom političkog kapitala Srpske pravoslavne crkve, ovde bi trebalo pomenuti i izjavu vladike Nikanora, izrečene tokom rasprave sa sudskim izvršiteljima povodom različitih tumačenja svojinskog prava nad jednim stanom u Kikindi, a koja glasi: „Slabiji je Vrhovni sud od SPC, a i mlađi je. Zapamtite to dobro! A vašem štićeniku prenesite jednom za sva vremena neka napravi znak krsta prema

258 Izjava u ime predstavnika tradicionalnih Crkava i verskih zajednica, Informativna služba SPC, 14. mart 2009. godine

259 Kurir, 14. mart 2009. godine

260 Borba, 16. mart 2009. godine

ovoj zgradi. Ako dođete i treći put, grad će blokirati učenici, vojska, ako bude trebalo, i policija. Mi veću silu imamo nego vi!”²⁶¹

Muslimani u Srbiji

I tokom 2009. godine, zajednicu muslimana u Srbiji potresali su brojni incidenti. Neprevaziđeni spor između dve frakcije unutar zajednice i dalje uzima svoj danak. U februaru u Novom Pazaru je u unutar-muslimanskom sukobu teško ranjen čovek, a policija je uhapsila osumnjičenog. Novi sukob između pripadnika sukobljenih frakcija unutar Islamske zajednice dogodio se 17. aprila u Novom Sadu. Tuča u verskom objektu završena je bez težih posledica samo zahvaljujući blagovremenoj i adekvatnoj intervenciji policije. Neposredno posle tuče, 12 lica je privedeno na informativni razgovor, a policija je potvrdila da je u sukobu korišćeno i vatreno oružje koje nije upotrebjeno i da je nožem u tuči lakše povređena jedna osoba.

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji ocenio je da je ovaj incident samo jedan „u nizu slučajeva otimanja službenih prostorija i džamija od jedine legalne islamske zajednice i, na kraju, od samih vernika (...) i podseća na slične slučajeve u prošle dve godine u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici, Prijepolju ...“ Islamska zajednica Srbije je sa svoje strane tvrdila da je molitveni objekat u Novom Sadu kupio lično otac sadašnjeg muftije Muhameda Jusufspahića.

Ranjavanje predsednika Sabora Islamske zajednice Sandžaka Mustafe Makića u Sjenici 15. maja jeste još jedan od krvavih incidenata koji je pogodio muslimane u Srbiji. Ranjavanju je usledila oštra reakcija reis-ul-uleme Islamske zajednice Srbije Adema Zilkića, koji je optužio reis-ul-ulemu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Mustafu Cerića i glavnog muftiju Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića da su inspiratori i nalogodavci atentata. Zilkić je izjavio da „više nema kontrolu nad vernicima, tako da može doći do međubosnjačkog sukoba koji može da preraste u nešto poput građanskog rata“. On je zatražio „hitno“ hapšenje Zukorlića,

kao i smenu predsednika Okružnog suda u Novom Pazaru koji, kako je rekao, „iz džepa“ deli pravdu.²⁶²

Kad je u pitanju sukob unutar islamske zajednice, ambasada Turske u Beogradu, pod pokroviteljstvom ambasadora Ahmeta Uma Suhara, trebalo je da početkom aprila 2009. bude mesto razgovora i pokušaja pomirenja čelnika podeljene Islamske zajednice.²⁶³ Pozivu su se odazvali predstavnici Islamske zajednice Srbije, reis-ul-ulema Adem Zilkić, srbijanski muftija Muhamed Jusufspahić, sandžački muftija Hasib Suljović i muftija preševski Adnan Ahmeti. Ponovo je izostao dolazak predstavnika Islamske zajednice u Srbiji koju predvodi muftija Muamer Zukorlić. Sead Šaćirović, portparol Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, potvrdio je za „Danas“ da su iz Ambasade Turske dobili poziv, ali takođe rekao i da je stav po pitanju pomirenja jasan: „Da bi bilo rezultata razgovori moraju biti sa osobama koje su spremne da javno prihvate odgovornost za stanje koje je nastalo u Islamskoj zajednici. (...) Nema razgovora između zvaničnika Islamske zajednice u Srbiji i „zvaničnika“ nekakve Islamske zajednice. Nema razgovora sa pristalicama Adema Zilkića i Muhameda Jusufspahića u Beogradu“.²⁶⁴

Tokom posete Sandžaku, nakon zabrane skupa u Tutinu, reis-ul-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Mustafa Cerić, zajedno sa glavnim muftijom Islamske zajednice u Srbiji, govorio je u Hali sporova u Sjenici, 18. maja 2009. godine, pred oko 600 pristalica. Muftija Zukorlić je naglasio da muslimani nisu opasnost za Srbiju već „veliki kapital i za Srbiju i za Crnu Goru. Srbija ne može biti stabilna, ako ugaoni kamen te države, ovaj Sandžak nije stabilan. Zato, državo Srbijo, nemoj gnjetiti svoje građane. (...) Nećemo više da trpimo, to ne znači da ćemo da rušimo državu Srbiju. To znači da ćemo dići svoj glas. Zato Srbijo, ne boj se, već koristi svoje blagodeti koje imaš, jer mi smo centar Balkana. Ovde se susreću Istok i Zapad. Povezaćemo te i sa Bosnom i Hercegovinom i sa Crnom Gorom, i sa islamskim svetom.“²⁶⁵

262 Verske slobode u Srbiji: stanje, prepreke, mogućnosti (ur. Vladimir Ilić), Zrenjanin:

Centar za razvoj civilnog društva, 2009. Str. 44

263 *Danas*, 05. april 2009. godine

264 *Danas*, 05. april 2009. godine

265 *Danas*, 19. maj 2009. godine

Pri kraju svoje posete Sandžaku, na konferenciji za štampu u Novom Pazaru, reis-ul-ulema Mustafa Cerić je naglasio da ukoliko je Srbija bila predstavljena „u vlasti u Tutinu, onda se u ovoj državi krše ljudska prava, pravo na javno okupljanje i slobodno izražavanje mišljenja. (...) Ako je, pak, Srbija predstavljena kako je bilo okupljanje muslimana u Novom Pazaru, onda su prava muslimana u Srbiji zaštićena i ja im na tome čestitam. Mi živimo u dve različite države i naše instrukcije iz Sarajeva su jasne – muslimani gde god da žive, moraju poštovati zakone te države. Odnos Islamske zajednice u Srbiji i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je bratski i muslimani imaju pravo na duhovni centar u Sarajevu. To je naše prirodno pravo, a što se naše unutrašnje organizacije tiče to je naša stvar.“ On je konstatovao da među muslimanima u Srbiji nema podela „već je reč o grupi nezadovoljnih aktuelnim ustrojstvom Islamske zajednice“.²⁶⁶

Pojedine izjave reis-ul-uleme Mustafe Cerića u Novom Pazaru izazvale su veoma oštru reakciju Ministarstva vera Republike Srbije u kojoj se osuđuje nastup poglavara Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini koji je u saopštenju okarakterisan kao „jedan od nekoliko bošnjačkih političara koji su imali pristup tajnim ratnim finansijskim fondovima, tvorac ideje o Bošnjacima kao delu turskog naroda i hegemonističke bošnjačke ideologije o bosanskoj naciji od tri etničke grupe (...), koji negira postojanje srpske nacije u Bosni i Hercegovini.“ Izjava „kontroverznog“ reisa koja glasi: „I kunemo se Velikim Bogom da nećemo robovi ničiji biti“, uz napomenu da je Cerić „podržavao i secesiju Kosova i Metohije“, protumačena je kao opasna pretnja Republici Srbiji, „a koja je na istom zloslutnom tragu kao i njegova ideologija da srpska nacija u Bosni i Hercegovini ne postoji“. U saopštenju se dalje nastavlja: „Dakle, verski poglavar muslimana u Bosni i Hercegovini, koji negira postojanje srpske nacije u toj susednoj zemlji i time Srbima uskraćuje pravo na postojanje, 'optužuje' Republiku Srbiju za 'kršenje ljudskih prava muslimana'!“²⁶⁷

Početak školske godine ponovo je aktuelizovao pitanje prava na realizaciju verske nastave u osnovnim školama u Tutinu i Sjenici. Imenovanje

²⁶⁶ *Danas*, 21. maj 2009. godine

²⁶⁷ *Povodom izjava Mustafe Cerića*, Ministarstvo vera Republike Srbije, 22. maj 2009. godine

novih veroučitelja koji su pristalice Islamske zajednice Srbije isprovociralo je proteste predstavnika Islamske zajednice u Srbiji koja su tvrdili da novoimenovani veroučitelji nisu kvalifikovani. Islamska zajednica u Srbiji je takođe kritikovala postojeće odredbe koje nalažu da Ministarstvo obrazovanja treba da imenuje veroučitelje kao mešanje države u verska pitanja.

Sednicu Komisije Vlade Republike Srbije za versku nastavu u osnovnim i srednjim školama napustio je predstavnik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji odbijajući da učestvuje u radu Komisije kojoj prisustvuje i predstavnik Islamske zajednice Srbije. Zbog nemogućnosti da reši spor prouzrokovan postojanjem dve liste za izbor nastavnika verske nastave, uz napomenu da „sukob u Islamskoj zajednici nanosi veliku štetu celokupnoj verskoj nastavi u Srbiji“, članovi pomenute Komisije apelovali su „da se verska nastava ne pretvara u polje za konfrontaciju na štetu zakonskog prava roditelja i dece da se obrazuju u veri kojoj pripadaju.“²⁶⁸

Zaključci

Diskriminatorne odredbe Zakona o crkvama i verskim zajednicama i Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica reprodukuju se i multiplikuju u drugim zakonskim rešenjima kao što su Opšte obavezujuće uputstvo emitera Republičke radio difuzne agencije ili najnovije u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja. Predstavnici Ministarstva vera ne pokuzaju dovoljnu spremnost, ili bolje reći političku volju, da izvrše reviziju Zakona koji su i sami ocenili kao „tranzicioni“. Ministarstvo vera je u procepu između političke namere da očuva versku strukturu Srbije i zahteva međunarodnih standarda koje je naša zemlja ratifikovala, a koje Ministarstvo ne može javno da odbaci.

Kada je reč o verskim incidentima u posmatranom periodu, njihov ukupan broj opada, ali zajednice koje su i do sada bile najugroženije, npr. Jehovini svedoci i Hrišćanska adventistička crkva, i dalje su izložene različitim oblicima diskriminacije. I policija i tužilaštvo nerado podnose tužbe na osnovu člana 317. Krivičnog zakona (podsticanje nacionalne, rasne

268 Sednica komisije za versku nastavu, Ministarstvo vera, 25. septembar 2009. godine

i verske mržnje i netolerancije), što nikako ne doprinosi smanjenju i prevenciji incidenata inspiriranih verskom netolerancijom.

Indiferentan odnos državnih organa prema sve češćom internacionalizacijom problema zaštite verskih prava nacionalnih manjina u Srbiji je zabrinjavajući i neodgovoran, pogotovo ako se uzme u obzir deklarativna politika napredovanja na putu evropskih integracija.

Način povlačenja Predloga zakona o zabrani diskriminacije iz poodmakle skupštinske procedure ponovo je aktuelizovao raspravu odnosa države i crkve: povlačeći Predlog zakona Vlada Republike Srbije je zapravo dozvolila da neosporno pravo crkava i verskih zajednica da se izjašnjavaju o važnim pitanjima za državu i društvo preraste u pravo veta, što predstavlja kršenje ustavom propisanih načela sekularnosti. Dokazano je da verske institucije imaju veoma respektabilan odnos s državom, ali je svakako preterano to što vlast tretira Srpsku pravoslavnu crkvu kao političku partiju sa 95 odsto biračkog tela. Ovakav i sličan stav se često može naći u zvaničnim saopštenjima i izjavama zvaničnika Ministarstva vera koji se potpuno nekritički, ali ciljno pozivaju na rezultate popisa iz 2002. godine, pri tome ne vodeći računa da se na popisima stanovništva ispituje konfesionalna vezanost, a ne verovanje u boga.

Ministarstvo vera je politički odgovorno zbog nedosledne primene Zakona o crkvama i verskim zajednicama i tolerisanja niza incidenata između pripadnika dve sukobljene frakcije naših muslimana.

Izjave ministara vera ukazuju da Ministarstvo vera kao svoj osnovni zadatak vidi u očuvanju verske strukture i izgradnji verskog sistema, a ne u afirmaciji i razvoju slobode veroispovesti, što mu nominalno predstavlja primarni zadatak.

VI

Haški tribunal: uticaj na društvo

Suočavanje: Srbi kao žrtve

Zvanična politika suočavanja s prošlošću u Srbiji je izrazito ambivalentna. Vlada i Skupština Srbije pokazale su nedovoljnu odlučnost u tom pogledu i uglavnom se pomeraju pod međunarodnim pritiskom i sve nepovoljnijom situacijom u zemlji. Tako je Deklaracija o Srebrenici i saradnja sa Haškim tribunalom bila isključivo posledica pritisaka. Osim toga, diskurs o nedavnoj prošlosti obeležen je iskrivljenom percepcijom ili manipulisanjem podacima. To se između ostaloga reflektuje i na zvaničnu politiku sećanja. Koriste se uglavnom selektivni prikazi ratnih gubitaka, s time što fokus stavlja na status žrtve Srba. Međutim, upravo takav pristup uživa široku podršku društva i praćen je kontroverznim debatama na političkoj razini. Takav je, na primer, slučaj s Deklaracijom o Srebrenici koju je prihvatila Skupština Republike Srbije.

Političari stvaraju kontroverzne narative o nedavnoj prošlosti, koji su obično u funkciji njihovog vlastitog promovisanja i podilaženja izbornom telu. Različita tumačenja prošlosti su takođe postala deo sukobljavanja, a time i prepreka stvaranju vizije o zajedničkoj budućnosti u regionu. Diskurs o vlastitoj žrtvi u velikoj meri određuje društveni dijalog i predstavlja dugoročnu prepreku pomirenju sa susedima.

I u okviru civilnog društva postoje razlike u pogledu interpretacije. Deo civilnog društva je protiv instrumentalizacije prošlosti, poricanja zločina i za transformaciju kulture poricanja ili ćutnje u kulturu suočavanja. Raspon aktivnosti tih organizacija seže od utvrđivanja činjenica, praćenja sudskih postupaka, zaštite svedoka, psihosocijalne podrške i inicijativa za dijalog, sve do stvaranja prostora za objektivniji pogled na istoriju i integrativnu kulturu sećanja.

Odnos prema nedavnoj prošlosti i njena oprečna interpretacija i dalje ostaje od presudnog značaja za budućnost Zapadnog Balkana. Ostvarenje zajedničke budućnosti i uspostavljanje trajnog i stabilnog mira u Jugoistočnoj Evropi zavisi od toga da li će se unutar i između tih društava pronaći konstruktivan i integrativan način za savladavanje ovih kontroverznih tema. Zatvaranje Haškog tribunala u bliskoj budućnosti je u suštini

zatvaranje jednog značajnog poglavlja kada je reč o nedavnoj prošlosti. Pitanje je da li će nasleđe MKSJ služiti kao okosnica u konceptualizaciji i implementaciji daljeg rada na suočavanju unutar Srbije.

Srbija: poricanje odgovornosti

Srbija nije prihvatila novu stvarnost u regionu niti je prihvatila nove granice kao definitivne. To se odražava i na njene odnose sa svim susedima posebno sa Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Kosovom. Kako se Hrvatska tretira kao glavni konkurent, ona ostaje stalno izvoriste srpskih frustracija i pokušaja da se hrvatska država tretira kao naslednica genocidne tvorevine Ante Pavelića Nezavisne hrvatske države iz Drugog svetskog rata. U tom smislu Jasenovac i stradanja Srba iz Drugog svetskog rata od strane ustaša je dominantna tema srpske elite kada je reč o prevladavanju prošlosti iz devedesetih.

U tom smislu je podignuta i kontratužba kako bi se pariralo hrvatskoj tužbi za genocid i agresiju devedestih. Naime, srpska elita smatra da treba pokrenuti sudski spor „za zločine etnocidnog karaktera počinjene nad srpskim stanovništvom u NDH od strane Hrvata i njihovog „cvijeća“. Jer, kako se istile, bez sravnjivanja povesnih računa nemoguć je i iskreni suživot u okvirima nove Jugoslavije – Evropske unije, a kako zvanična Hrvatska tako i zvanična Srbija žele njeno članstvo neophodno je da se pre učlanjivanja u tzv. Euro-klub podvuče crta na hrvatsko-srpske povesne odnose – da se slučajno i Evropska unija ne bi raspala po uzoru na Titovu Jugoslaviju.“²⁶⁹

Deo strategije je svakako i činjenica da nijedan političar poput Miloševića, Šešelja i Karadžića (znači ključnih lidera odgovornih za rat) nije imao advokata već su se sami branili uz logističku podršku timova iz Beograda, pre svega Pravnog fakulteta i ostalih relevantnih stručnjaka. Oni su svoje odbrane bazirali na političkim argumentima i nisu se osvrtnali na navode u

269 Vladislav B. Sotirović, Prebilovci, prebijanje hrvatsko-srpskih povesnih računa i EU <http://www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-yu-prostorima/prebilovci-prebijanje-hrvatsko-srpskih-povesnih-racuna-i-eu.html> , 5. decembar 2009.

optužnici. Cilj je bio da se pokaže da je međunarodna zajednica odgovorna za zločin mira jer je pomagala secesioniste. Njihova suđenja – Miloševićovo celo, a druga delomično – su direktno prenošena sa ciljem da se domaća javnost uveri u njihovu superiornost pred Haškim sudom. S obzirom da su njihovi istupi ličili na televizijske duele sticao se utisak da oni stalno pobeđuju i nadmudruju ceo svet. Strategija Beograda je, osim toga, da se svi svedoci Tužilaštva diskredituju, ismeju i podcene. Mnogi su pod pritiskom promenili stranu. Sve to je davalo (daje) utisak o neprofesionalnosti suda. Svi propusti i nedostaci ICTY pretvoreni su u svojevrsnu prednost Beograda. Komentatori i stručnjaci pojedinih suđenja su takođe navodili na takve zaključke.

Srbijanska javnost, onaj deo koji je bio svedokom svih događanja iz devedesetih, ima svest o tome šta se dešavalo. Pritisnuta brojnim dokazima, napisima, haškim presudama, dokumentarnim filmovima, raznim svedočenjima ne samo u susedstvu, već i u samoj Srbiji, pod pritiskom propagande koju vodi srbijanska javnost je prihvatila relativizaciju i prebacivanje odgovornosti za početak rata na „secesioniste“ i na Zapad. Nakon odlaska Miloševića 2000. godine država nije prihvatila činjenice i posebno ne brojne presude srbijanskom političkom, vojnom i policijskom vrhu kao oficijelnu istinu o ratovima iz devedesetih.

Saradnja Srbije sa Haškim tribunalom je jedan od glavnih uslova za dobijanje kandidature za članstvo u EU. Kada je u pitanju hapšenje Ratka Mladića još uvek je neizvesno kada će biti uhapšen ili se još uvek istrajava na strategiji odugovlačenja. Beograd je, međutim, Tribunalu predao Mladićeve ratne dnevnike, nadajući se pozitivnoj oceni Bramerca o saradnji. Međutim, već se javljaju sumnje u pogledu autentičnosti dnevnika. Naime, već su izrečene ocene da se radi o falsifikatu, koji jeste pisan Mladićevom rukom, ali mnogo kasnije nego što su oni stvarno nastajali i iz kojih je izbrisano sve što ukazuje na odgovornost Srbije za rat i zločine u BiH. Dnevnik su, kako ističe Avaz, do sada najsnažniji dokaz da srbijanske vlasti znaju gde se nalazi Mladić.²⁷⁰

Suđenje Radovanu Karadžiću nije medijski pokriveno na način na koji je to bilo suđenje Miloševiću. U odbrani Karadžića učestvuju svi oni koji

270 Avaz, 30. april 2010.

su to radili i za Miloševića, pre svega pojedinci sa Pravnog fakulteta u Beogradu. S obzirom da je Karadžić takođe osuđen za genocid i to ne samo u Srebrenici, nego u još deset opština, nije neobično da se zvanični Beograd interesuje za to suđenje. Karadžić je više od godinu dana pokušao da odugovlačenjem izdejstvuje odlaganje suđenja (u čemu je i uspeo) tako što je u svojim obraćanjima Sudu tražio svedoke iz međunarodne zajednice, pre svega, Richarda Hoolbruca. Njegova strategija, pored odugovlačenja, je i da najveći deo odgovornosti za ratove u bivšoj Jugoslaviji prebaci na međunarodnu zajednicu, pre svega SAD. Taj pristup je u skladu sa državnim strategijom Srbije, posebno neformalnog kruga oko Dobrice Ćosića.

Biljana Plavšić – njen povratak u Srbiju

Povratak Biljane Plavšić je tretiran kao neka vrsta moralne pobede, a u srpskoj javnosti je primljen kao zakasnela pravda. Svi povratnici iz Haga tretiraju se kao nepravedno osuđeni pojedinci. Tako je, na primer, Duško Tadić, jedan od prvih optuženika Haškog tribunala, dobio prostor u vodećim medijima, u kojima je prikazan kao normalan čovek koji se sada bavi slikarstvom. On o sebi govori kao nevinoj žrtvi i očekuje da će vreme pokazati da je bio u pravu. Takav pristup optuženicima Haškog tribunala dodatno umanjuje njegov efekat na društvo, jer nema osude zločina niti se pominje kontekst i razlozi njihovog odlaska u Haški tribunal.

U tom smislu Biljana Plavšić je primer takvog tretmana. Po nju je otišao premijer republike Srpske Milorad Dodik, koji je svojevremeno zahvaljujući njoj postao prvi put premijer RS. On je izjavio da ju je sačekao jer je „dobrovoljno otišla u Hag da ne bi opterećivala institucionalni kapacitet Republike Srpske“ i koja je „u godinama u kojima jeste, prihvatila da odleži kaznu, prihvatila da to završi“²⁷¹.

U Banajluci su je dočekali sa oduševljenjem ili kako kaže Milorad Dodik „ona je u Srpskoj potpuno pozitivna“²⁷², a medijski naslovi su bili poput „Superžena koja nije trebala ići u zatvor“, „Biljana je heroj“, Spasi-

271 *Radio B92*, emisija Kažiprst, 28. oktobar 2009.

272 *Radio B92*, emisija Kažiprst, 28. oktobar 2009.

la je srpski narod“. Komšije i većina domaćih novinara je priredila Biljani Plavšić dobrodošlicu u ime političara koji nisu smeli da dođu. U ime vladajuće partije oglasila se Jelenica Trivan i rekla da DS nikada ne komentariše odluke suda... Srbijanski mediji su bili više nego naklonjeni. Tako je u *Blicu* jedan od naslova bio: “Biljana Plavšić je zaplakala kad je sletela u Srbiju“. Prečitali su zločine za koje je optužena i koje je priznala. U saopštenju Fonda za humanitarno pravo se navodi:

„Mediji u Srbiji izvestili su o puštanju na slobodu i dolasku u Beograd bivše predsednice Republike Srpske Biljane Plavšić kao da je reč o pop zvezdi a ne o ratnom zločincu, čija je odgovornost utvrđena za progone i zločin protiv čovečnosti. Prema tački 3 optužnice, koju je optužena priznala i po kojoj je osuđena, navodi se da je Plavšićeva delujući kao pojedinac i u dogovoru sa drugima u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, planirala, podsticala, naredila i pomagala i podržavala progone nesrpskog stanovništva u 37 opština u Bosni i Hercegovini.“²⁷³

Međutim, srpski mediji su vodili računa i o činjenici da međunarodna javnost pomno prati reakcije na njen povratak, pa je medijska slika beogradske politike bila mimikrijska. Rasim Ljajić, Vladin čovek za saradnju sa Haškim tribunalom, je to formulisao na sledeći način “*Mislim da neki u međunarodnoj zajednici posmatraju na koji način će sve to proteći, s obzirom na najave oko ove ili one vrste dočeka. To nam u ovom trenutku apsolutno nije potrebno, posebno ne pred dolazak Serža Bramerca i izveštaj koji će podneti Savetu bezbednosti. Neki u međunarodnoj zajednici bi hteli da naprave neku priču i to iskoriste kao dokaz da eto Srbija podržava one koji su optuženi, odnosno osuđeni u Hagu*”.²⁷⁴

Najzanimljivija je ipak bila reakcija same Biljane Plavšić koja je već ranije u svojoj knjizi *Priznanje* porekla sve što je pred Haškim tribunalom priznala. U ekskluzivnom intervjuu Politici rekla je:

„Za mene je bilo tragično otkriće da su Srbi počinili zločine. Do tada, verovali ili ne, to nisam znala. Pomenula je i svoje susrete i razgovore sa patrijarhom Pavlom kojem je rekla „Nije meni teško reći istinu, ali pred kim ja to govorim. Jesu li ti ljudi zaslužili istinu“. Pavle joj je navodno

273 www.hcl

274 <http://www.danas.org/content/plavsic/1861917.html>

rekao „I u toj sudnici je Bog“. Za mene je, kako ističe, taj problem bio rešen.²⁷⁵ Očigledno je samo Bog nadležan za srpske zločine. Ona još dodaje „Sve bih isto ponovila, verovatno bi bilo isto. Ne žalim se na svoj put koji mi je bog odredio“.²⁷⁶

Povratak Biljane Plavšić bio je povod za brojne debate o antisrpskom karakteru Haškog tribunala. Tako Stefan Karganović tvrdi da je „Moralna i fizička golgota koju je Biljana Plavšić pretrpela emblematična za sudbinu svih koji su u ratu u Bosni devedesetih godina na bilo koji način pokušali da zaštite interese srpskog naroda i da se suprotstave namerama onih koji su planirali da ga podjarme i obezglave. Njena sudbina takođe je trajna opomena svim lakomislenim galavama na srpskoj strani o tome šta čeka sve one koji pristanu na bilo kakav oblik saradnje sa inostranim sponzorima lokalnih srpskih progonitelja“.²⁷⁷

Karganović slučaj Plavšić uzima kao opomenu svim onima koji su „kooperativni“ sa haškim tribunalom, zatim da “haška inkvizicija svoje žrtve nikada potpuno ne ispušta iz svojih kandži” i treće, slučaj Plavšić opominje da se svetska, kosmopolitska politika ne može uspešno voditi improvizovanim, narodnjačkim sredstvima.

275 „Ne bih se protivila ni smrtnoj kazni“, *Politika*, 15. novembar 2009.

276 Isto

277 Stefan Karganović, „Biljana Plavšić: jedna tragična srpska priča“, <http://www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-yu-prostorima/>, 27. oktobar 2009.

Slučaj Ganić i Jurišić

U pokušaju relativizacije Srbija koristi i druga sredstva. Podizanjem optužnica protiv ljudi koji su na bilo koji način bili aktivni tokom rata u Bosni, posebno na samom početku, nastoji se stvoriti utisak da su ratni sukobi posledica napada na JNA prilikom njenog povlačenja iz Bosne i Hercegovine (konkretno, Sarajevo i Tuzla). Na taj način potkrepljuje se ovdašnja teza o građanskom ratu za koji su svi podjednako odgovorni.

U tom smislu su najidikativniji slučajevi Ejupa Ganića i Ilije Jurišića. Ejup Ganić je po optužnici i poternici Srbije uhapšen u Velikoj Britaniji. Beogradski mediji su velikim brojem tekstova pratili njegovo hapšenje, podsećajući na incident koji se 3. maja 1992. godine dogodio u Sarajevu, u Dobrovoljačkoj ulici. Naime, zanemarujući sve okolnosti koje su dovele do incidenta (kidnapovanje Alije Izetbegovića, predsednika BiH, od strane JNA – koja je u tom trenutku bila strana vojska u BiH i besomučno granatiranje Sarajeva) mediji su pisali isključivo o napadu na kolonu JNA. Takođe se manipuliše sa brojem stradalih tom prilikom. Mediji su unapred presudili da je za taj napad odgovoran Ganić. Iz takve prezentacije proizilazi da su za početak rata odgovorni Bošnjaci.

Slučaj Jurišić, koji je slične pozadine (povlačenje JNA iz Tuzle), ukazuje na to, kako bi se Ganić tretirao u eventualnom sudskom procesu u Beogradu. Naime, Jurišić je uhapšen u Beogradu, a zatim osuđen na 12 godina zatvora.

Nakon izricanja presude, Bruno Vekarić, portparol Tužilaštva je izjavio da je za tužilaštvo najvažnije da je “sudski utvrđen zločin u Tuzli” i da “Tužilaštvo za ratne zločine je obećalo da neće zaboraviti nijednog vojnika ubijenog u Tuzli”.²⁷⁸ U RS su pozdravili ovu presudu, posebno u Srpskoj demokratskoj stranci (SDS). Mladen Bosić je rekao: “Pozdravljam presudu suda u Beogradu i što je konačno neko ko je odgovoran za ratne zločine nad tadašnjim pripadnicima JNA u ‘tuzlanskoj koloni’ odgovarao”.²⁷⁹

278 www.b92.net, 28. septembra 2010.

279 Isto

Oba slučaja su podigla tenziju u odnosima Srbije i BiH. Takođe obnavljaju pitanje interpretacije karaktera rata na čemu Beograd stalno insistira bez obzira na sve dokaze koji svedoče o primarnoj odgovornosti Srbije.

Bez obzira što je u međuvremenu potpisan i sporazum između Srbije i BiH po kome svim osumnjičenim sudi u zemlji prebivališta. Uprkos tome, Beograd se upustio u ovu avanturu bez obzira što ishod može biti i mimo očekivanja.

Deklaracija o Srebrenici

Inicijativa predsednika Borisa Tadića da se donese Rezolucija o Srebrenici pokrenula je debatu koja je ogolila dubinu srpske frustracije i poricanja, i u tom smislu, odbijanje da se suoči sa nedavnom prošlošću posebno u odnosu na rat u Bosni. Postojanje RS i činjenica da ona postoji 15 godina stvorila je utisak kod srpske elite da je to samo pitanje vremena i međunarodnih okolnosti kada će ratni ciljevi biti u potpunosti realizovani.

Dubina tog mainstream mišljenja dodatno se ogolila i kroz reakcije nosilaca tog programa, u prvom redu, Dobrice Ćosića. Dobrica Ćosić je čak po prvi put optužio i predsednika Borisa Tadića, mada je, takoreći, do juče bio njegov dnevni savetnik za državne poslove. Ćosić optužuje predsednika, srpsku vladu i parlament “za rizičnu, raskolnu, kratkouvnu nacionalnu i državnu politiku”, koja je ozakonjivanjem autonomije Vojvodine “politički trasirala vojvođanski separatizam”, a tolerisanjem internacionalizacije „sandžačkog pitanja“, omogućila legitimnom otomanizaciju Balkana, odnosno Srbije, Bosne i Hercegovine. I sve to, kako kaže, neposredno posle secesije Crne Gore, nerešenog srpskog pitanja u Crnoj Gori i prekida diplomatskih odnosa sa tom „bratskom“ državom.²⁸⁰

Ćosić i krug oko njega osporavaju pravo na evropeizaciju Srbije, koja podrazumeva kvalifikovanje zločina u Srebrenici. Jer, po njemu, to “zastupaju nedorasli političari, korumpirani intelektualci i neki mediji”. Ćosić je optužio demokratsku koaliciju da prihvata “džihadsko-fundamentalističke bošnjačke propagandne laži o srpskom genocidu u Bosni i Srebrenici” i da “nesavesno neodgovorno izjednačavamo svoje ratne zločine sa tobožnjim ‘holokaustom’ nad muslimanima, brojimo i umnožavamo svoje zločine, a prećutkujemo bošnjačke i hrvatske – čime i naše potomke činimo pripadnicima genocidnog naroda ravnog sa nacističkom Nemačkom”.²⁸¹

Neki stručni krugovi su pokušavali da nađu formulaciju koja bi zadovoljila zahtev Evropskog parlamenta koji je usvojio rezoluciju kojom se traži da sve evropske zemlje 11. juli proglase kao dana sećanja na genocid

280 *Pečat*, 12. februar 2010.

281 *Pečat*, 12. februar 2010.

u Srebrenici. Tako je profesor Vojin Dimitrijević ponudio formulaciju koja takođe pokazuje taj odnos, a ona se svodi na to da treba "osuditi gnušni zločin u Srebrenici, koji su međunarodni sudovi okvalifikovali kao genocid".²⁸² Time bi se, kako ističe, izbegla sopstvena kvalifikacija. Suština rezolucije i jeste u tome da se formuliše sopstvena kvalifikacija. Na način kako, na primer, jezgrovito predlaže tužilac za ratne zločine Vojislav Vukčević: "Parlament Srbije osuđuje genocid u Srebrenici i iskreno žali sve žrtve Srebrenice. Ovom prilikom upućuje izvinjenje svim članovima porodica žrtava zato što Srbija 1995. godine nije učinila dovoljno da spreči genocid u Srebrenici".²⁸³

Većina parlamentarnih stranaka je tražila da se usvoje dve rezolucije o zločinima, jedna koja bi osudila i zločine nad Srbima. DSS i Vojislav Koštunica su se najviše protivili formulaciji iz rezolucije Evropskog parlamenta. Ostale opozicione stranke su se takođe izjašnjavale za formulu koja bi izbegla kvalifikaciju "genocid" i zalažu se za kvalifikaciju "najstrašnji zločin", "zločin" ili "težak zločin".

U međuvremenu su Srbiju posetili brojni predstavnici Evropske unije i SAD, koji i dalje insitiraju na osudi zločina i hapšenje Ratka Mladića. To predstavlja dodatni pritisak na vladajuću koaliciju da usvoji rezoluciju o Srebrenici.

Predsednica republičke skupštine je najavila da se rezolucija o Srebrenici neće stavljati na dnevni red skupštine pre zasedanja u martu sa obražloženjem da je želja pokretača da se dobije što više glasova za rezoluciju.

Ideja i smisao ove rezolucije je da bude usvojena ubedljivom većinom koja bi pokazala da postoji politička volja neophodna za pokretanje procesa suočavanja u Srbiji. Deklaracija o Srebrenici izuzetno je važan korak za Srbiju, ali on neće biti potpun bez hapšenja Ratka Mladića.

282 *Blic*, 14. februar 2010.

283 *Vreme*, 11. februar 2010.

Parlament i javnost

Predsjednica Skupštine Đukić-Dejanović ističe da nije cilj usvojiti rezoluciju tesnom većinom. Ona veruje da svaka poslanička grupa ima svoj tekst rezolucije: "Vrlo je verovatno da će doći do pokušaja da se usaglase ti tekstovi jer nama u krajnjem predstoji glasanje o tekstu rezolucije i naravno da je jako važno da to ne bude samo 126 poslanika".²⁸⁴

Poslaničke grupe još nisu raspravljale o rezoluciji u Srebrenici, jer tekst deklaracije još nije stigao u parlament i sve su manje šanse da ona bude stavljena na dnevni red skorije.

Deklaraciju kojom bi Skupština Srbije osudila zločine u Srebrenici podržalo bi 20,6 odsto građana Srbije. Istraživanje javnog mnjenja rađeno u januaru 2009. (na 1000 ispitanika) o saradnji s Haškim tribunalom pokazuje da je 46,2 odsto građana Srbije za usvajanje rezolucije, i to jedinstvene, kojom bi bili osuđeni svi zločini u bivšoj Jugoslaviji. Za dve deklaracije, jednu o Srebrenici i drugu o zločinima nad Srbima, izjasnilo se 20,3 odsto građana, koliko je i protivnika donošenja bilo kakve rezolucije o zločinima počinjenim tokom rata devedesetih. Za odgovor „nemam stav“ ili „ne znam da li su rezolucije potrebne“, kako je pokazala anketa, izjasnilo se 12,7 odsto ispitanika. Jedno od anketnih pitanja bilo je i „kakvo je vaše mišljenje o zločinima nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine“, a rezultati su pokazali da 55,2 odsto građana Srbije veruje da je reč samo o jednom od zločina „čije su razmere naši neprijatelji i mediji zlonamerno preuveličali“. Zločin u Srebrenici negira i smatra da je sve izmišljeno 6,7 odsto ispitanika, a 22,4 odsto njih nema stav o tome. Za 15,7 odsto građana Srbije zločin u Srebrenici je jedan od najtežih zločina koji se dogodio u ratovima devedesetih u bivšoj Jugoslaviji.²⁸⁵

284 *Beta*, 30. januar 2010.

285 *Blic*, 2. februar 2010.

Tadić: Osuda Srebrenice je obaveza

Prilikom pokretanja inicijative o usvajanju rezolucije o Srebrenici Boris Tadić je nagovestio da ona neće naići na najveće odobravanje u Srbiji i Republici Srpskoj, ali da je obaveza Skupštine Srbije da je donese. Dodao je da su “političari ti koji moraju da budu u stanju da preuzmu odgovornost i za takve političke odluke, jer ih zbog toga građani biraju na izborima, a onda ih, faktički, na izborima nagrađuju, ili kažnjavaju zbog toga”.²⁸⁶ Takođe je rekao da će rezolucija o Srebrenici vremenom dobiti podršku ne samo u Srbiji, nego svuda gde živi srpski narod. Posebno je istakao da je politikom uvažavanja tuđe patnje i odavanja poštovanja tuđim žrtvama moguće na međunardnom planu sticati kredibilitet za vođenje nacionalne politike.²⁸⁷

U mobilisanju podrške za rezoluciju Tadić je izjavio da će usvajanjem rezolucije o žrtvama u Srebrenici biti učinjen pozitivan etički i vrednosni iskorak u odnosu na stalnu potrebu društava na Balkanu da žale isključivo svoje žrtve. Istakao je da su “svi narodi spremni da pokažu da imaju razumevanje za patnje vlastitog naroda i za patnju sebi bližnjih. Ali, veoma je važno pokazati saosećanje i empatiju kada je u pitanju tuđa patnja i tuđa nevolja. Posebno na prostoru zapadnog Balkana, jer to jeste jedan vrednosni iskorak u odnosu na uobičajeno ponašanje u prošlosti”.²⁸⁸

Suočen sa otporom, pre svega, u opozicionim partijama, Tadić je istakao da saosećanje sa žrtvama iz Srebrenice ni na koji način ne isključuje pravo i obavezu Srbije da se seća svojih žrtava, odnosno žrtava koje je pretrpeo srpski narod. S obzirom na predloge da se usvoje dve rezolucije rekao je “Što se tiče druge rezolucije, o srpskim žrtvama, svaki narod koji bi nipodaštavao vlastite žrtve, opet bi, u etičkom smislu, činio loše delo. Smatram obavezom Srbije da donese i takvu rezoluciju. Ali, baš zbog toga što ne treba donositi jednu rezoluciju, što treba pokazati empatiju ili

286 *Tanjug*, 10. januar 2010.

287 Isto.

288 *Tanjug*, 15. januar 2010.

sposobnost uživanja u tuđu muku, smatram da je potrebno doneti dve rezolucije, i to ne u jednom danu”.²⁸⁹

Dragan Šutanovac, ministar odbrane, tvrdi da će izjašnjavanje o rezoluciji o Srebrenici pokazati ko se na političkoj sceni „ponaša i razmišlja kao odgovoran čovek, a ko je i dalje ostao u vremenu koje treba da bude odavno za nama: „Prepoznajem rukopis onih koji će biti protiv jer taj rukopis se prepoznaje još iz devedesetih godina. Taj rukopis se prepoznaje i kada su paljene ambasade i kada je branjena SCG sa guslama u „Sava centru“ i kada su praćeni tenkovi u tu istu Srebrenicu“. Rezolucija o Srebrenici je, prema njegovim rečima, prilika da se Srbija opredeli da li prihvata odgovornost za stvari koje su činjene u njeno ime i da jasno iskaže opredeljenje da se takvi zločini nikada više ne ponove.”²⁹⁰

Predsednica narodne skupštine ističe da bi lično podržala svaku rezoluciju koja osuđuje ratne zločine, uključujući i Srebrenicu: ”Po mom mišljenju, nije dovoljno da samo Srebrenica bude uključena u nju. Ipak, kako ću ja glasati, a time i ostali poslanici SPS, odlučiće stranački organi”.²⁹¹ Ivica Dačić, lider SPS, je izjavio da “svaki narod treba da se suoči sa zločinima koje je počinio ali to, naravno, ne treba da znači aboliciju drugih država, koje to do sada nisu učinile. Bio bih veoma zadovoljan kada bi sve države imale takav uravnotežen pristup prema ratnim zločinima.”²⁹²

Stavovi opozicije: SNS, DSS i NS

Opozicione stranke su načelno podržale inicijativu Borisa Tadića, ali su odmah izašle sa predlogom o dve rezolucije odnosno o osudi zločina nad Srbima. U tome je posebno prednjačila Demokratska stranka Srbije i Vojslav Koštunica.

Vojslav Koštunica je naveo da je „teško i zamisliti veću nepravdu od razdvajanja nevinih žrtava. Moralna obaveza ljudi jeste da odaju

289 *Blic*, 11. januar 2010.

290 *Blic*, 1. februar 2010.

291 *Blic*, 11. januar 2010.

292 *Tanjug*, 9. februar 2010.

podjednaku poštu i bez razlike svim nevino postradalim". On je ocenio da je interes Srbije da se rasvetle i osude svi ratni zločini počinjeni u novijoj istoriji Jugoslavije u kojima je srpski narod, kako je naveo, bio najveća žrtva. „Pošto je Srbija prva po žrtvama, prirodno je da bude i prva u osudi svih zločina. Smatramo da je najbolje da Skupština Srbije usvoji Deklaraciju DSS koja je još u junu 2005. godine bila podneta Skupštini”.²⁹³

Portparol Demokratske stranke Srbije Andreja Mladenović izjavio je da je za tu stranku prihvatljiva deklaracija kojom bi se osudili svi zločini počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije, ali ne deklaracija kojom bi se samo osudio zločin počinjen u Srebrenici: "Mi možemo da podržimo deklaraciju koja osuđuje sve ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije. Onu koja osuđuje zločin počinjen u Srebrenici, ali i Tuzli, Oluji, Bratuncu, Sarajevu". Prema njegovim rečima, novija istorija je pokazala da su neotkriveni i nekažnjeni zločini ohrabivali zločince da ih ponovo vrše i da je stoga obaveza svih nas da „zaboravljanjem ne dozvolimo činenje novih zločina”.

Aleksandar Vučić je izjavio da će naprednjaci imati konstruktivan pristup u pogledu rezolucije o Srebrenici. Ističe da je mislio da je postojao zločin u Srebrenici i da to niko živ ne može opravdati. Počinjeni su zločini prema Srbima, to nije sporno, ali nijedan zločin protiv Srba ne može da opravda zločine koji su počinili neki naši sunarodnici u Srebrenici.²⁹⁴

Srpska radikalna stranka negira da se u Srebrenici u julu 1995. dogodio genocid i najavila je da će glasati protiv rezolucije o Srebrenici ako se ona nađe na dnevnom redu Skupštine Srbije.²⁹⁵ Aleksandar Martinović, zamenik šefa poslaničke grupe SRS u Skupštini Srbije, rekao je da je za radikale neprihvatljivo da se za "navodni genocid u Srebrenici optuže srpski narod, vojska Republike Srpske ili Ratko Mladić".²⁹⁶

Dorđe Vukadinović (politički analitičar): "Inicijativa je spoljnopolitički motivisana i mislim da će samo doliti ulje na vatru srpskih političkih razmirica, te nisam uopšte siguran da će mnogo doprineti onome što bi trebalo da bude njena osnovna svrha, a to su istina i pomirenje na prostoru

293 *www.B92.net*, 17. januar 2010.

294 *Blic*, 23. januar 2010.

295 *Beta*, 14. februar 2010.

296 Isto

bivše Jugoslavije. ... Takve inicijative bez adekvatnih priprema i konsenzusa na kraju donose više štete nego koristi.”

Čedomir Antić (istoričar): “Naravno da sam saglasan s tim da treba osuditi zločine iz ratova devedesetih, ali postavljam pitanje predsedniku zbog čega to nije učinjeno 2005. godine, i pitam se da li je Tadić svestan da postavljanje pitanja kolektivne odgovornosti Srbije i Republike Srpske nema za cilj pravdu prema žrtvama, već je naprotiv, uglavnom, deo naknadnih ratnih napora Republike Hrvatske, i Muslimana i Hrvata iz BiH.”

Nevladin sektor i pojedinci

Nevladine organizacije, njih nekoliko²⁹⁷, već se godinama zalažu za donošenje rezolucije o Srebrenici, a nakon što je Evropski parlament usvojio rezoluciju svakog 11. u mesecu predstavnici tih organizacija stoje pred zgradom predsedništva i traže od predsednika Tadića da pokrene inicijativu o rezoluciji. Pritisak civilnog sektora je konstantan i stvorio je atmosferu o moralnoj obavezi da Srbija mora da se odredi po tom pitanju. Za vreme mandata Vojislava Koštunice, predstavnici konzervativnog bloka su uvek sa nezadovoljstvom reagovali na ta podsećanja i često su pokretali kampanje protiv NVO koje su na tome insistirale.

Prvi predlog rezolucije Skupštini Srbije podneli su 2005. godine u ime nevladinih organizacija Nataša Mičić (GSS) i Žarko Korać (SDU). Te iste godine grupa od osam NVO je održala tribinu i razne druge manifestacije povodom desetogodišnjice genocida u Srebrenici. Tražena je osuda genocida u Srebrenici i denunciranje politike koja je do toga dovela. Te godine i niz drugih manifestacija je obeležilo desetogodišnjicu poput one na Pravnom fakultetu koja je negirala taj zločin a na kojoj su učestvovali profesori Pravnog fakulteta.

297 Inicijativa mladih za ljudska prava, YUCOM, Fond za humanitarno pravo, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Žene u crnom, Centar za kulturnu dekontaminaciju, Građanske inicijative, Beogradski krug.

Tek posle presude Međunarodnog suda pravde u Hagu 2007. predsednik Boris Tadić je pozvao Narodnu skupštinu da usvoji deklaraciju kojom će se nedvosmisleno osuditi zločin u Srebrenici. Liberalno demokratska partija je tom prilikom dostavila svoj "Predlog deklaracije o obavezama državnih organa Republike Srbije u ispunjavanju odluka Međunarodnog suda pravde", tražeći da Srbija kroz pravni sistem i postupanje državnih organa "jasno osudi svako poricanje genocida u Srebrenici".

Brojni pojedinci i intelektualci su takođe tražili osudu tog zločina. Na primer, Dubravka Stojanović, istoričarka, je izjavila da "društva koja ne osećaju empatiju prema tuđim žrtvama, koja ne osećaju sažaljenje, pokazuju time znake ozbiljnih i dubinskih problema. Takvo stanje moralne entropije vodi društva samo u dalje propadanje i njihovu budućnost čini neizvesnom. Zbog toga to i jeste prvorazredno političko pitanje, ali nikako pijačne politike gde ćemo se "džorati" u disciplini "genocid za glasove" ili nešto slično. To je sramno."²⁹⁸

Vojslav Vukčević, tužilac za ratne zločine, ističe da bi rezolucija bila poruka za budućnost naše dece i da se sa onima koji po svaku cenu tragaju za balansom zločina. On se zalaže za rezoluciju o Srebrenici jer se prema tom delu naše prošlosti još nismo opredelili.²⁹⁹

Poruke iz međunarodne zajednice

Jelko Kacin, izvestilac EP za Srbiju, naglasio je da je važno da Srbija vodi raspravu o rezoluciji o Srebrenici, jer se Srbija na taj način suočava sa poluistinama koje su dugo vladale: "Što duže bude trajala rasprava, veće su šanse da se usvoji tekst koji će biti blizak rezoluciji Evropskog Parlamenta o genocidu u Srebrenici."³⁰⁰ On je još prilikom usvajanja rezolucije u Evropskom parlamentu izjavio: "Ova rezolucija nije namenjena prošlosti – govoreći o mrtvima, Rezolucija je namenjena živima i njihovoj budućnosti".³⁰¹

298 *Blic*, 14. februar 2010.

299 *Vreme*, 4. februar 2010.

300 *Beta*, 15. februar 2010.

301 *Vreme*, 15. februar 2010.

Holandski ambasador Ronald van Dartel je izrazio nadu da će nakon usvajanja rezolucije ljudi dešavanja iz prošlosti nazvati pravim imenom: "Rezolucija se može doneti samo jednom i ne može se ponavljati tako da je na ljudima koji će o tome diskutovati ozbiljan posao. Naročito poštuemo obrazloženje predsednika Tadića da Srbija ne donosi rezoluciju zbog Evropske unije već zbog sebe".³⁰²

Poricanje genocida

Poricanje genocida dobilo je zamah posebno nakon presude Međunarodnog suda pravde i to, pre svega, u akademskim krugovima. Među najistaknutijim je Stefan Karganović, inače predsednik NVO „Istorijski projekat Srebrenica“.

Najveći broj tekstova o poricanju nalaze se na sajtu *Nove srpske politički misli* i u nedeljniku *Pečat*. Karganović tvrdi da su „jedini corpus delicti zločina u Srebrenici forenzički dokazi koji su nastali ekshumacijom 13 masovnih grobnica, gde se smatra da su bili sahranjeni streljani muslimanski ratni zarobljenici iz srebreničke enklave.“ Mimo tih nalaza, ističe, nemoguće je kompetentno govoriti o broju pobijenih.³⁰³ Karganović posebno naglašava da ako Srbija preuzme odgovornost za dešavanja u Srebrenici, ona može biti izložena tužbana za basnoslovne odštete.³⁰⁴

Aleksandar Pavić ističe da je inicijativa Borisa Tadića došla kao hladan tuš na dan proslave Republike Srpske i to u momentu kada je srpski entitet u Dejtonskoj Bosni i Hercegovini pod najvećim međunarodnim pritiskom u svojoj istoriji. On ukazuje da je predsednik Tadić kao diplomirani psiholog morao znati „koliko njegova najava, baš u to vreme i tim povodom, može da demoralise i stanovništvo i rukovodstvo Republike Srpske, koje, osim Srbije – i, još uvek u manjem obimu, Rusije – nema istinskog oslonca.“³⁰⁵

302 *Beta*, 29. januar 2010.

303 *NSPM*, 15. februar 2010.

304 *Politika*, 16. februar 2010.

305 *Pečat*, 18. januar 2010.

Reakcije na Deklaraciju o Srebrenici

Deklaracija o Srebrenici je usvojena 30. marta 2010. godine sa 127 glasova za od ukupno 250 koliko Narodna skupština ima poslanika. Tekst Deklaracije ne pominje reč genocid eksplicitno već samo referiše na presudu Međunarodnog suda pravde, što u suštini znači da je parlament indirektno priznao genocid u Srebrenici. Imajući u vidu karakter rasprave koja je vođena u Skupštini, ova Deklaracija je maksimum koji je Srbija mogla izvući u datim okolnostima. Reakcije opozicije bile su indikativne jer ukazuju da se ona ne miri sa takvom interpretacijom zločina u Srebrenici i u Bosni generalno. Tako **Slobodan Samardžić (DSS) ističe:** Ova deklaracija će još više sniziti cenu samopoštovanja Srbije na putu ka EU i namenjena je spoljnoj upotrebi. Tempirana je pred konferenciju u Madridu o Dejtonskom sporazumu i vodi gašenju RS.³⁰⁶ **Velja Ilić (NS)** je izjavio da je to "siledžijstvo vladajuće većine. Mi smo za osudu svih zločina, ne pada nam na pamet da branimo bilo koji zločin, ali mi smo za jednu deklaraciju koja osuđuje sve zločine, a ovako se problem ne rešava samo se podgrevaju stare rane, povucite ovu sramnu deklaraciju. Ovo je sramna deklaracija, koja je potrebna da bi Srbija još više snizila svoju cenu samopoštovanja na putu u EU. To je prvi cilj, a drugi je da Srbija digne ruke od Republike Srpske i da prizna proces njenog gušenja."³⁰⁷ **Tomislav Nikolić (SNS)** je pazio da ne bude skroz negativan zbog napora koji ulaže u svoje proevropsko profilisanje. Izjavio je: "Osuđujemo sve zločine počinjene na teritoriji bivše SFRJ, a posebno zločin u Srebrenici. Takva deklaracija je bila potrebna, niko to ne bi odbio, takvu smo mi podneli. Ali vi hoćete da sami sebe proglasimo krivim i svoj narod jedinim krivcem, narod ne čini zločine, čine ga pojedinci."³⁰⁸ Nikolić je ipak istakao da mu smeta što je vladajuća većina uvijeno prihvatila definiciju genocida bar u dva dela. Prvo, u preambuli u kojoj kaže da je posvećena Konvenciji protiv zločina genocida. I drugo, kada

306 *Danas*, 31. mart 2010.

307 Isto.

308 Isto.

kažu za zločin da je izvršen na način izrečen u presudi MSP, a tako usvajaju presudu da je tamo izvršen genocid.³⁰⁹ **Đorđe Vukadinović**, politički analitičar, blizak Koštunici: "Jedina uslovna korist od deklaracije bi bila što će najduže za nekoliko meseci to pitanje biti skinuto s dnevnog reda i biće ubeležen jedan mali poen u Sarajevu i nekim krugovima u Briselu. Sve drugo je direktna šteta i po Srbiju i po same predlagачe. Deklaracija je usvojena razvodnjena i sa minimalnom većinom pa ni efekat regionalnog pomirenja neće biti postignut. Ovim se favorizuju jedne žrtve na uštrb drugih što je samo po sebi nemoralno uprkos tome što se zagovornici deklaracije pozivaju upravo na moral".³¹⁰

Reakcije vladajuće koalicije bile su pojedinim slučajevima izrazito radikalne imajući u vidu opštu atmosferu u Parlamentu. **Suzna Grubješić (G17 plus)**, šefica poslaničkog kluba G 17 plus, je bila veoma eksplicitna u osudi genocida: Donošenjem deklaracije o osudi zločina u Srebrenici osuđuje se fabrika smrti u mestu i poručuje svima da se nikada nikome takav zločin ne ponovi. Nema konsenzusa u vezi sa ovim pitanjem, ali i ne treba da ga bude sa onima koji svakog 11. marta Ulicu Zorana Đinđića prelepljuju imenom ratnog dželata Ratka Mladića i sa onima koji su to prestali da rade pre dve godine. Dalje je istakla: "Tokom ratnih događaja 1991-1995. došlo je do velikog pomeranja stanovništva. Da, u tri julska dana 1995. pomereno je 8.000 hiljada Bošnjaka muslimana. Pomereno je u grobnice. Učinjen je najveći zločin u Evropi posle Drugog svetskog rata!". Ona je osudila i ideologe rata i rekla je "Prepoznatljiviji ideolozi ratne i nacionalističke politike s kraja 80-tih i tokom 90 – tih godina, donošenjem Deklaracije gube bitku sa normalnom, humanom, tolerantnom i ljudskom Srbijom. Onom Srbijom koja se toliko puta povlačila pred teškom nacionalističkom artiljerijskom paljbom, koja čuti i sada, kad su se u prvim borbenim redovima pojavili praktično svi oni koji su godinama unazad unesrećivali Srbiju i njeno okruženje. Oni koji su negiranjem Srebrenice opravdavali svoje postojanje. Tu je i „otac nacije“ i najbogatiji levičar i njegov upečatljiviji časopis i nekakvi samozvani evroamerički „antiglobalistički“ intelektualci, kojima je Srbija prilika da izađu iz

309 *Press*, 31. mart 2010.

310 *Politika*, 1. april 2010.

anonimnosti. I svi oni koji na našim stadionima i u našim halama uzvikuju onaj jezivi poklič: „nož, žica, Srebrenica.“³¹¹

U republici Srpskoj Deklaracija je dočeka sa neodobravanjem. Milorad Dodik smatra da je “izglašavanje takve rezolucije nije nimalo bezazlena stvar” i dodaje: “Za Republiku Srpsku je krajnje neprihvatljivo da Srebrenica bude mesto na kome je jedino bilo stradanja u celoj Bosni. Tih mesta je bilo više i na njima nisu stradali samo Bošnjaci, već i Srbi.”³¹²

Predsednik Tadić je povodom Deklaracije izjavio da je poštovanje žrtava drugog naroda izraz najvišeg patriotizma: „Smatram ovu deklaraciju velikim doprinosom demokratizaciji Srbije i regionalnom pomirenju. Žao mi je što nije usvojena ranijih godina, ali moj tadašnji odlazak u Srebrenicu i ova deklaracija govore nedvosmisleno o političkim vrednostima Srbije i kako vidimo region, naše susede i zajedničku evropsku budućnost.”³¹³

Zaključci i preporuke

Rasprava o rezoluciji je ipak pokrenula pitanje odgovornosti uz veliki otpor kako javnosti, tako i akademske zajednice. Pritisak koji se povećava iz međunarodne zajednice stvorio je utisak da rezolucija mora biti usvojena, pitanje je samo u kojoj formi;

- Srpska elita stekla je svest da integracija u EU zahteva izvesne moralne gestove za koje je ona nespremna. Međutim, postoji svest i o neminovnosti takvog čina; rasprava o Srebrenici pokazala i odnos snaga u društvu: proevropske i antievropske. Nastavak rasprave o rezoluciji mora se povezati i sa obavezom hapšenja Ratka Mladića. Tek tada će rezolucija dobiti svoj puni smisao;
- Međunarodna zajednica mora odlučnije demonstrirati da Srbija mora ispuniti svoje moralne obaveze prema regionu i svetu. U tom smislu treba više posvetiti pažnju radu sa društvom koje je više od dve decenije na udaru antievropske propagande.

311 Govor Suzane Grubješić, šefice poslaničke grupe G17 PLUS u Skupštini Srbije, na sednici parlamenta posvećenju usvajanju deklaracije o Srebrenici.

312 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/40251/Dodik-Iluzije-o-Kosovu-slabe-Srbiju>

313 *Tanjug*, 1. april 2010

Deklaracija Narodne skupštine Republike Srbije o osudi zločina u Srebrenici

Polazeći od Ustava Republike Srbije po kojem su ljudski život i dostojanstvo neprikosnoveni,

Izražavajući privrženost duhu i normama Univerzalne deklaracije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, Pakta o građanskim i političkim pravima, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Dopunskih protokola iz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida i Statuta Međunarodnog krivičnog suda,

Rukovodeći se ciljevima obezbeđenja stalnog mira i stabilnosti na prostoru Zapadnog Balkana, kao i daljem unapređenju prijateljskih odnosa među državama bivše Jugoslavije na osnovu poštovanja međunarodnog prava i teritorijalnog integriteta i suvereniteta svih država članica Ujedinjenih nacija, uključujući Bosnu i Hercegovinu,

Težeći da sećanje na žrtve surovih oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji devedesetih godina XX veka, u kojima su svi narodi podneli teška stradanja, nikada ne izbledi,

Poštujući presudu Međunarodnog suda pravde, glavnog pravosudnog organa Ujedinjenih nacija, donetu u sporu po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore 26. februara 2007. godine,

Imajući u vidu da je navedenom presudom Međunarodnog suda pravde Srbija dužna da preduzme delotvorne korake radi obezbeđenja punog poštovanja svojih međunarodnih obaveza, uključujući punu saradnju sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju,

Na osnovu člana 99. tačka 7. Ustava Republike Srbije i člana 136. Poslovnika Narodne skupštine Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 14/2009 – prečišćen tekst), Narodna skupština Republike Srbije, na

trećojednici prvogredovnog zasedanja u 2010. godini, održanoj 31. marta 2010. godine, donela je

DEKLARACIJU

Narodne skupštine Republike Srbije o osudi zločina u Srebrenici

1. Narodna skupština Republike Srbije najoštrije osuđuje zločin izvršen nad bošnjačkim stanovništvom u Srebrenici jula 1995. godine, na način utvrđen presudom Međunarodnog suda pravde, kao i sve društvene i političke procese i pojave koji su doveli do formiranja svesti da se ostvarenje sopstvenih nacionalnih ciljeva može postići upotrebom oružane sile i fizičkim nasiljem nad pripadnicima drugih naroda i religija, izražavajući pri tom saučešće i izvinjenje porodicama žrtava zbog toga što nije učinjeno sve da se spreči ova tragedija.
2. Narodna skupština Republike Srbije pruža punu podršku radu državnih organa zaduženih za procesuiranje ratnih zločina i za uspešno okončanje saradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, u čemu naročitu važnost ima otkrivanje i hapšenje Ratka Mladića radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju.
3. Narodna skupština Republike Srbije poziva sve nekadašnje sukobljene strane u Bosni i Hercegovini, kao i drugim državama bivše Jugoslavije, da nastave proces pomirenja i jačanja uslova za zajednički život zasnovan na ravnopravnosti nacija i punom poštovanju ljudskih i manjinskih prava i sloboda, da učinjeni zločini više nikada ne bi bili ponovljeni.
4. Narodna skupština Republike Srbije izražava očekivanje da će i najviši organi drugih država s teritorije bivše Jugoslavije na ovaj način osuditi zločine izvršene protiv pripadnika srpskog naroda, kao i da će uputiti izvinjenje i izraziti saučešće porodicama srpskih žrtava.

31. mart 2010.

VII

Manjine: mera demokratije

Položaj manjina u Srbiji pod stalnim tenzijama

Nakon oktobarskih promena 2000. godine odnos novih vlasti prema nacionalnim manjinama se menjao pod pritiskom međunarodne zajednice. To je podrazumevalo i donošenje Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, što bio je glavni uslov za prijem SRJ (Srbije) u Savet Evrope. Od tada je položaj manjina u Srbiji pod stalnom prismotrom međunarodnih organizacija EU, OEBS, Saveta Evrope, kao i lokalnih nevladinih organizacija. Proteklih devet godina obeleženo je brojnim incidentima i, u suštini neadekvatnom državnim politikom. S obzirom da je „nova“ politička elita nastavila sa konceptom etničke države, položaj nacionalnih manjina ostao je stalna tema za sve posmatrače prilika u Srbiji. Zbog nedostatka prvenstveno, pravnog okvira, ali i volje da se menja društvena klima, manjine i dalje nisu u potpunosti zadovoljne tretmanom ni države ni društva.

Savetodavni komitet o Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina je krajem 2008. godine takođe zaključio da ne postoji sveobuhvatni i strateški pristup vlasti u Srbiji, odnosno politika inkluzivnosti, za integraciju manjina u širu političku i društvenu zajednicu. Komitet je takođe zaključio da su određene mere za zaštitu manjine percipirane kao pritisak međunarodne zajednice.³¹⁴

Opšta je ocena Savetodavnog komiteta da se u Vojvodini bolje sprovode prava nacionalnih manjina, te da su regulativa i praksa u obrazovanju i upotrebi jezika znatno razvijeniji nego u drugim delovima Srbije.

Tokom 2009. godine doneta su dva zakona od krucijalne važnosti za ostvarivanje prava manjina: o zabrani diskriminacije i o nacionalnim savetima. Prvi je važan sa stanovišta jednakosti građana, drugim se stvaraju pretpostavke za prevazilaženje pravnog vakuuma u kome su se našli nacionalni saveti, nakon što su većini od njih istekli mandati. Prvi zakon je bio i jedan od uslova za stavljanje Srbije na belu šengensku listu, a drugi je značajan za ostvarenje manjinske samouprave.

Međutim, i dalje postoje izvesni problemi koji utiču na ostvarivanje prava manjina.

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina usvojen je sedam godina nakon što je Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina utvrđena obaveza da se izbor nacionalnih saveta reguliše posebnim zakonom. Za tih sedam godina promenila se politička mapa ovog dela Evrope. To je proizvelo niz negativnih posledica, a jedna od njih je usporen proces koncipiranja „manjinskog zakonodavstva“. Prvenstveno zbog toga što, po rečima ministra za ljudska i manjinska prava Svetozara Čiplića, u nekim oblastima još uvek nisu doneti matični zakoni, kako to nalaže Ustav.³¹⁵

Najveći problem je to što se zakoni ne primenjuju, ili se to čini vrlo selektivno. Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za upravu, ističe da se zakoni selektivno primenjuju, najčešće onda kada njihova primena služi ličnim, grupnim ili uskostranačkim interesima elite na vlasti.³¹⁶ Osim toga, neki zakoni sadrže protivrečna rešenja, što manjine dovodi u nemoguću situaciju, jer ono što se jednim zakonom dozvoljava, drugim se uskraćuje. Tipičan primer u tom pogledu je zakonsko regulisanje sfere informisanja. U javnosti se često ističe da zakoni o radiodifuziji (2004) i lokalnoj samoupravi (2007), sadrže protivrečne norme kada je reč o pravu lokalnih samouprava da osnivaju elektronske medije na jezicima manjina, a previđa se činjenica da Zakon o radiodifuziji nije, u trenutku kada je usvajan, bio u skladu sa Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002).³¹⁷

Nedoslednim i neodgovornim ponašanjem elite su izgubile kredibilitet, posebno kada je reč o Zakonu o zabrani diskriminacije. Nakon što je ušao u proceduru, predlog zakona je na zahtev Srpske pravoslavne crkve (SPC) i ostalih tradicionalnih crkava i verskih zajednica povučen iz skupštinske procedure.³¹⁸ Uz manje izmene, Vlada je nakon oštre reakcije javno-

315 "Podeljena smo zemlja", *Dnevnik*, 4. maj 2009.

316 "Vladavina prava i proces evropskih integracija", *Dnevnik*, 17. jul 2009.

317 U članu 17. pomenutog zakona stoji da država može da osniva i posebne radio i televizijske stanice koje bi emitovale programe na jezicima nacionalnih manjina.

318 U zajedničkom saopštenju predstavnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica iskazali su zabrinutost zbog mogućih štetnih posledica primene pojedinih odredbi koje nisu

sti predlog zakona vratila parlamentu.³¹⁹ Ova mahinacija je pokazala koliki uticaj na političku elitu ima, u prvom redu, Srpska pravoslavna crkva.

Rasprava o Zakonu o zabrani diskriminacije u parlamentu ogolila je autističnost i ksenofobičnost srpske elite, ali je pokazala i da je homofobija duboko ukorenjena u srbijanskom društvu. Prema izveštaju Gej-strejt alijanse o stanju ljudskih prava LGBT osoba, 67 posto ispitanika ima negativan stav prema LGBT populaciji, 22 odsto nema ili ima neutralan stav, a samo 11 posto ima pozitivan stav. Više od polovine ispitanika nema ništa protiv da LGBT osobe žive u Srbiji, ali se postotak znatno smanjuje kada je reč o životu u istom gradu. Svaki drugi ispitanik smatra da je homoseksualnost opasna po društvo, i da država treba da radi na njenom suzbijanju, a sedam od deset građana smatra da je homoseksualizam bolest.³²⁰ Gej parade su nepoželjne za oko tri četvrtine ispitanika.³²¹ Duboko ukorenjenu homofobiju prati i govor mržnje prema svima koji su podržali pomenuti zakon i koji se zalažu za unapređenje ljudskih prava.

Zbog nedoslednog ponašanja vlasti nacionalne manjine su počele da se organizuju i između sebe, što do sada nije bio slučaj. U prvom kvartalu 2009. godine Bošnjačko nacionalno vijeće je sa nacionalnim većima Vlaha i Bugara potpisalo protokol o saradnji, u cilju poboljšanja prava nacionalnih manjina u centralnoj Srbiji

.....

dovoljno jasne i precizne. Tradicionalne crkve i verske zajednice su pozdravile „mudru odluku“ vlade da Predlog zakona povuče na doradu i istakle: „U dosadašnjem stanju Predlog je neprimenljiv, ugrožava Ustavom i državnim vrednostima garantovane slobode i prava i protivreči samom sebi“. *www.spssc.rs*.

319 Zakon je usvojen 26. marta 2009 godine.

320 Srpsko lekarsko društvo je u maju 2008, nakon 18 godina, prihvatilo odluku Svetske zdravstvene organizacije da homoseksualizam nije bolest. Da homoseksualnost nije normalna, misle i pripadnici političke elite. Tako, na primer, Tomislav Nikolić, šef poslaničke grupe „Napred Srbijo“, kaže: „Sve ono što nije po Bogu i prirodi – to je nemoralno, na primer, odnos sa životinjama i osobama istog pola, ili, pak, sa stvarima. Ništa od toga nije normalno“. Dragan Marković, predsednik Jedinственe Srbije je još direktniji: „Nemam ništa protiv homoseksualaca i toga što oni rade. Ne smeta mi njihovo pravo. To je za mene bolest. Nemam ništa protiv tih ljudi lično, ali kao poslanik ne mogu da glasam za nešto što je bolesno“. „Ako homoseksualci treba da vode Srbiju u Evropu, onda je“, smatra Marković, „bolje da ostanemo i čuvamo ovce u Srbiji“

321 „Opasne predrasude, duboko ukorenjene“, *Danas*, 10. mart 2009.

Tenzije unutar bošnjačke zajednice

Bošnjaci u Sandžaku su bili izloženi represiji od početka rata u Bosni. Osim proterivanja, registrovan je i niz pojedinačnih i grupnih ubistava koja nikada nisu do kraja procesuirana. Tenzije u Sandžaku su i posledica politike Beograda koja se svodi na blokiranje konstituisanja bošnjačke zajednice, ionako opterećene problemima, pored ostalog, i zbog ograničenih ljudskih resursa. Osim suprotstavljenosti dve političke partije u Sandžaku, konstantno prisustvo raznih službi samo pojačava tenzije i unutar bošnjačke zajednice. Islamska zajednica je podeljena uz pomoć Beograda, što govori koliko je Sandžak i dalje važan u proizvodnji „neprijatelja države“. Intraetničko nasilje opterećuje politički život unutar bošnjačke zajednice. Tokom januara 2009, u Novom Pazaru je došlo do incidenta u kome su povređene tri osobe.³²² Sulejman Ugljanin, lider koalicije „Bošnjačka lista za evropski Sandžak“, je izjavio da je do sukoba došlo zato što je „jedna neovlašćena grupa naoružanih bandita zaposela prostorije Liste“, dok je informativna služba gradske uprave Novog Pazara saopštila da je „grupa od 150 huligana, predvođena Sulejmanom Ugljaninom, upala u prostorije gradske uprave i demolirala taj deo zgrade“.³²³

Internacionalizacija sandžačkog pitanja počela je kada su tenzije dosegle nivo koji bi potencijalno mogao ugroziti stabilnost regiona. Poseta

322 Incident se dogodio zbog spora oko prostorija koje u Domu kulture koristi Bošnjačka lista za evropski Sandžak, a koje su vlasništvo gradske uprave. Ugovor o zakupu prostora sačinjen je u vreme kada je Ugljanin bio na čelu opštine, a sadašnja vlast smatra da je ugovor štetan po opštinu i da je pravno nevažeći, jer Direkcija za imovinu Srbije nije dala saglasnost. Pošto Bošnjačka lista nije napustila prostorije, iako je to u više navrata zatraženo, onda je za sprovođenje odluke angažovana agencija „Tigar“. Brave na vratima su zamenjene, a pripadnici agencije su imali zadatak da onemoguće korišćenje prostorija.

323 Predstavnici Sandžačke demokratske partije zatražili su od premijera Cvetkovića da protiv Ugljanina preduzme mere, jer je nedopustivo da član Vlade predvodi upad u zgradu državne institucije i pri tom uzvikuje „Alah je najveći“, dok je Ugljanin uzvratio da pristalice Ljajićevog SDP sinhronizovano pokušavaju da izvrše atak na više bošnjačkih institucija – Bošnjačku listu, Sandžačke novine i Bašnjačko nacionalno vijeće.

Ahmeta Davutoglua, šefa turske diplomatije, očigledno je bila i u funkciji smirivanja strasti dve strane, ali i opomene. Davutoglu je u Sandžaku boravio u pratnji šefa diplomatije Srbije Vuka Jeremića. Istovremeno je u Novom Pazaru boravio i Mehmed Gormez, zamenik turskog reisa, koji je takođe pokušao da posreduje u pomirenju poglavara podeljene islamske zajednice.

Sukobi između dve suprotstavljene strane preneli su se i na ulice Novog Sada, gde je polovinom aprila došlo do tuče u kojoj je lakše povređena jedna osoba.³²⁴ Mesec dana nakon ovog, u Sjenici se dogodio novi incident u kome je ranjen Mustafa Makić, predsednik Sabora Islamske zajednice Srbije.³²⁵ Do napada na Makića došlo je samo dva dana pre posete verskog poglavara bosanskohercegovačkih muslimana reis ul uleme Mustafe Cerića.

Poseta reisa Cerića Sandžaku počela je u Tutinu i prema planu vernicima je trebalo da se obrati na gradskom trgu, ali je taj skup policija, iz bezbednosnih razloga, zabranila. Ova zabrana upućuje na nameru da se kreira atmosferu koja je, navodno, rizična. Upravo je ta odluka pokazala da je Beograd u svakom trenutku upravljao situacijom. Cerić je, između ostalog, u svom nastupu u Sandžaku ukazao na kršenja ljudskih prava Bošnjaka, što je izazvalo oštru reakciju Ministarstva vera koje je Cerićevu

324 Po rečima efendije Fadila Muratija, incident su izazvale pristalice Islamske zajednice Srbije. Petorica muškaraca, rekao je Murati, su pokušala da promene bravu na dvorišnoj kapiji, obiju molitveni dom i prostorije zajednice, a pošto su u tome sprečeni došlo je do tuče, koja se iz dvorišta prenela i na ulicu. Zilkićeve pristalice su uzvatile da je do incidenta došlo kada su pokušali da uruče odluku o razrešenju organa Islamske zajednice u Novom Sadu. „Sukob zbog pokušaja smene“, *Danas*, 18-20. april 2009.

325 Na vozilo u kome se nalazio Makić nepoznata osoba je ispallila nekoliko hitaca, a Makić je tom prilikom zadobio lakše telesne povrede leve natkolenice. „Ko je izvršilac još ne znamo“, izjavio je reis Adem Zilkić, „ali znamo ko je nalogodavac. To je muftija Zukorlić. Odgovornost muftije Cerića je ista kao i nalogodavca i izvršioca“. Zilkić je upozorio državne organe da maksimalno ozbiljno shvate situaciju, jer kako je rekao, „više nemam kontrolu nad vernicima, tako da može doći do međubošnjačkog sukoba koji može da preraste u nešto poput građanskog rata“. „Zilkić optužio Zukorlića i Cerića“, *Dnevnik*, 17. maj 2009. Reis Zilkić se pismom obratio Rijasetu IZ u BiH, ministarstvima inostranih poslova BiH i Srbije u kome je naveo da boravak i javno obraćanje reisa Cerića u Sandžaku nije u interesu mira među vernicima.

izjavu okvalifikovalo kao „izmišljotinu“. U saopštenju Ministarstva se ističe da Republiku Srbiju optužuje verski poglavar koji u susednoj državi negira postojanje srpske nacije i koji „ne zaslužuje da bude dobrodošao gost u našoj zemlji“.³²⁶ Saopštenje nije prošlo bez reakcije Mešihata Islamske zajednice u Srbiji koji je odbacio i osudio klevete izrečene na račun verskog autoriteta i od predsednika Republike i Vlade zatražio da se ograde, odnosno javno izvine, neopozivu ostavku ili hitnu smenu ministra vera, a od bošnjačkih ministara i poslanika da preispitaju svoje učešće u Vladi i Skupštini. Na kraju se ističe da će Mešihat, ukoliko se nadležni državni organi budu neodgovorno odnosili prema ovim zahtevima, prekinuti saradnju sa Ministarstvom vera.

Najava prekida saradnje svedoči da u odnosima Islamske zajednice i Ministarstva vera postoje ozbiljni problemi. U intervjuu Sedmici, Muamer Zukorlić je na pitanje – kakav je odnos vlasti u Srbiji prema Islamskoj zajednici – odgovorio: „Trenutno smo u specijalnom ratu“. Vlast je, po Zukorlićevim rečima, preko jedne grupe imama, obaveštajnih službi, kriminalnih krugova, Ugljaninove politike i Ministarstva vera pokušala da razbije Islamsku zajednicu i dozvolila, mimo zakona, legalizaciju paralelne Islamske zajednice. Da bi se problemi rešili država Srbija mora, smatra Zukorlić, „da klekne i prizna šta su njene službe radile i obeća da nas više neće razbijati i uništavati“.³²⁷

Predstavnici Islamske zajednice, kao i pojedine nevladine organizacije, upozoravali su i na druge probleme, kako na one koji se odnose na ostvarivanje prava na versku nastavu, tako na one koji se tiču položaja Bošnjaka pred sudovima.³²⁸ Treba reći da je nezadovoljstvo Bošnjaka izazvala i uredba republičke Vlade, kojom su se sandžačke opštine našle u

326 U saopštenju Ministarstva vera se ukazuje da je „kontroverzni reis“ tvorac ideje o Bošnjacima kao delu turskog naroda i hegemonističke velikobošnjačke ideologije o bosanskoj naciji od tri etničke grupe, da je podržao secesiju Kosova i Metohije i da u susednoj državi Srbima uskraćuje pravo na postojanje. www.mv.sr.gov.yu.

327 Vidi: www.islamskazajednica.org.

328 Upozoravajući na kršenje prava Bošnjaka, Centar za zaštitu ljudskih prava i toleranciju iz Prijepolja je pozvao sve sudove u Sandžaku da objave koliko je postupaka vođeno na bosanskom jeziku, u koliko su predmeta Bošnjaci poučeni od strane suda o pravu na korišćenje bosanskog jezika i u koliko je predmeta ta pouka uskraćena.

sastavu dva regiona – Centralnog i Zapadnog. Mešihat islamske zajednice je pozvao ministre Ljajića i Ugljanina, kao i poslanike iz partija koje predvode, da spreče administrativno raspoređivanje Sandžaka. Reakcije nisu izostale ni od Bošnjačkog nacionalnog vijeća i Sandžačke demokratske partije, koji su, takođe, zahtevali da se sve sandžačke opštine nađu u okviru istog regiona.³²⁹

Poseban tretman albanske manjine

Tokom 2009. godine i predstavnici drugih manjina su iskazivali svoje nezadovoljstvo i ogorčenost. Javnost u Srbiji, po rečima Ragmi Mustafe, predsednika opštine Preševo, nije dovoljno upoznata s praksom članova aktualne Vlade, kada je reč o jugu Srbije: “Krajnji domet poseta ministara, premijera i predsednika Republike jugu Srbije, jeste štab Žandarmerije na brdu. Čelnici ove države nikada nisu kročili u zgrade opština na jugu, potpuno ignorišući lokalne samouprave, kao da smo teritorija pod okupacijom”. Mustafa je podsetio da je i ministar policije Dačić više puta bio na jugu. „On se sastajao ovde sa službom BIA i policijskim snagama Žandarmerije, ali nijednom nije posetio legitimne predstavnike albanskog naroda“, kazao je on.

Krajem jula 2009, u Beogradu je održan sastanak sa ministrom Dačićem koga je, po rečima Mustafe, interesovalo „šta se doista događa na jugu“. Sastanak je održan iza zatvorenih vrata. Prethodili su mu napadi na pripadnike Žandarmerije u selu Lučani, eksplozija u jednoj stambenoj zgradi u Preševu, otkrivanje kontejnera sa velikom količinom oružja u selu Končulj i negodovanje Albanaca zbog prekomerne upotrebe sile prilikom pretresa njihovih kuća. Skupština Preševa zatražila je udaljavanje Žandarmerije i utvrđivanje odgovornosti Vlade Srbije i ministra policije

329 „Naši zahtevi za tako nešto su pre svega, ekonomski, radi budućeg ekonomskog razvoja i korišćenja fondova EU“, obrazložio je Mirsad Jusufović, generalni sekretar SDP. Prema njegovim rečima, dve bošnjačke partije spremne su da idu do krajnjih granica, ako vlada ne ispravi „tehničku grešku“. Ukoliko se to ne desi biće, rekao je, dovedeno u pitanje poverenje Vladi i učešće u skupštinskoj većini. *Dnevnik*, 5. januar, 2010.

zbog preterane upotrebe sile prilikom pretresa.³³⁰ U pismu koje su uputili ambasadama zapadnih zemalja i OEBS u Beogradu, čelnici Preševske opštine, Šaip Kamberi i Jonuz Musliu, su istakli da srpska policija svojim spektakularnim akcijama nastoji da uveri međunarodne institucije u neophodnost ukidanja Kopnene zone bezbednosti. Osim toga, u pismu se ističe i da je svesno izbegavanje obaveza preuzetih potpisivanjem sporazuma o rekonstrukciji Koordinacionog tela jasan dokaz „neiskrenih namera Vlade Srbije prema albanskoj zajednici Preševske doline, koja se smatra izigranom“.³³¹

Skupština odbornika opština Bujanovac, Preševo i Medveđa usvojila je, krajem jula, političku deklaraciju kojom se, između ostalog, traži i formiranje regiona Preševska dolina. Po rečima Ragmi Mustafe, postoji više razloga za stvaranje Preševskog regiona: „Politički razlog je referendum iz 1992. na kom se stanovništvo izjasnilo za političku, kulturnu i teritorijalnu autonomiju i za približavanje Kosovu. Ekonomski razlog je taj što su sve tri opštine uvrštene u najnerazvijenije u Srbiji, a razvojni se odnosi na moguću buduću prekograničnu saradnju s Kumanovom, Gnjilanom, Bugarskom“.³³²

Deklaracija kojom se zahteva regionalizacija je, po rečima Rize Halimija, odgovor na ignorantski odnos vlade Srbije prema problemima i

330 Sve dok postoji opasnost od terorističkih napada, nemoguće je povlačenje Žandarmerije, izjavio je ministar policije Dačić i dodao da policija, otkako je on ministar, nikada nije upotrebila prekomernu silu. On je podsetio da rukovodstvo policije u Preševu čine i Srbi i Albanci, koji treba da preuzmu odgovornost za javni red i mir, za borbu protiv kriminala i terorizma čije su žrtve i Srbi i Albanci. On je, takođe, izjavio da nema potrebe da se albanski lideri žale međunarodnoj zajednici, jer se upravo od njenih obaveštajnih službi dobijaju podaci o aktivnostima i naoružavanju pojedinih grupa na Kosovu i Metohiji koja potiču iz opština sa juga Srbije.

331 „Opština Preševo traži odlazak Žandarmerije, Dačić: Nema povlačenja“, *www.rtv.rs*. Drugom prilikom, Kamberi je upozorio da Vlada Srbije pokušava da marginalizuje Koordinaciono telo: „Ne slažemo se sa konstatacijom da Koordinaciono telo predstavlja okrugli sto, smatramo da je ono državni organ sa konkretnim zadatkom da sprovedi program Vlade Srbije“.

332 „Predsednik, premijer i ministri ignorišu jug Srbije, kao da je teritorija pod okupacijom“, *Borba*, 3. august 2009.

zahtevima Albanaca. Njihovi zahtevi se odnose na demilitarizaciju regiona, prekid svih akcija srpske specijalne policije, proporcionalnu zastupljenost Albanaca u državnim institucijama, posebno u lokalnoj i pograničnoj policiji, priznavanje fakultetskih diploma Univerziteta u Prištini, izdatih posle februara 2008. godine i oslobađanje Albanaca uhapšenih u decembru 2008. godine.

O problemima vezanim za nepriznavanje diploma, kao i o povećanju kvota za upis studenata na Prištinski univerzitet, bilo je reči i tokom susreta delegacije političkih predstavnika sa juga Srbije sa Fatmirom Sejdićem, predsednikom Kosova. Ističući da je pitanje diploma veoma osetljivo, Riza Halimi, vođa Partije za demokratsko delovanje je rekao da se nepriznavanjem diploma iz Prištine i Tetova pomaže etničko čišćenje Albanaca sa teritorije Medveđe, Bujanovca i Preševa. Osim ovog, albanska delegacija je predsednika Sejdića upoznala i sa drugim problemima – „visokom militarizacijom“³³³ regiona i diskriminacijom u sprovođenju privatizacije. Nijedna od privatizovanih firmi u tri opštine više ne radi. Halimi ističe da je „većina privatizacija obavljena tako što su, na različite načine, iz procesa eliminisani Albanci“.³³⁴

333 U intervjuu novosadskom *Dnevniku*, Halimi, koji je inače i predvodio delegaciju, visoku militarizaciju je objasnio sledećim rečima: „Ovde su specijalne policijske snage svakog dana na terenu, sve policijske poslove je preuzela Žandarmerija, dok je lokalna policija potpuno marginalizovana. Eto, to je visoka militarizacija“. „Jug Srbije na dnevnom redu“, *Dnevnik*, 15. septembar 2009. Nešto više od meseca dana pre razgovora sa kosovskim predsednikom, sa albanskim liderima sa juga Srbije razgovarao je i Ivica Dačić, ministar policije. On je tom prilikom izjavio da će prisustvo specijalnih snaga Žandarmerije na jugu Srbije prestati onog trenutka kada se situacija u potpunosti stabilizuje. Uloga specijalnih snaga, rekao je Dačić, nije da maltretiraju građane, već da im obezbede mir, stabilnost, bezbednost, sigurnost i zaštitu života i imovine. „Opominju pouke prošlosti“, *Dnevnik*, 3. august 2009.

334 Isto.

Problemi mađarske zajednice

Mađarska zajednica je najbolje organizovana i ima najadekvatniju infrastrukturu koja joj omogućava da uvek blagovremeno reaguje na sve pojave diskriminacije ili pritisaka. Kao najveća i najbolje profilisana ona u Vojvodini ima jednu od ključnih uloga kada je reč o definisanju položaja Vojvodine. Zbog toga je ova zajednica bila pod velikim pritiskom u vreme mandata Vojislava Koštunice kada je iz Beograda vođena politika etnifikacije Vojvodine i sprečavanja obnove autonomije Vojvodine.

Mađarska manjina je zbog svoje brojnosti devedesetih godina prošlog veka bila na udaru svojevrsnog etničkog inženjeringa kada su srpske izbeglice iz Bosne i, pre svega, iz Hrvatske planski razmeštane u multinacionalne sredine. Jedan od najupečatljivijih primera je Temerein koji je pre rata devedesetih bio čisto mađarsko mesto. Naseljavanjem srpskih porodica promenilo je etničku strukturu i stvorilo atmosferu trajne napetosti. U ovoj opštini živi oko 30 hiljada stanovnika, dve trećine čine Srbi, a jednu trećinu Mađari.

U januaru 2010. godine u Temerinu su u dva navrata napadnuti mladići mađarske nacionalnosti. Sredinom januara je pretučen Hunor Horvat, a osam dana kasnije i Marko Lošonc. U ovoj opštini se već duže vreme vodi „rat grafitima“. Početkom februara na raznim mestima u gradu izlepljeni su letci kojima se „braća Srbi i sestre Srpkinje“ upozoravaju da je veća grupa mađarskih separatista, pripadnika organizacije 64 županije fizički napala 5 Srba i poručuje se „Srbija Srbima, nema predaje, borba se nastavlja“. Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za upravu, propise i nacionalne manjine, zatražio je strožije kazne za ekstremiste koji izazivaju incidente na nacionalnoj osnovi.³³⁵ Povodom ovih incidenata oglasio se Pokrajinski ombudsman, a stranka *Mađarski pokret nade* je najavila da će, u cilju sprečavanja daljeg pogoršanja situacije i mirnog suživota, zatražiti pomoć evropskih parlamentaraca.³³⁶ Temerin je, povodom incidenata, posetio i

335 "Obračun u Temerinu", www.slobodnavojvodina.org Prema Korhecovom mišljenju u Vojvodini sigurno ima još napada poput ovih u Temerinu koje oštećeni zbog straha ne prijavljuju.

336 „Zabrinutost zbog situacije u Temerinu“, www.vajma.info U saopštenju se ističe da

Imre Varga, ambasador Mađarske, koji je izjavio da Vlada Mađarske ima poverenje u pravnu državu Srbije.³³⁷ O incidentima je bilo reči i prilikom susreta Bele Katone, predsednika mađarskog parlamenta, sa Mirkom Cvetkovićem, premijerom Srbije i Šandorom Egerešijem, predsednikom vojvođanske skupštine. Katona je tražio od Cvetkovića da Vlada Srbije učini sve u interesu efikasne istrage.³³⁸ Centar za razvoj civilnog društva je osudio incidente u Temerinu i upozorio da ono što se dešava u ovoj opštini lako može da se desi i u ostalim delovima Vojvodine, te da je Temerin lakmus papir za stanje međunacionalnih odnosa u Pokrajini.³³⁹ Međunacionalni incidenti dešavali su se u Temerinu i ranijih godina.

Predstavnici mađarske zajednice su izrazili nezadovoljstvo ponašanjem državnih organa povodom obeležavanja godišnjice izbijanja Mađarske revolucije iz 1848. godine. Vojvođanski Mađari su hteli da obeleže taj datum trodnevnom proslavom na kojoj je trebalo da učestvuje i predsednik Mađarske Laslo Šoljom. Međutim, dogodilo se nešto što politički predstavnici Mađara, pre svega oni okupljeni oko SVM, nisu očekivali. Iz kabineta predsednika Tadića je diplomatskim kanalima, mađarskom predsedniku³⁴⁰ upućena poruka da bi njegova poseta Vojvodini mogla na negativan način da utiče na mirno rešavanje statusa Vojvodine, prvenstveno na proces usaglašavanja oko pokrajinskog statuta. Nakon ove intervencije iz

.....

dobro organizovane grupe, potpomognute političkom podrškom, šire šovinističku propagandu protiv Mađara i da im u tome nije strana ni upotreba sile.

337 „Ambasador Mađarske u Temerinu“, www.vajma.info

338 “Katona kod Egerešija: bilo je reči i o incidentima na štetu Mađara“, www.vajma.info

339 “Obračun u Temerinu“, www.slobodnavojvodina.org

340 Povod za dolazak predsednika Mađarske je obeležavanje godišnjice Mađarske revolucije iz 1848 godine. Taj dan se u Mađarskoj slavi kao nacionalni praznik, ali ga obeležava i mađarska zajednica u Vojvodini. Tokom trodnevne proslave predsednik Mađarske je trebalo da obiđe Mađare u nekoliko mesta u Vojvodini i položi cveće na nevino stradale 1942, odnosno 1944. godine. Svoju posetu predsednik Šoljom je skratio na jedan dan (15. mart), s tim da bi se preostala dva dana realizovala nakon usaglašavanja sa kabinetom predsednika Tadića. „Zaprepastili smo se“, stoji u saopštenju SVM. „Ovo smo doživeli sa ogorčenjem, sa dozom poniženosti, i osećali smo se iznevereno“. Predsedništvo SVM je odlučilo da „praznujemo sami“ i bez prisustva predsednika Mađarske obeleže nacionalni praznik.

Šoljomovog kabineta poručeno je da će predsednik Mađarske prisustvovati samo manifestacijama koje će se održati 15. marta, a da će drugi i treći dan njegove planirane posete bit realizovan nakon usaglašavanja sa kabinetom predsednika Tadića.

Ne krijući svoje ogorčenje, Predsedništvo SVM je donelo odluku da godišnjicu revolucije obeleže sami, bez prisustva Šoljoma. Andraš Agošton, predsednik DSVM, se zbog „neprihvatljivog ponašanja predsednika Tadića“ pismom obratio Ištvanu Pastoru i Palu Šandoru, liderima SVM i DZVM, i predložio raspravu o političkoj situaciji nakon otkazivanja nezvanične posete predsednika Mađarske. Protivljenje ovoj poseti može se, smatra Agošton, shvatiti i kao test dokle srpska strana može da ide u ignorisanju nacionalnih interesa Mađara.³⁴¹ S druge strane, i Agošton i Balint Pastor, član najužeg rukovodstva SVM, pozdravili su dogovor koji su predsednici Srbije i Mađarske, Boris Tadić i Laslo Šoljom, postigli o formiranju mešovite stručne komisije koja bi trebalo da ispita događaje tokom i neposredno nakon Drugog svetskog rata i iznese istinu o stradanju Mađara.³⁴²

Vlasi istočne Srbije – od asimilacije do rumunizacije

Proces deasimilacije Vlaha počeo je početkom raspada Jugoslavije. Vlasi su naime u velikoj meri bili asimilovani u Jugoslaviji. Prema statističkim podacima Statističkog godišnjaka Jugoslavije³⁴³ oko 129.000 građana Srbije govorilo je vlaškim jezikom, mada su se izjašnjavali kao Srbi. Istovremeno Godišnjak navodi broj od 25.535 Vlaha u Srbiji³⁴⁴, što znači da su u velikoj meri bili asimilovani. Vremenom se broj pripadnika vlaške manjine povećavao. U toku procesa deasimilacije počela je i izgradnja rumunskog naci-

341 „Tadićevo testiranje“, *Dnevnik*, 11. mart 2009.

342 Cilj SVM nije, rekao je Pastor, da se politizuje bolna tema i preuveličava značaj tih događaja, nego da se oni apsolviraju i stave na mesto koje im pripada, kako bi se jedno poglavlje naše zajedničke istorije zatvorilo

343 Statistički godišnjak Jugoslavije, 1989. str. 454.

344 Isto str.453

onalnog identiteta. Taj proces se odrazio i prilikom popisa stanovništva 2002. godine. Država Srbija je pokušala da se suprotstavi tom procesu ali bez uspeha čemu je doprinela i činjenica da se ona formirala kao etnička država, a ne nacionalna.

U tom smislu je i SPC oštro reagovala kada je u Boru prvi put održana liturgija na rumunskom jeziku. Vlaško-srpski spor oko bogoslužjenja je počeo 2002. godine kada je rumunski ambasador prisustvovao službi u okviru proslave povodom desetogodišnjice formiranja Demokratskog pokreta Rumuna u Srbiji u selu Slatina kod Bora. Liturgiju je služio episkop Rumunske pravoslavne crkve iz Vršca Danil Stonesku na rumunskom jeziku. Maja 2005. godine grupa vernika Srpske pravoslavne crkve sprečila je udruženje Savez Vlaha Srbije da u manastiru Kolograš obeleži 610 godina od bitke koju je na Rovinama kod Negotina protiv Turaka vido vlaški vojvoda Mirča. Aprila 2009. godine na manifestaciji "Susreti sela" održanoj u Boru, organizatori su zamerili predstavnicima sela Bučje što su program najavljavali na vlaškom i srpskom jeziku, jer, kako su objasnili, to predstavlja "rumnizaciju Srbije". O incidentu su obavешteni najviši državni organi i beogradske kancelarije Saveta Evrope i OEBS, te Nacionalni savet Vlaha.

Nacionalni savet vlaške manjine je odlučio da je njihov maternji jezik rumunski. Bilo je i pokušaja da se standardizuje vlaški jezik. Položaj Vlaha u Srbiji sveo se na tri suštinska zahetva. Prvi je njihovo priznavanje kao nacionalne manjine rumunskog naroda koji živi u istočnoj Srbiji, drugi je pravo na obrazovanje Vlaha na rumunskom jeziku i, treći, pravo na bogoslužjenje na rumunskom jeziku. To bi u praksi značilo formiranje eparhije Rumunske pravoslavne crkve u Timočkoj krajini ili pak proširenje delovanja Rumunskog pravoslavnog vikarijata u Vršcu.

Nacionalni savet Vlaške nacionalne manjine (oktobar 2009) demantovao je u svom saopštenju navode Ministarstva prosvete da učenici vlaške nacionalne manjine nisu pokazali dovoljno interesovanja da se u školama u severoistočnoj Srbiji uči, kao izborni predmet, rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture. U saopštenju nacionalnog saveta se ističe da je u pojedinim školama izvršen pritisak da se roditelji izjasne da ne žele da im deca izučavaju rumunski jezik, odnosno da su u nekim školama dovedeni

u zabludu, jer im je predočeno da njihova deca neće učiti engleski, ukoliko budu izabrali da uče rumunski jezik.

Zvanični stav Beograda je da su Vlasi i Rumuni dve odvojene zajednice ne samo u pogledu nacionalnog identiteta, nego i jezičke pripadnosti. Beograd smatra da su pojedini vlaški aktivisti previše bliski sa zvaničnim i nezvaničnim predstavnicima rumunske države, koji navodno agituju među Vlasima istočne Srbije da se na predstojećem popisu stanovništva 2011. godine izjasne kao Rumuni. Državni sekretar za manjinska prava Aniko Muškinja – Hajnrih je izjavio da “Očekujemo da predstavnici rumunske države ne vrše pritisak i da ne nameću vlaškoj populaciji rumunski identitet jer bi, pored kršenja međunarodnih standarda u oblasti ljudskih i manjinskih prava, to bilo u suprotnosti sa odredbama Sporazuma između Savezne vlade SRJ i vLade Rumunije o saradnji u oblasti zaštite nacionalnih manjina”³⁴⁵

Živoslav Lazić, predsednik Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine, ističe da se “neko u Beogradu opasno igra pitanjem Vlaha. Na delu već imamo viđeni scenario s početka devedesetih, gde profesionalne patriote dobijaju veliki novac za tobožnju zaštitu srpskih interesa. Istovremeno, Srbija pričom o “ruminizaciji” gura prst u oko jedinoj prijateljskoj zemlji sa kojom nikada nije bila u sukobu. Teza o rumunizaciji potiče od ljudi zlih namera čija je zapravo želja asimilacija Vlaha.” On je takođe nazvao nastojanja “nekih u Srbiji” da se dokažu da su Vlasi i Rumuni dve odvojene zajednice “ksenofobičnim”³⁴⁶

Rumunija sa velikom pažnjom prati ponašanje države Srbije i njeno suprotstavljanje rumunizaciji Vlaha. Rumunski parlamentarci su pokušali da internacionalizuju pitanje položaja rumunske manjine u istočnoj Srbiji čemu je pažnju posvetio i specijalni izvestilac UN o slobodi verosipovesti Asme Jahangir.

345 *Politika*, 18. maj 2009.

346 *Politika*, 18. maj 2009.

Marginalizacija Roma

Položaj romske zajednice i dalje ostaje problem koji zahteva ozbiljno angažovanje države, ali i društva. Prvi zbog zbog brojnih statusnih pitanja, a drugi zbog rasizma i konstantne diskriminacije ove zajednice. Komesar za ljudska prava Saveta Evrope je u svom izveštaju o Srbiji³⁴⁷ (oktobar 2008) ukazao da u Srbiji prema Romima postoje predrasude, sistemska diskriminacija, marginalizacija, kao i da su isključeni iz društvenog života. Apostrofirao je protivljenje raseljavanju nehipijenskih romskih naselja, što je posebno došlo do izražaja prilikom raseljavanja Rosma ispod Gazele.

Srbija je od jula 2008. do kraja juna 2009. godine predsedavala Dekadom Roma i u tom periodu Vlada je usvojila *Strategiju za unapređenje položaja Roma*. Strategija obuhvata trinaest različitih oblasti, od toga četiri se tretiraju kao prioritetne (obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje i zdravstvo). Svi operativni dokumenti su integrisani u *Akcioni plan za sprovođenje Strategije* za period 2009. do 2011. godine. Međutim, sredstva koja su izdvojena za Akcioni plan nisu adekvatna, obezbeđeno je znatno manje sredstava nego što je planirano. Izdvojeno je 525 miliona dinara. Formiran je i Savet za unapređenje položaja Roma i sprovođenje Dekade uključivanja Roma (formiran marta 2008). Međutim, Savet do sada nije podneo nikakv izveštaj i veoma retko se sastajao.

Učinci u poboljšanju položaja romske populacije su neujednačeni, najvidljiviji su u oblasti obrazovanja,³⁴⁸ a najgori, po mišljenju Osmana Balića, koordinatora Lige za Dekadu Roma, u oblasti stanovanja. U Srbiji ima oko 600 romskih naselja u kojima živi oko 160.000 Roma, od toga oko 40.000 u ekstremno lošim uslovima. Balić je naglasio da predhodno Ministarstvo za infrastrukturu i sadašnje Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje ne samo da nisu ništa uradili, nego čak i koče druge instance koje žele da poprave stanovanje u mahalama.³⁴⁹ Veliki problem u

347 Izveštaj komesara za ljudska prava Tomasa Hamarberga o poseti Srbiji (okotbar 2008)

348 U sferi obrazovanja primenjuju se mere afirmativne akcije i romski učenici nakon osnovne škole dobijaju 30 stimulativnih bodova, dok se na fakultete svršeni romski srednjoškolci upisuju direktno.

349 Ima i pozitivnih primera. „Potpredsednik vlade Božidar Đelić, ministri Rasim Ljajić

realizaciji Dekade je paternalizam države koja, uprkos njihovom napretku, Rome tretira kao neodgovorne i nezrele.

U 2009. godini Beograd je bio domaćin Univerzijade i jedna od donesenih mera u cilju pripreme grada za doček gostiju ove sportske manifestacije bila je i rušenje romskih udžerica u divljem naselju u Novom Beogradu. Naselje se nalazilo u blizini objekata za Univerzijadu. Revoltirani time što im je rešenje komunalne inspekcije o rušenju stiglo samo dan pre nego što su se u naselju pojavili buldožeri, Romi su na razne načine pokušali da spreče rušenje svojih objekata, a kada u tome nisu uspeli blokirali su ulicu i protestovali ispred Skupštine grada. Grad je doneo odluku da ih smesti u prigradsko naselje Boljkovci što je naišlo na bes meštana tog naselja, koji su pribegli blokadi kako bi sprečili postavljanje kontejnera za smeštaj romskih porodica. Oni su blokirali put koji iz Surčina i Jakova vodi u njihovo naselje i „pretli da će zapaliti kontejnere, pa čak i ljude, ako ih dovedemo“.³⁵⁰

Tim povodom, Centar za prava manjina je upozorio da protesti, pretnje, uništavanje i paljenje kontejnera predstavljaju ispoljavanje rasizma i sadrže sve elemente krivičnog dela izazivanja nacionalne mržnje i netrpeljivosti. Po mišljenju Centra, raseljavanje Roma iz naselja u Bloku 67 govori da Gradska uprava nema jasnu strategiju, niti dovoljno volje da na trajan i sistemski način reši pitanje nelegalnih i nehigijenski romskih naselja u Beogradu.³⁵¹ Rušenje baraka u naselju nije, po mišljenju Saše Jankovića, zaštitnika građana, obavljeno u skladu sa pravilima. Samo rušenje, uprkos postojanju formalnih uslova a bez rešenog pitanja alternativnog smeštaja, pokazuje da nadležni organi nemaju osnovne sistemske odgovore na probleme i stavlja pod znak pitanja moć države da konstruktivno rešava pro-

.....

i Svetozar Čiplić, ponašaju se sasvim drugačije, ali im je“, kaže Balić, „potrebna podrška, koju za sada nemaju u dovoljnoj meri“. „Smrznuti i gladni kucaće na vrata predsednika!“, *Danas*, 8. april 2009.

350 Marko Karadžić, državni sekretar u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, protest je nazvao rasističkim. On je izjavio da niko nije pružio pomoć Romima koji su noć proveli na otvorenom: „Otišli smo tamo, ali nismo videli nijednu crkvu, ni Crveni krst ili nekog pojedinca. Niko nije doneo ni sendvič za decu“.

351 *Borba*, 6. april 2009.

bleme najugroženijih građana. Bagerima se, po Jankovićevom mišljenju, ne rešava problem romskih naselja, niti se sprovode ciljevi mnogo propagirane Dekade Roma.³⁵²

Romi koji su preseljeni u kontejnere u naselju Makiš kažu da im nedostaje prostor za stanovanje, ali i posao i hrana. 140 porodica, koje su imale prebivalište na teritoriji grada (ispod mosta Gazela) raseljeno je u sedam gradskih opština, dok su ostali prevezeni u opštine iz kojih su došli, najčešće na jug Srbije.

Aferdita Sejtović (23) živi u metalnom kontejneru sa suprugom i četvero maloletne dece i kaže: "Odlično je pošto imamo vode da peremo, još da imamo posao da zaradim ponešto, odlično je, sve je okej, kako smo bili, dobro smo ovde".³⁵³ Iako kažu da im je bolje u kontejnerskom, nego u nehipijenskom naselju, Aferditine komšije žale se na nedostatak prostora, ali i vlagu koja se sliva niz električne instalacije. Gradski sekretarijat za zdravstvo kaže da grad vodi računa o zdravlju raseljenih ljudi, pa će ih uskoro i vakcinisati protiv novog gripa.

Aдекватni smeštaj Roma koji su raseljeni pred Univerzijadu je jedan od uslova za dobijanje sredstva od EBRD za obnovu mosta Gazela koji treba da se sanira. Evropska banka za obnovu i razvoj odobrila je kredit, ali preusmeravanje novca Putevima Srbije uslovljava tzv. Akcionim planom za raseljavanje porodica iz nehipijenskog naselja ispod Gazele. Porodice su raseljene, ali to nije dovoljno, jer EBRD ima još nekih uslova.³⁵⁴

Netolerancija prema Romima iskazala se i na pokušaju gradskih vlasti da imenuju jednu ulicu u Nišu po romskom umetniku (pevača) Šabanu Bajramoviću. Građani te ulice koja se pre zvala Južni bulevar pobunili su se zbog takve odluke. Zoran Luković, organizator pobune, je izjavio: "Takva odluka je nasilje i nametanje obaveze da budemo ponosni na Bajramovića, o kojem kao umetniku ne znamo dovoljno, ali ga poznajemo kao sugrađanina sklonog porocima".³⁵⁵

352 "Problem se ne rešava bagerima", *Danas*, 3. april 2009.

353 *www.B92.net*, 6. januar 2010.

354 *www.B92.net*, 29. januar 2010.

355 *www.danas.rs*

Problemi Roma su brojni i po drugim pitanjima, a proizilaze iz činjenice da je njihova integracija otežana i da se doživljavaju kao remetilački faktor. Gotovo da nemaju dodira sa javnom politikom. Posebno je težak položaj žena Romkinja, koje trpe nasilje, a da ga uopšte ne prepoznaju kao nasilje niti ga prijavljuju. Zbog nefunkcionalnih porodica, romska deca su u velikom broju u dodiru sa drogom, a mlade devojkice se odaju protituciji. Romska deca su na udaru trafikinga belim robljem za prodaju po Italiji, Nemačkoj i Francuskoj.

Romi su ugroženi i pred sudom jer nema romskih tumača, često dobijaju veće kazne nego drugi. Isto tako, ne samo što imaju probleme sa uključivanjem u regularni obrazovni sistem, romska deca nemaju mogućnost da uče maternji jezik.

Manjinski birački spiskovi

Jedan od važnih problema sa kojim se manjine suočavaju jeste formiranje posebnih biračkih spiskova. Naime, proces pravljenja ovih spiskova počeo je 9. novembra 2009, i trajeće sve do 11. marta 2010, a izbori za nacionalne savete održaće se, prema nekim procenama, od 26. maja do 26. juna 2010.³⁵⁶ Izbori su ključna pretpostavka za konstituisanje manjinskih samou-

356 Za izradu biračkih spiskova prijavilo se 19 nacionalnih zajednica, među kojima su i četiri nove – albanska, aškalijska, slovenačka i češka. Izbori za nacionalne savete održaće se na celoj teritoriji Srbije, u svim lokalnim samoupravama, na devet jezika, po dva izborna sistema i obuhvatiće oko 800.000 građana koji su se na poslednjem popisu stanovništva izjasnili kao pripadnici nacionalnih manjina. Ako se na posebne biračke spiskove – a oni se prave na osnovu dobrovoljnosti, demokracije i jednakosti – upiše više od polovine pripadnika dotične manjine sa pravom glasa, izbori za nacionalni savet održaće se putem neposrednih izbora. U suprotnom, izbori će se održati putem elektora, dakle, na posredan način, kao i do sada. Troškove izbora snosiće država. Krajem oktobra Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je organizovalo donatorsku konferenciju za međunarodne organizacije prisutne u Beogradu, kako bi se obezbedila dodatna, osim onih predviđenih budžetom, sredstva za pripremu i sprovođenje izbora za nacionalne savete. Zanimljivo je da Crnogorci i Jugosloveni nisu tražili da formiraju biračke spiskove. Treba reći i to da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u slučaju bunjevačke nacionalne zajednice oformilo

prava, što Srbiju, po rečima Svetozara Čiplića, čini jedinstvenom u Evropi: „Srbija je po samom izboru nacionalnih saveta i opciji upisa u posebne biračke spiskove napravila presedan u dosadašnjoj praksi, ne samo u regionu već u celoj Evropi“.³⁵⁷ Ističući da je Srbija napravila veliki korak napred, Čiplić je dodao da se korpus manjinskih prava nije mnogo proširio, ali da će sada nacionalne manjine imati mehanizme uz pomoć kojih će, u partnerskom odnosu sa državom, moći da brinu o svojim pravima.

Pošto se posebni birački spiskovi manjina sada obrazuju prvi put i pošto je reč o zahtevnom poslu na kome se, po rečima Ane Tomanove Mankanove, potpredsednice Pokrajinskog izvršnog veća, potvrđuje zrelost jedne zajednice, u njegovu realizaciju je potrebno uključiti razne institucije, kako republičke, tako i pokrajinske i lokalne, kao i medije, KUD, partije i druge. U formiranju biračkih spiskova doći će do izražaja razlike između samih manjina. Veće manjine sa razvijenijom infrastrukturom, većom finansijskom moći³⁵⁸ i sposobnošću da mobiliziraju pripadnike zajednice, kao i manjine koje nisu disperzirane, će, po svemu sudeći, taj posao obaviti lakše od manjina čiji su kapaciteti slabiji. Pripadnici mađarske zajednice,³⁵⁹ unutar koje je više od hiljadu aktivista angažovano na prikupljanju izjava od građana i gde političke stranke neposredno saraduju, su procenili da nije reč o stranačkom, nego o nacionalnom interesu³⁶⁰. Međutim, pred-

privremeni organ upravljanja, nakon što je utvrdilo da njen savet nije radio zakonito, s obzirom da je od 21 člana osmoro njih podnelo ostavke. „Ukinut bunjevački savet“, *Danas*, 21. januar 2010.

357 „Uskoro počinje upis u posebne biračke spiskove“, *Dnevnik*, 31. oktobar 2009.

358 Država je obećala da će naknadno refundirati troškove kampanja formiranja biračkih spiskova. „Država sve prepustila manjinskim aktivistima“, *Danas*, 5-6. decembar 2009.

359 SVM je u septembru pozvao svoje, ali i pripadnike drugih stranaka, predstavnike crkve, nevladinih organizacija i intelektualce da prisustvuju nacionalnim konsultacijama u Senti radi dogovora oko nekih pitanja u vezi sa izborima za savete i motivaciji pripadnika zajednice da se u što većem broju upišu na posebne biračke spiskove, a za što je, po rečima Lasla Jože, predsednika Nacionalnog saveta, potreban intenzivan napor svih političkih činilaca. „Poziv na dogovor o nacionalnom savetu“, *Dnevnik*, 10. septembar 2009.

360 Jedan od ključnih uslova za efikasno sprovođenje popisa je postojanje konsenzusa unutar manjina. „Sumnjam da će unutar manjinskih zajednica biti onih koji će pozivati građane da se ne upisuju“, izjavio je ministar Čiplić. „Ako neka politička

stavnicima hrvatske zajednice očekuju veću pomoć države, s obzirom da ova zajednica, po rečima Duja Runje, potpredsednika DSHV, nema razvijenu infrastrukturu, ali i zato što za mnoge pripadnike ove manjine samo pominjanje spiskova ima negativnu konotaciju. Stoga je, po njegovim rečima, „naš zadatak da dođemo do svakog člana naše zajednice, do onih koji žive na salašima ili u Tutinu, da ih uverimo da je upis legalan, da država stoji iza njega i da niko ne treba da strahuje od popisa“.³⁶¹

I ministar Čiplić takođe navodi strah kao razlog koji bi mogao uticati na odluku pripadnika manjina da se nađu na posebnom biračkom spisku. Zato ističe da je, „zadatak države da objasni pripadnicima nacionalnih zajednica da ne treba da imaju nikakav strah, već da je upis jedan od načina konzumacije prava koju im obezbeđuje Ustav.“ Ukoliko se ljudi doista plaše, preporučili smo im, rekao je Čiplić, da „ne moraju da se upišu u poseban birački spisak. Time oni ne gube nikakvo ustavno pravo, već se samo opredeljuju za elektorski način izbora nacionalnog saveta“.³⁶²

Pripadnici manjina su ukazivali i na druge teškoće. Birački spiskovi se obrazuju dobrovoljnom prijavom, ali do mnogih pripadnika manjina

.....

organizacija, ipak, pokuša da to učini, verujem da će biti sankcionisana unutar same nacionalne zajednice. Isto tako ne verujem i da će se ijedna partija u Srbiji usuditi da učini političku glupost i pozove manjine da se ne odazovu popisu“. „Nema razloga za strah od upisa u poseban birački spisak“, *Dnevnik*, 5. novembar 2009. Kada je reč o međupartijskoj saradnji u Kanjiži ili Bačkoj Topoli pripadnici Agoštonove DSVM saraduju sa SVM u distribuciji upitnika, iako je Agošton imao primedbe na Zakon o nacionalnim savetima koji, kako kaže, sadrži diskriminativna rešenja: „Ja sam, kao građanin Srbije, upisan u opšti birački spisak i mogu da glasam bez posebne lične molbe da budem na tom spisku“, dok u slučaju zakona o nacionalnim savetima „ja mogu biti na biračkom spisku za izbor nacionalnog saveta samo ako to budem tražio posebnim pismom“. Sam zakon o nacionalnim savetima je od strane mađarskih političkih predstavnika različito ocenjivan. Za SVM zakon je krupan korak napred, dok je za stranku Šandora Pala iz DZVM, reč o velikoj prevari „prosvetljenih kriptošovinstava i nacionalista koji su upregli jednu mađarsku stranku da im napravi Zakon o nacionalnim savetima“. Pal je ocenio da zakon u ovoj formi ne znači ništa, jer nacionalni saveti, recimo, nemaju ni pravo veta na izbor direktora škola u višenacionalnim sredinama. „Zakon zavadio SVM i DZVM“, *Dnevnik*, 19. septembar 2009.

361 „Kampanja prepuštena strankama i udruženjima“, *Danas*, 2. decembar 2009.

362 „Nema razloga za strah od upisa u poseban birački spisak“, *Dnevnik*, 5. novembar 2009.

je teško doći. Ministarstvo putem medija obaveštava javnost o obrazovanju posebnih biračkih spiskova, ali to nije dovoljno. Na spisku nemačke manjine, na primer, treba da se nađu imena 1600 pripadnika, što je za jednu „malu“ manjinu, po rečima Rudolfa Vajsa, predsednika Nemačkog narodnog saveza, mukotrpan posao. Loše je to što je država sve prepustila nama, izjavio je Vajs i izrazio sumnju da se na „elegantan način marginalizuju male nacionalne zajednice, što onim većim, koje imaju predstavnike u vlasti, sasvim odgovara. Tako će, umesto na 16, koliko trenutno ima nacionalnih saveta, državna sredstva da se dele na mnogo manje delove. Prosto sumnjamo da je između manjinskih stranaka u vladajućoj koaliciji i vlasti postignut dogovor, a na štetu malih manjina“.³⁶³ I Niku Čobanu, član Rumunskog nacionalnog saveta, smatra da je država mogla više da se angažuje: „Posao dosta sporo i teško ide, mi praktično idemo od kuće do kuće, razgovaramo sa ljudima i delimo formulare“. Plašim se, rekao je Čobanu, da će se nakon prikupljanja dovoljnog broja izjava „pojavit problem uskog grla u opštinama, kada sve te izjave stignu do opštinske administracije“. Država je, po njegovom mišljenju, morala više medijski afirmirati akciju i više koordinirati sa nacionalnim savetima, kako bi se stekao uvid u to kako se posao može na najbolji način obaviti.³⁶⁴ I Tomislav Žigmanov, direktor Zavoda za kulturu Hrvata u Vojvodini, izrazio je sumnju u to da će mali broj ljudi, koji u opštinskim administracijama radi na sređivanju spiskova, efikasno obraditi sve prikupljene prijave.³⁶⁵

Formiranje posebnih biračkih spiskova nije prošlo ni bez reakcije Rodoljuba Šabića, poverenika za informacije od javnog značaja, koji je upozorio da se u formiranju ovih spiskova mora obezbediti puna zaštita podataka o ličnosti. Šabić je naglasio da su „samo nadležni državni organi ovlašćeni da se bave obradom podataka o ličnosti koju formiranje posebnih biračkih spiskova podrazumeva. Nezakonito je da bilo ko drugi, pod firmom pružanja pomoći, obradjuje podatke o ličnosti, prikuplja

363 „Država sve prepustila manjinskim aktivistima“, *Danas*, 5-6 decembar 2009.

364 Isto.

365 Isto.

i formira evidenciju biračkih ili drugih spiskova lica koja se upisuju u posebne biračke spiskove”.³⁶⁶

Svestan važnosti obrazovanja biračkih spiskova i izbora za nacionalne savete Boris Tadić, predsednik Republike, pozvao je pripadnike manjina da se upišu u poseban birački spisak. Na sastanku sa predsednicima nacionalnih saveta, Tadić je rekao da će Srbija za sve nacionalne manjine stvarati najbolje moguće uslove za prosperitet i očuvanje identiteta. Treba reći i da je na poziv Ištvana Pastora u Srbiji boravio i Laslo Šoljom, predsednik Mađarske, kako bi pružio podršku vojvođanskim Mađarima da se upišu u poseban birački spisak. Podršku je pružio i Viktor Orban, bivši premijer Mađarske, a podršku su dali OEBS i EU. Po rečima ministra Čiplića, obrazovanje biračkih spiskova je proces i tek će nakon dva izborna ciklusa većina pripadnika manjina biti upisana u posebne biračke spiskove.

Zakonska regulativa bez implementacije

Donošenje dva važna zakona,³⁶⁷ obrazovanje biračkih spiskova, usvajanje Strategije za unapređenje položaja Roma, konstituisanje Saveta Vlade Srbije za nacionalne manjine,³⁶⁸ proglašenje Statuta Vojvodine, kao i najava izrade Strategije o ljudskim pravima, zaokružili su pravni okvir neophodan za ozbiljno sprovođenje manjinskih prava. Čiplić ističe da je „Srbija u

366 „Zaštita podataka obavezna pri pravljenju spiskova”, *Beta*, 17. februar 2010. Šabić je i u izjavi za Deutsche Welle ponovio: “Nema govora da neko može ići okolo, obilaziti pripadnike nacionalnih manjina i u njihovo ime popunjavati određene formulare i potom te formulare sam unositi u biračke spiskove, a potom još formirati paralelne zbirke podataka što se, izgleda, dešava”. „Opet rascep između zakona i stvarnosti”, *Deutsche Welle*, 4. februar 2010.

367 Zakon o zabrani diskriminacije je lošije, po Čiplićevim rečima, vrednovan u domaćoj javnosti, nego u međunarodnoj.

368 Članovi saveta su, pored predsednika nacionalnih saveta, i Svetozar Čiplić, ministar za ljudska i manjinska prava, Milan Marković, ministar za upravu i lokalnu samoupravu, Ivica Dačić, ministar policije, Nebojša Bradić, ministar kulture, Žarko Obradović, ministar prosvete, Snežana Marković Samardžić, ministarka omladine i sporta, Bogoljub Šijaković, ministar vera i Snežana Malović, ministarka pravde.

pogledu zaštite ljudskih i manjinskih prava normativno, prema usvojenim zakonima i ratifikovanim međunarodnim konvencijama, na nivou zemalja zapadne demokratije“.³⁶⁹ Čiplić je takođe izjavio da je „Srbija specifična po tome što je postala brend i lider u regionu u pravima nacionalnih manjina“.³⁷⁰ On smatra da problemi nisu političke ili nacionalne prirode, nego socijalne, jer Srbija prolazi kroz tranziciju kao veoma siromašna zemlja: „Da nema tih socijalnih problema, nacionalne zajednice bi imale samo ‘slatku muku’ kako da realizuju i iskoriste svoja prava“.³⁷¹

Za profilisanje Srbije kao demokratskog društva u oblasti manjinskih prava nisu dovoljni samo zakoni, nego i odgovarajuća politička kultura na koju se treba osloniti u primeni „dobrih zakona“. Ministar Čiplić je u pravu kad kaže da mnogi problemi ne bi postojali kada bi Srbija bila bogatija zemlja nego što jeste, jer se tada, recimo, ne bi smanjivale dotacije manjinama i njihovim asocijacijama.³⁷² Bolje materijalne prilike mogu doprineti boljem ostvarivanju manjinskih prava, ali ne eliminišu sve probleme. Promena političke kulture i fundamentalnih uverenja ljudi zahteva više vremena i napora. Osim toga, za uspešnu primenu i zaštitu manjinskih prava potrebne su stabilne institucije, koje bi adekvatno reagovala u svakoj situaciji.

369 „Čiplić: Poštovanje ljudskih i manjinskih prava u Srbiji je više socijalno nego političko pitanje“, 3. august 2009.

370 „Čiplić: Lideri u pravima manjina“, *Tanjug*, 11. decembar 2009.

371 Isto

372 Čelnici Mađarske građanske kasine i Džepnog pozprišta „Berta Ferenc“, uputili su pismo somborskim gradskim i pokrajinskim funkcionerima u kome izražavaju nezadovoljstvo što su ove institucije, važne za ostvarivanje prava na informisanje i negovanje jezika i kulture, skinuti sa direktnog budžetskog finansiranja, čime se dovodi u pitanje njihov opstanak. Vidi: „Nezadovoljni budžetom“, *www.soinfo.org*. Osim toga, da je Srbija bogatija zemlja ne bi se, posegnulo za racionalizacijom, odnosno spajanjem i ukidanjem odeljenja na manjinskim jezicima i stvaralo nezadovoljstvo među roditeljima i strah od asimilacije. Imajući u vidu da se zbog krize i budžetskih restrikcija, nacionalnim savetima smanjuju dotacije, Centar za razvoj civilnog društva je naglasio da nadležni državni organi moraju voditi računa o tome da se teret ekonomske krize pravično raspodeli, kako manjine ne bi podnele veći teret od drugih.

Uspješnost manjinske politike najbolje mogu proceniti manjinske zajednice. Balint Pastor, na primer, kaže da stanje u oblasti prava manjina nije jako loše, ali i da nije tačno da nema nikakvih problema.³⁷³ Pastor smatra da, osim pravne regulative,³⁷⁴ treba raditi na poboljšanju i društvene klime,³⁷⁵ i finansiranju manjinskih institucija, kao i na povećanju broja pripadnika manjina u javnom sektoru.

Problemi u ostvarivanju manjinskih prava

Problemi u ostvarivanju manjinskih prava još dugo će biti prisutni u javnom i političkom životu Srbije. Pomaci na spoljnopolitičkom planu – uključivanje Srbije u šengenski vizni sistem, odmrzavanje trgovinskog sporazuma, podnošenje kandidature za prijem u EU – mogli bi da deluju relaksirajuće na međuetničke odnose i da doprinesu čvršćoj integraciji pripadnika manjina. Na međuetničke odnose reflektuju se i odnosi Srbije sa drugim zemljama, pre svega sa onima sa kojima se Srbija neposredno graniči, poput Hrvatske, Bosne i Hercegovine ili Kosova. Stoga su

373 Neuporedivo oštiri u svojim ocenama je bio glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić, koji je u intervjuu za Dnevni avaz konstatovao da se Sandžak svim mogućim administrativnim rešenjima ubija već stotinu godina, te da se u svim statističkim, administrativnim i izbornim regijama Bošnjake nastoji učiniti manjinom, kako bi se majorizovali.

374 Posebno kada je reč o informisanju. Ova oblast se reguliše različitim zakonima koji sadrže međusobno isključive norme, pa je voljom političke vlasti stopiran proces privatizacije elektronskih medija koji informišu na jezicima manjina. Po Čiplićevim rečima korpus medijskih zakona će morati da pretrpi izmene, kako bi bili usklađeni sa Ustavom iz 2006. godine.

375 Rezultati istraživanja Strategic Marketinga, urađenog u okviru projekta Podrška sprovođenju antidiskriminacionog zakonodavstva i medijacije u Srbiji, pokazuju da se država, po mišljenju ispitanika, manje bavi diskriminacijom nego što je to potrebno, i da joj mediji pridaju malu pažnju. Nešto više od polovine ispitanika smatra da je diskriminacija zabranjena zakonom, ali da se to najčešće ne poštuje i da prekršioc ne snose posledice.

dobrosusedski odnosi sa tim državama važni, kako za stanje međuetničkih prilika u Srbiji,³⁷⁶ tako i za proces evropskih integracija.

Postoje još brojni problemi kada je reč o manjinskim pravima, na koje treba treba skrenuti pažnju. Jedan od njih odnosi se na to kako država formuliše probleme manjina i, posebno, na prezentaciju tih problema na međunarodnim konferencijama i u komunikaciji sa međunarodnim organizacijama koje prate manjinske probleme. Reagujući na istupe predstavnika Ministarstva vera na skupu OEBS o ljudskim pravima, Centar za razvoj civilnog društva je istakao da je nepristrasan rad organa uprave od ključne važnosti za unapređenje verskih prava i sloboda u zemlji.³⁷⁷

Poseban problem je odnos prema Jugoslovenima, odnosno onima koji se izjašnjavaju kao Jugosloveni. Đorđe Dragojlović, član Inicijativnog odbora Jugoslovena, kaže da „država ne sme da zatvara oči pred činjenicom da se osamdeset hiljada ljudi izjasnilo kao Jugosloveni“.³⁷⁸ Nepriznavanje ove zajednice može se shvatiti kao deo tihe asimilacije, što se, po rečima Mikloša Olajoša Nađa, člana IO, očitovalo i prilikom poslednjeg popisa, koji nije predvideo rubriku Jugosloveni.³⁷⁹ Inicijativni odbor je formiran u Subotici, gradu u kome živi 10 procenata svih Jugoslovena, čime je, prema navodima iz medija, pokrenuta inicijativa za formiranje njihovog nacionalnog saveta.³⁸⁰

376 Hrvatska tužba za genocid, zatim kontratužba Srbije, te nastup u postupku za ocenu legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova zastupnika Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, koji je Boris Tadić, predsednik Republike, ocenio kao mešanje u unutrašnje stvari Srbije, mogu doprineti zaoštavanju odnosa između dve države i negativno uticati na međuetničke odnose i položaj manjina u dve susedne države. No, za tako nešto potrebno je, po mišljenju Žarka Puhovskog „malo više od nacionalističkih provokacija protiv Srba i Srbije“.

377 Po oceni CRCD, predstavnik Ministarstva vera na skupu OEBS u Varšavi je izneo niz neistina, čime nije doprineo unapređenju verskih prava i sloboda.

378 „Država ne sme da zatvara oči pred postojanjem Jugoslovena“, *Danas*, 28-29. novembar 2009.

379 Isto. Inicijatori su rekli da će zahtevati da se prilikom popisa stanovništva 2011. godine omogući svima koji to žele da se izjašnjavaju kao Jugosloveni, te da će se i u drugim gradovima formirati odbori kako bi se obrazovalo jedinstveno udruženje Jugoslovena.

380 U ime Jugoslovena, međutim, nije podnet zahtev za formiranje posebnog biračkog spiska.

Debata oko usvajanja statuta Vojvodine dovela je do polarizacije i retorike na granici raspirivanja međunacionalne mržnje. Pokazalo se da je taj akt najčešće u javnoj debati kvalifikovan kao najava budućeg separatizma, „faktor integracije višenacionalne pokrajine“. Nacionalističkim krugovima u Beogradu jako smeta, po rečima Tamaša Korheca, pokrajinskog sekretara za upravu, propise i nacionalne manjine, to što su Srbi, Mađari, Hrvati, Rumuni i svi ostali postigli konsenzus,³⁸¹ kada je o Statutu Vojvodine reč. Taj konsenzus ne bi smeli da naruše incidenti poput onog u Temerinu,³⁸² ili ranije u Novom Sadu,³⁸³ kada su fizički napadnuti pripadnici mađarske nacionalne manjine. Međutim, državni organi nisu reagovali blagovremeno i adekvatno. Zato je neophodna veća mera funkcionalne autonomija onima koji deluju na lokalnom nivou. Proces decentralizacije, najavljen sa državnog vrha, morao bi nižim organima vlasti, posebno lokalnim samoupravama, obezbediti veći stepen samostalnosti u odlučivanju, kako bi lakše, brže i efikasnije rešavali probleme.

Na konferenciji posvećenoj primeni Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima³⁸⁴ identifikovan je čitav niz problema koji tangiraju pripadnike manjina. Tako je, kada je o hrvatskoj manjini reč, ukazano na potrebu formiranja redakcije na hrvatskom jeziku u okviru Radio televizije Vojvodine i dobijanja „stalne dozvole za uvoz i uporabu svih potrebnih udžbenika i nastavnih sredstava iz Republike Hrvatske koji bi omogućili realizira-

381 „Beogradske nacionaliste boli dogovor vojvođanskih Srba, Mađara, Hrvata...“, *Dnevnik*, 8. decembar 2009.

382 U januaru su u Temerinu u dva navrata napadnuti mladići mađarske nacionalnosti.

U ovoj opštini se, po rečima Tamaša Korheca već duže vreme vodi rat grafitima. On smatra da u Vojvodini osim ovih ima još napada na nacionalnoj osnovi, ali ih oštećeni ne prijavljuju zbog straha. „Korhec: Napadnuti mladi Mađari u Temerinu, www.autonomija.info.“

383 Sredinom godine u Novom Sadu ne samo da su pretučena dva mladića iz Temerina, nego su protiv njih podnete i prekršajne prijave. Incident je počeo u autobusu, jer je jednom od putnika zasmetalo to što su Temerinci pričali na mađarskom jeziku. „Vređani i pretučeni, pa prekršajno gonjeni“, *Dnevnik*, 20. jun 2009.

384 Konferencija je krajem novembra održana u Novom Sadu, a organizovao ju je Vojvođanski centar za ljudska prava.

nje nastave na svim razinama“. Osim toga, potrebno je „u sklopu Učiteljskog fakulteta u Subotici organizirati studij za odgojitelje i učitelje na hrvatskom jeziku i katedru za hrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu“.³⁸⁵

Osim pripadnika Hrvatske, i pripadnici albanske i bugarske manjine su tražili da se obezbede i uvezu adekvatni udžbenici na njihovom materijem jeziku, dok su predstavnici makedonske manjine zahtevali da se pripadnicima njihove zajednice omogući učenje makedonskog jezika sa elementima nacionalne kulture.

Kada je o informisanju reč, učesnici konferencije su zatražili da se manjinski mediji izuzmu iz procesa privatizacije, ali i da se osnuje radio i televizijska redakcija na nemačkom jeziku, odnosno da se program na rumunskom jeziku RTV reemituje na teritoriji istočne Srbije.³⁸⁶ U pogledu službene upotrebe jezika i pisma nacionalnih zajednica zatražena je dosledna primena ovog prava, te uvođenje bosanskog jezika u službenu upotrebu u opštinama Priboj i Nova Varoš,³⁸⁷ bunjevačkog u opštinama

385 Sredinom decembra Demokratski savez Hrvata u Vojvodini zatražio je razgovor sa ministrom prosvete Žarkom Obradovićem, kako bi hrvatska zajednica dobila odgovor na pitanje zbog čega se za punih osam godina, koliko ima od uvođenja obrazovanja na hrvatskom jeziku za učenike iz hrvatske zajednice nisu obezbedeni udžbenici. Hrvatska zajednica u Vojvodini nije bila zadovoljna ni dotacijama koje dobija iz Hrvatske, a koje su ove godine bile 60 puta manje od iznosa koga je Vlada Hrvatske uputila Hrvatima u BiH. Razlog za to je finansijska kriza i manjak novca u budžetu, odnosno u činjenici da vojvođanski Hrvati, po rečima Tomislava Žigmanova, nemaju politički relevantne ljude u Hrvatskoj koji bi ih zastupali. „Krizna kao izgovor“, *Danas*, 30. septembar 2009.

386 Na konfrrenciji je zatraženo i da se ulože dodatni naponi kako bi se tehnički standardi u elektronskim medijima, naročito na RTV, podigli na zadovoljavajući nivo i tako omogućio kvalitetniji prijem slike i zvuka. Predstavnici češke manjine su istakli da jedini medij na češkom jeziku „Radio Sunce – Glas južnog Banata“ nije, nakon dugogodišnjeg funkcionisanja, dobio dozvolu Republičke radiodifuzne ustanove.

387 Bošnjačko nacionalno vijeće je u augustu uputilo zahtev ministarstvima prosvete i ljudskih i manjinskih prava da se, u onim opštinama u kojima je bosanski jezik u službenoj upotrebi, nastavni predmet „Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture“, transformiše u obavezni nastavni predmet „Bosanski jezik i književnost“, da isti bude zastupljen u nastavi osnovnog i srednjeg obrazovanja sa po dva časa nedeljno, da udžbenici i druga nastavna sredstva budu štampana na bosanskom jeziku ili da se, u

Subotica i Sombor, a slovačkog jezika u mesnoj zajednici Slankamenački vinogradi (opština Inđija). U pogledu negovanja manjinskih kultura ukazano je na potrebu formiranja Zavoda za kulturu Bunjevaca, te adekvatnih ustanova kojima bi se čuvala i unapređivala kultura nemačke manjine. Predstavnici Nacionalnog saveta Bošnjaka zahtevali su da se nepokretna kulturna dobra u sandžačkim opštinama, koja Bošnjaci smatraju svojom kulturnom baštinom, definišu kao bošnjačko kulturno nasleđe i kao takva tretiraju od strane države Srbije, njenih predstavnika, institucija i ustanova. Napokon, učesnici konferencije su predložili i formiranje posebnog fonda kako bi se omogućilo kvalitetnije i sigurnije finansiranje projektnih aktivnosti manjina.³⁸⁸

Uticao krize na položaj manjina

Svetska ekonomska kriza pogodila je i Srbiju i prvo je, ističe Balić, pogodila Rome, i to one Rome koji se bave sekundarnim sirovinama, a takvih je i do 70 posto u ukupnoj populaciji Roma. Međutim, nije samo ekonomska kriza uzrok romskih problema. Veliki broj pripadnika ove manjine nalazi se van obrazovnog, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite, jer ne poseduje lična dokumenta.³⁸⁹ Među „pravno nevidljivim“ licima najveći je broj Roma raseljenih sa Kosova, što njihovu poziciju, u odnosu na ostale Rome, čini još težom.³⁹⁰ „Srbija ima dokumente, zakone, strategiju i akcione pla-

.....

skladu sa zakonom, omogućiti njihov uvoz iz BiH, te da se u izradi nastavnih planova od važnosti za Bošnjake obezbedi učešće Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

388 Predstavnici bugarske manjine istakli su potrebu da se spreči ekonomska diskriminacija njihove manjine, jer se u jeku priprema za izgradnju Koridora 10, od Niša do bugarske granice, vrši eksproprijacija zemljišta po znatno nižim cenama, nego što je to slučaj sa susednom pirotskom opštinom.

389 Po rečima Saše Gajina, koordinatora Centra za unapređenje pravnih studija, pravno nevidljiva lica nisu interesantna samo sa stanovišta ljudskih prava, nego i bezbednosti zemlje, jer su takva lica direktna meta svih oblika organizovanog kriminala, trgovine ljudima i drogom, prosjačenja, prostitucije i predstavljaju rezervoar ozbiljnih bezbednosnih problema. *Danas*, 22. decembar 2009.

390 Davor Rako, predstavnik misije UNHCR za pravnu zaštitu, smatra da država treba da

nove, ali nema dovoljno finansijskih sredstava za efikasno rešavanje pitanja integracija Roma i poboljšanje njihovog položaja", izjavio je Svetozar Čiplić, ministar za ljudska i manjinska prava na konferenciji „Romi između integracije i diskriminacije“.³⁹¹

Ekonomska situacija na jugu Srbije i Sandžaku je veoma teška. U Preševu, recimo, od 43.000 stanovnika, njih 17.000 radi u inostranstvu, a samo tri hiljade je zaposleno na teritoriji opštine. Proglašenje nezavisnosti Kosova otežalo je privrednu saradnju sa Kosovskim Pomoravljem i Prištinom. U Novom Pazaru 22.000 ljudi je bez posla, a privreda je doživela kolaps. To su, uz navedene, samo neki od problema koji pitanje manjina čine izuzetno složenim i zahtevaju od srbijanske političke elite da mu pristupa sa znatno više obazrivosti i respekta, da demonstrira državničku mudrost, kako ne bi nepromišljenim i netaktičkim potezima povredila samopoštovanje manjina, radikalizovala odnose unutar zajednica, doprnela politizaciji verskih struktura i zaoštavanju njihovog odnosa sa državnim organima. Na položaju manjina reflektuju se i spoljnopolitički aspekt manjinskog pitanja, što je bilo očigledno tokom posete ministra spoljnih poslova Turske, ili u „slučaju“ mađarskog predsednika.

.....

poduzme sve mere kako bi se ovaj problem rešio. Rako je, kao razloge za „pravnu nevidljivost“ naveo nemogućnost upisa u matične knjige, uništene i izgubljene matične evidencije s prostora Kosova i Metohije, život u neformalnim naseljima bez adrese i prebivališta, ali i dugotrajne procedure, marginalizaciju, diskriminaciju, kao i nepostojanje svesti o važnosti posedovanja ličnih dokumenata. „Finansije ključ rešavanja problema“, *Danas*, 10. novembar 2009.

391 Isto

Zaključci i preporuke

Formiranje biračkih spiskova, s jedne, te organizovanje izbora za nacionalne savete, s druge strane, u mnogome će obeležiti manjinsku politiku u narednoj godini. To će ujedno pokazati i koliko je država u stanju da funkcioniše kao servis. S druge strane, birački spiskovi i neposredni izbori značajni su sa stanovišta političkog legitimiteta i autoriteta nacionalnih saveta. Vreme će pokazati koliko su manjinske zajednice sposobne da, uz asistenciju države, realizuju sve ono što im omogućuje koncept manjinske samouprave.

Polazeći od datih okolnosti Helsinški odbor preporučuje:

- da se država angažuje na stvaranju društvene klime naklonjene manjinama; čini se da još uvek nedostaje spoznaja da je svet međuzavisan i da je pitanje manjina jedno od onih koje je pod stalnim nadzorom međunarodne zajednice;
- da se usklade pravni propisi kojima se regulišu prava od vitalnog značaja za manjine;
- da se prilikom racionalizacije u administraciji u oblastima od posebnog manjinskog interesa vodi računa da se tim merama ne dovode u pitanje obim ostvarivanja manjinskih prava;
- da se deluje konstruktivno na rešavanju sukoba unutar pojedinih manjinskih, odnosno verskih zajednica
- da se efikasno deluje protiv svakog oblika narušavanja međuetničkih odnosa;
- da se omogući manjinama da, sa kapacitetima sa kojima raspolažu, odigraju značajnu ulogu u procesima evrointegracija i podsticanju političke, privredne i kulturne saradnje u regionu

LGBT populacija na udaru

O kršenju prava LGBT populacije u Srbiji najbolje svedoči otkazana, tj. zabranjena Povorka ponosa 2009. godine. Organizovana je kontinuirana anti-prajd kampanja, koju je mesecima pre održavanja, osim ultradesničarskih organizacija indirektno podržavala i država, nekažnjavanjem govora mržnje. Izjave lidera tih organizacija su promovisane u gotovo svim medijima u Srbiji, bez kritičkog otklona od poruka mržnje prema LGBT populaciji.³⁹² U dnevnim listovima *Politika* i *Večernje novosti* od 15. septembra 2009, objavljeni su tekstovi koji su direktno pozivali na linč učesnika predstojeće Povorke ponosa“ u Beogradu. Osim poruka *Obraza*, *Srpskog narodnog pokreat 1389* i *Naši*, ovi listovi prenosili su i informacije od neimenovanih izvora iz „bezbednosnih službi“, prema kojima će u Beogradu 20. septembra, za kada je bilo zakazano održavanje Povorke ponosa, doći do fizičkog obračuna sa učesnicima, napada na državne institucije i policijske službenike. Takođe, preneto je iz istih izvora, da će anarhističke organizacije organizovati na kontramiting i, zajedno sa desničarskim organizacijama, napadati policiju i učesnike parade.³⁹³ Pet dana pre održavanja zakazane manifestacije bilo je jasno da država neće zaštititi učesnike Povorke ponosa.

Helsinški odbor za ljudska prava tada je reagovao saopštenjem, kojim kritikuje neprofesionalno medijsko izveštavanje i rad nadležnih organa:

392 **Mladen Obradović** iz *Obraza* javno je tvrdio da će doći do nasilja: “Svi znaju šta će se dogoditi ako pokušaju da održe tu paradu srama i isključivu odgovornost za sve što se tada bude događalo snose organizatori. Ako misle da mogu nekažnjeno da guraju prst u oko čitavom narodu, onda se grdno varaju, čekamo ih”.

Miša Vacić iz Pokreta 1389 poručio je: “Definitivno ćemo ih razbiti. Sinodu SPC-a uputili smo pismo u kojem ih molimo da svojim zalaganjem spreče krvoproliće. Ako hiljadu Srba iziđu na ulice i dođu u kontakt s kolonom pedera i političara, svašta se može dogoditi. Oni sami pozivaju na nasilje time što izvode svoje satanističke obrede na prijestolničkim ulicama”. *Nacional* br. 72, 29. septembar 2009.

393 Kako su anarhističke organizacije javno podržale održavanje Povorke ponosa, ova izjava iz bezbednosnih službi može se tumačiti samo kao pokušaj izjednačavanja levice i desnice, a sve u cilju kompromitacije levičarskih antifašističkih uverenja.

“Ovakvi tekstovi su ne samo otvorena podrška i medijska promocija stavova ultradesničarskih organizacija i populističkog bloka u strukturama vlasti, već i pokušaj mobilizacije što većeg broja građana da se tog dana okupe i brutalno prekinu najavljeni protest ... Pozivamo MUP Srbije da reaguje i najstrože kazni govor mržnje i otvorene pozive na nasilje 20. septembra”.

Nijedan od lidera desničarskih organizacija nije procesuiran zbog govora mržnje i upućenih pretnji, iako su nadležni organi bili dužni da reaguju po članu 10. Zakona o zabrani diskriminacije (odredba sankcionišu udruživanje radi vršenja diskriminacije) i članu 387. Krivičnog zakona (prekršaj rasne i druge diskriminacije). Ministarstvo pravde je nakon zabrane *Povorke ponosa* pokrenulo inicijativu za zabranu ovih organizacija, nakon čega je usledila izjava republičkog tužioca Slobodana Radovanovića da su pretnje “polemički tonovi” i da ne vidi razlog za reakciju Tužilaštva: “Ne možemo mi da reagujemo na napise u medijima, mi možemo da reagujemo ako dođe do nekih posledica iz svega toga”.³⁹⁴

Nenad Čanak, predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine je izostanak reakcija Tužilaštva, sudstva i MUP u slučaju pretnji desničarskih grupa, komentarisao na sledeći način: “Policija u Srbiji, oduvek, ne samo u Srbiji, uvek ima te neformalne grupe koje služe kao država s lažnom ličnom kartom. Pa koliko smo imali 90-tih godina paravojnih, pod navodnicima, jedinica koje su harale po Bosni i Hrvatskoj, po Kosovu, pa i ovde, pa ste ovde imali prebijanja ljudi koji su lepili plakate od nekih neimenovanih lica. Posle se ustanovi da svi oni imaju službene legitimacije i da su bili u članstvu Službe državne bezbednosti Srbije”.³⁹⁵

Homofobija je izrazito prisutna u srbijanskom društvu, a promovišu je čelnici desno orijentisane opozicije i nevladine organizacije, veoma uvredljivim rečnikom koji, po pravilu, nije sankcionisan. Upadljiva je bila i izjava gradonačelnika Beograda, Dragana Đilasa koji je u intervjuu Večernjim novostima izneo svoje mišljenje o gej paradi: “Svačije seksualno opredeljene je privatna stvar i po mom mišljenju treba da ostane u okviru četiri zida. Ne vidim razlog zašto bi neko na taj način pokazivao seksualne sklonosti. Takođe, osuđujem što pripadnici ekstremnih organizacija, zarad

394 *Blic*, 1. septembar 2009.

395 *B92*, 1. septembar 2009.

‘čistote srpstva’, kamenuju i napadaju te ljude. To uvek pošalje pogrešnu sliku o gradu, kako smo netolerantni i necivilizovani. Bojim se da će uz svu aktivnost policije biti teško zaštititi učesnike parade. Smatram da takve manifestacije treba izbegavati”.³⁹⁶

Maja Puača iz Organizacionog odbora Povorke ponosa je na ovu izjavu reagovala: “Organizacioni odbor Povorke ponosa želi da podseti gradonačelnika da manjinska seksualna orijentacija nije privatna stvar s obzirom na to da su ljudi druge seksualne orijentacije izloženi nasilju i diskriminaciji. Mi pozdravljamo stav gradonačelnika da će Povorka ponosa biti adekvatno obezbeđena i podsećamo da smo prošle nedelje uputili zvaničan zahtev za susret sa gradonačelnikom u vezi sa Povorkom ponosa i očekujemo da on nas kao svoje sugrađane primi”.³⁹⁷

Povorka je zabranjena samo dan pre najavljenog događaja sa argumentacijom da država nije u mogućnosti da zaštititi učesnike od ultradesničarskih i neonacističkih organizacija. Organizatori nisu prihvatili sugestiju da se Povorka održi na Ušću, kako im je preporučila policija, pa je ceo događaj otkazan. MUP se na promenu lokacije odlučio, jer, kako su istakli, ne može da garantuje bezbednost učesnika u centru grada, iako je Vlada Srbije dva dana ranije konstatovala da državni organi treba da obezbede slobodno ispoljavanje jednakosti i različitosti. Organizatori kažu da je im je podrška koju su dobili od države stigla prekasno i da je bila samo deklarativna, te da je “simbolika ove manifestacije svuda u svetu da se simbolično prošetala centrom grada i pokaže da smo ravnopravni građani. Ne želimo da šetamo po nekoj livadi na Ušću, to ne bi bila Povorka ponosa”.³⁹⁸

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je sabotirala donošenje Zakona protiv diskriminacija i uspela je da predlog zakona povuče iz skupštinske procedure i unese neke promene. SPC se oglasila i povodom najave Povorke ponosa: “Crkva niti je ikad pozivala niti danas poziva na nasilje protiv bilo koga, pa ni protiv onih koji biraju namesto puta života – put beslovesnosti i smrt”.³⁹⁹ Amfilohije je dalje istakao da crkva, kao čuvarica sve-

396 Večernje novosti, 2. avgust 2009.

397 www.B92.net, 17. septembar 2009.

398 Organizacioni odbor Povorke ponosa, 19. septembar 2009.

399 *Press*, 1. septembar 2009, Mitropolit crnogorsko-primorski Amilohije.

tinje života i ljubavi, i kao radionica večnog života i čistote, neprolazne ljubavi, osuđuje svako nasilje i ima obavezu i dužnost da svakog čoveka, svako ljudsko pokolenje, pa i ovo današnje, neprestano podseća na potrebu "razlikovanja Boga i Satane, svetlosti i mraka, zla i dobra, istine i laži, prirodnosti i protivprirodnosti, smisla i besmisla". Zato crkva "kao takva ne može prihvatiti niti odobriti povorku srama – za povorku ponosa, pogotovo kad se njenim nametanjem, kao u ovom i svakom sličnom slučaju, vrši javno nasilje nad **inakomislećim** (jednakomislećim)". Amfilohije je dodao i to da je *Povorka ponosa* "povorka srama, povorka Sodome i Gomore" i da je samo potvrda one narodne, "ko se Boga ne boji ni ljudi se ne stidi".

Međunarodna organizacija za zaštitu ljudskih prava Civil Right Defenders uputila je pismo predsedniku Vlade Srbije, Mirku Cvetkoviću, i ministru unutrašnjih poslova, Ivici Dačiću, kojim apeluje na državne organe u Srbiji da ispune međunarodne standarde na koje se Srbija obavezala. Između ostalog, u pismu se ističe: "Imajući u vidu brutalne napade protiv građana koji su pokušali da organizuju Povorku ponosa 2001. godine, očekujemo da Ministarstvo unutrašnjih poslova ovog puta bude potpuno pripremljeno i da raspolaže sa dovoljno policajaca i drugih resursa kojim će se zaštititi učesnici skupa".⁴⁰⁰

Rade Hinić, pomoćnik direktora Sava centra, je zabranio konferenciju nevladine organizacije Gej strejt alijansa (GSA) u Media centru 26. februara 2009, kada je trebalo predstaviti Godišnji izveštaj o pravima LGTB osoba u Srbiji. Zbog reakcije zaštitnika građana Saše Jankovića da je taj postupak "prosto neshvatljiv"⁴⁰¹, kao i reakcije Ministarstva za ljudska i manjinska prava, direktor Sava centra Dragan Vučićević se izvinio za svoj postupak. U obrazloženju je naveo da na taj čin bio prinuđen zbog bezbednosti učenička konferencije i posetilaca 37. FEST.

Organizacija *Naši iz Aranđelovca* je u oko 15 gradova Srbije sprovela akciju lepljenja plakata na kojima je bila fotografija Bobana Stojanovića, predsednika Centra za promociju kulture nenasilja i ravnopravnosti *Kvirija* zbog toga što je država toj organizaciji dodelila 3000 eura.

400 Izvor: RTV B92, 17. septembar 2009.

401 Kurir, 20. februar 2009.

Kako je održavanje Povorke ponosa najavljeno i za 2010. godinu, na konferenciji za novinare Labrisa – organizacije za lezbejska ljudska prava, rečeno je da, „državni organi moraju da stvore neophodne preduslove za početak priprema za Povorku ponosa, kao što su i obećali krajem septembra 2009“. Kako je navedeno predstavnici države su se, nakon zabrane Povorke 2009. godine utrkiivali u obećanjima da će odgovorni za pretnje organizatorima i potencijalnim učesnicima prošlogodišnje povorke brzo biti privedeni pravdi, ali se to do danas nije dogodilo⁴⁰².

Gej-lezbejski info centar (GLIC) tražio je od predsednika Borisu Tadića da razgovara sa predstavnicima LGBT organizacija o položaju seksualnih manjina. U saopštenju GLIC se podseća da se 22. marta navršava sedam godina od ubistva poznatog tranvestita Vjerana Miladinovića Merlinka u beogradskom naselju Krnjača i da je osumnjičeni za to ubistvo pred sudom oslobođen, a da ubica nije pronađen. GLIC ističe da taj zločin nije jedini, i da je u januaru 2009. godine ubijena i transseksualka Minja Kočiš.⁴⁰³

GLIC takođe navodi u svom saopštenju da su mržnja i odbojnost prema seksualnim manjinama izuzetno izraženi u Srbiji, naročito prema transseksualnim osobama. Ocenjuje se da se prošle godine povećao broj pretnji i napada na LGBT osobe.

Odnos državnih institucija

Odnos državnih institucija, posebno policije, prema gej populaciji ostao je nepromenjen i karakteriše ga homofobija i neadekvatno reagovanje. Javna rasprava o Zakonu o zabrani diskriminacije i atmosfera koja je tim povodom stvarana doveli su do više napada na predstavnike te grupacije. Najviše incidenata se dogodilo povodom održavanja skupa Žena u crnom i ostalih organizacija 9. marta 2009. godine (obeležavanje 8. marta i protest zbog povlačenja Zakona o zabrani diskriminacije iz skupštinske procedure na pritisak verskih zajednica).

402 <http://www.labris.org.rs/lokal/lezbejke-ocekuju-povorku-ponosa.html>.

403 www.B92.net , 21. mart 2010.

Napad na S.T. (20) na Zelenom vencu u Beogradu: Prema izvještaju Gej strejt alijanse (GSA) 9. marta se dogodilo nekoliko napada. "S.T. (20) se vraćao sa civilnog služenja vojnog roka tog dana oko 1.30 časova. Čekao je troje prijatelja na stanici gradskog prevoza kod broja 12 na Zelenom vencu (bivša Beobanka). Razgovarao je telefonom sa jednim od drugova koje je čekao i primetio perifernim vidom da ga neko posmatra.

S.T. misli da je pažnju na sebe privukao time što je nosio "kastro" kapiću i bedževe na kaišu od torbe. Sledeće čega se S.T. seća je da ga je napadač udario pesnicom sa strane u levi obraz. S.T. je od jačine udarca pao na zemlju, a napadač je nastavio da ga šutira. Sve što je mogao da primeti je da je napadač imao oko 20 godina i da je bio obučen u trenerku i crnu duksericu sa kapuljačom S.T. je nakon napada odmah otišao na Vojnomedicinsku akademiju (ova ustanova je nadležna za zdravstvenu zaštitu lica na civilnom služenju vojnog roka) gde su mu konstatovali prelom jagodične kosti. Takođe, Vojna policija je uzela izjavu od njega, ali S.T. nema nikakvih informacijao tome da li je nešto preduzeto na hvatanju napadača."⁴⁰⁴

Pokušaj napada na A.S. (22) i L.P. (28) na Kalemegdanu u Beogradu: A.S. i L.P. su oko 15 časova sedeli na klupi na šetalištu beogradske tvrđave Kalemegdan. A. S. je primetio grupu mladića koji stoje sa njihove leve strane na udaljenosti od deset metara, gledajući u njihovom pravcu. Jedan od njih se izdvojio iz grupe i prišao bliže pokušavši da zagleda A.S. i L.P. sa prednje strane, nakon čega se vratio grupi i nešto im saopštio. Kroz nekoliko trenutaka su nam svi prišli i okružili nas. Dva mladića su stala neposredno do mene, sa desne strane. Jedan od njih je imao oko 17 godina, kratku crnu kosu, bio je obučen u crnu jaknu na kojoj je stajao mali broš bele boje. Najstariji od njih i verovatno njihov vođa, po slobodnoj proceni starosti između 25 i 32 godine, bez kose i u beloj jakni sa crnim šarama nas je obojicu uhvatio za rame i pitao: "Momci, da niste vi pripadnici gej populacije?" L.P. im je odgovorio da nismo što sam i ja potvrdio. Izgledalo je da su nam poverovali i bio sam siguran da su spremni da odu. Tada je drugi mladić sa moje desne strane primetio šarene pertle koje je nosio L.P. i žustrim tonom ga pitao: "Kakve su ti to pertle?" L.P. je mirno odgovorio da mu je to dala

404 Izjava S.T. o napadu na Zelenom vencu 9. marta 2009, Interna dokumentacija GSA

prijateljica. Nakon toga je vođa grupe svima rekao: "Nisu oni, ajdemo", što su ostali poslušali i bez reči otišli. L.P. i ja smo ustali sa klupe i krenuli ka Trgu republike. L.P. je pokušao da pronađe policiju, ali je tada nije bilo ni na Kalemegdanu ni celom dužinom Knez Mihajlove ulice. Preko broja 92 smo dobili telefon policijske stanice Stari grad gde smo telefonskom operateru prijavili slučaj. Operater na centrali policijske stanice Stari grad im je rekao da će poslati patrolu i proveriti šta se dešava. Operater nije uzeo nikakve kontakte A.S. i L.P.

Napad na N.A. (30) i S.M. (22) u noćnom prevozu N.A. i S.M. su se u noći između 6. i 7. avgusta 2009. godine nalazile u centru Beograda na Trgu republike, odakle su nameravale da noćnim autobusom odu kući. Ušle su na srednja vrata u autobus i sele na dva slobodna mesta, na sredini autobusa. S.M. je sela do prozora, a N.A. do prolaza. Pre ulaska u autobus primetile su da su u njemu navijači Crvene zvezde sa vidljivim obeležjima, njih više od 10, od toga dve devojke. Bili su veoma bučni i agresivni. Njih dve su se pogledale i shvatile da bi bilo dobro slušati muziku. Stavile su svaka po slušalicu mp3 plejera u uho i pustile muziku. Kondukter je bio blizu, naplaćivao je karte. Nakon kratkog vremena, dok su plaćale kartu, neko je istrkao slušalicu iz uha. Okrenula se i videla navijača kako stoji iznad nje i preteći se obratio: "Šta slušate tu pedersku muziku, lezbejke glupe?! Ima sa nama da pevate!" na šta je N.A. odgovorila: "Sedi dete dole i ne budi bezobrazan!" Tada su svi iz zadnjeg dela autobusa počeli da urlaju: "Ubij, ubij, pedera! Jebaćemo vas drolje lezbejske! Kurve!" i slične uvrede i pretnje. N.A. je rekla kondukteru: "Zar nećete ništa da preduzmete?", na šta je odgovorio: "Šta im ja mogu?", a N.A. njemu na to: "Pa, možete da ih izbacite napolje iz autobusa!" Na to se grupa ostrvila na N.A. najgorim uvredama i pretnjama, a neka devojka joj je skinula naočare za sunce i polomila ih. Tako polomljene bacila ih joj je u lice. N.A. je ustala i usprotivila se.

Neko od tih muškaraca ju je udario u glavu, nakon čega je videla veći broj njih koji ustaje sa sedišta i kreće prema njoj. To je sve počelo negde kod Skupštine Srbije dok je autobus bio u pokretu. Počeli su da je udaraju po glavi, da je šutiraju, udaraju u stomak i po leđima. Još neko vreme je bila na nogama nakon čega je pala, a udarci su nastavljeni. Ne znam koliko je to trajalo, samo se sećam udaraca, urlanja i bola. Tražila sam pogledom S.M.

i videla je kod vrata, kako je neka dvojica zadržavaju. Htela sam da ustane da je zaštitim, ali nisam mogla.

Sledeći svestan trenutak je onaj kada je autobus stajao na stanici kod Ade Ciganlije i kada su u njega ušla dva policajca koji su me izvukli iz autobusa, jer sam prethodno bila na podu. Govorila sam im da su me tukli i molila da me zaštite, na šta me je jedan od njih odgurao od autobusa i tražio ličnu kartu. Ja sam pokazivala da su me tukli oni u zadnjem delu autobusa, ali policija nije htela da uđe u autobus sa navijačima. Takođe, govorila sam da izađe S.M. na šta me je policajac upitao: "Ko je to?" Odgovorila sam: "Moja devojkica", a on mi je rekao sa podsmehom: "Kakva, bre, devojkica? Misliš prijateljica!?" Nisu je pozvali da siđe i pravili su opaske na račun toga što sam lezbejka. Dok je autobus stajao neki momak je dobacivao sa vrata razne uvrede pa su njega izveli iz autobusa. On je nastavio da provocira i vređa u prisustvu policije: "Narkomanko! Majku ti narkomansku jebem!" i drugo, a zatim me je udario pesnicom u lice. U revoltu sam krenula da mu uzvratim. Policija nas je razdvojila, dovezli su patrolna kola i mene stavili u njih. Dok sam sedela u kolima od tog momka su uzimali izjavu. Tada sam počela da dozivam policajca koji je otvorio vrata i pitao me šta hoću. Ja sam mu rekla da mene privode, ništa me ne pitavši, a da njemu ne traže ni ličnu kartu. Na to je policajac tom licu tražio dokumente. Tada je došla i "marica" pa su i mene i njega sproveli u stanicu policije na Banovom Brdu, gde su njemu uzeli izjavu, a mene su u lošem stanju spremili u ćeliju. Bolela me je glava, povraćala sam i imala nesvesticu i u tom stanju su mi doneli da potpišem neki papir na kome je pisala izjava tog momka koja je bila totalna izmišljotina i nisam htela da potpišem taj papir. Nakon puštanja iz policije, N.A. je otišla u Urgentni centar gde joj je utvrđeno više povreda po brojnim mestima na glavi, nogama, natkolenici, stomaku, krvni podlivi, konstatovani su nesvestica i povraćanje i drugo. N.A. je u napadu zadobila i potres mozga.⁴⁰⁵

GSA je o neprofesionalnom ponašanju pripadnika policije obavestila Direkciju policije Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, kao i svoje partnerske nevladine organizacije u Srbiji imeđunarodne organizacije.

405 Izveštaj o incidentu, 21. jul 2009, Interna dokumentacija GSA.

Pokušaj napada na V.N. (19) kod zgrade RTV B92

V.N. (19) se vraćao sa posla Bulevarom Zorana Đinđića oko 23.30 časova 3. oktobra 2009. godine. Kada je prošao pored Maxi diskonta kod zgrade RTV B92 čuo je grupu mladića koji su mu vikali: "Vidi ovog pedera", "Pičko", itd. Pored diskonta je sedelo desetak muškaraca, koji se uglavnom okupljaju uveče u tom kraju. Nastavio sam do trafike koja se nalazi oko 20 metara od njih kada sam čuo kako viču: "Pičko, polomićemo te!" Stao sam u red ispred trafike i, kada sam obavio kupovinu pozvao sam prijatelja sa kojim živim u neposrednoj blizini da dođe i vrati se sa mnom u stan, jer su se dobacivanja nastavila. Tada sam primetio da su neki od pomenutih muškaraca telefonirali. Kada je drug došao krenuli smo zajedno prema stanu i tada čuli komešanje. Shvatili smo da počinju da nas jure (njih dvojica-trojica). Čuli smo, takođe, i kočenje automobila iza nas. Potrčali smo i nekako uspešli da, kroz garažu, uđemo u zgradu. Kada smo ušli u stan pozvali smo policiju da im prijavimo šta se desilo. Rekli su nam da će da pošalju patrolu da provere teren. Moj prijatelj je kasnije sišao da izvidi situaciju, ali policije nije bilo, dok su napadači i dalje bili na istom mestu kod diskonta. On je među napadačima prepoznao momke koji žive u tom kraju i tvrdi da je jedan od njih član Pokreta 1389, ali da ne zna kako se on zove. V.N. i GSA nemaju informacije o tome da li je policija preduzela nešto na njihovom hvatanju.

Tokom 2009, desilo se i nekoliko napada na gej klub Apartman čiji je menadžer Boris Milićević. Zgrada u kojoj se nalazio gej klub Apartman u Karađorđevoj 23 dva puta je napadnuta, 11. i 21. marta. 2009. Oba slučaja su motivisana stalno podgrejavanom homofobičnom atmosferom i kampanjom protiv Zakona o zabrani diskriminacije. Pretnje neonacističkih i ultradesničarskih organizacija su bile učestale (što na internet sajtovima tih organizacija, što putem medija koji su prenosili izjave njihovih lidera). Njima je klub Apartman već bio dobro poznata meta kao gej klub. Tako su 11. marta pripadnici ovih organizacija kao i ekstremnih navijačkih grupa napali klub. Kako prenosi *Borba*, 11. marta 2009. godine grupa od pedesetak maskiranih osoba je kamenicama porazbijala prozore na zgradi kluba.

Drugi napad na ovaj klub dogodio se tokom protesta koji je organizovan putem Facebook, a povodom ubistva Đorđa Zarića koga je ubio

policajac. Na samom skupu su se protiv građana revoltiranih policijskom brutalnošću u mnogo većem broju okupili neonacisti (na desetine njih je salutiralo nacističkim pozdravom) i desničarski orijentisani navijači. Njih nekoliko stotina je dobilo od policije određene ruke da radi po gradu šta god želi, pošto je policija zaustavila saobraćaj, ali se držala na velikoj udaljenosti od skupa. Tom prilikom kamenovani su automobili, lomljena stakla na autobuskim stanicama i restoranima, a preplašeni građani bežali su od mase koja se slobodno kretala. Tek kada se protestna kolona približila zgradi Vlade, policija je izvela korodon da zaštiti tu instituciju. Isto nije urađeno kada je masa počela sa kamenovanjem zgrade u kojoj se nalazio gej klub Apartman (iako je postojala opasnost da se pripadnici gej populacije nađu u neposrednoj blizini, jer je žurka u ovom klubu bila zakazana za samo sat kasnije), tako da su svi prozori na ovoj zgradi polupani. Kako ovo nije bio prvi napad na ovaj klub, isti je uskoro morao da se iseli iz tih prostorija.⁴⁰⁶

Rasprava o Zakonu protiv diskriminacije

Bez obzira na to što je nakon duže rasprave usvojen Zakon protiv diskriminacije, rasprava u Skupštini bila je indikativna posebno u pogledu odnosa prema LGTB populaciji.

Svetozar Čiplić, ministar za ljudska i manjinska prava: „Ciljevi koji žele da se postignu ovim zakonima su sledeći: da se utvrdi opšta, jedinstvena definicija pojma diskriminacije i afirmativne akcije, da se utvrdi diskriminacija prema određenim kategorijama lica i određenim slučajevima, da se predvide posebni oblici zaštite od diskriminacije, da se predvidi poseban organ koji bi koordinirao akcije u vezi sa zabranom diskriminacije i koji bi imao različite mogućnosti da se spreči diskriminacija koju vrše organi, organizacije ili fizička lica, da se predvidi poseban građanski postupak za zaštitu od diskriminacije, da se utvrdi prekršajna odgovornost i predvide, normiraju prekršaji za diskriminatorско ponašanje”.

406 Izvor: Helsinški odbor za ljudska prava.

Miloš Aligrudić, DSS: „Ako, recimo, zakon kaže da je pravo na seksualno opredeljenje zaštićeno normama ovog zakona, kao mogući predmet zaštite ili subjekti koji se tako osećaju na određen način jesu subjekti ove zaštite, postavlja se razložno pitanje – zbog čega onda sem opštim normama lica obolela od HIV infekcije nisu poseban predmet zaštite u ovom zakonu, a nebrojeno puta i u nebrojeno slučajeva smo imali prilike da vidimo da su ta lica izložena veoma teškoj diskriminaciji u sredinama u kojima borave, pogotovo deca zaražna HIV virusom od strane roditelja zaraženih HIV virusom u osnovnim školama i drugim institucijama? Postavljam pitanje krajnje logično, ako se opredeljujemo da jednu kategoriju lica štiti-mo, zato što mislimo da je to u trendu ili ‘in’, zašto onda drugu kategoriju lica koja se po tim karakteristikama bitno izdvajaju od svih drugih obolelih invalida u Srbiji, zašto njih posebnom normom ne štiti-mo?”

Zabrana je sasvim dovoljna, zabrana o diskriminaciji je sama po sebi sasvim dovoljna nema potrebe za afirmacijom takvog stava, jer kroz afirmaciju takvog stava može da se dodje do zaključka da takve osobe pripadaju sektoru ponašanja koje se može označiti normalnim. To nije ono što mi možemo da tvrdimo. To jednostavno nije normalno ponašanje. Homoseksualnost je oblik devijantnog ponašanja, ali to ne znači da osobe...”

Aleksandar Martinović, SRS: „Aparthejd ni teorijski ne može da se desi u Srbiji, niti smo Južnoafrička Republika, niti su belci u manjini, a crnci u većini. Znači, aparthejd, kao pojavni vid diskriminacije, koji je bio karakterističan za Južnoafričku Republiku ne može nikako, ni teorijski, ni praktično da se desi u Republici Srbiji, a i u Južnoafričkoj Republici je ukinut početkom devedesetih godina, kada je Nelson Mandela postao predsednik Južnoafričke Republike i kada je sa politikom aparthejda konačno prekinuto.

Diskriminacija je, ja to bar tako doživljam, kada recimo ja ili neko od pripadnika muške populacije uputi neku težu reč ženama, pa je uvredi zato što je ona žena. Vi to sada poistovećujete i dovodite u isti rang sa genocidom. Genocid podrazumeva ubijanje velikog broja ljudi zato što

nam se ne sviđa njihova nacionalna, verska, rasna pripadnost, itd. Genocid veze blage nema sa diskriminacijom.

Homoseksualizam nije jedini vid patologije, kada je reč o seksualnoj orijentaciji. Seksualna orijentacija je, gospodine ministre, i pedofilija. Seksualna orijentacija je i nekrofilija. Seksualna orijentacija je i sodomija. U svakom civilizovanom ljudskom društvu, ne samo od cara Dušana, već hiljadama godina pre pojave Isusa Hrista, ljudi su osudili ovakve pojave. Shvatili su da to nije normalno, shvatili su da takve pojave su duboko suprotne ljudskoj prirodi. Naravno, i homoseksualizam spada u ovu kategoriju.

Da li homoseksualci imaju pravo da se leče – SRS smatra da imaju? Imaju li pravo da se zaposle – imaju? Imaju li pravo da javno kažu da su homoseksualci – ne treba da imaju to pravo?

Zašto bi vi potencirali nečiju, uopšte, seksualnost? Zašto bi neko javno ispoljavao svoju seksualnu orijentaciju, ako ste rekli da je to privatna stvar? Ako je privatna stvar, odnosno vekovima je pitanje nečije seksualne orijentacije bilo privatna stvar, zašto zadirete u ljudsku intimu? Zašto bi neko uopšte imao potrebu da javno kaže – ja sam homoseksualac?

Šta će biti, gospodine ministre, a to uopšte nije nemoguće da se desi, odnosno nadam se da čitate novine ovih dana i da li ste čuli za onog austrijskog monstruma – koji je 3000 puta silovao rođenu ćerku? Šta će biti ako ulicama Beograda krenu kolone pedofila, kolone nekrofila, kolone sodomista i kažu – to je naša seksualna orijentacija, ne možete nam ništa?

Onda su neki ministri u Vladi Srbije i pojedini pametnjakovići iz nevladinih organizacija, inače dame i gospodo narodni poslanici, to su sve sami bivši komunisti i boljševici, kursisti Brozovih škola u Kumrovcu

Ovde se, gospodine ministre, dakle radi o jednoj vrlo prljavoj kampanji koja se vodi protiv tradicionalnih crkava i verskih zajednica. Ja vas podsećam da su pojedine vaše kolege rekle – šta ima Crkva, šta imaju verske zajednice da se mešaju u proces donošenja zakona, Crkva je odvojena od države. To je tačno, po Ustavu je to tako, ali gospodine ministre, religija nije odvojena od naroda.

Postoje neka religijska, neka moralna shvatanja – 100 puta vi da donesete neki zakon, ne možete da promenite jedan moralni kodeks koji postoji

u jednom narodu, on je vekovima stvaran. Samo da vas podsetim, gospodine ministre. To je 1000 i nešto godina pre pojave Isusa Hrista, pre pojave hrišćanske crkve, odnosno stari Jevreji su shvatili – da je homoseksualizam nešto što nije normalno, nešto što je suprotno ljudskoj prirodi. To, dakle, prihvataju i Jevreji i hrišćani i muslimani. Ako te tri velike zajednice vernika, koje su inače suprotstavljene po mnogim drugim pitanjima, složne po ovom pitanju, zar vam to ne govori da je to nešto suštinsko, nešto dubinski što izvire iz ljudske prirode.

Vi to ne možete, gospodine ministre, da promenite preko noći. Možete vi da donesete zakon, možete da kažete da su homoseksualizam, pedofilija, nekrofilija normalni oblici ljudskog ponašanja, ali nisu. Ima kod američkog psihologa, Eriha Froma jedna sjajna sintagma koja kaže – patologija normalnosti. U modernom društvu postoji trend da se nešto što je nenormalno, suštinski nenormalno prikaže kao normalno. To je ta patologija normalnosti. Na toj patologiji normalnosti počiva ovaj predlog zakona.

Neko je hteo da u srpskom narodu, ali i kod drugih građana Srbije koji pripadaju tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama, potpuno razbije njihov moralni sklop, da se više ne zna šta je normalno, šta nije normalno, šta je dozvoljeno, a šta nije dozvoljeno, čega čovek treba da se stidi, a čime treba da se ponosi. Neko hoće da uništi moralni sklop ovog naroda. Kada se to desi, onda je gotovo sa nama. Onda više ne pomaže ni država, ni vojaska, ni policija. Kad u jednom narodu ubijete moralnu svest, taj narod je mrtav. O tome se radi.

Samo da vas podsetim, gospodine ministre, pošto je o tome bilo mnogo reči u javnosti, po klasifikaciji Svetske zdravstvene organizacije bolesti i poremećaja, a ta klasifikacija je na snazi do 2012. godine, homoseksualizam je poremećaj. Svetski stručnjaci u oblasti zdravstva i medicine su homoseksualizam definisali kao poremećaj. On više nije bolest u klasičnom smislu, ali jeste nešto što nije normalno.

Zašto vi ljudima koje ja uopšte ne mrzim i kojima ne želim ništa loše, ali koji su očigledno suštinski drugačiji od drugih ljudi, zašto im dajete pravo da javno ispoljavaju tu svoju seksualnu orijentaciju? Oni na taj način iritiraju ove druge građane. Možete vi sto puta da donesete ovaj zakon, najveći broj građana Srbije osetiće se iritiranim ako kroz ulice

Beograda, Novog Sada, Kragujevca, Niša itd. krenu kolone homoseksualaca, sodomista, nekrofila, pedofila itd. Prosto, ljudi to ne doživljavaju kao normalno i doći će do incidenata. Vi umesto da te incidente sprečite, vi ih podstičete – svako ima pravo. Šta ako sutra neko bude iskopao neki leš sa beogradskog Novog groblja i rekao – ja imam seksualnu orijentaciju takvu da hoću da vodim ljubav sa mrtvom osobom? Šta ćete vi da uradite? Vi ga štitite ovim zakonom.

Vodite računa, gospodine ministre, Srbiju godinama, decenijama drma bela kuga. Nama su ogromni delovi Srbije pusti, nemamo dece. Vi umesto da podstičete da se rađaju deca u Srbiji, vi podstičete takav vid seksualne orijentacije koji je biološki necelishodan”.

Aleksandra Janković, NS: „Srbija je svoje demokratsko opredeljenje o zabrani svake diskriminacije dobila samom činjenicom da je jedina država u svetu čiji su osnivači sveti ljudi.

Naime, najveći argument tzv. koalicije protiv diskriminacije, čiju osnovu čine Švedski helsinški komitet za ljudska prava, Gej-strej alijansa, Labris, organizacija za lezbejska ljudska prava, Fond za humanitarno pravo, Fond za otvoreno društvo, Lamda, Centar za promociju i unapredjenje LGBT prava i drugo, jeste da ova koalicija postoji već pet godina i da je još u martu 2005. godine Komesarijat UN za ljudska prava bio zabrinut zbog odlaganja donošenja zakona protiv diskriminacije.

Pitam se samo da li je taj isti Komesarijat UN jednu jedinu reč progovorio na temu diskriminacije Srba na KiM, naročito posle proglašenja lažne države Kosovo, pri čemu svi znamo da su našim sunarodnicima u južnoj srpskoj pokrajini ugrožena sva prava, počev od prava na život i slobodno kretanje. Još je nejasnije zašto se toliko žuri sa donošenjem ovog zakona, kada institucija, čije je uvođenje predviđeno ovim predlogom, institucija poverenika za zaštitu ravnopravnosti, može da počne sa radom tek krajem 2010. godine, zbog opšte poznate racionalizacije zvane svetska ekonomska kriza.

Treće pitanje je, zašto se zakon o zabrani diskriminacije sveo samo na pitanje diskriminacije tzv. LGBT populacije? Ako nam je zaista cilj da napravimo zakon koji ukida svaki oblik diskriminacije, onda je veoma

upadljivo što predlagači ovog zakona, uz nabrojane nevladine organizacije, zapravo čine diskriminatorni akt u odnosu na sve druge ugrožene predstavnike populacije, time što problem diskriminacije isključivo svode na diskriminaciju LGBT osoba. Za neupućene, ovo LGBT je skraćenica za lezbo, gej, biseksualne i transeksualne osobe”.

Dragan Todorović, SRS: „Dakle, ako bismo se svi vodili idejom da imamo prava da izražavamo svoje sklonosti, nastao bi kompletan haos i, naravno, zaista bi ulicama krenuli pedofili, nekrofilni, ko god šta voli. U sve to, ako imaju dovoljno para, našli bi oni i dokaze da je sve to genetski uslovljeno. Moje pitanje za predstavnike gej lobija koji tvrde da se homoseksualac ne postaje, nego se homoseksualac, kao takav, rađa, je kako to da neki ljudi u poznim godinama izmene orijentaciju, pa eto postanu homoseksualci kada za to nisu imali genetsku predispoziciju.

Drugo, šta to znači? Tu smo na ivici predestinacije. Ako mi zaista nikakvu mogućnost nemamo da izmenimo ono što je genotip, ono kako smo došli na svet, onda smo zapravo potpuno nemoćni da išta učinimo od sopstvenog života. Kakvog smisla onda ima ljudski život, vaspitanje, obrazovanje, socijalizacija? U tom slučaju, ako je to tačno, ako je zaista sve unapred određeno, onda ne treba da zakonski gonimo ni silovatelje, ni nasilnike, ni ubice, alkoholičare ili narkomane koji su izvršili krivična dela, šta će, taj poriv je bio jednostavno jači od njih.

Uz dužno poštovanje svim gej manjinama, mi kao većina, jer se 95 odsto građana Srbije na popisu izjasnilo kao vernici, imamo prava da budu zaštićena i naša sloboda vere, savesti i delovanja, odnosno poštovanje univerzalnih vrednosti prirodnih zakona.

Pokažite mi koje je to društvo u istoriji bilo zasnovano na homoseksualizmu, kao univerzalnoj vrednosti. Kako to da superliberalne zakone o gej pravima imaju samo četiri evropske zemlje: Norveška, Švedska, Holandija i Španija. Nema ih čak ni u SAD, samo u tri države. Dok čitavi paketi zakona kasne, sve su to navodno zakoni koji nas stavljaju na belu Šengen listu, ispada da je ovaj zakon uslov svih uslova da Srbija uđe u EU.

Kako to da, recimo, Grčka smatra, grčka vojska, homoseksualizam mentalnim poremećajem, a tzv. transrodne osobe ne mogu biti regrutovane?

Policija u Grčkoj ima pravo da od gejeva zahteva testiranje na seksualno prenosive bolesti. Da li je Grčka član EU? Jeste. Možda je motiv za donošenje ovog zakona u ovom obliku i bez ozbiljne kritičke rasprave, uz omalovažavanje tradicionalnih verskih zajednica i već poslovično obrušavanje na Srpsku pravoslavnu crkvu, rezultat nečijeg nastojanja da se kao podobni dodvorimo EU, koja nam uz Mladića sada traži da ozvaničimo i ljubav između mladića.

U prilog tome, nažalost, govori izjava vaša, gospodine ministre za ljudska i manjinska prava u Vladi Srbije, jer ste prilikom dodele nagrade za borbu protiv diskriminacije, 22. januara rekli – antidiskriminacioni zakon podrazumeva da ćemo, ne samo u odnosu na druge zemlje u regionu, biti evropskije. Divno, evropskiji i od zemalja u regionu i od same Evrope.

Inače, od svih država koje su nastale iz bivšeg SFRJ, jedino je Hrvatska donela ovaj antidiskriminacioni zakon, pri čemu je i tamo bilo ozbiljnih kritičkih tonova tradicionalnih verskih zajednica. Ako se utrkujemo sa Hrvatskom i hoćemo da budemo evropskiji od Hrvata, neka nam se to otvoreno kaže. Ako se iznesu rezultati istraživanja koji su pokazali da 22,2 odsto građana Srbije misli da je homoseksualizam poremećaj, 35,2 odsto kaže da nisu ugrožena prava homoseksualaca, 28,9 odsto ne bi dozvolilo homoseksualne skupove, a 80,5 odsto sklapanje gej brakova, onda je to 'diskriminacija, nazadnost, primitivizam i neinformisanost'.

Kako bi to izgledalo da neko od poslanika, koji su po polu muškarci, jednostavno odluči da više neće da krije svoje sklonosti ka oblačenju ženske odeće i dođe ovde u Skupštinu u štiklicama i helankama, ili da namenski u kampanji obilazi svoje birače istopolne ili ove suprotnog pola, tako što se oblači u odeću koja je dovoljno zavodljiva, jer ima pravo da na taj način stekne političke poene? Ima i dalje.

Da li bi Srbija zaista lakše ušla u EU i postala deo globalnog sela kada bi njen predsednik, ministar inostranih poslova ili premijer odlučili da postanu transrodni? Ako tranziciju definišemo po Lambadi, kao period prelaska iz jednog pola u drugi, onda bi za Srbiju u tranziciji mogli da uvedemo unikatni naziv „trans Srbija” ili „Srbija u transu”, a njene građane i građanke krstimo u trans žene i trans muškarce”.

Srđan Spasojević: „Imali ste priliku da slušate briljantno izlaganje Aleksandre Janković, koja je klinički psiholog, koja je upozorila građane Srbije na štetnost zakona koji je pred nama i vrlo je nekorektno da se to njeno izlaganje u odloženom prenosu, gospođo predsednice, izlaže i da se pokaže. Nije to isto. Nije isto živi prenos i odloženi prenos, kada se Skupština završi”.

Tomislav Nikolic, SNS: „Dakle, u vezi morala sklon sam tome da i dalje prihvatam moral tradicionalnih crkava, da mu se povinujem, da ne očekujem da mu se svi povinuju niti da namećem svoja shvatanja onima koji takvom moralu ne bi da se povinuju. Sada da podsetim one koji tvrde da je ovo diskriminatorско društvo. Tu je prednjačio gospodin Jovanović. Delimično je u pravu i da su njegova shvatanja diskriminacije u vreme, kada je bio na vlasti bila potpuno izopačena. U vreme kada ste vi kao DOS došli na vlast – pretučen je Dragoljub Milanović samo zato što je bio direktor televizije, odan Slobodanu Miloševiću. Ošišana je jedna devojčica u osnovnoj školi, samo zato što je bila ćerka potpredsednika vlade. Oko 60.000 ljudi je smenjeno sa rukovodećih funkcija, zato što su bili pripadnici starog režima.

Ako je ovaj zakon katarza za vas iz DOS, ako predstavlja pročišćenje, ako predstavlja znak da vi više nikada nikoga nećete diskriminisati, ni po kom osnovu, a ne samo po onim osnovima, po kojima to od vas traži EU, ja mislim da će svako dete u Srbiji živeti nešto malo srećnije nego do sada. Veoma je lepo govoriti o tome – da treba zabraniti diskriminaciju. Uvek hodate jednom tankom, jednom veoma oštrom ivicom. Može li onaj kome obezbeđujete zaštitu, da na izvestan način diskriminiše one koji mu pružaju potpunu zaštitu?

Tu imate nekoliko članova u kojima sam osetio želju da vam to kažem, da vas na to upozorim i da vam kažem da se sa njima ne slažem kao čovek. Naravno, neće preteća kazna da me uči tome da ne treba drugoga da diskriminišem. Ja sam vaspitan da druge ljude ne ugrožavam, a priznajem da mi se ponekad desi da odgovorim mimo svog vaspitanja, kada oni, koji mene uopšte ne cene, preteraju, prevrše meru.

Dakle, vi u jednom članu, za ljude koji pripadaju drugačijoj seksualnoj orijentaciji, od većine građana Srbije, predviđate pravo – da javno izražavaju svoje seksualne sklonosti.

Izvinite molim vas, to nije trebalo da predvidite, čak niste ni rekli – da je to zabranjeno pred decom, pred maloletnim licima, čak niste rekli da je to barem zabranjeno u školi, u obdaništima. Niste ih uopšte ograničili u izražavanju svojih seksualnih sklonosti.

Da li biste voleli gospodine Čiplicu, želim vama da imate dece, i izvinite, ne znam da li ste oženjeni ili niste, ali da li biste voleli da, šetajući za ruku svoje dete ili svoje unuča, sretnete nekoga ko javno izražava svoje seksualne sklonosti, pa bilo da su, po vama, normalne ili da, po vama, tu nešto nije u redu? Šta ćete da radite? Donosite zakon kojim će mahati ta osoba.

Ja nisam za to da se zabranjuju skupovi na kojima ljudi izražavaju svoje sklonosti. Ponavljam, ponovo je to neka hrabrost u grupi, ali sam za to da ne dozvolimo brakove homoseksualaca, zato što Evropska konvencija o ljudskim i osnovnim pravima predviđa – da muškarac i žena, kada postanu dovoljno zreli, sklope bračnu zajednicu, u skladu sa zakonom, kojim se ta oblast u državi reguliše.

Dakle, nisam primetio da ste bilo kakva ograničenja predvideli, za one koje štitate. Ograničenja vam služe isključivo za one, od kojih biste da ih zaštitite.

Po kom sam sve osnovu ja diskriminisan, od strane tzv. evropske zajednice ili zapadne civilizacije? Po onom osnovnom osnovu – da sam Srbin. Dovoljno je da ste Srbin da budete diskriminisani – kada vam se država raspada da nemate pravo na svoju državu, na državu svog naroda, nego na parčice koje će neko dovoljno jak i moćan da vam ostavi, pa da vas ubeđuje da je to vaše; zato što, kada vam država u kojoj živite ...

Dakle, kad vam upale kuću, kad vas proteraju sa ognjišta da se više nikad tu ne vratite samo zato što ste Srbin, da više nikad ne vidite ni porodično groblje, ni crkvu u kojoj ste se krstili i venčali. Mnogo je diskriminacije u odnosu na Srbe i zato mi Srbi umemo da štitimo one koje bi neko da diskriminiše. U ovim diskusijama nas koji delimično konzervativno shvatamo život, ljubav, seks, nećete naći prigovore na zabranu diskriminacije

pripadnika drugih naroda, manjina, penzionera starih, dece, invalida, naravno, ko bi to zamerio, ali ćete naći po neku zamerku zato što niste definisali do kraja šta to znači nekoga sačuvati od diskriminacije. Da li ste time diskriminirali nekog drugog?

Dakle, ovaj zakon je, rekli ste, nastao kao posledica problema. Ne, ja mislim da ovaj zakon počinje da stvara neke probleme. Ne možete uopšte da me ubedite da je Srbija zemlja koju je neko trebao da natera da zakonom zabrani diskriminaciju, niti ste nam čak ovde naveli primere koji su vas naveli na to da nam ovakav zakon predložite, ali može ovaj zakon da izazove probleme.

Država kad ima probleme odlučuje na koji će način protiv njih da se bori. U starom Rimu postojao je problem bele kuge. Iz starog Rima potiče i jedna ideja od pre desetak godina među nekim strankama koje su sad na vlasti da se oporezuju neženje. Tobaže, ne žene se, pa nemaju dece, pa država zapada u stanje u kome je mortalitet veći od nataliteta. Naravno da se ne zalažem za to, ali zalaganjem za ovakve odnose između ljudi istog pola između kojih ne može da bude poroda vi samo još dodatno podstičete belu kugu koja hara Srbijom.

Nije vam palo na pamet da rešavate problem bele kuge, ali moramo da rešimo problem zašto petnaestak huligana maltretiraju ljude koji izražavaju svoje seksualne sklonosti, pa Srbija dolazi na loš glas, umesto da tih 15 huligana izdvojite i blokirate kao pre neki dan kad su potpuno slobodno pripadnici nekakve gej populacije prošetali glavnim ulicama Beograda i nije im dlaka sa glave falila, ali je policije bilo više nego njih. Neka bude i 10 puta više policije, neka ih zaštiti potpuno da ne dođemo na loš glas zato što i takve ljude diskriminišemo.

Ponavljam, neki od vas, verovatno većina, imali su sreće da se rode i da za sebe misle da su normalni. Neki nisu imali tu sreću. Normalnost je njihovo stanje. Potpuno su ubeđeni da su normalni i u to ne ulazim, samo država mora da zna šta u tom slučaju treba da rade. Veoma loše ste reagovali na napade na tradicionalne crkve i verske zajednice. Sad su oni krivi što iznose svoj stav. Svi drugi mogu da iznesu stav, ali kako sme crkva. Otkud crkvi pravo da kaže šta misli o tom zakonu? Otkud crkvi pravo da vam piše? Nego šta, nego da treba da vam piše. Vi koji ste napadali crkvu

zbog tog ponašanja niste bili u pravu. Crkva je deo mnogih od nas, možda ne svih nas, ali svako je sebe negde pronašao, neko u nekoj nevladinoj organizaciji drugog tipa, neko u crkvi i mnogo ga interesuje šta kaže onaj kome on potpuno pripada”.

Nada Kolundžija, DS: „Dakle, svi oni oblici diskriminacije koji se tretiraju ovim zakonom, jeste nešto prema čemu postoji otpor u ovom društvu i potreba da se zakonom to ne otkloni. Sada se traže najbolji izgovori zbog čega ovaj zakon ne bi trebao da bude usvojen. Želim da kažem da je činjenica da je podneto 600 i nešto amandmana na zakon koji ima 58 članova, pokazuje da ne da je želja da se taj zakon popravi, nego da je to namera da se taj zakon ne donese.

To zapravo pokazuje dubinu konzervativizma društva, dubinu nerazumevanja društva – šta znači građansko društvo u kome je čovek, građanin i nosilac suvereniteta, gde počivaju njegova elementarna, ljudska i građanska prava...”

Aleksandar Martinović, SRS: „Što se tiče homoseksualizma i što se tiče seksualnih orijentacija mislim da bi trebalo da se uvažava jedno elementarno načelo građanske kulture. Zašto ne ostavite pitanje seksualne orijentacije ličnom opredeljenju građana, neka to ostane u sferi privatnosti? Zašto bih ja morao da javno saopštavam bilo kakvu seksualnu orijentaciju i da slušam kakva je seksualna orijentacija drugih ljudi? To je vekovima bila stvar nečije intime. Zašto država treba da se meša u te najintimnije pore ljudskog života? Ne mrzi SRS homoseksualce, ne tražimo da se oni progone. Ne tražimo da im budu uskraćena bilo koja ljudska prava, ali nemojte homoseksualizam i uopšte nemojte bilo kakvu seksualnu orijentaciju da podižete na nivo društvene norme”.

Gordana Pop-Lazić, SRS: „Pravo da vam kažem, ja mislim da je ovaj zakon došao na dnevni red ovog trenutka samo zbog toga što su veliki i nagomilani socijalni i ekonomski problemi takvi da vi ne smete da se njih dotaknete, pa hajde da se malo mlatimo sa nečim što je već regulisano našim pozitivnim zakonodavstvom”.

Petar Petrović, JS: „Dame i gospodo, da li mi moramo sve to da radimo, a mislim da ne moramo. Bojim se da ćemo morati da menjamo mnoge zakone, na prvom mestu Zakon o braku i porodici, pa ćemo možda kažnjavati nekog državnog činovnika, matičara koji radi u organima uprave, ako sutradan odbije, jer se to kosi sa njegovim verskim i moralnim shvatanjima, da venča dva homoseksualca ili će morati na kraju, kada završi taj čin, da im pročita ono što se uglavnom čita, onaj dobro poznati tekst Duška Radovića ‘mazite se, pazite se i budite ljubomorni jedno na drugo’? Da li Srbija ide tim pravcem? Što se JS tiče, mi ćemo dosledno biti protiv takvog opredeljenja.

Ono što posebno želim da naglasim, to je da u mnogim zemljama EU, kao što je gospodin ministar rekao, nema ovakvih odredbi u zakonima o zabrani diskriminacije. Kažem, da li mi u Srbiji moramo uvek da budemo preteča u nekim stvarima ili, kad vidimo da u dve ili tri zemlje se nešto usvaja, da brže-bolje i mi to usvojimo.

Inače, kada sam govorio, sada ću samo da ponovim, o tome da mi jesmo za to da zaštitimo decu, da nema diskriminacije dece, da nema diskriminacije starijih, da nema diskriminacije invalidnih lica, uzmite program JS, uzmite opštine gde JS drži vlast na lokalnom nivou, pa ćete videti kako se to štite deca, kako se štite stariji ljudi, kako se štite invalidna lica.

Hoću da vam kažem sledeće: u Jagodini svako dete, bez obzira na versku, rasnu i socijalnu potrebu ili socijalni status, je ravnopravno i dobija pomoć od lokalne samouprave. Svako dete to dobija, svako lice koje je starije od 5 godina, bez obzira kojoj veri, rasi ili bilo čemu pripada”.

Miroslav Markičević: „Mislim da je taj gej lobi, koji je veoma jak u svetu, nažalost i u Srbiji, izgurao na ovakav način donošenje ovog zakona. Zašto tako mislim? Pre svega, usledio je jedan žestok napad na SPC, jer se SPC kritikovala da ima preveliki uticaj na Vladu Republike Srbije, a to sve zbog toga na koji je način ono veče povučen zakon. To bi možda mogli i da prihvatimo i da razmišljamo zašto je jedan zakon na takav način povučen, da bi se nešto doradilo, dogovorilo ili udovoljilo zahtevima verskih zajednica, ali mi zaboravljamo jednu stvar – na koji je način ovaj zakon došao

u proceduru u Skupštinu. Jedne noći je došao ovaj zakon. Ako je neka seksualna orijentacija, a pripadnik iste te orijentacije se pozove i optuži nekog iz druge, onda je on u sukobu interesa. To vam kažem najiskrenije, jer ti ljudi su vrlo ostrašćeni.

Dalje, hoću da vam kažem da sam siguran, a sa nekima sam i razgovarao ovih dana, kada biste i u gej populaciji dali na tajno glasanje ovaj zakon, ovako, ove odredbe koje se tiču njih i oni bi bili protiv. Na referendumu kod njih ovo ne bi prošlo. Šta to hoće da se poruči? Koja poruka Srbiji hoće da se da? Udarili ste nam na čast, na obraz, na moral, na tradiciju, da li je to Evropa koju vi nama nudite. Mislim da to nije Evropa. Mnoge evropske zemlje u svojim zakonima su dokazale da svoj moral, svoju tradiciju, čast poštuju tim zakonom. Šta vi hoćete sa ovim zakonom da pokažete Srbiji. Zato govorim da ovo nije običan zakon o zaštiti manjina. Ko bi bio normalan da se zaštiti bilo koji građanin Srbije, ko bi bio protiv? Šta je tu problem? Problem je što vi na ovaj način, jedna manjina koja može da prekine bioskopsku predstavu i to nije kršenje ljudskih prava i nije naišlo na našu osudu, a opravdano je naišlo na vašu osudu kada im nije data konferencija za štampu, a dao bi im da sam bio direktor ...”

Položaj žena

Prva značajna promena tokom 2009 u pravcu priznavanja ženskih prava počela je aktiviranjem Uprave za rodnu ravnopravnost⁴⁰⁷, koja je formirana u okviru Ministarstva rada i socijalne politike sredinom 2008. Jedan od prioriteta Uprave za rodnu ravnopravnost jeste i sprovođenje preporuka Komiteta UN o eliminaciji diskriminacije žena.⁴⁰⁸

Ženskim pravima i pitanjima unapređivanja rodne ravnopravnosti bavila su se ženska i feministička udruženja u poslednjih dvadesetak godina, te aktivistkinje ženskih udruženja širom Srbije. One su stvorile mrežu organizacija koje su delovale lokalno ali i kroz mreže feminističkih organizacija, na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ove organizacije su u poslednjih 10-15 godina pružale specifične socijalne usluge (kao što su SOS službe i druge usluge za žene koje su preživle nasilje), ili obrazovni programi o širokom spektru pitanja vezanim za rodnu ravnopravnost (organizovani na alternativnim studijama u okviru Centara za ženske studije i drugim mestima širom Srbije). Posebno su važna istraživanja o specifičnim fenomenima koji nikada nisu bili predmet interesovanja države (predstave o ženama u medijima, o upotrebi rodnog jezika, o nasilju nad ženama, o mogućnostima novih preventivnih praksi kancera kod žena, o ženama na selu, o ženama iz višestruko marginalizovanih grupa

407 Uprava za rodnu ravnopravnost obavlja poslove koji se odnose na analizu stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti, izrada nacрта zakona i drugih propisa u ovoj oblasti, poboljšanje položaja žena i promocija rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti. Jedan od bitnih dokumenata koji bi u budućnosti mogao da omogući unapređenje rodne ravnopravnosti i položaj žena u Srbiji je i Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije.

408 Komitet je 2007. sačinio dokument sa zaključnim komentarima na Inicijalni izveštaj Srbije, dajući listu preporuka među kojima se, između ostalog, naglašava to da je Konvencija sveobuhvatni, pravno obavezujući instrument ljudskih prava u okviru domaćeg pravnog poretka, te da bi prema tome Srbija trebalo da svoje zakone, politiku, planove i programe za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena zapravo zasnuje na Konvenciji. Srbija se dalje poziva da preuzme jasne i konkretne mere usmerene na postizanje rezultata, kako bi sadržaj Konvencije bio vidljiv u svim aktivnostima državnih organa u svim oblastima i na svim nivoima.

– Romkinjama, lezbejkama, samohranim majkama, invalidkinjama, o konkurentnosti žena na tržištu rada, o upotrebi informacionih tehnologija od strane žena, i druge mnogobrojne i bitne teme...)409

Zakon o ravnopravnosti polova donet je 11. decembar 2009. Zakonom je utvrđeno da ravnopravnost polova podrazumeva ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima, Ustavom Srbije i zakonima.

Pre toga, 13. februara 2009. Vlada je usvojila Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, za period 2009–2015. Šest oblasti, koje su identifikovane kao prioritetne za poboljšanje položaja žena u Srbiji, definisano je ovom strategijom: odlučivanje, ekonomski položaja žena, zdravlje, obrazovanje, nasilje nad ženama, žene u medijima. U toku je izrada nacionalnog plana akcije za implementaciju Strategije.

Rezolucija 1325 SB UN je još jedan dokument od značaja za položaj žena jer poziva na povećanje učešća žena u procesima donošenja odluka, sprečavanju konflikata, postkonfliktnim situacijama, mirovnim pregovorima i mirovnim operacijama. Rezolucija ukazuje i na posebne potrebe žena i dece u toku ratnih sukoba i potrebu njihove zaštite, te sprečavanje i kažnjavanje seksualnog i svakog drugog nasilja nad ženama. Poslednji korak koji se tiče implementacije rezolucije je konferencija za štampu održana 31. marta 2010 u Beogradu na kojoj su govorili Sonja Liht, predsednica BFPE, Dragan Šutanovac, ministar odbrane i Marijana Pajvančić, a koja je imala za cilj predaju preporuka za izradu NAP-a za primenu Rezolucije 1325. Ministarstvo odbrane bi, prema preporukama, trebalo da bude nosilac izrade ovog dokumenta i, kao takav, da ga predloži Vladi RS na usvajanje. Pre deset godina (31. oktobra 2000.) ova rezolucija je usvojena ali sada je cilj usvajanje dokumenta o primeni ove rezolucije, čime bi Srbija mogla biti i prva postkomunistička zemlja koja je izradila i usvojila Nacionalni akcioni plan (NAP) za implementaciju 1325.⁴¹⁰

409 <http://oneworldsee.org/js/node/19976>

410 Prema podacima iz Ministarstva odbrane naš sistem ima 330 žena u uniformi, što je 2,6

Žene u crnom su tokom 2009. lobirale za implementaciju rezolucije 1325. Ova nevladina organizacija je saopštila da Republika Srbija „suprotno svojim preuzetim obavezama, u proteklom periodu nije učinila ništa na implementaciji Rezolucije 1325, kao ni na zaštiti branitelja i braniteljki ljudskih prava. Naprotiv, nizom mera opstruirala je njihovo nesmetano delovanje”. U oktobru 2009. vlastima su upućeni su zahtevi za:

1. Zaštitu i poštovanje ljudskih ženskih prava i bezbednosti svih građanki i građana, posebno građanki angažovanih u odbrani ljudskih prava;
2. Očuvanje sekularnog karaktera države;
3. Ukidanje zakona o pomoći haškim optuženicima i njihovim porodicama, diskontinuitet sa zločinačkom politikom, izručenje svih osumnjičenih za ratne zločine;
4. Uvođenje krivične odgovornosti za negiranje genocida u Srebrenici, demokratsku civilnu kontrolu nad oružanim snagama, sprečavanje privatizacije oružanih snaga.⁴¹¹

Tokom 2010. nevladina organizacija Fond za političku izuzetnost u saradnji sa Ministratsvom odbrane i uz podršku Misija OEBS-a u Srbiji, Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške, UNIFEM i Kanadski fond, sprovela je kampanju za implementaciju Rezolucije 1325. Zahtevi su bili formalno drugačiji od onih iz 2009. godine koje su uputile Žene u crnom. Akcenat je sada bio na uključivanju većeg broja žena u svim sektorima bezbednosti bez prepoznavanja činjenice da prosto uvođenje rodnog balansa u sistem odbrane ne znači po automatizmu i drugačije vrednosti u odnosu na militarizam, rešavanje konflikata i sprečavanje ratnog nasilja.

Može se zaključiti da i pored brojnih napora da se izmene zakonske norme, Srbija ne čini dovoljno ni na tom planu, posebno imajući u vidu porast nasilja u porodici i uopšte u društvu. Veliki deo tog problema još uvek je na medijima koji uporno forsiraju pornografske sadržaje i seksi-stičke parole, kao i na crkvi kojoj pridajući toliki značaj država ustupa opasno veliki prostor za širenje mizoginije. Treba podsetiti na preporuku Srbiji od komiteta CEDAW iz juna 2007. godine:⁴¹²

.....

odsto vojnika. U celom sistemu odbrane je 5800 žena, ili 46, 8 odsto.

411 Isti ovi zahtevi su od strane ZUC bili prvi put upućeni 31. oktobra 2005.

412 Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) iz 1979, koju je naša zemlja, tada SFRJ, potpisala jula 1980, a ratifikovala je 1981, je jedan od ključnih

„Komitet je zabrinut zbog upornog postojanja duboko ukorenjenih, tradicionalnih patrijarhalnih stereotipa koji se odnose na ulogu i obaveze žena i muškaraca u porodici i u široj zajednici, što se ogleda u izboru obrazovanja žena, njihovom nepovoljnom položaju na tržištu rada i niskom nivou njihovog učešća u političkom i javnom životu, što sve doprinosi toleranciji nasilja nad ženama.“ (tačka 19 Zaključnih komentara Komiteta Ujedinjenih nacija (CEDAW) za eliminaciju diskriminacije žena: Srbija).⁴¹³

Nasilje nad ženama u porastu

Rešavanje problema rodno zasnovanog nasilja ostaje u fokusu borbe za prava žena jer se pokazalo da je tokom 2008. kao i 2009. godine porastao broj slučajeva nasilja. Primeri brutalnih ubistava, silovanja i zlostavljanja u porodici su brojni.⁴¹⁴

.....

dokumenata za umanjivanje rodne neravnopravnosti. Konvencija ima više delova, gde se na jednom mestu apostrofira da su države potpisnice u obavezi "da osuđuju diskriminaciju žena, da svim sredstvima koja imaju na raspolaganju, bez odlaganja, unose princip ravnopravnosti u svoje pravne sisteme i da obezbede u svim oblastima napredak žena. U konvenciji se apostrofira obaveza država da menjaju rdave običaje, predrasude, kao i različite prakse zasnovane na shvatanju da su žene inferiorne".

413 *Danas*, 23 mart 2010

414 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome:

S. R. (47) iz Krnjeva uhapšen je zbog sumnje da je te večeri hicem iz revolvera ubio bivšu suprugu Kosanu R. (40). S. R je izvadio „magnum“ i sa udaljenosti od oko pet metara pucao Kosani u grudi i ubio je, *Danas*, 23 marta 2010.

Valjevo – Na Ubu je pronađeno beživotno telo Vukosave Jocović (68) iz tog mesta, koja je prema prvim nalazima istrage, zaklana prošle noći (12 januar 2010)

Posle kraće svađe Milan Ašanin (56) hicem u glavu iz pištolja ubio suprugu Zoricu (44), a zatim mirno otišao u spavaću sobu i pucao sebi i u glavu. Pretpostavlja se da je motiv zločina ljubomora *Press*, 11. decembar 2009.

Tridesetogodišnji Toplica Marković iz sela Krušara, kod Čuprije, uhapšen je zbog sumnje da je ubio Ivanu Stojković (25) i Biljanu Obradović (19), čija tela su juče pronađena u vikend naselju Ada, u Čupriji. Isti je priznao da je ubio Ivanu Stojković i Biljanu Obradović. Kao motiv, naveo je Ivaninu neuzvraćenu ljubav, *RTS*, 5.april 2010

Milomir Nenadović (35) iz Užica uhapšen je sinoć u iznajmljenom stanu u Belom potoku zbog osnovane sumnje da je u sredu, 23. decembra silovao A.G. (42) u liftu

U septembru 2009. godine ministar za rad i socijalnu politiku izjavio je na konferenciji za štampu da je u 2008. godini zabeleženo tri puta više slučajeva nasilja u porodici nego u 2004. Ako poredimo evidenciju u 2004. godini zbog nasilja u porodici je bilo prijavljeno 1009 punoletnih lica, dok ih je u 2008. godini bilo prijavljeno 3276. Prema zvaničnim podacima evidentiran je i porast broja punoletnih lica osuđenih za nasilje u porodici. Ministar je naglasio "da svaka druga žena trpi neki oblik psihičkog ili fizičkog nasilja u porodici, dok su počinioci u 90 odsto slučajeva muškarci".⁴¹⁵

Kaznena politika je pokazala poražavajuće činjenice – da se za jedan od najtežih slučajeva nasilja nad ženama – silovanje – dobijaju u najvećem broju slučajeva najblaže kazne. Zakon propisuje da se za silovanje dobija od dve do dvanaest godina, a ukoliko je silovanje izvršilo više osoba na naročito svirep način, ili je došlo do teških povreda ili je silovana osoba mlađa od 18 godina, ili je silovanje dovelo do trudnoće žrtve, kazna je od tri do petnaest godina zatvora. U slučaju da je silovana osoba mlađa od 14 godina, i u slučaju smrti žrtve, počinitelj dobija od pet do osamnaest godina zatvora.⁴¹⁶ Međutim, sam zakon kako su pojedine analitičarke primetile, sadrži izrazito mizogin jezik i odredbe tako da je diksriminišući sam po sebi: "Najpre, može li uopšte biti silovanja koje nije svirepo? I šta je uostalom „naročito” svirepo silovanje? Da li pisci zakona zapravo „stepenuju” ovu tešku (za neke i jednu od najtežih) povredu integriteta i dostojanstva žrtve, tako što znaju da opišu silovanje koje ne pretpostavlja „teške” telesne (i duševne) povrede? Da li shodno ovim odredbama, možemo da zaključimo da zakonopisci smatraju da je moguće da žrtva bude i

.....

zgrade „Rudo 2” na Konjarniku. Osumnjičeni koji je dosad osam puta osuđivan za razbojništva, na saslušanju je priznao silovanje braneci se da je bio pijan, *Blic*, 30 decembar 2009.

Saša Mega (30) iz Beograda, koga je policija pre nekoliko dana uhapsila zbog sumnje da je silovao četiri žene i pokušao jednu, na saslušanju kod istražnog sudije priznao je da je seksualno zlostavljao dve devojke u Deligradskoj i Hercegovačkoj ulici kod stanice, nakon čega mu je određen pritvor do 30 dana. "Sinoćnjim hapšenjem okončana je potraga za muškarcem iz lifta. Inače to je devetnaesti slučaj silovanje koji je rasvetljen ove godine", *Blic*, 30. decembar 2009.

415 *Beta*, 18 septembar 2009.

416 *Politika*, 21. avgust 2009.

„samo malo silovana“? Da li je uopšte važno koliko godina ima žrtva? Da li sterilan ili predostrožan silovatelj, koji, na primer, napastvuje ženu koja slučajno koristi kontraceptivna sredstva, može da računa na manju kaznu? Da li se tek u slučaju smrti žrtve pretpostavlja izricanje maksimalne kazne od samo 18 godina? Zar, u krajnjoj liniji, nije svako silovanje zapravo jednako smrti? Zar ovako napisane odredbe zakona ne pretpostavljaju manevarski prostor za institut „olakšavajućih okolnosti“? I konačno, zar njih uopšte može i sme da bude kada je u pitanju silovanje?“⁴¹⁷

Jedna od najčešćih dilema samih žrtava porodičnog nasilja jeste, da li slučaj nasilja u porodici prijaviti ili ne, i kome u krajnjem slučaju. Zakonska regulativa se tu nije pokazala bas najjasnijom – može se reći da je pretežala identifikovanje nasilnika i njegov status. Naime, u Srbiji prema Krivičnom zakoniku nasilje u porodici potpada pod član 194. Zatim je na inicijativu pojedinih organizacija koje se bave zaštitom i promocijom ženskih ljudskih prava pokrenuta kampanja za izmene zakona. Rezultat je bio da je ove godine Vlada usvojila izmene i dopune Krivičnog zakonika (6 oktobra 2009) u tom smeru, ali nisu usvojeni najrelevantniji amandmani. Naime, povećane su kazne za stav 4. (nasilje sa smrtnim ishodom) i stav 5. koji se odnosi na kršenje mera zaštite. Ali ono što je bilo najbitnije nije „prošlo“. Porodica je definisana kao da podrazumeva obavezan život u zajedničkom domaćinstvu (član 25). To znači da se nasilje u partnerskim odnosima, a koje se dešava i van domaćinstva (posebno u slučajevima kada se par razvede i ne živi zajedno, a nasilje se nastavlja što je jako često) neće isto tretirati tj. kažnjavati krivično. Problem postoji jer tim ženama je praktično onemogućeno pravo na propisane mere zaštite. Preporuka bi bila da se iz zakona izbaci deo definicije „zajedničko domaćinstvo“.

Postoji potreba usvajanja posebnog zakona koji bi regulisao ovu oblast. Upravo zbog toga se nastoji sada usvojiti i jedinstven zakon o sprečavanju nasilja u porodici koji bi sadržao efikasne porodično-pravne i krivično pravne odredbe, kao i pravila o postupanju policije u slučajevima porodičnog nasilja. U prilog stepenu i raširenosti nasilja u porodici čije su žrtve u najvećem broju žene govore i statistički podaci – svaka četvrta žena na Balkanu u svojim partnerskim odnosima suočila se sa nasiljem u

417 Isto.

porodici (iz Viktimološkog društva Srbije). Podaci koje su sakupile organizacije za zaštitu ženskih ljudskih prava i to samo prateći medije, govore da je od 4. januara do 4. aprila 2010 ubijeno 12 žena u Srbiji (ubijene su od strane supruga, bivšeg supruga, partnera, sina). Pretpostavlja se da je broj ubijenih žena veći.

Položaj žena u radnom odnosu

Osim što muškarci i žene primaju različite plate za isti posao, uobičajena je i podela na takozvana muška i ženska zanimanja. Ta linija razdvajanja poslednjih godina sve više bleđi. Tačno vek posle početka borbe za svoja prava, žene, bar kada treba da izaberu zanimanje, ravnopravne su sa muškarcima.

Žene u Srbiji se još uvek retko sreću tamo gde se donose važne odluke. Nema ih koliko muškaraca na rukovodećim položajima, u privatnim preduzećima relativno retko zauzimaju direktorska mesta, a najmanje ih je na čelu javnih preduzeća i političkih stranaka.

Povodom 8. marta, sajt za zapošljavanje Infostud napravio je istraživanje o primanjima žena u Srbiji, posebno onih koje imaju isto obrazovanje ili su na istim pozicijama kao i muškarci. Istraživanje je pokazalo da žene u Srbiji zarađuju 8,5 odsto manje nego muškarci, ali prema rečima Branislava Jovanovića iz *Infostuda*, ta razlika je manja nego u nekim zemljama EU: "Ako poredimo Srbiju sa Češkom, Slovačkom ili Mađarskom, mi ipak malo bolje stojimo jer je razlika u platama u tim zemljama 15, 16 pa do 12 odsto. Ako govorimo o razlozima razlika u nivou plata između žena i muškaraca, različite odgovore dobijamo na osnovu toga da li odgovaraju muškarci ili žene. Muškarci naime kažu da žene zapravo pristaju da rade za manju platu iz jednostavnog razloga jer se ređe bore da napreduju u karijeri, odnosno pristaju da rade za manja primanja. Kao razlog za to navode nespremnost da promene radno mesto tj. ljubav prema njemu. S druge strane, muškarci kažu i da žene ne krase određene sposobnosti i osobine koje ih čine boljim vođama u timu, odnosno nemaju kvalifikacije koje bi ih osposobile da dođu na bolje plaćene pozicije". Prema Jovanoviću žene

koje su učestvovalе u ovom istraživanju, međutim, imaju sasvim drugačije objašnjenje zašto su za iste poslove manje plaćene od svojih kolega.⁴¹⁸

Žene kažu da primaju manju platu samo zato što ih okolina i dalje posmatra kao nežniji i slabiji pol pa zato ređe dobijaju priliku da se dokažu na poslu, odnosno napreduju na bolje plaćene pozicije. Takođe, one izdvajaju činjenicu da su one te koje se brinu o porodici, odnosno zasnivanje porodice navode kao još jedan od razloga zbog kojeg je opšti nivo plata kod žena manji. I često zbog toga odlaze i na manja plaćena porodijska odsustva koja ih čine nešto neadekvatnijim kandidatima za napredovanje u karijeri. Ipak postoje poslovi u kojima su žene bolje plaćene od muškaraca. To je pre svega u marketingu, finansijskoj administraciji, odnosno knjigovodstvu, gde su žene, ne samo većina, već imaju i bolje zarade.⁴¹⁹

Preporuke i zaključci

Imajući u vidu da je donet Zakon o ravnopravnosti polova i Zakon protiv diskriminacije čija implementacija tek treba da počne, posebno nakon što se izabere komesar za jednakost, neophodno je:

- Sistematski promovisati Konvenciju o eliminisanju svih oblika iskriminacije žena, kao i Zakon o ravnopravnosti polova;
- Sprovoditi kampanju za implementaciju Rezolucije Un 13 25;
- Voditi stalnu kampanju protiv nasilja nad ženama;
- Više uvažavati rad ženskih organizacija (poštujući iskustva i kompetencije u određenim oblastima) unapređenju rodne ravnopravnosti i poboljšanju položaja i života žena u Srbiji;
- Intenzivirati implementaciju obavezujućih dokumenata (CEDAW, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju koje dodatno afirmišu odredbe Konvencije...);
- Pratiti preporuke Komiteta i njihove komentare na periodične izveštaje;
- Omogućiti potpunu transparentnost celog procesa.

418 www.B92.net, 8. mart 2010.

419 Isto

Nasilje među decom i omladinom: kako do rešenja

Nasilje, kao oblik ponašanja koje prožima sve pore našeg društva, je i dalje izraženo u svakodnevnom životu i sve je prisutnije među mlađim generacijama. Prema ocenama psihologa, nasilje među maloletnicima, posebno u školskom okruženju uslovljeno je nizom faktora što otežava rešavanje tog problema. Psiholozi navode da je nasilje simptom društva koje u poslednjih dvadesetak godina izloženo izuzetno agresivnom, neprijateljskom i nasilničkom okruženju. Važno je uočiti njegove oblike. Najčešće je verbalno nasilje, poput ismevanja, nazivanja pogrđnim imenima, ruganja, vređanja, dobacivanja. Sledi fizičko nasilje koje podrazumeva udaranje, guranje, otimanje i uništavanje stvari, što je poslednjih godina poprimalo opasne odlike, uz upotrebu noževa i vatrenog oružja. Psiholozi navode da se psihičko nasilje najčešće sprovodi prema deci koja se, na neki način, percipiraju kao „isključena“, izolovana iz jednog tipičnog socijalnog koneksta: „Potencijalna žrtva nasilja jeste dete koje je submisivno, defanzivno, introvertno sa niskim samopoštovanjem. Ovakvo dete će i na najbezazlenije opaske reagovati plačem, povlačenjem, izolovanjem od društva. Plašljivo, tiho i povučeno dete, omiljena je meta onih koji vole da svoju snagu demonstriraju nad drugima, bilo fizičku ili psihičku“.⁴²⁰

Tokom 2009. godine, prateći samo medijsko izveštavanje, uočljivi su sve češći obračuni među mladima, uz korišćenje noževa i vatrenog oružja:

- Beogradska policija identifikovala i lišila slobode maloletnog V. C. zbog osnovane sumnje da je sa još dvojicom nasilnika izvršio krivično delo ubistvo u pokušaju nad Radošem I. koji ih je upozorio da prestanu sa vandalskim ponašanjem.⁴²¹
- Šesnaestogodišnji M. G. iz Leštana ubijen je nožem sat posle ponoći u tuči ispred kafića „Black and White“, u Ulici 7. jula 9 u

420 Ana Milenković, psiholog, *www.stetoskop.info*, 17. jun 2009.

421 RTS, 21. mart 2009.

beogradskom naselju Leštane. Policija je uhapsila A. D. (19), njegovog brata I. D. (16), kao i J. N. zbog sumnje da su napali M. G.⁴²²

- Petnaestogodišnji V. M. iz Beograda uhapšen je juče ujutro, a osumnjičen je za pokušaj ubistva učenika Trgovačke škole. U masovnoj tuči u utorak uveče u Hilendarskoj ulici povređena su još četvorica učenika Trgovačke škole, koji su nakon toga zbrinuti u Urgentnom centru i Institutu za majku i dete, a jedan je otpušten na kućno lečenje: "Zbog učestvovanja u tuči uhapšeni su I. M. (16), B. R. (17) i L. C. (17), drugovi V. M. Osumnjičeni su uhapšeni u svojim domovima, a nijedan od njih nije učenik Trgovačke škole. Kod osumnjičenog 15-godišnjaka, učenika osnovne škole, nađen je nož kojim je povredio đake Trgovačke škole".⁴²³
- U obračunu dvojice učenika Srednje broderske škole, N.K (18) zadobio je teže povrede, kada ga je godinu dana mlađi M.Č. više puta ubo nožem: "Po prijemu u Urgentni centar povređenom dečaku je ukazana pomoć i on se oseća dobro. Napadač je ubrzo uhapšen ispred zgrade preko puta škole.⁴²⁴ Dvojica mladića najpre su se posvađala ispred pekare u ulici Miloša Pocerca, da bi potom svađa prerasla i u tuču. Nakon što su razmenili nekoliko udaraca, naočigled školskih drugova, koji su okupljeni oko njih sve vreme navijali, M. Č. je izvadio nož i tri puta ubo N. K. Ceo slučaj policiji je prijavio slučajni prolaznik, koji je automobilom prolazio pored Broderske škole".⁴²⁵

U kampanji protiv vršnjačkog nasilja, posebno u školama, važno je detektovati ko su najbitniji akteri promene sadašnje situacije. Prva karika uzroka nasilja jeste, svakako, porodica pa se porodični okvir smatra najpogodnijim u smislu socijalizacije i resocijalizacije dece i omladine. Problem nastaje kada se nasilje negira: „Nažalost, roditelji dece koja vrše nasilje ne žele uvek da pogledaju istini u oči. Brane se uglavnom neistinitim argumentima kako zaposleni u školi mrze njihovo dete, kako su oni bili još

422 *Blic*, 23. novembar 2009.

423 *Blic*, 11. februar 2010

424 *Kurir*, 4. decembar 2009.

425 *Kurir*, 4. decembar 2009.

gori u tim godinama, ili kako oni jednostavno ne pronalaze način da kontrolišu sopstveno dete⁴²⁶. Druga, mnogo bitnija karika, jeste društveni kontekst u kome se nastavlja socijalizacija. Poslednjih 20 godina kultura dijaloga i tolerancije prema različitostima i Drugom, potpuno je marginalizovana. U takvoj društvenoj klimi, posebno i zbog nekažnjivosti, logično je da je došlo do porasta agresije i mržnje.

Istraživanja pokazuju da visok stepen konzervativizma i patrijarhalnih uverenja postoji među adolescentima, posebno kada je reč o dečacima. Od dve i po hiljade anketiranih srednjoškolaca, čak 60 odsto njih smatra da je opravdano nasilje prema LGBT osobama, a manji procenat podržava nasilje nad devojkama. Čak 72 odsto anketiranih srednjoškolaca saglasno je da muškarac mora da određuje kada treba imati seksualne odnose u vezi; njih 46 odsto veruje da postoje situacije kada devojka zaslužuje da bude udarena, a 25 odsto smatra da bi lepši pol trebalo da toleriše nasilje, kako bi porodica ostala na okupu. Zastrašujući je podatak da 10 odsto srednjoškolaca smatra da je u redu da udare ženu, ukoliko ona ne želi da ima seksualni odnos.⁴²⁷ Ako uporedimo podatke sa istraživanjem iz 2008, stepen nasilja među srednjoškolskom omladinom je u porastu. Tako je, na primer, prema „Izveštaju o pravima deteta – kako to vide deca”, koji je početkom 2008, predstavljen Komitetu za prava deteta u Ženevi, oko 28 odsto dečaka srednjoškolaca je „spremno da bije homoseksualce”, a čak petina mladih oba pola zagovara etnički čistu državu.⁴²⁸

Fenomen nasilja među decom već godinama je predmet analiza, a i sama država je preduzela neke mere kako bi stala tome na put. U porastu je i nasilje prema nastavnicima ali i obrnuto. Programi prevencije nasilja u školama sprovode se od školske 2005/06. godine. Program “Škola bez nasilja” sprovodi UNICEF u saradnji sa Ministarstvom prosvete, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom rada i socijalne politike, Savetom za prava deteta

426 Ibid.

427 Prema rečima Jovane Stojanovski, psihološkinje i istraživačice programa „Inicijativa mladića za sprečavanje rodno zasnovanog nasilja na severozapadnom Balkanu”, *Politika* 24. decembar 2009.

428 *Politika*, 2. mart 2008.

Vlade Republike Srbije, Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, a od 2008/09. godine i sa Ministarstvom unutrašnjih poslova kao i sa Ministarstvom omladine i sporta. Gradski sekretarijat za obrazovanje grada Beograda je dao institucionalnu i finansijsku podršku programu.

Rezultati istraživanja u 50 škola na uzorku od 26. 947 učenika i 3 397 odraslih svedoče da je 65 odsto učenika bar jednom, a 24 odsto više puta izloženo nekom obliku nasilnog ponašanja u periodu od tri meseca. Najzastupljeniji oblici nasilnog ponašanja su: verbalno nasilje, širenje laži i spletkarenje, te pretnje i zastrašivanje.

Rezultati istraživanja sprovedenog u srednjim i osnovnim školama u Vojvodini su takođe, zabrinjavajući: učestalost nasilja u srednjim školama manja je (6.1 odsto) u odnosu na osnovne (13.3 odsto), međutim podatak koji alarmira jeste da je 9.5 odsto srednjoškolaca izjavilo da je nosilo oružje u školu. Istraživanje pokazuje i da je nasilje između nastavnika i učenika mnogo izraženije od vršnjačkog nasilja. Oko 29 odsto učenika je imalo iskustvo sa psihološkim nasiljem od strane nastavnika, a čak 8.3 odsto sa fizičkim nasiljem, dok je 43.8 odsto učenika izjavilo da su prisustvovali nasilju drugih učenika nad nastavnicima. Kod 40 odsto učenika izbegavanje je najčešća strategija za suočavanje sa nasilnicima, dok je uzvratanje istom merom druga po primeni (27.5 odsto učenika), a čak 10 odsto učenika ćuti i nikome ne priča da je ugrožen/a. Istraživanje je pokazalo i da nacionalna pripadnost nije značajan faktor koji bi doprineo učestalosti nasilja, kao i da je fizičko nasilje značajno više izraženo kod dečaka nego kod devojčica.⁴²⁹

Nasilje na sportskim terenima

Tokom 2009. godine došlo je do eskalacije i sve brutalnijih oblika obračuna među navijačima na sportskim terenima. To pokazuju i brojni slučajevi koji su pred tužilaštvom kao i oni koji su procesuirani. Veliki broj mladih je deo navijačkih skupina koje se međusobno sukobljavaju. Tokom 2009. godine zbog otkazivanja Parade ponosa i napada na strance koji su tom

429 <http://www.unicef.rs/novosti/70.html>.

prilikom bili u Beogradu, napadnut je francuski državljanin Bris Tatona, koji je od zadobijenih povreda preminuo. Početak suđenja 15-orici huligana optuženih zbog učešća u tom ubistvu, u septembru prošle godine u centru Beograda, zakazano je za april 2010, pred Višim sudom u Beogradu.

U emisiji Inasajder RTV B92 koja je bila posvećena problemu nasilja na sportskim terenima, novinarka Brankica Stanković je iznela niz informacija o sportskim klubovima, navijačkim grupama, njihovim organizatorima, napadima u kojima su učestvovala i pozadini tih incidenata. Nakon emitovanja, novinarki je upućeno više pretnji smrću. Rezultat je bio da su se državni organi oglasili saopštenjima u kojima osuđuju pretnje, uhapsili su više osoba identifikovanih u incidentima na stadionu, a pokrenut je i postupak za zabranu ekstremnih navijačkih grupa Partizana, Crvene zvezde i Rada.

Navijač Igor Vrečić (21) ranjen je na stadionu Crvene zvezde u sukobu između navijačkih grupa. On je teško je povređen hicem iz vatrenog oružja u tuči navijača tokom fudbalske utakmice između Crvene zvezde i OFK Beograda. Napadač je na poluvremenu izašao sa stadiona i doneo pištolj kojim je Vrečiću naneo teške povrede unutrašnjih organa. Istraga tek treba da pokaže kako je došlo do takvog propusta da je neko uneo vatreno oružje na stadion.⁴³⁰

Ministarstvo za sport i omladinu je zbog sve učestalijeg nasilja na sportskim terenima osnovalo vladino Veće protiv nasilja u sportu, na čijem je čelu srbijanski premijer. Veće se sastoji od predstavnika pravosuđa, sportskih udruženja i novinara. Prema rečima ministarke za sport i omladinu Snežane Samardžić – Marković, njeno ministarstvo radi primarno na problemu prevencije i edukacije, jer "instrumente sile" imaju pre svega Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde: "Određene akcije se već poduzimaju, pokrenuta je inicijativa da se zabrane grupe sportskih navijača, za koje se zna da su pozivale na rušenje ustavnog poretka i nasilje, na tom procesu sad radi Ustavni sud Srbije. Mi takođe treba da utvrdimo akcioni plan kojim se predviđa niz mera protiv nasilja. Postoji i radna grupa koja istražuje primjenjivost takozvanog britanskog modela u Srbiji"⁴³¹

430 *Danas*, 15. april 2010.

431 Intervju Snežane Samardžić Marković za *Southeast European Times*, 9. novembar 2009.

Nasilje nad decom u porodici (uloga medija)

Najčešće žrtve nasilja u porodici su žene i deca. Postoji tendencija povećanja broja slučajeva zlostavljanja dece, jer se više pažnje usmerava na tu, do sada tabuiziranu temu. Registracije novih slučajeva su učestalije, bilo putem SOS telefona, bilo obraćanjem organizacijama koje se specijalno bave tom tematikom. Incest trauma centar, nevladina organizacija, objavila je podatke istraživanja u kojem se ističe da svaka treća devojčica i svaki sedmi dečak uzrasta od devet do 11 godina preživi neki vid seksualnog zlostavljanja. Incest trauma centar je tokom 2009. godine promovisao i dokumentarno-igrani film zasnovan na svedočenjima osam žena koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu i u proteklim godinama se obraćale ovoj organizaciji. Kako bi se ovaj problem učinio što vidljivijim, film je prikazan u više gradova u Srbiji. Film šalje "snažnu poruku o problemu seksualnog zlostavljanja djece, njegovoj dinamici i posljedicama ali i o oporavku prikazanom kroz iskustva žena koje su nakon dugogodišnje izloženosti seksualnom nasilju u detinjstvu odlučile javno govoriti o svojim iskustvima. Želimo poboljšati poziciju dece i odraslih osoba koje su preživjele seksualno zlostavljanje i utjecati na smanjenje i brisanje socijalne distance prema preživelim⁴³²".

Mediji, nažalost, nemaju dovoljno senzibiliteta za temu nasilja u porodici, pa se, čak i kada svedoče o tome, ponašaju neadekvatno i bez potrebne osetljivosti. To je bio slučaj sa jednom emisijom TV Pink. Učesnica emisije *Trenutak istine* na toj televiziji (jednoj od najgledanijih emisija), Julka Mitrović je iznela potresnu priču o tome kako ju je otac silovao u 11. godini, da joj je vezivao ruke i noge i tukao je, da je pokušala kasnije da slučaj prijavi policiji, ali da joj u policiji nisu verovali.⁴³³ Voditeljka ovog kviza Tatjana Vojtehovski svoju gošću je pitala, „da li ste ikada doživeli orgazam tokom seksualnog odnosa sa vašim ocem?“ Ipak ovakav pristup porodičnom nasilju naišao je na brojne kritike. Rade Veljanovski, profesor Fakulteta političkih nauka i jedan od autora Zakona o radiodifuziji, je izjavio da se pomenuto pitanje direktno kosi i sa Zakonom o radiodifuziji i sa Zakonom o javnom informisanju.

.....

(<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bs/homepage/>).

432 Iz saopštenja Incest Trauma Centar, 2. jul 2009.

433 TV Pink, 7. oktobar 2009.

“To je nedopustiva promocija ličnih nesreća, čak i uz saglasnost osobe koja se ispituje. RRA treba da reaguje jer se krše odredbe Zakona o radio-difuziji koje se tiču psihofizičkog razvoja dece. Takođe, to je promovisanje nasilnog ponašanja, jer se spornim pitanjem implicira da je, možda, žrtva nasilja i uživala. Nasilje se mora ozbiljno istraživati, a ne eksplicitno predstavljati bez ikakvih ograda. Treba da shvatimo da nije sve na prodaju”.⁴³⁴

Savet RRA je 29. oktobra 2009. godine izrekao opomenu televiziji Pink i podneo zahtev za pokretanje prekršajnog postupka zbog emitovanja emisije *Trenutak istine* 7. oktobra 2009. godine, ali i odredio poseban nadzor nad sličnim programima. RRA „smatra da je televizija Pink emitovanjem navedene emisije prekršila član 68. Zakona o radiodifuziji u kojem je istaknuto da je emiter dužan da poštuje određene programske standarde”.⁴³⁵

Zaštitnik građana je u junu 2009, reagovao na incident u srednjoj školi u Sremskoj Mitrovici⁴³⁶ i tom prilikom je rekao da nije dovoljno deklarativno osuditi nasilje već sprovesti konkretne i sveobuhvatne mere zaštite: “Javna je tajna da se u školama o nasilju ćuti zbog ‘imidža’ škole ili školskih rukovodilaca, kao i zbog toga što štetne posledice ukazivanja na nasilje često oseće žrtve nasilja ili oni koji na problem ukazuju. To se mora promeniti i tolerisanje nasilja mora označiti kao problem velik najmanje toliko koliko i sam čin nasilja”.⁴³⁷

Zbog brojnih slučajeva nasilja koje trpe deca (u porodici, školi) i povećanog broja krivičnih dela čiji su akteri sve mlađi uzrasti, neophodno je što pre doneti *Nacionalnu strategiju za suzbijanje nasilja u porodici* i izraditi plan celokupne strategije u borbi protiv nasilja u školama.

434 24 sata, 8. oktobar 2009.

435 <http://www.nuns.rs/index.jsp>.

436 Sremska Mitrovica – Učenik prvog razreda škole „Nikola Tesla“ (O.M.) fizički se obračunao sa profesorkom hemije Marijom Mošić, dok su njegovi drugari iz razreda ceo događaj snimali mobilnim telefonima! Skandal bi najverovatnije bio zataškán da se snimak nije pojavio na internetu. Verovatno se ne bi saznalo ni da je profesorka pretučena u svojoj poslednjoj radnoj nedelji pre odlaska u penziju.

437 Saopštenje za javnost zaštitnika građana Saše Jankovića, 22. jun 2009.

Civilno društvo: usamljeni akteri demokratizacije društva

Uloga civilnog sektora u Srbiji uslovljena je opštom političkom klimom i, u tom smislu odnosom države prema delu civilnog sektora, posebno nevladinim organizacijama (NVO) koje se bave ljudskim pravima i neposrednom prošlošću. Vladajuća koalicija pokušava da neutralizuje radikalni stav prethodne vlade (Koštuničine) prema tom delu civilnog društva, dok se opozicione konzervativne stranke otvoreno suprotstavljaju onom delu civilnog sektora koji se zalaže za reforme i članstvo u EU. Ta narodnjačka opozicija, sa osloncem na sve desno orijentisane NVO i Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC), instrumentalizuju socijalnu i ekonomsku situaciju. U tom smislu pokušavaju da instrumentalizuju i radničke sindikate sa ciljem da sruše sadašnji režim.⁴³⁸

Branitelji ljudskih prava – usamljeni akteri demokratizacije društva

Najupečatljiviju ulogu u civilnom sektoru imaju aktivnosti i inicijative nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima. Ljudska prava se marginalizuju, uz uobičajen podcjenjivački stav prema tom konceptu generalno. Čedomir Antić, istoričar, to objašnjava sledećim rečima: "Suštinski poraz 'Druge Srbije' sakrio se u njenoj zastarelosti i zadrnosti. Šta će joj vlast kad ne zna da li je se četiri petine građana Srbije više gadi ili ih se više plaši?"⁴³⁹. Sa druge strane, Antić smatra da je neophodno suočavanje

438 "Zbog sve težeg života ljudi, otpuštanja radnika i života na ivici egzistencije stvara se sve veći socijalni naboj među ljudima. To nezadovoljstvo na beogradske ulice može da dovede 50.000-100.000 ljudi. DOS vrlo dobro zna da je to masa koja ruši vlast" izjavio je lider SNS Tomislav Nikolić, dodajući da njegova stranka "neće kanalisati i koristiti radničko nezadovoljstvo u cilju osvajanja vlasti". *Danas*, 29. jun 2009.

439 Čedomir Antić, Napredni klub, *Politika*, 4. maj 2009.

sa prošlošću i tu ima, pre svega u vidu Drugi svetski rat i normalizaciju četničkog pokreta. On podržava formiranje vladine komisije koja treba da pronade grob Draže Mihailovića: "Demokratsko društvo treba da ima jasan i otvoren odnos prema prošlosti, jer mu je otežano funkcionisanje ukoliko postoji mnogo nerešenih događaja koji ga opterećuju".⁴⁴⁰ Kod grupe "nacionalno osvešćenih" ili "umereno" nacionalnih intelektualaca postepeno se stvorio utisak da su ove nevladine organizacije bliske vlasti, a da je doba Miloševića "prevaziđeno" i "korisno samo za punjenje njihovih fondova".⁴⁴¹ Dežurni podgrevači stereotipa o NVO sektoru su i stranke desne opozicije i listovi *Pečat*, *Kurir*, *Press*, *Pravda* i dr.

Helsinški odbor za ljudska prava i Komitet pravnik za ljudska prava su podneli krivičnu prijavu protiv Dobrice Ćosića u aprilu 2009. godine za izazivanje verske, rasne i nacionalne mržnje i netrpeljivosti⁴⁴², što je iza-

440 *Politika*, 5. maj 2009.

441 "Sadašnjim vlastima bliža je „Druga Srbija“ (...) Pune karijerista i slabića iz političke močvare što se prostire između snežnih vrhova 'dve Srbije', ove vlade bile su pod snažnim uticajem 'Druge Srbije'. Zato je Srbija poistovetila Evropsku uniju sa socijalizmom, privatizaciju doživela kao korisnu prelaznu fazu, nacionalni program shvatila kao nacionalizam, nacionalni trijumf ratnih neprijatelja kao nešto što se tiče samo Miloševića, asimilaciju Srba u okolnim zemljama kao potrebu za funkcionalnošću tamošnjih država, Kosovo kao dosadnu, ali zgodno praznu, mantru... Trijumf nacionalizma na Zapadnom Balkanu, od Slovenije do Kosova, nije dokazao da Srbija nije trebalo da ima sopstveni nacionalni i državni program već je ukazao na činjenicu da taj program, ukoliko je u Miloševićevo vreme uopšte postojao, nimalo nije valjao" (Ibid.)

442 Krivična prijava je podneta zbog navoda u njegovoj knjizi "Vreme zmija, piščevi zapisi '99–2000". U toj knjizi na strani 211. Ćosić je, misleći na Albance, napisao: „Taj socijalni politički i moralni talog tribalnog varvarskog Balkana uzima za saveznika Ameriku i Evropsku uniju protiv najdemokratskijeg, najcivilizovanijeg, najprosvetljenijeg balkanskog naroda – srpskog naroda.“ Nakon godinu dana od podnošenja krivične prijave Zorić je, povodom optužbi YUCOM i Helsinškog odbora za ljudska prava da tužilaštvo godinu dana nije reagovalo na prijavu protiv Ćosića, rekao da je Okružno javno tužilaštvo u Beogradu još 14. decembra 2009. godine odbacilo prijavu, jer u radnjama pisca nema tog krivičnog dela. Zorić je tom prilikom istakao da je „stav tužilaštva da zapis predstavlja lično viđenje i izražavanje pisca o određenim istorijskim događajima, te se taj citat ne može izvlačiti iz konteksta zapisa cele knjige, zbog čega je Okružno javno tužilaštvo još 14. decembra 2009. godine odbacilo krivičnu prijavu

zvalo pravu medijsku hajku na predsednice ovih organizacija. *Glas javnosti* je objavio tekst pod naslovom "Brane Šiptare od 'uvreda'" u kome se citira predsednik SRS Dragan Todorović, koji delovanje ovih nevladinih organizacija, a posebno YUCOM, kvalifikuje kao „moralno i ljudsko dno dna”.⁴⁴³ U istom tekstu Željko Ivanji, poslanik G17 plus izjavljuje: "Nika da ne bih mogao da se složim s tako negativnom kvalifikacijom celog jednog naroda. Pojedinci mogu biti loši ili zli, ali se nešto ne može pripisivati narodu. S druge strane, nepristojno je tužiti pisca koji je izneo impresiju. Prema takvoj logici, onda bi mogla da se podnese i prijava protiv Petra Petrovića Njegoša zbog „genocida“ nad turskim narodom”.⁴⁴⁴

U isto vreme *Pečat* objavljuje tekst „Verbalno terorisanje patriota”, u kome se poziva na otpor, tj. nasilje prema podnosiocima prijave: „ako druga Srbija ima volje, strpljenja i resurse da vodi pravni rat protiv „patriotske Srbije“, nije jasno zašto je „normalna“ Srbija toliko pasivna?”⁴⁴⁵.

Nakon godinu dana od podnošenja krivične prijave portparol Republičkog javnog tužilaštva Tomo Zorić izjavio je da je Okružno javno tužilaštvo u Beogradu još 14. decembra 2009. godine odlučilo da u radnjama pisca nema tog krivičnog dela: „Stav tužilaštva je da zapis predstavlja lično viđenje i izražavanje pisca o određenim istorijskim događajima, te se taj citat ne može izvlačiti iz konteksta zapisa cele knjige, zbog čega je Okružno javno tužilaštvo još 14. decembra 2009. godine odbacilo krivičnu prijavu YUCOM i Helsinškog odbora podnetu protiv Dobrice Ćosića”.⁴⁴⁶

Medijska hajka protiv branitelja ljudskih prava stvara atmosferu koja dovodi i do fizičkih napada. 22 maja 2009 u Beogradu, zbog svojih političkih opredeljenja, napadnut je i brutalno pretučen aktivista pokreta „Evropa nema alternativu“ Simon Simonović. Simona je napalo nekoliko maskiranih osoba uz psovke i pretnje. U saopštenju grupe nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava navedeno je i to da "ovaj incident nije usamljen i svoje mesto nalazi u seriji pretnji i napada. Na osnovu

.....

Jukoma i Helsinškog odbora podnetu protiv Dobrice Ćosića".

443 *Glas javnosti*, 2. april 2009.

444 Isto.

445 *Pečat*, 23. april 2009.

446 *Blic*, 19. april 2010.

istupanja ultra-desničarskih grupa u javnosti, jasno je da one organizovano priređuju fizičko razračunavanje sa svojim neistomišljenicima.”

Još jedan slučaj dogodio se 8. januara 2010. godine kada su nepoznata lica upala u stan Marka Karadžića, državnog sekretara u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava i izvršila premetačinu. Činjenica da ništa nije ukradeno iz stana pokazuje da je cilj provale moglo da bude zastrašivanje. Karadžić je više puta bio meta napada. Tokom 2009. bila je kampanja lepljenja plakata sa njegovim fotografijama i pornografskim slikama po gradu Pančevu. Takođe, više puta je primao anonimne pretnje. Bez obzira što se radi o državnom činovniku, percepcija o njemu u tom delu javnosti je da on podržava NVO i da je njegovo javno istupanje antisrpsko. On se posebno istakao u zastupanju LGTB prava i podršci donošenju Deklaracije o Srebrenici.

Ovakvi incidenti ukazuju da je uloga medija još uvek jako mobilizacijsko sredstvo u borbi protiv neistomišljenika, a granica između novinskog članka i prebijanja na ulici skoro je zanemarljiva. Prema rezultatima koju je povodom Svetskog dana slobode medija, 3. maja 2009. godine, objavila američka nevladina organizacija Freedom House, Srbija je svrstana u kategoriju zemalja sa „delimično slobodnim medijima“.⁴⁴⁷

Tokom 2009. godine nevladine organizacije i aktivistički pokreti podržali su niz inicijativa koje su bile neophodne za dalji proces demokratizacije društva:

- 9 marta *Žene u crnom*, kao i grupe građana, tokom uličnog ženskog marša zahtevali su, između ostalog, da institucije Srbije izruče Haškom tribunalu Ratka Mladića, optuženog za genocid u Srebrenici, kao i da se 11. jul proglasi i u Srbiji Danom sećanja na genocid u Srebrenici.
- 17. septembra 2009. godine Koalicija protiv diskriminacije izdaje saopštenje kojim poziva tužilaštvo da reaguje na sve žešće izlive homofobije i neonacističke pretnje povodom najave održavanja

447 „Nadežda Gaće, predsednica *NUNS*-a, izjavila je juče da postoje objektivni razlozi zbog kojih je Srbija ocenjena kao zemlja sa delimičnom slobodom medija i dodala da je u poslednjih godinu dana bilo dosta pritiska i pretnji novinarima u koje su uključeni kako tajkuni, tako i lokalni funkcioneri”, (*Danas*, 3. maj 2009).

Povorke ponosa 20. septembra u Beogradu: „Koalicija podseća da je članom 387. stav 2 Krivičnog Zakonika iz 2005. godine predviđena kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina za svakog ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi. Izmenama zakona koje su usvojene 31. avgusta 2009. godine, ovaj član je dopunjen stavom kojim se predviđa kazna od tri meseca do tri godine za svakog „ko javno preti da će, protiv lica ili grupe lica zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkom poreklu ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, izvršiti krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora veća od četiri godine zatvora“. Sve dosadašnje pretnje iznete u medijima, ispisani grafiti u Beogradu i poruke na forumima već poznatih grupa, mogu se podvesti pod ovo krivično delo.”⁴⁴⁸

- pritisak i apel na državane organe da zaštite učesnike Povorke ponosa. U saopštenju Koalicije protiv diskriminacije navedeno je: „Povodom sve češćih pritisaka na organizatore Povorke ponosa u Beogradu, Koalicija protiv diskriminacije podseća na obaveze organa javne vlasti koji su u skladu sa članom 3. Zakona o zabrani diskriminacije dužni da „efikasno štite od svih oblika diskriminacije“. Koalicija pozdravlja sve dosadašnje izjave i garancije Ministra unutrašnjih poslova Ivica Dačića i poziva ga da svojim ličnim prisustvom deluje preventivno na pretnje nasiljem i istovremeno lično podrži sve pripadnike policije koji će obezbeđivati skup”⁴⁴⁹
- 9. novembra na Međunarodni dan borbe protiv antisemitizma, rasizma, fašizma i ksenofobije, kao reakcija na zabranjen prajd, na sve veće nasilje od strane ultradesničarskih i neonacističkih organizacija koje se ne sankcioniše, napade na Rome i LGBT osobe, kao i ugrožena prava radnika i radnice, grupa „Antifa u akciji” organizovala je protestni marš „Solidarno protiv fašizma”.

448 <http://www.stopdiskriminaciji.org/arhiva/koalicija-protiv-diskriminacije-dosledno-primeniti-clan-387-krivicnog-zakonika-srbije>

449 <http://www.stopdiskriminaciji.org/arhiva/koalicija-protiv-diskriminacije-prekinuti-sa-zastrasivanjem-organizatora-povorke-ponosa>

- tokom februara 2010, 213 nevladinih organizacija potpisalo je saopštenje kojim se pozivaju narodni poslanici da izaberu Gorana Miletića, pravnog savetnika za ljudska prava, za Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Miletić ima iza sebe dugogodišnji rad na zaštiti ljudskih i manjinskih prava, a posebno u oblasti zaštite od diskriminacije. Međutim, Miletić nije izglasan, pa predložena Nevena Petrušić, dekan Pravnog fakulteta u Nišu. Nju je predložila vladajuća koalicija u Skupštini Srbije. Petrušić je dobila i podršku jednog broja organizacija koje se bave ženskim ljudskim pravima. Jedan broj NVO je isticao da ona nije zadovoljavajući kandidat, jer je u septembru 2008. godine, otvorila prostorije fakulteta za promociju knjige Milivoja Ivaniševića "Lična karta Srebrenice", koja negira da se u Srebrenici dogodio genocid.

Branitelji ljudskih prava u Srbiji deluju u društvu koje se sporo otvara ka evropskim vrednostima i procesu istinske demokratičnosti. Donošenje Deklaracije o Srebrenici je tek prvi korak suočavanja sa prošlošću. Govoreći o ulozi civilnih aktera u postkomunističkim zamljama, Srđan Dvornik opisuje ulogu civilnog društva: "Civilni akteri u ovim zemljama nisu djelovali kao eksponenti širih socijalnih pokreta, nego su, često "gerilski", nastojali na razne načine narušiti monolit kolektivizma s demokratskim legitimitetom. Čak i marginalnim djelovanjem potvrđivali su da postoji alternativa, držali metaforičnu "nogu u vratima" koja nisu mogli otvoriti, ali su taman uspijevali spriječiti da se potpuno zatvore".⁴⁵⁰

Civilno društvo postaće snažnije i uticajnije onda kada se implementiraju svi zakoni relevantni za civilno društvo i kada nezavisna tela i agencije suštinski dobiju podršku i kapacitete za rad. Ono što sprečava inicijative organizacija civilnog sektora je ista zakonska prepreka koja onemogućava i grupe građana da samoorganizovanim inicijativama pokrenu neko pitanje. Milan Marković, ministar za upravu i lokalnu samoupravu, je izjavio da su počele pripreme za izradu nacрта izmena Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi. Trenutno je na snazi Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi iz 1994. godine, koji je pretrpeo određene izmene 1998. Prema

450 Srđan Dvornik, "Akteri bez društva", *Izdavačka kuća Fraktura i Fondacija Heinrich Böll*, 2009, str. 237.

tom zakonu je skoro nemoguće pokrenuti građansku inicijativu, koja bi uticala na donošenje zakona, jer se predviđa da za samo sedam dana mora biti prikupljeno 30.000 potpisa.⁴⁵¹ Dalje, neophodno je uspostaviti mehanizme kojima bi se ta peticija, inicijativa, zaista uvažila. Za to su potrebne strukturne promene društva, sloboda medija; efikasno primenjivanje novog Zakona o informisanju; odstranjivanje partijskih interesa iz svih vidova formalnog i neformalnog udruživanja građana (radnički sindikati, studentske organizacije); usvajanje Deklaracije o braniteljima i braniteljima ljudskih prava.

Odnos države prema civilnom društvu ogleda se i kroz njegovo finansiranje neophodno za opstanak. Sredstva iz budžetske linije 481 namenjena nevladinim organizacijama odlaze na finansiranje političkih stranaka, verskim organizacijama i sportskim udruženjima. Novac iz ove budžetske linije ide i na Crveni krst, etničke zajednice i manjine, privredne komore, privatne i alternativne srednje škole. Samo trećina sredstava odlazi nevladinim organizacijama. Prošle godine je od oko četiri milijarde dinara koje su evidentirane kao dotacije NVO, 70 odsto tih sredstava otišlo organizacijama koje nisu NVO.⁴⁵²

Jasna Filipović, direktorka Centra za razvoj neprofitnog sektora (CRNPS), koja prati ovu budžetsku liniju od 2005. godine, kaže da na nevladine organizacije nije išlo nikada više od 25 odsto. Radoljub Šabić, povremenik za informacije od javnog značaja ističe, da je transparentnost budžeta osnovna pretpostavka vlasti i da je netransparentnost trošenja javnog novca preduslov korupcije.⁴⁵³

451 Vladimir Vodinelić, direktor Centra za unapređenje pravnih studija, naglašava da bi razmatranje inicijativa građana i njihovo eventualno prihvatanje značilo da je „vlast spremna da se odrekne monopola u donošenju zakona“: „Ako bi to uradila, načela demokratije i Ustav Srbije bili bi dosledno sprovedeni, a zakoni bi postali onakvi kakve želi narod, a ne samo kakvima ih smatra vlast. Odbijanje inicijativa je i loša poruka građanima da oni ne treba da se mešaju u zakonodavstvo, već da samo treba da izađu na izbore i daju svoj glas“ (*Danas*, 6. april 2010.)

452 *Danas*, 21. april 2010.

453 Isto

VIII

Socijalna i ekonomska prava

Godina teških uslova

Nakon potpunog ignorisanja i relativizovanja svetske ekonomske krize, od Vlade su stigla uveravanja da je spremila programe za njeno prevazilaženje i da, šta više, počinje privredni oporavak. Stanovništvo se, međutim, iz dana u dan suočavalo sa poskupljenjima osnovnih životnih namirnica i energenata, rastućom inflacijom i vestima o neprestanom padu zaposlenosti širom zemlje. U takvoj situaciji, bilo je sasvim realno da socijalne tenzije i pritisci postanu dominantni i obeleže celu godinu. Iako se Vlada još uvek bori sa političkom i finansijskom neizvesnošću, čini se da je rizik velikih potresa iza nje. To je rezultat, pre svega, nedostatka potencijala i energije u društvu, ali i svesti o ozbiljnosti trenutka na globalnom nivou, kao i nepostojanja izbora. Mada se ne može poreći da su činjeni i određeni ekonomski potezi, međutim, oni nisu bili ni izbliza dovoljni da anuliraju posledice daljeg pada standarda. Najveći pritisci su bili usmereni prema Ministarstvu rada i socijalne politike, nadležnom za oblasti u kojima su najteži i najveći izazovi.

Vlada je u budžetu za 2009. odvojila oko 12 odsto sredstava za socijalnu politiku, odnosno, više od 87 milijardi i 500 miliona dinara. Uz to, Ministarstvo je najavilo smanjenje sopstvenih troškova, intervencije iz budžetske rezerve ili iz sredstava koja će se obezbediti rebalansom budžeta, a sve u cilju obezbeđivanja redovne isplate socijalnih davanja. Ministarstvo se, svesno dubine krize, uzdržalo od bilo kakvih obećanja i nerealnog optimizma. Jedino je pomenuta mogućnost da se, u toku godine, Ministarstvu zdravlja predloži izmena Zakona o zdravstvenoj zaštiti, kojom bi bila uvećana naknada za trudničko bolovanje. Međutim, finansijske mogućnosti to nisu dozvolile, pa je ona ostala u visini od 65 odsto od zarade. Održavanje postojećeg nivoa socijalnih davanja, uz rad na zakonskoj regulativi iz oblasti socijalne zaštite, bili su sasvim dobra procena realnih mogućnosti. Svi kapaciteti su usmereni na održavanje socijalnog dijaloga i preduzimanje mera za ublažavanje ekonomske krize.

Osim objektivnih okolnosti, neravnomernost u razvoju zemlje je dodatno otežavajući faktor. Siromaštvo i sveukupna zaostalost na jugu

Srbije, ali i u drugim delovima, inicirala je akciju pod nazivom "Solidarnost". Predstavnici Ministarstva i sam ministar Rasim Ljajić su tokom cele godine obilazili najsiromašnije oblasti, propala preduzeća, socijalne ustanove i porodice, deleći interventnu pomoć najugroženijima. Iako ne treba ignorisati efekat političkog marketinga, ne može se potceniti evidentan napor i odgovornost koja je retko primetna kod drugih ministarstava, kao ni korist koja je za stanovništvo ovih oblasti, ipak značajna.

U posebno teškom i osetljivom položaju su, kao i uvek, bila deca. Početkom oktobra, ministar Ljajić je izneo procenu da je u Srbiji siromašno 155.000 dece, a da je još toliko na granici siromaštva. Ankete i analize koje je uradilo Ministarstvo pokazuju stalni porast siromaštva među ovom populacijom, pri čemu su najugroženija deca do trinaeste godine. Veliki broj njih živi sa samohranim majkama, ali se tačan broj ovakvih porodica ne zna. Socijalna statistika i dalje predstavlja veliki problem za rad, iako je poslednjih godina uloženo mnogo napora u formiranje baza podataka. U slučaju samohranih majki, poslednje istraživanje je urađeno davne 1988. godine, a od tada se niko nije ozbiljnije bavio tim problemom.

O tome koliko je ozbiljan trend rasta siromaštva među decom, svedoči i činjenica da je ovoj temi posvećena međunarodna konferencija, koju su organizovali Taiex, odeljenje Evropske komisije, i Ministarstvo rada i socijalne politike, u saradnji sa kancelarijom UNICEF i Narodnom skupštinom Republike Srbije⁴⁵⁴. Na konferenciji se razgovaralo o posledicama ekonomske krize na decu u Srbiji, kao i o različitim modalitetima i merama koje se preduzimaju da bi se sprečilo povećanje siromaštva dece u okviru procesa evropskih integracija. Vlada Srbije je još u februaru 2004. donela Nacionalni plan akcije za decu, ali je njegova dalja razrada i implementacija u praksi izostala. Ljiljana Lučić, državni sekretar za oblast socijalne politike, naglasila je da „Nacionalni plan akcije za decu ima onoliko šanse da bude ostvaren kolika bude sposobnost našeg društva, i na državnom i na lokalnom nivou, da uvidi da je politika prema deci strateško pitanje razvoja zemlje". Za sada se, na žalost, briga o deci smatra "obavezom" pojedinih

454 Konferencija „Deca i siromaštvo: globalni kontekst, nacionalni prioriteti i lokalna rešenja" je održana 19. oktobra 2009. u Domu Narodne skupštine Republike Srbije; www.unicef.rs

institucija i ustanova, a povremene akcije u kojima udruženo deluju lokalne vlasti, privatni i nevladin sektor, najčešće imaju kratkoročni cilj i projektovani marketinški benefit.

Početak marta 2009. godine, Ministarstvo je Vladi Srbije uputilo predlog socijalnih mera za zaštitu najugroženijih i najsiromašnijih kategorija stanovništva, uključujući izbeglice i interno raseljene, decu, stare, ali i druge kategorije pogođene krizom. Porast broja siromašnih je bio primećan već u 2008. godini, na šta su upozoravali mnogi ekonomisti i sociolozi. Svakodnevne vesti o novim tehnološkim viškovima i apeli poslodavaca i sindikata ipak nisu naišli na ozbiljan odgovor države. Nakon objavljivanja podataka da se samo u prvom tromesečju 2009. novih 60.000 ljudi našlo ispod granice siromaštva, i kada je situacija postala gotovo alarmantna, Vlada se okrenula iznalaženju užurbanih rešenja za veća socijalna davanja. Kao prioritetne kategorije ugroženih su identifikovani nezaposleni, deca, stariji od 65 godina, osobe sa invaliditetom, Romi, izbeglice i interno raseljena lica, žene, ruralna staračka domaćinstva i višočlana domaćinstva. Međutim, ovo su već godinama grupe na koje ukazuju brojne nevladine i humanitarne organizacije, i za koje se znalo da teško preživljavaju i bez svetske ekonomske krize.

Neravnomeran teret tranzicije njih je već doveo na marginu egzistencijalnog opstanka. Primera radi, u starijoj populaciji (osobe preko 65 godina) siromaštvo dostiže čak 10 indeksnih poena, dok je prosek u Srbiji 7,9 indeksnih poena. Blizu 100.000 starih nema nikakva primanja, a oko 150.000 živi na ivici siromaštva. Oni su i najčešći korisnici narodnih kuhinja, koje su bile nedovoljne za narasle potrebe tokom godine. Uz 30.000 stalnih korisnika, sve narodne kuhinje su imale i „liste čekanja“, a u velikoj humanitarnoj akciji pod nazivom „Hrana za sve“ iznete su procene da u Srbiji svakog dana gladuje oko 500.000 ljudi.

Ovu akciju je, inače, pokrenula medijska kuća B92, i u nju se uključilo više od 350 kompanija i najrazličitijih udruženja. Prikupljena je hrana u vrednosti od 930.000 evra, koja je isporučena narodnim kuhinjama, humanitarnim centrima, prihvatilištima za odrasle, klubovima penzionera, udruženjima samohranih majki i centrima za socijalni rad širom Srbije. Iako je planirano da akcija ima kontinuitet i nakon završetka kampanje,

izostalo je osmišljavanje organizovanog i dugoročnog pristupa rešavanju ovog velikog problema. Treba napomenuti da je borba protiv gladi u mnogim državama deo ozbiljnih strategija, i da postoje programi koji bi se mogli primeniti i u Srbiji. Međutim, njih mora kreirati država, uz obezbeđivanje podsticajnih mera za učešće što većeg broja privrednih, ali i drugih društvenih subjekata.

Novi zakon o socijalnoj zaštiti, koji još nije ušao u skupštinsku proceduru, trebalo bi da obezbedi podršku za veći broj korisnika (oko 230.000, u odnosu na sadašnjih 163.000), ali je ministar Ljajić precizirao da se njegova primena može očekivati tek od 1. januara 2011. godine, zbog nedostatka sredstava. S obzirom na situaciju, pitanje je da li je taj rok realan. Na drugoj strani, jasno je da i novi zakon neće obuhvatiti sve kojima je pomoć neophodna. Pitanje je, takođe, da li će gladni preživeti dok im se ne obezbedi makar elementarno prehranjivanje, ili će sa „lista čekanja“ biti skinuti na drugi način? Njihovo opšte zdravstveno stanje, pa i mogućnost lečenja, po prirodi stvari, predstavljaju dodatni rizik po opstanak.

Socijalno odgovorna država mora imati efikasne programe za taj deo populacije. Ista primedba važi i za Rome, koji oduvek pripadaju socijalno najugroženijim slojevima. Država je u maju donela mere za urgentnu pomoć ovom delu populacije, koje podrazumevaju dodatno stipendiranje srednjoškolaca iz najugroženijih porodica, obezbeđivanje tri milijardi dinara za zapošljavanje pripravnika i javne radove gde će najviše biti angažovani. Paket podrazumeva i jednokratnu socijalnu pomoć koja će se isplaćivati dva puta godišnje, kao i dupliranje dečijih dodataka, takođe, dva puta godišnje. Prema podacima Ministarstva za rad i socijalnu politiku, 25 odsto romske populacije nema nijedan dan osnovne škole, a 36 odsto ima samo neki od razreda. Ministar Rasim Ljajić je na sednici pododbora za razmatranje pitanja u vezi sa unapređenjem položaja Roma i implementacijom Dekade Roma, rekao „da je međunarodna zajednica uložila puno sredstava kako bi poboljšala položaj Roma u Srbiji, ali ona nisu adekvatno usmerena već su od njih najviše koristi imali pojedinci“.⁴⁵⁵ Ova konstatacija je ozbiljna primedba na račun Ministarstva i celokupne Vlade, i

455 www.minrzs.gov.rs.

razlog za preispitivanje mehanizama kontrole nad raspolaganjem novčanim sredstvima i drugim vrstama pomoći.

Zbog niske proizvodnje i izostanka investicija, Vlada se opredelila za zadržavanje postojećeg nivoa zaposlenosti, ističući da nije realno očekivati da u 2009. budu otvarana nova radna mesta. I ministar rada i socijalne politike je potvrdio da je stanje ozbiljno: "Bićemo više nego zadovoljni ukoliko očuvamo postojeći nivo zaposlenosti u Srbiji".⁴⁵⁶ Višedecenijski problemi koji nisu rešavani i koje je tranzicija izoštrila, ali i nekompetentno vođenje ekonomske politike poslednjih godina, doveli su tržište rada u nezavidnu situaciju. Partijsko kadrovanje i administrativno rukovođenje privredom, netransparentna privatizacija i uticaji raznih interesnih grupa, dodatno su problematizovali oblast rada.

Osim negativnog odnosa zaposlenih i nezaposlenih, i struktura je krajnje nepovoljna: previše zaposlenih u javnom sektoru, velika nezaposlenost među mladima, neodgovarajuća stručnost u odnosu na postojeće potrebe, nepovoljan položaj žena i pripadnika nacionalnih manjina itd. Država nije uspela da umanjí ove i mnoge druge probleme koje je ekonomska kriza samo produbila, uz već neravnomerno raspoređen teret troškova tranzicije. Stoga je i prošla godina protekla u ad hoc rešenjima kriznih situacija, i to u onim slučajevima koji su pretili da izazovu socijalne sukobe. Socijalni dijalog, iako uspostavljen i institucionalno, i dalje ne ispunjava svoju osnovnu svrhu, prvenstveno zato što njegovi učesnici nisu iskreni i posvećeni misiji koju imaju. Zbog toga nisu prihvatljiva objašnjenja da će socijalno-ekonomski dijalog biti bolji kada se utvrdí reprezentativnost sindikata i poslodavaca, jer to nije suština problema.

Osim interventnih mera kojima se kratkoročno smiruju socijalne tenzije, usvojene su i dopune Zakona o radu⁴⁵⁷, koje su poslodavcima omogućile da upute zaposlene na plaćeno odsustvo duže od 45 dana, uz naknadu u iznosu od 60 odsto zarade ostvarene u poslednja tri meseca, s tim da ona ne sme biti manja od minimalne zarade utvrđene zakonom. Ministar za rad je objasnio da se radi o merama privremenog karaktera, koje se odnose na period krize. One su, svakako, u funkciji očuvanja zaposlenosti, ali i

456 *Politika*, 4.mart 2009.

457 Zakon o dopuni zakona o radu usvojen je 16.jula 2009.

interesa poslodavaca koji su rešenje za stagniranje ili finansijske gubitke videli jedino u otpuštanju radnika. Na ovaj način su smanjeni troškovi rada, a nekima su ponovo otvorena vrata subvencija, što su učinile i razvijene države. Međutim, u Srbiji one su dostupne samo odabranima. Osim toga, državnim firmama je omogućeno novo povezivanje radnog staža za period od 1. januara 2004. godine do 30. juna 2009. godine, sa očekivanjem da će biti povezan radni staž za oko 100.000 radnika. Rezultati su bili daleko skromniji-za povezivanje radnog staža u Srbiji prijavilo se 269 privrednih subjekata sa ukupno 44.000 radnika, a u AP Vojvodini 44 preduzeća sa nešto više od 5000 radnika. Tako i ovaj problem ostaje nerešen, što će se nužno odraziti na socijalni status radnika, bilo dok su zaposleni, ili kad budu ostvarivali uslov za penziju.

U oblasti radnih odnosa usvojene su još i Izmene i dopune zakona o mirnom rešavanju radnih sporova,⁴⁵⁸ a u proceduri je Predlog zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu. Od ovog zakona se očekuje da u značajnoj meri zaštiti zaposlene od seksualnog, ali i drugih vidova zlostavljanja, od kojih su najčešći uskraćivanje posla ili prebukiranost zadacima, fizička odvojenost, ogovaranje i drugi. Prema nekim podacima, u Srbiji su zlostavljanju na radnom mestu najviše izloženi mladi od 20 do 30 godina i starije osobe između 40 i 50 godina, dok je mobing najizraženiji u procesu utvrđivanja viškova zaposlenih kako bi radnici bili prinuđeni da sami daju otkaz.

Najznačajniji dokument je, ipak, Zakon o potvrđivanju revidirane Evropske socijalne povelje,⁴⁵⁹ za koju su ratifikacioni instrumenti predati u septembru. Nakon mesec dana, Revidirana Evropska socijalna povelja je stupila na snagu, čime se Srbija obavezala da u potpunosti implementira sve standarde u oblasti ekonomskih, socijalnih i radnih prava. Revidirana Evropska socijalna povelja je, inače, osnovni dokument Saveta Evrope u oblasti radnih i socijalnih prava, a kao takva ujedno je i najvažniji dokument Saveta Evrope nakon Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

458 *Sl. glasnik RS* br. 104-09, od 11. decembra 2009.

459 *Sl. glasnik RS* br. 42-09, od 29. maja 2009.

Ministarstvo rada i socijalne politike je u januaru 2009. predstavilo rezultate prvog ozbiljnijeg istraživanja u Srbiji pod nazivom „Zdravstveno stanje i zdravstvene potrebe učesnika ratova devedesetih godina“, obavljenog u periodu od decembra 2007. do decembra 2008. godine.⁴⁶⁰ Prema rezultatima istraživanja, veterani u Srbiji imaju prosečno po tri dijagnoze, a 81 odsto pojedinačnih dijagnoza kod te populacije su poremećaji mentalnog zdravlja. Utvrđeno je i da 8,8 odsto veterana u trenutku ispitivanja boluje od PTSP, odnosno takozvanog „vijetnamskog sindroma“, dok je 20 odsto u određenim vremenskim intervalima već bolovalo od tog sindroma. Prema očekivanju, istraživanje je pokazalo da znatno češće oboljevaju veterani koji su ranjavani ili su ratni invalidi, veterani koji su borbena dejstva provodili na prvim linijama fronta i oni koji su na ratištu proveli duže vreme i preživeli više ratnih stresova. Veteransku grupu karakteriše rizično ponašanje u smislu pušenja i konzumiranja alkohola što ukazuje da će se njihovo zdravstveno stanje pogoršavati, a sa tim i njihov socijalni položaj.

Još jedna društvena grupa koja je socijalno ugrožena usled ratnih sukoba je populacija izbeglica i raseljenih lica. Prema procenama, u Srbiji se nalazi još 97.000 izbeglica i više od 205.000 interno raseljenih ljudi. U najtežem položaju su 4500 izbeglih i interno raseljenih koji su smešteni u 60 kolektivnih centara u centralnoj Srbiji i na Kosovu. Država je preuzela obavezu da zatvori sve kolektivne centre, ali će to biti moguće tek kada se i za preostale korisnike obezbede stanovi. Ministarstvo rada i socijalne politike je apliciralo kod Evropske komisije za dobijanje devet miliona evra bespovratne pomoći za trajno rešenje problema izbeglica i interno raseljenih.

Nakon što je u martu 2009, donet Zakon o zabrani diskriminacije⁴⁶¹, u oblasti socijalne zaštite je nastavljeno sa reformom usvajanjem Zakona

460 Istraživanje je obavio stručni tim Ministarstva rada i socijalne politike, Udruženja boraca ratova devedesetih godina i stručnjaka sa Medicinskog fakulteta u Beogradu i Vojno-medicinske akademije, na reprezentativnom uzorku od 2399 ispitanika u 40 opština, iz populacije ratnih vojnih veterana, u cilju utvrđivanja opšteg i mentalnog zdravlja učesnika ratova 1990-1999.godine, sa posebnim osvrtom na postojanje posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP).

461 Videti: Godišnji izveštaj 2008 „Ljudska prava, demokratija i – nasilje“, Helsinški odbor

o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom⁴⁶². Skupština Srbije je usvojila i dva zakona kojima su potvrđeni Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol uz Konvenciju⁴⁶³. Pomenuti dokumenti su od izuzetnog značaja za dalju podršku i unapređenje kvaliteta života ovih osoba.

Usvajanjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁴⁶⁴ stvoreni su formalno-pravni uslovi za inkluzivno obrazovanje dece i mladih. Osnovni problem je u suštini primena Zakona i obezbeđivanje praktične podrške porodicama i prosvetnim radnicima da što efikasnije integrišu osobe sa invaliditetom u zajednicu. Trenutno su najveći problemi oko 500 studenata u Srbiji nepristupačne zgrade fakulteta i neprilagođenost udžbenika njihovim potrebama. Problem je i nedovoljna osetljivost javnosti za probleme i potrebe osoba sa invaliditetom. U tom smislu su učinjeni izvesni pomaci prilagođavanjem objekata u državnoj svojini za lako i neometano kretanje lica sa nekim invalidnim svojstvom, što bi trebalo da pojača odgovornost i drugih, i utiče na podizanje svesti o ovom problemu. Ministarstvo je, uprkos teškoj godini, mesečno izdvajalo 20 miliona dinara za pomoć udruženjima osoba sa invaliditetom. To je za njih važan stimulan i ohrabrenje imajući u vidu njihovu izolovanost, kao i činjenicu da je svega 13 odsto lica zaposleno.

Još uvek je nezadovoljavajući odnos prema deci ometenoj u razvoju, čijim roditeljima je neophodna veća pomoć države, kao i odgovarajuća edukacija. Takođe je neophodno razvijati specijalno hraniteljstvo, kao i senzibilizirati društvo prema potrebama ove dece. U aprilu je održan prvi festival na kom su učestvovala deca i mladi sa smetnjama u razvoju, koji su izvodili predstave, išli na izlete, posećivali muzeje i obavljali druge aktivnosti u cilju dalje socijalne inkluzije. Festival pod nazivom "Cvet na dlanu" sigurno treba pohvaliti, ali bi svi navedeni sadržaji trebalo da budu deo svakodnevice u njihovom životu. Isto važi i za osobe sa autizmom,

.....

za ljudska prava u Srbiji, maj 2009. Zakon o zabrani diskriminacije je usvojen 26.marta 2009.i objavljen u Sl.glasniku RS br. 22-09.

462 *Sl. glasnik RS* br. 36-09, od 13.maja 2009.

463 *Sl. glasnik RS* br. 42-09, od 29.maja 2009.

464 *Sl. glasnik RS* br. 72-09, od 31.avgusta 2009.

koje se suočavaju sa brojnim problemima od najmlađih dana, počev od medicinske dijagnostike, preko tretmana u predškolskom i školskom uzrastu, do malog broja mesta kojima imaju pristup i nemogućnosti samostalnog stanovanja. U Srbiji postoji Republičko udruženje za pomoć osobama sa autizmom, u okviru kojeg funkcioniše samo deset lokalnih udruženja u većim gradovima. Ne postoji ni precizan podatak o broju osoba s autizmom, ali je procena da ih ima više od 2000, među kojima je i 800 dece.

Ministarstvo je i u prošloj godini nastavilo da razvija sistem hraniteljskih porodica, u kojima je u oktobru 2009. bilo smešteno 4.200 dece, dok je u domovima taj broj smanjen na oko 900. Prema planu, u institucijama bi za naredne četiri godine trebalo da ostane samo 200 dece. Rastući problem dece sa ulice, koji do skoro takođe nije bio prepoznat, počeo je da se rešava otvaranjem svratišta koja trenutno funkcionišu u Beogradu, Novom Sadu i Nišu. Novi Zakon o socijalnoj zaštiti prvi put predviđa da se rad svratišta finansira sredstvima lokalnih samouprava, ali je pitanje kako će to zaživeti u praksi, s obzirom da mnoge opštine neće moći da finansijski podrže rad takvih objekata. Kako zakon još nije usvojen, treba videti i da li će ovakvo rešenje uopšte ostati u njemu.

Kriza i siromaštvo doprineli su i porastu porodičnog nasilja. Samo u prva dva meseca 2009, zabeleženo je šest smrtnih slučajeva nakon porodičnih svađa, dok ih je u 2008, bilo ukupno 22. U Beogradu postoje četiri sigurne kuće, a u drugim gradovima u Srbiji još četiri. Novim Zakonom o socijalnoj zaštiti, koji se očekuje u 2010, sigurne kuće bi trebalo da budu obuhvaćene sistemom socijalne zaštite, a trenutno je Ministarstvo rada i socijalne politike pripremlilo pravilnik o izdavanju dozvola za otvaranje sigurnih kuća. Ovaj vid zaštite žena i dece koji su izloženi nasilju morao bi da ima privremeni karakter, što podrazumeva da država treba da kreira druge mehanizme pomoći koji bi obezbedili miran i bezbedan, samostalan život žrtava nasilja. To podrazumeva različite mere, od zdravstvene i psihološke podrške, do obezbeđivanja egzistencijalnih uslova.

Nije jasno zašto policija i pravosuđe nisu efikasniji u procesuiranju nasilja u porodici, i zašto se ne primenjuju zakonske odredbe o odstranjivanju nasilnika iz kuće, umesto što se to čini sa ženama i decom. Ovu problematiku tek očekuju bolja zakonska i praktična rešenja, a za sad se

mogu konstatovati prvi potezi u tom pravcu: pored skupštinskih odbora i Uprave za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu rada i socijalne politike, u decembru je usvojen i prvi Zakon o ravnopravnosti polova.⁴⁶⁵ Međutim, kao i u svim prethodno navedenim slučajevima, da bi zakonsko rešenje bilo funkcionalno neophodno je uložiti veliki trud u stvaranje drugačije klime u društvu. Iskorenjivanje diskriminacije je težak i dugotrajan posao u koji se moraju uključiti svi društveni akteri. Dobar početak u tom smeru je izrada Strategije promocije i razvoja društveno odgovornog poslovanja u Republici Srbiji, čiji je nacrt predstavljen krajem januara 2010. godine.

465 *Sl. glasnik RS* br. 104-09, od 11. decembra 2009.

Institucionalna socijalna zaštita i ljudska bezbednost

Novi koncept ljudske bezbednosti

U zaključku *Izveštaja o ljudskom razvoju* Programa za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) iz 1994. godine, se ističe da je koncept ljudske bezbednosti u neprestanom razvoju, kako na teoretskom, tako i na operativnom nivou. Modifikovani bezbednosni izazovi, koji su polovinom devedesetih godina nametnuli potrebu novog pristupa u novim istorijskim okolnostima, pomerili su fokus sa nekadašnje državne (nacionalne) bezbednosti na individualna ljudska bića. Bez obzira na razlike koje i dalje postoje implementacija koncepta se sve više sprovodi i u unutrašnjoj, i u spoljnoj politici.

Ljudska bezbednost kao deo nove doktrine nije prisutan u javnom diskursu Srbije. Međutim, ona se ipak postepeno ugrađuje u postupke i institucionalnih, i korporativnih, i individualnih subjekata. Orijehtacija ka evroatlantskim integracijama neminovno vodi promeni čvrsto ukorenjenog, ali prevaziđenog koncepta bezbednosti koji počiva na zaštiti države i teritorije. Iako snažno prisutna, i tzv. socijetalna bezbednost, koja se uglavnom vezuje za identitet društvenih grupa (pre svega, nacionalni i etnički), takođe gubi na snazi u svakodnevnom sukobu sa najvišom vrednošću – ljudskim životom.

Srbiju još uvek karakteriše loš bezbednosni nivo u svakom od pomenutih aspekata. Razlozi za takvu situaciju su uglavnom poznati, s tim što treba istaći da se u društvu veoma često i jasno može uočiti ugrožavanje jednog bezbednosnog fenomena drugim. To sukobljavanje bezbednosti nije nepoznato u teoriji, a postoji i u praksi mnogih država. Međutim, ono što posebno zabrinjava jeste pretnja, pa i ugrožavanje individualne bezbednosti od strane države. Naime, mada bi osnovna funkcija države

trebalo da bude obezbeđivanje sigurnosti (u najširem smislu) sopstvenih državljana, sva istraživanja pokazuju da se građani Srbije ne osećaju bezbedno, i to najviše u onim segmentima života koji su iz aspekta ljudske bezbednosti definisani kao vitalno jezgro. Vitalno jezgro uključuje političke i građanske slobode, kao i ekonomska, socijalna i kulturna prava čiji je država garant. Zato je jasno zbog čega stanovništvo oseća nepoverenje, pa i strah. Efikasnost države je u toj meri niska i nekonzistentna, da ne omogućuje stvaranje stabilnog okruženja u kome se ispunjavaju interesi pojedinaca.

Iako je država prestala da sprovodi direktno nasilje (što je činila tokom devedesetih godina), ne može da se pohvali značajnim rezultatima u eliminisanju strukturnog nasilja koje, takođe, može da dovede do ljudskih gubitaka i velikih patnji. Strukturno nasilje koje proizvodi država ugrožava ljudsku bezbednost kroz nenasilne, ali strukturisane pretnje: kršenjem ili neefikasnom zaštitom ljudskih prava, neadekvatnim tretmanom jedne društvene grupe od strane druge, ili nejednakim uslovima koje ljudi imaju u različitim delovima države. U tom smislu, posebno su značajne oblasti obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, jer one kroz svoje usluge obezbeđuju zaštitu i poštovanje prava i sloboda vrlo osetljivih grupa, odnosno pojedinaca.

Socijalna zaštita prioritet

Zbog niza okolnosti, socijalna zaštita se nametnula kao prioritetno pitanje koje zahteva ozbiljno i dugotrajno rešavanje. Veliki broj socijalno ugroženih građana suočio se sa zastarelim i prevaziđenim sistemom koji više nije mogao da servisira njihove potrebe i tako garantuje minimum egzistencijalne bezbednosti. Stoga je reforma ovog sistema počela odmah nakon promene režima (2000), i mada su neki rezultati vidljivi, još mnogo važnih odluka i strateških promena treba da se osmisli i uvede u praksu.

Najveći problem je svakako institucionalni smeštaj raznih kategorija socijalno ugroženih osoba. Princip zatvorene zaštite u ustanovama koje bi trebalo da obezbeđuju kompletnu brigu o korisnicima, odavno je

napušten u modernim državama. Srbija je pokrenula proces transformacije ustanova tek nedavno, sa osnovnim opredeljenjem da se institucionalni oblik zaštite svede na minimum i, umesto njega pređe na tzv. otvorenu zaštitu. Ovakvo opredeljenje je svakako poželjno i neophodno, ne samo zato što je u skladu sa savremenim pristupom, već prevashodno zato što pruža daleko veće garancije za ostvarenje kvalitetnijeg života svakog pojedinca i bolje korišćenje njegovih potencijala.

Trenutno stanje u socijalnim ustanovama za smeštaj korisnika je veoma raznoliko, u zavisnosti od pojedinačnih karakteristika (broja i vrste korisnika, raspoložive strukture osoblja, prostornih i finansijskih mogućnosti itd). Bez obzira na prisutne razlike, zajednička nit koja se uočava su upravo sistemski nedostaci, odnosno, nesposobnost države da garantuje ljudsku bezbednost. Navešćemo samo neke, najvažnije nedostatke koji postojeće stanje čine još uvek neprihvatljivim sa aspekta ljudskih prava.

Uvođenje ljudskih prava u javni diskurs podiglo je svest o značenju celokupne socijalne oblasti. U tom smislu pojačana je i odgovornost za rad sa ranjivim grupama i marginalizovanom položaju i korisnika i zaposlenih. Taj pomak, nažalost, najčešće ne prati i individualna potreba zaposlenih za profesionalnim usavršavanjem, sticanjem novih znanja i veština, i promenama u praksi koje bi dovele do unapređenja položaja korisnika socijalne zaštite. Među zaposlenima, naročito onima sa dugim radnim stažom, prisutni su jaki otpori novim tendencijama: veliki broj profesionalaca ne pokazuje želju da uči, i ne shvata neophodnost promene u pristupu korisnicima. Na drugoj strani, proces deinstitucionalizacije je očigledno doprineo vrlo snažnom osećaju ugroženosti, odnosno permanentnom strahu od gubitka posla, koji je dodatno pojačan osećajem lične nesigurnosti pred novim i drugačijim profesionalnim izazovima. Ovaj osećaj dvostruke lične ugroženosti negativno se odražava na sposobnost racionalnog sagledavanja ukupne situacije i nalaženja konstruktivnih rešenja, a samim tim indirektno i na kvalitet rada sa korisnicima.

U isto vreme, upravama ustanova je nametnut menadžerski pristup u radu, za koji mnogi nisu sposobni ili pogrešno postavljaju prioritete. Naime, obezbeđivanje opstanka zaposlenih i širenje delatnosti najčešće dovedi do toga da briga i pružanje kompletne podrške korisnicima na staranju

bude zanemarena i postane sporedna aktivnost. S obzirom na osetljivost populacije kojoj je neophodna socijalna zaštita, država bi morala da pristupi izradi sveobuhvatnog, multisektorskog pristupa reformi socijalnih ustanova. To podrazumeva kompatibilne i unapred osmišljene aktivnosti u svim sektorima Vlade, kako bi zaposleni bili rasterećeni brige o sopstvenoj egzistenciji, a korisnici dobili adekvatnu i savremenu socijalnu zaštitu. Na tom planu postoje ogromni propusti.

Ustanove za zbrinjavanje dece bez roditeljskog staranja

Ovaj problem je posebno uočljiv u ustanovama koje zbrinjavaju decu i mlade bez roditeljskog staranja, i decu i mlade sa poremećajima u ponašanju. Zbog velikih neusklađenosti, pa čak i potpunog odsustva komunikacije između više ministarstava koja se bave nekim aspektom brige o deci i mladima, primarni cilj – kontinuirana zaštita i obezbeđivanje najboljeg interesa deteta, često se zaboravlja i izgubi u lavirintu administrativnih obaveza, neuređenih odnosa, ličnih i profesionalnih nezadovoljstava... Pri tom je veoma upadljiva težnja da se odgovornost za sve nedostatke prebacuje s jednih na druge, što samo potvrđuje nedovoljnu spremnost i sposobnost države da uspostavi jasno definisane obaveze svih aktera. Sve institucije i ustanove imaju veliku odgovornost da dete bez roditeljskog staranja i/ili sa poremećajem u ponašanju zbrinu na najbolji mogući način, i da obezbede sve uslove za njegov zdrav i neometan razvoj uz poštovanje njegovih prava i potreba.

Postojeća praksa, nažalost, često grubo zanemaruje interese dece – ona ne dobijaju odgovarajući psiho-socijalni i vaspitni tretman, ostaju uskraćena za adekvatno obrazovanje i stručno osposobljavanje, mogućnosti izbora su umanjene, a podrška društva tek sporadična. Na taj način, njihove šanse za ravnopravno učešće u društvenom životu su veoma ograničene, a za socijalnu rehabilitaciju još manje.

Za ovu grupu korisnika socijalne zaštite svakako je najbolje rešenje vaninstitucionalni tretman, u okviru hraniteljske ili usvojiteljske porodice,

ili kroz sistem alternativnih sankcija kad je reč radi o maloletnim prestupnicima. Međutim, država još uvek nije oformila dovoljno širok, pouzdan i kvalitetan sistem hraniteljstva, dok je usvajanje ograničeno komplikovanim i isuviše zahtevnom procedurom, koja isključuje veliki broj potencijalnih usvojitelja.

Opređenje države i resornog ministarstva da se što pre izvrši deinstitucionalizacija, pre svega ustanova za smeštaj dece bez roditeljskog staranja, dovela je do određene presije na centre za socijalni rad da nađu hraniteljske porodice, u meri da se previda i ne poštuje propisana procedura – koliko su te porodice zaista kompetentne da brinu o detetu, kakav je njihov materijalni status, kakve uslove za razvoj i obrazovanje deteta mogu da obezbede itd. U situaciji teške ekonomske krize i gubitka radnih mesta mnogi se opredeljuju za hraniteljstvo jer tu vide, pre svega, rešenje svojih finansijskih problema i mogućnost za obezbeđivanje prihoda. Zbog toga se dešava da deca beže iz hraniteljskih porodica i ponovo završe u ustanovama, što ih dodatno frustrira i stigmatizuje. Kad je reč o maloletnim delinkventima, situacija je još složenija. Ministarstvo pravde je donelo tzv. *Zakon o maloletnicima*, koji predviđa više alternativnih mera, ali je njihovo sprovođenje u praksi veoma otežano jer sudovi, socijalne ustanove i škole nisu spremni da pruže adekvatnu podršku. Ako se tome dodaju i loši socioekonomski uslovi u društvu, može se reći da celokupan pristup ovoj problematici ima slabosti u meri da ga čine neodrživim i neefikasnim. Pritom je nesporno prisutno ugrožavanje dečjih prava iz Konvencije, kao i drugih dokumenata UN koja se tiču prava maloletnika u sukobu sa zakonom (Pekinška pravila, Rijadske smernice, Tokijska pravila).

Ustanove za zbrinjavanje dece ometene u mentalnom razvoju

Ništa bolja situacija nije ni u socijalnim ustanovama za smeštaj dece ometene u mentalnom razvoju, odnosno odraslih sa mentalnim poteškoćama ili duševnim oboljenjima. Veliki broj ovih korisnika socijalne zaštite se nalazi u ustanovama upravo zbog toga što država nije obezbedila odgovarajući sistem podrške, u smislu zaštite i nege, koji bi im omogućio da ostanu u svojim domovima. Izopšteni iz svog prirodnog okruženja, i bez mogućnosti da se školuju, zapošljavaju i participiraju u životu zajednice, ova deca su lišena elementarnih ljudskih prava. Njihov tretman u ovim ustanovama je, takođe, neodgovarajući. Mali broj zaposlenih, među kojima su mnogi veoma skromnih kompetencija, ne može da pruži potrebnu negu i nema odgovarajuće uslove, niti znanja za razvijanje konkretnih sposobnosti i veština korisnika. Takođe, zbog stigme koja je sastavni deo života ovih osoba, najveći broj nema gotovo nikakvu komunikaciju sa spoljnim svetom ili je ona svedena samo na povremene kontakte. Izolovani i marginalizovani, oni su diskriminisani po svim osnovama i izloženi zanemarivanju, ponižavajućem postupanju i uslovima života, pa i mogućem zlostavljanju u društvu, ali i u ustanovi.

Posebno je zabrinjavajući medicinski tretman – prema korisnicima se dominantno primenjuje farmakoterapija, dok su ostali vidovi aktivnog terapijskog pristupa nedovoljni ili ih uopšte nema. Što je najgore, zdravstveni sistem i medicinski radnici tretiraju ove korisnike na moralno i profesionalno neprihvatljiv način, zbog čega je celokupna oblast socijalne zaštite na određen način diskriminisana od strane drugih državnih institucija. Ne treba ni pominjati u kojoj meri su korisnicima dostupna neka druga prava; počev od sudova, institucije koje se bave bezbednošću, obrazovanjem, kulturom, sportom, informisanjem, zapošljavanjem i dr., jednostavno ne prepoznaju prava i potrebe ovih lica. Odgovornost države za takvo stanje je nesumnjiva, jer je upravo nečinjenjem omogućila okvir za opstajanje strukturnog nasilja.

Ustanove za stara lica i osobe sa invaliditetom

Stara lica i osobe sa invaliditetom, smešteni u ustanovama socijalne zaštite takođe dele istu sudbinu. Oni koji su fizički i psihički očuvani u meri da im je samo potrebna pomoć za samostalno funkcionisanje, takvu pomoć nemaju organizovanu u spoljnoj sredini. Nesposobnost države da im omogući odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, negu i pomoć u sopstvenim domovima i neposrednom okruženju, rešava se njihovim institucionalnim zbrinjavanjem koje je skuplje, neadekvatno i nije u interesu korisnika i ostvarenja lične sreće i zadovoljstva. Na drugoj strani, osobe kojima je neophodna kontinuirana zdravstvena nega i svaka druga pomoć u svakodnevnom funkcionisanju, u ustanovama je dobijaju u ograničenoj meri iz već pomenutih razloga (nedovoljan broj stručnih kadrova, loši uslovi, nedostatak finansijskih sredstava itd). Velike razlike koje su uočljive na više nivoa (između ustanova u različitim delovima zemlje, između različitih korisnika u jednoj ustanovi), jasno ukazuju da je društvo u Srbiji duboko podeljeno, i da u bliskoj budućnosti nema govora o stvaranju države jednakih prava i mogućnosti za sve njene građane.

Zbrinjavanje osoba u ustanovama, van njihovog prirodnog okruženja, u suštini je restriktivna i nehumana mera koja može da ostavi teške posledice na integritet i samopoštovanje i da naruši dostojanstvo čoveka. Smeštaj korisnika u ustanove koje su daleko od njihove životne sredine, nepremostiv je problem za bolju i češću komunikaciju sa porodicom, srodnicima i prijateljima; međutim, odbacivanje osobe (zbog starosti ili invaliditeta) od strane najbližih, predstavlja zanemarivanje koje vodi u duboku tugu i potištenost. Ako se tome doda pretežno ignorantski stav lokalne zajednice (pa čak i otvoreno, ili prikriveno diskriminatorski), marginalizacija i isključenost starih lica i osoba sa invaliditetom je, takođe, van svake sumnje.

Garancije prava i sloboda korisnika su, u najvećoj meri nedovoljne. Iako su socijalne ustanove otvorenog tipa, najveći broj korisnika zapravo nema nikakvu realnu mogućnost da slobodno izabere način života koji

im najviše odgovara. Na drugoj strani, većina pravila i praksa institucionalnog zbrinjavanja se baziraju na prevaziđenom pristupu i tretmanu korisnika socijalne zaštite, dok sistem u velikoj meri pokazuje znake nedopustive birokratizovanosti. Nesolidan pravni sistem i drugi veliki problemi koji prate reforme u tranzicionim državama kakva je Srbija, izvor su brojnih nedoslednosti, pravnih praznina i nepostojećih ili neadekvatnih mehanizama zaštite i garancija. Kao i u mnogim drugim oblastima, i u sistemu socijalne zaštite ne postoji odgovarajući nadzor, kao ni nezavisna kontrolna tela koja bi doprinela efikasnijoj zaštiti prava socijalno ugroženih kategorija stanovništva.

Sistem socijalne zaštite je već nekoliko godina u procesu reforme i transformacije ka kvalitetnijim i održivim modelima kakvi postoje u razvijenim državama. Međutim, da bi takvi napori imali željeni rezultat, neophodno je da država ima jasnu viziju da se strategija i akcioni planovi kreiraju i usvajaju uz sagledavanje svih problema.

Odgovarajući doprinos svih segmenata društva od kojih, direktno ili indirektno, zavisi implementacija, jedini je način za postizanje uspeha i podizanje nivoa ljudske bezbednosti. Pri tom se treba rukovoditi poštovanjem ustanovljenih civilizacijskih standarda koji su pretočeni u brojne međunarodne dokumente, konvencije i preporuke, kao i stavovima UN.

U svom Izveštaju Ujedinjenim nacijama iz 2000. godine, pod naslovom „Mi, ljudi“ (We the People), Kofi Anan je na sledeći način sugerisao državama značaj ljudske bezbednosti: „Ljudska bezbednost u najširem smislu obuhvata daleko više od odsustva nasilnog sukoba. Ona obuhvata ljudska prava, dobru vladavinu, pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, kao i osiguranje da svaki pojedinac ima šansu i izbor da ispuni svoj vlastiti potencijal. Svaki korak u ovom pravcu takođe je korak ka smanjenju siromaštva, postizanju ekonomskog rasta i sprečavanju sukoba. Sloboda od uskraćenosti, sloboda od straha i sloboda za buduće generacije da naslede zdravu prirodnu sredinu – ovo su međusobno povezani blokovi ljudske, te stoga i nacionalne bezbednosti“. Ukoliko Srbija želi da postane ravnopravni član globalne demokratske zajednice, nema mesta dilemi šta je potrebno da učini.

Za više informacija o ovoj temi pogledajte sajt Helsinškog odbora na www.helsinki.org.rs

IX
Vojvodina, Sandžak
i jug Srbije

Vojvodina model za decentralizaciju Srbije

Usvajanje Statuta Vojvodine

U Skupštini Vojvodine 14. decembra 2009. godine proglašen je novi Statut AP Vojvodine⁴⁶⁶. Taj čin koji je usledio nakon višegodišnjeg osporavanja tog „vojvođanskog prava“, je od prvorazrednog značaja za dalju raspravu o unutrašnjem uređenju Srbije. Republička skupština je 30. novembra 2009. godine usvojila Zakon o utvrđivanju nadležnosti Vojvodine i potvrdila novi Statut. Za Zakon o nadležnostima glasalo je 138, od prisutna 163 poslanika, a za Statut jedan poslanik manje. Ni glasanju ni proglašenju Statuta, nisu prisustvovali narodnjaci Tomislava Nikolića.

Izglasavanje „vojvođanskih akata“ nije u javnosti dočekano sa euforijom i osim jedne izjave – „trideseti novembar ostaće zapisan kao veliki dan u istoriji ove države“⁴⁶⁷ – nije bilo značajnijih reakcija. Višemesečna kampanja u kojoj je, po rečima Tamaša Korheca, pokrajinskog sekretara za upravu, propise i nacionalne manjine, bilo toliko niskih udaraca, ponižavanja, neprincipijelnosti i nestručnosti,⁴⁶⁸ svakako je ostavila trag. Usvo-

466 Svečanom proglašenju Statute nije prisustvovao nijedan od najviših funkcionera Srbije, iako su pozvani i predsednik Republike Boris Tadić, premijer Mirko Cvetković i predsednica Narodne skupštine Slavica Đukić Dejanović. Za razliku od premijera i predsednika Republike, koji je na dan proglašenja Statuta boravio u Sremskoj Mitrovici, dakle u Vojvodini, Slavica Đukić Dejanović je svoje odsustvo obrazložila skupštinskom raspravom o budžetu.

467 Izjava Petra Kuntića, predsednika Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini. „Šanse su nam zajedničke“, *Dnevnik*, 7. decembar 2009.

468 „Beogradske nacionaliste boli dogovor vojvođanskih Srba, Mađara, Hrvata...“, *Dnevnik*, 5. decembar 2009.

jenim rešenjima nisu zadovoljni ni autonomaši, ali ni njihovi protivnici. Prvi, jer su dobili manje nego što su tražili i traže, a drugi, jer je prvima, po njihovom mišljenju, dato više nego što bi im oni ikada dali, samo da je drugačiji raspored snaga u parlamentu.

Na usvajanje Statuta se čekalo 14 meseci i Statut je, od trenutka kada je usvojen u pokrajinskom parlamentu, bio žestoko osporavan i politički kriminalizovan. Napori predsednika vojvođanske skupštine Šandora Ege-rešija da, u društvu sa Slavicom Đukić Dejanović, predsednicom srbijanske skupštine, u nekoliko srbijanskih gradova predstavi Statut i na taj način amortizuje efekte negativne propagandne kampanje nisu urodila plodom, jer se ključni otpori Statutu nisu ni krili u unutrašnjosti Srbije, nego u Beogradu.⁴⁶⁹

Odnos političkog Beograda prema predlozima i inicijativama iz Vojvodine u više navrata je ocenjivan kao nedemokratski i arogantan, pa otpori Statutu nisu bili neočekivani. Međutim, rasprava o Statutu pokazala je suštinski odnos Beograda prema decentralizaciji Srbije. Vladimir Gligorov smatra da odnos Beograda prema decentralizaciji pokazuje otpor prema podeli vlasti: „U Srbiji postoji velika tendencija ka centralizaciji, naprosto stoga što to centralnoj vladi, predsedniku, administraciji, policiji, vojsci, crkvi, svima, daje veću vlast... Postoji veliki otpor prenošenju vlasti na niže nivoe, posebno ako bi to bili trajni i nepromenljivi prenos.“⁴⁷⁰

Osim toga, karakterističan je i odnos srpskih nacionalista koji u Statutu Vojvodine vide opasnost po identitet Vojvodine. Tako Čedomir Popov, istoričar i akademik, ističe: „Nikada nisam negirao da je logično i osećanje vojvođanske pripadnosti. I sam se osećam srećnim što je Vojvodina moj zavičaj. Ali nije prirodno da to osećanje bude u konfliktu sa širom

469 Po rečima Saše Milenića, predsednika Gradske skupštine Kragujevca i poslanika „Zajedno za Šumadiju“, stepen razumevanja za potrebu da se Srbija decentralizuje trenutno je veći u unutrašnjosti, nego u Beogradu. On je izjavio da je podrška „Zajedno za Šumadiju“ Vojvodini u skladu sa principijelnim zalaganjem koalicije za decentralizaciju i regionalizaciju Srbije. „Statut je ohrabrenje za ostatak Srbije“, *Dnevnik*, 28. novembar 2009.

470 „To je suština tog odnosa, sve ostalo je ideologija“, kaže Gligorov. „Arogancija Beograda koči statut Vojvodine“, *Dnevnik*, 2. septembar 2009.

nacionalnom integracijom, formiranom na bazi jezika, porekla. Ovim Statutom to jeste u pojedinim segmentima dovedeno u pitanje.⁴⁷¹ Popov takođe ističe da je Srbija još daleko od definisanja zajedničkog, svima prihvatljivog, nacionalnog interesa, te je stoga neophodno zbijanje u redove u borbi za goli nacionalni i državni opstanak. Takođe izražava bojazni u pogledu budućnosti Vojvodine i kaže: „Ali, bojim se da će srpski nacionalni identitet ovde, vremenom, gubiti svoju snagu, osipati se i, na kraju, biti sveden na, maltene, nedefinisanu grupu stanovnika koji će govoriti malo srpski, malo engleski, kako to globalizacija nalaže. Neprestano ističem da i u najtragičnijim istorijskim okolnostima, Srbija može da opstane bez Vojvodine, ali Vojvodina bez Srbije ne može“. Srpski nacionalisti imaju strah i od novih pregrupisanja u Evropi i u svetu, što može negativno da se odrazi na integritet Vojvodine ili kako kaže Popov: „Ako se to dogodi, svi će se opredeljavati prema svojoj matičnoj naciji. Nacionalno osećanje, koje je u normalnim okolnostima pritajeno, u takvoj situaciji uvek odnekud bukne. Uverili smo se u to prilikom krvavog raspada Jugoslavije. Dogodi li se ponovo nešto slično, u Vojvodini se može očekivati da Mađari potegnu pitanje severne Bačke, Hrvati, po navodnom istorijskom pravu, zatraže Srem, a i Rumuni iz pograničnih delova naginjaće, prirodno, matici. I šta bi, u tom slučaju, od Vojvodine ostalo i opstalo?“⁴⁷²

„Bitka za Vojvodinu“

Na raspravi o vojvođanskom Statutu homogenizovao se deo intelektualaca, stranačka desnica, crkva, ekstremno desne nevladine organizacije i brojni analitičari. Otpor je pojačan i činjenicom da su pre usvajanja Predloga statuta u vojvođanskom parlamentu, Crna Gora i Kosovo proglasili nezavisnost. Nezavisnost Crne Gore poslužila je političarima sa desnice da upozore kako je Predlogom statuta i Vojvodina krenula putem Crne Gore. Miroslav Markičević, predsednik Izvršnog odbora Nove Srbije (NS), je izjavio da „ne može on iz Čačka da govori šta je dobro za Srbe u Vojvodini, ali

471 www.B92.net, 14. mart 2010.

472 Isto

im savetuje da dobro razmisle...“ jer, kako kaže, njegova je procena „da je Vojvodina danas tamo gde je bila Crna Gora pet godina pre proglašenja nezavisnosti“⁴⁷³. Prof. Slobodan Antičić tvrdi da u Vojvodini već postoji separatistička ideologija i upozorio da će usvajanjem „kriptofederalističkog Statuta“, ustavno jedinstvo biti „razbijeno stvaranjem institucionalnog ‘korpus separatuma’“, a Vojvodina postati „(polu)država, sa dovoljno resursa da njena elita, ako zaželi, sutra može da ponovi put kojim su već prošli slovenački i crnogorski separatisti. Dovoljno će joj biti da preuzme već razvijenu secesionističku ideju, stavi u pogon dobijene medijske, institucionalne i novčane resurse i – još jedna država na tlu Srbije je tu“.⁴⁷⁴

Predlog statuta i naknadno pripremljeni Zakon o nadležnostima predstavljaju, po mišljenju Vojislava Koštunice, šefa Demokratske stranke Srbije (DSS), „vraćanje Srbije u status paralizovane poludržave. To je korak u pravcu federalizacije, odnosno razgradnje Srbije po uzoru na ustavni sistem iz 1974. godine“.⁴⁷⁵ Sadašnja vlast, smatra nekadašnji premijer, daruje Vojvodini elemente državnosti i pretvara je u državu u državi.⁴⁷⁶ Sličnog mišljenja je i Miroslav Alimpić, profesor novosadskog univerziteta koji, uz to, primećuje da su: „autonomisti (ili njihovi politički naslednici) znatno evoluirali; više ne zahtevaju samo političku, ekonomsku i kulturnu autonomiju, već potpuno odvajanje od Srbije, stvaranje posebne republike, sa svim obeležjima i prerogativima samostalne države“.⁴⁷⁷ Srbiji su potrebni red, rad, mir, disciplina i politička stabilnost, a dobro i brzo rešenje da se do toga dođe sastoji se, po Alimpiću, u povlačenju iz procedure sve(ga) što se odnosi na Vojvodinu. Sa stavom da se „predlog statuta povuče iz skupštinske procedure, vrati u pokrajinski parlament i usaglasi sa ustavom“, bili su saglasni i predstavnici DSS.⁴⁷⁸

473 “Poslasticima za čitanje 7 dana”, *Dnevnik*, 10. novembar 2009.

474 Projekat ocepjenja Vojvodine za sada zastupaju samo marginalne snage – LSV, “Vojvođanska konvencija” i drugi autonomaši secesionisti. Glavne političke snage, pre svih ogranak DS u Vojvodini, za sada promovišu samo koncept parafederalne autonomije. Slobodan Antičić: “IRA i vojvođanski secesionisti”, www.nspm.rs.

475 Vojislav Koštunica: „Korak ka federaciji“, Večernje novosti, 12. novembar 1009.

476 Isto.

477 Miroslav Alimpić: “Srbija i Vojvodina – narodu se mora reći istina”, na: www.nemasale.rs.

478 “Napišite novi statut, kozmetika nije rešenje”, *Dnevnik*, 12. oktobar 2009.

Osim uzurpacije ustavnih nadležnosti, kritičare Predloga statuta, zabrinulo je i formiranje „kriptodržavnih institucija“, poput Vojvođanske akademije nauka i umetnosti.⁴⁷⁹ Tim povodom oglasio se i Sveti sinod SPC koji je u svom saopštenju naveo da je „protivustavno osnivanje tzv. Vojvođanske akademije nauka i umetnosti učinjeno u nameri da se vojvođanskim Srbima prida posebni narodnosni, tj. nacionalni identitet“. Izražavajući svoju „veliku zabrinutost za suverenitet i teritorijalni integritet države Srbije, koji je najpre teško narušen, nadamo se samo privremeno, nasilnim otimanjem i okupacijom Kosova i Metohije, a potom i pokušajem da se od Autonomne pokrajine Vojvodine načini nova država u državi“, Sveti sinod je zamolio predsednike Republike, Vlade i Skupštine da njihov dopis iznesu na zasedanje skupštine „u nadi da će mu poslanici posvetiti dužnu pažnju“, a statutu „uskratiti svoju podršku i potvrdu“.⁴⁸⁰

Cipeliranje autonomije

Đorđe Vukadinović i Slobodan Antić (analitičari Nove srpske političke misli) su se otvorenim pismom obratili predsedniku Republike i poslanicima Narodne skupštine na dan usvajanja Zakona o nadležnostima i potvrde Statuta u kome upozoravaju da se: „Utemeljenjem državolikog entiteta od 2,0 miliona stanovnika severno od Save i Dunava, unutar Srbije stvara jedan para-državni organizam i – tempirane institucionalne bombe sa odloženim dejstvom“. Autori pisma izražavaju bojazan da će se, u slučaju povoljnih međunarodnih okolnosti „novostvoreno birokratsko čudovište veoma lako izmetnuti u nekakvu pseudonaciju i pseudodržavu“, stoga apeluju na predsednika Republike i narodne poslanike da uskrate „podršku ovakvoj pogubnoj koncepciji „decentralizacije“ Srbije“.⁴⁸¹

479 Ukazujući na simboličnu važnost odredbi o VANU, već pominjani Antić naglašava da se „ponovno oživljavanje VANU mora doživeti kao simboličan uvod u stvaranje nove države i nacije“. Zbog toga što je Srbija isuviše mala zemlja, „ideja stvaranja regionalnih akademija nauka je besmislena“ i ne može se, ni naučno, ni funkcionalno opravdati. Slobodan Antić: „Bitka za Vojvodinu“, www.nspm.rs.

480 <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/1006/>

481 "Otvoreno pismo predsedniku Republike i poslanicima Narodne skupštine Srbije", www.nspm.rs.

Uprkos ovakvim upozorenjima usvojeni su Statut i Zakon. U skupštinskoj raspravi⁴⁸² čuli su se argumenti protiv Statuta, poput onih Tomislava Nikolića, lider SNS, koji je rekao: „Dokle mislite da razvijate takozvanu autonomiju, a da vam niko ne prigovori da je to stvaranje države u državi“, i kako to da „samo Vojvodina neguje evropske vrednosti? Šta smo mi ostali? Divljaci“?⁴⁸³ Slobodan Samardžić, potpredsednik DSS, je, između ostalog, rekao da Statut Vojvodine ima kvaziustavnu strukturu, jer ima preambulu i kategoriju građani Vojvodine, što ustav ne poznaje, određuje teritoriju, simbole, glavni grad, imovinu... Pošto se Vojvodini poverava i preko stotinu nadležnosti sa nivoa Srbije ona će, podsetio je Samardžić, u političkom i upravljačkom smislu, biti sastavljena iz dva dela – uže Srbije “iz vremena brionske Jugoslavije” i Vojvodine.⁴⁸⁴ Po rečima Dragana Todorovića, potpredsednika Srpske radikalne stranke (SRS), potvrda Statuta je jedan od najštetnijih istorijskih poteza vlade, „čak štetniji od okupacije Kosova“. „Kosovo nam je oteto na silu, a Vojvodinu ćemo dati našim blagoslovom i pristankom. Ovim se Srbija odriče Vojvodine i utire put novoj federalnoj jedinici“.⁴⁸⁵ “Ne volim ovu zgradu”, priznala je Gordana Pop Lazić (SRS), “jer su ovde samo nestajale države”.⁴⁸⁶ Socijalistička partija Srbije (SPS) i Jedinstvena Srbija (JS) su takođe iznele argumente protiv Statuta: “Autonomija da, država u državi ne”.

Socijalisti su uspeali da u Statut unesu neke korekcije⁴⁸⁷ pre nego je u Narodnoj skupštini počela debata. Tim povodom Ivica Dačić, šef SPS, je

482 Dok je trajala rasprava stigla je anonimna dojava da je u skupštini postavljena bomba.

Rasprava nije prekidana, a specijalizovane službe su ustanovile da je dojava – lažna.

483 “Na delu je primena, a ne promena Ustava”, Dnevnik

484 *Glas javnosti*, 25. novembar 2009.

485 *Glas javnosti*, 25. novembar 2009.

486 “Poslanicama puna usta istorije”, *Danas*, 25. novembar 2009. U jednom trenutku, Pop Lazić je u izulu cipelu i bacila je u pravcu Gordane Čomić koja je u tom trenutku predsedavala sednicom. „Želela sam“, izjavila je Pop Lazić, „da pošaljem poruku celokupnoj javnosti da se mi srpski radikali ne slažemo sa ovakvim nipodaštavanjem parlamenta i načinom rada, sa nemogućnošću da govorimo, ne slažemo se sa nasilnim donošenja protivustavnog zakona o prenošenju nadležnosti i sa ovakvim statutom“. „Cipelama protiv statuta“, *Danas*, 27. novembar 2009.

487 Predlog statuta je menjan u dva navrata, jednom na sednici pokrajinske skupštine, a

izjavio: "Ovo je najveći poraz autonomaša posle dve decenije. Propala je njihova koncepcija o Vojvodini kao Republici. Ako neko misli da je dobio Republiku time što je dobio Vojvođansku akademiju nauka i umetnosti, onda je on veliki marketinški majstor".⁴⁸⁸ Slobodan Antić, kritičar Statuta, je unesene promene pozdravio jer smatra da, "Statut više nije tako zlokoban državni dokument, kakav je bio pre amandamana SPS". Antić smatra da bi opzicija morala da se usredsredi na Zakon o prenosu nadležnosti, jer se njime postavljaju temelji institucija u Vojvodini čija će elita, u težnji da maksimalizuje svoju moć, nastojati da preuzme sve nadležnosti koje može da dobije. Zato je, po Antiću, zadatak opozicije, a interes ove zemlje i naroda, da autonomaška birokratija dobije što manja ovlašćenja i što manje novca.⁴⁸⁹

Amandmani su znatno promenili karakter Statuta, ali suština je u tome da je usvajanjem Statuta počeo proces decentralizacije Srbije. Od Vojvodine i njene elite zavisi koliko će Statut suštinski zaživeti i koliko će nadležnosti preuzeti na efikasan način.

.....

drugi put na sednici parlamentarnog Odbora za propise. Interesantno je primetiti da Šandor Egereši, predsednik Vojvođanske skupštine, nije potpisao naknadno korigovanu verziju statuta.

488 „Ovaj statut je daleko ispod onoga što je Vojvodina imala po Ustavu iz 1974. Ubačena je“, naglasio je Dačić, „odrednica da je Vojvodina neotuđivi deo Srbije, pokrajina nema pravo da donosi zakone, da sklapa međunarodne ugovore, Vlada može pred ustavnim sudom da ospori odluke vojvođanskih vlasti...“ „Porazili smo autonomaše“, Večernje novosti, 13. novembar 2009.

489 Slobodan Antić: "Bitka za Vojvodinu", www.nspm.rs. Posebno se, poručuje Antić, mora voditi računa o prosveti, jer je prosveta stvaranje nacije i zato Srbija ne sme da ovu važnu oblast prepusti pokrajinskoj birokratiji. „Pogotovo je pogubno deo prosvete koji se tiče nacionalnih manjina davati u ruke manjinskim etnokratama. To je stvaranje pravih obrazovnih feuda u sistemu državnog obrazovanja, a takav sistem je u svakoj zemlji jedinstven“.

Ne Statut, nego Ustav

Autonomaši nizu bili zadovoljni usvojenim Statutom, jer rešenja u njemu ni izbliza ne zadovoljavaju njihove ambicije. „Mi se i danas zalažemo“, izjavio je Ištvan Pastor, predsednik SVM, „za autonomiju Vojvodine koja znači zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast“. Nenad Čanak, predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV), je izjavio da „za njih statut manje-više nevažan i ne predstavlja nikakvo dostignuće, jer u tom aktu nema ni pomena od zakonodavne, sudske i izvršne vlasti, niti se pominju izvorni prihodi i imovina. A to su pet osnovnih zahteva Lige, kada je u pitanju najviši pravni akt APV“.⁴⁹⁰

U vojvođanskoj javnosti Predlog statuta je ocenjivan kao: „mizeran podzakonski“ i „pravno paradni akt“, ali i kao pristanak na inferioran status i političko poniženje. Suštinski gledano, Vojvodina, po mišljenju Radivoja Stepanova, profesora na novosadskom univerzitetu, neće dobiti novim statutom ništa što bi opravdalo njeno postojanje i korist, jer „treba znati da Narodna skupština nije zadovoljna samo ovim Predlogom statuta, ona je nezadovoljna svakim predlogom statuta, ona je nezadovoljna što Vojvodina postoji, što se tako zove“. Stepanov smatra da „Vojvodini nije potreban statut, nego ustav!“ Slično misli i Đorđe Subotić, predsednik Vojvođanskog kluba: „Potreban je ustav koji će definisati njenu državnost, sa zakonodavnim, izvršnim i sudskim nadležnostima, pravo raspolaganja imovinom, izvornim prihodima, prirodnim i radom stečenim resursima“.⁴⁹¹ Na pitanje zašto političari na vlasti ne razmišljaju o ustavu Vojvodine, Stepanov je ponudio sledeći odgovor: „Zato što oni, kao i svi autoritarni vlastodršci, državu shvataju u krajnje nakaradnoj, pojednostavljenoj i pragmatičnoj formulaciji: Država, to znači držati i ne dati!“⁴⁹²

490 „Ko krši Ustav Srbije“, *Dnevnik*, 16. oktobar 2009.

491 Đorđe Subotić: „Unutrašnji kolonijalizam“, www.e-novine.com. Subotić smatra da je Vojvodina kao federalna jedinica u sastavu federalne Srbije prava mera vojvođanske autonomije.

492 Radivoje Stepanov: „Koga Milošević ujede i Tadića se plaši“, www.e-novine.com.

Centriranje decentralizacije

Demokratska stranka je, smatra se, najodgovornija za atmosferu koja je stvorena oko Predloga vojvođanskog statuta u javnosti. Kao najjača stranka unutar vladajuće koalicije, Demokratska stranka je i najodgovornija za reformske procese u društvu. Činjenica je da ni ovakav statut ne bi bio moguć bez Demokratske stranke, posebno onog vojvođanskog dela koji je i izgurao Statut.

Statut je podelio ovu stranku. Na pitanje, kako gleda na izjavu Bojana Pajtića da je prilikom izrade statuta odoleo pritiscima iz stranke,⁴⁹³ Oliver Dulić je odgovorio: "Ne znam da je bilo pritisaka. Znam da su postojale ozbiljne debate unutar DS, jer smo radili jedan potpuno novi proces koji se zove decentralizacija i regionalizacija Vojvodine. A kada se nešto radi po prvi put, skopčano je sa ozbiljnim debatama i različitim vrstama preispitivanja".⁴⁹⁴

Među strankama, koje se zalažu za široku autonomiju Vojvodine, stvoreno je uverenje da nemaju partnera u Beogradu, čak ni u onim krugovima koji govore o decentralizaciji, regionalizaciji i evropskim integracijama. Po rečima Ištvana Pastora, bilo je potrebno čitavih trinaest meseci da se "prelomi priča unutar DS, jer se veliki broj ljudi unutar DS po načinu poimanja uređenosti Republike Srbije ne razlikuje od radikala ili narodnjaka. Oni su isto tako zagovornici Srbije kao strogo centralizovane države, u kojoj se sve odluke i resursi donose i raspodeljuju u Beogradu".⁴⁹⁵

Demokrate, po mišljenju Žarka Koraća, lidera Socijaldemokratske unije (SDU), već više godina ne žele da povuku politički potez za koji misle da bi im mogao oduzeti glasove. "Procena nekih ljudi je da bi izlaženjem

493 Pajtić je izjavio da je proces usaglašavanja statuta trajao više od godinu dana zato što vojvođanske vlasti nisu pristajale na suštinske izmene, uprkos pritiscima i opozicije, i dela vlasti, ali i pritiscima unutar vladajuće koalicije i da nije nikakva tajna da je i u DS bilo problema da se postigne konsenzus. „Pajtić: Ne pada nam na pamet da menjamo statut“, www.autonomija.info.

494 "Dačić nije spasio Statut, DS stoji iza njega", intervju Olivera Dulića *Blicu*, 11. novembar 2009.

495 „Statut na granici trpeljivosti“, *Dnevnik*, 10. novembar 2009.

u susret zahtevima za većim stepenom autonomije Vojvodine, DS izgubio podršku u nekim delovima Srbije”, a pošto ne želi da izgubi te glasove on, po Koraćevom mišljenju, ne želi ni da odustane od “politički besmislene odluke da Vojvodina bude autonomija samo na papiru”.⁴⁹⁶ Boris Tadić i vrh DS pokazuju se kao vrlo loše političke računčizije, napominje Milenko Perović, profesor novosadskog univerziteta: “Oni vrlo dobro znaju da su na poslednjim izborima dobili zahvaljujući biračkom telu Vojvodine i umesto da visokim stepenom autonomije još više ojačaju pretpostavke svojih budućih pobeda, oni rade potpuno suprotno: potkopavaju vlastite temelje, udvarajući se nacionalističkim političkim grupacijama”. Perović ocenjuje da po pitanju statuta Tadić i demokrate nisu u stanju da poveru dva sukcesivna i konzistentna poteza, jer stalno glavinjaju tamo-amo, sve moleći boga da se stvar sa Vojvodinom nekako završi, bez štete po njih.⁴⁹⁷ U svojoj oceni DS neuporedo oštrije je bio Miroslav Ilić (SDPV), koji je i DS, i njenog predsednika, optužio – DS zato što je “lagala građane Vojvodine predstavljajući se kao progresivna, proevropska snaga koja će ispraviti pogubnu politiku iz devedesetih godina”, a Borisa Tadića da je u uništavanju političkog subjektiviteta Vojvodine otišao dalje i od Slobodana Miloševića.⁴⁹⁸

496 I Tadić i Dačić na iskušenju”, intervju dr Žarka Koraća, *Dnevnik*, 24. oktobar 2009.

497 „Tadić je samo trubač kruga dvojke”, intervju Milenka Perovića, www.autonomija.info.

498 „Odnos države Srbije prema Vojvodini – Žuta diktatura”, Saopštenje za medije, 22. septembar 2009. U saopštenju Ilić navodi da postoji čitav niz zakona i postupaka koji potvrđuju animozitet predsednika prema političkom biću Vojvodine, poput diskriminatornog zakona o političkim partijama, protivustavnim ponašanjem Srbije u odnosu na statut Vojvodine, taktikom hibernacije kojom se uništava integritet vojvođanskih političkih aktera, kolonizacijom Vojvodine Miloševićevim nelustriranim kadrovima, itd.

Bez koncepta

Rasprava o Statutu, ali i kolebljivo ponašanje Demokratske stranke, pokazali su da nema konsenzusa oko toga kakav model decentralizacije primeniti u Srbiji. Ispoljile su se konceptijske razlike – jedni teže centralizaciji i monopolizaciji vlasti, a drugi širokoj, opsežnoj decentralizaciji i demetropolizaciji Srbije. Prvi se demagoški kriju iza srpstva, naglašene nacionalne patetike i brige za integritet i suverenitet Srbije, drugi referiraju na otvoreno društvo, efikasnu administraciju i ustanove, tržišnu privredu.

U podeljenom društvu, bez jasne strategije razvoja države, kako ističe profesor Mijat Damjanović, ni autonomaški akteri se nisu najbolje snašli. Ostali su bez odgovora na pitanje kako da se efikasno suprotstave napadima i smišljenom oduglovačenju da se statut uvrsti u dnevni red parlamenta. Šandor Egereši, predsednik pokrajinske skupštine, u jednom trenutku je priznao da pokrajinske vlasti nemaju koncept koji bi mogli primeniti ukoliko se tim otezanjem nastavi.⁴⁹⁹ U javnosti su, međutim, pominjane četiri mogućnosti – obraćanje Ustavnom sudu Srbije, raspisivanje pokrajinskog referenduma, uključivanje pitanja statuta u proces evropskih integracija i, napokon, raspuštanje pokrajinske skupštine.⁵⁰⁰ Nijedna od pomenutih mogućnosti nije iskorišćena.

499 Protiv sam dizanja tenzija, ali to ne znači, rekao je Egereši, da ćemo ćutati u nedogled. *Dnevnik*, 23. septembar 2009.

500 Prve tri mogućnosti pominjao je Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za upravu, propise i nacionalne manjine, a četvrtu Goran Ješić, predsednik Indije. Vojvodina se može, smatra Korhec, obratiti Ustavnom sudu kako bi se utvrdilo protivustavno delovanje Vlade i Narodne skupštine, na referendumu zatražiti mišljenje u kom bi pravcu trebalo delovati u situaciji ustavne krize i, napokon, uključiti pitanje statuta u proces evropskih integracija. Poslednja opcija ne podrazumeva internacionalizaciju vojvodanskog pitanja, niti spoljnu arbitražu. Pitanje statuta je vezano za obaveze koje je Srbija preuzela u kontekstu evropeizacije, a koje podrazumevaju, naglasio je Korhec, decentralizaciju vlasti. „Do statuta preko Ustavnog suda, referenduma i EU“, *Dnevnik*, 11. septembar 2009. Goran Ješić je tražio ili da se usvoji statut ili da se skupština raspusti. To je moj privatn, a ne stav DS, jer je frustrirajuće da 120 vojvodanskih poslanika ne mogu zastupati građane na odgovarajući način. „Ili statut ili raspuštanje Skupštine APV“, *Dnevnik*, 16. septembar 2009.

Usvajanjem Stauta "bitka za Vojvodinu" još uvek nije okončana. Nadležnosti koje je dobila, Vojvodina neće moći na delotvoran način da primenjuje, ako ne bude raspolagala potrebnim resursima. Pošto Zakonom o nadležnostima nisu rešena neka ključna pitanja, poput imovine i finansija, Vojvodina je, po rečima Bojana Kostreša, paralisana: "Dobili smo uvećane nadležnosti, ali isti budžet, što će u velikoj meri usporiti njihovu realizaciju".⁵⁰¹ Ne treba sumnjati u to da će rešavanje i ovih, za funkcionisanje autonomije ključnih pitanja dovesti do novih polemika, napada i optužbi. Nije mali broj onih koji će u vojvođanskoj imovini i prihodima videti stvaranje materijalne baze za sprovođenje, samo njima znanog, "separatističkog programa".⁵⁰²

Pitanje imovine nije važno samo u slučaju Vojvodine, nego i lokalnih samouprava. Po rečima Đorđa Staničića, generalnog sekretara Stalne konferencije gradova, definisanje imovinskih odnosa jedan je od uslova za ulazak u Srbiju EU: "Jasno razgraničeno vlasništvo privatnih lica i države, s jedne strane, i različitih nivoa vlasti s druge, preduslov su na kome će Brisel pre ili kasnije insistirati".⁵⁰³ Dok vlade u Evropi pokušavaju da pomognu lokalnim samoupravama da prevaziđu krizu, dotle u Srbiji centralna vlast, po rečima Toni Levitasa, iz vašingtonskog Urban instituta, smanjuju isplate iz budžeta i time lokalne samouprave dovode u još težu situaciju.⁵⁰⁴

501 „Bez novca i imovine Vojvodina paralisana“, *Dnevnik*, 6. decembar 2009.

502 U pojedinim medijima je bilo napisa koji su, pozivajući se na neimenovane izvore, sugerisali da nije slučajno to što je pitanje imovine i finansiranje Vojvodine ostavljeno da se reguliše posebnim zakonom, jer će Boris Tadić na taj način lakše kontrolisati Bojana Pajtića i činiti ga zavisnim od vrha stranke u Beogradu. Namera vrha DS je, prema tim izvorima, da Vojvodina i u 2010. godini bude na režimu ovogodišnjeg funkcionisanja i da se ne izglasa nikakav poseban zakon kojim bi se to pitanje regulisalo. „Tadić će budžetom disciplinovati Pajtića“, *Danas*, 4. novembar 2009. Doduše, mogla su se čuti i drugačija mišljenja koja razdvajanje Statuta i Zakona o nadležnostima i zakona o povraćaju imovine objašnjavaju, ne voljom vrha DS da kontroliše Pajtića, nego još uvek nerešenim problememima oko vraćanja imovine građanima.

503 „Dobre volje ima, sve ostalo fali“, *Dnevnik*, 9. decembar 2009.

504 Isto.

O tome kakva je situacija u lokalnim samoupravama rečito govore i neki primeri. Po rečima Živorada Smiljanića, predsednika opštine Apatin, u ovome gradu više od dve godine blokirana je izgradnja pijace, jer se čeka da Direkcija za imovinu izda saglasnost za izgradnju pomenutog objekta. Da bi Direkcija izdala dozvolu ona mora da obezbedi saglasnot pet različitih institucija – ministarstava za lokalnu samoupravu, pravosuđa i finansija, kao i saglasnost Sekretarijata za zakonodavstvo i republičkog javnog pravobranioca. Smiljanić naglašava: “Morate shvatiti da je investitor, čekajući da se u Direkciji i ministarstvima opamete, mogao pet puta odustati od posla. To je samo jedan od primera kako izgleda život kada lokalna samouprava ne može da raspolaže svojom imovinom i svojim zemljištem”.⁵⁰⁵

Drugi i treći primer vezani su za opštinu Paraćin. Ova opština odlučila je da otvori predstavništvo u Beogradu, jer im se više isplati da plaćaju zakup prostorija i jednog zaposlenog, nego da stalno, zbog aljkave republičke administracije, plaćaju putne troškove za česte odlaske funkcionera i službenika u Beograd.⁵⁰⁶ Saša Paunović, prvi čovek Paraćina, izjavio je da opština već sedam godina ne može da naplati potraživanje od 50 miliona dinara: “Iako smo dobili sudski spor, ne možemo da naplatimo potraživanje upravo zbog postojećeg zakona o imovini”.⁵⁰⁷ Paunović je, takođe, izrazio nezadovoljstvo obimom transfernih sredstava koje Republika prosleđuje opštinama i podsetio da bez vraćanja imovine nema stvarne lokalne samouprave. Sličnog je mišljenja i Jadranka Beljan Balaban, koja je u vladi Vojvodine zadužena za pitanja lokalne samouprave i međuopštinske saradnje. “Mi smo jedina zemlja u regionu, ali i u Evropi, koja nema rešeno pitanje imovine lokalnih samouprava, iako je reč o ključnom zakonu...”⁵⁰⁸ Beljan Balaban ističe da su lokalne samouprave podnele veliki teret ekonomske krize i da ne mogu postati nosioci razvoja, sve dok se ne definiše pitanje imovine.⁵⁰⁹

505 Isto.

506 Ovaj primer je naveden u knjizi „Standardi javnog života“, YUKOM, Beograd, 2009, str. 66.

507 „Bez vlasništva nema stvarne lokalne samouprave“, *Dnevnik*, 17. decembar 2009.

508 „Bez imovine ništa od razvoja“, *Dnevnik*, 19. decembar 2009.

509 Početkom januara poslanički klub G17 plus predao je u skupštinsku proceduru Predlog zakona o javnoj svojini i drugim imovinskim pravima Republike Srbije, autonomnih

Lokalne samouprave i pokrajine izgubile su vlasništvo nad imovinom 1995. godine, kada je Zakonom o sredstvima u svojini Republike sva javna svojina prenetna na državu. Donošenje ovog zakona je tada bio samo jedan od pokušaja Miloševićevog režima da opoziciji, u onim gradovima i opštinama u kojima je osvojila vlast na lokalnim izborima, izbije iz ruku jedno veoma važno sredstvo upravljanja. Činjenica da ni nakon 15 godina ovaj zakon nije izmenjen dosta govori o snazi konzervativne političke ideje u Srbiji. Uverenje da se iz jednog centra najbolje upravlja celinom društva, a teritorijalni integritet zemlje uspešno brani, još uvek nije izgubilo privlačnost, čak ni u slučaju partija koje se predstavljaju kao zagovornici modernizacije i ubrzane eu-integracije. Stoga i ne čudi kada politički i civilni akteri koji insistiraju na regionalizaciji Srbije uvek iznova ponavljaju da regionalizacija nije pretnja državi, već da doprinosi demokratizaciji, ekonomskom razvoju i stabilnosti.

Najava otcepljenja

Za uspešno sprovođenje decentralizacije i regionalizacije, osim zakona o povraćaju imovine, potrebno doneti još neke zakone, poput zakona o regionalizaciji, odnosno regionima. Polovinom godine, republička skupština je usvojila Zakon o regionalnom razvoju, koji je ocenjen kao prvi i početni korak u decentralizaciji Srbije.⁵¹⁰ U javnosti su se, i pre nego što je ovaj

.....

pokrajina i jedinica lokalne samouprave. Bez donošenja ovog zakona čitava priča o decentralizaciji i regionalizaciji ostaće, po rečima Vljajka Senića, samo politička parola, bez bilo kakvog ekonomskog utemeljenja. Inače, predlog zakona G 17 plus je „99 odsto predlog verzije zakona koja stoji u ministarstvu finansija“. Predlog se razlikuje samo u jednoj tački, a ona se odnosi na građevinsko zemljište.

510 „Svesni smo da je ovo samo početni korak... Suštinska decentralizacija biće“, po rečima Mlađana Dinkića, potpredsednika Vlade, obavljena kroz administrativnu, dakle političku regionalizaciju, kada građani budu birali svoje predstavnike u regionima“. Statistička regionalizacija je tehničko pitanje i važna je, po rečima Dejana Jovanovića, državnog sekretara za regionalni razvoj, zbog strukturnih fondova EU i smanjivanja razlika. Zakonom je predviđena podela Srbije na 7 statističkih regiona – Vojvodinu, Beograd, Kosovo i Metohiju, istočnu, zapadnu, centralnu i južnu Srbiju. Svaki region će

zakon usvojen, postavljala pitanja po kom će se modelu izvršiti decentralizacija? Hoće li statistički regioni, uvedeni gore pomenutim zakonom, poslužiti kao osnova za sprovođenje administrativne, političke regionalizacije? Hoće li se regionalizacija forsirati sa vrha vlasti ili će se prepustiti opštinama da se same udružuju i tako formiraju regione? Podsećajući da bi slika regiona izgledala sasvim drugačije ukoliko bi oni nastajali udruživanjem opština, Aleksandar Denda, direktor BID, je upozorio da se problemi ne mogu rešavati onako kako je to neko u Beogradu zacrtao na karti, nego da proces regionalizacije mora ići od dole i zato se opštinama moraju vratiti ingerencije, a pre svega imovina.⁵¹¹

Politički akteri ističu da je regionalizacija nepotrebna, jer je Srbija izdvojena na okruge,⁵¹² i da bi ona mogla biti uvod u rasparčavanje Srbije i stvaranje mini država.⁵¹³ Zagovornici regionalizacije ističu da stabilnost Srbije ne ugrožava regionalizacija, jer je Srbija već sada do te mere asimetrična da više ne može racionalno da funkcioniše, nego održavanje postojećeg stanja i odnosa.⁵¹⁴ "Odnos centralne vlasti prema jugoistočnom delu Srbije je katastrofalan", ocenio je Stanimir Đurić, odbornik i funkcioner

.....

imati svoj regionalni savet i agenciju. Savet će utvrđivati regionalnu politiku koju će agencija sprovoditi.

511 „Ne može samo Beograd crtati regione“, *Danas*, 26. maj 2009.

512 Regioni bi bili nukleusi budućih autonomija, a kasnije i država, smatra Milorad Mirčić. „Regioni razdora“, *www.novosti.rs*.

513 To je upozorenje izrekao Mile Ilić (SPS). „Regioni razdora“, *www.novosti.rs*. Slično misli i Dragan Todorović, potpredsednik SRS. On smatra da postoji mogućnost da Sandžak postane nov region i da će, verovatno, i zahtev za preševskim regionom biti usvojen. „Cepanje Srbije se neće zaustaviti na Kosmetu, a kraj se vidi u granicama beogradskog pašaluka“. „Popov: Neizvestan ishod decentralizacije“, *Dnevnik*, 10. jul 2009.

514 Ta je ocena izneta na panelu o regionalizaciji koji je u junu organizovao Demokratski politički forum. Edvard Jakopin, direktor Republičkog zavoda za razvoj, izjavio je da, prema podacima, samo u dva okruga, južnobanačkom i Beogradu, radi 50 odsto ukupnog broja preduzeća, koji angažuju više od 51 odsto zaposlenih. Ta preduzeća državi donose 66 odsto prihoda, a sa istim procentom učestvuju u ukupnoj dobiti i raspolazu sa 70 odsto kapitala. Asimetričnost je, kaže Jakopin, i odlika demografske slike, jer je pozitivan bilans prisutan samo u pet opština sa mešovitom nacionalnom strukturom, dok se preostali delovi Srbije prazne, a njihovi potencijali ostaju neiskorišćeni. „Može li siromašnijiug da dostigne bogati sever“, *Danas*, 17. jun 2009.

Pokreta Niška regija. Ako vlada Srbije ne pokaže da je spremna da menja takvu politiku, Niška regija će, po Đurićevim rečima, tražiti da jugoistočna Srbija dobije "istu autonomiju kao i Vojvodina. Ukoliko se to ne dogodi zahtevaću samostalnost jugoistočne Srbije, odnosno njeno otcepljenje".⁵¹⁵ "To je plašenje mečke rešetom" uzvratilo je Milan Lapčević, šef odborničke grupe DS u niškom parlamentu. Ni Đurić ni Lapčević nisu zadovoljni odnosom centralnih vlasti koje je, prema njegovom mišljenju, preraslo u "bezobrazluk i izrugivanje ovom delu zemlje i Nišu". Po Lapčeviću, najveću odgovornost za takav odnos snosi DS,⁵¹⁶ jer ima predsednika države, premijera, većinu u vladi i gradsku vlast u Nišu. Međutim, odgovornost za dramatičan jaz u razvoju Lapčević je proširio i na ponašanje lokalnih funkcionera u Nišu, za koje je rekao da su snishodljivi, da nemaju snage, hrabrosti i sposobnosti da podignu glas kako bi zaštitili interese grada.⁵¹⁷

515 „Južna autonomija, pre ili kasnije“, *Danas*, 4-5. jul 2009.

516 Kritike na račun DS izrekao je i Mladen Jovanović, član Nacionalnog saveta za decentralizaciju: "U vladajućoj DS nemaju jasnu ideju o decentralizaciji, nemaju ni konsenzus po tom pitanju, tako da su zapravo kočničari ovog procesa... Ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu Milan Marković javno priznaje da Srbija nema jasnu viziju decentralizacije i pri tome daje opasnu izjavu da lokalne samouprave nemaju kapaciteta za veće ingerencije. To je zamena teza, najpre zato što je centralizovana država odgovorna za takvo snižavanje kapaciteta, a potom zato što je upravo Marković obavezan da taj kapacitet ojača". I predsednik Boris Tadić, napomenuo je Jovanović, luta u svojim izjavama i nedovoljno razume decentralizaciju i regionalizaciju. Neke Tadićeve izjave, recimo, da nije prirodno da samo Vojvodina bude regija sa definisanim pravima, jer bi u tom slučaju Srbija bila asimetrična država, što bi proizvodilo stalnu nestabilnost, nisu prošle bez reakcija. "Simetrično uređenje" po rečima Nenada Čanka, šefa LSV, "ne postoji nigde... Simetričnost znači potiranje istorijski formirane pokrajine Vojvodine zato da bi se, otprilike, sve svelo na stanje u kojem se nalaze i ostali delovi Srbije, odnosno kako bi Vojvodina za 30 godina ponovo došla tamo gde je sad". (Simetrična regionalizacija znači potiranje Vojvodine", *Dnevnik*, 15.jun 2009). Osim Čanka, i drugi akteri su isticali da pitanja regionalizacije i autonomije Vojvodine ne treba mešati, da su to dva separata procesa, da jedan podrazumeva izmenu ustava, a drugi njegovo poštovanje, te da se asimetričnost ne može izbeći ukoliko regioni treba da se konstituišu u skladu sa ekonomskim, demografskim, kulturnim i drugim karakteristikama.

517 „Južna autonomija, pre ili kasnije“, *Danas*, 4-5. jul 2009.

Na ovaj problem ukazivali su i drugi srbijanski političari. Tako je Dragan Azdejković, gradonačelnik Kruševca, izjavio da, za razliku od pokrajinskih političara koji se zalažu za interese Vojvodine, za interese opština i gradova iz unutrašnjosti Srbije nema ko da se bori. Azdejković je podsetio da Kruševac ima tri poslanika i postavio pitanje da li su poslanicima bitnije partije ili interesi građana.⁵¹⁸

Budžet i kukuruz

Poslanici iz Vojvodine, i to oni iz redova Saveza vojvođanskih Mađara (SVM), su u prvom kvartalu 2009. godine svoju podršku rebalansu budžeta uslovlili ispunjavanjem ustavne obaveze da se na račun pokrajine uplati sedam odsto budžeta Republike. Krajem godine poslanici SVM su opet insistirali na poštovanju ustava. "Naš jedini zahtev je da Vojvodina dobije svojih ustavnih sedam odsto republičkog budžeta i da tri sedmine od toga idu na kapitalne investicije", izjavio je Balint Pastor, šef poslaničke grupe manjina u republičkom parlamentu i poručio da poslanici SVM neće glasati za predlog budžeta, ukoliko se ne prihvati njihov amandman.⁵¹⁹

Doslednost SVM – poslanici ove stranke nisu glasali ni za budžet Vojvodine – nije naišla na odobravanje koalicionih partnera. Predsednik

518 Slično misli i Igor Andonov, zamenik gradonačelnika Vranja: "Naš problem je u tome što su na jugu Srbije, gde je početkom devedesetih bila najrazvijenija industrija, upravljali pojedinci koji su gledali samo svoje interese, a ne interese sredine iz koje su potekli. Ostali smo bez lobi grupe u Beogradu i to je naš najveći problem, a ne to što će Vojvodini, u skladu sa važećim zakonima, pripasti ovoliko procenata iz budžeta Srbije". Pa, ipak, čvrst stav političara iz Vojvodine da se poštuju ustavne obaveze kada je o pokrajinskom budžetu reč, s jedne strane, i smanjeni transferi lokalnim samoupravama, s druge strane, doprineli su porastu osetljivosti na regionalne razlike i uverenju da su stanovnici jugoistočne Srbije građani drugog reda u odnosu na stanovnike Beograda i Vojvodine.

519 U SVM su isticali da je „Vlada formalno ispoštovala Ustav i obezbedila 7 odsto Vojvodini, oko 50 milijardi dinara. Ustav, u istom članu, kaže i da tri sedmine tog novca treba da budu namenjene kapitalnim investicijama... Međutim, kada se pogleda struktura Predloga budžeta za 2010. godinu zaključak je da za investicije ostaje samo 12 milijardi“, a to je, prema rečima Balinta Pastora, dovoljno samo za bankrot.

Srbije Tadić je odluku SVM nazvao "udarcom ispod pojasa" i naglasio da Vladu, kao ni njega, niko ne može ucenjivati "nekim partikularnim interesima", te da su od svakog pokrajinskog ili lokalnog interesa, mnogo važniji interesi građana i države Srbije. "Kada dobijete udarac ispod pojasa onda", izjavio je Tadić, "treba da sačekate da prođe određeno vreme i da mirne glave analizirate šta je razlog za takvu odluku".⁵²⁰ Nada Kolundžija, šefica poslaničkog kluba "Za evropsku Srbiju" je poručila da "ne treba biti ni brz, ni prek u donošenju odluka". Najavila je da će se preispitati i koalicioni aranžman sa SVM na svim nivoima, ako ovaj „ne uspe da uveri koalicione partnere da je ovo što se desilo oko podrške budžetu za 2010. nesporazum, odnosno njihovo pogrešno tumačenje Ustava”.⁵²¹

Nekoliko dana nakon njene izjave Saša Vučenić, gradonačelnik Subotice, je najavio da će lokalna samouprava u narednoj godini raditi na nov način. Uбудućе će se, po njegovim rečima, najvažnije odluke donositi u Skupštini⁵²² umesto, kao što je to do sada bio slučaj, u Gradskom veću, te da se više neće tolerisati neodlučnost, pa čak i ucenjivačko ponašanje koalicionih partnera: "Ne postoji više dobra volja da se naša spremnost ka kompromisima, ka dijalogu i dogovorima prelije u takvu atmosferu da dogovora zapravo i nema".⁵²³ Na pitanje da li je redefinisavanje koalicionih odnosa korak iznuđen uskraćivanjem podrške budžetu, Vučenić je odgovorio odrečno.

S druge strane, SVM je isticao da se iza njegove odluke da uskrati podršku budžetu ne krije namera da se ruši vlada i da njihova podrška Vladi neće biti dovedena u pitanje, čak i da dođe do isključivanja SVM iz lokalne vlasti u Subotici. Između funkcionisanja vlasti u Subotici i glasanja oko budžeta nema, po rečima Ištvana Pastora, nikakve neposredne veze.

520 <http://www.dnevnik.rs>

521 „SVM da prizna grešku ili da snosi posledice“, *Danas*, 24. decembar 2009. „To što su oni tražili ne samo da nije odbrana Ustava i nije u skladu sa Ustavom, već nije ni tema za budžet Srbije“, izjavila je Nada Kolundžija. „Ustav nedvosmisleno kaže da se tri sedmine za infrastrukturne projekte izdvajaju iz budžeta APV. Zato ako su imali neki zahtev, onda su morali da ga adresiraju na pokrajinski bužet, a nikako na Republiku“.

522 Koaliciji, koju u Skupštini predvodi DS, nedostaje jedan odbornik za apsolutnu većinu, dok u Gradskom veću polovinu članova čine poslanici SVM.

523 „DS raskida koaliciju sa SVM u Subotici“, *Danas*, 29. decembar 2009.

Budžet ne treba fetišizovati, poručio je lider SVM i dodao da SVM sebe i dalje smatra delom parlamentarne većine.⁵²⁴ Pastor je potvrdio da su odnosi u koaliciji poremećeni, ali ne odlukom SVM da ne glasa za budžet, nego od samog starta, jer se SVM permanentno dovodi u situaciju da mora da ulaže amandmane kao da je deo opozicije, a ne parlamentarne, skupštinske većine.⁵²⁵ On je izjavio da je spreman da razgovara o funkcionisanju koalicije, svestan da u "partnerskim odnosima uvek ima većih i manjih partnera, ali da neko kleči na kukuruzu dok ga drugi udara po ušima to, ipak, ne može da prođe, niti može da se prihvati".⁵²⁶

LSV je, za razliku od SVM, podržala predlog budžeta. Po rečima Aleksandre Jerkov, prioritet na koji sve vojvođanske stranke treba da budu usmerene je usvajanje zakona o imovini AP. Čak i kada bi amandman SVM bio usvojen to, po njenom mišljenju, nije rešenje na duge staze, jer bi se već sledeće godine javio isti problem. Bojan Kostreš, zamenik predsednika LSV je rekao: "Moram da priznam da smo pomalo iznenađeni ponašanjem naših prijatelja iz SVM. Najpre što su nas preko medija pozivali da podržimo njihov amandman, dok nam istovremeno nije upućen nijedan zvaničan poziv na konkretne razgovore o toj temi. S druge strane, priznajem da je nama bilo potpuno neprihvatljivo da se dva dana posle pada šengenskog zida i dan uoči podnošenja kandidature za članstvo u EU, praktično pokušava srušiti vlada Srbije i to na temi koja suštinski ne bi puno promenila ni u Vojvodini, ni u kvalitetu života građanki i građana APV".

Time što nije glasao za budžet SVM je, po rečima Nenada Čanka, predsednika Lige, poslao jasnu poruku da ne podržava kabinet Mirka Cvetkovića.⁵²⁷ Reakcije ostalih članica vladajuće koalicije su bile znatno umerenije. Vljako Senić (G17 Plus) je izjavio da "smatra da se ne radi o nekakvom suštinskom sporu koji će dovesti do toga da Vlada više nema podršku SVM.

524 „Razgovori o krizi u koaliciji posle Nove godine“, *Danas*, 25. decembar 2009.

525 „Dulić: Nužan razgovor o odnosima u koaliciji“, *Danas*, 22. decembar 2009.

526 „Ne pristajemo da klečimo na kukuruzu“, *Dnevnik*, 4. januar 2010.

527 „No, u političkoj teoriji i praksi se podrška vladi vidi po tome da li se glasalo za budžet.

O svemu ostalom se“, kaže Čanak, „mogu imati različita mišljenja, ali kada na red dođe budžet – tu nesuglasica ne može biti, jer u suprotnom pada Vlada.“ „Tesna većina sačuvala Vladu“, *Dnevnik*, 22. decembar 2009.

Ohrabrujuće je da su poslanici SVM glasali za sve ostale sporazume i predloge zakona i to je još jedan argument da je reč o nesporazumu koji je otklonjiv”.⁵²⁸ Ivica Dačić, lider SPS, je izneo da “treba otvoreno razgovarati o uskraćivanju podrške SVM predlogu budžeta” i da je “sada najvažnije mišljenje DS, koja je najveća u koaliciji”.⁵²⁹

Razmimoilaženja unutar vladajuće koalicije je iskoristila opozicija, pre svega Tomislav Nikolić, lider Srpske napredne stranke (SNS), koji je izjavio da podržava SVM, jer i SNS smatra da je budžet protivustavan. Nikolić je negirao bilo kakav dogovor sa SVM o uskraćivanju podrške budžetu i naglasio da „Između Srpske napredne stranke i Saveza vojvođanskih Mađara više nema političkih razmimoilaženja i moguća je saradnja posle narednih izbora“. Na pitanje, neće li Statut i Zakon o prenosu nadležnosti biti jedna od prepreka toj saradnji, jer su se SNS i SVM našli na suprotnim pozicijama, Nikoliće je odgovorio: „Stepen postignute autonomije Vojvodine nikad nećemo menjati i u tom pogledu SVM može da bude miran“. Nikolić je, međutim, dodao da bi došlo do razmimoilaženja ako bi SVM hteo nešto više od toga: „Ja, ipak, ne verujem da će oni tražiti više. Oni stalno pričaju o Vojvodini u Srbiji, o Mađarima koji žive u Srbiji, kao i o tome da su Ustavom, Statutom i novim zakonom ispunili ono za šta su se kao stranka

528 „Tesna većina sačuvala Vladu“, *Dnevnik*, 22. decembar 2009.

529 „Partneri odluku prepustili demokratama“, *Dnevnik*, 27. decembar 2009. Krajem decembra u javnosti je oštra reakcija DS na uskraćivanje podrške SVM budžetu objašnjena, pozivanjem na anonimne izvore iz vladajuće koalicije, saznanjem DS da je lštvan Pastor zatražio od Viktora Orbana, nekadašnjeg premijera susedne Mađarske i lidera opozicionog Fidesa, tokom njegovog privatnog boravka u Vojvodini, podršku za protivljenje vladinom predlogu budžeta i zaoštavanje odnosa sa DS sa kojom SVM, prema tim izvorima, ne želi da bude u dugoročnom braku. Prema rečima sagovornika *Danasa*, Boris Tadić je bio neprijatno iznenađen kada je saznao za Orbanov dolazak, a još više nakon informacija da se Orban umešao u odnose u vladajućoj koaliciji. Samo time se, kažu informatori, može objasniti insistiranje DS da SVM obavesti svoje partnere o pravim motivima za uskraćivanje podrške budžetu. Pastor je negirao spekulacije o umešanosti političara iz Mađarske u odluku SVM da uskrati podršku Predlogu budžeta. On je novinaru *Danasa* rekao da je sredinom decembra obišao Sentu i Temerin, i da je sa Orbanom o budžetu razgovarao “koliko i sa vama”. „DS ogorčen zbog uplitanja iz Mađarske“, *Danas*, 25. decembar 2009.

zalagali, za bolji život svog naroda^{.530} Nikolićevu najavu moguće saradnje Pastor je ocenio kao posledicu „okolnosti koje su nastale u vladajućoj koaliciji. Ali ne vidim“, dodao je, „da bi to danas moglo biti realnost. A šta će život doneti za dve, tri ili pak osam godina, to ne znam“.⁵³¹

Naprednjacima bi savezništvo sa SVM, po rečima Dušana Janjića, direktora Foruma za etničke odnose, značilo otvorenu kartu za Evropu i svet i doprinelo bi popravljaju imidža stranke. S druge strane, ponašanje SVM u vezi budžeta je, smatra Janjić, upozorenje aktualnim partnerima da promene ponašanje, „jer ne mogu više da računaju na to da su samo oni ekskluzivni partneri te manjinske stranke, za čije se partnerstvo danas bore i druge partije“.⁵³² „Konstruktivno upozorenje“, kako ga je Janjić nazvao, odnosi se, pre svega, na DS koja se „mnogo igra s dogovorima i da postaje partner od nepoverenja“.⁵³³

Na primeru budžeta je postalo očigledno da unutar vladajuće koalicije ne postoji saglasnost, jer njene članice u krucijalnim pitanjima zauzimaju oprečne stavove. Ti oprečni stavovi svedoče i da političke tenzije, koje su došle do izražaja povodom vojvođanskog statuta, još uvek nisu pacifikovane. „U Vojvodini“, po rečima Ištvana Pastora, „živi 70 posto Srba, a ispada da je pitanje realizacije interesa Pokrajine... interesantno samo za SVM, dok su svi ostali taj interes izgleda žrtvovali na oltaru vlasti“.⁵³⁴ Ocenjujući kao tragičnu činjenicu što je vojvođansko pitanje na neki način postalo mađarsko manjinsko pitanje, Pastor je poručio da će SVM ostati dosledan, da neće menjati ni sistem vrednosti, niti svoj odnos prema evropskim integracijama.

530 „Savez sa Pastorom posle narednih izbora“, *Blic*, 24 decembar 2009.

531 „Ne pristajemo da klečimo na kukuruzu“, *Dnevnik*, 4. januar 2010.

532 „Toma bolje od Borisa razume poruke SVM“, *Dnevnik*, 26. decembar 2009.

533 Isto.

534 *Dnevnik*, 03. januar 2010.

Vojvođanska mapa puta

Proglašenjem Statuta, ukidanjem šengenskih viza, aktiviranjem trgovinskog sporazuma i podnošenjem aplikacije za prijem Srbije u EU, stvaraju se pretpostavke za ekonomski i ukupni razvoj Vojvodine. Iako „pad poslednje gvozdene zavese nije praćen euforijom“, njen psihološki uticaj na stvaranje osećaja slobode kretanja, po rečima Milana Simurdića, nije zanemarljiv.⁵³⁵ Osim toga, vizna liberalizacija za Vojvodinu, kao pograničnu regiju, nosi značajne benefite, kako na nivou komunikacije između članova porodice koji su se, usled zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije, našli s druge strane šengenske granice, tako i za regionalnu saradnju. Vojvodina saraduje sa regionima 22 zemlje, a najintenzivnije sa mađarskim, rumunskim austrijskim i italijanskim regionima.

Prvi efekti te saradnje biće vidljivi, po rečima Borisa Barjaktarovića, pokrajinskog sekretara za regionalnu i međunarodnu saradnju, za oko godinu dana. Vizna liberalizacija je značajna i za lokalne samouprave, jer će se sada znatno lakše udruživati oko zajedničkih razvojnih projekata.⁵³⁶ Praksa će vrlo brzo pokazati, smatra Dragoslav Petrović, šef poslaničkog kluba „Za evropsku Srbiju“ u Skupštini APV, da smo dobili instrumente koji će omogućiti srpskoj privredi da se poveže u ekonomski sistem EU, da prihvati njegove kriterijume, a građani Vojvodine na efikasniji način ostvaruju svoja prava.⁵³⁷

Šandor Egereši, predsednik pokrajinskog parlamenta, je izjavio da je proglašenjem Statuta demonstrirana spremnost da se ekonomski napredak, politička stabilnost, zaštita, promocija i unapređenje ljudskih i manjinskih prava definišu kao prioritetne teme budućih aktivnosti.⁵³⁸ Bojan Pajtić, predsednik pokrajinskog Izvršnog veća, je ocenio da je „centralizam (je) odavno prevaziđen i u protekloj deceniji nam ništa dobro nije doneo“... On je rekao da je povodom Statuta bilo previše sumnji, potcenjivanja i uvreda koje ljudi koji žive na ovim prostorima nisu zaslužili. „To su

535 „Nema euforije, a biće vajde“, *Dnevnik*, 18. decembar 2009.

536 „Nema euforije, a biće vajde“, *Dnevnik*, 18. decembar 2009.

537 „Rezultati važniji od teških reči“, *Dnevnik*, 15. decembar 2009.

538 Isto.

dobri ljudi čiji je jedini greh to što hoće da žive bolje i svojoj deci stvore više. Oni neće vlast, nego servis. Neće da budu kontrolisani, nego da kontrolišu. Neće da se odlučuje umesto njih, hoće sami da odlučuju. Ko u njih sumnja“, poručio je Pajtić, „neka ne govori u njihovo ime“.⁵³⁹

Zakon o političkim strankama i interesi građana

Zakonom o političkim strankama pooštreni su uslovi za preregistraciju postojećih i registraciju novih stranaka, što bi, prema nekim procenama, trebalo da dovede do ukрупnjavanja na političkoj sceni i smanjivanja hipertrofiranog stranačkog pluralizma, većoj transparentnosti u radu partija i njihovoj lakšoj kontroli, pre svega u oblasti materijalnog poslovanja.⁵⁴⁰ Pokušaj da se partijska scena uredi nije prošao bez kritika. Tako je Radojko Obradović, poslanik DSS, izjavio da sam zakon neće ništa promeniti: “Da je neko hteo ozbiljno da rešava pitanje politike i političkih stranaka, onda je morao u paketu da definiše zakon o finansiranju političkih stranaka, zakon o izboru i zakon o političkim strankama, jer jedino ta tri zakona u paketu mogu pomoći da se politička scena uredi”.⁵⁴¹

Po mišljenju Žarka Koraća, predsednika Socijaldemokratske unije, preregistracijom se guši višestranačje: “Ovo je antiustavni zakon, jer se u Ustavu govori o slobodi političkog organizovanja. Ovakavog cenzusa nema nigde u Evropi, a činjenica da postoji mnogo registrovanih stranaka ne znači ništa, jer o strankama odlučuju birači na izborima”.⁵⁴² Korać je izjavio da će njegova stranka tražiti da se o zakonu izjasni i Ustavni sud. Ocenu ustavnosti najavio je i Miroslav Ilić, vođa Socijaldemokratske partije Vojvodine (SDPV). U SDPV su uvereni da je zakon nepravedan, diskrimi-

539 Isto.

540 Svaka partija koja i dalje želi da učestvuje u političkom životu mora da obezbedi 10.000 overenih potpisa. Za partije iz redova nacionalnih manjina broj overenih potpisa je deset puta manji.

541 “Preregistracija stranaka”, www.rts.rs.

542 Isto.

natorski i, posle Ustava i sramne situacije sa Statutom, „treći veliki udar na politički subjektivitet Vojvodine“.⁵⁴³ Po mišljenju Živana Berisavljevića zakon je „neoprostivo centralistički“, jer se politički život svodi samo na Beograd. Osim toga, njime se guši politička konkurencija, jer nije jasno zašto politički akteri, čije ambicije ne prelaze opštinske ili regionalne okvire, moraju prikupiti isti broj potpisa kao stranke čija je ambicija da participiraju u vlasti na centralnom, republičkom nivou. Na kraju, zakon, po rečima Đorđa Subotića, guši stranačko-političko organizovanje na građanskoj, a favorizuje organizovanje na etničkoj osnovi.

Prema ocenama analitičara, primena Zakona o političkim strankama dovešće do toga da će na političkoj sceni Pokrajine, od svih stranaka sa vojvođanskim predznakom, opstati samo LSV i stranke nacionalnih manjina.⁵⁴⁴ Stranke manjina u onoj meri u kojoj autonomiju Vojvodine prepoznaju kao povoljan okvir za realizaciju vlastitih interesa, a LSV u meri u kojoj želja za učešćem u vlasti neće dovesti u pitanje dosledno insistiranje na interesima Vojvodine.

543 „Muče ih pare, centralizam i čija će biti poslednja“, *Dnevnik*, 16.maj 2009. Živan Berisavljević, funkcioner SDPV, smatra da će jedne stranke nastojati da ispune uslov, druge će morati, da bi ostale, da se jače povežu sa vlastitom socijalnom osnovom i izađu u susret sindikatima da imaju svoje političko krilo u parlamentu, dok će treće morati da idu na objedinjavanje u jednu veliku vojvođansku političku stranku.

544 „Obični Srbi i rokenrol“, *Dnevnik*, 8. august 2009.

Preporuke i zaključci:

Izlazak Srbije na belu šengen listu, odmrzavanje Trgovinskog sporazuma i podnošenje kandidature za prijem u EU snažan su podstrek proevropskim snagama u Srbiji. U takvom kontekstu i Vojvodina dobija na važnosti kao prostor atraktivan za investicije.

Usvajanjem Statuta „bitka za Vojvodinu“ još uvek nije okončana. Više od 160 nadležnosti koje je, na temelju Zakona o prenosu nadležnosti dobila, Vojvodina neće moći efikasno da iskoristi ukoliko ne bude raspolagala svim za to potrebnim resursima i instrumentima.

- Stoga je, osim insisitiranja na promeni Ustava, potrebno:
- doneti zakon o imovini i finansiranju pokrajine;
- unaprediti regionalno povezivanje i prekograničnu saradnju;
- raditi na postizanju konsenzusa o poželjnom modelu decentralizacije;
- izbeći opasnost da partijski interesi nadvladaju interese Vojvodine;
- onemogućiti da se preregistracija partija iskoristi za obračun sa političkim neistomišljenicima, a naročito onima koji se zalažu za politički subjektivitet Vojvodine.

Sandžak: stalna tenzija

Radnički protesti, štrajkovi, sukobi pristalica dve islamske zajednice, "pomirenje" dva vodeća bošnjačka političara Sulejmana Ugljanina i Rasima Ljajića, obeležili su 2009. godinu u Sandžaku. Početak regionalizacije Srbije, posle usvajanja Zakona o ravnomernom regionalnom razvoju i prve verzije Uredbe o statističkim regionima Vlade Srbije kojom je šest sandžačkih opština, podeljeno u dva regiona, ujedinio je partije Sulejmana Ugljanina i Rasima Ljajića koje su tražile da Sandžak bude jedinstven region. Njihovom zahtevu su se usprotivile srpske stranke na terenu, a neki lokalni srpski lideri sumnjaju da se iza takvog zahteva Bošnjaka kriju separatističke tendencije.

Uloga Turske u regionu, pa i u Sandžaku, značajno je porasla tokom prošle godine. Posredovanjem Turske došlo je do pomirenja Ugljanina i Ljajića, ali to nije uspelo u slučaju vođa dve islamske zajednice, Muamera Zukorlića i Adema Zilkića. Angažovanje Turske i najavljeno finansiranje putne infrastrukture naveli su pojedine medije i deo opozicionih stranaka (DSS, NS, SNS) da upozore na "otomansku" opasnost i pretenzije zvanične Ankare.

Srbija je donela niz zakona iz oblasti ljudskih prava i intenzivnije pokušava da uključi pripadnike etničkih manjina u državne institucije. To je pokazao i ulazak Sulejmana Ugljanina i Rasima Ljajića u vladu Mirka Cvetkovića, kao i izbor nekoliko Bošnjaka na mesta državnih sekretara, pomoćnika ministara i slične funkcije. Nikada do sada nije bilo više Bošnjaka u republičkim institucijama u Beogradu, ali na terenu, u sandžačkim opštinama, situacija se nije bitnije promenila.

U državnim službama, posebno u policiji, nisu učinjeni značajniji pomaci. Posle mnogih najava i podrške inicijativama da više Bošnjaka bude zaposleno u MUP, stanje je i dalje nepovoljno. U policiji u Novom Pazaru je oko 30 odsto Bošnjaka, mada je njihov udeo u stanovništvu čak 80 odsto. Što se pravosuđa tiče, nakon reizbora sudija, u Osnovnom sudu u Prijepolju od osam sudija izabran je samo jedan Bošnjak, dok je u Novom

Pazaru situacija drugačija. Među 12 sudija Osnovnog suda sedam je Bošnjaka, a među osam sudija Višeg suda pet je Bošnjaka.

Zaštitnik građana Saša Janković je u decembru 2009. godine, a zatim u martu 2010. godine upozorio da se u Srbiji ne poštuju zakoni da se pri zapošljavanju u državnim organima i javnim službama vodi računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina. Rezultati njegovog istraživanja pokazuju da većina organa državne uprave i javnih službi ne primenjuje propise i ne planira mere u vezi s povećanjem zaposlenosti pripadnika nacionalnih manjina.

Tokom 2009. godine nije bilo ozbiljnijih međuetničkih incidenata niti drastičnih oblika kršenja ljudskih prava Bošnjaka, ali slučajevi otmica, ubistava, proterivanja Bošnjaka uglavnom iz pograničnih delova ka BiH iz devedesetih godina, nisu rasvetljeni, što ne doprinosi normalizaciji prilika.

Politička situacija i međupartijsko sukobljavanje

Predsednički, parlamentarni i lokalni izbori održani 2008. godine imali su značajan uticaj na političku situaciju u sandžačkim opštinama tokom 2009. godine. Izbori, naročito predsednički, ponovo su pokazali etničku podeljenost Sandžaka, pošto su Bošnjaci listom glasali za kandidata Demokratske stranke (DS) Borisa Tadića, a Srbi uglavnom za, tada kandidata Srpske radikalne stranke (SRS), a sada lidera Srpske napredne stranke (SNS) Tomislava Nikolića. Na parlamentarnim izborima, održanim u maju, takođe je većinu osvojila Tadićeva koalicija Za evropsku Srbiju, opet glasovima Bošnjaka, a nakon lokalnih izbora došlo je do (ne)očekivanih kombinacija. Na terenu su bošnjačke stranke SDP i SDA radije formirale koaliciju sa desničarskim srpskim strankama, pa i SRS, nego međusobno. To najbolje ilustruju primeri Novog Pazara i Priboja. U Novom Pazaru su vlast formirali SDP i Srpska lista, na kojoj su i radikali, Ugljaninova stranka je otišla u opoziciju, a u Priboju je SDA podržala vlast koju je tada formirala SRS. Najteže je išlo formiranje vlasti u Prijepolju gde su lokalni izbori ponovljeni.

U Prijepolju je, u maju 2008, najviše glasova i 25 mandata dobila koalicija "Složno SRS, DSS, NS", Demokratska partija Sandžaka Bahrije Beganovića-Lutke – šest, koalicija oko SPS – četiri, SDP i SDA po pet odbornika. SDP je doživela debakl zbog podela u stranci i odlaska lokalnog biznismena Bahrije Beganovića. U Prijepolju vlast nije formirana, pa su izbori ponovljeni u novembru, kada je najviše glasova osvojila Ljajićeva SDP, a za njima Nikolićeva SNS. Ubedljiva pobeda je SDP donela 18 odborničkih mesta, SNS – 10, koalicija DS-SPS-G17 plus-SPO – 9, Demokratska partija Sandžaka osam, a po četiri mesta osvojili su koalicija Složno DSS-NS i Bošnjačka lista, SRS i LDP. Vlast su teškom mukom formirali SDP, SNS i koalicija oko DS, ali se nisu stabilizovali ni do sada.

Početak 2009. godine obeležio je fizički konflikt i obračun vatrenim oružjem pristalica Ljajića i Ugljanina u Novom Pazaru, u kome su tri osobe povređene. Do sukoba je došlo pošto su pristalice SDA, koje je predvodio sam Ugljanin, pokušale da uđu u prostorije koje su zakupili u Domu kulture, a koje im je opštinska vlast koju predvodi SDP oduzela. U spornim prostorijama nalazio se član Gradskog veća Fevzija Murić, lider Stranke za Sandžak, inače koalicioni partner SDP. Ugovor o korišćenju prostorija 17. novembra 2004. potpisali su Mensur Memić, direktor SDA Sandžaka i Nermin Bejtović, tadašnji direktor Doma kulture i generalni sekretar SDA Sandžaka. Ugovor je trebalo da važi do 1. januara 2009. Međutim, aneks ugovora, samo četiri dana pre smene vlasti, 3. jula 2008. godine potpisali su Memić i Sulejman Ugljanin, tadašnji predsednik opštine Novi Pazar. Aneksom je produžena važnost ugovora i korišćenje prostorija, a Ugljaninova koalicija je trebalo da za zakup kancelarija plaća 300 eura mesečno. Formalno, bio je zakupljen samo prostor od 125 kvadratnih metara, a realno je korišćen ceo sprat Doma kulture. Novi UO Doma kulture doneo je odluku da se imovina vrati i privede nameni, pa je opštinska vlast oduzela sporne prostorije.

Pošto su Ljajić i Ugljanin postali ministri u Vladi Srbije, sukob njihovih pristalica je dobio dublji značaj. Sulejman Ugljanin je izjavio da je do sukoba došlo kada je „grupa naoružanih ljudi zaposela prostorije Bošnjačke liste“, a njegova stranka je svoje političke protivnike optužila da su pokušali atentat na lidera SDA. Iz Ugljaninove SDA su tražili da se

u Novom Pazaru raspusti Skupština i uvedu privremene mere, a Ljajićevi su zahtevali smenu čelnika novopazarske policije i redefinisiranje odnosa u vladajućoj koaliciji. Predsedništvo SDP je zapretilo izlaskom iz Vlade Srbije. Smirivanjem strasti između dva ministra pozabavili su se i predsednik vlade i države, Mirko Cvetković i Boris Tadić. Premijer Mirko Cvetković razgovarao je sa svojim ministrima Ugljaninom i Ljajićem. Cvetković je, kako se navodi u saopštenju Vlade, izrazio zabrinutost zbog činjenice da je tokom incidenta došlo do primene sile, upotrebe vatrenog oružja, povređivanja građana i zatražio od organa reda da utvrde sve činjenice i otkriju vinovnike remećenja javnog reda i mira. Istakao je i da "nije dobro da se jedan, u suštini imovinski spor pretvara u politički problem i povod za nestabilnost i nemire".⁵⁴⁵

Gradsko pravobranilaštvo Novog Pazara je podnelo krivičnu prijavu protiv Sulejmana Ugljanina, ministra bez portfelja i predsednika SDA Sandžaka i još 50 pristalica i aktivista ove partije. Krivična prijava je podneta „zbog ubistva u pokušaju, teških telesnih povreda, učestvovanja u tuči, ugrožavanja oruđem i oružjem, ugrožavanja sigurnosti, izazivanja opšte opasnosti, sprečavanja službenih lica u vršenju službene dužnosti i nasilničkog ponašanja“. U krivičnoj prijavi se navodi da je Sulejman Ugljanin predvodio grupu građana u napadu na zgradu Doma kulture, poslovne prostorije koje je obezbeđivalo službeno obezbeđenje agencije Tigar intergard, kao i na tri policajca. Pravobranilaštvo je predložilo Okružnom tužilaštvu više dokaza, između ostalih i video-snimak na kojem je zabeležen ceo tok događaja i veći broj svedoka.⁵⁴⁶

Situacija je razrešena posredstvom predsednika Tadića koji je od svojih političkih partnera Ugljanina i Ljajića tražio da smire strasti. Tadićev apel je uspeo, pa su lideri dve vodeće bošnjačke stranke potpisali izjavu: "Odlučni smo da predupredimo buduće incidente u ovom regionu". Dvojica ministara istakli su da iskreno veruju da je "u ovim teškim trenucima svetske ekonomske krize", Sandžaku najpotrebnije da oni udruže snage kako bi doneli dobrobit i prosperitet "našem narodu". U izjavi takođe ističu

545 *Politika*, 21. januar 2009.

546 *Danas*, 22. januar, 2009.

da se “pružajući zajedničku podršku ekonomskim inicijativama nadaju i veruju da će ih svaki pojedinac u Sandžaku podržati u ovim naporima”.⁵⁴⁷

Do pomirenja je došlo posredstvom turskog ministra inostranih poslova Ahmeta Davutoglua prilikom poste Sandžaku kada su se dvojica lidera javno rukovala. Rukovanjem je, izveštavali su beogradski mediji, simbolično okončan šesnaestogodišnji sukob između dva lidera bošnjačkih partija. Mada su u sukobima pristalica Ugljaninove SDA i Ljajićeve SDP u protekloj deceniji u Novom Pazaru poginule tri osobe, a više je ranjeno, lider SDA tvrdi da sa Ljajićem nije bio u svađi, već da je reč bila o „nesaradnji“.

Nakon pomirenja Ljajić je rekao da je „njegova i Ugljanina da obezbede političku stabilnost i normalan politički život i da se za glasove birača bore u normalnoj političkoj utakmici“. S druge strane, Ugljanini je istakao: „Poručujemo građanima da smo spremni da zajedno stvaramo političku klimu za saradnju i u našoj zemlji i između dve zemlje“. Njihovo pomirenje može se tumačiti i očito ozbiljnim problemima u Sandžaku. Poboljšanju situacije nije doprineo ulazak dva Bošnjaka u republičku vladu. Socijalna i ekonomska kriza je sve veća, a mnogi Bošnjaci otvoreno zameraju svojim političkim predstavnicima da za svoje sugrađane i sunarodnike nisu ništa učinili, već da su samo sebe i svoje glavne partijske poslušnike smestili u udobne fotelje u Beogradu.

Ljajićeve SDP je nakon izbora 2008. godine uspela da istisne Ugljaninovu SDA, koja je vlast zadržala u Tutinu, ali izgubila u Novom Pazaru i Sjenici. SDP je, osim toga, jakom kampanjom uspela da obezbedi veliki broj bošnjačkih glasova listi Za evropsku Srbiju. Jačanje SDP praćeno je i unutarstranačkim sukobima, uzrokovanim uglavnom velikim očekivanjima članstva u opštinskim odborima i ustupcima koje je stranka često morala da čini svojim koalicionim partnerima. Sredinom septembra 2009, dolazi do kulminacije sukoba u SDP Novog Pazara. Odlukom odbornika Ljajićeve koalicije “Za evropski Novi Pazar” i Jedinstvene srpske liste, koja čini većinu u gradskom parlamentu smenjen je Mirsad Đerlek (SDP), dotadašnji gradonačelnik Novog Pazara. Na njegovo mesto izabran je Meho Mahmutović, lekar specijalista u Zdravstvenom centru i visoki funkcioner SDP. Ostavku je, na istoj sednici, “zbog prezauzetosti”, podneo Milan

547 *Politika*, 23. januar 2009.

Veselinović (SRS), dotadašnji predsednik Gradske skupštine, a na njegovo mesto izabrana je Borka Jovanović (SPS).

Neposredan povod za Đerlekovu smenu su nesuglasice između gradskih vlasti i Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja o budućnosti Tekstilnog kombinata „Raška“ čiji su radnici štrajkovali danima. Vođa štrajkača Zoran Bulatović je krajem aprila čak odsekao i deo prsta u znak protesta zbog katastrofalne ekonomske situacije. Gradske vlasti su navodno, dobile saglasnost republičkih za podržavljenje ovog preduzeća, ali je posle nesporazuma oko toga ko treba da plati višemilionske dugove saopšteno da će ono ići u stečaj. SDP je Đerleku zamerila da je obmanjivao radnike i da je odbijao dogovor sa Ministarstvom ekonomije o mogućem rešenju. Pojavila se i sumnja da je trošio novac iz gradskog budžeta, pa je najavljena istraga. Đerlek je napustio SDP i osnovao Sandžačku narodnu partiju (SNP). Smatra se da je SNP bliska muftiji Zukorliću i njegovoj Islamskoj zajednici u Srbiji.

Sredinom decembra 2009. godine Rasim Ljajić je u Beogradu osnovao Socijaldemokratsku partiju Srbije (SDPS). Prema njegovim rečima, SDPS je “temeljna državotvorna stranka koja će štiti teritorijalni integritet zemlje, ali i brinuti o običnim građanima”. Osnivačkom kongresu su osim predstavnika vladajuće koalicije prisustvovali i predstavnici opozicije. Koalicioni kapacitet Rasima Ljajića pokazan je i time što su pozdravne govore održali i predsednik Boris Tadić i zamenik predsednika Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić. Ljajić je izabran za predsednika nove partije, a SDP je preuzeo Rešad Hodžić.

Islamska zajednica, nastavak sukoba

Smirivanje političkih prilika u Sandžaku u poslednjih godinu dana mimoišlo je Islamsku zajednicu (IZ). Podeljenost između dve islamske zajednice sve je dublja. Na čelu Islamske zajednice u Srbiji je glavni muftija Muamer Zukorlić koji za vrhovnog verskog poglavara priznaje reis ul ulemu BiH Mustafu Cerića. Islamsku zajednicu Srbije predstavlja porodica Jusufspahić, a polovinom februara 2010. godine, Adem Zilkić je reizabran za reis ul ulemu Srbije. Boris Tadić je na predizbornom skupu u Novom Pazaru 2008. godine rekao da se zalaže za jedinstvenu IZ, ali nakon ustoličenja nove vlade 2008. godine nije došlo do dijaloga sa IZ u Srbiji. Pojedini potezi Ministarstva vera Beograd jasno pokazuju da mu je bliža IZ koju vodi Zilkić. Međutim, Zukorlić je takođe, svoje kritike usmerio na zvanični Beograd. Optužio je vlasti da su izigrale Bošnjake, da krše ljudska prava muslimana, da traže poltrone među njima, i konstantno zahteva Šijakovićevu (ministar vera u Vladi Srbije) ostavku. Zbog oštrih kritika Zukorlić je imao zapaženo mesto u beogradskoj senzacionalističkoj štampi koja ga optužuje da pokušava da izazove nemire u Sandžaku.

Poddele između dve IZ iz Sandžaka su se proširile i na ostatak Srbije, pa je polovinom aprila 2009. godine došlo do fizičkog obračuna njihovih pristalica ispred Islamske zajednice u Novom Sadu. Policija je podnela krivične prijave protiv četiri osobe zbog nasilničkog ponašanja. Beogradskosadski muftija IZ Rešad Plojović je u pismu direktoru Policije Miloradu Veljoviću izneo tvrdnju da su u incidentu u Novom Sadu učestvovala i dva odbornika SDA iz Tutina. Plojović je naime, tvrdio da su incident izazvali "revolveraši, odbornici i aktivisti Sulejmana Ugljanina, rodnom iz Tutina, dobro poznati široj javnosti, a neki od njih zbog svoje kriminalne delatnosti i vama". SDA Sandžaka je odbacila ove tvrdnje kao neistinite.⁵⁴⁸

Poseta reis-ul-uleme Mustafe Cerića

Događaji koji su prethodili pomirenju dva lidera u Sandžaku su iskristalisali probleme ovog regiona. Reč je o poseti vrhovnog poglavara muslimana u BiH reis-ul-uleme Mustafe Cerića i sprečavanje vlasti da održi skup u Tutinu gde bi Cerić govorio, kao i razmena oštrih optužbi između Ministarstva vera i IZ u Srbiji.

Poseta Mustafe Cerica bila je povod da se poglavar Islamske zajednice Srbije, reis-ul-ulema Adem Zilkić, inače bez veće podrške u Sandžaku, ali s podrškom Beograda, pismom obrati Rijasetu IZ u BiH u kojem najoštrije osuđuje najavu dolaska bosanskog reisa Mustafe Cerića zato što je "doprineo produbljanju podela u Islamskoj zajednici, a naročito među sandžačkim bošnjacima". Zbog toga, kako se ističe, njegov boravak nije poželjan u Sandžaku, jer "nije u interesu mira među vernicima".⁵⁴⁹ Vlada Republike Srbije samo se nadovezala na ovo pismo kroz izjavu ministra Bogoljuba Šijakovića, ali i kroz lokalnu vlast Tutina koja je zabranila najavljeni skup.

Uoči posete reis ul uleme Mustafe Cerića, dogodio se i incident u Sjenici kada je ranjen efendija Mustafa Makić, jedan od najbližih sardanika Adema Zilkića. Ranjeni Makić je rekao da je ubeđen da je nalogodavac Muamer Zukorlić, da su mu njegovi ljudi već pretili i pokušavali da ga podmite. Poruka Rijasetu IZ Srbije reis ul ulemi Ceriću, nakon incidenta, bila je: "da li zna da će naspram njega tokom posete sandžačkim gradovima biti hiljade Bošnjaka i da ti nemiri mogu imati krvavi epilog".

Na skupu u Sjenici poglavar IZ u BiH reis Cerić je istakao da je „Sarajevo duhovni centar svih Bošnjaka, ono to ne shvata, ali ćemo ga naučiti da to shvati“.⁵⁵⁰ Cerić je takođe upozorio na kršenja prava muslimana, što je Ministarstvo vera ocenilo kao „neosnovano i drsko“. Zukorlić je istako alarmantne činjenice koje govore o diskriminaciji Bošnjaka – u policiji

549 http://www.danas.rs/vesti/drustvo/mustafa_ceric_nepozeljan_u_sandzaku.55.html?news_id=160856.

Zilkić je takođe zatražio od države da uhapsi Zukorlića i da zabrani „bilo kakav skup i obraćanje na otvorenom prilikom dolaska Cerića“.

550 *Danas*, 19. maj 2009.

zaposleno je oko 80 odsto građana srpske nacionalnosti i to u gradovima gde ima preko 85 odsto Bošnjaka. Slična je situacija i u sudstvu i drugim državnim institucijama.

Deklaracija o ljudskim i verskim pravima Bošnjaka u Srbiji

U skladu sa podacima o kršenju ljudskih i verskih prava Bošnjaka, 4. jula 2007, doneta je *Deklaracija o ljudskim i verskim pravima Bošnjaka u Srbiji*. Podršku su, međutim, uskratile stranke i SDP i SDA. U deklaraciji se između ostalog zahteva "od bošnjačkih predstavnika u Parlamentu i Vladi Republike Srbije neprihvatanje daljeg administrativnog rasparčavanja regije Sandžak". Ovo pitanje je od izuzetnog značaja za razvoj Sandžaka jer je podeljen na dve administrativne jedinice koje su vezane za dva različita regiona. Ideja je bila da se onemogući da Bošnjaci postanu etnička većina u Sandžaku. Zato je za Bošnjake važno pitanje kako će teći proces regionalizacije i da li će u konačnoj formi omogućiti da svih 6 gradova koji čine oblast srbijanskog dela Sandžaka ostanu u jednoj celini". Branko Ružić, predsednik IO SPS je poručio da neće biti etničkih regiona: "Oni koji se tome nadaju, grdno su se prevarili. Svi građani Srbije imaju ravnopravan status, ali niko ne treba da očekuje da će zbog toga što je nacionalna manjina moći da napravi etnički homogen region".

Dejan Jovanović, državni sekretar u Ministarstvu ekonomije, poručio je da će Vlada Srbije uredbom tačno precizirati koje opštine će pripasti kom regionu: "Zavod za statistiku će na osnovu stručnih kriterijuma sačiniti predlog; to su kvantitativni kriterijumi koji se odnose na broj stanovnika i kvlitativni koji se tiču razvijenosti neke opštine. U svakom slučaju, takvi kriterijumi koriste se i u Evropskoj uniji".⁵⁵¹

Specijalna izvestiteljka UN za slobodu veroispovesti Asma Jahangir⁵⁵² ocenila je da Srbija mora još da radi na ostvarivanju slobode veroispovesti. Prilikom posete Srbiji obišla je nekoliko višenacionalnih područja gde je,

⁵⁵¹ *Večernje novosti*, 16. jul 2009.

⁵⁵² Na poziv Vlade Srbije boravila je u Srbiji u aprilu 2009.

kako je rekla, stekla i pozitivne, ali i negativne utiske. „Svesna sam bolne prošlosti regiona i patnje kroz koje su građani Srbije i drugi ljudi u regionu prošli tokom sukoba i ratova. Znam i da su, nažalost, i verska ubeđenja doprinela tim konfliktima. Na sreću, čini se da se Srbija opredelila za demokratske procese i da će u okviru tih procesa jednu od ključnih uloga imati unapređenje slobode veroispovesti”⁵⁵³

Iznošenje tvrdnji o kršenju ljudskih prava muslimana u Srbiji, islamolog Darko Tanasković tumači kao “sračunato podgrevanje kampanje o navodnom kršenju prava muslimana u Srbiji”, što, smatra “ne može bitnije uticati na političko opredeljivanje muslimanskih država, premda će neke sporadične nepovoljne efekte sigurno imati. Teško je zamisliti da to može biti u stvarnom interesu muslimana koji žive u Srbiji, ali ovdašnji protagonisti radikalizacije i internacionalizacije „muslimanskog pitanja“ očigledno rezonuju u skladu s poznatom devizom „što gore, to bolje”⁵⁵⁴

Reakcije na Cerićevu posetu

Adem Zilkić je posetu ocenio da Cerić ima ambiciju da uz pomoć Zukorlića postane muftija evropski, što bi Zukorlića promovisalo u muftiju za ceo Balkan. Takođe, ističe da Islamska zajednica u Srbiji nije autonomna već je ogranak zajednice iz BiH, što po njemu, Albance u Srbiji i ostale muslimane (koji nisu Bošnjaci), prinuđuje da se vežu nacionalnim principom za Sarajevo”⁵⁵⁵ Na ove optužbe nadovezao se i ministarstvo vera Republike Srbije: optužili su Cerića da je „podržavao i secesiju Kosova i Metohije“, te da javnost, stoga, „opravdano postavlja pitanje da li reis Cerić preti Republici Srbije ratnim obračunom po bosanskom ili kosovskom scenariju”⁵⁵⁶

Nisu izostale reakcije opozicionih partija i nacionalističkih krugova – u čemu je ključnu ulogu imao Darko Tanasković, poznati srpski islamolog,

553 *Borba*, 5. maj 2009.

554 <http://www.nspm.rs/crkva-i-politika/ceric-dijeli-muslimane.html>.

555 http://www.novosti.rs/code/navigate.php?id=4&status=jedna&vest=145018&title_add=Novi%20Pazar%20na%20dva%20dela.

556 “Stav Ministarstva vera povodom izjava Mustafe Cerića”, 22. maj 2009.

član Komisije za istinu i pomirenje koju je svojevremeno bio osnovao Vojislav Koštunica, dok je bio predsednik SR Jugoslavije.

Tanasković je ocenio da je Cerićeva poseta bila potrebna muftiji Muameru Zukorliću kako bi Beogradu, ali i muslimanima koji u Srbiji ne priznaju njegovo vođstvo, uputio poruke „eminentno političke i приметно manje taktički formulisane od reisovih”.⁵⁵⁷ Tanasković inače, smatra da je islam religija koja nije spremna na kompromise, za razliku od hrišćanstva, te da je pravi dijalog između hrišćana i muslimana praktično nemoguć, upravo zbog toga što jedna strana, kroz istoriju, pristaje na kompromise, dok druga ne odustaje od rigidnog stava.⁵⁵⁸ Što se tiče prava muslimana, smatra da ne samo da se ona ne krše već da prema muslimanima, odnosno Bošnjacima u Srbiji, postoji „samo pozitivna diskriminacija, u smislu primene najviših standarda poštovanja svih njihovih manjinskih prava”.⁵⁵⁹

Cerićevu delatnost Tanasković ocenjuje sledećim rečima: “Čudilo bi me, da bi politički umješan kombinator, kakav je Cerić, mogao sebi da dozvoli da upravo u trenutku kad pokušava da što čvršće veže svoj čamac uz američki brod, otvoreno podrži vehabije u BiH. Šta bi mu rekli, na primer, jevrejski i američki učesnici nedavnog skupa u Parizu, posvećenog njegovanju sjećanja na holokaust, gdje je bio specijalni gost i po ko zna koji put propagandno kapitalizovao srebreničku nesreću”?⁵⁶⁰

U dnevnim listovima su dominirale huškačke poruke i naslovi: “Gost iz Bosne svađa Muslimane”, “Tutin na buretu baruta”⁵⁶¹, “Ratni huškači”⁵⁶², “Cerić širi versku mržnju”, i sl.

List *Kurir* je 27. maja objavio tekst “Bure baruta” u kome navodi procene bezbednosnih stručnjaka i BIA: “Bezbednosni stručnjaci ocenjuju da nam pretila opasnost od pripadnika radikalnog islamističkog pokreta koji

557 <http://209.85.135.132/search?q=cache:BshHuFODK9gJ:www.sandzaknews.com/index.php%3Fakcija%3Dvijesti%26do%3Darhiva%26mm%3D5%26yyyy%3D2009+darko+tanaskovic+sandzak+raska&cd=2&hl=en&ct=clnk>.

558 <http://209.85.135.132/search?q=cache:GCUNcHhSz4I:www.mail-archive.com/sim@antic.org/msg13175.html+darko+tanaskovic+sandzak+raska&cd=3&hl=en&ct=clnk>.

559 <http://www.nspm.rs/crkva-i-politika/ceric-dijeli-muslimane.html>.

560 Ibid.

561 *Glas javnosti*, 17. maj 2009.

562 *Kurir*, 21. maj 2009.

vrbuju mlade muslimane za samoubilačke akcije, a koji su posebno stacionirani u Sandžaku. Direktor BIA Saša Vukadinović prilikom predstavljanja godišnjeg izveštaja BIA primetio je blisku saradnju islamističkih pokreta u Sandžaku”.⁵⁶³

Predsednik skupštinskog Odbora za bezbednost Dragan Todorović je ocenio da se na osnovu izveštaja BIA „može zaključiti da oni znaju šta se sve tamo dešava. Neki događaji, za koje pretpostavljam da će se desiti, izvan su kontrole BIA, jer mi više nemamo službe koje se bave zaštitom države. One su od 2001. potpuno razorene. Raška oblast može biti poprište nemilih događaja i mislim da će se to desiti pod dirigentskom palicom SAD i EU”. DSS je izjavila da u Sandžaku, naročito posle izjava Muamera Zukorlića, može doći do radikalizacije situacije: “Očigledno je da se oni više bave politikom nego verom. Država mora odlučno da reaguje ukoliko uvidi opasnost od sukoba”.⁵⁶⁴

Sporenja i razmirice

Muftija Zukorlić se sukobio sa Ministarstvom i zbog verske nastave i stipendiranja studenata Islamskog fakulteta u Novom Pazaru. Sabor Islamske zajednice u Srbiji na vanrednom zasedanju sredinom oktobra, posvećenog islamskoj veronauki u školama najoštrije je osudio “ugrožavanje verske nastave, diskriminaciju i kršenje elementarnih prava muslimana u Srbiji”. U saopštenju se ističe da nastavu ugrožavaju Ministarstvo vera, neki činovnici Ministarstva prosvete i pojedini direktori škola u Prijepolju, Sjenici, Tutinu i Novom Sadu. Sead Šaćirović, portparol Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, tvrdi da je u nekim školama u navedenim gradovima veroučiteljima onemogućeno da drže nastavu i kaže da su “oni zamenjeni veroučiteljima koji nisu završili veronauku i koji imaju samo srednju školu ili zanat. Primaju se veroučitelji sa spiska Adema Zilkića, a škole stižu

⁵⁶³ *Kurir*, 27. maj 2009.

⁵⁶⁴ Borko Ilić, *Kurir*, 27. maj 2009.

fantomski dopisi bez potpisa, zaglavlja, pečata da ih prihvate, pa se ne zna ni ko ih šalje, ali direktori uredno postupaju po njima”.⁵⁶⁵

Ministarstva vere i prosvete odbacili su ove tvrdnje, navodeći da su se držali zakona. Adem Zilkić ističe da su veroučitelji koji rade u školama izabrani po zakonu, da imaju validna rešenja, da su dovoljno stručni da obavljaju taj posao, kao i da se nastava islamske veronauke u svim školama odvija normalno, osim u jednoj školi u selu Leskovo kod Tutina.⁵⁶⁶ Studenti Fakulteta za islamske studije u Novom Pazaru su 10. novembra 2009. godine protestovali zbog konkursa Ministarstva vera za dodeljivanje stipendija u kome se pominju Bogoslovski i katolički fakultet, ali ne i islamski. Time je njima uskraćena mogućnost da konkurišu za stipendije zato “jer su muslimani i jer nemaju poltronski odnos prema vladajućem režimu”.⁵⁶⁷ Ministarstvo vera je priznalo da je u tekstu konkursa učinjena “tehnička” omaška koja će biti ispravljena.

Početakom jula 2009. godine u Novom Pazaru je u organizaciji Mešihata Islamske zajednice u Srbiji održan skup kome je prisustvovalo više bošnjačkih partija, organizacija i ustanova. Tada je usvojena i deklaracija kojom se traži smena ministra vera Bogoljuba Šijakovića, prekid kontinuiranog kršenja ljudskih i verskih prava Bošnjaka – muslimana u Srbiji, i prestanak ekonomske diskriminacije Sandžaka. Deklaracijom se zahteva da Sandžak sa svojim specifičnostima i u skladu sa evropskim principima decentralizacije i regionalizacije bude jedan region sa sedištem u Novom Pazaru. Zaključeno je da treba pokrenuti proceduru za promenu Ustava Srbije u skladu sa deklaracijom bošnjačkih političkih stranaka usvojenom na sličnim skupu 2006.

Skupu nisu prisustvovali predstavnici Ugljaninove Bošnjačke liste za evropski Sandžak. Njihov poslanik Esad Džudžević je rekao da je neprimerno da jedan verski lider organizuje skup na kome se raspravlja o političkim temama. Deklaraciju nije potpisao Munir Poturak, poslanik SDP, koji je prisustvovao skupu u Mešihatu uz objašnjenje da ona može uneti zabunu i nove podele i da oteža položaj predstavnika Bošnjaka u najvišim

565 *Politika*, 17. oktobar 2009.

566 Isto.

567 Sandžak *Danas*, 13. novembar 2009

državnim organima. Deklaraciju nije potpisao ni Džemail Suljević, predsednik Narodnog pokreta Sandžaka, koji se zalagao za oštriju verziju.⁵⁶⁸

Mnogi su ovaj skup pripisali političkim ambicijama Zukorlića, kao i njegove stalne kritike vodećih bošnjačkih političara, te Cerićeve pose- te tokom koje su iznesene kritike na račun Beograda. Potpredsednik SDP Munir Poturak smatra da su stavovi muftije Zukorlića ishitreni: „Svojim nastupom on je nama otežao situaciju. Poznato je da on, pored verskih, ima i političke ambicije, ali za sve probleme je potreban ambijent i sve može da se reši kroz institucije. Sve probleme koje je on spomenuo mi smo odavno pokrenuli, ali smatramo da se oni mogu postepeno na jedan normalan način rešiti u dogovoru sa našim partnerima iz DS. Sama činjenica da je muftija to pokrenuo je problematična, jer on svojim zahtevom za smenom ministra vera Bogoljuba Šijakovića ide donom. Zukorlić na ovaj način podgrejava nezadovoljstvo naroda u Sandžaku“.⁵⁶⁹

Esad Džudžević, poslanik Bošnjačke liste Sulejmana Ugljanina, smatra da je reč o politizaciji i zloupotrebi vere: „Mi smatramo da Islamska zajednica u Srbiji ima mnogo problema unutar sebe i da treba u razgovoru sa Islamskom zajednicom Srbije da nađe nekakav modus za objedinjeno delovanje, a ne da se bavi političkim pitanjima. Zukorlić optužuje državu da krši verska prava Bošnjaka, a u svim stranim i domaćim izveštajima se to demantuje. Kao vernik koji svakog petka ide u džamiju tvrdim da nema govora ni o kakvom kršenju naših verskih prava, jer je od 2000. godine na prostoru Sandžaka sagrađeno mnogo džamija i verskih objekata. Zukorlićev univerzitet, fakultet i srednja škola finansiraju se iz Ministarstva vera, a on traži smenu ministra Šijakovića“.⁵⁷⁰

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji je formirao Politički savet, što su mnogi protumačili kao prvi korak u pravljenju partije. Zukorlić je to demantovao: „Ne planiram osnivanje političke stranke. Savet će imati save- todavnu ulogu. On je proizvod agresije na Mešihat, koji je postao politička žrtva. Ne možemo kvalitetno da se branimo od tih političkih napada ako

568 Večernje novosti, 6. jul 2009.

569 Glas javnosti, 6. jul 2009.

570 Isto.

nemamo političke savete”.⁵⁷¹ Cerić i Zukorlić su tokom avgusta 2009. godine posetili Kosovo i prisustvovali sastanku Foruma Bošnjaka Kosova. To su mediji u Beogradu protumačili kao njihovu podršku nezavisnom Kosovu pošto takav stav zastupa i Forum Bošnjaka. Muftija Zukorlić je po povratku izjavio da je glavni zahtev Foruma Bošnjaka lakše putovanje u BiH.

Muftija Zukorlić se poslednjih godina nametnuo kao najoštrij kritičar ne samo politike zvaničnog Beograda prema Sandžaku i Bošnjacima, već i bošnjačkih političara koji sede u vladi. Zukorlić i Ugljanin su u sukobu od ranije, dok je sa Ljajićem ranije bio u dobrim odnosima i smatra se da mu je pomogao na izborima. *Glas islama*, glasilo Islamske zajednice u Srbiji, u uvodniku septembarskog broja ističe da je „nervoza beogradskog režima kulminirala saznanjem da ovladavanjem dvema političkim strankama i savezom kroz dve ministarske fotelje nacionalni otpor u Sandžaku nije mrtav“. Takođe se konstatuje da je „beogradski režim radio više od godinu dana na zbližavanju ministara Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina, smatrajući da će time potpuno ovladati političkim prostorom Sandžaka čime bi se minimizirao uticaj Islamske zajednice“.⁵⁷²

Uticaj Turske na prilike u Sandžaku i unutarbošnjačke odnose

Tokom 2009. godine Republika Turska se nametnula kao važan faktor u regionu, a vlada turskog premijera Taipa Erdogana posebnu pažnju je posvetila Bošnjacima u BiH i u Sandžaku. Srbija i Turska su potpisale međudržavne ugovore o ekonomskoj saradnji i dogovorile se o strateškom partnerstvu. Sem Jeremića, Tursku je posetilo niz najviših funkcionera Srbije, među kojima predsednik Boris Tadić, ministri Mlađan Dinkić, Rasim Ljajić, Sulejman Ugljanin... Srbiju je u oktobru posetio turski predsednik Abdulah Gul. Nije posetio Sandžak, mada je to bilo predviđeno. Ipak, Sandžak je bio tema razgovora u kojima je Turska potvrdila da će kreditirati izgradnju puteva u Sandžku. Do realizacije ovog projekta do

571 Večernje novosti, 12. avgust 2009.

572 Glas islama, septembar 2009.

početka 2010. godine nije došlo, jer turski parlament još nije ratifikovao ugovor.

Nakon susreta sa predsednikom Gulom, predsednik Srbije Boris Tadić je predložio izgradnju islamskog centra u blizini Beograda, što je, očekivano, ostalo samo na nivou najave. Turska je uspostavila i održavala kontakte i na "nižem" nivou. Turski ambasador je razgovarao sa predsednicima i predstavnicima svih sandžačkih opština i susedne Raške. Organizovana je njihova poseta Turskoj, kao i razgovor sa turskim privrednicima u Srbiji i Turskoj. Na jednom od tih sastanaka u junu 2009. godine u Novom Pazaru, prvi put su se zvanično za istim stolom našli predstavnici dve najjače bošnjačke partije, SDP Rasima Ljajića i Bošnjačke liste Sulejmana Ugljanina. Turska je posredovala i njihovom pomirenju, a pokušala je da posreduje u pomirenju veskih lidera Adema Zilkića i Muamera Zukorlića,. Međutim, u tome nije uspela. Angažovanjem u Sandžaku, kao i delovima Balkana gde žive Bošnjaci, Turska pre svega želi da potvrdi svoj rastući politički značaj, ali i da svojim građanima bošnjačkog porekla pokaže da vodi brigu o njihovom zavičaju. Pretpostavlja se da najmanje četiri miliona građana Turske potiče iz nekadašnje Jugoslavije, a među njima je značajan broj sandžačkih Bošnjaka.

Aktuelni turski ambasador u Beogradu Suha Umar znatno je aktivniji i medijski prisutniji od svojih prethodnika. Umar je sredinom marta 2009. izjavio da je sa islamskim liderima u Srbiji postignut dogovor o budućim principima ponašanja, čiji je cilj sprečavanje incidenata u islamskoj zajednici i doprinos stabilnosti i miru u Srbiji i na Balkanu. Istakao je da su se verski poglavari saglasili da „se sukobi među vernicima moraju sprečiti i da se mora zajednički učiniti sve da se uspostavi jedinstvo među muslimanima Srbije“. Uz to, postignut je i dogovor da „svi verski hramovi moraju biti otvoreni za sve vernike bez obzira na pripadnost“, kao i da će „verski poglavari obezbediti sigurnost i mir u verskim hramovima“. Obe strane, Zilkić i Zukorlić, su "izrazile spremnost da poboljšaju međusobne odnose i sa islamskim zajednicama u inostranstvu sa ciljem unapređenja saradnje među muslimanima regiona".⁵⁷³

573 *Danas*, 15. april 2009.

Suha Umar je naglasio da je Turska „zainteresovana da doprinese uspostavljanju mira i stabilnosti unutar muslimanske zajednice, odnosno miru i stabilnosti u Srbiji i regionu“.⁵⁷⁴ Međutim, njegovo posredovanje je samo nekoliko dana kasnije “palo u vodu”, jer je došlo do sukoba oko verskog objekta u Novom Sadu. Na pokušaje ambasadora Umara sa više blagonaklonosti je gledala IZ koju predvodi Zilkić, dok je Zukorlić upućivao kritike i na njegov račun. Pojedini bošnjački krugovi u Sandžaku ubede su da Ugljanin i njegov “saradnik” Adem Zilkić imaju daleko “bolje veze” sa zvaničnom Ankarom. To je tumačeno i višegodišnjim boravkom Ugljanina u Turskoj devedesetih godina prošlog veka, nakon što je protiv nje ga podignuta optužnica zbog “neprijateljskog delovanja” i “ugrožavanja teritorijalnog integriteta” zemlje. Tokom izbeglištva u Turskoj Ugljanin je uspostavio dobre veze sa sandžačkom dijasporom i pojedinim političarima.

“Zukorlićev tabor” nije zadovoljan pojedinim potezima ambasadora Umara, što pokazuje i izjava portparola Mešihata Islamske zajednice u Srbiji Seada Šaćirovića. On je izjavio da je svaki pokušaj ambasadora da pomiri Zukorlića i Zilkića kako bi se “došlo do mirnog rešenja za pohvalu, ali da odnosi u verskoj zajednici nisu isto što i odnosi između političkih partija”. “Ne možemo odnose u Islamskoj zajednici posmatrati kao odnose između Sulejmana Ugljanina i Rasima Ljajića. U Islamskoj zajednici imamo posla sa odmetnicima, disidentima, s kojima možemo da razgovaramo tek ako se pokaju i odustanu od svog projekta paralelne verske zajednice”. On negira svaku mogućnost da Zukorlić i Zilkić mogu razgovarati kao ravnopravne verske vođe.⁵⁷⁵ Glas islama optužio je turskog ambasadora da se ne ponaša diplomatski već da se “meša u unutrašnje stvari” Srbije i IZ.

Povremene optužbe i sa drugih strana, pretežno opozicionih partija, da se Turska meša u unutrašnje stvari Srbije, Ankara je uvek demantovala. Sam ambasador Umar je izjavio da „postoji i momenat ljudskog kontakta koji je u diplomatiji veoma važan. Nekada sa nekim uspostavite prijateljske odnose u zemlji domaćinu i ljudi u vas kao osobu imaju poverenja. U ovom slučaju, reč je o mom ličnom angažovanju, nisam postupao po instrukcijama svoje vlade niti je reč o bilo kakvom uplitanju turske države.

574 *Danas*, 15. april 2009.

575 *Politika*, 21. april 2009.

Inače, ja niti imam pravo, niti želim da se mešam u unutrašnje stvari druge zemlje".⁵⁷⁶

Tokom posete Beogradu i Novom Pazaru, kada je došlo do „istorijskog pomirenja“ Ugljanina i Ljajića, ministar inostranih poslova Turske Ahmet Davutoglu je izrazio nadu da će se smiriti političke i verske strasti u Sandžaku i da njegova zemlja želi da pomogne celoj Srbiji: „Mi ne pravimo razliku da li su hrišćani pravoslavci ili muslimani ovde u Srbiji i Sandžaku. Nećemo praviti nikakve razlike, niti smo ih do sada pravili. Svima ćemo podjednako izaći u susret. Video sam da je ovde verska tolerancija na visokom nivou i drago mi je zbog toga”.⁵⁷⁷

Osim Turske i pojedine zapadne zemlje su Sandžaku posvetile veću pažnju. Na inicijativu bivšeg američkog ambasadora Kamerona Mantera januara 2009. godine osnovana je neformalna grupa pod nazivom "Prijatelji Sandžaka", koja se povremeno sastaje i razmatra teme u vezi sa jugozapadom Srbije. "Prijatelje Sandžaka" čine predstavnici desetak ambasada i međunarodnih organizacija, a pored SAD i Turske članovi su Francuska, Nemačka, Velika Britanija, Japan, Portugal, Češka, Španija, Austrija, Evropska komisija i OEBS.

Slučaj vehabije

Same vehabije odbijaju ovaj naziv i ističu da nemaju veze sa teroristima, nego da ispovedaju pravi, izvorni islam. Početkom jula 2009, završen je višemesečni sudski proces protiv prve grupe vehabija uhapšenih u Novom Pazaru i okolini u aprilu 2007. godine. Prilikom hapšenja ubijen je Ismail Prentić, pripadnik grupe, ranjeni su prvooptuženi Senad Ramović i jedan policajac. Sudsko veće Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu osudilo je 12 novopazarskih vehabija na više od 60 godina zatvora za udruživanje radi protivustavne delatnosti, terorizam i planiranje ubistva glavnog muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića. Prvooptuženi Senad Ramović je osuđen na 13 godina zatvora zbog krivičnih

⁵⁷⁶ *Politika*, 18. jul 2009.

⁵⁷⁷ *Danas*, 25. jul 2009.

dela udruživanja radi protivustavne delatnosti, terorizma i nedozvoljenog držanja oružja i eksploziva. Na kazne zatvora od osam godina osuđeni su Jasmin Smailović i Adnan Hot. Fuad Hodžić je dobio sedam godina i šest meseci zatvora, a na po sedam godina osuđeni su Mirsan Prentić i Erhan Smailović. Trogodišnje zatvorske kazne dobili su Senad Vejselović i Vahid Vejselović. Na po dve godine i šest meseci osuđeni su Husein Čuljak, Aldin Pulić i Damir Berbo, a šest meseci zatvora dobio je Bekta Memić. Mehmedin Koljšin i Safet Bećirović su oslobođeni optužbe, dok se protiv Nedžad Memića vodi odvojen postupak. Ova grupa je optužena i za planiranje napada na džamiju u Novom Pazaru i na policijsku stanicu u tom gradu. Sudija Milan Ranić ukazao je, obrazlažući presudu novopazarskim vehabijama, da je tokom suđenja dokazano da su okrivljeni planirali terorističke akte krajem 2007, i početkom 2008. godine, s velikom količinom naoružanja kako bi izazvali strah i nesigurnost kod građana. „Vehabije su planirale da Ramović, Hot i Hodžić gađaju džip u kome je bio muftija Muamer Zukorlić, kao i napad na policijsku stanicu u Novom Pazaru, ali su od svega odustali, jer je naišlo policijsko vozilo“, naveo je sudija Ranić.

Grupi vehabija je na teret stavljeno i formiranje kampa za vojnu i terorističku obuku na planini Ninaji kod Sjenice. „Ramović je na obrancima planine Ninaje izabrao nepristupačna mesta gde su sakrivene velike količine oružja, hrane i lekova“, naglasio je Ranić u presudi, istakavši da su na taj način stvorili moć jednog pešadijskog voda i bili osposobljeni za specijalna teroristička, inženjerijska i protivpešadijska dejstva i protivtenkovsku borbu. Zamenik specijalnog tužioca Jovica Jovanović je u završnoj reči rekao da „optužnica nije protiv islama i islamske vere, već protiv petnaestorice koji su se udružili u zločinačko udruženje radi kriminalnih namera“. Jovanović je naveo da je izvedenim dokazima na sudu nesumnjivo utvrđeno da su se petnaestorica optuženih međusobno organizovali u zločinačko udruženje, ali i da su „vrbovali“ druge da im se pridruže.

Optuženi su negirali sve navode optužnice, tvrdeći da su im sve „smestili“ muftija Zukorlić, DB, CIA... Tvrđili su da ne priznaju sud koji im sudi već samo božji. Prvooptuženi Senad Ramović tvrdio je na sudu da je optužnica zasnovana na mržnji prema islamu i muslimanima i da izgleda kao da su je pisali „Buš ili agent CIA muftija Muamer Zukorlić“. Prvooptuženi

je izjavio da ni on, ni ostali optuženi nisu vehabije, što za njih predstavlja pogrđan naziv, već su pravoverni muslimani, sledbenici takozvanog ehli-suneta. Pokret vehabija, kako je rekao, ne postoji. „Mi smo žrtve terorizma muftije Zukorlića, nismo mi teroristi. Mi nismo protiv islamske zajednice, mi smo islamska zajednica”, rekao je Ramović.⁵⁷⁸

Druga grupa vehabija osuđena je početkom septembra u Specijalnom sudu u Beogradu. Adis Murić (21) i Bajram Aslani (28), koji je u bekstvu osuđeni su na po osam godina zatvora, Nedžad Bulić (31), koji je takođe u bekstvu, na sedam godina, a Enes Mujanović (19) na četiri godine zatvora. Oni su uhapšeni septembra 2007. godine u Novom Pazaru. Obrazlažući presudu ovoj grupi vehabija, predsedavajući sudija Milan Ranić je naveo da je sud utvrdio da su oni krivi za udruživanje radi protivustavne delatnosti i terorizma. Murić nije prisustvovao izricanju presude pošto je zbog nepoštovanja i vređanja suda udaljen iz sudnice, a Mujanović je odmah pošto mu je izrečena presuda napustio sudnicu. Oni su tokom dokaznog postupka istakli da ne priznaju sud pred kojim im se sudi već samo „božji”.

Prema rečima sudije Milana Ranića, grupa se obučavala za upravljanje avionima i uspostavljala veze sa istomišljenicima u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Albaniji, Gruziji i Siriji. Utvrđeno je da su se od maja do septembra 2007. godine udružili radi sticanja verske i političke moći, i da su planirali podmetanje eksploziva na fudbalskom stadionu u Novom Pazaru i nasilje nad građanima Srbije s ciljem da izazovu strah. Sedište grupe bilo je u Novom Pazaru, u zakupljenim prostorijama, kao i u jednoj kući u Kosovskoj Mitrovici.

Članovi grupe su nabavili velike količine oružja, municije i eksplozivnih sredstava iz inostranstva i planirali su likvidacije policajaca koji su obezbeđivali fudbalske utakmice u Novom Pazaru. Zaplenjeni su kompaktdiskovi sa snimcima ubistava američkih vojnika u Avganistanu i Iraku, kao i ruskih vojnika u Čečeniji, kao i snimci bombaša samoubica i materijal u kojem se poziva na sveti rat džihad, odnosno borbu protiv nevernika. Adis Murić nije poricao da je kod njega nađeno 200 metaka, ali je rekao da to ne znači da je povezan sa Osamom bin Ladenom, vođom terorističke organizacije Al Kaida.

⁵⁷⁸ *Politika*, 9. septembar 2009.

Vehabije: povod za jačanje teorija o opasnosti od islama

Rat u Bosni, kao i poslednjih godina očigledno poremećeni odnosi između islama i Zapada, uticali su na to da muslimani u Sandžaku sve otvorenije pokazuju svoju versku pripadnost. Generalno posmatrano, na prostorima bivše Jugoslavije jačaju pokušaji vraćanja "tradicionalnim vrednostima" i veri, ali očigledno ne postoji jednak odnos prema svim religijama. Okretanje mladih Bošnjaka islamu gotovo se automatski karakteriše kao verski fundamentalizam, dok to ne važi za njihove hrišćanske komšije.

Poslednjih godina na ulicama većinski bošnjačkih sandžačkih opština upadljivo je povećan broj uglavnom mladih muslimana i muslimanki koji se oblače na tradicionalan način. Ove muslimanke uglavnom nose marame i odeću koja im pokriva ruke i noge, ali nema hidžaba, feredža, burki. Tačnije, samo se na ulicama Novog Pazara može videti po koja žena sa feredžom. Broj muslimana koji nose duge brade, kraće pantalone po ugledu na vehabije je nešto manji u poređenju sa stanjem od pre 3-4 godine. Tada je na planini Ninaja pored Sjenice uhapšena prva grupa, čiji su pripadnici osuđeni na dugogodišnju kaznu robije. Odnos muslimanskog stanovništva prema ovim pojavama i običajima je dvojak. Dok neki otvoreno negoduju i plaše se jačanja uticaja ovih grupa, drugi u tome vide uobičajenu pojavu ili pomodarstvo. Odnos srpskog stanovništva i medija je ponekad na nivou hysterije. Pojedini "analitičari" gotovo da izjednačavaju islam sa vehabijama, a vehabije sa teroristima. O konfuziji svedoči i to što se muftija Zukorlić istovremeno predstavlja i kao glavni krivac za jačanje navodnog islamskog ekstremizma i pojavu vehabija, i kao njihova glavna meta. Osim toga, iako u ovim sredinama nije zabeležen nijedan ozbiljniji etnički motivisan incident, stalno su pominjane međuetničke tenzije, pa čak i strah srpskog stanovništva.

Slučaj vehabija bili su u centru pažnje srbijanskih medija. Takođe, direktor BIA Saša Vukadinović prilikom predstavljanja godišnjeg izveštaja BIA u Skupštini Srbije istakao je blisku saradnju islamističkih pokreta u Sandžaku. Predsednik skupštinskog Odbora za bezbednost Dragan

Todorović je tim povodom prognozirao da će “vrlo verovatno” situacija u ovoj oblasti postati “vrlo ozbiljna”. “Raška oblast može biti poprište nemilih događaja i mislim da će se to desiti pod dirigentskom palicom SAD i EU”.⁵⁷⁹ Bivši potpredsednik DSS Borko Ilić smatra da u Sandžaku, naročito posle izjava Muamera Zukorlića, može doći do radikalizacije situacije: “Očigledno je da se oni više bave politikom nego verom. Država mora odlučno da reaguje ukoliko uvidi opasnost od sukoba”.⁵⁸⁰

Aleksandar Vučić, zamenik predsednik SNS, nada se da će se izbeći zaoštavanje u regionu: “Potrebni su nam dobri komšijski odnosi između komšija Srba i muslimana, nadam se da će država preduzeti sve da izbegnemo zaoštavanje odnosa u Sandžaku”.⁵⁸¹ Poslanik Bošnjačke liste Esad Džudžević ističe da istupi muftije Zukorlića uvek predstavljaju opasnost: “Radi se o neodgovornom verskom poglavaru čiju smo demonstraciju bahatosti i primitivizma mnogo puta mogli da vidimo. U tom smislu jesam zabrinut, ali smatram da će manje opasnosti od radikalizacije biti kad država počne da mu daje manji značaj”.⁵⁸²

Politički analitičar Tomislav Kresović ističe da u Sandžaku “još ove godine” može da dođe do ozbiljnih sukob: “Sve je počelo hvatanjem vehabijских pripadnika, što znači da je prva faza versko-političkog sukoba počela. Sada je pitanje samo kako će se u vreme socijalne krize to rasplamsati i iz socijalne faze preći u etničku. Sandžak je bure baruta, opasnije nego što je to jug Srbije”.⁵⁸³ On je inače, bezbroj puta najavljivao incidente i nemire u Sandžaku. Predsednik Foruma za bezbednost i demokratiju Ninoslav Krstić, međutim, smatra da, iako u Sandžaku postoje i deluju vehabije, sukoba najverovatnije neće biti: “Tačno je da njih možemo nazvati verskim fanaticima, ali sumnjam da će oni međusobno da se sukobe. Samim tim, ne verujem da će doći do ozbiljnijih sukoba”.⁵⁸⁴

579 *Kurir*, 27. maj 2009.

580 *Kurir*, 27. maj 2009.

581 Isto.

582 Isto.

583 Isto.

584 Isto.

Potpukovnik Raša Lazović iz Vojnoobaveštajne agencije (VOA) Srbije ističe da u Srbiji postoji opasnost od radikalnog islamizma: „Opasnost postoji! VOA prati tu vrstu ugrožavanja bezbednosti Srbije. Radikalni islamski fundamentalizam u BiH i Srbiji je povezan, veze postoje“. Prema njegovim rečima, iako je radikalni islamizam izražen u BiH, on se ne vezu- je isključivo za Bosnu, nego je prisutan i u ostalim zemljama regiona, pa i u Srbiji. Lazović je dodao da islamski ekstremizam spada u kategoriju asi- metričnih pretnji u regionu još od devedesetih godina. „VOA definitivno prati tu vrstu pretnji u regionu u kontekstu u kom ugrožavaju bezbednost Srbije. To je transnacionalna pretnja, odnosno ne može se povući granica. Zato je izuzetno važna saradnja u regionu“. ⁵⁸⁵

Nekadašnji direktor Vojnoobaveštajne službe (VOS) Momir Stojanović, koji je još u vreme SCG počeo da govori o navodnom islamskom funda- mentalizmu zbog čega je i smenjen, smatra da je jasno da u Srbiji postoji opasnost po bezbednost od radikalnih islamista, posebno u raško-polim- skoj oblasti: „Nismo imali jasno definisanu politiku prema raško-polim- skoj oblasti i zato je i došlo do toga. Nekada su neke političke opcije, kao uostalom i danas, igrale na kartu Sulejmana Ugljanina, nekada na kartu Muamera Zukorlića, a sve to je dodatno ugrožavalo ionako složenu situa- ciju u toj oblasti. Postoji opasnost od radikalnih islamista, a u poslednje vreme dosta toga ukazuje na čvršću vezu Zukorlića i islamske zajednice sa centralom u Sarajevu. Srbija treba da definiše politiku prema raško-polim- skoj oblasti, treba da postoji jasan konsenzus šta želimo u toj oblasti. Da vidimo šta je ono što preti interesima ove zemlje, šta je opasnost po Srbiju, a šta je normalno po zakonu. Ne može se koketirati sa islamskim poglavra- rima, jednim, drugim ili trećim“. ⁵⁸⁶

Vojni analitičar Aleksandar Radić, iako se slaže u oceni da postoji opa- snost od ekstremnih islamista, kaže da ne treba dizati preveliku paniku: „Potpuno je jasno da postoji veza između radikalnih islamista u Srbiji i BiH, ali to je zasad u fazi kada je potrebno samo preventivno delova- ti. To svakako nije u onoj meri kao u zemljama Zapadne Evrope. Ovo je

585 *Kurir*, 13. oktobar 2009.

586 *Kurir*, 13. oktobar 2009.

jedinstvena prilika da bezbednosne strukture pokažu spremnost i sposobnost da deluju preventivno“.⁵⁸⁷

Ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić tvrdi da je stanje bezbednosti u ovom delu zemlje stabilno: “Uprkos sitnijim incidentima, političko-bezbednosna situacija u ovom delu Srbije je stabilna, a međunarodni odnosi su dobri. Ali, ovaj deo Srbije biće sigurno interesantan za mnoge koji ne žele Srbiju bez viza i u EU i koji će možda pokušati da ovde, u mešovitoj sredini, ubace klicu nekog sukoba. Na nama je da to sprečimo”. Prema njegovim rečima, za budućnost Srbije je veoma bitno da građani, bez obzira na nacionalnu pripadnost, budu uključeni u sve državne strukture i da osećaju Srbiju svojom zemljom. “Vrata MUP i policije širom su otvorena za pripadnike svih nacionalnih manjina. Za nas ne postoje dobri ili loši narodi ili manjine, već samo dobri ili loši ljudi”, tvrdi on.⁵⁸⁸

Reakcije Bošnjaka na beogradizaciju sandžačkog pitanja

Zukorlić ističe svoje nezadovoljstvo sa vodećim liderima Sandžaka Ugljanina i Ljajića i kaže da je sasvim jasno da je “projekat uništenja Sandžaka sadržavao i davanje pozicija u Beogradu glavnim bošnjačkim političkim faktorima”. Ističe da su oba političara nastali devedesetih godina projektu Sandžaka, njegove autonomije i zaštite prava Bošnjaka. On smatra da su oni potpuno odustali od tih ciljeva što razume kao cenu za pozicije u Beogradu. On smatra da “pitanje Bošnjaka u Srbiji nije započelo da se rešava i uopće nije stavljeno na sto” i da su odlaganju doprineli Ljajić i Ugljanin.⁵⁸⁹

Muamer Zukorlić, lider IZ u Srbiji, istakao je i da “nema nikakve dileme da će se situacija u Sandžaku radikalizovati”.⁵⁹⁰ *Glas islama* je takođe izvestio o postojanju “specijanog rata” sa Ministrastvom vera i o potre-

587 Isto.

588 Večernje novosti, 24. oktobar 2009.

589 http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=11&article=3435

590 *Politika*, 25. maj 2009.

bi “nacionalnog otpora” u Sandžaku. U Mešihatu IZ u Srbiji navode: “U situaciji kada zvanične vlasti ne poštuju Ustav sopstvene države koji nam garantuje ravnopravnost, ne poštuju Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama, ili ga pak selektivno primjenjuju, u trenutku kad na hiljade bošnjačkih mladića i djevojaka čeka posao na biroima rada, kada krivci za zločine u Štrpcima i Sjeverinu još uvijek nisu kažnjeni, kada pod formom tzv. statističke regionalizacije treba da dođe do još jednog cijepanja regije Sandžak i u trenutku kada aktuelni bošnjački političari za to i ne mare, kao logično, da ne kažemo spasonosno, nameće se rješenje formiranja Političkog savjeta Glavnog muftije koji bi prije svega savjetodavno, logističko-lobistički, ali i vrlo konkretno i praktično pomogao u borbi protiv diskriminacije nad Bošnjacima, ali i u internacionalizaciji ovog pitanja”.⁵⁹¹ Odluku o formiranju političkog savjeta mnogi su ocenili kao političke ambicije muftije i kao izazivanje sukoba. Međutim, ova odluka nije realizovana.

Osnovana je još jedna institucija kao reakcija na ponašanje sandžačkih lidera vezanih za Beograd. Bošnjačka kulturna zajednica (BKZ) osnovana je u Novom Pazaru 26. januara 2010. godine. U saopštenju se navodi da je reč o “pravoj najavi kulturne revolucije ovog naroda”.⁵⁹² Prema pisanju *Glasa Islama*, za samo dva mjeseca BKZ se nametnula “kao vodeća društvena snaga na putu nacionalne i kulturne emancipacije i afirmacije bošnjačkog”. BKZ, kako se navodi, ostvarila svoju prvu tako što je svojom opsežnom kampanjom osujetila realizaciju dogovora beogradskih vlasti sa SDA i SDP o malobrojnom upisu Bošnjaka u poseban birački spisak kako bi se izbjegli neposredni izbori za Bošnjački nacionalni savjet i tako omogućila još jedna prevara, što bi dovelo do toga da ovo bošnjačko tijelo ostane u rukama srpskih ministara sa bošnjačkim imenima. Od 9. novembra 2009. godine do 9. januar 2010. godine u ovaj birački spisak se upisalo svega jedanaest hiljada Bošnjaka. A u periodu od devetog januara do devetog

591 http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=13&article=2844 .

592 http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=12&article=3409

marta pod kampanjom BKZ upisano je preko šezdeset hiljada bošnjačkih birača.⁵⁹³

Predsjednik Izvršnog odbora BKZ Samir Tandir ističe da će na predstojećim izborima za Nacionalni savjet imati podjelu na dva bloka: “probošnjački – ljudi koji su ostali uz svoj narod i probeogradske – koji radi svojih političkih interesa žele trgovati interesima našeg naroda. Ja sam ubijeđen da će naš narod to prepoznati”. Smatra da će “izbore za Nacionalni savjet će biti svojevrsan referendum između probošnjačke i probeogradske opcije koje postoje među nama.”⁵⁹⁴

Regionalizacija ujedinila sandžačke partije

Nakon Prvog balkanskog rata 1912. godine, Sandžak, koji je do tada bio deo Otomanske imperije, postaje deo tada nezavisnih monarhija Srbije i Crne Gore. Sandžak je podjeljen tako da je Srbiji pripalo šest sandžačkih opština (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj, Prijepolje i Nova Varoš), a Crnoj Gori pet (Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Pljevlja i Berane). Ova regija nikada nije imala poseban status niti bilo kakav vid autonomije ni u vreme bivše Jugoslavije ni u teritorijalnoj podjeli Srbije i Crne Gore. Tokom Drugog svetskog rata je postojalo Zemaljsko antifašističko veće Sandžaka (ZAVNOS). Ovo telo je osnovano 20. novembra 1943. godine u Pljevaljima, a za predsednika Predsedništva ZAVNOS izabran je Sreten Vukosavljević. ZAVNOS je ukinut 1945. godine, a Vukosavljević je napustio poslednje zasedanje. On se nije slagao sa tretmanom oblasti koja je, odlukom vrha KPI, opet podjeljena između Srbije i Crne Gore. On je smatrao da se “Sandžak nije trebao cepati, jer je to ipak celina. To je oblast, to je pojam sa svojim specifičnim i političkim i privrednim obilježjima. To je istorijski tačno.

593 http://www.glas-islama.info/index.php?option=com_content&view=article&id=722:izm-eu-sandaka-i-beograda&catid=97:nase-vie&Itemid=97

594 Isto

Tako je narodno shvatanje. Zato sam ja za rješenje da se ceo Sandžak pripoji ili Srbiji ili Crnoj Gori, vodeći računa o onome što sam rekao”.⁵⁹⁵

Bošnjačke stranke nisu ni pokretale pitanje statusa Sandžaka. Izuzetak je referendum koji je 1991, SDA Sandžaka organizovala i na kome se navodno ogromna većina Bošnjaka izjasnila za autonomiju. U rezultat referenduma mnogi su sumnjali, jer ga je organizovala politička partija bez ikakve objektivne kontrole procesa izjašnjavanja, a zvanični Beograd je ovo izjašnjavanje odbacio kao separatistički akt. SDA je kasnije usvojila Memorandum o specijalnom statusu. Referendum i Memorandum više niko ne pominje. Vodeće bošnjačke stranke SDA i SDP ne zastupaju nikakve autonomaške ideje i tek povremeno predstavnici manjih bošnjačkih stranaka upute apel kojim se založe za pokretanje pitanja statusa Bošnjaka i Sandžaka. Na njihove apele, međutim, retko ko obrati pažnju.

Bošnjačko nacionalno veće, u kome većinu čine kadrovi SDA, je tokom leta usvojilo deklaraciju kojom nisu pokrenuli statusno, već pitanje poštovanja prava manjina. Deklaracijom se, između ostalog, traži da se imena svih ulica i institucija prevedu na bosanski, kao i da se predmet „bosanski jezik i književnost” kao obavezan uvede u svim osnovnim i srednjim školama u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici, Novoj Varoši, Prijepolju i Priboju. Predsednik Izvršnog odbora BNV i republički poslanik Ugljaninove Bošnjačke liste Esad Džudžević kaže da je ova deklaracija usvojena kako bi se skrenula pažnja na činjenicu da Bošnjaci devet godina od demokratskih promena nemaju prava koja su im zagantovana zakonima.⁵⁹⁶ SDA i Ugljanin inače, tvrde da zvanični Beograd poštuje prava etničkih i verskih manjina. SDP se nije izjašnjavala o Deklaraciji, ali su pojedini poslanici Ljajićeve stranke izjavljivali da nema potrebe pokretati pitanje jezika. Poturak je istakao: „Sve što piše u deklaraciji BNV je skladu sa zakonom, ali je pitanje da li to realno sada može da se ostvari. Pitanje je da li imamo dovoljno stručnog kadra koji može adekvatno da predaje bosanski jezik. Ja živim dole, moja deca su đaci, ali oni pohađaju građansko vaspitanje. Zašto? Znam da dole ne mogu da nauče jezik kako treba i ne želim da unosim deci nedoumice u glavu. Kad to bude sasvim normalna stvar i kada

595 Zajednica sandžacke dijaspor, 20. novembar 2009.

596 *Press*, 1. jul 2009.

budu mogli kvalitetno da ga uče, učiće ga. Kad kažem normalno, onda mislim na atmosferu, status, standard..." On ističe da je stav SDP da Bošnjaci moraju „korak po korak” da idu u ostvarivanje svojih prava zbog ekonomske krize i dodaje da je „Srbija Bošnjacima dala sve”.⁵⁹⁷

Srbija je 2009. godine dobila Zakon o regionalnom razvoju kojim je Republika trebalo da bude podeljena u sedam statističkih regiona. Pre glasanja o zakonu, šest poslanika SDA i SDP, kao i predsednici ovih partija Ugljanin i Ljajić tražili su od vladajuće koalicije da svih šest sandžačkih opština budu u jednom regionu. To im je navodno i obećano, pa su oni glasali za ovaj Zakon. Kada se krajem decembra 2009, na sednici vlade našla uredba o granicama statističkih regiona Novi Pazar i Tutin su bili u jednom, a Sjenica, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš u drugom regionu. Vlada je jednoglasno usvojila Uredbu, za koju su glasali i Ugljanin i Ljajić.

Inače, na čelu Zavoda za statistiku koji je „crtao” uredbu nalazi se Miladin Kovačević, kadar Ljajićeve Socijaldemokratske partije Srbije. Dva bošnjačka ministra su svoje glasanje za uredbu pravdali time da su verovali koalicionim partnerima i odmah su zatražili izmenu tek usvojenog akta. Uredbu je inače zvanično predložilo Dinkićevo Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. Sem zahteva da sve sandžačke opštine budu u jedinstvenom regionu, Bošnjačko nacionalno veće je tražilo da one budu u subregionu čije bi sedište bilo u Novom Pazaru. Taj predlog nije podržala Ljajićeve SDP.

Na mogućnost izmene Uredbe i Zakona kojim bi šest sandžačkih opština bilo u jednom regionu, zvanično su reagovala i pojedine skupštine opština. Skupština opštine Nova Varoš u kojoj vlada koalicija koju predvodi DS jednoglasno je usvojila deklaraciju kojom se usprotivila podeli na pet regiona. U deklaraciji se između ostalog ističe: “Zahtevamo od Vlade Srbije da se ne menjaju postojeće granice Zlatiborskog i Raškog okruga i važeća Uredba o podeli Republike na sedam statističkih regiona, jer to može predstavljati klicu razdora i destabilizaciju države. Moguće formiranje bošnjačko-muslimanske tvorevine (eventualnog subregiona) Sandžak

sa šest opština otvorilo bi mogućnost pojedincima za separatističke težnje i dezintegraciju naše zemlje”.⁵⁹⁸

Sednici SO nije prisustvovao odbornik SDP, a najavljeno je da su Novovarošani spremni da se za ovo pitanje bore i masovnim protestima, uključujući i referendumsko izjašnjavanje. Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja je februara 2010. godine predložilo izmenu Zakona o regionalnom razvoju, kojim Srbija umesto sedam treba da dobije pet regiona. Izmenama zakona, istočna i južna Srbija spojiće se u jedan region, a Šumadija i zapadna Srbija u drugi, u kojem će se zajedno naći sve sandžačke opštine Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš. Pojedine srpske stranke su protiv ovog rešenja o kome bi trebalo da se izjasne poslanici do leta 2010. godine.

Zaključci i preporuke:

Žestoke optužbe između političkih i verskih lidera i namerno zanemarivanje ovog područja od strane aktuelne vlasti dovelo je do internacionalizacije bošnjačkog pitanja u Sandžaku. Prisustvo i interes brojnih međunarodnih organizacija (OEBS, Savet Evrope, EU, međunarodne i lokalne nevladine organizacije, te ambasade) jasno ukazuje da je međunarodne zajednice svesna mogućnosti eskalacije nasilja i dalje radikalizacije;

- problemi Sandžaka se ne rešavaju samo ulaskom lidera manjina u vladu, već su potrebni potezi kojim bi život običnog stanovništva bio olakšan. U Sandžaku sve više građana živi na rubu egzistencije, a stranih investicija gotovo da i nema. Za sada ima samo obećanja: Turske, Grčke, zapadnih zemalja... U takvoj situaciji, pre svega mlađi Bošnjaci, podložni su uticaju ekstremnih vehabija, čiji uticaj može biti zaustavljen jačanjem zvanične Islamske zajednice, poboljšanjem standarda i obrazovanja;
- ukidanje viza građanima Srbije za putovanje u zemlje Šengen zone omogućava Sandžaklijama da ponovo masovno krenu u zapadne

⁵⁹⁸ Sandžak *Danas*, 12. februar 2010.

zemlje; prema nezvaničnim informacijama, od 19. decembra 2009, kada je Srbija dospela na “belu šengen” listu, do 20. januara 2010, ka zemljama EU iz Novog Pazara je otišlo više od 10.000 građana; zvanično odlaze da posete rodbinu koja se ranije iselila u zapadnoevropske zemlje, a nezvanično pokušavaju i da ostanu u tim zemljama; ekonomski razvoj jedini je način kojim bi bio sprečen talas iseljavanja;

- specifičnost Sandžaka je, sem multietničnosti i pogranični položaj. Srbija bi zbog geostrateškog položaja Sandžaka ovom delu zemlje morala da posveti posebnu pažnju;
- Ministarstvo vera treba da prekine povladjivanjem jednoj od sukobljenih islamskih zajednica;
- država ne bi smela da zaboravi i interese tamošnjih Srba. Svaki problem u Sandžaku i dalje dobija etničku konotaciju, ali štrajkovi i socijalni nemiri pokazuju da Bošnjake i Srbe jednako pogađa siromaštvo;
- Zakon o nacionalnim savetima treba da doprinese jačanju saveća nacionalnih manjina. Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Srbije zakazalo je izbore za savete nacionalnih manjina za 6. jun 2010. godine. Po Zakonu o savetima nacionalnih manjina, ove institucije imaju nadležnosti u oblasti kulture i obrazovanja, a za Bošnjake je izuzetno važno to što će izbori biti neposredni. Na izborima za naredni saziv učestvovalaće gotovo sve bošnjačke partije pa će oni, ukoliko budu poštteni, pokazati kakav je trenutni odnos snaga;
- u istovremeno duboko povezanom i duboko podeljenom svetu, religija ima veoma važnu ulogu, uključujući i njenu komunikativnu dimenziju, koja treba da sadrži spremnost za dijalog. Temelj za dijalog bi bila univerzalna ljudska prava, poštovanje ljudskog dostojanstva svakog pojedinca, tolerancija i poštovanje razlika, suošćanje i ljudska solidarnost – to su važne poruke koje su ukorenjene u svakoj religiji. Taj dijalog u Srbiji još nije ni počeo, ali nije ni puno odmakao u drugim državama u regionu.

Jug Srbije i albansko pitanje

Jug Srbije je neuralgična tačka još od otvaranja pitanja statusa Kosova. Nakon NATO intervencije (1999), stabilnost tri opštine (Preševo, Bujanovc, Medveđa) je direktno povezana sa rešavanjem kosovskog statusa. Na obe strane, srpskoj i albanskoj, čekalo se na podelu koja bi ove tri opštine stavila u sasvim drugi kontekst. Tu ideju konkretizovao je početkom avgusta američki kongresmen Den Rohrabeker, predlažući da Srbija i Kosovo razmene teritorije tako što bi Srbiji pripalo severno Kosovo sa Mitrovićom, a Kosovu jug Srbije, odnosno tri spomenute opštine.⁵⁹⁹ Kako je za srpsku stranu ovaj region od strateškog značaja, jer Srbiji obezbeđuje stratešku kontrolu nad Vardarskom dolinom, ta "ponuda" je za Beograd neprihvatljiva. Zbog istih, geostrateških razloga prioritet Srbije nakon NATO intervencije bio je proterivanje Albanaca iz te tri opštine. U tome se uspelo samo delimično (samo u Medveđi). Reakcija na to bila je pobuna lokalnih Albanaca 2001. godine.

Međutim, oružana pobuna je uspešno okončana zajedničkim delovanjem tadašnjih beogradskih vlasti (premijer Zoran Đinđić i potpredsednik vlade Nebojša Čović, koji je neposredno rukovodio tom operacijom) u saradnji sa UNMIK, KFOR i drugim međunarodnim akterima. Tada je zaključen i tzv. Končuljski mir koji je podrazumevao i amnestiju za pripadnike tamošnje Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe (OVPBM). U međuvremenu, međutim, nisu ostvareni suštinski pomaci u poboljšanju ekonomskog i socijalnog stanja u tri „južne“ opštine.

Jedno od rešenja iz tog vremena bilo je uspostavljanje lokalnih mešovitih, srpsko-albanskih policijskih snaga. Međutim, Sima Gazikalović, potpredsednik Koordinacionog tela, kaže da Žandarmerija u sektoru bezbednosti „konkuriše“ lokalnim policijskim snagama i da Koordinacioni centar Vlade Srbije ne funkcioniše. Smatra da „država Srbija sistemski nije rešila nijedan problem na jugu Srbije.... pa ponavlja iste greške kakve je pravila na Kosovu, dakle, ne radi ništa korisno na terenu“.⁶⁰⁰ Ilustracije

⁵⁹⁹ *Danas*, 3. avgust 2009.

⁶⁰⁰ *Borba*, 25–26. jul 2009.

radi, Gazikalović navodi da nijedan Albanac iz ove tri opštine nije dobio kredit iz Fonda za razvoj Srbije, niti je i jedan Albanac preduzetnik mogao da kupi išta u privatizaciji.⁶⁰¹

Destabilizacija juga Srbije i Sandžaka Beogradu služi kao dokaz za tezu da islamski fundamentalizam, koji je bio ključan za raspad Jugoslavije, sada ugrožava i integritet same Srbije. Otuda pojačano delovanje tajnih službi, kako u Sandžaku, tako i na jugu Srbije. Međutim, Sjedinjene Američke Države su još 1992. godine Miloševiću stavile do znanja (božićno upozorenje predsednika Buša, a kasnije i Klintona) da Kosovo i Makedonija spadaju u zapadnu interesnu sferu i da će SAD reagovati u skladu sa tim. To objašnjava propratnu reakciju SAD i NATO na sukob u Makedoniji i na jugu Srbije 2001. godine.

Incidenti: pokušaj destabilizacije

Prošlogodišnji incidenti na jugu Srbije – napad na policajce (9. jula), eksplozija pred jednom stambenom zgradom u Preševu (14. jula), kao i intervencija Žandarmerije tim povodom – samo su podsetili na svu kompleksnost i delikatnost stanja u tri opštine na jugu Srbije. Do napetosti je došlo još krajem 2008. godine kada je tzv. gnjilanska grupa uhapšena i čiji su članovi od tada u pritvoru. Hapšenje ove grupe pred tv-kamerama imalo je za cilj radikalizaciju Albanaca, kako na Kosovu, tako i na jugu Srbije. Zato destabilizaciju ovog regiona nije moguće posmatrati izvan aktuelnog konteksta zbivanja u Srbiji, ali i predistorije u poslednjih 15 godina.

Pojačana međunarodna aktivnost na Zapadnom Balkanu u 2009. godini ukazuje na rešenost da se i ovaj region do kraja stabilizuje. To je, uz ekonomsku krizu koja značajno limitira ponašanje Srbije, i objašnjenje za kooperativnije ponašanje Beograda, pogotovo kada je reč o saradnji sa EULEX na Kosovu. Da je tako pokazuje i protivljenje opozicije (pre svega, Demokratske stranke Srbije i Vojislava Koštiniće), koja deluje i preko Srba u severnom delu Mitrovice i koji sprečavaju stvaranje drugačijeg ambijenta u okruženju. Svi ovi faktori se zgusnuto prelamaju i u Preševu, Bujanovcu i Medveđi.

601 Isto.

Početne reakcije u Beogradu išle su na podizanje tenzije preko obnavljanja stereotipa o “šiptarskim teroristima ponovo u akciji”, uz razrađenu terorističku “mapu puta” od Preševa, preko Guče, sve do Beograda. Indikativno je, međutim, da su one relativno brzo zamenjene racionalnijim tonovima. Promena pristupa propraćena je i davanjem medijskog prostora albanskim funkcionerima i političarima za ukazivanje na brojne probleme koji postoje u tim graničnim opštinama.

To upućuje na zaključak da međunarodni faktori deluju iz pozadine. Zato je vlast u Beogradu brzo pokazala da joj ne odgovara zaoštavanje prilika na jugu republike. Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić je to demonstrirao u razgovoru sa predsednicima opština, čijom su sadržinom, prema izjavama albanskih političara, dominirali njihovi zahtevi za povlačenjem Žandarmerije sa juga Srbije.⁶⁰² Istog dana, predsednik opštine Bujanovac, Šaip Kamberi posetio je u Beogradu i više stranih ambasada, kojima je prethodno pisao, upozoravajući na „nastavljanje represije prema Albancima u regionu“.⁶⁰³ Očigledno je da su Albanci novi pokušaj provokacije Beograda dočekali spremni.

Osim toga ni Prištini ne odgovaraju napetosti na granici, jer se prištinske vlasti svim silama trude da odmrznu već prilično dugo zamrznuti talas priznavanja državne nezavisnosti Kosova.

Ko ima interes za sukobe na jugu Srbije

Beogradski mediji su nakon prvog incidenta (9. jula, kada su u selu Lučani u bujanovačkoj opštini dva policajca povređena od ručne granate bačene na policijsko vozilo) osvanuli sa naslovima koji su nedvosmisleno za napad optuživali “albanske teroriste”. Na primer, *Press* o incidentu izveštava pod naslovom “Napad albanskih terorista”⁶⁰⁴, iako u istom tekstu piše da je “uviđaj (tek) u toku”.

602 *Danas*, 25–26. jul 2009.

603 *Borba*, 25–26. jul 2009.

604 *Press*, 10. jul 2009.

Ministar policije Ivica Dačić je, nakon obilaska povređenih policajaca, novinarima izjavio da je “očigledno reč o terorističkoj grupi”, dodajući da je to bio “napad na teritorijalni integritet države Srbije”⁶⁰⁵. Međutim, dodao je da je potraga za počiniocima u toku, kao i da je veoma teško obaviti potragu jer je to deo Kopnene zone bezbednosti i “politički veoma trusno područje”⁶⁰⁶.

Indikativno je da su glavni komentatori ovih incidenata bivši pripadnici tajnih službi i da su oni veoma organizovano spinovali tezu o albanskom terorizmu. Tako penzioni general Ninoslav Krstić (nekadašnji komandant Združenih snaga bezbednosti koje su na ovom terenu delovale 2001. godine), pozivajući se na sopstveno iskustvo tvrdi da je napad naručen iz Prištine (“oni ništa ne rade bez odobrenja, ili zadatka iz Prištine”), kao i da je siguran u to da su napad izveli bivši pripadnici OVK.⁶⁰⁷

On takođe smatra da iza napada stoje kriminalne grupe, koje imaju uporište u političkim partijama na jugu Srbije, čiji su članovi uglavnom bili pripadnici pobunjeničke Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe (OVPBM).⁶⁰⁸ Indikativno je, međutim, da Ninoslav Krstić tvrdi da Srbija ne može sama da reši ovaj problem: “Potrebno je da ceo Balkan uđe u pridruživanje evroatlantsim integracijama, jer će tada naša policija dobiti više podataka od UNMIK policije, EULEX i drugih službi koje prate kretanje tih grupa na Kosovu”.⁶⁰⁹

Pozivajući se na neimenovane “bezbednosne izvore”, *Kurir* (tabloid koji je angažovan u svim kampanjama protiv evropske opcije) u tekstu pod naslovom “Šiptarska ucena”, tvrdi da je napad povezan sa zahtevom albanskih lidera iz Bujanovca i Preševa da se formira poseban region u čijem bi sastavu osim tri opštine sa juga Srbije, Preševa, Bujanovca i Medveđe ušle i opštine Trgovište i Bosilegrad.⁶¹⁰ U međuvremenu je Skupština albanskih odbornika, koju čine odbornici iz opština Preševo, Bujano-

605 Isto.

606 Isto.

607 Isto.

608 *Borba*, 10. jul 2009.

609 Isto.

610 *Kurir*, 11. jul 2009.

vac i Medveđa, zatražila formiranje posebnog regiona Preševske doline. Skupština je usvojila političku deklaraciju u kojoj je odbacila svako nasilje koje donosi destabilizaciju Preševske doline, kao i preduzimanje "spektakularnih" akcija specijalne policije i pretnje novim hapšenjima bivših pripadnika OVPMB čiji je "cilj uvođenje straha kod civilnog albanskog stanovništva". U Političkoj deklaraciji navodi se da su poslednje akcije specijalne policije nastavak neprekidnih nastojanja za kriminalizaciju Albanaca kao kolektivitet.

Iako su svi albanski političari sa juga Srbije osudili oba incidenta (drugi se dogodio 14. jula kada je uz stambenu zgradu u Preševu eksplodirala eksplozivna naprava i povredila jednu ženu i jedno dete – oboje albanske nacionalnosti), njihove izjave o mogućim počiniocima su znatno opreznije. Predsednik opštine Preševo Skender Destani upozorava da „mirno stanje na jugu ne odgovara nekome.“⁶¹¹ Dodajući da ne zna da li je taj „neko“ Srbin, ili Albanac, on kaže da je jedino očigledno da je „reč o profesionalcu“.⁶¹²

Riza Halimi, dugodišnji političar iz ovog kraja i jedini albanski poslanik u Skupštini Srbije, skreće pažnju na to da do incidenata dolazi, „uprkos velikom prisustvu pripadnika Žandarmerije“. Sudeći po njihovom broju, „očigledno je reč o nezvaničnom nametanju vanrednog stanja opštinama na jugu Srbije u kojima živi većinsko albansko stanovništvo“.⁶¹³

Meštani sela Lučani, gde se dogodio prvi incident Redža Aslani u izjavi za *Politiku* tvrdi da u selu više nema nikoga od onih „koji su išli da se bore za Kosovo: Polovina je u zatvoru, dok je druga polovina otišla u inostranstvo“. Po njegovim rečima, ako bi se Žandarmerija povukla na godinu dve, više ne bi bilo terorističkih napada.⁶¹⁴

Vojni analitičar Miroslav Filipović smatra da u ovom trenutku Beogradu nikako ne odgovara mir na Kosovu, niti na jugu Srbije i tvrdi da "... ukoliko uskoro ne bude velikih para sa strane, vlada će imati velikih teškoća da isplati penzije, učiteljske i doktorske plate i sve drugo. Međutim ako

611 *Kurir*, 15. jul 2009.

612 Isto.

613 Isto.

614 *Politika*, 11. jul 2009.

Srbe na Kosovu ili u Sandžaku neko i dalje nastavi da maltretira, pa još ako 'težište svojih aktivnosti prenese na jug Srbije sve do Niša', onda bi gladni građani mogli da odustanu od očekivanih protesta".⁶¹⁵

Sve ukazuje da su inspiratori i organizatori obnovljenih tenzija delovi opozicije (prvenstveno Demokratska stranka Srbije, Vojislava Koštunice) i neki delovi bezbednosnih službi nad kojima vlast nema kontrolu.

Navodna opasnost od "izvoza" terorizma

Iako Albanci nisu „izvozili terorizam“ na tlo Srbije tokom kosovske krize, kao, uostalom, ni pre ni kasnije, svako podizanje tenzije na tom području pratile su špekulacije o „terorističkoj opasnosti“. U ovom slučaju, prvi su se oglasili političari, pogotovo oni iz DSS.

Međutim, i neki vojni komentatori su na sličan način pratili situaciju na jugu Srbije. Profesor fakulteta za bezbednost Zoran Dragišić upozorava na moguću eskalaciju sukoba, uz tvrdnju da je reč o „ozbiljnom pokušaju destabilizacije Srbije“.⁶¹⁶ Bivši direktor Vojno-bezbednosne agencije (VBA) Momir Stojanović ocenjuje da je napad moguć, ali samo ako je u njega uključen „inostrani element“ i zaključuje: „ukoliko bi se utvrdilo da je u ovo uključen strani element, onda je svakako potrebna dublja analiza celog državnog vrha, jer niko ovde nije bezbedan“.⁶¹⁷ Pod naslovom „Teroristi vrebaju srpsku prestonicu“, *Glas javnosti* donosi i tvrdnju analitičara Centra za antiterorizam i svetski mir Tomislava Krestovića, po kome će, „prestonica biti u opasnosti“, ako se ne ispune zahtevi Albanaca.⁶¹⁸

Najdramatičnije navodnu opasnost potencira *Pravda* koja na celoj naslovnoj strani (22. jula) donosi mapu Srbije sa pretpostavljenim meta- napada, od Preševa na jugu do Palića na severu republike, preko Niša, Guče i Beograda.⁶¹⁹ Prema Nikoli Sanduloviću, koga list predstavlja kao

615 www.helsinki.org.rs

616 *Press*, 15. jul 2009.

617 *Kurir*, 16. jul 2009.

618 *Glas javnosti*, 16. jul 2009.

619 *Pravda*, 22. jul 2009.

eksperta za bezbednost, prvi na udaru terorista sa KIM naći će se Beograd, a potom i Niš, Leskovac, Vranje i svi veći gradovi na jugu Srbije.⁶²⁰ Kao moguću metu označava i Guču, u vreme održavanja tradicionalnog Sabora, početkom avgusta.⁶²¹ Nekadašnji šef beogradske policije Marko Nicović tvrdi pak, da su albanski teroristi „spremni da plate profesionalce iz Avganistana, Moldavije ili neke treće zemlje koji bi za njih obavljali terorističke napade po Srbiji, takođe u Beogradu, Nišu, Leskovcu, Vranju...“⁶²²

Albanska perspektiva

Zahtev lokalnih vlasti Preševa i Bujanovca da se sa područja tri opštine na jugu Srbije povuku snage Žandarmerije, i bezbednost građana prepusti mešovitim (srpsko-albanskim) lokalnim policijskim snagama, osvetlio je drugu, objektivniju stranu suštinskih problema na ovom području. Najpre, zahtev za povlačenje Žandarmerije usledio je nakon „potrage za počiniocima“, kojom su prilikom predstavnici specijalnih policijskih jedinica, pretresajući kuće „brutalno delovali, malteritarujući čak i decu“.⁶²³ Predsednik opštine Preševo Ragmi Mustafa izjavio je: „Ukoliko se nastavi brutalna akcija Žandarmerije, svako dvorište i kuća u Preševu i okolnim selima biće otvoreni jer ne želimo da lome kapije, vrata i prozore da bi ušli. Biće im sve dostupno i sve otvoreno“.⁶²⁴ Podsećajući da su se slične stvari tokom pretходne decenije događale na Kosovu, on postavlja pitanje da li Srbija „na ovakav način gura i Preševsku dolinu prema Kosovu“.⁶²⁵

Albanski predstavnici lokalnih vlasti iz Preševa i Bujanovca uputili su pismo sa odgovarajućim informacijama i zaključcima nekim stranim ambasadama u Beogradu (SAD, Francuska, Nemačka...), kao i misiji OEBS. Adresiranje međunarodnih aktera doprinelo je da se jednostrana medijska buka nakon toga stižala. A u više relevantnih novina, poput *Večernjih*

620 Isto.

621 Isto.

622 Isto.

623 *Politika*, 19. jul 2009.

624 Isto.

625 Isto.

novosti, *Danasa*, *Borbe*, pa i *Politike*, objavljeni su tekstovi koji kompleksnije osvetljavaju probleme na jugu Srbije. Pri tome se naročito insistira da dobrim međusobnim odnosima meštana, Albanaca i Srba, kao i na činjenici da obe etničke zajednice dele istovetne probleme, pogotovo kada je reč o ekonomskoj zaostalosti.

Realni problemi tri opštine

Bez obzira na smirivanje situacije na jugu Srbije, problemi na ovom području i dalje ostaju. Dugoročno, oni taj region čine nestabilim. Poseban problem predstavlja visoko obrazovanje mladih Albanaca, jer na ovom području ne postoji nijedan fakultet, pa najčešće studiraju u Prištini. Sada se najavljuje da će se ove jeseni otvoriti detaširani odseci Pravnog i Ekonomskog fakulteta iz Niša. Srpske vlasti ne priznaju diplome prištinskih fakulteta, jer je odluka o tome poništena u vreme mandata vlade Vojislava Koštunice. To dodatno komplikuje zapošljavanje obrazovanih Albanaca koji su zbog toga prinuđeni na odlazak iz zemlje, što je u suštini i cilj takve odluke. Bez mladih, obrazovanih ljudi dugoročno gledano albanska zajednica će nestati.

Fagami Mustafa, predsednik opštine Preševo, sumira situaciju na sledeći način: „Vlada Srbije ne komunicira sa nama, naši osnovci nemaju udžbenike na svom jeziku, našim akademcima koji su završili fakultete na Kosovu ne priznaju se diplome, našim građanima Žandarmerija brutalno zaustavlja automobile i pretresa im kuće, naši građani ne osećaju slobodu kretanja“.⁶²⁶

Prema oceni Belgzimi Kamberija, predsednika Odbora za ljudska prava u Preševu, i „albanski lideri i Beograd pokušavaju da instrumentalizuju događaje u Preševu“. Kako on kaže, „Albanci optužuju državu za represiju, a država Albance za terorizam, što ide u prilog destabilizaciji regiona čime pokrivaju nemoć da rešavaju praktične probleme“.⁶²⁷

626 *Večernje novosti*, 23. jul 2009.

627 Isto.

Zaključci i preporuke:

Destabilizacija tri opštine na jugu Srbije, u dvema od njih Albanci čine većinu, potencijalni je okidač regionalne nestabilnosti. Osim toga, to su istovremeno granična područja prema Makedoniji i Kosovu i jedan od glavnih regionalnih koridora za šverc (oružje, droga, ljudi) što povećava rizik. Situaciju treba posmatrati i u kontekstu još otvorenih pitanja – (ne) pristajanje Srbije da „zatvori“ svoje državno pitanje odustajanjem od pretenzija za podelu Kosova.

Uzimajući to u obzir veoma je važno što međunarodni akteri reaguju pojačanim angažmanom, koji Beograd prihvata. Tokom kratkotrajne „kri-ze“ u Preševu, nadležni ministri u Vladi Srbije, Ivica Dačić i Dragan Šutanovac bili su u kontaktu, kako sa NATO, tako i sa EULEX i UNMIK. To je najčešće obrazlagano zahtevima da međunarodne institucije preuzmu svoj deo odgovornosti kada je reč o regionalnoj bezbednosti. Međutim, to ukazuje i na neophodnost međusobnog približavanja.

Beograd se suočava sa istim zahtevima za decentralizacijom koju su, po Ahtisarijevom planu, dobili Srbi na Kosovu. S obzirom da je reč o međunarodnom standardu, kao i o dominantnom trendu, za Beograd je uputnije da se prema tim zahtevima odnosi sa više razumevanja, kako se situacija ne bi do kraja radikalizovala.

Da bi se prekinula izolacija i segregacija albanske zajednice na jugu Srbije, neophodno je početi suštinsku integraciju ove zajednice u širu političku i ekonomsku zajednicu. Osim toga, neophodno je sprovesti suštinsku decentralizaciju kako bi se Albanci aktivno uključili u vršenje lokalne vlasti, ali i na republičkom nivou. Imajući u vidu multietnički karakter regiona, neophodno je angažovanje na izgradnji mera poverenja između Albanaca i Srba.

X

Ekonomija

Nepovoljna privredna struktura

Srbija je 2009. godinu, godinu duboke svetske finansijske i recesione krize, sa padom bruto društvenog proizvoda od 3 odsto, prošla nešto povoljnije od većine zemalja Zapadnog Balkana, pa i od većine zemalja u tranziciji. Taj relativno mali pad ostvaren je uz pomoć sredstava koja je povukla od Međunarodnog monetarnog fonda (do kraja te godine aktivirano je oko 1,12 milijarde eura, od ugovorenih ukupno 2,94 milijarde eura) i uz političku, pa i finansijsku potporu Evropske unije (400 miliona eura), te uz kredite Svetske banke, ne samo za krupne infrastrukturne radove, nego i za podršku državnom budžetu (300 miliona dolara).

Naime, spomenute međunarodne institucije su, pre svega ostalog, imale aktivnu i verovatno presudnu ulogu u podsticanju stranih poslovnih banaka da u Srbiji zadrže „stepen izloženosti“⁶²⁸ iz predhodne godine, što je utanačeno Bečkim sporazumom od 27. marta 2009. godine. Uz trogodišnji aranžman o podršci MMF Srbiji, sa kraja 2008. godine, taj Bečki sporazum, koji je manje-više i efektivno ostvaren, bitno je uticao na to da je, po podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije,⁶²⁹ u 2009. godini u Srbiji ostvaren navedeni pad BDP od samo 3 odsto, uprkos snažnoj recesivnoj krizi. Kada se, međutim, pogleda apsolutni nivo postignutog BDP od 31,5 milijarde eura, u zemlji sa oko 8 miliona stvarnih državljana, lako je uočiti da ostvareni relativni uspeh ne donosi mnogo.

Pošto je, dakle, Srbija i dalje među najsiromašnijim i ekonomski najneuspešnijim zemljama i u regionu i među zemljama u tranziciji, ona je i takav, relativno povoljan pad BDP u ambijentu duboke svetske krize – podnela teško, bez obzira na to što primanja stanovništva tokom 2009. godine nisu smanjena, nego su zarade realno uvećane za 0,2 odsto (nominalno su povećane za 8,8 odsto), a penzije su realno bile veće čak za 3,3 odsto (što znači da su nominalno povećane čak za 12 odsto). Pri tome treba imati u vidu da je standard zaposlenih koliko-toliko očuvan na račun smanjivanja zaposlenosti, pa je broj zaposlenih lica smanjen za 133.000

628 Volumen kreditnih plasmana

629 Prema Dnevniku od 1. april 2010.

(minus 6,7 odsto). To je podiglo stopu nezaposlenosti na oko 17,5 odsto, pa je ovaj glavni problem srpske ekonomije dodatno povećan.

Inače, stopa inflacije u 2009. godini je bila 6,6 odsto, i mada je ona i dalje oko četiri puta veća nego u zemljama Evropske unije (gde je stopa inflacije bila 1,4 odsto), valja primetiti da je u Srbiji ona najniža u poslednjoj deceniji.⁶³⁰ Izbegavanje pojačanog kriznog oporezivanja stanovništva (sa niskim prosekom mesečnih neto zarada od 31.733 dinara, to jest, sa platama tek nešto većim od 300 eura) imalo je (za krizu) prilično neuobičajenu posledicu – veoma visok porast štednje stanovništva, za 26 odsto, što se ne može objasniti samo uzdržavanjem od potrošnje zbog straha od sutrašnjice, niti nekim pozitivnim kursnim razlikama (jer je lavovski deo štednje u stranim valutama).

Paralelno tome, došlo je i do porasta deviznih rezervi za 29 odsto, što je takođe bio znak da je kredibilnost bankarskog sektora očuvana i da sredstva spoljne podrške nisu rasipana. Preciznije rečeno, devizne rezerve Narodne banke Srbije su tokom 2009. godine povećane za 2411 miliona eura i na kraju godine su iznosile 10.601 miliona eura. Ukupne devizne rezerve Srbije su na kraju 2009. godine iznosile 12.026 miliona eura (porasle su tokom 2009. godine za 2916 miliona eura).⁶³¹

Na drugoj strani od ovih relativno „ružičastih podataka“, za jednu masivnu i masovnu privrednu krizu uočava se ono što najviše zabrinjava – tekuća recesiona i spoljnotrgovinska paraliza obelodanila je veoma nepovoljnu privrednu strukturu srpske privrede, u kojoj glavni oslonac u kreiranju BDP daju sektori trgovine, usluga i finansija, dok je učešće proizvodnje razmenjivih dobara sve manje u strukturi BDPa, što se očitava i na velikoj uveznoj zavisnosti zemlje i slabim izvoznim sektorima. Deo ove nepovoljne slike može se lako primetiti kod mnogih drugih makroekonomskih podataka o ekonomskim trendovima Srbije u 2009. godini.

630 Podaci premijera Cvetkovića izneti na Kopaonik biznis forumu (8-11. marta 2010), *NIN*, 11. mart 2010.

631 MAT br. 183, januar 2010. godine

Dramatičan pad industrijske proizvodnje

U tom smislu, podaci koje prenosi publikacija MAT Ekonomskog instituta u Beogradu,⁶³² dokazuju da je u 2009. godini došlo do dramatičnog pada industrijske proizvodnje za 12,1 odsto. Od 29 industrijskih grana, samo u 4 zabeležen je rast proizvodnje. Osim industrije, veoma teške udare pretrpele je i građevinarstvo, čiji je obim delatnosti smanjen na trećinu. I trgovina na malo spada u najteže gubitnike, jer je posle čitave decenije kontinuiranog uspona tokom 2009. godine došlo do pada prometa za 5,4 odsto (u stalnim cenama pad iznosi 12,3 odsto).

Sve to je (uz pad cena nafte na svetskom tržištu) imalo za posledicu veoma sanažno smanjivanje spoljnotrgovinske razmene Srbije tokom 2009. godine. Izvoz roba i usluga iznosio je samo 5962 miliona eura i bio je za 19,7 odsto manji nego 2008. godine. Uvoz je smanjen za 28 odsto i iznosio je 11.157 miliona eura. Iz tih razloga došlo je do smanjenja trgovinskog deficita u razmeni sa inostranstvom za 35,6 odsto (deficit je iznosio 5196 miliona eura), što se, dakako, ne može smatrati uspehom. U krajnjoj konsekvenci, ovaj slom spoljnotrgovinske razmene imao je naizgled „pozitivne“ posledice na kretanje deficita platnog bilansa Srbije, koji je 2009. godine smanjen za 71,2 odsto i iznosio je 1743 miliona eura (naspram deficita od 6055 miliona eura 2008. godine) – što, opet, nije posledica stvarnog ozdravljenja izvozne orijentacije Srbije, nego njenog spoljnotrgovinskog fijaska.

Pojednostavljeno, recesija je smanjila ionako malu uključenost Srbije u međunarodnu podelu rada i suočila vladu i javno mnjenje sa činjenicom da industrija u Srbiji nema ni dovoljno unutrašnjeg tržišta, ni dovoljno konkurentnosti za ona strana (konkurentnost na svetskom tržištu je značajno smanjena). Naravno, kao glavno pitanje postavilo se pitanje kako Vlada Srbije treba da reaguje na ekonomske perspektive koje posle krize treba sagledati u jednom promenjenom ambijentu u globalnom smislu.

U tom pravcu, tokom cele 2009. godine, trajale su (a krajem godine se i razmahale) diskusije oko monetarne i politike deviznog kursa Narodne

banke Srbije, tada na čelu sa guvernerom Radovanom Jelašićem, zbog toga što je dinar posle nekoliko godina stabilnosti, počeo da klizi naniže prema stranim valutama. Taj pad je naročito pogodio obogaćenu, ali i prezaduženu preduzetničku klasu, jer, kako je, radi ilustracije problema, natuknuo Miloš Bugarin, predsednik Privredne komore Srbije (PKS), samo jedan dinar poskupljenja eura teorijski košta privredu 20 milijardi dinara (jer je ona dužna blizu 20 milijardi eura).⁶³³ Na drugoj strani su bili stručnjaci koji su tvrdili da je politika precenjenog dinara dovela do formiranja nepovoljne privredne strukture u kojoj dominiraju usluge i uvozni sektori (Vladimir Gligorov, Pavle Petrović i drugi).

Dinar je bukvalno tokom 2009. godine devalvirao prema korpi stranih valuta za oko 8,2 odsto, ali je zapravo, od oktobra 2008. do početka novembra 2009. godine, devalvirao prema euru čak za oko 18 odsto. To nije malo, mada je moglo biti i gore. Svađa oko promene devizne politike i oko njene moći da utiče na stvaranje nove razvojne politike, kulminirala je početkom 2010. godine i ona je dovela do demisije guvernera Jelašića, 23. marta.

Antikrizni potezi

Uzimajući u obzir dinamiku kretanja stope BDP tokom 2009. godine, na prvi pogled, moglo bi se zaključiti da je Vlada Srbije pronalazila relativno efikasne mere podsticaja konjunkturi. Jer, u prvom kvartalu 2009. godine, pad BDP je bio 4,1 odsto, u drugom 4,2 odsto, u trećem 2,3 odsto, a u četvrtom tek 1,6 odsto. Reč je, međutim, o statističkoj „optičkoj varki“, jer se stopa pada BDP smanjivala pretežno zbog toga što se recesija u Srbija zapravo pojavila još polovinom 2008. godine, pa je krajem te godine „baza upoređivanja“ već bila pala – što u krajnjoj konsekvenci smanjuje i stope pada BDP krajem 2009. godine. Ipak, to ne znači da se antikrizne mere Vlade Srbije ne mogu pozitivno oceniti.

Kabinet premijera srpske vlade Mirka Cvetkovića izašao je pred javnost sa programom za ublažavanje posledica svetske ekonomske krize na Srbiju 29. januara 2009. godine – i odmah treba reći da je načelno bila reč

⁶³³ *Danas*, 17. decembar 2009.

o kreativnom i dobro smišljenom planu, da se sa samo 8 milijardi dinara budžetskih sredstava, prema privredi i građanskoj potrošnji pokrene oko 122 milijardi dinara, pretežno stranih i bankarskih sredstava.⁶³⁴

Vlada Srbije je, u ovom planu ublažavanja udara svetske finansijske krize polazila od ideje da se sa prihodima od nešto novih fiskalnih opterećenja koja ne opterećuju mnogo najsiromašnije slojeve (a koje su platili, pre svega, potrošači goriva i pušači) podmaže kreditni dotok stranog kapitala na zaobilazan način, putem subvencije kamatnog troška. Taj Vladin plan se zapravo oslanjao na tezu da banke u Srbiji imaju neuposlenog novca i mogu još da se zaduže u inostranstvu, samo ih treba "motivisati" da u plasmane krenu odvažnije (uz žiriranje, to jest dotaciju države u kamatnom delu kreditnih plasmana). Još dublje iza te ideje je bila procena da u vremenu kada su kamate na pozajmice u evropskim zemljama drastično oborene na referentnu marginu između pola i jedan odsto, banke u Srbiji mogu nabaviti taj jeftin novac i plasirati ga domaćim potrošačima i privrednim subjektima po daleko povoljnijim uslovima od dosadašnjih, ali i dalje veoma profitabilnim (posle dotacije – 6 odsto godišnje kamate, za novac koji se kupuje po 1 ili 2 odsto interesa). Deo rizika (garancije), uz kamatne subvencije ukupno teške oko 20 milijardi dinara – podnela je država. Ovaj program je imao utacaj na okolnost da su poslovne banke u Srbiji tokom 2009. godine povećale dinarske plasmane za 278 milijardi dinara (za blizu 300 miliona eura), koji su na kraju godine iznosili ukupno 1330 milijardi dinara (blizu 1330 miliona eura).

Vlada je u tom prvom antikriznom paketu, po ugledu na Nemačku, SAD i neke druge zemlje, pomogla i plasman domicilne autoindustrije olakšicama za kupovine po sistemu „staro za novo”. Tako su vlasnici starih automobili, koji tržišno vrede manje od 1000 evra, mogli dobiti povoljan kredit na sedam godina, uz kamatu od 4,5 odsto, za kupovinu kragujevačkog Punta, po ceni manjoj od 6000 eura. Ministar privrede Mladen Dinkić je prilikom uvođenja ovog sistema naglasio da se sa tom operacijom uklanjaju stari automobili sa srspskih drumova, a istovremeno se obezbeđuje plasman oko 15.000 kola, koliko je Fijat 2009. godine sklopio u Srbiji. Rešenje je bilo duhovito u tom smislu što ono zapravo krije ukidanje PDV

634 *Vreme*, 5. februar 2009.

na prodaju "domaćeg automobila", što se sigurno nije dopalo konkurenciji, a ni velikim državama izvoznicama koje stalno galame protiv navale protekcionističkih mera u nerazvijem zemljama koje su pogođene krizom.

Bez obzira što su spomenute Vladine antikrizne mere uglavnom sprovedene, one, međutim, nisu u značajnoj meri ublažile pritisak krize, pa se očekivalo da će ona pojačati "antikriznu politiku", ukoliko za te poteze dobije saglasnost za izmenu propozicija ekonomske politike za 2009. godinu koje su bile dogovorene stend baj sporazumom sa MMF. U tom smislu, dolazak misije MMF u Beograd, na drugu reviziju sporazuma sa Srbijom, u proleće 2009. godine, bio je glavna i ekonomska i politička tema.

Ovakav zaokret ekonomske politike, ka radikalnijoj prokonjunktornoj politici, premijer Vlade Srbije Mirko Cvetković je obrazložio (u intervjuu Rojtersu) 20. februara 2009. godine, priznajući da je snažan pad fiskalnih prihoda na početku godine (za 20 odsto) jasno pokazao da su procene o (samo) usporenju stope rasta bruto društvenog proizvoda u Srbiji na oko 3-3,5 odsto (naspram rasta od 5,5 odsto u 2008. godini) bile nedovoljno realistične i da se recesioni talas registrovan u poslednjem kvartalu 2008. godine pojačava. U tom smislu, premijer Cvetković je tada izneo korigovanu procenu rasta BDP u 2009. godini negde "između 0,5 i 1 odsto", sa naglaskom da Vlada ne očekuje "negativnu stopu", to jest ozbiljniju recesiju. To je bio još jedan promašaj srpskog premijera u procenjivanju efekata krize – jer, godina će se, kao što smo već gore naznačili, "relativno uspešno" završiti sa padom BDP od 3 odsto.

Vlada Srbije je tada izašla pred javnost sa platformom za nove pregovore sa misijom MMF, u kojoj je zatraženo da se Srbiji odobri veći budžetski deficit od ranije dogovorenog od 1,5 odsto BDP. Kako je potpredsednik Vlade Mladen Dinkić tada izjavio, budžetski deficit se mora povećati na oko 2,5-3 odsto BDP da se ne bi smanjivale plate i penzije.⁶³⁵ Dinkić je još tada izneo procenu da će MMF prihvatiti ovu korekciju, jer je, na primer, Rumuniji odobren budžetski deficit od 7 odsto, a naveo je i praksu mnogih razvijenijih evropskih zemalja, koje su tada kalkulisale sa budžetskim deficitima od oko 3 odsto BDP.

635 *Blic*, 21. februar 2009.

I stručnjaci su podržali značajno preuređenje Sporazuma sa MMF, pa je, na primer, Pavle Petrović, zatražio da se sa stranim ekspertima razmotri čitava monetarna i devizna politika Srbije.⁶³⁶ On je, naime, postavio hipotezu da je Narodna banka Srbije, paralelno sa osekom priliva kapitala iz inostranstva i bekstvom 926 miliona eura sa devizne štednje i 113 miliona eura depozita privrede iz poslovnih banaka (krajem 2008. godine), kontrolišući depresijaciju dinara prema devizama (prodajom deviza, pa tako istovremeno i „poništanjem“ dinara) toliko „isušila“ tražnju (to jest smanjila ukupnu novčanu masu) da to nije mogla kompenzirati ni država, koja je trošeći svoje depozite na namirenje predizbornih obećanja išla na ruku privrednoj aktivnosti. Krajnje uprošćeno, Petrovićev implicitan savet je bio da se sa MMF prodiskutuje pitanje monetarne politike i praksa fiktivne politike „ciljanog deviznog kursa“ NBS, jer je primećeno da referentna kamatna stopa NBS ne deluje, uprkos groteskne visine (tada je bila na 19 odsto, da bi se krajem godine spustila na 9,5 odsto).

Nakon prilično dugih martovskih pregovora, Vlada Srbije i misija MMF su 25. marta postigle sporazum po kome je volumen finansijske podrške Srbiji povećan sa oko 2, na oko 3 milijarde eura, a odobren je državni budžetski deficit od 3 odsto BDP, uz uslov rebalansiranja budžeta naniže za oko 100 milijardi dinara (smanjenje od 13 odsto od ranije izglasanog) i dodatno fiskalno prilagođavanje.

U stručnoj javnosti naknadno se, upravo povodom tog „fiskalnog prilagođavanja“ otvorila dosta široka rasprava sa veoma različitim pozicijama. Jedna struja je smatrala da se ne treba zavaravati i da je porez od 6 odsto na plate i penzije, koji je ranije bio dogovoren sa MMF, jedino dovoljno izdašno rešenje u datoj situaciji, te da bi svaka promena modela narušila kredibilitet vlade (to je mišljenje Danice Popović).⁶³⁷ Drugi, a takvi su bili najbrojniji, pokušavali su da pronađu neki mešoviti model u kome bi se „ciljna grupa“ poreza na primanja suzila ili podizanjem neoporezivog cenzusa (na primer, do prosečne plate), ili reduciranjem poreskih obveznika samo na one koji su zaposleni u klasičnom upravnom i sudskom aparatu (u ovu grupu bi mogli biti svrstani Jurij Bajec i Miladin Kovačević). O

636 *Vreme*, 19. mart 2009.

637 *Vreme*, 2. april 2009.

eventualnom smanjenju državnih investicija jedini se usudio da progovori Miroslav Labus, koji je čak izneo ocenu da od ogromnih državnih investicija poslednjih godina "nismo videli neke velike vajde, osim što je vlast tako skupljala političke poene".⁶³⁸ Na kraju je tako ispalo, država nije izgradila ništa tokom 2009. godine, a ukupne investicije su u Srbiji opale za 20 odsto.

Radničke pobune i štrajkovi

Mere koje je Vlada Srbije tokom martovskih pregovora obećala misiji MMF, nisu u celosti izvedene, a one koje su bile preduzete, nisu do polugodišta davale očekivane rezultate, pa je polugodište 2009. godine dočekano u dosta zabrinjavajućoj ekonomskoj situaciji.

Naime, budžetski deficit Srbije je na polugodištu bio dostigao 52,4 milijarde dinara, a prema martovskom sporazumu sa MMF, za celu 2009. godinu je bio predviđen budžetski deficit od 70 milijardi dinara (uz fiskalno prilaogđavanje od 90 milijardi dinara). Kako je kontrola sprovođenja spomenutog Sporazuma bila zakazana za kraj avgusta, u Vladi Srbije su obnovljene rasprave oko pitanja: šta da se radi? Posebnu napetost u javnosti izazvala je procena ministarke finansija Diane Dragutinović, izneta na konferenciji za novinare (24. jula), da bi deficit državnog bužeta do kraja godine mogao da naraste na 110-115 milijardi dinara. U tom trenutku realni budžetski prihodi padali su trostruko brže od pada državne potrošnje (oko minus 15, prema minus 5 odsto). Na spomenutoj konferenciji za štampu ministarka Dragutinović pokušala je nemoguće – da spoji umirujuću izjavu (da „niko ne treba da brine, pare za budžetsku potrošnju su obezbeđene“), sa gorkim činjenicama o kontinuiranom padu budžetskih prihoda i sa najavom novog poreza na plate – kako bi se rupa u državnoj kasi delimično zajazila.

Ministarka Dragutinović je imala u vidu da je sa MMF bilo dogovoreno i zaduživanje države kod Narodne banke Srbije na račun kreditne pomoći po stend baj aranžmanu i na podlozi obećanja Evropska komisija

638 *Politika*, 31. mart 2009.

da će dati donaciju od 100 miliona evra za podršku državnom budžetu Srbije, od čega bi 50 miliona eura bilo uplaćeno već na jesen. Ipak, ona je tada najavila da razmišlja da uvede neku vrstu dvojnog oporezivanja plata u poslovnom sektoru – a granica bi bila mesečna zarada od 40.000 dinara. Onima koji primaju manje od 40.000 dinara mesečno (550.000, to jest oko polovina zaposlenih u privredi), porez bi se nešto smanjio, a onima koji primaju više (545.000 zaposlenih u privredi) nešto povećao, pa bi se iz ovog izvora namaknulo oko 12 milijardi dinara. Čak je spominjala da bi za one sa malim platama stopa bila 10 (na plate iznad 9000 dinara), a za one druge 20 odsto (sada je stopa jedinstvena, 12 odsto, na plate iznad 5000 dinara).

Političke prilike u Srbiji, u kojoj su se rasplamsali štrajkovi i velike demonstracije u pojedinim siromašnim regionima – nisu dozvolile Vladi Srbije da se odvaži na ovaj pravac rešavanja problema. Čak su, inače zavađeni poslodavci i sindikalci iz Unije poslodavaca Srbije, Saveza samostalnih sindikata Srbije i UGS „Nezavisnost“, upitali premijeru Mirku Cvetkoviću pismo (30. jula), kojim odbijaju i povećanje PDV i povećanje poreza na zarade. Oni su naglasili da „privreda ne može izdržati veće opterećenje, jer milion i stopedeset hiljada zaposlenih u privredi trenutno finansiraju 700.000 socijalnih slučajeva, 1,6 miliona penzionera i pune budžet iz kojeg se isplaćuju plate za još 690.000 zaposlenih u državnoj upravi, javnom sektoru i gubitaškim javnim preduzećima“.⁶³⁹ (Doista fantastično, od 590 srpskih javnih preduzeća, 580 posluju sa gubitkom – što je posledica stranačkog upravljanja ovim firmama).

Kriza i teške socijalne prilike okrenule su bes najširih radničkih slojeva prema čitavom dotadašnjem procesu privatizacije, a posebno prema novim vlasnicima koji nisu uspeali da pokrenu proizvodnju u kupljenim firmama, pa čak nisu ni plaćali preostale radnike koje su u njima zatekli. Po veoma raširenoj teoriji, „kriza preduzetništva“ u Srbiji posledica je činjenice da je svetska kriza „presekla“ mehanizam preprodaje (naravno, uz debelu maržu) otkupljenih preduzeća strancima, to jest likvidnim preduzimačima iz inostranstva, pa su se „prezaduženi“ kupci društvenih firmi našli u raskoraku. Naime, obaveze prema pozajmicama sa kojima su

639 *Dnevnik*, 30. jul 2009.

(po zakonskoj mogućnosti) u pet rata kupili preduzeća radi dalje prodaje ili „preimenovanja“ poslovnog prostora u građevinsko zemljište (pa opet dalje prodaje stanova) – pristigle su, pa su se takvi investitori našli raskrečeni i paralisani, jer nisu stigli da unovče preuzete firme i njihove zalihe, pošto je „sekundarna privatizacija“ u zastoju. Oni su, naime, putem hipoteka na svoju i novostečenu imovinu već stigli da uzmu i nove kredite za svoje stare firme i nove vile i jahte, a spoljni investitori, koji bi trebalo da doista oporave njihova preduzeća, ne pojavljuju se.

Ciljajući na takve slučajeve, potpredsednik Vlade Srbije i ministar za nauku Božidar Đelić je tada izjavio⁶⁴⁰ da je „neophodno proveriti ugovore o privatizaciji u kojima kupci ne ispunjavaju obaveze“, pa i da ima slučaja da je „neki imućan čovek kupio dvadeset preduzeća u Srbiji i na jednoj strani pravi veliki profit, a na drugoj strani otpušta radnike“. Dr Zoran Zec tim povodom izneo je mišljenje da smatra da je mogućnost kupovine društvenih preduzeća u pet rata (i po ceni koja je mogla biti i 20 odsto knjigovodstvene vrednosti preduzeća) otvorila brešu kroz koju je u klub „novih kapitalista“ grunula bulumenta ljudi koji nemaju nikakve veze s biznisom i koji su otuda te svoje firme i konačno upropastili.

Nažalost, privatizacija se u Srbiji doista oteгла, a i nije opravdala preterana očekivanja. Sedam godina posle otpočinjanja „sistema prodaje“ društvenih firmi⁶⁴¹ ostalo je neprodato 287 društvenih preduzeća i 108 preduzeća u državnom vlasništvu, a 332 preduzeća je pred likvidacijom. Inače, na tenderima i aukcijama između 2001. i 2009. godine prodato je 1828 firmi – ali je u 420 slučajeva došlo do poništavanja ugovora o privatizaciji, jer ih novi vlasnici nisu ispunili. Znači, moglo bi se reći da je svaka četvrta privatizacija poništena, a kako su prošli njihovi kupci – to niko ne zna. Da li su izgubili svoju imovinu u tim neuspelim poslovima, ili su stigli, pre poništenja privatizacionog ugovora, da premeste imovinu kupljenih preduzeća u druge svoje firme, to je ostalo nepoznato.

U takvoj situaciji, kada su tekuće ekonomske prilike bile teške i kada je unutrašnja politička situacija počela radikalno da se zaoštava, blagotvoran uticaj stabilizaciji prilika dala je poljoprivreda, koja je 2009. godine

640 *Blic*, 8. avgust 2009.

641 *Politika*, 6. jun 2009.

imala i dosta sreće sa vremenskim uslovima. Prema zvaničnim podacima koje smo dobili posredstvom stručnjaka novosadske Žitovojvodine, 2009. godine je u Srbiji požnjeveno oko 1,2 miliona tona pšenice (3,9 tona po hektaru), oko 4 miliona tona kukuruza (5,9 tona po hektaru), 2,7 miliona tona šećerne repe (45,6 tona po hektaru), 350.000 tona suncokreta (2,4 tone po hektaru) i 320.000 tona soje (2,4 tona po hektaru).⁶⁴²

Proizvodnja je, zapravo, bila i veća, naročito pšenice i kukuruza (naročito u centralnoj Srbiji), ali se ne zna koliko – jer se roba, nažalost, tradicionalno sklanja u sive tržišne tokove. Ipak, moglo bi se proceniti da je poljoprivredna proizvodnja u odnosu na 2008. godinu povećana za oko 4-5 odsto. To ne znači da su seljaci prošli dobro, ali država jeste. U najmanju ruku bilo je robe koja se mogla prodati na svetskom tržištu – uprkos krizi.

Novi pregovori Vlade Srbije sa misijom MMF u Beogradu tokom oktobra, mada uglavnom okrenuti formulisanju ekonomske politike za 2010. godinu, u velikoj meri su bili opterećeni nedovoljno dobrim ekonomskim rezultatima Srbije u 2009. godini. Posle mnogo natezanja, tek početkom novembra 2009. godine okončane su i druga (koja je bila ostala otvorena) i treća revizija Sporazuma sa MMF. Dogovoreno je za 2010. godinu, zamrzavanje penzija i plata u javnom sektoru; otpuštanje viška administrativnog osoblja na republičkom i lokalnom nivou (15.000 ljudi); odobren je budžetski deficit od 4 odsto BDP; prihvaćen je početak reforme penzionog sistema koji podrazumeva restriktivnije kriterijume prevremenog penzionisanja i suženo pravao na beneficirani staž; odustalo se od produženja starosne granice za odlazak žena u penziju sa 60 na 63 godine; utanačen je početak reforme zdravstvenog i obrazovnog sistema; i, što je trenutno sa najvećom političkom težinom, odustalo se od povećanja stope PDV.⁶⁴³ Za 2010. godinu je prihvaćen dosta ambiciozni državni budžet sa projektovanim prihodima od 655,9 milijardi dinara i kalkulisanim rashodima od 762,9 milijardi dinara (dakle, sa odobrenim deficitom od 107 milijardi dinara).⁶⁴⁴

642 *Vreme*, 31. decembar 2009.

643 *Blic*, 4. novemabr 2009.

644 *Politika*, 2. decembar 2009.

Zanimljivo, u decembru 2009. godine je Skupština Srbije najpre usvojila budžet za 2010. godinu (sa mesec dana zakašnjenja u odnosu na zakon o budžetu), a tek potom je drugi put rebalansiran bužet za tekuću, 2009. godinu. Na kraju je utvrđeno da su budžetski prihodi 2009. godine iznosili 698,7 milijardi dinara, a da je potrošeno 719,8 milijardi dinara, to jest da je zabeležen budžetski deficit od 104,8 milijardi dinara.

I same osnovne cifre iz budžeta Srbije za 2010. godinu upućuju na zaključak da će država veoma sporo lečiti posledice krize iz 2009. godine, mada je ona na izgled prebrođena relativno dobro. Uskoro se mogu pojaviti i problemi koje će doneti snažan porast zaduživanja u inostranstvu tokom te krize, što sve zajedno Srbiju upućuje na energičan nastavak proevropskih reformi, kako bi se zemlja što pre našla u ekonomski sigurnijoj zajednici.

XI

Mediji

Mediji lak plen

Nedovoljno regulisani tržišni uslovi, različite forme kontrole, različiti vlasnički odnosi, dalja tabloidizacija štampe (i konsekvantno, nizak profesionalni nivo) – sve ono što je godinama, s nijansiranim razlikama, označavalo medijski prostor Srbije, bilo je prisutno i tokom 2009. Izvesna razlika je u tome što je to bila izrazito teška godina u ekonomskom smislu, zbog opšte privredne krize i zbog dramatičnog smanjenja oglasa i reklama, posebno u štampanim medijima.

Osiromašeni mediji laka su meta za izvršnu vlast i ekonomske centre moći koji, uprkos nepostojanju formalne kontrole, vaninstitucionalnim kanalima snažno utiču na oblikovanje štampe, radio i tv emisija. Mediji u Srbiji su i dalje u razlicitim vlasničkim odnosima – od državnih do onih sa “zamačljenim” ili sumnjivim kapitalom. Privatizacija se sprovodi sporo i uz puno nepoznanica, mada je još pre nekoliko godina doneto niz propisa iz medijske oblasti koji bi proces transformacija medija trebalo da ubrzaju.

Najavljena izrada *Medijske strategije*, koja je trebalo da doprinese definisanju medijskih ciljeva i prioriteta, kao i principa i vrednosti koji će se štiti, nije odmakla dalje od najave, te se i u odnosu na njenu izradu može osnovano sumnjati u iskrenost namera vlasti da se medijska scena sistemski reformiše na način koji će omogućiti i razvoj medijskog sektora i dalju demokratizaciju društva.⁶⁴⁵

Međutim, ne treba zaobići ni dopinos samih medija sopstvenom položaju – mnogi sami pristaju da se upregnu u stranačke ili poslovne interese, otpor raznim pritiscima je blag ili nikakav, a esnaf je i dalje podeljen u dva udruženja među kojima postoji rivalitet. Sve to ima za posledicu nizak profesionalni nivo medija, poslovično nepoverenje javnosti, dalje negovanje takozvanog patriotskog novinarstva, polutabloidizaciju ozbiljnih medija (povećanje broja strana za zabavu na račun ozbiljnih sadržaja) i, samo sporadično pravi odnos prema aktuelnim temama, koje se uglavnom mogu videti i čuti u emisijama RTV B2, dnevniku Danas ili nedeljniku Vreme i, od nedavno, NIN.

⁶⁴⁵ Četvrti Izveštaj o pravnom monitoringu medijske scene Srbije, septembar 2009).

Tako mediji povlađuju navikama javnosti, koja, prezasićena politikom i političarima, štampu, radio i tv uglavnom doživljava kao mesto zabave, opuštanja i odmora. Prema istraživanju Centra za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), sprovedenom u maju 2009, tek svaki deseti građanin na televiziji najčešće gleda ponuđene političke sadržaje, u štampi političke rubrike čita tek devet odsto, dok je uz političke teme na radiju samo sedam odsto građana.

Prema tom istraživanju, građani od medija najviše očekuje zabavne sadržaje, u najrazličitijim formama. U štampi 22 odsto populacije najradije čita zabavne rubrike, na radiju više od 50 odsto sluša muziku, dok na televiziji svaki četvrti građanin najčešće gleda filmski i serijski program. To, naravno, ne znači da građani ne vole druge, ozbiljnije sadržaje, već je u pitanju ponudjeni kvalitet takvih sadržaja i nepoverenje u političke institucije i političare koji su u većini medija imali negativan publicitet.

Brutalno kršenje etičkih novinarskih principa gotovo je svakodnevna pojava u novinarstvu Srbije, posebno u tabloidima, koji bez ikakvih posledica štampaju prave poternice za ljudima sa javne scene, ili objavljuju sadržaje koji su ispod svakog profesionalnog merila. Dnevnik *Kurir* je, na primer, na najdirektniji način maloletnog sina poznate novinarko nazvao narkomanom, pišući o njemu s inicijalima i odrednicama koje su pouzdano ukazivale na to o kome je reč. Taj list je takođe poznat po naslovima koji bi, valjda, trebalo da privuku čitaoce – “Al sam se napalila, baš sam se napalila”, “Šiptarska nameštaljka”,⁶⁴⁶ ili “Kusta šutnuo HRT”.⁶⁴⁷

U zemlji gde, prema mnogim ocenama, vlada partokratija, nije osobito teško ustanoviti kojoj političkoj opciji pripada, ili bar za koju navija određeni medij i sa kojim medijima se građani stranački najviše identifikuju. CeSID-ovo istraživanje je pokazalo da u čitalačkoj strukturi najčitanijeg dnevnika *Blic*, oko 40 odsto čine građani koji se identifikuju sa Demokratskom strankom (DS). *Kurir* najčešće čitaju građani koji su bliži Srpskoj naprednoj stranci (SNS), u strukturi čitalaca *Večernjih novosti* i *Pressa* relativno ujednačeno učestvuju stranački opredeljeni prema DS i SNS,

646 <http://www.kurir-info.rs/clanak/stars/kurir-13-06-2009/al-sam-se-napalila-bas-sam-se-napalila>

647 *Kurir*, 6. novembar 2009.

dok gotovo svaki peti čitalac *Politike* pokazuje bliskost prema Demokratskoj stranci Srbije (DSS).⁶⁴⁸

Prema istom istraživanju, u strukturi gledalaca RTS i, posebno, *Pinka*, preovlađuju pristalice SNS (10 odsto više od proseka), dok na *B92* i *FOX* u velikoj meri učestvuju gledaoci identifikovani sa DS. To naročito važi za *B92*, jer čak 45 odsto stranački identifikovanih gledalaca simpatizeri su DS. Generalno gledano, gledaoci bliži strankama desnice ili oko desnog centra značajnije su zastupljeni na RTS i *Pink*, dok je levi pol ili bliže levom centru zastupljeniji na *B92* i, u manjoj meri na *FOX*.

Da mediji i u Srbiji ipak mogu da budu "sedma sila", pokazalo se tokom 2009, nekoliko puta. Kritikama i animiranjem javnosti, obeshrabrili su poslanike u Skupštini Srbije da za sebe izdejstvuju razne povlastice i privilegije, pa i prerani odlazak u penziju. Takođe su mediji zbili redove nakon ubistva francuskog navijača Brisa Tatona, a potom i povodom pretnji novinarki RTV B 92 Brankici Stanković i naterali vlast da se ozbiljnije obračuna s ekstremnim navijačkim grupama.

Pozitivan i važan pomak u medijskoj sferi u 2009, bilo je konstituisanje *Saveta za štampu*, prvog samoregulatornog tela na medijskoj sceni Srbije, nastalog nakon više od dve godine pregovaranja i usaglašavanja novinarskih udruženja i poslovnih asocijacija štampe. Osnivači Saveta, specifične medijske porote koja će brinuti o poštovanju Kodeksa novinara, jesu *Nezavisno udruženje novinara Srbije* (NUNS) i *Udruženje novinara Srbije* (UNS) u ime novinarskih udruženja i *Asocijacija medija* i *Lokal pres* ispred poslovnih udruženja.

Savet za štampu će se baviti praćenjem poštovanja kodeksa novinara Srbije u štampanim medijima i rešavanjem predstavljeni pojedinaца i institucija na konkretne sadržaje štampanih medija. Takođe će se baviti i posredovanjem između oštećenih pojedinaца, institucija i redakcija i iznošenjem javnih opomena u slučajevima kada je konstatovano kršenje etičkih standarda utvrđenih kodeksom novinara Srbije.

Za medije su takođe važne i izmene Krivičnog zakonika (stupile na snagu 11. septembra 2009), kojima su novinari dobili status osoba koji rade posao od javnog značaja, pa su znatno pooštrene sankcije u slučaju pretnji,

⁶⁴⁸ <http://www.nuns.rs/dosije/29/09.jsp>.

napada ili njihovog ubistva. Krajem godine počelo je i upisivanje javnih glasila u registar na osnovu izmenjenog Zakona o javnom informisanju.

Zakon o informisanju

Izmenama Zakona o informisanju (avgust 2009) prethodila je višemesečna polemika u kojoj su se veći deo javnosti, najveći broj medija i jedno od dva novinarska udruženja (UNS) usprotivili njihovom donošenju. Samo usvajanje izmena Zakona pratilo je natezanje u parlamentu, gde su odmeravane snage ne samo između vladajućih partija i opozicije, već i unutar vladajućeg bloka. Konačno, usvojeni amandmani koje je podnela opoziciona Liberalno demokratska partija (LDP) Čedomira Jovanovića, a koji su prethodno usaglašeni sa NUNS i Misijom OEBS, samo su delimično smirili uzburkanu javnost, a Zakon je, na predlog republičkog ombudsmana, završio na sudu, na oceni njegove ustavnosti.

Izmene Zakona o informisanju pripremljene su na inicijativu ministra Mlađana Dinkića i njegovog G17 plus i mnogi su tvrdili da je to bio obračun Dinkića sa dnevnicima Kurir i Glas javnosti, koji su u više navrata negativno pisali o Dinkiću. Na raznim javnim tribinama, urednici najvećeg broja medija izjašnjavali su protiv predloženih izmena zakona, a redakcija dnevnog lista *Borba* je polovinom jula 2009, uputila Otvoreni poziv novinarima Srbije da dignu glas protiv tih izmena, i poručila da političari ne mogu da uređuju medije.

Glavne primedbe stručne javnosti i samih medija odnosile su se na činjenicu da su izmene Zakona upućene u proceduru po hitnom postupku, bez prethodne javne rasprave, kao i na odredbe o drakonskim kaznama i zabrani prenosa osnivačkih prava medija. Izmenama Zakona o javnom informisanju znatno je pooštrena kaznena politika za kršenje profesionalnih normi i precizirano je više privrednih prestupa koji mogu dovesti i do zabrane izdavanja glasila. Zabrinutost zbog isključenja javnosti pri predlaganju izmena Zakona izrazio je Savet Evrope, OEBS je ukazao da hitnost postupka za izmene medijskog zakonodavstva ugrožava reformu medijskog sektora, a Međunarodna federacija novinara je tražila povlačenje

Zakona iz procedure, navodeći da se njegovim izmenama krše evropski principi slobode štampe.⁶⁴⁹

Vlast je našla u paradoksalnoj situaciji da se Zakonu protivi Socijalistička partija Srbije (SPS), stranka poznata po gušenju slobode medija (pa i samih medija) tokom devedesetih i Srpska napredna stranka (SNS), čiji je potpredsednik Aleksandar Vučić, nekadašnji radikal, zapamćen kao najgori ministar informisanja u nedavnoj istoriji zemlje. Stručna javnost je bila složna u tome da je neophodno stati na put diktaturi "crne štampe", da pojedine medije (Kurir, Glas javnosti) koji su zagadili javni prostor i koji godinama bez ikakve argumentacije i bez ikakvih posledica iznose razne tvrdnje i neistine o pojedinim ličnostima, treba upristojiti i disciplinovati.

Međutim, isto tako su bili složni u tome da je to moglo da se uradi jednostavnije, primenom postojećeg Krivičnog zakona, a ne izmenama koji će drakonskim kaznama, vezanim za tiraže i oglase, doprineti gašenju medija i samocenzuri. Po donošenju Zakona, mediji bili su bili zatrpani tužbama u ime "kontroverznih biznismena" i ljudi koji su direktno povezani sa podzemljem, dok su samo okrnule žutu štampu i tabloide, rečeno je na Tribini novinara iz Pčinjskog okruga povodom izmena Zakona o informisanju.⁶⁵⁰ Ipak, poručeno je da ozbiljni i profesionalni novinari nemaju čega da se plaše ukoliko slede etička pravila profesije.

Patriotsko novinarstvo

Novinarstvo upregnuto u takozvane nacionalne interese, bez otklona i kritičke distance, nije nestalo iz medija u Srbiji. Svakim određenim povodom, kao da nastaje takmičenje u patriotizmu, koje se ogleda u neprekidnom ponavljanju određenih događaja po matrici nacionalista, bilo da je (tokom 2009) bilo reči o 10-godišnjici NATO bombardovanja, ili o predlogu rezolucije o Srebrenici.

U prvom slučaju, NATO bombardovanje Srbije 1999. godine je u najvećem broju medija kvalifikovano samo kao agresija, bez podsećanja šta je

649 <http://www.nuns.org.yu/dosije/30/14.jsp>.

650 *Politika*, 26. oktobar 2009.

tome prethodilo, dok se povodom predloga da se u Skupštini Srbije done- se Rezolucija u Srebrenici, reč "genocid" cedila kroz zube, i to citiranjem (retkih) političara koji su je u tom kontekstu izgovarale. Jedan od izuzetaka, kada je reč o Srebrenici, jeste nedeljnik *Vreme*, koji je početkom febru- ara 2010. godine na naslovnoj strani objavio fotografiju Ratka Mladića uz naslov "Slučaj Srebrenica, zločinac bez kazne", a u tekstu⁶⁵¹ se kaže: "Svi kao da su zauvek ukopani u stavovima koje su branili pre pet godina, uz pojedinačnu evoluciju ka stanovištu da ćemo novi stav doneti kad vidimo kompletan tekst..."⁶⁵²

Kosovo je tema za sebe, koja je praktično tabuizirana, iako je svakod- nevno u medijima. Međutim, ta tema se servira apsolutno iz diskursa vla- dajuće politike, uz obaveznu mantru da Srbija nikada neće priznati Kosovo i da je Kosovo deo Srbije. U mnogobrojnim intervjuima na temu Kosova, političarima se dopušta da beskrajno ponavljaju tu mantru, bez pravih novinarskih pitanja o suštinskom upravljanju Srbije Kosovom i stvarnim šansama da Kosovo zadrži u okviru svojih granica.

Rade Valjanovski, profesor na beogradskom Fakultetu političkih nau- ka, izjavio je za Radio Slobodna Evropa da je "iz određenih izvora saznao da je pre nešto više od godinu dana Upravni odbor Javnog servisa Radio Televizije Srbije na jednom od svojih sastanaka doneo neku vrstu zaključ- ka kako patriotizam treba da bude više prisutan u radu novinara te kuće. I to se u mnogim slučajevima i vidi, ne samo u toj kući nego i u drugim medijima. One udarne Miloševićeve pesnice, doduše, nisu više u glavnim medijima, ali oni su u nekim drugim segmentima, bave se publicistikom, a bave se i novinarstvom. Nedavno sam na jednom subotičkom televizij- skom programu gledao emisiju koju je napravio jedan tipični ratni huškač iz onih vremena. Naježio sam se kad sam to video, a on je najavio još pet epizoda u tom stilu".

651 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=911165>

652 *Vreme*, 4. februar 2010.

Pritisци na medije i pretnje novinarima

U Srbiji nema formalne kontrole nad medijima, ali izvršna vlast i ekonomski centri moći vaninstitucionalnim kanalima snažno utiču na oblikovanje štampe i radio i tv emisija. Ako su tokom devedesetih godina pritisci na medije bili otvoreni i grubi, uz drakonske kazne, s demokratskim promenama 2000, postali sofisticiraniji (instrukcije ili "sugestije" glavnim urednicima), sada su ti pritisci naizgled još mekši, ali po posledicama ubojitiji.

Ionako osiromašeni mediji suočavaju se sa kombinovanim političkim i ekonomskim pritiscima, zavrtanjem kanala za reklame i oglase po diktatu ekonomskim centara moći koji su u sprezi sa vlašću. Velimir Ćurguz Kazimir, direktor Ebart medijske dokumentacije, izjavio je: „U Srbiji, u ovom trenutku, ne postoji nijedan medij – a da nije napravljen da služi isključivo u ezoterične svrhe – koji je nezavisan od uticaja oglašivača, odnosno političke elite koja je iza njega. Negde se taj uticaj vidi već na prvoj stranici, dok je kod drugih potrebno malo pažljivije čitanje“.⁶⁵³

Sloboda izražavanja u Srbiji se i dalje krši ili ugrožava na različite načine, a posebno je primetno jačanje pretnji i pritisaka nekih moćnih grupa i pojedinaca na novinare koji se bave istraživačkim novinarstvom, navodi se u Šestom (novembarskom) Izveštaju o pravnom monitoringu medijske scene u Srbiji. Monitoring od maja 2009. godine, sprovodi tim advokatske kancelarije „Živković i Samardžić“, u saradnji sa ANEM.

Dnevnik *Borba* koji je otkrio da je država izvojila milion dolara na ime oštete porodici Brajana Štajnhauera, koga je u SAD pretukao Miladin Kovačević (pa uz pomoć srpskog konzulata pobegao iz SAD i tamošnje pravde), imao je nakon toga neprijatnosti s policijom, jer je ta odluka države proglašena državnim tajnom. Čelnici Borbe tvrdili su da su nakon te afere, u kojoj se vlast našla u neprijatnoj situaciji, presušili svi izvori oglašavanja, pa je list ubrzo ukinuo štampano i ostao samo na internet izdanju, da bi kasnije sasvim prestao sa izlaženjem. NUNS je, međutim, početkom novembra 2009, pozvao odgovorne u Borbi da zaposlenima i javnosti hitno objasne zbog čega list ne izlazi, naveo da zaposlenima više meseci nisu

653 NUNS, Mediji i etika, avgust 2009-januar 2010.

isplaćene zarade, a od januara ni doprinosi i pozvao nadležne državne organe da ispituju da li su poštovani uslovi privatizacije i Inspekciju rada da utvrdi da li je poslodavac poštovao obaveze prema zaposlenima.

Oktoobra 2009. godine nepoznati vandali skinuli su spomen ploču koja je na zgradi u kojoj je živeo i ispred koje je ubijen postavljena novinaru Slavku Ćuruviji, čije ubistvo ni posle 11 godina nije razjašnjeno. NUNS je 5. novembra ponovo postavilo spomen-ploču. Na glavni ulaz TV Pink, između 3. i 4. oktobra 2009, bačena je ručna bomba s motocikla u pokretu. Ulažna vrata te medijske kuće bila su potpuno uništena, ljudskih žrtva nije bilo, ali je taj incident uneo dodatnu nesigurnost u medijima.

Slučaj sa tabloidom Kurir i Glas javnosti, način oduzimanja dokumentacije i hapšenje novinara Slavoljuba Kačarevića, bivšeg glodura Glasa javnosti, izazvao je reakciju novinara i sumnje u regularno ponašanje državnih organa u tom slučaju. Iako ovi listovi (kao ni njihov vlasnik Radisav Rodić, koji je uhapšen zbog utaje poreza) ne uživaju ugled u profesiji, novinari su reagovali na hapšenje Kačarevića, bivšeg glavnog urednika Glasa javnosti, koji je priveden pod sumnjom za zloupotrebu položaja. Peticiju Udruženja novinara Srbije za puštanje Kačarevića i odbranu sa slobode potpisali su 542 novinara i glavna urednika iz gotovo svih medija u zemlji. U međuvremenu, Kurir i Glas javnosti nedeljama su izveštavali da ih poreski organi i policija ometaju u radu. Oni su 27. septembra 2009. godine preneli da su pripadnici Poreske uprave, u pratnji nekoliko desetina policajaca, odneli poslovnu dokumentaciju iz zgrade u Vlajkovićevoj 8. Tim povodom je u septembarskom Izveštaju o pravnom monitoringu medijske scene Srbije navedeno da je Zakonom o javnom informisanju predviđeno da niko ne sme, ni na posredan način, da ograničava slobodu javnog informisanja, a naročito ne zloupotrebom državnih ovlašćenja.

Pritiscima i otvorenim pretnjama podvrgnuti su posebno novinari van Beograda, a lokalni moćnici često "uređuju" medije, ili bar to pokušavaju, nastojeći da uređivačku politiku oblikuju prema sopstvenim interesima i promociji. Donekle ohrabrujuće je delovala presuda suda u Novom Pazaru, kojom su H.L. i F.L. oktobra 2009, osuđeni na 30 dana zatvora zbog nasilničkog ponašanja i pretnji upućenih juna 2008, novinarskoj ekipi TV

Jedinstvo. H.L. i F.L. su novinarki Ivani Milić i snimatelju Edisu Klimetni uputili pretnje smrću tokom snimanja priloga o bespravnoj gradnji.⁶⁵⁴

Kulminacija pretnji i ozbiljnog fizičkog ugrožavanja novinara dogodila se nakon najave i posle emitovanja serijala “Nemoć države “ istraživačkog programa Insajder TV B92. Brankica Stanković, autorka serijala koji se, između ostalog bavio i vođama ekstremnih navijačkih grupa, bila je dani-ma izložena najotvorenijim, najgorim i najvulgarnijim pretnjama, pa je dobila i policijsku zaštitu.

O navijačima i sportskom novinarstvu

Pretnje Brankici Stanković (dvostrukoj dobitnici prestižne nagrade Fonda “Jug Grizelj”), samo su bile spoljna manifestacija dubokog problema društva koji je počeo mnogo ranije, uz podršku Miloševićevog režima, a prećutkivan ili tolerisan i u kasnijim godinama. Navijačke grupe bile su značajno sredstvo u sprovođenju političkih ciljeva tokom ratnih devedesetih, ali njihova uloga ni kasnije, u okviru nacionalne ideologije, nije bila zanemarljiva. Nasilje koje su oni provocirali, bilo na stadionima ili van njega, imalo je, očigledno, političke sponzore.

Takozvani navijači bili su barjaktari napada na strane ambasade i demoliranje Beograda nakon proglašenja nezavisnosti Kosova (sve uz aminovanje tadašnje vlasti i premijera Vojislava Koštunice) i akteri ubistva francuskog navijača Brisa Tatona u centru Beograda. To ubistvo (u kome je učestvovao jedan broj pripadnika Partizanove navijačke grupe “Alkatraz”) i potonje pretnje Brankici Stanković, konačno su mobilisali medije da o takvim navijačima pišu na pravi način i nazovu ih pravim imenima – huliganima i kriminalcima.

Dnevnik Blic je, pozivajući se na policijske izvore, naveo da se više od hiljadu kriminalaca krije u navijačkim grupama Zvezde, Partizana i Rada. To godinama znaju i tužioc, sudije, ali i političari koji sede u upravama ovih fudbalskih klubova. Tek sada je, posle ubistva francuskog navijača Brisa Tatona, čitava država podigla glas protiv nasilja. I sada, međutim, svi

654 <http://novipazar.wordpress.com/2009/10/21/zatvor-zbog-pretnje-novinarima>

lopticu odgovornosti prebacuju jedni na druge.⁶⁵⁵ Do tada, mediji su najčešće ili prećutkivali ili relativizovali nasilje i širenje mržnje u sportu. Za većinu sportskih novinara, često vezanih za određene klubove, u izveštajima je postojalo samo ono što se dešavalo na terenu (ponekad ni to, ako je izlazilo iz sportskih okvira), dok su razna skandiranja, vulgarnosti, mržnju, pretnje, najčešće prećutkivali.

Slična je stvar i sa upravama klubovima, koji su se prema ekstremnim navijačima odredili tek po ponovljenim prozivkama medija, a vlast je energičnije – hapšenjima – reagovala kada je izazov tih grupa prešao svaku meru. Snežana Samardžić Marković, ministarka sporta i omladine, je posle prezentacije istraživanja „Mediji, sport, nasilje“, koje je u saradnji sa Udruženjem sportskih novinara uradilo Ministarstvo, rekla: „Nije krivica na medijima zbog eskalacije nasilja navijača, ali i mediji svakako nose svoj deo odgovornosti, naročito u delu javne osude nasilja“.⁶⁵⁶

Prema tom istraživanju, kojim su analizirani tekstovi iz 2008. godine, odgovornost novinara odnosi se, pre svega, na slabu osudu nasilja (33 odsto), ali i u pasivnom odnosu prema njemu. Zanimljivo je takođe da je najveći broj tekstova o nasilju potpisan anonimno, sa NN. U istraživanju je takođe navedeno da se nad novinarima vrši pritisak da izveštavaju neobjektivno, neistinito, za račun određenog sportskog kluba, saveza ili pojedinca, tako što im se preti tužbama, ili im se odbija pristup informacijama ili mestu događaja.

Indikativan je slučaj Nebojše Viškovića, jednog od najboljih sportskih komentatora, koji je napustio RTS zato što su, prema njegovoj tvrdnji, ⁶⁵⁷ otac i stric najboljeg srpskog tenisera Novaka Đokovića, usloveli RTS da će mu uskratiti prenose sa turnira Srbija open ukoliko Viškoviću dozvole da ih komentariše. S obzirom na to da je RTS prihvatio uslove, Višković je odlučio da napusti Javni servis.

655 *Blic*, 3. oktobar 2009.

656 <http://www.nuns.org.yu/dosije/30/04.jsp>

657 *Press*, 8. maj 2009.

Ekonomska situacija i privatizacija

U Srbiji je nemoguće na jednom mestu dobiti podatke o ekonomskoj situaciji u medijima, prosečnoj plati novinara, njihovom statusu, sredstvima za reklamu. Statistika ne prati medijsku oblast posebno, a podaci iz pojedinih medija nisu sasvim pouzdani, posebno kada je reč o novinarskim platama ili tiražima. Ipak, poznato je da veliki broj novinara godinama radi u potpuno nesigurnim uslovima, sa veoma niskim platama (u pojedinim redakcijama oko 200 eura), često honorarno i po više godina, što znači, bez socijalnog i penzionog osiguranja.

Ulog oglašivača u štampanim medijima smanjen je zbog ekonomske krize za oko 30 do 40 odsto. Oglašivači su više zainteresovani za elektronske medije na koje, prema nekim procenama, odlazi oko 60 odsto sredstava za reklamiranje. Štampani mediji su, međutim, nezavisno od svetske i domaće ekonomske krize, ugroženi i zbog interneta, odnosno "kačenja" besplatnih novinskih sadržaja na on line mrežu, što je uzdrmalo i neke vodeće listove u svetu. Mediji moraju brže da se prilagođavaju modernim tehnologijama, a da bi naplaćivali svoje sadržaje na sajtovima, oni moraju da budu bolji i privlačniji za čitaoce i moraju da pronađu atraktivnu vezu između štampanih izdanja i on line platformi.

Samo tokom 2009. godine bez posla je ostalo oko 2000 medijskih radnika, a valjda je kuriozitet Srbije da mnogi od njih ostaju da rade, jer nemaju kuda da odu, a i nadajući se da će, kada se ekonomska situacija poboljša, ponovo biti primljeni.⁶⁵⁸ Na udaru su se, pre svega našli stalni honorarci, a inače niska primanja u novinarskoj profesiji, svedena su na nivo ispod proseka. Novinari u unutrašnjosti su odavno, uz redovan novinarski posao dobili zadatak da prikupljaju i reklame, a na pojedinim elektronskim medijima važi princip "tri u jednom" – novinar, kameraman i montažer.

Udruženje novinara Srbije saopštilo je 10. septembra 2009. godine da su urednici i novinari u Javnom preduzeću Radio Stara Pazova, odlukom uprave, obavezani da mesečno obezbede oglase u vrednosti od 50.000

658 *Danas*, Forum, januar/februar 2010.

odnosno 20.000 dinara. UNS je tim povodom upozorio da spajanje poslova marketinga sa novinarskim poslom "direktno ukida mogućnost objektivnog informisanja".⁶⁵⁹

Još jedan problem medijske scene je neprimereno veliki broj medija u odnosu na broj stanovnika, a za mnoge od njih se ne zna ni zašto islaze, ni kako se izdržavaju. U Agenciji za privredne registre do početka februara 2010. godine je registrovano 805 javnih glasila – 479 novina, 19 servisa novinskih agencija, 19 radio i 90 televizijskih programa i 49 javnih glasila na Internetu. Registracija je počela 13. oktobra 2009, stupanjem na snagu Pravilnika o načinu vođenja Registra javnih glasila. Zakonom je predviđena obustava izdavanja svih glasila koja nisu upisana u Registar, kao i visoke novčane kazne.⁶⁶⁰

Vlasnička struktura medija je jedan od uzroka ukupnog lošeg stanja u toj sferi. Mediji su u različitim vlasničkim odnosima – od državnih do onih sa "zamagljenim" ili sumnjivim kapitalom. Privatizacija se sprovodi sporo i uz puno nepoznanica, mada je aktuelna vlast još pre nekoliko godina donela niz propisa iz medijske oblasti koji su proces transformacija medija trebalo da ubrzaju. Više od sedam godina nakon usvajanja Zakona o radiodifuziji, u Srbiji postoji oko 50 lokalnih i regionalnih elektronskih medija koji su u državnoj svojini i koji se finansiraju pretežno iz javnih izvora. Njihove upravljačke strukture i danas neposredno imenuju lokalne vlasti po Zakonu o javnim preduzećima i obavljanju delatnosti od opšteg interesa. Njihova uređivačka politika i danas je pod neposredim uticajem lokalnih moćnika, a urednici i novinari nemaju systemske mehanizme zaštite od takvog uticaja, odnosno ostavljeni su da se protiv njih bore sami.⁶⁶¹

Dnevnik Politika, jedan od najstarijih medija u Srbiji, i dalje je 50 procenata u vlasništvu države (koja direktno utiče na izbor glavnog urednika), a Večernje novosti oko 30 procenata, mada se ne zna ko je vlasnik ostalog dela tog lista, dok su lokalni mediji pod neposrednim uticajem opštinskih vlasti. Za mnoge medije se ne zna ko su vlasnici niti kakav im je interes da finansiraju medij koji ima izuzetno nizak tiraž ili gledanost i slušanost.

659 ANEM, Četvrti izveštaj o pravnom monitoringu medijske scene Srbije, septembar 2009.

660 *Večernje novosti*, 9. februar 2010.

661 <http://www.anem.org.yu/sr/aktivnostiAnema/monitoring/story/10901/>.

Pošto u Srbiji, do kraja 2009, nije postojao registar vlasništva medija, vlasnici uspevaju da prikriju svoje vlasništvo, pa se ne zna u kojoj meri najveći bogataši u Srbiji poseduju medije.

Može se samo pretpostavljati da jedan broj novobogataša ima kapital u medijima, ali to nigde nije evidentirano. Može se, doduše, iz sadržaja i konteksta nagađati ko na koga utiče, ali se ništa ne može dokazati. Nastavak privatizacije jeste imperativ i dobro je što je Agencija za privatizaciju, posle duge pauze, zakazala jedan broj novih aukcija, mada nisu neopravdana strahovanja od dalje opstrukcije privatizacije.

Među retkim uspešnim privatizacijama medija tokom 2009. godine treba spomenuti nedeljnik NIN koga je kupila švajcarska izdavačka kuća Ringier. NIN je tako postao deo uspešne medijske kompanije koja u Srbiji ima dnevnik Blic i dva tabloidna dnevna izdanja pod stim "krovom" – Alo i 24 sata.

Republička radiodifuzna agencija

Neuspeli izbor člana Saveta Republičke radiodifuzne agencije (RRA) iz redova kandidata koje su predložila medijska i novinarska udruženja, bio je samo još jedna ilustracija odnosa vlasti i parlamenta prema medijima i potvrda opšteg mišljenja da je RRA, od nastanka pre sedam godina, politički obojena i da radi po nalogu vlasti. Na glasanju u Skupštini Srbije (26. oktobar 2009), ni Gordana Suša, koja je bila kandidat NUNS i Nezavisnog društva novinara Vojvodine (NDNV) na zajedničkoj listi koju su podržali ANEM i APRES, ni Milan Bečević, kandidat UNS, nije dobio dovoljnu većinu (126 glasova) za izbor u Savet RRA. Gordana Suša je dobila 120 glasova, a Milan Bečević jedan.

Četiri novinarska udruženja, NUNS, NDNV, ANEM i APRES tada su optužila vlast za nepoštovanje procedure i ocenila da to što nije izabran član RRA „svedoči o razmeri nepoverenja vlasti u medijski sektor“. Činjenica da nijedan kandidat nije dobio dovoljnu većinu svedoči i „o nespremnosti da se volja ovih udruženja poštuje“, navedeno je u zajedničkom saopštenju.⁶⁶²

662 <http://www.nuns.rs/dosije/31/11.jsp>

Nadežda Gaće, predsednica NUNS tim povodom je izjavila da je uvredljivo što nije izabran član Saveta RRA i da se iz takvog ponašanja poslanika može izvući zaključak da nekome odgovara da to telo ne radi u punom sastavu: "Nakon nedavnog usvajanja Zakona o izmenama i dopunama Zakona o radiodifuziji i Zakona o javnom informisanju koje su medijska udruženja oštro kritikovala, ovakvo nepoštovanje volje predstavnika medijskog sektora pretilo da dodatno produbi jaz između vlasti i medija".⁶⁶³ Ceo postupak predlaganja je ponovljen, Gordana Suša je sredinom novembra ponovo kandidovana od istih predlagača, a UNS je predložio subotičkog novinara Branka Žujovića, čiju kandidaturu nije podržao Odbor za kulturu i informisanje, koji po izmenama Zakona o radiodifuziji na to ima pravo. Drugi kandidat je Božidar Zečević, filmski kritičar, scenarista, reditelj i filmski pedagog, koga su predložila udruženja filmskih i dramskih umetnika i udruženja kompozitora.

RRA je u međuvremenu, čak od februara 2009, kada je prestao mandat dvojici članova, radila u sedmočlanom umesto u devetočlanom sazivu. Tada su ovlašćeni predlagači, medijska udruženja i nevladin sektor, umesto dva, predložili tri kandidata za izbor dva člana Saveta RRA, pa je izbor bio odložen, a Zakon o radiodifuziji u maju, mimo javnosti, (ponovo) menjan. Medijska udruženja protestovala su zbog netransparentnosti tih izmena, ali bez ikakvih rezultata.

Od usvajanja Zakona o radiodifuziji prošlo je više od sedam godina i od tada je skupština izglasala čak pet izmena tog propisa, koje su se upravo odnosile na članove Saveta RRA i proceduru njihovog izbora.⁶⁶⁴ Zakon je prvi put menjan 2004. godine, kada je bliže precizirano ko su ovlašćeni predlagači članova Saveta, jer to nije bilo dovoljno jasno, i tada je definisana procedura izbora članova. Zakon je zatim menjan 2005. godine, kada su mandati članovima Saveta produženi na šest, pet i četiri godine, dva puta je menjan tokom 2006. godine i, konačno, u maju ove godine kada je upravo izbor novih članova Saveta doveden u ćorsokak, pa je izmenama Zakona to razrešeno.

663 Isto.

664 <http://www.nuns.rs/dosije/31/11.jsp>.

Prema izvornoj verziji usvojenog Zakona iz 2002. godine, Savet agencije za radiodifuziju ima devet članova, koji treba da budu iz redova uglednih stručnjaka iz oblasti od značaja za rad agencije, kao što su medijski stručnjaci, stručnjaci za oglašavanje, pravnici, ekonomisti i inženjeri, koje bira Skupština Srbije, sa liste od po dva kandidata ovlašćenih predlagača. Procedurom je predviđeno da svaki ovlašćeni predlagač podnosi nadležnom odboru Skupštine listu na kojoj se nalaze dva kandidata za člana Saveta, sa izuzetkom nadležnog odbora Skupštine koji predlaže listu na kojoj se obavezno nalazi šest kandidata. Upravo te liste kasnije će se pokazati kao ozbiljan problem, jer niti medijska udruženja, niti nevladine organizacije, nisu mogle da se usaglase oko dva kandidata.

Dva udruženja

Postojanje dva novinarska udruženja i otvoreni rivalitet među njima, samo dodatno komplikuje medijsku scenu Srbije. UNS i NUNS se već godinama sudski spore oko nasleđa novinarske imovine u Beogradu, a tom stalnom sporu, tokom 2009. godine dodata su i neslaganja povodom raznih pitanja, od Zakona o informisanju, do ideje o procesuiranju novinara koji su svojim pisanjem doprineli ratnim zločinima.

UNS, kojeg su tokom devedesetih nazivali državnim udruženjem (epitet koji se sada ponekad lepi za NUNS, udruženje koje je i nastalo da bi se štitile profesionalne vrednosti), iskoračio je sa raznim inicijativama i akcijama, posebno nakon izbora Ljiljane Smajlović (ranije glavne urednice Politike) za predsednicu tog udruženja. Njen izbor (maj 2009) je pratio raskol u udruženju, jer su veterani, koji su istakli svog kandidata (Đuro Bilbija) i Društvo novinara Vojvodine napustili izbornu Skupštinu, a potom tvrdili da je taj izbor nelegitiman. Kasnije je bilo zatezanja i oko upisa Ljiljane Smailović u registrar ovlašćenih lica, povodom čega je ona izjavila da se "nada da ovo nije mešanje MUP u izbor predsednika UNS".⁶⁶⁵ Brzo po izboru, Ljiljana Smajlović je preuzela inicijativu na "odbrani profesije", napadajući izmene Zakona o informisanju, pozivajući (i prozivajući)

665 *Kurir*, 3. oktobar 2009.

međunarodne institucije koje se bave medijima da reaguju, što je nekoliko njih i učinilo, izjašnjavajući se negativno o tom propisu.

NUNS, s druge strane, tokom procesa donošenja izmena Zakona nije imao sasvim konsekventan stav, već je u fazama pozdravljao ili kritikovao predloge izmena, na kraju usaglasio stavove o imenama i dopunama s predlagačem, strankom LDP, a po usvajanju izmena tražio ekspertizu Zakona kod međunarodnih institucija. Sve to je dovelo do različitih tumačenja stavova tog udruženja prema izmenama Zakona, zbog čega je predsednica NUNS Nadežda Gaće ponudila ostavku, ali je Izvršni odbor to odbio. NUNS je taj povod iskoristio da bi razjasnilo svoj stav oko Zakona o informisanju, navodeći u saopštenju da je to udruženje nezadovoljno usvojenim izmenama zakona, jer se njime dovodi u pitanje "ne samo sloboda izražavanja nego i opstanak medija, posebno na lokalnom nivou".⁶⁶⁶

NUNS i UNS imali su potpuno oprečne stavove i o istrazi koju je juna 2009. godine Tužilaštvo za ratne zločine Srbije pokrenulo o odgovornosti medija i novinara za podstrekivanje ratnih zločina početkom devedesetih. NUNS je podržao tu istragu i najavio da će saradivati u njoj, dok se UNS tome žestoko usprotivio. Istraga o odgovornosti medija pokrenuta je nakon izjava svedoka tokom suđenja za masakr 200 Hrvata na farmi Ovčara kod Vukovara 1991. godine, i ubistvo 25 Bošnjaka u Zvorniku 1992. Portparol Tužilaštva Bruno Vekarić izjavio je za Slobodnu Evropu da su se na tim suđenjima mogli čuti i iskazi nekih od okrivljenih, u kojima navode da su ih upravo pojedini tekstovi i izveštaji elektronskih medija stimulisali da učestvuju u zločinima. Vekarić je takođe upozorio da će biti veoma teško to i dokazati jer bi "trebalo, na neki način, da nađemo uzrok i, faktički, posledicu".⁶⁶⁷

Liljana Smajlović se energično usprotivila gonjenju novinara, navodeći da "tužilaštvo nema dovoljno dokaza da su novinari činili ratne zločine. Jer da ima, ne bi kretalo u lov na veštice pre dizanja optužnica, niti bi molilo obične građane da prikupljaju granje za vatru".⁶⁶⁸ NUNS je, međutim, 8. jula 2009. godine Tužilaštvu za ratne zločine podnelo krivičnu pri-

666 *Gradanski list*, 15. septembar 2009.

667 http://www.slobodnaevropa.org/content/novinari_huskaci/1750551.html.

668 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=876027>.

javu protiv N.N. lica, odgovornih lica i novinara u Radio-televiziji Beograd, Radio-televiziji Novi Sad, dnevnim listovima Politika, Večernje novosti i dr., zbog krivičnog dela organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina iz čl. 145. KZ SRJ. U krivičnoj prijavi, kao dokaze ratnog huškanja i neprofesionalnosti, NUNS je priložio tekstove, sociološke analize i transkripte televizijskih priloga.

U krivičnoj prijavi NUNS navodi se: "Smatramo da su, pre izbijanja oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, na tom istom prostoru, u medijima, govorom mržnje i širenjem lažnih informacija vršene političko-propagandne pripreme da se u javnosti stvori uverenje o opravdanosti oružanog sukoba i, u njemu, grubog kršenja normi međunarodnog humanitarnog prava. Smatramo, takođe, da su to bili pravno nedozvoljeni oblici propagande i da su, samim tim, predstavljali krivična dela".⁶⁶⁹

Predsednica Udruženja novinara Srbije Ljiljana Smajlović tu prijavu NUNS ocenila je kao "pomoć Tužilaštvu za ratne zločine da istraga o ratnoj propagandi u srpskim medijima tokom devedesetih, koju su započeli prošlog meseca, dobije legitimitet". "Teško mi je da poverujem da je NUNS tek sada primetio da su srpski, ali i drugi mediji na području bivše Jugoslavije, uoči raspada zemlje i tokom ratova doprinosili rastu međunarodne netrpeljivosti i mržnje, kao što mi je bilo teško da verujem da je to Tužilaštvo za ratne zločine otkrilo tek pre mesec dana".⁶⁷⁰ Prema njenom mišljenju, neobično je da Tužilaštvo u istrazi, kojom "srpske novinare želi da dovede pred sud za ratne zločine" nema stručnu novinarsku pomoć urednika i novinara.⁶⁷¹

Većina medija je povodom pokretanja istrage Tužilaštva prenela agencijsku informaciju (9. jul 2009) o sudskoj presudi kojom je novinarka Milijana Baletić, sinonim za ratnohuškaško novinarstvo tokom devedesetih, vraćena na posao u TV Vojvodina. Takođe su iz arhive izvučeni napisi

669 Isto.

670 <http://www.nasl.ovi.net/2009-07-08/vecernje-novosti/udruzenje-novinara-protiv-novinara/1229289>.

671 <http://www.nasl.ovi.net/2009-07-08/vecernje-novosti/udruzenje-novinara-protiv-novinara/1229289>.

o navodnom ubistvu beba u Vukovaru koje je 1991. godine objavila pa demantovala agencija Rojter.

Preporuke i zaključci

Usvajanje *strategije razvoja medija*, sa čijim donošenjem se nedopustivo kasni, jedno je od najvažnijih pretpostavki za stvaranje pozitivnog ambijenta u kome će javnost biti objektivno i blagovremeno informisana, a mediji poslovati po demokratskim i tržišnim principima. Ministarstvo kulture i informisanja Srbije najavilo je da će tokom 2010, medijska strategija biti usvojena, ali je indikativno da se nakon septembarskog formiranja radne grupe (u nju su ušli predstavnici NUNS, UNS, Asocijacija medija, ANEM), koja treba da definiše razvojne ciljeve i važne aktivnosti medijske scene, dalje od toga nije odmaklo. To je dodatni razlog za sumnju da je vlast iskrena u tome da želi dalju transformaciju medija koja će omogućiti i razvoj medijskog sektora i dalju demokratizaciju društva.

Savet za štampu bi morao na samom startu da se izbori za ugled i među štampanim medijima i među građanima, radeći nepristrasno i energično po slovu i duhu Kodeksa novinara. Kao medijator između pojedinaca, institucija i redakcija, Savet za štampu bi morao da se nametne kao nezavisno telo, koje donosi odluke vodeći računa o jačanju ugleda medija i o interesima eventualno oštećenih građana. Javne opomene u slučajevima kršenja etičkih standarda utvrđenih Kodeksom novinara Srbije morale bi da se izriču bez obzira o kom je mediju reč, a odbacivanje prijava ako su neosnovane bez obzira iz kog centra moći dolazile. Time bi se doprinelo i unapređenju dijaloga u oblasti novinarske etike, boljem tumačenju profesionalnih standarda, nezavisnosti medija ali i njihovom upristojavanju.

Mora se brže i konsekvantnije nastaviti sa privatizacijom medija i njihovim svođenjem na broj koji bi bio racionalan i s gledišta konzumenata i sa stanovišta ekonomske pozicije samih medija. Položaj novinara mora biti neuporedivo bolji nego sada, jer novinar koji umesto profesije brani radno mesto, ili koji je prinuđen da radi za ponižavajuću platu, ne može da radi svoj posao kako treba i laka je meta za razne vrste pritisaka.

O istraživačkom novinarstvu, u takvim uslovima, ne može biti ni govora, a borba protiv korupcije, jedan od najvažnijih zadataka Srbije na putu ka EU, ostaće i dalje bez stvarne medijske podrške, koja će se svoditi na registrovanje hapšenja i eventualno slikanje kičastih kapija i raskošnih vila raznih novobogataša.

XII

Srbija i svet

Srbija i svet 2009: kritična tačka još nije pređena

Na samom kraju 2009. godine Srbija je, predajom kandidature za članstvo u Evropskoj uniji (EU) učinila do sada najznačajniji korak u pravcu sopstvene evropske budućnosti. Uzimajući u obzir da je EU krajem 2009. godine stavila Srbiju na belu šengen listu i odmrzla Prelazni trgovinski sporazum, može se konstatovati da je 2009. godina na spoljnopolitičkom planu bila najuspešnija u poslednjoj deceniji.

Predaja aplikacije za članstvo, ne samo simbolično označava i ključno strateško opredeljenje zemlje. Aplikacija bi trebalo nepovratno da otkloni ključnu dilemu – želi li Srbija u evroatlanske integracije, ili ne želi. U dominantnoj političkoj i intelektualnoj eliti antizapadne i antievropske provenijencije odgovor na to pitanje još uvek nije definitivan. Koristeći veliki uticaj koga ima u javnom prostoru i podršku u značajnom delu medija konzervativna opcija insistira na geostrateškoj orijentaciji Srbije koja ne bi podrazumevala stav da „Evropska unija nema alternativu“.

Na ugroženost proevropskog opredeljenja, odnosno na činjenicu da evropski put Srbije još nije nepovratan, upozorio je nepunih mesec dana nakon što je u Stokholmu predao kandidaturu, sam predsednik Republike Boris Tadić, koji je izjavio da „Srbija još nije prešla kritičnu granicu koja bi označila da je proces demokratizacije, institucionalizacije i modernizacije nepovratan...“⁶⁷² Istom prilikom (Tadić je govrio na skupu u organizaciji Fondacije „Konrad Adenauer“ o evropskoj perspektivi Srbije), on je upozorio da postoji opasnost, dok se ta granica ne dostigne, „da se Srbija vrati nazad“.⁶⁷³

Na spoljnopolitičkom planu prioriteta Srbije u 2009. godini bilo je nastojanje da se blokira priznanje nezavisnosti Kosova (do sada je Prištini priznalo 65 zemalja). Tretman Kosova kao nezavisne države je, između ostalog, značajno poremetilo odnose sa susedima, Hrvatskom i Crnom

⁶⁷² *Danas*, 27. januar 2010.

⁶⁷³ Isto.

Gorom, u prvom redu. Odnosi sa Bosnom i Hercegovinom, odnosno Sarajevom, trajno su obeleženi aspiracijama koje Beograd ima prema Republici Srpskoj, koja se manifestuje i naglašenom bliskošću sa prvim čovekom ovog bosanskohercegovačkog entiteta Miloradom Dodikom.

U razmatranju spoljnopolitičke orijentacije Srbije i delovanja njene diplomatije na međunarodnoj sceni tokom 2009, treba imati u vidu više ključnih faktora. Prvi je svakako efekat globalne svetske ekonomske i finansijske krize koja je pogodila fragilnu ekonomiju zemlje, preteći joj bankrotom. Takođe, nova američka administracija vratila je balkanski region u fokus spoljnopolitičke agende, što je rezultiralo majskom posetom potpredsednika Džozefa Bajdena Sarajevu, Beogradu i Prištini. Tokom 2009. godine, nakon ponovljenog referenduma u Irskoj o Lisabonskom sporazumu (u oktobru) deblokirano je funkcionisanje Evropske unije koja sve više razume da stabilnost Zapadnog Balkana predstavlja važan element kontinentalne stabilnosti.

Iako je na listi spoljnopolitičkih prioriteta Srbije opstrukcija priznavanja nezavisnosti Kosova i tokom 2009, bila visoko pozicionirana, ukupna diplomatska aktivnost je bila znatno razuđenija i sadržajno raznovrsnija u odnosu na godinu ranije. Motivisana nastojanjem da spreči ekonomsko-socijalni kolaps zemlje, diplomatija je kucala na mnoga vrata, od Vašingtona, preko Moskve, do Pekinga. Učinak ovog napora, po svemu sudeći, bio je manji od očekivanog sa izuzetkom kreditnog aranžmana sa MMF od tri milijarde dolara za podršku budžetu. Najavljeni kredit od milijardu dolara iz Rusije, ostao je na neizvesnom obećanju i, svakako, na dugom štapu. Takođe, istovetna suma koja se očekivala od poslovnih aranžmana sa Pekingom, finalizirana je netransparentnim dogovorom o izgradnji jednog mosta u Beogradu, što je samo delimično ispunilo velika očekivanja od kineskog angažovanja u domaćoj privredi.

Značajnu novu spoljnopolitičku činjenicu predstavlja i aktivnije delovanje Turske u balkanskom regionu. Osim što su Srbiju tokom 2009. godine posetili predsednik Turske Abdullah Gul i šef diplomatije Davatoglu (koji je prilikom boravka u Srbiji posetio i Sandžak), u poslednjim mesecima 2009, inenzivirani su tripartitni susreti šefova diplomatije Turske, Srbije i Bosne i Hercegovine (od septembra 2009, do februara 2010, sastali su

se šest puta), što pokazuje nameru Ankare da bude neposrednije uključena u rešavanju potencijalnih kriza na Balkanu. Prvenstveno kada je reč o Bosni i Hercegovini i Sandžaku, što doprinosi stabilizaciji regiona.

Odnosi između SAD i Srbije su popravljani, posebno nakon posete potpredsednika Džozefa Bajdena. Najuspešnije se odvijaju na planu vojne saradnje. Kosovo – iako su obe strane saglasne da se “ne slažu” – ostaje u suštini dugoročno gledano ključno pitanje koje će stvarati probleme u odnosima dve zemlje.

Odnosi Srbije i Rusije ne odslikavaju bliskost između dve zemlje kakva je postojala tokom premijerskog mandata Vojislava Koštunice, bez obzira što je ruski predesdnik Dimitrij Medvedev posetio Srbiju (20 oktobra). Iako Moskva nesumnjivo preko Srbije ostvaruje sopstveni geostrateški interes u Evropi, svetska kriza ozbiljno je pogodila Rusiju, što je ubrzalo konsolidaciju odnosa i sa Sjedinjenim Državama Amerike i sa Evropskom unijom. Tačka na kojoj će se prelamati odnosi Moskve i Beograda svakako je NATO. Posredstvom svog stalnog predstavnika pri NATO u Briselu Dmitrija Rogozina Moskva je, naime, poručila da će u slučaju pristupanja Srbije tom vojno-političkom savezu, ona priznati nezavisnost Kosova.⁶⁷⁴

Kosovo i dalje ostaje ključna odrednica spoljnopolitičke i diplomatske aktivnosti Srbije. Rasprava o legalnosti proglašene nezavisnosti Kosova pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu (novembar 2009), samo je jedna u nizu diplomatskih akcija kojima Srbija nastoji da blokira priznanje Prištine, kao i da ishoduje obnovu pregovora o statusu Kosova. Odluka Međunarodnog suda pravde da se donošenje odluke o Kosovu odloži za kraj godine poremetila je planove Srbije da iskoristiti zasedanje Generalne skupštine UN u jesen 2010, kada bi pokušala da izdejstvuje Rezoluciju kojom bi se tražili pregovori o statusu. Suštinska namera ove strategije je da se na novim pregovarima ponudi opcija podele Kosova, koja počiva na tezi da je “nemoguće da jedna strana dobije sve, a druga, sve izgubi”.

Za brži napredak odnosa između Beograda i Brisela, posebno kada je reč o kandidaturi Srbije, postoje važne prepreke. Prvenstveno isporučenje haškog begunca, optuženog za genocide u Srebrenici, Ratka Mladića. Po svemu sudeći, obećanja u tom smislu Beograd je davao i u 2009. Rasprava

674 *Blic*, 6. februar 2010.

o usvajanju rezolucije o Srebrenici u republičkom parlamentu je ofanzivom "patriotskih snaga" praktično, banalizovana. Međutim, bez obzira što genocid nije eksplicitno pomenut, EU i SAD su prihvatili i tako usvojenu deklaraciju koja se poziva na presudu Međunarodnog suda pravde. Najveća prepreka su regionalni odnosi koji su glavna pretpostavka i kriterij za sve zemlje Zapadnog Balkana u približavanju EU.

Nivo odnosa Beograda i Brisela biće ipak najozbiljnije testiran povodom Kosova. Iako formalno EU ne stoji iza plana šefa civilne kancelarije na Kosovu Pitera Fejta i Međunarodne upravljačke grupe o integraciji severnog Kosova u pravni sistem Prištine, jasno je da taj deo plana Martija Ahtisarija uživa podršku svih evropskih zemalja. Na to upućuje i intenziviranje zapadnoevropske diplomatske ofanzive prema Beogradu od koga se traži da nađe način komunikacije sa Prištinom u cilju rešavanja ekonomskih i socijalnih problema i Albanaca i Srba na Kosovu.

Za diplomatsko delovanje Srbije arogantno i agresivno delovanje ministra spoljnih poslova Vuka Jeremića postaje sve teži teret. Iako on zbog takvog ponašanja navodno ima visok rejting u zemlji (gotovo isti kao i predsednik Republike)⁶⁷⁵ i uživa nesumnjivu podršku nacionalističko-konzervativnog bloka i njihovih političkih reprezentenata (prvenstveno, Demokratske stranke Srbije Vojislava Koštunice, u čijoj je vladi i započeo ministarski mandat), ono je sve češće limitirajući faktor za relevantne međunarodne kontakte. Hrvatski premijer Ivo Sanader je za posetu Beogradu kao uslov postavio da Jeremić ne bude u zvaničnoj delegaciji Srbije, a isti je zahtev imao i američki potpredsednik Bajden. Nakon skandala sa luksuznim apartmanom ambasadorke pri UNESCO u Parizu, Zorice Tomić (za koju je Jeremić rekao da je "možda najbolja među svim ambasadorima Srbije"), temperaturu i u domaćoj javnosti je izazvala njegova izjava u Budimpešti, da će Srbija ako bude morala da bira između Kosova i Evrope, izabrati Kosovo.⁶⁷⁶

Ta izjava usledila je nepunih mesec dana nakon što je nekoliko značajnih zemalja – SAD, Velika Britanija, Nemačka, Francuska i Italija – na

675 Ljiljana Smajlović, predsednica Udruženja novinara Srbije u „Utisku nedelje“ RTV B92, 7. mart 2010.

676 *Politika*, 4. mart 2010.

njegovu adresu uputila demarš sa zahtevom da u narednim mesecima "ohladi svoju retoriku o Kosovu".⁶⁷⁷ S obzirom na to da Vuk Jeremić na isti arogantan način rukovodi i Ministarstvom spoljnih poslova zbog čega postoje i unutrašnje tenzije, već se neko vreme nagađa o njegovoj smeni. To će međutim, prvenstveno zavisiti od onosa snaga na unutrašnjepolitičkoj sceni.

⁶⁷⁷ <http://waz.euobserver.com/887/29432?print 1>.

Kandidatura za EU – istorijski iskorak

Ekonomsko-finansijska kriza koja je potresala svet tokom 2009. godine, u Srbiji je rezultirala svojevrsnim otrežnjenjem. Sa privredom pred kolapsom, velikim brojem nezaposlenih i teškim socijalnim problemima, srbijska politička elita je (mada je finansijsku podršku tražila na sve strane, od Pekinga do Moskve) suštinsku podršku ipak dobila od EU. Neke članice EU su se i pojedinačno angažovale (Nemačka, Italija, Austrija, Grčka, Norveška...) otkuda su u protekloj deceniji stizale i investicije i sredstva za strukturne reforme najznačajnijih društvenih segmenata (državne institucije, pravosuđe, zdravstvo, obrazovanje). Od 2000. godine u Srbiju je, uglavnom iz tih zemalja stiglo devet milijardi eura direktnih stranih investicija,⁶⁷⁸ dok su samo iz fondova Evropske unije državnim i društvenim institucijama pristigle dve milijarde eura nepovratne pomoći.⁶⁷⁹

Imajući u vidu sve date okolnosti evropska koalicija je uspela, ne samo da izbori podršku za neophodne rezove kako bi dobila “beli šengen”, aktivirala SSP, već i da podnese kandidaturu za EU. U poslednjim mesecima 2009. godine proces približavanja dobio je na ubrzanju – Savet ministara EU doneo je odluku o odmrzavanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, potpisanog u aprilu 2008. godine, a Evropski parlament odluku o ukidanju viza za zemlje Šengenskog sporazuma od 19. decembra 2009. Na to je uticalo nekoliko bitnih faktora.

Među ključnim svakako treba izdvojiti stav nove američke administracije da se aktivnije angažuje na Zapadnom Balkanu koji još uvek predstavlja područje potencijalne nestabilnosti (Kosovo, kao država u izgradnji, Bosna i Hercegovina koja još uvek nije funkcionalna država, Srbija blokirana zbog i dalje postojećih aspiracija). Poseta potpredsednika Sjedinjenih Država Amerike Džozefa Bajdena regionu u maju 2009. godine bila je ključna u pogledu novog angažmana SAD na Balkanu.

⁶⁷⁸ *Press*, 21. oktobar 2009.

⁶⁷⁹ *Blic*, 24. oktobar 2009.

Osim toga, u jesen 2009. godine Evropska unija je, nakon ponovljenog referenduma u Irskoj, usvajanjem Lisabonskog sporazuma prevazišla unutrašnju krizu koja ju je blokirala više od godinu dana. To je istvoreneno stvorilo mogućnost da se EU aktivnije postavi prema potencijalnim budućim članicama i da zajedno sa SAD konkretno doprinese stabilizovanju prilika na Balkanu.

Iskorakom ka Evropi aktuelne političke elite, na čelu sa Vladom i predsednikom Borisom Tadićem, konzervativnom antievropskom bloku, koji je od smenjivanja Slobodana Miloševića (2000) imao dominantnu ulogu u srbijanskom društvu, zadat je ozbiljan udarac. Iako čin podnošenja kandidature nije praćen otvorenim protivljenjem, kritički tonovi su prepoznatljivi i mogu biti najava budućih ozbiljnijih opstrukcija.

Kandidovanje za članstvo predstavlja za celokupno srbijansko društvo veliki test spremnosti za dubinske unutrašnje promene. Iako je većinsko raspoloženje građana, iskazivano u anketama javnog mnjenja, uvek uverljivo bilo na "evropskoj strani" (između 60 i 70 procenata), Srbiji na evropskom putu predstoje ozbiljni zadaci. U mnogome, oni se odnose na sve građane, pogoto kada je reč o promeni sistema vrednosti i prihvatanju evropskih merila i kriterijuma. Prihvatanje kandidature podrazumeva i okončanje saradnje sa Haškim tribunalom i hapšenje dvojice preostalih optuženika za ratne zločine, Ratka Mladića i Gorana Hadžića.

Približavanje evropskim integracijama podrazumeva široki spektar uskladjivanja zakonskih i drugih propisa sa propisima Unije i, što je još važnije, njihovu primenu. Iako su neki od "evropskih" zakona već usvojeni, njihova primena takoreči nije ni počela. Na primer, Zakon protiv diskriminacije (usvojen uz brojne opstrukcije i otvoreno protivljenje Srpske pravoslavne crkve), nije omogućio održavanje Parade ponosa u septembru 2009. Takođe, uspostavljanje pravne države, borba protiv korpucije i organizovanog kriminala, profesionalizacija vojske i niz drugih promena biće u narednim godinama izazovi koje će Srbija kao država morati da rešava na potpuno novi način.

Jedan od ključnih kriterijuma po kojima će se meriti istinska spremnost Srbije da se "evropeizira" je i odnos sa susedima, uključujući i Kosovo. Odnosi sa susednim zemljama, praktično sa svim državama-naslednicama

bivše Jugoslavije i tokom 2009. godine bili su permanentno napeti, za šta odgovornost snosi upravo Beograd.

Podnošenje kandidature

Vlada Srbije je odluku da istakne kandidaturu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji donela 19. decembra 2009. godine. Predsednik Srbije Boris Tadić, koji je prisustvovao toj sednici, a tri dana kasnije švedskom premijeru Frederiku Rajnfeltu u Stokholmu zvanično predao aplikaciju za prijem, označio je taj čin kao prekretnicu. Rekao je takođe da predstoji “težak period dubokih, ali ponekad i bolnih reformi. Biće teško, ali na kraju tog puta ostvarićemo veću korist za svakog građanina Srbije i celo društvo”.⁶⁸⁰ Istom prilikom Tadić je naglasio da je uvođenje Srbije u Uniju desetgodišnji cilj, pa se i “danas (se) sećamo Zorana Đinđića i njegove vizije evropske Srbije. On je proneo ovu viziju Srbije kroz najmračnije godine diktature i danas je dan kada su njegove ideje potvrđene”.⁶⁸¹

Istorijskom iskoraku, kako ga je nazvao švedski premijer Rajnfelt, prihvatajući kandidaturu Srbije, prethodila je dinamična diplomatska aktivnost u više evropskih prestonica. Predsednik Tadić koji je tokom ove godine imao znatno razudjeniju međunarodnu aktivnost nego ijedne prethodne godine, susreo se u poslednjih nekoliko meseci sa više značajnih evropskih lidera, od Nikole Sarkozija i Angele Merkel, do Silvija Berlusconi. Nakon svih ovih susreta stizale su ohrabrujuće poruke podrške Srbiji, iako nije uvek bilo jasno da li kandidaturu treba predati što pre, ili sa time sačekati još neko vreme.

Stvaranju klime u kojoj je podnošenje kandidature bilo moguće doprneli su svakako i pozitivan izveštaj Evropske komisije o napredovanju Srbije prema EU (objavljen u oktobru), kao i novembarski izveštaj tužioca Haškog tribunala Serža Bramerca u Savetu bezbednosti, koji, kako je ocenjeno u domaćoj javnosti “nikad nije bio pozitivniji”. Konačno, verovatno pod pritiskom ostalih članica Unije, i Holandija je postala blagonaklonija

680 *Politika*, 20. decembar 2009.

681 *Politika*, 23. decembar 2009.

prema Srbiji: osim što je pristala na odmrzavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, holandski ministar inostranih poslova Maks Ferhagen je polovinom decembra odlučio da dodje u Beograd i tako pošalje najznačajniji signal o promeni do tada čvrstog holandskog stava. (Uslov svih uslova za približavanje Srbije EU koji je postavljala Holandija bilo je hapšenje Ratka Mladića).

Momčilo Pantelić, komentator dnevnog lista *Politika*, ističe da se "Srbija vraća na jednu od pista svog davnašnjeg uzleta – spoljnim partnerstvima, uvažavanju međunarodnog odnosa snaga i domaćeg raspoloženja". Podsećajući da za to Srbija uživa visoki stepen spoljne i unutrašnje potpore, Pantelić izdvaja samu EU, SAD i Rusiju.⁶⁸²

O izboru pravog trenutka za podnošenje kandidature dosta se raspravljalo u domaćoj javnosti. Razlike su postojale, ne samo unutar vladajuće koalicije, nego i među članovima Vlade. Među najagilnijim zagovornicima što bržeg podnošenja aplikacije bio je ministar inostranih poslova Vuk Jeremić, a među opreznijim u tom smislu, bio je potpredsednik Vlade zadužen za evropske integracije, Božidar Đelić, na primer.⁶⁸³ Zbog polemike na tu temu predsednik Republike Boris Tadić je zatražio od svih aktera da prestanu sa licitiranjem datuma podnošenja kandidature.

Među onima koji su se zalagali za brzo reagovanje bio je i bivši ministar inostranih poslova Goran Svilanović. Prema njegovim rečima, uvek ima onih "koji vas požuruju i onih koji vas obeshrabruju". On je, međutim, ocenio da je podnošenje zahteva za prijem mera pritiska na EU: "Ta mera pritiska je neophodna dopuna svemu onome što Srbija godinama radi u ispunjavanju evropskih standarda".⁶⁸⁴

Iako je nakon svečanog čina u Stokholmu rečeno da je aplikacija podneta u "pravom trenutku", kao i da velika većina od 27 članica Evropske unije podržava Srbiju u toj odluci,⁶⁸⁵ čini se da neke uticajne zemlje i ličnosti ne dele isti stav. Napunih nedelju dana pre podnošenja kandidature, britanski ambasador u Beogradu Stiven Vodsvord, ocenio je da bi Srbi-

682 *Politika*, "U korak sa okolinom", 25. decembar 2009.

683 *Danas*, 19-20. septembar 2009.

684 *Blic*, 13. decembar 2009.

685 Boris Tadić u Novom Sadu, 23. decembra, prema *Dnevniku RTS*.

ja trebalo da sačeka da je svih 27 članica EU u tome podrže. Po njegovoj oceni, sledeći logiku “korak po korak Srbija (bi) trebalo da sačeka do juna (2010), odnosno do odluke ministara EU da počne ratifikaciju SSP.”⁶⁸⁶

I evropski izvestilac za Srbiju Jelko Kacin bio je među skepticima kada je reč o trenutku podnošenja zahteva za prijem. Kako je on izjavio, kandidatura je “velika stvar” i ne sme da bude “igra pokera”. Po njegovim rečima, to je “igra sa jasnim pravilima po kojima se stiče poverenje svih 27 država članica.”⁶⁸⁷

Pozitivni odjeci

Vest o prihvatanju kandidature, što je na isteku mandata predsedavajuće EU, učinila Švedska, u Beogradu nije praćena euforijom, što ne znači da opšta atmosfera nije odisala (iznenadnim) optimizmom. Pogotovo što se deklarativno niko, uključujući i stranke krajnje desnice ne protivi oriključivanju Uniju, iako postavljaju pitanje “cene” koju će Srbija morati da plati. Premijer Mirko Cvetković ocenio je da je odlukom o podnošenju kandidature Srbija trasirala pravce kojima će se kretati i pokazala da deli težnje evropskih država. Kako je rekao, to je “zajednički uspeh i Vlade i svih činilaca u društvu.”⁶⁸⁸ I bivši premijer Zoran Živković, dan predaje kandidature nazvao je “velikim danom” za državu, koji bi “morao da predstavlja početak nove, bolje i uspešnije epohe u istoriji Srbije.”⁶⁸⁹

Predstavnici stranaka vladajuće koalicije su sa neskrivenom radošću komentarisali evropski poklon iz Stokholma. Osim što prihvatanje kandidature smatra “radosnim događajem”, predsednica Skupštine Srbije (SPS) Slavica Đukić Dejanović kaže da je to i “parametar da je Srbija dosta toga sama uradila”⁶⁹⁰, dok je za šeficu poslaničke grupe Demokratske stranke u

686 *Blic*, 15. decembar 2009.

687 *Blic*, 22. novembar 2009.

688 *Press*, 21. decembar 2009.

689 *Danas*, 22. decembar 2009.

690 *Pravda*, 21. decembra 2009.

parlamentu Nadu Kolundžiju to “znak da je Srbija nepovratno na putu ka EU”.⁶⁹¹

Šefica poslaničke grupe stranke G17 plus, stranke koja je uz LDP najeksplicitniji zagovornik evropskih integracionih procesa, Suzana Grubješić naglašava da je podnošenje kandidature dokaz više da je ulazak u EU strateško opredeljenje zemlje. Kako ona kaže, za onih 70 posto građana koji su za evrointegracije, ovaj potez predstavlja potvrdu “da nastavljamo evropskim putem. Kandidatura znači i dodatnu motivaciju za sve one koji rade u procesu evrointegracija da se u Srbiji počnu, odnosno već započete reforme završe, a od reformisanog društva najviše koristi imaće baš građani”.⁶⁹² Ona takođe, podseća da će nakon dobijanja kandidatskog statusa građani moći da očekuju veće pogodnosti u ekonomskoj sferi.⁶⁹³

Za bivšeg ambasadora u Francuskoj, sada profesora Fakulteta političkih nauka Predraga Simića, najvažniji je bio tajming, jer je Srbija iskoristila povoljan sticaj okolnosti u EU, nakon ratifikacije Lisabonskog sporazuma: “Činjenica da smo bili spremni onda kad se ukazala prilika...rezultirala je time da su čak i oni koji su podneli kandidaturu pomalo bili zatečeni svojim uspehom”.⁶⁹⁴

U redovnoj kolumni u Blicu, komentator Dragoljub Žarković ocenjuje da je podnošenje aplikacije “neka vrsta vakcine protiv društvene i činovničke apatije i može imati dobre političke posledice po stanje političkih odnosa u Srbiji. A ako makar malo ubrza ili poveća otvaranje pretpripravnih fonodova iz kojih Evropa pomaže i kandidatima za kandidate, onda će korist biti očigledna”.⁶⁹⁵

691 Isto

692 *Politika*, 23. decembar 2009.

693 Isto

694 *Politika*, 24. decembra 2009.

695 *Blic*, 21. decembar 2009.

Kritični i skeptični

Uoči odlaska u Stokholm predsednik Srbije Boris Tadić je podsetio da u bliskoj prošlosti nisu svi u Srbiji želeli evropske integracije, kao i da još ima protivnika ovog procesa: “Bilo je onih koji su pretili fizičkom silom i kletvama. Dobro je da su neki od njih promenili mišljenje”.⁶⁹⁶

Bez obzira na to da li su u međuvremenu iskreno promenili mišljenje ili samo nastupe u javnosti, činjenica je da povodom prijave za kandidaturu niko nije osporio taj čin kao takav. Primedbe iz narodnjačkog bloka (Demokratska stranka Srbije i Nova Srbija) idu, međutim, za tim da je aplikacija podneta prerano, jer “države članice EU i Evropski parlament nisu ratifikovali SSP” (Slobodan Samaržić), odnosno da je kandidatura politički marketing, jer “Srbija nije zrela za ulazak u EU” (Velimir Ilić).⁶⁹⁷

Uz tvrdnju da (i) oni jesu za ulazak u Evropsku uniju šef poslaničke grupe radikala u Skupštini Srbije Dragan Todorović kaže do to mora da važi za celu državu, “znači Srbija sa Kosovom i Metohijom”. Pošto je, kako on kaže, Evropska unija jedan od vodećih činilaca koji KiM otima od Srbije “mi to ne možemo da prihvatimo”.⁶⁹⁸ Istom prilikom on ističe da će se politika uslovljavanja EU prema Srbiji nastaviti i da će sledeći uslov biti da “Srbija omogući građanima Vojvodine da na referendumu, koji predviđa Statut, odluče da li će ostati u Srbiji, ili neće”.⁶⁹⁹

Glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović takođe tvrdi da niko ne bi smeo da ijedan evropski pomak, od “bele šengenske liste”, odmrzavanja SSP, ili eventualno neko buduće zatvaranje nekog poglavlja u pregovorima sa EU “stavlja u isti rang sa zaštitom nacionalnog suvereniteta i teritorijalne celovitosti. I to ne samo kada je reč o Kosovu i Metohiji”. Kako naime, kaže Vukadinović, postoji sumnja da je kretanje srpskog evropskog voza sa mrtvog koloseka plaćeno cenom “koju naprosto nije pristojno i nije evropski plaćati”. Po Vukadinoviću, ukidanje viza

696 *Politika*, 20. decembar 2009.

697 *Pravda*, 21. decembar 2009.

698 *Politika*, 23. decembar 2009.

699 Isto.

građanima Srbije nije se slučajno poklopilo sa usvajanjem Statuta Vojvodine u Skupštini Srbije.⁷⁰⁰

Brzina podnošenja kandidature za članstvo je verovatno delovala kao šok na konzervativni blok u Srbiji. Na takav zaključak upućuju za sada prilično mlake kritičke primedbe, kada je reč o približavanju EU. Međutim, ne treba sumnjati da će udruženim snagama ovaj blok i u budućće činiti sve da i inače, dugo putovanje Srbije u Evropu, uspori što više. Mehanizam koji će za to biti korišćen biće nastojanje da se obori Vlada i tako izazovu prevremeni parlamentarni izbori.

Takvih pokušaja je već bilo krajem leta, povodom Zakona o informisanju, a druga "kritična tačka" bilo je usvajanje republičkog budžeta za 2010, poslednjih dana decembra 2009. Na stranu opozicije stao je član vladajuće koalicije Savez vojvođanskih Mađara (neguje dobre odnose sa Srpskom naprednom strankom Tomislava Nikolića), koji je odbio da u Skupštini podrži usvajanje budžeta.

Lider Srpske napredne stranke Tomislav Nikolić koji je i sam prihvatio proevropsku retoriku, izbegava da podrži proevropske napore aktuelne Vlade. U međuvremenu je žestoko napada u Skupštini, kao što je to bio slučaj povodom usvajanja Statuta Vojvodine, budžeta, ili izbora nosilaca pravosudnih funkcija.

Svojevrsno "zbijanje" antievropskog bloka odigralo se i na Tribini o ulozi Srpske pravoslavne crkve koju je organizovao Fond Slobodana Jovanovića i kojoj su prisustvovali predsednik Demokratske stranke Srbije Vojislav Koštunica, njen potpredsednik Slobodan Samardžić i akademik Matija Bečković. Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije Radović je tom prilikom rekao da je "Evropa u mnogo dubljoj duhovnoj krizi, nego što mi koji joj pomalo bezglavo hitamo možemo i da naslutimo". Uz tvrdnju da je Srbija oduvek deo Evrope, dodao je da ga je "pomalo stid" od stava Evrope kao da se "smilovala da nam da vize, kako bismo mogli da se šetamo po evropskim bircuzima".⁷⁰¹

Podnošenje kandidature za članstvo u EU značajan je iskorak koji Srbiju napokon stavlja na isti kolosek sa svima u regionu. To će značajno

700 Kolumna "Srećna nova 2009", *Politika*, 22. decembra 2009.

701 Agencija *Beta*, 23. decembar 2009.

ubrzati integracione napore Balkana, pogotovo kada se ima u vidu da je regionalna saradnja jedan od ključnih uslova za članstvo u EU.

Bez obzira na podršku građana evropskoj orijentaciji, treba očekivati protivudare konzervativnog bloka koji će razloge tražiti u objektivnim teškoćama koje će pratiti proces integracije. Zato je u narednom periodu potrebna dodatna podrška svih liberalnih segmenta društva, ali i same EU upravo tim delovima društva.

Suštinska promena može doći samo unutar društva, ali ono mora imati stalnu podršku EU, posebno delu civilnog društva koje je nosilac evropskih vrednosti, zatim malim i srednjim preduzećima, regionima, i svim delovima zemlje koji pokažu spremnost da se menjaju.

Opstanak evropske orijentacije, osim neophodnih reformi mora pratiti i izvestan ekonomski oporavak kako bi se izbegli socijalni potresi koje će antievropske snage koristiti protiv vlade.

Za evropsku orijentaciju potrebna je i podrška medija kao značajnog segmenta promena. U tom smislu, neophodna je revizija Zakona o medijima, ali i profesionalizacija novinara kako bi se društvo što bolje upoznalo sa prednostima, ali i obavezama koje ta orijentacija donosi.

Treba konstantno voditi kampanju za evropsku opciju kako bi se građani što više mobilisali na tom projektu.

Srbija i SAD: poboljšanje odnosa

SAD i dalje imaju najznačajniju ulogu u stabilizaciji Balkana i u tom smislu poseta Džozefa Bajdena, potpredsednika SAD, imala je ključni značaj u kontekstu kontinuiteta američke politike tokom poslednjih 20 godina na Balkanu. Nova administracija je stavila Balkan visoko među svoje prioritete, pre svega, u kontekstu Kosova i Bosne i Hercegovine kao dva nedovršena procesa najbitnija za stabilnost regiona. Poruke koje je Bajden uputio Sarajevu, Beogradu i Prištini su tokom 2009. godine realizovane kroz konkretne akcije američke diplomatije. Zbog jasnog stava da nema podele ni Bosne ni Kosova, srpska elita je bila rezervisana prema poseti, ali je ona svakako doprinela poboljšanju odnosa između Srbije i SAD.

Predstavnici konzervativnog bloka, koji su izrazito protiv američke posredničke uloge na Balkanu, imali su izrazito negativnu ocenu poseite Bajdena. Još pre nego što je do nje došlo Đorđe Vukadinović, urednik NSPM, je zaključio da Bajdenova poseta dolazi u lošem trenutku i „sem par kurtoaznih osmeha i diplomatskih fraza o 'odnosima u usponu', Bajden, u ovom času, nema šta da nam ponudi- baš kao ni mi njemu. I na kraju će svi biti nezadovoljni. Iz bezbroj razloga, Bajdenovi domaćini neće moći da se saviju, tj. da budu 'kooperativni' baš onoliko koliko bi to Americi odgovaralao, niti da visokom gostu upriliče doček ni približno uporediv sa onim kakav će biti u Prištini i Sarajevu. A, opet, šta god činili, već sama ta poseta će u značajnom delu srpskog javnog mnjenja biti doživljena kao još jedan akt državne kapitulacije i nacionalnog poniženja”.⁷⁰²

Komentator dnevnog lista *Politika* Miroslav Lazanski ističe da je „najznačajniji aspekt posete potpredsednika Bajdena Srbiji jeste što Bajden uopšte došao“. Svojom blic-turnejom, ističe Lazanski, Bajden je ponudio “Sarajevu, Beogradu i Prištini tri različite slike: jednima regionalizaciju, drugima separatizam do suverenosti, trećima 'meku' unitarizaciju”. Bajden, ističe se, nije uspeo “da sklopi jedan regionalni triptih, posle ove posete svako će da tumači

702 Đorđe Vukadinović, *Politika*, 11. maj 2009.

stvari kako hoće. Ako Amerika želi trajnu stabilnost ovog regiona američki potpredsednik trebalo je da ponudi veliku nagodbu”.⁷⁰³

Novi reporter u tekstu o Bajdenovoj poseti citira Ljiljanu Smajlović, bivšu glavnu urednicu lista *Politika* da «Amerikanci i Evropljani imaju taj plan da se strožijom politikom uslovljavanja nego do sada, promeni Ustav BiH, tako da se BiH centralizuje (...) Cilj im je da zbiju Bosnu i to više oko Sarajeva, nego da je ojačaju u Banjaluci. Smajlovićeva dalje smatra da je “Motiv za američko isticanje ustavnih promena u prvi plan BiH uverenje sadašnje administracije u Vašingtonu da BiH predstavlja američki spolj-nopolitički uspeh još iz vremena prethodne demokratske administracije. Nova-stara administracija sada namerava da taj uspeh potvrdi, odnosno da predupredi sve ono što u toj administraciji smatraju neuspehom u BiH”. Ona na kraju zaključuje da “ne znači da će politički ciljevi zamišljeni u Vašingtonu i u Briselu biti postignuti u BiH”, jer, kako ističe, “tu će da izbiju unutarbošnjački sukobi na videlo i ta dinamika se promeni kada počne da se primenjuje na terenu”.⁷⁰⁴

U autorskom tekstu u NIN Ljiljana Smajlović ističe da je “Balkan jedino mesto na kugli zemaljskoj na kom su Amerikanci osvojili poverenje- ma kakvo poverenje, odanost i ljubav- zemlja sa većinskim muslimanskim stanovništvom. Bosna i Kosovo možda ne bi ni postojale kao države da Amerikanci nisu pružili žestoku vojnu i političku podršku njihovom nastanku, i da nisu uložili sav svoj uticaj kako bi naterali Evropljane da im se u tome priklone”⁷⁰⁵.

Milorad Dodik, premijer RS, koji je na neki način bio u centru pažnje tokom Bajdenove posete, trudio se da javnost uveri da nije došlo do promene stava prema RS i isticao da je “potpredsednik Bajden jasno izrazio svoju privrženost dejtonskom balansu koji je uspostavljen Dejtonskim mirovnim sporazumom. To znači punu podršku Republici Srpskoj u okviru dejtonskih pozicija koje ima”.⁷⁰⁶

703 Miroslav Lazanski “Bajedn, bez srednog kraja”, *Politika*, 23. maj 2009.

704 Sudbina dejtonske BiH i Republika Srpske BiH posle Džozefa Bajdena, Slobodan Durmanović, *Novi Reporter*, 19. maj 2009.

705 Ljiljana Smajlović, “Evropski keć u američkom rukavu”, *NIN*, 21. maj 2009.

706 Milorad Dodik, “Amerika razumije pozivciju i postojanje Srpske”, *Glas Srpske*, 21. maj 2009.

Beograd i Banjaluka su posetu interpretirali na svoj način i poslali su "konstruktivne" poruke Bošnjacima i Amerikancima. Poseta potpredsednika BiH Nebojše Radmanovića Beogradu usledila je samo nekoliko dana posle Bajdenove posete. Glavna poruka sa tog susreta je svakako izjava predsednika Srbije Borisa Tadića da "specijalne veze koje Srbija ima sa Republikom Srpskom ni na koji način nisu pretnja integritetu BH" i poručio je da su vlasti u Beogradu "zainteresovane za uspostavljanje specijalnih paralelnih veza i sa Federacijom BiH"⁷⁰⁷. Izjava u suštini znači da Beograd tretira entitete u BiH kao zasebne države što je opet pokušaj da se ideja o podeli BiH održi u igri i nakon Bajdenove posete. U tom smislu je prizivanje trećeg entiteta (hrvatskog) deo tog scenarija. Dobrica Ćosić je u izjavama u to vreme insistirao upravo na negiranju multietničnosti na koju je Bajden stavio fokus u svojim govorima i u Bosni i na Kosovu. Naime, Ćosić i danas tvrdi da se „Balkan ne može evropeizirati dok se etnički i državno ne definiše“. On smatra da „američka i moderna evropska filozofija o multietničkim dažavama i društvima na Balkanu, na prostorima Bosne i Kosova, predstavlja nasilje i novi vid kolonizacije“.

Poseta američkog potpredsednika je pokazala da se srpska elita teško odriče skoro ostvarenih ciljeva u Bosni i da je za njih neprihvatljivo da odustane od jedinstvene istorijske prilike da napokon „oslobodi Bosnu“ i zaokruži srpski etnički prostor makar, kako stvari stoje, i po cenu raspada same Srbije.

Radikalizacija situacije u Bosni i Hercegovini tokom 2009. godine i propast Butmirskih pregovora pokazali su permanentno pozadinsko uticanje Beograda na ponašanje lidera u RS.

Politika nove američke administracije znatno je uticala i na ponašanje EU u odnosu na Zapadni Balkan, i Srbiju posebno. To je rezultiralo odustajanjem Holandije od insistiranja isporučivanja Ratka Mladića kao preduslova za deblokadu Prelaznog trgovinskog sporazuma do čega je došla u decembru 2009. godine. SAD su takođe obnovile i finansijsku podršku koju tradicionalno daju Srbiji (50 miliona dolara).

U odnosima SAD i Srbije najintenzivnija saradnja odvija se na vojnom, a od nedavno i na policijskom planu. Srpski MUP saraduje sa odgovarajućim službama SAD, posebno u domenu organizovanog kriminala (slučaj Šarić).

707 Poštovanje Dejtona preduslov stabilnosti, *Nezavisne*, 25.maj 2009.

Rusija: raskorak u težnjama Beograda i Moskve

Predsednik Rusije Dmitrij Medvedev posetio je Beograd 20. oktobra 2009, potvrđujući svojim dolaskom u Srbiju i poseban značaj, a i stabilan uzlazni pravac srpsko-ruskih odnosa.

Tokom vlade premijera Vojislava Koštunice, veze Srbije i Rusije rehabilitovane su i obeležene izuzetnošću, zasnovanoj na slovenstvu i naglašeno romantizovanoj bliskosti ruskog i srpskog naroda, ali i na obostrano podsticanom osećanju da su Srbija i Rusija žrtve istih “nepravdi” novog svet-skog poretka – promena granica, izazvanih raspadom Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.

Izborni poraz Koštuničine koalicije “narodnjaka” krunisan je obrazovanjem nove, “proevropski” orijentisane vlasti DS i njenih političkih saveznika (2008). Ipak, prepuštanje kormila u druge partijske ruke i “evro-pejstvo” novoformirane vlade Mirka Cvetkovića nisu poremetili kontinuitet tog Koštuničinog “ruskog kursa”. Naprotiv, saradnja Srbije i Rusije je i pod novom vlašću obeležena snažnim političkim i emotivnim naglas-cima i krunisana značajnim sporazumima, pre svega energets-kim. Tako-đe, i sporazumom o međusobnom ukidanju viza za građane koji putuju u jednu ili drugu državu. U februaru 2009, s važnošću od juna iste godi-ne – međutim, olakšica je ostala u senci mnogo popularnije liberalizaci-je viznog režima za putovanja državljana Srbije u zemlje Evropske unije, makar i dobrih pola godine kasnije.

Stabilnost opredeljenja Beograda za bliske veze Srbije s Rusijom, bez obzira koja je vlada trenutno na vlasti, potvrdio je posle smene Koštuniči-ne vlade, ministar Vuk Jeremić, podvlačeći da su odnosi Srbije s Moskvom njen prvi spoljašnji prioritet: “Bez obzira ko dođe na vlast, u Srbiji će uvek postojati kontinuitet kada je reč o dva prioriteta – jedan je Kosovo i drugi Rusija”.⁷⁰⁸

708 RTS, 22. decembar 2009.

To je karakteristična državna izjava, s obzirom da se iz ukazivanja na jedan unutrašnji i jedan spoljašnji prioritet Srbije u ravni jednakog značaja ("Kosovo i Rusija"), lako naslućuje i uzročno-posledična veza prvog i drugog, unutrašnjeg i spoljašnjeg elementa jedne, od nove vlade nepromenjene politike Beograda. Ta politika izražava ušančenost Srbije u osporavanju nezavisnosti Kosova, makar i priznate od bezmalo svih zemalja Zapada i najvećeg dela članica EU; ona, dalje, ukazuje i na upućenost Beograda na Moskvu, u odsustvu nekog drugog slično uticajnog saveznika u odbrani takve stvari. To, razume se, značajno predodređuje političku bliskost Srbije i Rusije.

Tako zasnovana veza korisna je za Rusiju (afirmiše je kao "borca za pravdu" na svakoj odabranoj tribini), a delikatna za Srbiju – jer se suprotstavlja najširem frontu tzv. međunarodne zajednice. Savezništvo s Moskvom – "Jači smo nego juče", kako glasi naslov intervjua Vuka Jeremića *Večernjim novostima* posle posete Medvedeva!⁷⁰⁹ – ohrabruje elitu Srbije da bez razmišljanja o posledicama slične Miloševićeve politike, nastavi sa politikom koja ju je odvela u izolaciju i proizvela "nezavisno Kosovo".

Naprotiv, ostavljen je širok okvir u kome pronalaze ohrabrenje ruske i srpske nacionalističke snage. One saraduju i proklamuju – dalji prkos. U januaru, udruženje pisaca *Imperijska kultura* dodelilo je u Moskvi nagradu Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću "za bratstvo, vernost, muškost, čvrstinu i službu jedinstvu pravoslavnih slovenskih naroda". U ime Karadžića, nagradu je primio brat haškog optuženika Luka Karadžić, koji je održao "kratku besedu", posle čega se "dugo razgovaralo o Republici Srpskoj".⁷¹⁰

Natalija Aleksejevna Naročnickaja iz Ruskog instituta za demokratiju i saradnju u Parizu, na tribini Srpskog sabora Dveri izjavila je: "Rusi nikada neće ostaviti srpski narod na cedilu niti dozvoliti stvaranje države Kosovo i ukidanje Republike Srpske... Jača Rusija podrazumeva bezbedniju Srbiju".⁷¹¹

U Beogradu je ispred Ambasade Rusije u Deligradskoj ulici (8. avgust 2009), "Srpski narodni pokret 1389" (SNP 1389), obeležio "godišnjicu

709 Večernje novosti, 22. oktobra 2009.

710 "Rusi nagradili Radovana i Ratka", *Pravda*, 22. januara 2009.

711 *Pečat* 70/2009.

agresije Gruzije i NATO pakta na Južnu Osetiju”. Paljene su sveće i predato pismo ambasadoru Rusije. U izjavi pripadnika SNP 1389, uz navod da se beogradsko “obeležavanje agresije na Južnu Osetiju održava u koordinaciji sa ruskim omladinskim patriotskim udruženjima i da će slične akcije biti organizovane i u Rusiji, Ukrajini i Belorusiji, navedeno je da je: “Gruzija počinila genocid nad stanovništvom Južne Osetije. Prema vojnim stručnjacima, nad Južnom Osetijom je trebalo da bude izvršen scenario poput ‘Oluje’ u Republici Srpskoj Krajini, kada je Hrvatska uz pomoć NATO pakta, proterala celokupno srpsko stanovništvo sa tih prostora”.⁷¹²

Odnos Rusije prema ratovima devedesetih

Srpska vlast i elita (narodnjačka i demokratska) je posle 2000. godine posebnu pažnju posvetila organizovanju kolektivne amnezije, podastirući iskrivljenu predstavu o uzrocima i posledicama zbivanja u prethodnoj deceniji. Glavni cilj te politike bio je da se u sećanju na sunovrat pomešaju žrtve i krvnici, kao i početak i kraj jedne svesno vođene politike. Za taj “zaborav” potražila je i spoljne saveznike.

Saveznik je mogla biti Putinova Rusija, ogorčena gubitkom dominacije nad bivšim sovjetskim prostorom i Istočnom Evropom.

“Advokatske usluge” u korist dobrovoljnog malog klijenta, ponudile su Moskvi priliku za “povratak Rusije uticajem na Balkan”, u zonu njenih tradicionalnih interesa (kako se stalno ponavlja u Moskvi). Rusija je obećala da će nastojati da se proces priznavanja nezavisnosti Kosova bar oteža ako ne i spreči, ruskim glasom u Savetu bezbednosti i diplomatskim aktivnostima unutar UN – pod uslovom da Srbija ostane uporna u svom zahtevu.

Asmbasador Rusije u Beogradu Aleksandar Konuzin veruje da Beograd neće to učiniti: “Samo Vlada Srbije može da precizira uslove pod kojima će Srbija biti spremna da se priključi EU. Sudeći po izjavama rukovodstva

712 *Pravda*, 7. avgusta 2009.

Srbije, uključujući i predsednika Tadića, ukoliko uslov za ulazak u EU bude odricanje od Kosova, Srbija nije spremna da tu cenu plati”.⁷¹³

Službena Moskva i Beograd ulažu velike diplomatske napore da se spreči pristup Kosova međunarodnim institucijama, pre svega članstvu u Ujedinjenim nacijama. Dve strane zahtevale su poštovanje Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1244, a povodom secesije pokrajine, Srbija je zatražila mišljenje Međunarodnog suda pravde. Srbija i Rusija insistiraju da se proces nezavisnosti vrati u fazu pregovaranja o stepenu autonomnosti pokrajine unutar Srbije.

Konstantin Kosačev, predsednik Komisije za međunarodne odnose ruske Dume, izjavio je da se status Kosova može zasnivati samo na saglasnosti Beograda i Pirštine, komentarišući izjavu potpredsednika SAD Džozefa Bajdena da je nezavisnost Kosova “nepovratna”. Izjavio je da je to “kardinalna greška koju je Obamina administracija nasledila od Bušove”.⁷¹⁴

Ministar inostranih poslova Rusije Sergej Lavrov je izjavio da će “u 2009. godini Srbija i Rusija zajedno nastupati u svim međunarodnim organizacijama i svim međunarodnim diskusijama o Kosovu i Metohiji”. Hvaleći tesnu saradnju delegacija Srbije i Rusije u OUN, OEBS, Savetu Evrope i drugde, Lavrov je izrazio zahvalnost Srbiji “za njen zainteresovan odnos prema ruskoj inicijativi za pripremu novog sporazuma o evropskoj bezbednosti”.⁷¹⁵

U odnosu na “odbranu Kosova”, dva saveznika su, međutim, otišla i korak dalje, vrlo dobro se uzajamno razumevajući povodom ruske ideje o novom sistemu evropske bezbednosti. Šef diplomatije Srbije Vuk Jeremić izjavio je da je trenutna bezbednosna struktura evroatlantskog prostora recidiv hladnog rata “koga u 21. veku srećom više nema”, odnosno da je prevaziđena. “Rusija se zalaže za dijalog koji bi trebalo da rezultira formiranjem bezbednosnog ustrojstva u kojem bi učestvovalе sve zemlje severne polulopte. To bi bila multilateralna konsenzualna arhitektura za 21. vek. Srbija želi da bude deo tog dijaloga. Nadam se da će on na kraju doneti rešenja koja će svima biti prihvatljiva, i koja će omogućiti da u 21.

713 *Intervju A.V.Konuzina, Danas, 28. januara 2009.*

714 *Politika, 23. maja 2009.*

715 “Lavrov: Ne može Tači da tumači politiku Rusije”, *Politika, 21. februara 2009.*

veku ne bude sukoba i tenzija kakvih je na evroatlantskom prostoru bilo tokom 20. veka”.⁷¹⁶

Teren za “izazivanje” Amerike

Zauzimanje Rusije za Srbe – u slučaju Srbije, blokiranjem pristupa Kosovo članstvu u UN, a u slučaju Republike Srpske, ohrabivanjem Banjaluke da istraje u protivljenju “reviziji Dejtona”, odnosno funkcionalnijoj organizaciji jedinstvene Bosne i Hercegovine⁷¹⁷ – donelo je Moskvi priliku da na terenu Srbije i BiH organizuje aktivan politički bojkot rešenja za koja se zauzimaju SAD.

U pokušaju da na neki način obnovi rivalitet sa SAD, makar i sredstvima nesrazmernim sovjetskoj moći u doba hladnog rata, Moskva je i tokom 2009, održavala glasnu političku i propagandnu konfrontaciju sa Amerikom, uzimajući na sebe ulogu “zaštitnika međunarodnog prava” pred nasrtljivim svetskim hegemonom. Vašington je optuživan da, rukom NATO pakta pruženom pojedinim republikama bivšeg Sovjetskog Saveza, ohrabruje njihovo antirusko raspoloženje, nastojeći da se trupama i oružjem primakne ruskim granicama”.⁷¹⁸

Putinova politika zasnovana je na proceni da su SAD, posle invazije na Irak i rata s Al kaidom na tlu Avganistana, suočene s vojnim i političkim teškoćama bez presedana. Moskva računa da je saglasnost među NATO saveznicima o pojedinim važnim pitanjima (recimo, širenja alijanse pristupom Gruzije i Ukrajine, ili evropskog vojnog doprinosa u Avganistanu...), sve teže ostvariva – i da je za Rusiju najkorisnije da Ameriku gura u priliku da što više iskrvari, bojkotujući i sabotirajući je na svim tačkama, na Balkanu, u Iranu i drugde.

Bivši ministar spoljnih poslova Srbije iz Miloševićevog vremena, Vladislav Jovanović izjavio je da “Rusija smatra da takozvana bitka za uticaj na

716 “Jači smo nego juče”, *Novosti*, 22. oktobra 2009.

717 “Is Russia a partner to the EU in Bosnia?”, Tomas Valasek the Centre for European Reform, March 2009

718 “8 Obstacles to Better NATO Ties”, *The Moscow times*, 23. septembra 2009

Balkanu nije završena time što je Zapad proglasio celo poluostrvo svojom zonom uticaja", jer, kako ističe, "nova, ojačana Rusija, zadržala je svoju staru ambiciju da se vrati na prostore odakle je bila sticajem okolnosti potisnuta, Balkan, Iran..." Govoreći zašto je poseta Medvedeva važna Srbiji, Jovanović je naveo da je "naše oslanjanje na Zapad od 5. oktobra pokazalo svoje ružno lice, jer je taj isti Zapad, oličen u Americi, učinio sve da naškodi našim državnim i nacionalnim interesima u vezi sa pitanjem Kosova i Metohije", te da je "Amerika nervozna zbog jačanja naših bilateralnih odnosa sa Rusijom, jer je mislila da nas ima potpuno u džepu, i mi više ne možemo da mrdnemo iz tog džepa..."⁷¹⁹

Dakle, Zapadni Balkan se Rusiji ukazao kao teren vrlo pogodan za akciju, s obzirom da nerešena pitanja i odlaganje ugradnje njegovih fragmenata u strukturu EU i NATO zadržavaju potencijal destabilizacije. Inzistiranje na daljim pregovorima, izložilo bi jedinstvo Evropske unije u ovoj stvari novom testu, "što je, čini se, Putinov vitalni cilj", procenili su merodavni analitičari, strahujući od "otvaranja Pandorine kutije" u trouglu Srbija, Kosovo (Makedonija), BiH. Osim toga, ruska podrška pomaže obnovi i jačanju srpskih nacionalističkih snaga, koje pokreću pitanje podele teritorije.⁷²⁰

Moskva i Vašington

U takvoj atmosferi usledio je i glavni rusko-srpski događaj 2009. godine – poseta predsednika Rusije Beogradu.

Dmitrij Medvedev je prvi šef Rusije koji je posetio Srbiju od vremena kada je ostvarila državnu samostalnost (2007), što je tretirano kao glavni politički događaj godine. Poseta potpredsednika SAD Džozefa Bajdena početkom godine, s obzirom na nedovoljnu rehabilitaciju srpsko-američkih odnosa, još više je pridonela atraktivnosti rusko-srpskog susreta na vrhu.

719 "Moskva i Beograd neće otvarati nova pitanja", *Politika*, 20. oktobra 2009.

720 "Putin's Balkan Mischief", Morton Abramowitz, *The Moscow times*, 30. januara 2008.

Vašington i Moskva su dva dijametralno različita partnera Srbije. U polju političkih odnosa s Vašingtonom, Beograd je pozvan da u ime bolje saradnje Srbije i SAD, i pre svega u interesu srpske buduće pozicije na Balkanu i u Evropi, zaobiđe teme o kojima još ima neslaganja, u prvom redu, oko nezavisnosti Kosova. Međutim, u polju odnosa s Moskvom, Beograd je ohrabrivan da ne odstupi od nezavisnosti Kosova, već da istraje u osporavanju i pokušaju da se spor vrati pred Ujedinjene nacije (uz pomoć Rusije). Ruski ambasador A.V. Konuzin je rekao: "...Srpsko rukovodstvo čeka zaključak Međunarodnog suda pravde o zakonitosti jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova. Ruska Federacija tesno saraduje sa Srbijom u tom pitanju i namerava da Međunarodnom sudu pravde uputi svoj podnesak i mišljenje o nezavisnosti Kosova. Izjavićemo da je to proglašenje bilo nezakonito. Mi računamo da će Sud doneti pravedan zaključak i tada mogu ponovo biti pokrenuti pregovori o statusu pokrajine".⁷²¹

Međutim, bilo je u tonu i ohrabivanja za nešto drugo, mimo čekanja na Međunarodni sud pravde. Na to ukazuju reči Dmitrija Rogozina, službenog predstavnika Rusije pri NATO paktu u Briselu: "Opruga srpskog otpora sada je jako stisnuta, ali doći će vreme kada će se ona olabaviti i to će negativno uticati na situaciju u južnoj Evropi. Po mom mišljenju, greška NATO je u tome što je radi svojih sebičnih interesa podmetnuo pod Evropu bombu sa usporenim delovanjem, koja će pre ili kasnije eksplodirati".⁷²²

Potpredsednik SAD Bajden je Srbiji ponudio "snažne, nove odnose" sa Amerikom i pomoć u njenom pristupu članstvu u EU. Sjedinjene Države Amerike ne očekuju da Srbija prizna nezavisnost Kosova, ne misle da je to preduslov dobrih odnosa Srbije sa SAD, "žele i volele bi da produče (međusobne) odnose". One Srbiju vide u Evropi, "kao jaku, uspešnu demokratsku zemlju, sa konstruktivnom ulogom u još nemirnom regionu". Zauzvrat – Amerika očekuje "da Srbija saraduje sa Evropskom unijom i drugim ključnim međunarodnim akterima" na Kosovu, u potrazi za pragmatičnim rešenjima "koja bi unapredila život svih ljudi na Kosovu, i Srba i Albanaca, izbegavajući da ih učini žrtvama političkog neslaganja".⁷²³

721 "Izveštaj Moskve za Međunarodni sud pravde", *Danas*, 28. januara 2009.

722 "Dmitrij Rogozin:NATO polako napušta Kosovo", *Grom.rs*, 1. oktobra 2009

723 "U.S. Vice President Biden offers Serbia 'new' relations", *SINA.com*, 21. maja.

Srbija nije prihvatila američku ponudu. Izostala je zatražena kooperativnost Beograda u potrazi za "pragmatičnim rešenjima" u odnosu na Kosovo. Sva regionalna okupljanja su izbegnuta ili je uslov za učešće bio neprisuštvovanje Prištine. U tom smislu srpskim deklarisanim prioritetima ostalo je bliže ono u čemu je Beograd podržala Rusija – otpor kosovskim faktičkim rešenjima. Ponuda "evropske perspektive" nije poremetila redosled tih prioriteta, pedantno ponavljan u izjavama ministra Vuka Jeremića: "odbrana ustavnog poretka, ubrzanje evropskih integracija i postizanje harmoničnih odnosa u regionu".⁷²⁴

Navedeni redosled utvrđen je još tokom mandata koalicione vlade Vojislava Koštunice (DSS-DS), a nova vlada tzv. proevropskih snaga uz DS, ili nije imala volje, ili se nije osećala dovoljno snažnom da u tome nešto menja. Bajdenova ponuda ostala je na taj način u drugom planu, kao periferna u odnosu na ruski podržan cilj Srbije, da se istorija s Kosovom vrati unazad.

Dušan Janjić, analitičar, ističe da "ni Boris Tadić ni vlada nisu tu poruku ozbiljno shvatili i nisu se potrudili da nađu zajedničkih tačaka sa Vašingtonom". Miloševićev ministar inostranih poslova Živadin Jovanović, predsednik Beogradskog foruma za svet ravnopravnih, primetio je da SAD "Srbiju i dalje tretiraju kao poslušnika na Balkanu", te da "zahtevaju koncesije, na primer, u odnosu na sever KiM, u odnosu na Dejtonski sporazum, u odnosu na ustavnu poziciju Republike Srpske" i ocenio da "nikakva žurba i jurenje u zagrljaj SAD nije preporučljivo".⁷²⁵

Postoji i izvesna iracionalnost u tumačenjima odnosa Srbije sa Rusijom i SAD, pa je dovoljna ilustracija konfuzije i zaključak da su "na geopolitičkoj karti Balkana uspostavljeni strateški uticaji velikih sila, po kojoj je Amerika 'prepustila' Srbiju Rusima, jer su (Amerikanci) svoje ciljeve već ostvarili samoproglašenjem nezavisnog Kosova".⁷²⁶

Međutim, borba za Kosovo, kako Beograd kaže "mirnim i diplomatskim sredstvima", otvara sve veće komplikacije u napretku po dva politički deklarirana cilja – bolji odnosi Srbije sa SAD i integracija Srbije u Evropsku

724 *NIN*, 18. decembra 2008

725 "Srbija i dalje nepouzdan partner SAD", Marija Kojčić, *Danas*,

726 "Rusi podržavaju Tomu i Borisu", *Grom.rs*, 1. oktobra 2009.

uniju. Ovako nemoguć cilj ne doprinosi boljem sporazumevanju s Briselom. Posebno ne, uz aktivnosti ministra Jeremića, koji nije zaobišao ni najbeznačajniju prestonicu u nastojanju da poveže što širi front svetskog političkog otpora kosovskom rešenju.

Beograd je, izbegavajući te činjenice, nastojao da razvije teoriju nacionalnog "oslonca na više stubova multipolarnog sveta". Državnim posetama potpredsednika Bajdena i predsednika Medvedeva, a onda, i odlaskom predsednika Tadića u Kinu, avgusta, u maltene jednom istom trenutku (u vremenskom razmaku od svega nekoliko meseci) skrenuta je pažnja na čitavo mnoštvo takvih "stubova" u odnosima Srbije sa svetom – konstruisanih, stiće se utisak, u pokušaju vlade da balansira između velikih sila – uvek pazeći da ne bude opredeljenja koje bi štetilo prioritetu "odbrane Kosova".

Tokom 2009, broj "stubova" srpskog oslonca povećan je s tri na četiri. Predsednik Boris Tadić je u tom smislu istakao da "Srbija ima tri stuba spoljne politike: to su Evropska unija, Rusija i SAD, i bez produbljivanja odnosa (sa svakim od njih) ne možemo ostvariti naše vitalne nacionalne interese".⁷²⁷

Mediji su komentarisali ove promene u spoljnoj politici uz tezu da je predsednik Srbije Tadić primoran na distancu prema EU i na korak bliže Rusiji. "...Nikolić i DS su već jedan drugom pružili ruku. Pobedivši početkom godine sa Evropom na usnama, Tadić je već na jesen prestao da zuri u Brisel i počeo da gleda i ka Moskvi, ostavljajući i koalicione partnere i protivnike da nagađaju da li je u pitanju taktika ili strategija ili pokušaj da izvuče što je moguće više koristi i od Istoka i od Zapada, kao što je činio Josip Broz, zvani Tito", komentarisano je u štampi.⁷²⁸

Lider Srpske napredne stranke, Tomislav Nikolić, ponudio je (u intervjuu Politici) preciznije objašnjenje – da srpska vlast nije dobro izbalansirala prioritete posle oktobra 2000, zbog čega je sada i "Boris Tadić podeljen kao ličnost, jer bi trebalo da se priključi nama u potpunoj podršci saradnji s Rusijom, ali kod njega ne postoje dva puta, nego samo jedan – ili EU ili

727 "Instrukcije srpskim ambasadorima", B92, FoNet, Beta, Tanjug, 12. januara 2009.

728 "Probni let", Dragan Bujošević, Politika, 31. decembar, 1. i 2. januar 2009.

Rusija". Nikolić veruje da će Tadića život naučiti da treba više da se okrene Rusiji i ističe da se već "vidi Tadićeva javna evolucija".

Tadićevu evoluciju Nikolić tumači tako što je Tadić već prešao put od slogana "Evropa nema alternativu" do nastupa Vuka Jeremića, koje zapadni diplomati često osuđuju. "To je Tadićeva evolucija, od čoveka koji prihvata sve što se traži da bi Srbija ušla u EU, od čoveka koji je govorio 'neprihvatljiva mi je nezavisnost Kosova i Metohije, ali neću da vas lažem, nisam optimista, pre će da bude nezavisno, nego u sastavu Srbije', do čoveka koji (danas) kaže da nema razgovora o nezavisnosti Kosova i Metohije. Tadićeva evropska orijentacija je nesporna. Međutim, svestan toga da smo veliki deo političkog prostora preuzeli mi iz Srpske napredne stranke, Tadić ne želi da ispusti institucionalnu saradnju sa Ruskom Federacijom, koja mu je jedino i dostupna. (...) Ali to sa Kosovom i Metohijom postaje adut koji ne sme da zanemari ako želi da pobeđuje na izborima, zato što smo se pojavili mi naprednjaci."⁷²⁹

Ministar Vuk Jeremić na pitanje "da li Srbija može uspešno da balansira između Brisela, SAD i Rusije (Politika)", je odgovorio da "nas Rusija podržava u našim naporima i željama da postanemo član EU, ali i u svim drugim nacionalnim prioritetima – pre svega kada je reč o diplomatskoj borbi za Kosovo i Metohiju (...) Bez te podrške naši diplomatski napori ne bi imali toliko veliku šansu za uspeh. Ovo je izuzetno teško vreme, pred nama su veliki izazovi i od ogromne je važnosti činjenica da u Moskvi imamo pouzdan oslonac i dokazanog prijatelja".⁷³⁰ Jeremić je podvukao i razliku između "stuba i stuba": "Sa Rusijom nemamo ni jedno otvoreno pitanje i ona nas podržava u svim našim prioritetima. Sa SAD, na žalost, imamo otvoreno pitanje budućeg statusa Kosova, koje nije za potcenjivanje".⁷³¹

U međuvremenu (period januar – avgust), spisku stubova srpskog oslonca pridodat je i četvrti, Kina. Prilikom posete Kini Boris Tadić je izjavio da je "Srbija u proteklim godinama imala tri stuba spoljne politike,

729 "Nikolić: Okrenuti se i Rusiji i Evropi", intervju *Politika*, 17. decembra 2008.

730 "Moskva pouzdan prijatelj Srbije", intervju, *Politika*, 20. oktobra 2009.

731 Večernje novosti, 22. oktobra 2009.

Brisel, Vašington i Moskvu. Sada mogu sa izrazitim zadovoljstvom da potvrdim da je Srbija dobila i svoj četvrti oslonac – Peking”.⁷³²

Tadić je strategiju “četri stuba” objasnio rešenošću Srbije da interese velikih sila na Balkanu uvažava bez prednosti za bilo koju stranu – ravnopravno. Izjavio je da “ukoliko Sjedinjene Države imaju normalan i legitiman interes za Balkan, to znači da i Evropska unija ima interes za Balkan, to znači da Rusija ima interes za Balkan, to znači da Kina ima interes za Balkan”. Doduše, “uveren” da je “budućnost Srbije sa Zapadom”.⁷³³

Stav o istovetnom odnosu prema velikim silama asocira na Titovu politiku nesvrstanosti. Međutim, u izmenjenim istorijskim međunarodnim okolnostima, ceo Balkan danas vidi sebe u sklopu jedinstvenog evro-atlantskog kruga EU i NATO. Strategija sa četiri “stuba (srpske) spoljne politike”, potvrđuje nemoć Beograda da napravi bilans “borbe za Kosovo” i odluku o priključenju Evropi – ali, naravno, i pokušaj da Srbiju zadrži što duže na raskršću uticaja sila, dok vreme i događaji eventualno ne pomognu da reši dilemu.

Pokušaj “balansiranja” ili “nesvrstanosti” ima međutim cenu, što je zapaženo i u javnosti. O ceni balansiranja sa Rusijom govore i pojedini analitičari: “Evropske države poput Nemačke, a i SAD, smatraju Srbiju remetičkim faktorom u Evropi, i to u svakom pogledu... Rusija je poslednjih godina snažno podržala Srbiju pred međunarodnim institucijama, jasno stavljajući drugim velikim igračima na političkoj sceni do znanja da je Srbija njena prijateljska zemlja”⁷³⁴.

732 “Peking četvrti oslonac naše spoljne politike”, *Tanjug*, 20. avgusta 2009.

733 “Tadic Confident Serbia’s Future Lies With West”, RFE/RL, 23. juna 2009.

734 “Ljubav za ljubav, a sir za pare”, *Tabloid*, 9. jula 2009.

Energetska zavisnost od Rusije

Energetska kriza u nekoliko zemalja Evrope (januar 2009), zavisnih od snabdevanja gasom iz Rusije (zbog ukrajinskih tranzitnih manipulacija, objašnjeno je iz Moskve) još jednom je u srbijanskoj javnosti, uprkos već zaključenom (2008) "energetsko aranžmanom", pokrenuto pitanje o energetske bezbednosti Srbije.

Rusi su na to odgovorili da u vlasti Srbije ima i ljudi nedobronameranih u odnosu na prijateljstvo Rusije i Srbije. Ambasador Konuzin je, naime, rekao da "...u srpskom političkom establišmentu, postoji veoma mala grupa ljudi koja je a priori protiv saradnje s Rusijom" i da "ti ljudi koriste svaku mogućnost i razlog da bi pokazali da su oni protiv saradnje i prijateljskih veza Rusije i Srbije. Ali, njihovo mišljenje ni u kom slučaju ne odslikava generalno mišljenje većine Srba".⁷³⁵

Viktor Hilstun je tako u beogradskom *Tabloidu* (opskurnom) napisao da se misli na ministra Mladana Dinkića, "plaćenom od strane Evropske unije i SAD da radi za jedan drugi energetski lobi". Osim što optužuje srpskog ministra, Hilstun u tom tekstu savetuje da Srbija izabere između onih svojih "stubova" spoljno-političkog oslonca, koje je naborajao Tadić! I kaže: "Neka se Srbija opredeli", jer Srbija "ne može istovremeno biti i sa Rusijom i sa Evropskom unijom". On ističe da je za Rusiju nelogično da "Srbija potpuno saraduje sa Rusijom i potpuno bude u Evropskoj uniji" i da ne treba zaboraviti da "mnoge evropske države rade na tome da Srbija uđe u Evropsku uniju, ali kao malo dete, kao maloletna država koja nema pravo glasa".⁷³⁶

Sumnjičenja o "neomiljenosti Dinkića" kod Rusa reflektovala se i na druge medije. Tako *Glas javnosti* (blizak naprednjacima) pod naslovom "Medvedev donosi milijardu dolara" objavljuje tekst u kome se kaže da da je to "za popunjavanje budžetskih rupa", metro i obilaznicu oko Beograda. Međutim, *Glas javnosti* drugog dana ističe da su "Rusi postavili poseban uslov Srbiji za najavljeni kredit: "Pare dalje od ministra!"⁷³⁷

735 Intervju A.V. Konuzina listu *Danas*, 28. januara 2009.

736 "Neka se Srbija opredeli", *Tabloid*, 5. februara 2009.

737 *Glas javnosti* 6. oktobra 2009.

Otkriva se da je reč o Mladanu Dinkiću koji se "Rusima...direktno zamerio još uoči ratifikacije gasno-energetskog sporazuma", jer je s timom istupio iz radne grupe koja je pregovarala o sporazumu. A "pomenuti uslov već sada je poznat svima kojima treba da bude poznat."⁷³⁸

Ambasador Konuzin je izrazio nezadovoljstvo i sa promenjenim imenima pojedinih beogradskih ulica. Na skupu pod nazivom "Srpski narod pamti heroje", održanog u Ruskom domu, na inicijativu Foruma za zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uz pomoć Karić fondacije, Konuzin pominje ulice Generala Ždanova, Maršala Tolbuhina, Bulevar Crvene armije i Lenjinovom bulevar, čija su imena promenjena posle 2000. godine. On je upozorio da je time "učinjena istorijska nepravda" i da je dobio veliki broj pisama građana. O vraćanju na ta stara imena razogovarao je, kako ističe Blic, i sa beogradskim vlastima.⁷³⁹ Tim povodom Večernje novosti su objavile naslov "Vratite Sovjete Beogradu".⁷⁴⁰

Međutim, delu javnosti smetalo je ovakvo uplitanje predstavnika jedne strane zemlje u domaće stvari, pa nedeljnik *Vreme* reaguje: "Ambasador Konuzin je već u novinarskim krugovima Beograda, a i šire, stekao glas čoveka koji, posebno u neformalnim kontaktima, nepažljivo troši neumesne ocene i procene, a ne libi se ni tihih pretnji, te gotovo imperijalne arogancije – što nameće utisak da je tako razumeo priče da to rade i drugi ambasadori velikih zemalja u Beogradu... To što njegovi indirektni pozivi na 'diferencijaciju' u vladi Srbije izgleda imaju izvesnog odjeka, to nije njegov nego naš problem".⁷⁴¹

Uprkos tome, postavljeni su još neki ruski uslovi Srbiji. Na primer, upozorenje da bi pristup Srbije NATO paktu ugrozio njene odnose s Rusijom.

Konstantin Nikiforov, direktor Instituta za slovenske studije RAN, tako ističe da, "jedina smetnja (dobrim odnosima) bila bi eventualna želja Srbije da pristupi NATO", mada misli da je to "malo verovatno s obzirom na bolna iskustva koja je Srbija imala s tim savezom". Smatra da je važno da se, posle gasnog sporazuma, saradnja Srbije i Rusije diversifikuje kako se

⁷³⁸ *Kurir*, 7. oktobra 2009.

⁷³⁹ *Blic*, 25 septembra 2009.

⁷⁴⁰ Večernje novosti, 25 septembra 2009.

⁷⁴¹ "Bratski biznis", *Vreme*, 2. jula 2009.

ne bi sve svelo na naftu i gas. Saradnja je mogućna u nizu grana, od atomske energetike, kompjuterskih tehnologija, do vojne industrije.⁷⁴²

Ovaj zahtev Moskve se tokom godine ponavljao sve energičnije. Takođe, slučajno ili ne, baš u isto vreme kada velika grupa nacionalistički orijentisanog dela elite Srbije – bez aktuelnog povoda zahteva referendum o NATO paktu.

Dmitrij Rogozin, stalni predstavnik Rusije pri NATO je izjavio da ako Srbija istraje na želji da uđe u NATO, moraće da se odrekne Kosova, nakon čega će i Rusija biti primorana da preispita svoj stav prema Kosovu, jer „ne možemo biti veći Srbi od Srba”. Upitan kako Moskva gleda na polemike u Srbiji o atlantskim integracijama, Rogozin je rekao da ne razume stav onih predstavnika srpske političke i vojne elite koji žele ulazak Srbije u NATO. “Teško mu je razumljivo” kako se može govoriti o tome kada se u Beogradu do danas vide tragovi bombardovanja NATO od pre deset godina. Dalje, većina zemalja članica NATO priznala je Kosovo, a srpski narod je demonizovan. Postoje “flagrantni antisrpski dvostruki aršini Zapada prema učesnicima rata u (bivšoj) Jugoslaviji... Zar je sve to zaboravljeno? Rusija naprosto neće razumeti izbor Srbije u korist NATO”.⁷⁴³ Ruski ambasador pri NATO veruje da o pitanju učlanjenja u Alijansu treba da se odluči na referendumu. On savetuje da Skupština Srbije i srpska javnost toj ideji posvete maksimalnu pažnju.⁷⁴⁴

Upozorenja ove sadržine bilo je još. Ponovio ih je i Konstantin Kosačev, predsednik Komiteta Dume za spoljnu politiku, rekavši da bi ulazak Srbije u NATO ugrozio dobre odnose Srbije s Rusijom, objavili su Beta i Večernje novosti.

U ruskoj-srpskoj “odbrani Kosova” postepeno je na videlo izašla i cena Srbiji za usluge. Pretpostavka dalje saradnje sa Rusijom bila je da Beograd ostane u zoni gravitacije ruske politike. Evropa, da – s obzirom da je saradnja Rusije i EU deo te politike. Međutim, NATO – ne, zbog toga što je Alijansa “produžena ruka” SAD. Afirmativan stav Moskve prema EU pomogao je srpskoj diplomatiji da održi vezu između dva prioriteta: EU i Rusije. Uoči

742 “Podrška Moskve na putu Srbije ka EU”, *Blic*, 7. avgusta 2009.

743 “Moraćemo da priznamo Kosovo ako uđete u NATO”, *Blic*, 6. februara 2010.

744 Isto

posete Medvedeva, ministar Jeremić je ponovio da je strateški cilj Ministarstva i Vlade članstvo u Evropskoj uniji, a najbliži prijateljski odnosi Beograda i Moskve su (u tome) čak i prednost: "To prijateljstvo može biti isključivo u našu korist. Ima zemalja koje bi želele da imaju blizak odnos s Moskvom kao mi. Kada Srbija bude deo EU, činjenica da smo članica EU koja ima dobre odnose sa Moskvom, imaće specifičnu težinu u regionu, ali i generalno".⁷⁴⁵

Između Rusije i SAD

Rivalstvo Rusija-SAD (Zapad) naišlo je u Srbiji na pogodan teren i produbilo već postojeću unutrašnju poddelu na "slavjanofile" i "zapadnjake", svakako na štetu mogućnosti da javnost objektivno razume delikatnu nacionalnu situaciju. Pre posete Medvedeva, u medijima su preovlađivali tekstovi podgrevanih očekivanja, pre svega u vezi sa "spasonosnim ruskim parama" – kreditom koji je od Moskve zatražio predsednik Tadić.

Među medijskim naslovima mogu se izdvojiti sledeći: "Stižu pare!", "Predsednik Ruske Federacije doneće u Srbiju kredit od milijardu dolara", "Konuzin: Ruski predsednik Medvedev odobrio milijardu evra za Srbiju!", "Kredit od Rusije i za stabilizaciju budzeta", "Medvedev donosi odgovor o kreditu od milijardu dolara" ... itd.⁷⁴⁶

Poseta Medvedeva bila je povod da se odnosi dve zemlje razmotre po širokom frontu, na kome (mimo senzacije s parama) ekonomska saradnja Srbije i Rusije nije zaboravljena. Početkom aprila 2009, potpisan je protokol kojim se proširuje postojeći Sporazum o slobodnoj trgovini. Mada, uz 95 odsto proizvoda na koje se odnosi liberalni režim nisu i Fiatovi automobili proizvedeni u Kragujevcu. Sergej Šojgu, ministar Rusije za vanredne situacije, objasnio je da Rusija "ne može dozvoliti da strane auto kompanije naprave koridor kroz Srbiju da bi bez carine izvezile u Rusiju".⁷⁴⁷

745 "Podrška Moskve na putu Srbije ka EU", *Blic*, 7. avgusta 2009

746 Pres, *Blic*, *Danas* 5. i 7. avgusta 2009, *Kurir*, 6. oktobra 2009.

747 "Kragujevački Fiat ne može u Rusiju", *Politika*, 4. aprila 2009.

U Moskvi, potpredsednik vlade Ivica Dačić prisustvovao je drugom zasedanju Rusko-srpskog biznis dijaloga, rekavši da su “politički odnosi Srbije i Rusije na veoma visokom nivou i država će učiniti sve što je u njejoj moći da se na isti nivo podignu i ekonomski odnosi”.⁷⁴⁸ Ruski ambasador Konuzin u intervjuu pod naslovom “Rusija će pomoći Srbiji”, ističe da će Južni tok biti završen do kraja 2015, i da se trenutno razmatra “izgradnja elektrana u kojima će se uz pomoć gasa proizvoditi električna energija. To je nova generacija projekata čija će realizacija trajati 10 do 15 godina”.⁷⁴⁹

Konuzin dalje ističe da će Rusija, bez obzira na krizu, “i dalje biti prvi trgovinski partner Srbije”. Međutim, njegova glavna briga je ipak poslovanje firmi sa ruskim kapitalom u Srbiji (Ikarbus, Jastrebac u Nišu i proizvodnje bakarnih cevi u Majdanpeku), jer te fabrike nemaju dovoljno porudžbina, a vlada Srbije im ne pruža im pomoć. U obraćanju predsedniku i premijeru Srbije, Konuzin je tražio da se prilikom kupovine autobusa prednost da domaćim firmama.⁷⁵⁰ Poseta Medvedeva trebalo bi, kako je rekao Konuzin da označi “zaokret u odnosima” i da se iskoristi za sumiranje rezultata dosadašnje saradnje kao i za sklapanje novih sporazuma, pre svega u oblasti energetike i investicija. “Ukupne ruske investicije od 2000. do kraja ove godine iznosiće više od milijardu dolara”.⁷⁵¹

Poseta Medvedeva

Dmitrij Medvedev je doputovao 20. oktobra i zadržao se u Beogradu nešto duže od 12 sati, insistirajući na formalnom povodu posete – da se što naglašenije obeleži 65. godišnjica oslobođenja glavnog grada Srbije (u to doba Jugoslavije) zajedničkim ratnim naporom Crvene armije i Titovih partizana. Posetio je spomenike, groblje, i položio vence. Njegova druga važna “stanica” bila je Skupština, gde je govorio o ruskom projektu bezbednosne arhitekture u Evropi. I prva i druga tema su pedantno nagoveštavane

748 *Politika*, 27. juna 2009.

749 *Glas javnosti*, 7. avgusta 2009.

750 “Značajan napredak u ekonomskoj sferi”, *Borba* 5, avgusta 2009.

751 “Ulaganja RF dostići će milijardu dolara”, *Politika*, 7. avgusta 2009

tokom čitave 2009. – to je bila poruka svim postkomunističkim zemljama koje falsifikuju istoriju. Istočnoevropske zemlje ljute Moskvu zbog toga što izjednačavaju nacizam i komunizam.

Unutar EU, te zemlje su otvorile pitanje interpretacije 9. maja, kao Dana pobjede nad fašizmom, uz tezu da taj datum označava dan njihove ponovne okupacije – od strane sovjetske armije.

Rusija je uzvratila energičnim stavom, i upravo je iskoristila Beograd (20. oktobra) da podseti na oslobodilačku misiju Crvenoarmejaca. Ambasador Konuzin je tim povodom napisao: "Podigli su glavu oni koji su puca- li u leđa".⁷⁵² Sergej Šojgu, ruski ministar za vanredne situacije, najčešće je govorio o tom problemu: "Rusofobija u bivšim republikama SSSR ima za cilj stvaranje veštačkog identiteta i povratak fašizmu".⁷⁵³ "Predsednici nekih zemalja sa postsovjetskog prostora koji negiraju ishod Velikog otadžbinskog rata, zasluge i podvige čitavog sovjetskog naroda, u budućće ne bi mogli da posećuju Rusiju a da prođu nekažnjeno".⁷⁵⁴

Iznenadna tema gosta dovela je u nepriliku domaćina, s obzirom da je u vreme premijera Koštunice donet zakon kojim su izjednačeni partizani i četnici. Trebalo je "progutati knedlu" i identifikovati, makar i za prigodne potrebe, snage koje su bile savezničke sa Crvenom armijom.

Konuzin je insistirao da srpski i ruski mediji "treba da imaju pozitivnu ulogu u celoj priči" i da podsećaju da su Rusija i Jugoslavija imale najveći broj nastradalih u tom ratu".⁷⁵⁵ Ministar Jeremić, posle svih pohvala saradnji Rusije i Srbije povodom Kosova, prihvatio je ton. Podvukao je istorijski karakter događaja, podsetivši da je reč o jubileju oslobođenja "koji simbolizuje jedinstvo naša dva naroda u borbi protiv fašizma". Nije propustio tom prilikom da napomene da "nas Moskva podržava u svim našim nacionalnim prioritetima pre svega u borbi za Kosovo".⁷⁵⁶

Euforija političke elite podstaknuta posetom predsednika Rusije Beogradu splasnula je relativno brzo. Samo nepun mesec kasnije, radost zbog

752 Aleksandar Konuzin, članak za *Danas*, 8. maja 2009.

753 *Pečat*, 55 / 2009.

754 . "Zatvor za negiranje pobjede nad fašizmom" , *Glas javnosti*, 26 februara 2009.

755 "Saveznici i partneri", *Pravda* 7. avgust 2009.

756 *Press*, 6. avgusta 2009.

ukidanja evropskih viza i liberalizacije trgovine zasenila je efekat posete Medvedeva. To je očigledno bliskije građanima Srbije.

U međuvremenu, obećana "spasonosna milijarda" iz Rusije nije stigla ni 2010, jer Srbija nema pripremljene investicione projekte gde bi ta sredstva uložila. Dvesta miliona evra za budžet, pretočilo se u dvesta miliona dolara – uz kamate koje obezbeđuju "darodavca" u odnosu na prezaduženu Srbiju.

Saldo posete ispao je ipak nešto drugačiji u odnosu na očekivanja: više je bila reč o agendi gostiju nego željama domaćina. Dmitrij Medvedev nije dopustio da bude unutar srpski svojatan, a nije se ni zaokupljivao materijalnim brigama domaćina. Okosnica ruske "agende za Srbiju" je u samom dolasku predsednika Medvedeva u politički blisku zemlju u srcu Balkana. Tom posetom poslao je poruku nepristajanja na bezbednosni monopol NATO pakta. Ta poseta je u manjoj meri pokazala čemu Rusija teži na Balkanu, a više – gde je, i čemu stremi Srbija.

Turska: regionalni faktor stabilnosti

Turska se u poslednjih godinu dana profilisala kao jedan od ključnih faktora na Balkanu. Posrednička uloga njene diplomatije došla je do izražaja, kako između pojedinih zemalja, pogotovo kada je reč o Srbiji i Bosni i Hercegovini, tako i unutar pojedinih od njih na delikatnim unutrašnjepolitičkim pitanjima. Srbija je u fokusu njenih aktivnosti s obzirom na činjenicu da je ona i dalje potencijalni generator regionalne nestabilnosti. To se, pre svega, odnosi na ponašanje Srbije u odnosu na Republiku Srpsku, ali i na Bosnu i Hercegovinu u celini, kao i na njene loše odnose sa susedima. Srbija blokira proces priznavanja Kosova, dok su na unutrašnjem planu političke i verske tenzije u Sandžaku stalna brigada međunarodne zajednice.

Tursko regionalno angažovanje fokusirano je prvenstveno na Beograd. Rezultat te orijentacije je intenzivna međusobna komunikacija na visokom i najvišem nivou. Predsednik Boris Tadić je izjavio da odnosi između dve zemlje “nikada u istoriju nisu bili bolji”. Posredovanje Turske dovelo je i do konkretnih ohrabrujućih pomaka u odnosima Srbije sa Bosnom. Beograd je nedavno prihvatio novoimenovanog ambasadora BiH nakon što je tri godine opstruirao to imenovanje. Turski minister spoljnih poslova Ahmet Davutoglu pomirio je zavađene sandžačke političke prvake Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina. Turska diplomatija, zajedno sa španskom, angažovana je na obezbeđivanju prisustva svih zemalja regiona na sastanku pod pokroviteljstvom EU, početkom juna u Sarajevu, vlada premijera Erdogana najavljuje atraktivne investicione projekte i sl.

Turska “diplomatska ofanziva” na Balkan nesumnjivo uživa podršku najznačajnijih međunarodnih aktera, Sjedinjenih Država Amerike u prvom redu. Turska već više decenija i sama teži evropskoj budućnosti, mada ne uživa podršku svih članica EU na tom putu. Međutim, svojom ekonomskom i političkom snagom i uticajem Turska polako gradi poziciju garanta stabilnosti na Balkanu, čija je osnovna karakteristika i dalje “nestabilni mir”. Ivan Vejvoda, izvršni direktor Balkanskog fonda za demokratiju,

ističe da je: “Turska i geografski i istorijski deo regiona. Njihove sadašnje aktivnosti uklapaju se u politiku koju vode vlada Redžepa Tajipa Erdogana i Davutoglu kao ministar spoljnih poslova, a koja je nazvana ‘Nula problema u region i susedstvu’”.⁷⁵⁷

Tursko angažovanje u regionu, kao i spremnost Beograda da konstruktivno u tome učestvuje, izloženi su, međutim, žestokom osporavanju i u Srbiji i u Republici Srpskoj. Ono je naročito došlo do izražaja nakon trilateralnog susreta na vrhu u Istanbulu, 24. aprila 2010. godine. Učesnici samita, predsednik Turske Abdulah Gul, predsednik Srbije Boris Tadić i predsedavajući Predsedništva Bosne i Hercegovine Haris Silajdžić usvojili su Deklaraciju, kojom su iskazali zajedničku spremnost da rade na “izgradnji mira, prosperiteta i stabilnosti na Balkanu”.

Duboko ukorenjene predrasude srpske elite prema Turskoj reflektuju se i u široj javnosti. Taj odnos neguje i održava elita, koja je tradicionalno neprijateljstvo zbog “500 godina robovanja pod Turcima”, početkom devedesetih godina prošlog veka aktuelizovala. Tada se u prvi plan ističe teza o opasnosti od “islamskog fundamentalizma” duž “zelene transverzale”, koja Bosnu i Hercegovinu preko Sandžaka spaja sa Turskom. Ta teza je poslužila kao “opravdanje” za rat protiv Bosne i Hercegovine i teror nad Bošnjacima u Sandžaku.

U aktuelnom kontekstu, “opasnost” od turskog diplomatskog angažmana se prepoznaje u slabljenju položaja srpskog entiteta u Bosni i Hercegovini, s jedne strane i, kao pomoć Prištini u promovisanju nezavisnosti Kosova, sa druge. Turska je bila druga zemlja koja je priznala nezavisnost Kosova u februaru 2008. godine. Srpska elita smatra da je to na “štetu srpskih nacionalnih interesa”. Tomislav Nikolić, predsednik Srpske napredne stranke (SNS), zbog toga iznosi svoje strepnje: “Ne mogu da shvatim predsednika Srbije koji u pokušaju da reši pitanje sudbine BiH toliko se vezuje za Tursku... Bojim se da će se ovakvim odlukama stvari u BiH razvijati na štetu srpskog naroda i RS i zato sam veoma zabrinut ovakvim ponašanjem predsednika Srbije i sastancima kojima prisustvuje u BiH i u Turskoj”.⁷⁵⁸

757 *NIN*, 29. april 2010.

758 *Pečat*, 30. april 2010.

Istanbulska deklaracija

Aprilski trilateralni sastanak u Istanbulu može se smatrati logičnim nastavkom intenzivne saranje Srbije i Turske u poslednjih godinu dana. Naime, to je bio peti sastanak na visokom nivou. Turski predsednik Abdulah Gul boravio je u Beogradu u oktobru 2009. godine, a u međuvremenu tri puta se sastala "trojka" šefova diplomatije Srbije, BiH i Turske. Prema nekim informacijama ministri Vuk Jeremić i Ahmet Davutoglu sreli su se do sada 11 puta.⁷⁵⁹

Sastanak u Istanbulu ocenjen je kao "novi početak" u odnosima tri zemlje koje teže istom cilju – članstvu u Evropskoj uniji. U Deklaraciji se, osim isticanja spremnosti zajedničkog rada na miru i prosperitetu regiona, navodi da se regionalna politika mora zasnivati na osiguranju bezbednosti, stalnom političkom dijalogu i očuvanju multietničkih, multikulturnih i multireligijskih osobenosti. Na samitu je takođe dogovoreno da će sva tri člana Predsedništva BiH (Silajdžić, Komšić i Radmanović) uskoro posetiti Beograd, a da će 15. jula, na 15-godišnjicu genocida u Srebrenici, u Srebrenici biti i turski premijer Redžep Erdogan i predsednik Srbije Boris Tadić. Predsednik Srbije je osim toga predložio da se sledeći susret na vrhu održi u Beogradu.

U obraćanju novinarima, Tadić je naglasio da Srbija ostaje privržena zaštiti integriteta BiH, kao i da Srbija neće učiniti nijedan korak u pravcu destabilizacije BiH, niti dovoditi u pitanje njene granice i integritet: "Srbija podržava BiH na putu prema EU i čestita joj na dobijanju Akcionog plana za članstvo u NATO".⁷⁶⁰

Za predsednika Turske Abdulaha Gula trilateralni sastanci i veoma prisani i prijateljski odnos tri zemlje su veoma važni za budućnost, mir, prosperitet i zajedničku evropsku viziju Balkana: "Naša saradnja i strateško partnerstvo pokazuje da su Turci i Srbi uvek imali potrebu za bliskim prijateljstvom, što je istorijski korak za Balkan".⁷⁶¹

759 *NIN*, 30. april 2010.

760 *Politika*, 25. april 2010.

761 Isto.

Haris Silajdžić je potencirao zadovoljstvo izjavom Borisa Tadića da Srbija nikad neće preduzeti ništa što bi štetilo integritetu i suverenitetu BiH: "To unosi mir i spokoj u naša srca".⁷⁶²

Nezadovoljstvo u Republici Srpskoj

Istanbulski samit je doprineo zahlađenju odnosa između Beograda i Banjaluke. Kritike na račun trojnog sastanka u Istanbulu bile su izuzetno oštre u Banjaluci. Taj potez Beograda neki su u kvalifikovali kao "zabijanje noža u leđa Republici Srpskoj". U tome je prednjačio srpski član Predsjedništva BiH, Nebojša Radmanović, koji je najvio osporavanje Istanbulske deklaracije, jer ona ne doprinosi stabilnosti BiH: "Kad stigne u Predsjedništvo BiH, nelegalno prihvaćen dokument iz Istanbula biće osporen".⁷⁶³ Radmanović, naime, tvrdi da je Silajdžić prihvatanjem Deklaracije prekršio Ustav a to BiH u cjelini "dovodi u tešku situaciju". Zvaničnicima srpskog entiteta smeta i pohvala Savjetu za implementaciju mira (PIC) u tekstu Deklaracije, "jer u BiH nema jedinstvene ocene o kvalitetnom radu PIC".⁷⁶⁴

Istanbulska deklaracija, kao i ranije Deklaracija o Srebrenici, je ponovo u Banjaluci otvorila pitanje odnosa Srbije i Republike Srpske. Potpredsjednik Srpske demokratske stranke Ognjen Tadić podsetio je da je njegova partija na vreme pozvala zvaničnu Banjaluku i Beograd da "raščiste nesporazume": "To se nije dogodilo, jer se, očigledno, između njih isprečila sarajevska politika", tvdi Tadić.⁷⁶⁵

Premijer Republike Srpske Milorad Dodik, koji je poslednjih meseci zapaljivim i pretećim izjavama doprineo destabilizaciji Bosne i Hercegovine, ovog puta je bio nešto suzdržaniji. Međutim, i on je istakao da Haris Silajdžić nije imao pravo na jednostrani nastup u Istanbulu, jer kada je reč o odnosima Srbije i Turske prema BiH, moraju "postojati jasni stavovi ko predstavlja tu zemlju". Dodik je istakao da će "nastaviti da gaje dobre

762 Isto.

763 Prema *Danasu*, 28. april 2010.

764 Isto.

765 *Politika*, 28. april 2010.

odnose sa Srbijom, ali ćemo nastaviti da razjašnjavamo našu poziciju i zalagaćemo se za interes RS”.⁷⁶⁶

Aleksandar Popov, direktor novosadskog Centra za regionalni razvoj, ocenjuje da je Beograd na dobar i konstruktivan način napravio oštar zaokret u regionalnoj politici. Ističe da je Boris Tadić potpisivanjem Istanbulske deklaracije “preuzeo ulogu da indirektno, ako je moguće, pacifikuje Dodika.”⁷⁶⁷ Podsetio je da Beograd ranije nije reagovao na Dodikove izjave koje su bile suprotstavljene Dejtonskom sporazumu.

Reakcije Beograda

Mnogi u Beogradu su takođe ošto reagovali na “radikalni zaokret” Borisa Tadića u odnosu prema susedima. Nacionalistički, antievropski blok izrazio je sumnju zbog toga što se u tom zaokretu predsednik Srbije oslanja na Tursku.

Prilikom posete turskog predsednika Abdulaha Gula Beogradu (oktobar 2009), Skupština Srbije mu je uskartila gostoprimstvo, mada je bilo planirano da se obrati parlamentarcima. To se nije dogodilo zbog negodovanja opozicije i mogućih incidenata i provokacija.

Osporavanje Turske kao mogućeg partnera u stabilizovanju regiona i njegovom bržem napredovanju ka Evropskoj uniji, počiva na uverenju da je Ankari zapravo, stalo samo do “zaštite” muslimanskog stanovništva u balkanskim zemljama. Tako se tumači i podrška ustavnim reformama u BiH koje bi tu državu učinile funkcionalnijom, kao i priznavanje Kosova kao nezavisne, suverene države.

Najžešće kritike u tom smislu na račun Borisa Tadića izrečene su (i ovog puta) u nedeljniku *Pečat*. Glavni i odgovorni urednik Milorad Vučelić kaže da “beogradski vlastodršci” uglavnom (više) i ne spominju Republiku Srpsku i “trude se svim silama da je unište”. On ističe da: “Istanbulska Deklaracija jasno pokazuje da su u toj politici daleko podmakli”, a “samo

766 Isto.

767 Isto.

odlučnost srpskog naroda preko Drine, međunarodno pravo i Rusi brane Republiku Srpsku”.⁷⁶⁸

Turska ambicija da sa novom dinamikom učestvuje u regionalnim poslovima povezuje se u ovim krugovima sa oživljavanjem nekadašnjih aspiracija otomanskog carstva. U Skupštini Srbije radikalni poslanici su cinično pitali potpredsednika Vlade za evropske integracije Božidara Đelića, gde Vlada nastoji da odvede Srbiju – u Evropsku, ili u Otomansku uniju.⁷⁶⁹

Tu pretpostavljenu buduću zajednicu nedeljnik *Pečat* naziva Otomanskim komonveltom. Polazeći od toga da Turska dugo i neizvesno čeka na svoj eventualni prijem u EU, *Pečat* piše da to nije razlog da Srbija svoje težnje veže za problematične turske šanse i „još manje da postane talac nekog budućeg prekomponovanja kontinenta i stvaranja utešnih balkanskih i maloazijskih integracija”.⁷⁷⁰

Angažovanje Turske na Balkanu i uspostavljanje aktivne saradnje sa vlastima u Beogradu, bivši ministar spoljnih poslova SR Jugoslavije Vladislav Jovanović vidi kao podleganje pritiscima Amerike. Po njemu, Amerika traži od Srbije podršku za „slamanje otpora Republike Srpske”. Prema Jovanoviću, „politički je neukusno” to što Srbija kao neutralna zemlja podržava integraciju BiH u NATO. Iako, kako kaže, razume da se „ne možemo suprotstavljati trendu koji je nadmoćan, ali ne moramo da idemo u susret tom trendu i podržavamo ga, jer onda škodimo našim dugoročnim interesima, a to je da očuvamo kulturno, duhovno, nacionalno jedinstvo srpskog naroda na prostoru čitavog Balkana”.⁷⁷¹

768 *Pečat*, 30. april 2010.

769 Izveštaj sa sednice Skupštine Srbije, TV B92, 29. april 2010.

770 *Pečat*, 30. april 2010.

771 *Politika*, 28. april 2010.

Zaključci i preporuke

Prihvatanjem Turske kao ključnog regionalnog partnera, Srbija je napravila iskorak u odnosu na svoju raniju regionalnu politiku. Imajući u vidu ekonomsku i finansijsku krizu, kao i recesiju u gotovo svim zemljama Balkana, važno je da se nastavi sa regionalnim povezivanjem posebno sa Turskom, koja osim političkog, ima i veliki ekonomski potencijal.

Uloga Turske u stabilizaciji Balkana je važan elemenat u zaokruživanju balkanske bezbednosne arhitekture. Posebno je važna njena uloga u relaksaciji odnosa sa muslimanskim stanovništvom u svim balkanskim zemljama, koje je već dve decenije kontinuirano na udaru radikalnih nacionalizama.

Za Srbiju je takođe važno da svoj odnos prema otomanskoj eri stavi u realan kontekst i da svoje odnose sa islamskim svetom, uključujući i Tursku, gradi na uzajamnom razumevanju, negovanju kulturne baštine iz tog vremena. Ova nova dinamika u odnosima između Srbije i Turske, je prilika za Srbiju da normalizuje i svoje odnose sa muslimanima/Bošnjacima, ne samo u Srbiji, već na celom Balkanu.

U tome poslu značajnu ulogu mogu imati mediji i obrazovne institucije koje tradicionalno neguje negativne stereotipe o Turcima i muslimanima generalno. Radi se o stereotipu na koji se radikalni nacionalizam oslanja već stolicima i zato je neophodna njegova dekonstrukcija.

XIII

Srbija i susedi

Početak otopljanja

Srbija se tokom 2009. godine držala svog deklarativnog stava da neće učestvovati na skupovima gde je "njena" južna pokrajina predstavljena kao nezavisno Kosovo. Takvim stavom je poremetila ionako fragilne odnose u regionu, a sebi je zatvorila vrata ili usporila proces pridruživanja EU. Na skup balkanskih zemalja na Brdu kod Kranja, u organizaciji Slovenije, srbijanska delegacija nije otišla. Predsednik Boris Tadić nije išao na inauguraciju hrvatskog predsednika, takođe zbog toga što je pozvan predsednik Kosova. Nakon bojkota koji traje dve godine, sve je izglednije da će Srbija učestvovati na regionalnoj konferenciji regiona u Sarajevu pod pokroviteljstvom EU (juni 2010).

Međunarodne i unutrašnje okolnosti postepeno primoravaju Srbiju da normalizuje odnose sa susedima, ali i EU, i da prihvati realnost koju tako dugo odbija. Upravo ta nova pragmatičnost srpske vlade obećava racionalnije i promišljenije ponašanje na regionalnom nivou, ali i šire.

Crna Gora: Stalna kriminalizacija režima u Podgorici

Odnosi Srbije i Crne Gore su pogoršani nakon odluke Vlade Crne Gore da prizna Kosovo i proterivanja crnogorskog ambasadora iz Beograda, tim povodom. Nakon uspostavljanja diplomatskih odnosa Podgorice i Prištine, Beograd je povukao svog ambasadora iz Podgorice. Predsednik Crne Gore Filip Vujanović je zvanično posetio Srbiju u maju 2009, ali to nije doprinelo potpunoj normalizaciji odnosa između dve države. Osim toga, Crna Gora se opredelila za evroatlantske integracije, podnela je kandidaturu za članstvo u EU, NATO je odobrio Akcioni plan za članstvo Crne Gore (decembar 2009) i, što je veoma važno, crnogorski parlament je već usvojio Deklaraciju kojom se osuđuje genocid u Srebrenici.

Srbija još uvek pokazuje pretenzije da arbitrira oko pojedinih pitanja iz domena unutrašnjih nadležnosti susedne države. Ovo se naročito prelama kroz „brigu“ za Srbe i njihov položaj, uz nastojanje da se Crnoj Gori “naloži” status koga treba da imaju tamošnji Srbi. Ovakvim stavom Srbija pruža otvorenu podršku prosrpskoj opoziciji u Crnoj Gori koja godinama plasira tezu o ugroženosti srpskog naroda, srpstva i srpskog jezika u Crnoj Gori.

S druge strane, u Srbiji se stalno podgreva priča o navodnoj umešanosti crnogorskog premijera Mila Đukanovića u šverc cigareta i kriminogenoj prirodi aktuelne vlasti u Podgorici. To je posebno došlo do izražaja nakon crnogorskih parlamentarnih izbora održanih u martu 2009, na kojima je vladajuća koalicija osvojila apsolutnu vlast. Poslednji u nizu izbornih poraza, crnogorska opozicija pravda tvrdnjama o navodno neregularnim i kriminalizovanim aktivnostima iz kojih se finansira politička kampanja koja Đukanoviću osigurava pobeđe. Prosrpska opozicija tvrdi da je sprega vlasti i organizovanog kriminala omogućila ishod referendumu o nezavisnosti 2006. godine. Takve i slične tvrdnje i napadi na vladajuću koaliciju, posebno na Đukanovića, dobijaju veliki publicitet u srpskim medijima.

Pregovori između dve države o dvojnomo državljanstvu još uvek su blokirani. Beograd tvrdi da Crna Gora neće da odustane od zahteva da Srbija, nakon potpisivanja ugovora o dvojnomo državljanstvu, ne prima u svoje državljanstvo građane Crne Gore koji nemaju otpust iz crnogorskog državljanstva. Ovaj zahtev koji se tumači kao bojazan da bi se time promenila politička mapa Crne Gore, Srbija ne prihvata. S druge strane, u Podgorici ističu da je srpski zakon o državljanstvu diskriminatoran, te da se državljanstvo dodeljuje po nacionalnoj osnovi, što nije u skladu sa zakonodavstvom Evropske unije.

Srpska pravoslavna crkva (SPC) ne priznaje crnogorsku državu i crnogorski narod. Srpska pravoslavna crkva ne priznaje ni Crnogorsku pravoslavnu crkvu koja ima sve više vernika i pristalica. SPC se otvoreno upliće u političke procese u Crnoj Gori iako je država sekularna i po Ustavu, država je odvojena od crkve. Prosrpske stranke u Crnoj Gori, osim što su stvorene i deluju pod uticajem Srpske pravoslavne crkve, kao i mnoga udruženja. Tako je u manastiru Morača osnovana Matica Srba u Crnoj Gori. Nosilac svih tih aktivnosti SPC u Crnoj Gori je mitropolit Amfilohije Radović.

Srpski mediji vode konstantnu kampanju protiv crnogorskog turizma, sa tezom da su cene visoke, uslovi loši zbog prljavštine, a usluga primitivna. Osim ovoga, u razloge zbog čega ne treba letovati na crnogorskom primorju ubraja se i crnogorsko priznanje Kosova. S neskrivenim zadovoljstvom se pisalo da će 2008, kao godina visokog turizma na crnogorskom primorju biti upamćena po tome da je „ta visoka želja nisko pala“.

Diplomatske pretenzije Srbije

Vlada Crne Gore spoljnu politiku formuliše u skladu sa svojim nacionalnim interesima, za šta je dobila podršku i na poslednjim izborima. Međutim, činjenica da je Crna Gora priznala Kosovo, jer su to učinile 22 zemlje članice Evropske unije, kao i mnoge članice NATO, naišla je na bojkot i negodovanje Beograda.

Na odluku Crne Gore da nakon priznanja Kosova uspostavi diplomatske odnose sa Prištinom, Srbija je oštro reagovala. Ona je poručila Vladi

Crne Gore da otvaranje crnogorske ambasade u Prištini dodatno zaoštava odnose. Zoran Lutovac, ambasador Srbije u Crnoj Gori, je zatražio od Crne Gore da odloži uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Kosovom do odluke Međunarodnog suda pravde.

Srbija je uputila zahtev Crnoj Gori za otvaranje tri konzulata, u Herceg Novom, Nikšiću i Baru. Srpski ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić je izjavio da Srbija mora da vodi računa o zaštiti prava sunarodnika u Crnoj Gori. Vlada Crne Gore je odbacila srpskih zahtev s obrazloženjem da je preteran, da je Crna Gora mala za tri konzulata, te da je dovoljan jedan. Iz Beograda su upozorili Podgoricu da bi trebalo dobro da razmisli da li će novi crnogorski ambasador u Srbiji biti iz vladajuće političke strukture koja je pobedila na crnogorskim parlamentarnim izborima u martu. Crnogorski premijer Milo Đukanović je ovakav zahtev okarakterisao kao „nastavak pretencioznosti da se upravlja Crnom Gorom izvan Crne Gore“. Odluku da se za ambasadora u Beogradu imenuje Igor Jovović, srbijanski mediji se dočekali sa pričom da je bio osumnjičen za šverc cigareta, pića i hrane dok je bio ambasador SRJ u Etiopiji. Tako dnevni list Blic objavljuje tekst sa naslovom „Podgorica poslala švercera da bude ambasador u Srbiji“.⁷⁷²

Srbija koristi svaku priliku da omalovaži državnu samostalnost Crne Gore. Upečatljiv primer je i nenajavljen dolazak ministra Vuka Jeremića u Bijelo Polje na svečanu akademiju povodom Svetog Save. Tom prilikom Jeremić je rekao da su Srbija i Crna Gora kroz istoriju uvek koračale zajedno i da nikada nisu bile zavađene: „Sabornost naroda Srbije i Crne Gore, u veri, običajima, i duhovnom nasleđu je neuništiva“⁷⁷³.

772 *Blic*, 4. septembar 2009.

773 *Večernje novosti*, 28. januar 2010.

Srbi u Crnoj Gori

Prosrpska opozicija traži posebna prava za Srbe u Crnoj Gori. Međutim, ipak je sa time u vezi, podeljena. Njen manji deo zagovara stav da Srbi treba da dobiju status nacionalne manjine, za šta se zalaže Srpska radikalne stranka. Većina prosrpskih stranaka to odbacuje u čemu ima podršku zvaničnog Beograda. Naime, predsednik Srbije Boris Tadić je u više navrata izjavio da Srbi u Crnoj Gori ne mogu biti nacionalna manjina. On je na Cetinju rekao da su „srpski koreni u Crnoj Gori duboki“, što je „naučna činjenica“ i da zato Beograd „ne prihvata da Srbi u Crnoj Gori budu nacionalna manjina“.⁷⁷⁴ Tadić, koji je na Cetinju učestvovao na samitu šefova država Jugoistočne Evrope, upozorava da ne može da prihvati ni to da su srpski jezik i kultura u Crnoj Gori u manjini. Predsednik Srbije je ocenio da je „crnogorski narod autohton u Srbiji, isto kao i srpski u Crnoj Gori“. Prema njegovim rečima niko nema prava da dovodi u pitanje crnogorski identitet u Srbiji“, ali isto tako ne može ni srpski u Crnoj Gori“. Tadić je poručio da Srbija ne vodi hegemonističku politiku, ali da je obaveza Beograda da čuva srpsko kulturno nasleđe i u zemljama u regionu.⁷⁷⁵

Tadićevo izjavu je podržao lider parlamentarne stranke Nova srpska demokratija Andrija Mandić. On ističe da je teza o Srbima kao nacionalnoj manjini nametnuta, da je izvedena u režiji Srpske radikalne stranke, a da ju je finansirala vladajuća Demokratska partija socijalista. On je takođe izjavio da njegova stranka podržava nameru Vlade Srbije da uspostavi skupštinu dijasporu i Srba u regionu koja bi imala određene nadležnosti propisane zakonom.⁷⁷⁶

Miodrag Jakšić, državni sekretar u Ministarstvu za dijasporu, tvrdi da Srbi u Crnoj Gori nemaju „ni minimum ustavnih i statusnih prava u kulturi, informisanju, prosveti i veroispovesti“. Zvanična Podgorica je na ovo odgovorila da je Crna Gora građanska država i da u njoj postoje ustavne i

774 *Kurir*, 5. jun 2009.

775 Isto.

776 Večernje novosti, 1. jun 2009.

druge pretpostavke za ispoljavanje svih različitosti, te da su tvrdnje Beograda neutemeljene.⁷⁷⁷

Broj Srba u Crnoj Gori je takođe, konstantna tema srpskih medija. Dopisnik dnevnog lista *Politika* tvrdi da je u obrazovnim institucijama zaposleno samo 13.000 Srba i konstatuje da je minoran procenat Srba u 21 vrtiću, 161 osnovnoj školi i u 49 srednjih škola, a da su se na državnom univerzitetu Srbi učitali kako ne bi „trpeli sankcije“.⁷⁷⁸

Srpski jezik

Poznata nacionalistička teza da je Crna Gora kroz istoriju uvek bila država srpskog naroda, reflektuje se i na pitanje crnogorskog jezika za koji prosrpska opozicija tvrdi da je nepostojeći i izmišljen da bi se „prognao srpski jezik“. Beogradski listovi su dali veliki prostor predstavljanju novog crnogorskog pravopisa. Tim povodom, prosrpske partije su pozvale građane da ignorišu crnogorski jezik, ocenjujući da je reč o lakrdiji te da „srpski jezik u Crnoj Gori predstavlja lingvističku, kulturnu i istorijsku konstantu koju je nemoguće izbrisati iz upotrebe“.⁷⁷⁹

Povodom najave da će udžbenici biti štampani na crnogorskom jeziku, potpredsednik Srpskog nacionalnog saveta Vojin Grubač je izjavio da „srpska deca ne moraju da se školuju po tim udžbenicima“. Srpski nacionalni savet traži razdvajanje školskih odeljenja na jezičkoj osnovi. On je Ministarstvu prosvete Crne Gore predložio da omogući srpskim istoričarima i profesorima srpskog jezika, koje predloži Savet, učešće u koncipiranju i obradi udžbenika za Srbe. Srpski udžbenici iz književnosti, istorije i geografije moraju da najkvalitetnije obrade literaturu, ravnopravno tretirajući prostore Crne Gore, Srbije i Republike Srpske.⁷⁸⁰

Srpski mediji ističu podatak da, prema popisu iz 2003. godine, crnogorskim jezikom govori tek nešto više od 20 odsto stanovnika. Pitanje

⁷⁷⁷ *Borba*, 19. avgust 2009.

⁷⁷⁸ *Politika*, 6. i 7. januar 2009.

⁷⁷⁹ *Politika*, 13. juli 2009.

⁷⁸⁰ *Politika*, 6-7 juni 2009.

jezika se povezuje sa „političkim projektom crnogorske države i nacije“. U tom kontekstu se tvrdi da se, u cilju konstrukcije crnogorskog identiteta koji mora isključivati bilo kakve veze sa Srbima i Srbijom, pristupilo legalizaciji „crnogorskog jezika“, stvaranju raskolničke „Crnogorske pravoslavne crkve“ i kvazinaučne „Dukljanske akademije nauka“.⁷⁸¹

Odnos Crne Gore prema Kosovu

Odluka Crne Gore da uspostavi diplomatske odnose sa Kosovom izazvala je oštre reakcije Beograda. Ministar Vuk Jeremić je izjavio da to „narušava regionalnu stabilnost i otežava uspostavljanje najboljih mogućih odnosa među susedima“. Zapretio je da „odluka Podgorice da uspostavi diplomatske odnose sa ilegalnim, secesionističkim vlastima u Prištini ne može proći bez posledica“.⁷⁸² Dragoljub Mićunović, predsednik Političkog saveta DS, pokušao je da ublaži preteću izjavu Jeremića i istakao da se zbog uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Kosova, Srbija ne sme praviti velika dramu, ali istovremeno je istakao da „treba da kažemo šta mislimo o njihovom potezu“, odnosno, kako ističe, „on je ishitren i napravljen dok traje proces u Hagu. Ne može se smatrati dobronamernim“.⁷⁸³

Slučaj Šarić

Nakon što je više od dve tone kokaina zaplenjeno u luci Santjago Vaskez u Urugvaju, na jahti 'Maui' koja je plovila pod engleskom zastavom, uhapšeni su Srbin i Urugvajac, njegov računovođa kada su pokušali da kokain s jahte prebace na prekooceanski brod, na kome je, ispod pšenice, trebalo da bude sakrivena droga. Dok traje istraga koja treba da utvrdi ko stoji iza ove očigledno dobro uhodane mafijaške grupe, u Srbiji se razbuktao medijski rat protiv Crne Gore. Darko Šarić, glavni osumnjičeni za ovaj "posao" je novac od kokaina uglavnom prao u Srbiji kroz kupovinu nekretnina (pre

781 *Pečat*, br. 52/2009.

782 *Tanjug*, 16. januar 2010.

783 *Tanjug*, 16. januar 2010.

svega u Vojvodini), lokale, preduzeća, hotele, zemlju i ostalo. Činjenica da nijedna relevantna institucija nije prethodno registrovala, niti posumnjerala u poreklo novca ukazuje da je Šarić sigurno imao moćne zaštitnike i u Srbiji.

“Slučaj Šarić” otvorio je novo poglavlje u borbi protiv organizovanog kriminala u Srbiji, ali i u regionu. Čak je i predsednik Tadić izneo svoje mišljenje o tome: “Srbija je danas pogođena organizovanim kriminalom koji se ne može identifikovati samo kao srpski. Nema dileme da je ova kriminalna grupa povezana sa istim takvim grupama u Jugoistočnoj Evropi kao i u Evropskoj uniji i u Latinskoj Americi”⁷⁸⁴

Međutim, državni sekretar u Ministarstvu pravde Slobodan Homen izrazio je sumnju u spremnost crnogorskih vlasti da sarađuju sa Srbijom u istrazi protiv organizovane kriminalne grupe Darka Šarića: “Sama činjenica da se Srbiji nije izašlo u susret, odnosno molbi da se dostavljanje dokaza odloži (u vezi sa dvojicom osumnjičenih za pripadništvo grupi), kod nas budi određene sumnje”⁷⁸⁵ On je napomenuo da Šarićeva kriminalna grupa postoji desetak godina, ali da se o njoj nije pričalo, da nije hapšena u akciji “Sablja” i da je nije bilo u medijima i istakao potrebu da se utvrdi do koje mere idu njene veze sa MUP koje, kako je naveo, nesporno postoje, sa politikom, političkim strankama i medijima. “Kriminal ima interes da finansira opoziciju i poziciju. Najbolje je kad finansirate sve i onda ste zaštićeni. Očigledno je da je lanac negde pukao formiranjem ove vlade”. Istakao je da “ne treba da kažemo da niko iz ove vlade nije imao kontakata, jer će to tek istraga pokazati”⁷⁸⁶

Regionalna saradnja u borbi protiv organizovanog kriminala jedan je od uslova EU za integrisanje regiona, što neminovno upućuje na međusobnu koordinaciju. Međutim, slučaj Šarić je u Srbiji poslužio za dodatno kriminalizovanje Crne Gore, inače dnevno prisutno u srbijanskim medijima.

784 *Vreme*, 25. februar 2010.

785 *Tanjug*, 11. februar 2010.

786 Isto.

Zaključak

Naglašenom promocijom Nebojše Medojevića, lidera Pokreta za promene, beogradska elita i mediji zapravo rade na ostvarenju njegovog cilja – obaranje Mila Đukanovića, premijera Crne Gore, sa vlasti. Veliki publicitet u Srbiji stvara utisak da je pad Đukanovića pitanje trenutka i da za to navodno Medojević ima podršku SAD. Ova manipulacija svedoči da Beograd misli da bi odlazak Mila Đukanovića značio kraj nezavisne Crne Gore.

Srbija se teško i sporo odvikava od paternalističkog odnosa prema Crnoj Gori. Srbija još uvek ima aspiracije prema Crnoj Gori, posebno u kontekstu izlaska na more (ambicija da se kupi Luka Bar). Ovakvo ponašanje Srbije ima za cilj usporavanje procesa priključenja Crne Gore EU i NATO.

Srbija mora poboljšati svoje odnose sa Crnom Gorom, uvažavajući njene posebne nacionalne interese, kao i činjenicu da o tome, kao nezavisna država samostalno odlučuje.

Sistematski se neguje nepoverenje prema spremnosti i kapacitetu državnih organa Crne Gore da obavljaju svoje funkcije pogotovu kada je reč o borbi protiv organizovanog kriminala.

Hrvatska: Neprevaziđena prošlost

Gotovo pune dve decenije nakon rata i 14 godina od uspostavljanja diplomatskih odnosa, Srbija i Hrvatska permanentno prolaze kroz periode kriza koje obnavljaju tradicionalne, uvek smišljeno negovane animozitete. Odgovornost za to prvenstveno je na strani Beograda, ne samo u slučaju Hrvatske, nego i u čitavom regionu. Zvanični Beograd nerado pristaje na realnost u regionu, odnosno ne prihvata nove državne granice.

Nespremnost dominantne političke i intelektualne elite da se distancira od nasleđa Miloševićevog vremena i njegove ratne politike, što podrazumeva uspostavljanje objektivnog uvida u hronologiju i kontekst zbivanja devedesetih godina prošlog veka, reprodukuje nesporazume i tenzije koje opterećuju i Zagreb i Beograd, a prelamaju se preko niza konkretnih problema čije se rešavanje stalno odlaže (utvrđivanje granice, povratak izbeglica, imovinsko-pravna pitanja i niz drugih).

Kompleksnost odnosa Srbije i Hrvatske proizlazi takođe i iz njihove pozicije u regionu i odgovornosti za njegovu stabilnost. Obe zemlje dele odgovornost prvenstveno kada je reč o Bosni i Hercegovini. Za razliku od zvaničnog Zagreba koji se transparentno distancira od paternalističke i "zaštitničke" uloge prema Hrvatima koji žive u Bosni i Hercegovini, Beograd stoji iza profilisanja Republike Srpske kao autnomnog i državotvornog entiteta. Srpski stratezi održavanjem statusa quo očekuju da u budućnosti ostvare teritorijalne aspiracije zbog kojih se rat devedestih godina vodio.

Osim toga, Srbija posebno zamera Hrvatskoj što je priznala Kosovo i što je sa Prištinom uspostavila diplomatske odnose na nivou ambasadora. Priznanje kosovske nezavisnosti je, po oceni nekih analitičara, odnose Beograda i Zagreba spustilo na najnižu tačku još od 1996, kada su uspostavljeni. Činjenica da se Hrvatska, jedina od naslednica bivše SFRJ (i uz Bugarsku jedina susedna zemlja) pojavila kao zagovornik kosovskog

prava na nezavisnost pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu (decembar, 2009), izazvala je nove izlive nezadovoljstva i zvaničnika i medija u Beogradu.

Predajom kandidature za članstvo u EU u decembru 2009, Srbija se i formalno pridružila Hrvatskoj koja je postigla politički konsenzus o evropskoj budućnosti znatno ranije i u praksi već stigla do predvorja Brisela. Prihvatanje evropskih pravila ponašanja u međusobnim odnosima, na šta se Zagreb ranije, a Beograd sada obavezao, u mnogome će određivati dinamiku na toj regionalno ključnoj relaciji. Taj novi okvir otvara perspektivu za čitav region. Bez obzira na to što obe zemlje pretenduju na lidersku ulogu, taj konkurentski odnos u novim okolnostima može dobiti i pozitivnu dimenziju.

Na takav zaključak navodi i obostrano znatno uzdržanije reagovanje povodom najnovijeg odmeravanja hrvatske tužbe i srpske protivtužbe, za koju šef srpske diplomatije Vuk Jeremić kaže da je "čista simetrija". Naime, poslednjeg dana 2009. godine Srbija je Međunarodnom sudu pravde predala protivtužbu protiv Hrvatske za zločine počinjene nad Srbima.

Slučajni paradoks

Tužbu za agresiju i genocid protiv Srbije (tada SRJ) Hrvatska je Međunarodnom sudu pravde u Hagu (MSP) podnela 1999. godine. Tužba je godinama "mirovala", jer se čekala odluka MSP o nadležnosti, odnosno o tome da li će Sud uopšte prihvatiti da vodi postupak. Nakon što se 2008, Sud oglasio nadležnim, atmosfera je u obe zemlje podgrejana do usijanja. S time, što je iz Srbije odmah najavljen odgovor u formi protivtužbe koja se pripremala više od godinu dana.

Reakcije na protivtužbu u Srbiji su se razlikovale od medija do zvaničnih predstavnika vlasti. Kada su krajem decembra beogradski mediji saznali da je protivtužba gotova, prva reakcija predsednika Republike Borisa Tadića bila je rezervisana. On je tada izjavio da treba "još sačekati" sa njenim slanjem u Hag. Međutim, samo nekoliko dana kasnije (31. decembra 2009), predsednik Tadić je objavio da je nakon konsultacija sa

premijerom Mirkom Cvetkovićem odlučeno da se Međunarodnom sudu pravde prosledi kontratužba.

Sa druge strane, još kao predsednički kandidat Ivo Josipović je takođe u vremenskom razmaku od samo nekoliko dana dao dve različite izjave. Ističući da je i sam jedan od autora hrvatske tužbe Josipović je potvrdio da povlačenje tužbe ne dolazi u obzir. Međutim, komentarišući za beogradске medije podizanje kontratužbe on je dao znatno iznijansiraniju izjavu: "Hrvatska tužba je nastala kada se u Srbiji vodila druga politika... Danas su druga vremena i tužba nije sama sebi svrha".⁷⁸⁷

Indikativno je takođe, da pravni eksperti i analitičari u obe zemlje upozoravaju da sudski spor pred najvišom međunarodnom sudskom instancom neće predstavljati pravnu satisfakciju ni za jednu stranu. Većina njih smatra da sudije MSP neće kao genocid kvalifikovati ni razaranja i zločine počinjene u Hrvatskoj od strane srpskih snaga (u to vreme pod okriljem JNA) 1991, niti zločine hrvatskih snaga tokom oslobađanja Hrvatske 1995. godine.

Podnošenje protivtužbe protiv Hrvatske sa argumentacijom koja u mnogome podseća na retoriku korišćenu uoči i tokom rata početkom devedesetih, asocira na politiku Miloševićevog režima. Na tu sličnost podseća profesor međunarodnog prava Vojin Dimitrijević kada kaže da je Vojislav Koštunica 2000. godine podneo zahtev za prijem SRJ u UN kao nove članice, što je trebalo da istovremeno predstavlja i "nekakav diskontinuitet sa Miloševićem: Sad vidim da branimo sve ono što je on uradio. Zašto smo ga uopšte smenjivali"?⁷⁸⁸

Političke i druge javne reakcije

Zagovornici evropske opcije i u Srbiji i Hrvatskoj, za razliku od desničar-ko-nacionalističkih partija, smatraju da MSP nije najbolji put za rešavanje sporova. Lider Liberalno demokratske partije Čedomir Jovanović tako tvrdi da Vlada Srbije nastavlja da vodi pogrešnu politiku prema većini zemalja

⁷⁸⁷ *Kurir*, 5. januar 2009.

⁷⁸⁸ *Politika*, 5. januar 2009.

u regionu i tako pogoršava odnose upravo sa onima sa kojima bi trebala da ima najbolju i najrazvijeniju saradnju. Prema njegovim rečima, Srbija bi trebalo da vodi pametnu spoljnu politiku "koja neće odgovarati greškom na grešku".⁷⁸⁹

Na sličan način reaguje i Damir Kajin, potpredsednik Istarskog demokratskog saveza koji kaže da niko u Hrvatskoj ne može da kaže da ona nije bila žrtva agresije, ali isto tako, niko ne može sakriti da je bilo zločina i sa hrvatske strane. Po njegovom mišljenju, bolje bi bilo "da sebe i druge ne opterećujemo tužbama, već da pokušamo da razrešimo pitanja povratka, ratnih zločina, obnove država..."

Opozicionari "s desna" međutim, ne samo da misle da je kontratužba opravdana, nego da je zakasnela, odnosno da je Srbija prva trebala da podnese tužbu. Osim što to smatra potpredsednik Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić⁷⁹⁰, to je u još zaoštrenijoj formi i stav ministra spoljnih poslova iz vremena Slobodana Miloševića Vladislava Jovanovića. Po njemu, protivtužbu je trebalo podneti još pre deset godina: "Trebalo je da sa njima govorimo istim jezikom koji su oni koristili u razgovoru sa nama, tim pre što imaju veliko istorijsko opterećenje koje mi nemamo, a to je onaj stvarni genocid nad Srbima iz Drugog svetskog rata".⁷⁹¹

Đorđe Vukadinović, glavni urednik Nove srpske političke misli, prigovara i to što se srpskoj protivtužbi niko zvanično nije obradovao, ni srpska opozicija, ni lideri Srba u Hrvatskoj, a "deo vlasti kao da se stidi što je uopšte morao da se baka sa tim 'ostacima prošlosti'". On smatra da je podnošenje kontratužbe korisno, makar bilo i zakasnelo. Međutim, tvrdi da "... nama nikakva tužba neće pomoći... ukoliko se u Srbiji, tj. u srpskoj javnosti, ništa ne promeni u odnosu prema nacionalnom interesu i državnim pitanjima".⁷⁹²

Hrvatski politolog Žarko Puhovski smatra da i tužba i kontratužba imaju političku, a ne pravnu pozadinu.⁷⁹³ Među malobrojnima iz vlada-

789 *Kurir*, 5. januar 2009.

790 Izjava za *Danas*, 6-7 januar 2009.

791 *Politika*, 5. januar 2009.

792 *Politika*, 5. januar 2010.

793 Izjava za *FoNet*, prema *Politici*, 5. januar 2010.

juće koalicije koji su se oglasili povodom protivtužbe Beograda bio je Vuk Drašković koji se založio za to da ona ne bude povod za “raspirivanje anti-hrvatskih strasti u Srbiji”.⁷⁹⁴

Srbi u Hrvatskoj

Svako podizanje tenzija između Beograda i Zagreba ne ide u prilog položaju srpske zajednice u Hrvatskoj. Na to stalno upozoravaju njihovi najuticajniji predstavnici koji apeluju na racionalizaciju odnosa i rešavanje problema bez ostrašćenosti i jakih emocija. To važi i za aktuelnu tužbu i kontratužbu. Prema rečima Milorada Pupovca, njihov će napor biti skoncentrisan na to da šanse za odstupanje od tužbe postanu realne: “Došlo je vreme otrežnjenja, da se u otvorenom dijalogu o bitnim pitanjima otvori nova stranica i da upravo odustajanje od tužbe bude osnov sporazuma koji će i Hrvatsku i Srbiju voditi ka EU”.⁷⁹⁵

Vojislav Stanimirović iz njegove stranke ima pomirljiviji stav prema potezu Srbije, zbog toga što lobiranje Srba u Hrvatskoj da Zagreb odustane od tužbe nije urodilo plodom. On, naime, smatra da je to “jedini način da se dokaže šta se zaista desilo”.⁷⁹⁶

Podršku Vladi Srbije zbog kontratužbe na tužbu najglasnije daju pripadnici izbegličkih udruženja u Srbiji koji ne odustaju od svojih resentimana prema Hrvatskoj. Činjenica je da su upravo ta udruženja instrument Beograda u zatezanju odnosa sa Hrvatskom kad god zatreba.

794 *Pravda*, 5. januar 2010.

795 *Blic*, 5. januar 2010.

796 *Glas javnosti*, 5. januar 2010.

U čemu je smisao kontratužbe

Osim "čiste simetrije", beogradska protivtužba je deo napora da se Hrvatska prinudi da odustane od tužbe. Taj pritisak se do sada odvijao iza scene, a protivtužba ga je učinila javnim. Prema pisanju *Blica*, Beograd je u Hag otpremio "kamionet pun dokumenata i dokaza", što bi beogradski potez trebalo da učini uverljivim.

Najveći deo materijala poslatih u Hag su "dokumenati i dokazi" koji se odnose na zločine počinjene u Drugom svetskom ratu, iz čega se može zaključiti da srpska strana pokušava da "legitimiše" rat i zločine s početka devedesetih. Na to upućuje i izjava veoma aktivnog profesora međunarodnog prava Radoslava Stojanovića, koji taj deo dokumentacije smatra "istorijskim uvodom koji osvetljava i objašnjava događaje 1991. godine".⁷⁹⁷

Ta interpretacija koja je u srbijanskom javnom diskursu dominirala uoči i tokom rata devedesetih godina, zapravo blokira mogućnost da se suština spora između Hrvatske i Srbije reši izvan sudnice. Državni vrh i jedne i druge zemlje u poslednje vreme ne negira mogućnost "vansudskog poravnanja".

Boris Tadić, na primer, kaže da "želimo da verujemo da hrvatske i srpske institucije u budućnosti sednu za sto i pokušaju da kroz jedan uporan i naporan proces uspostave eventualno vansudsko poravnanje i vansudsko rešenje koje zadovoljava i pravdu i princip pravičnosti".⁷⁹⁸

Ne sporeći da je poslednjih godina od strane Srbije učinjen pomak kada je reč o vraćanju Hrvatskoj kulturnih dobara, suđenjima za ratne zločine, rešavanju sudbine nestalih, Ivo Josipović pledira za nastavak tih napora koji možda mogu dovesti do toga da se nađe zajednički jezik. Međutim, deo tog napora je, kako on ističe "definisanje uzroka rata".⁷⁹⁹

Komentar Miroslava Lazanskog, jedan od glavnih komentatora dnevnog lista *Politike*, takođe ukazuje na takvu mogućnost. On smatra neophodnim da se „Tadić i Josipović što pre sretnu kao De Gol i Adenauer, da

797 *Blic*, 5. januar 2010.

798 *Pravda*, 5. januar 2010.

799 *Kurir*, 5. januar 2010.

se vrati ono što je od opljačkanog moguće, da se svi zločinci procesuiraju. I da se sa obe strane prestane sa revizijom istorije“.⁸⁰⁰

Hrvatska dežurni krivac

Tužba nije jedini razlog za najnovije napetosti između Beograda i Zagreba. Poseta predsednika Stjepana Mesića Kosovu u Beogradu je izazvala oštre reakcije. Prvobitno zakazana za 7. januar (2010) na pravoslavni Božić, a onda pomerena za dan, poseta je, kako je predsednik Mesić rekao, „bila u funkciji jačanja bilateralnih odnosa, pre svega onih na državnom planu. Oficijelni Beograd je, međutim, posetu shvatio kao provokaciju.

Odnosi između Hrvatske i Srbije su upravo zbog Kosova na najnižem nivou od uspostavljanja odnosa: prvo, zbog hrvatskog priznanja Kosova, kao i zbog nastupa Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde gde su hrvatski predstavnici zastupali tezu da Kosovo ima pravi na nezavisnost pozivajući se na ustav iz 1974. Na ustav iz 1974. godine pozivala se i Srbija kada je ukidala autonomiju Kosova i Vojvodine takođe uz istu argumentaciju da je Kosovo uživalo federalni status što je Srbiju, kako se tada tvrdilo, stavljalo u nepovoljniji položaj.

Danima pre posete predsednika Hrvatske Stjepana Mesića Kosovu, srbijanski mediji su kritikovali tu njegovu nameru, stavljajući je u kontekst njegove “poznate” nedobronamernosti prema Srbiji. Ali, najčešće uz napomenu da njegov mandat uskoro ističe i da je, kako je u jednom intervjuu za Televiziju B 92 izjavio Vuk Jeremić “njegova specifična težina mala”.⁸⁰¹

Na dan Mesićevog boravka u Prištini (8. januar 2010) od zvaničnika Srbije oglasio se samo predsednik Republike Boris Tadić i to pismenim saopštenjem, navodeći da je Mesićeva odluka da poseti Prištinu, “jedna od onih koje na veoma efikasan način kvare odnose sa Srbijom”. Međutim, u istom saopštenju znatno oštrija kritika i više prostora izdvojeno je za nezadovoljstvo činjenicom da je samo dan ranije Stipe Mesić za godinu dana smanjio zatvorsku kaznu Siniši Rimcu osuđenom na osam godina

800 *Politika*, 9. januar 2009.

801 *B92*, 8. decembar 2010.

zatvora zbog zločina nad srpskim civilima u Pakračkoj Poljani krajem 1991. godine.

I jedno i drugo (posetu Kosovu i ublažavanje kazne Rimcu) naišlo je na žešće reakcije srbijanskih opozicionih stranaka, posebno Srpske napredne i Srpske radikalne stranke. SPO je Mesićevu odluku ocenio neodgovornom. Radikali su izjavili da je „poseta tzv. državi Kosovo i pomilovanje bivšeg pripadnika hrvatske policije dokaz da Hrvatska ne odustaje od projekta razbijanja Srbije“. I Aleksandar Vučić (SNP) je posebno osudio pomilvanje policajca Rimca ističući da to „pokazuje kakav je odnos hrvatske države i hrvastog rukovodstva prema srpskom narodu“. Oliver Ivanović je pak izjavio da bi „najbolje bilo da je Mesić zatražio posetu Beogradu, jer bi to bilo poruka i za srpsko-hrvatske odnose ubuduće, ali i za čitav region“.⁸⁰²

Zaključci i preporuke

Odnosi Srbije sa zemljama nastalim na teritoriji bivše Jugoslavije, pre svega, Hrvatskom, ne mogu se suštinski normalizovati sve dok Srbija ne prihvati novu realnost u regionu i ne prihvati odgovornost za agresiju na Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Kosovo.

Osim toga, strateški cilj antievropskog bloka u Srbiji, koji je još uvek jak, jeste da se i Hrvatska onemogući u njenoj orijentaciji ka Evropi. Glavni argument protiv Hrvatske su događaji iz Drugog svetskog rata kojim se objašnjavaju i pravdaju oni iz devedesetih. Posebno su u tom smislu instrumentalizovane izbeglice iz Hrvatske, kao i pitanje povratka. U suštini, Beograd je uradio sve da se opstruira povratak, s jedne strane, dok je, s druge, pitanje povratka pred međunarodnom zajednicom koristio kao argument protiv Hrvatske na njenom putu ka EU.

Protivtužba Srbije protiv Hrvatske je strateški usmerena na pritisak na Hrvatsku da odustane od svoje tužbe. Po svoj prilici, to će obeležiti novu fazu odnosa između dve države. Međutim, ako i dodje do neke nagodbe, Srbija se mora i zvanično distancirati od Miloševićeve politike i priznati

odgovornost za destrukciju hrvatskih gradova i proterivanje nesrpskog stanovništva sa 30 odsto hrvatske teritorije, početkom devedesetih.

Odnosi predsednika Tadića sa novim hrvatskim predsednikom Ivom Josipovićem (izabran januara 2010) ukazuju da će međusobni odnosi u narednom periodu biti dinamičniji i konstruktivniji, što je u velikoj meri rezultat novonastalih okolnosti u Srbiji (opredeljenje za evropsku opciju), kao i pritiska EU i SAD.

Srbija i Bosna: Ključ regionalne bezbednosti

Stabilizacija regiona zavisi od konsolidacije Bosne i Hercegovine. Dejtonski sporazum, koji je osnova sadašnjeg unutrašnjeg ustrojstva nije dovoljan. Naime, neophodna je dogradnja koja bi Bosnu i Hercegovinu učinila funkcionalnom državom. O tome postoji svest i u međunarodnoj zajednici koja već neko vreme Dejtonski sporazum tretira kao deo procesa koji mora biti nastavljen.

Izrazitiji povratak međunarodne zajednice na Balkan početkom 2009. godine, pre svega u Bosnu i Hercegovinu, označava početak aktivnijeg angažovanja. Inicijativa je potekla od nove američke administracije. Međutim, udruženi napor Evropske unije i SAD da odgovarajućom revizijom Dejtonskog sporazuma, Bosnu i Hercegovinu učine funkcionalnom državom, u prvom, "butmirskom krugu" završen je potpunim neuspehom.

Dve runde razgovora predstavnika državno-političkih lidera BiH sa Karlom Biltom (EU) i Džejsom Stajnbergom (SAD), vođenih u oktobru u vojnoj bazi u Butmiru nisu rezultirale ni simboličnim pomakom u približavanju stavova lokalnih lidera, prema predloženim reformama Ustava BiH. Odnosno, "butmirski papir" nije prihvaćen. Sadržina Butmirskog papira nije u potpunosti predstavljena u javnosti, ali suština toga papira je jačanje centralnih organa vlasti, formiranjem vlade umesto saveta ministara i jačanje predsedničke funkcije.

Unutrašnja polarizacija između dva entiteta, tri nacionalne zajednice i (ne)funkcionirajuće centralne vlasti tako je, čini se, još više produbljena. Dejtonski sporazum je, međutim, ustoličio dva entiteta sa različitim unutrašnjim uređenjem. Republika Srpska je izrazito centralizovana, dok je Federacija BiH decentralizovana i to po etničkom principu koji je blokirao funkcionisanje i ovog entiteta.

Nakon neuspelog pokušaja u Butmiru, premijer Republike Srpske (RS) Milorad Dodik je uputio poziv lokalnim liderima da se sastanu u Banjaluci

(30. oktobra) i pokušaju da, bez međunarodnih posrednika nađu izlaz iz krize. Međutim, niko od lokalnih lidera se nije odazvao na taj poziv.

Uloga i uticaj Beograda na aktuelna zbivanja u Bosni i Hercegovini u ovom trenutku nisu dovoljno transparentni. Najviši zvaničnici, u prvom redu predsednik Republike Boris Tadić i ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić, dele jednoobrazni stav po kome, Srbija "podržava Dejtonski sporazum", odnosno, Srbija je spremna da "podrži sve ono o čemu se dogovore tri naroda". Upravo ta formulacija, posebno njen drugi deo, proizvodi nedoumice o iskrenom stavu Srbije u odnosu na ključne nespornosti koji reprodukuju krizu u susednoj državi. Podsećanja radi, uoči rata u Bosni, Srbija je takođe formalno podržavala "sve ono o čemu se tri bosanskohercegovačka naroda dogovore".

Zajedno sa Hrvatskom, Srbija (u to vreme SRJ) je garant Dejtonskog sporazuma i na osnovu njega, a naročito od premijerskog mandata Vojslava Koštunice (2004-2008) sa Republikom Srpskom neguje posebno bliške "specijalne odnose".

Stav Beograda

Pretnje Milorada Dodika da će raspisati referendum o osamostaljivanju Republike Srpske, njegove kritike na račun visokih predstavnika UN u BiH, ili, na primer, o bojkotu organa vlasti u Sarajevu, dovodi, Beograd kao "garant Dejtona", u poziciju da pred međunarodnim činiocima zauzme stav koji će u velikoj meri uticati na njenu poziciju i aspiracije u odnosu na EU.

Srpska politička i intelektualna elita, osim što Republiku Srpsku smatra (legitimnim) ratnim plenom unutar Bosne i Hercegovine, dugoročno računa na moguću prekompoziciju regiona. Republiku Srpsku takođe koristi kao glavni argument u rešavanju "nacionalnog pitanja" balkanskih etničkih zajednica. Srbija, naime, smatra da bi u zamenu za nezavisnost Kosova (bez dela severno od Ibra), dobila Republiku Srpsku. To se poklapa i sa njenim ratnim ciljevima na prostoru bivše Jugoslavije početkom devedesetih godina prošlog veka. Strategija Beograda u poslednjih

deset godina čvrstog održavanja *statusa quo* u Bosni je uspela i podigla očekivanja u vezi sa podelom Bosne. Osim toga, Beograd je i "specijalnim tretmanom" Republike Srpske i njenog aktuelnog lidera Dodika (koji je svakodnevno prisutan u Beogradu) praktično radi na održavanju permanentne nestabilnosti zapadnog suseda.

Sama Srbija je pod teretom finansijske krize delimično "resetovala" spoljnopolitičku orijentaciju. Naglašeno je među prioritete vratila odnose sa Evropskom unijom, odnosno nastojanje da se što pre nađe makar među kandidatima za članstvo u njoj. To znatno utiče i na izvesnu promenu stavova u odnosu na Bosnu i Haški tribunal.

To podrazumeva da je Srbija promenila stav mada ne dovoljno jasno i svoj odnos prema RS. Tako je predsednik Boris Tadić izjavio da „Srbija snažno i iskreno podupire integritet BiH, jer na taj način brani vlastiti integritet. Srbija ne želi bilo kakvu destabilizaciju regije, jer bi to imalo katastrofalne posledice i po ekonomsku i sigurnosnu situaciju u našoj zemlji”. Osim što i dalje insistira na Dejtonskom sporazumu kao temelju, Tadić je istakao da je "važno da izgradimo jedan novi duh sporazumijevanja na prostoru jugoistočne Europe, prije svega u zemljama bivše Jugoslavije, da pokažemo da konstruktivno možemo rješavati i sporove koji, normalno, postoje među državama, ali i da iskažemo u svakom tom trenutku regionalnu odgovornost i jasan cilj, a to je članstvo u Europskoj uniji. Samo na taj način možemo ostvariti naše pojedinačne nacionalne ciljeve".⁸⁰³

Međunarodni akteri

Disfunkcionalna država Bosna i Hercegovina je trajni izvor moguće nestabilnosti Balkana. To je razlog što su se važni međunarodni činioци, pre svega SAD, EU i Turska vratili na balkansku pozornicu. Iako Zapadni Balkan nije među prioritetima spoljne politike administracije Baraka Obame, u proleće 2009. godine na Balkanu je boravio potpredsednik SAD Džozef Bajden. Tri prestonice koje je tom prilikom obišao, Sarajevo, Beograd i Priština, čine trougao ključan za stabilnost regiona.

803 *Dnevni avaz*, 29. oktobar 2009.

Poseta predsednika Abdulah Gula Srbiji je promovisala aktivniju ulogu Turske u regionu. Srpsko-turski dijalog na najvišem nivou ima prvorzredni značaj, jer su, kako je rekao predsednik Tadić, odnosi Srbije i Turske "na najvišem nivou u istoriji" (Boris Tadić).⁸⁰⁴

Poseti predsednika prethodila je poseta ministra spoljnih poslova, Ahmeta Davutoglua (juli). Program boravka ministra obuhvatio je i Sandžak, gde je sa domaćinom Vukom Jeremićem, upriličio pomirenje lidera dve najznačajnije sandžačke političke partije, Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina. U Sarajevu je truski ministar izjavio da je Turska „garant teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine“.

Pojačani angažman Turske, najmoćnije zemlje u regionu i članice NATO, njena tradicionalna zainteresovanost za prostor Balkana i spremnost da finansijski učestvuje u određenim projektima (putevi u Sandžaku, islamski centar u Srbiji) može takođe, da bude jedan od stabilizirajućih činilaca na ovim prostorima.

Poseta predsednika Gula u opozicionim krugovima, koji podržavaju veću ulogu Rusije u regionu, nije primljena sa odobravanjem.

Bilo je, naime, predviđeno da se predsednik Gul obrati poslanicima Skupštine Srbije, ali je to otkazano, jer je većina opozicionih partija pretila bojkotom. A umesto predviđene posete Sandžaku obišao je Novi Sad.

U opširnom intervjuu koga je dao dnevniku *Danas*, Gul je posebno naglasio da Turska pridaje veliki značaj tome što "Bosna i Hercegovina čuva svoj teritorijalni integritet, multikulturni i multietnički sastav i, suverenitet".⁸⁰⁵ Dodao je takođe, da pokušaj podrivanja nadležnih u centralnoj upravi "neće doneti ništa dobro nijednoj etničkoj grupi". Kao i EU i SAD, i Turska, po rečima Gula, želi da u Bosni prevlada integracija, a ne fragmentacija.⁸⁰⁶

804 *Politika*, 27. oktobar 2009.

805 *Danas*, 24-25. oktobar 2009.

806 Isto.

Pozicija Rusije

Rusija je kao članica Kontakt grupe od početka uključena u rešavanje bosanskog pitanja. Međutim, sve do dolaska Vladimira Putina njen stav se nije značajnije razlikovao od ostalih članica grupe. Poslednjih godina Rusija je zauzimala stav koji nije potpuno jasan. Čini se da je više u funkciji nadmetanja sa SAD. Istovremeno, Rusija je svoje novo prisustvo u regionu realizovala preko ekonomskih poslova. U Republici Srpskoj je fokusirana na energetske kapacitete slično kao i u Srbiji (Rafinerija u Bosanskom Brodu, na primer).

Kratka poseta predsednika Medvedeva Srbiji (oktobar) u Beogradu je bila percipirana kao jačanje pozicije Srbije u predstojećim pregovorima o budućnosti Bosne. Na svečanoj akademiji upriličenoj u čast Dana oslobođenja Beograda (20. oktobra), pored predsednika Borisa Tadića sedeo je premijer RS, Milorad Dodik. Međutim, prema televizijskim snimcima tokom direktnog prenosa te svečanosti, ruski predsednik se sa Dodikom nije ni rukovao. O navodnom "kratkome susretu" Medvedeva i Dodika javile su samo agencije Itartas i Srna, ali drugih potvrda, da li je i kojom prilikom do njega došlo, nije bilo. Ruski ambasador u Bosni Aleksandar Bocan Harčenko izjavio je da se „Rusija zalaže za koncept jačanja centralnih institucija uz jake entitetske institucije“.⁸⁰⁷

Poseta ministra spoljnih poslova Sergeja Lavrova Bosni (5. novembar) bila je u skladu sa poznatim stavom da će podržati sve što se tri naroda dogovore. Ovo je u suštini, podrška zvaničnom stavu Beograda. Istakao je da Rusija, kao aktivni član Saveta za sprovođenje mira (PIC), želi da se Kancelarija visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR) transformiše u Kancelariju evropskog predstavnika (EUSR), koji bi sa BiH saradivao na nivou konsultacija i koordinacije, ali bez nametanja odluka spolja i mešanja u unutrašnje stvari BiH. Lavrov je takođe rekao da je Rusija za ukidanje "bonskih ovlašćenja", kojima se daje mandat visokom predstavniku u BiH da smenjuje izabrane zvaničnike i nameće zakone.

807 *Večernje novosti*, 1. novembar 2009.

Jeremić u akciji

Značajni deo svoje nesvakidašnje diplomatske energije, srbijanski šef diplomatije Vuk Jeremić koncentrisao je u poslednjih nešto više od mesec dana na Bosnu i Hercegovinu. Još pre prvog kruga "butmirskih razgovora" Jeremić je, prema pisanju medija, iznenada putovao u Banjaluku. Prema saznanjima nekih medija (Danas), cilj Jeremićeve posete bilo je nastojanje da se Dodik ubedi da ne ide u radikalizaciju odnosa entiteta sa Kancelarijom visokog predstavnika: "Vuk Jeremić je otišao da smiruje Milorada Dodika", izjavio je neimenovani izvor ovog lista.⁸⁰⁸

Tokom prvog dela razgovora u Butmiru (9. oktobra) Vuk Jeremić je boravio u Istanbulu na ministarskom sastanku Procesu saradnje Jugoslovenske Evrope (SEECP). Prema kratkim agencijskim vestima tom je prilikom imao odvojene susrete sa turskim i bosansko-hercegovačkim kolegom Ahmetom Davutogluom i Svenom Alkalajem.⁸⁰⁹

Uoči druge runde razgovora u Butmiru delegacija predstavnika sedam parlamentarnih stranaka Republike Srpske susrela se u Beogradu sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem. Prema pisanju medija on je parlamentarcima poručio da se Srbija neće mešati u pregovore koje s političkim liderima u BiH vode predstavnici SAD i EU, ali je naglasio da bi bilo korisno da se kroz "butmirske pregovore" dođe do kompromisa. Znatno dvoismislenija od ove, je Tadićeva poruka parlamentarcima da je "Srbija moja politička odgovornost, a vi ste moja moralna odgovornost".⁸¹⁰

Pravdajući se na konferenciji za novinare, održanoj nakon tog susreta, da nije imao uvid u kompletan predlog međunarodne zajednice o kome se raspravljalo u Butmiru, Tadić je ipak naglasio da "nema dovođenja u pitanje entitetskog glasanja".⁸¹¹ Istrajavanje na očuvanju tzv. entitetskog glasanja, koje entitetima omogućava blokadu odluka centralnih organa, jedan je od inače, najtvrdih stavova na kome insistira Republika Srpska.

808 *Danas*, 2. oktobar 2009.

809 *Beta*, 9. oktobra 2009.

810 *Danas*, prenosi agenciju *BETA*, 17-18. oktobar 2009.

811 *Politika*, 17. oktobar 2009.

Nakon fijaska "butmirskih razgovora" u Bosnu i Hercegovinu ponovo je putovao Vuk Jeremić, ovoga puta i u Sarajevo, gde se, osim sa domaćinom, ministrom spoljnih poslova BiH Svenom Alkalajem, po prvi put, sreo sa Harisom Silajdžićem, liderom Stranke za BiH i članom tročlanog Predsedništva BiH. Tokom tih susreta Jeremić je rekao da je Bosna i Hercegovina "najbliži i najvažniji sused Srbije" i iskazao spremnost da Srbija "pomogne BiH u stabilizaciji njenih prilika, kako bi brže napredovala ka EU".⁸¹² U Banjaluci je tom prilikom nakon razgovora sa Dodikom izjavio da situacija u BiH nije idealna, ali i da "nema prostora ni za kakave sukobe, bilo gde na Balkanu".⁸¹³

Šta se očekuje od Srbije

Brojni regionalni i međunarodni posmatrači Milorada Dodika smatraju najodgovornijim za eskalaciju unutrašnjih napetosti u BiH. Izjave poput one da ne „voli Bosnu i Hercegovinu“, on potvrđuje i čestim boravcima u Beogradu. Dobre odnose sa Beogradom on je počeo da neguje još u vreme Slobodana Miloševića, učvrstio u vreme Vojislava Koštunice, a u poslednje dve godine stalni je pratilac Borisa Tadića.

Istovremeno, deo srbijanske opozicije i proruskih medija (*Pečat*) optužuje i Dodika i Tadića za „konstruktivno u nametanju međunarodnih rešenja za BiH“. Osim toga, Dodika posebno optužuju za podršku kandidature BiH za članstvo u NATO pozivajući se na njegovu izjavu „Imajući u vidu budućnost, mislim da je važno da nastavimo izgradnju puta prema NATO savezu i da ćemo u tom pogledu dobiti nešto što mnogi ne žele da vide, a to je garancija stabilnosti“.⁸¹⁴

S obzirom na okolnosti u kojima se Srbija nalazi, teško je sa pouzdanošću tvrditi da li Srbija u potpunosti podržava Dodika, ili mu "zavrće ruku". Srbija se i sama nalazi u procepu između želje da ostvari "nacionalni san" o ujedinjenju svih Srba pod istim državnim krovom, sa jedne, i svesti

812 *Danas*, 23. oktobar 2009.

813 Isto.

814 *Pečat*, 30. oktobar 2009.

o realnoj mogućnosti bankrota i sadašnje države u "svedenim" granicama, sa druge strane. Ne treba sumnjati da se isto tako, upravo zbog zaoštavanja unutrašnjih odnosa u BiH nalazi pod pritiskom nekih od međunarodnih aktera. Na to upućuje i diskretno upozorenje iz Vašingtona, upućeno preko Danijela Servera, iz Američkog instituta za mir. Server napominje da Srbija ne podriva stabilnost Bosne onoliko koliko je nekad činila, jer i u Beogradu raste svest o tome da nestabilnost BiH škodi izgledima Srbije za članstvo u EU. Server, međutim, dodaje da ono što ne vidi, su "jasni i nedvosmisleni signali iz Beograda da neće dozvoliti da njegovi interesi članstva u EU budu uništeni avanturizmom RS".⁸¹⁵

Konstruktivniju ulogu Beograda očekuju i ovdašnji zapadnoevropski ambasadori. Ambasador Švedske Krister Bringeus, kao predsedavajući EU, izrazio je očekivanje da "Srbija bude aktivno uključena u rešavanje svih problema u BiH".⁸¹⁶

815 "Revizija Dejtona je počela", *Politika*, 16. oktobar 2009.

816 *Danas*, 16. oktobar 2009.

Zaključci i preporuke

- *Butmirski proces* treba nastaviti i što pre doneti odluke o reviziji konstitutivnog uređenja Bosne i Hercegovine. To je neophodno zbog toga što konsolidacija BiH stavlja tačku na aspiracije Beograda, i smanjuje ucenjivački potencijal Srbije u odnosu na region i međunarodnu zajednicu;
- u paket mera treba uključiti i reorganizaciju čitave Bosne i Hercegovine po principu regionalnih celina koje bi zadovoljile istorijske, ekonomske i socijalne kriterije;
- to otvara prostor za konstruktivno delovanje Srbije u reintegraciji regiona što može značajno umanjiti frustraciju njene proevropske i proreformske političke elite. Učvršćivanjem proevropskog kursa, region može dobiti zamajac u prevazilaženju decenijske blokade;
- istovremeno, uklanjanjem etničkog principa kao kriterijuma u rešavanju multietničkih sukoba, EU se vraća na svoje osnovne vrednosti bez kojih nema jake i stabilne Evrope;
- zatvaranje balkanske krize na adekvatan način jača evropsku poziciju i njen kredibilitet u rešavanju kriznih situacija. S druge strane, učvršćuje se uloga SAD i NATO kao garanta bezbednosti celog regiona. Konstruktivna uloga Turske profiliše ovu zemlju kao značajnog partnera regiona i EU. Takođe, relativizuje duboko ukorenjen negativni stereotip o islamskim zemljama kao isključivo radikalnim i remetilačkim faktorima na svetskoj areni.

Makedonija: Pod stalnim pritiskom suseda

Makedonija je od trenutka sticanja nezavisnosti bila izložena konstantnom osporavanju svojih suseda bilo da je reč o njenoj državnosti, naciji ili crkvi. Bez EU, SAD i NATO ne bi izbegla unutrašnji konflikt, a verovatno ni spoljnu agresiju. Uprkos svim unutrašnjim problemima, Makedonija je uspeła da opstane i stekne status zemlje kandidata za članstvo u EU i postane punopravni član NATO. To je ujedno i garancija za njen opstanak i unutrašnju konsolidaciju podeljenog društva.

Srbija je priznala Makedoniju 1996. godine pod pritiskom međunarodne zajednice pod imenom Republika Makedonija uz neka manja granična osporavanja. Istovremeno je, međutim, pokušala da preko srpske manjine (30.000) održava tenziju, ali u tome nije uspeła. Ipak, glavni kamen spoticanja je autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve koja je počela proces osamostavljanje još šezdesetih godina XX veka. Pokušaj da se makedonska crkva pocepa na dve traje već gotovo pola veka.

Priznanje nezavisnosti Kosova predstavljalo je nov izazov u međusobnim odnosima. Beograd je, polazeći od komplikovanih odnosa unutar same Makedonije između Makedonaca i Albanaca, očekivao da priznanje Kosova neće biti prioritet Makedonije. Međutim, međunarodne okolnosti i mogućnost Makedonije da ubrza svoju integraciju u EU, prevladali su i u njenom odnosu prema kosovskoj nezavisnosti, koja je upravo u tom delu Balkana doprinela njenoj stabilizaciji.

Makedonija priznala nezavisnost Kosova

Makedonija je priznala nezavisnost Kosova odmah nakon Crne Gore, što je Srbija primila kao izraz neprijateljstva obe zemlje. Srbija je odmah aktivirala Akcioni plan za Kosovo čiji se detalji otkrivaju samo u konkretnim situacijama. Prva mera je bilo proterivanje makedonskog ambasadora iz Beograda. Vlade Makedonije i Crne Gore su svoju odluku o priznavanju

nezavisnosti Kosova obrazložile na sledeći način: "Polazeći od činjenice da su se kosovske institucije obavezale da će u celosti sprovesti principe i odredbe predviđene planom specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN za rešavanje statusa Kosova, dve zemlje podržavaju izgradnju demokratskih institucija na Kosovu u funkciji izgradnje višenacionalnog društva u kome će biti garantovana prava svih etničkih zajednica na kulturni, verski i jezički identitet".

Makedonska vlada je konačan korak u procesu priznavanja Kosova "preduzela u koordinaciji sa Podgoricom", koja je državnost Kosova priznala samo nekoliko sati ranije, nakon čega je crnogorska ambasadorica u Beogradu Anka Vojvodić proglašena za "personu non grata".⁸¹⁷

Dve najznačajnije partije makedonskih Albanaca, Demokratska partija Albanaca Menduha Tačija i Demokratska integrativna unija Ali Ahmetija su najviše doprinele da se Makedonija rano opredeli za priznanje Kosova, jer je taj akt doprineo i stabilizaciji same Makedonije. U dokumentu dve albanske partije se navodi: "Status Kosova je već dugo vremena jedan od ključnih problema koji je stvarao ozbiljne političke probleme u regionu, nestabilnost i oružane konfrontacije... Priznavanje nezavisnosti Kosova je realno rešenje za krize u regionu". Tači Menduha je inicijativualbanskih partija objasnio na sledeći način: "Nezavisno Kosovo nije samo albanski projekat, već inicijativa SAD, EU i NATO".⁸¹⁸

Inauguracija predsednika Ivanova

Za novog predsednika Makedonije Đorđa Ivanova glasalo je (početkom 2009) 63 odsto izašlih na izbore. Na funkciju je stupio 12. maja i najavio je tri glavna prioriteta na kojima će raditi: "Integracije u EU, u NATO alijansu, i rešenje spora zbog imena sa Grčkom".⁸¹⁹ Predsednik Srbije Boris Tadić je u svojoj čestitci istakao: "Najiskrenije Vam čestitam pobedu

817 *Politika*, 28. mart 2009.

818 Isto.

819 *Beta*, 6. april 2009.

na predsedničkim izborima. Siguran sam da ćemo raditi na učvršćivanju dobrosusedskih i prijateljskih odnosa, na dobrobit građana Srbije i Makedonije”.⁸²⁰

Međutim, predsednik Tadić prilikom inauguracije Ivanova nije propustio priliku da izjavi da je, sem priznavanja nezavisnosti Kosova, što će se rešavati pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, u odnosima između dve zemlje otvoreno i crkveno pitanje.

Ni ceremonija inauguracije Ivanova nije prošla bez ucena Srbije i Grčke. Inauguraciji u makedonskom parlamentu prisustvovali su predsednici Albanije Bamir Topi, Crne Gore Filip Vujanović, Hrvatske Stjepan Mesić i Srbije Boris Tadić. Na inauguraciju nije bio pozvan kosovski predsednik Fatmir Sejdiu zbog pritiska Srbije, a predsednici Bugarske Georgi Prvanov i Grčke Karolos Papuljas nisu došli iako su bili pozvani.

Ivanov je na izostanak Grka, čije je ponašanje od ključne važnosti za budućnost Makedonije, reagovao na sledeći način: “Ne zanemarujući odnose sa svim našim susedima, želeo bih da naglasim da ću posebnu pažnju posvetiti odnosima s Grčkom. Učiniću sve da se odnosi dve zemlje razvijaju u duhu dobrosusedstva i uzajamnog poverenja”. Takođe je istakao: “Spoljna politika biće izgrađena na vrednostima i idealima makedonskih građana, a to je dobrosusedska politika i doprinos Makedonije stabilnosti i prosperitetu u regionu”.⁸²¹

Makedonija i mišljenje o Kosovu pred MSP

Makedonija je zbog pritiska Beograda odustala od iznošenja svog mišljenja o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova pred međunarodnim sudom pravde u Hagu (MSP), niti je o tome priložila ikakvu dokumentaciju.

Makedonija je donela odluku da ostane neutralna po pitanju postupka koji se vodi pred MSP. Takva stav Makedonija je zauzela nakon srbijanske medijske kritike upućene makedonskoj vladi zbog izostanka reakcije i

820 *Beta*, 12. maj 2009.

821 *Beta*, 12. maj 2009.

objašnjenja u slučaju spora koji je Srbija pokrenula pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu.

Makedonija između Kosova i Srbije

Predsednik Kosova otkazao je posetu Skoplju, jer ga njegov makedonski kolega ne bi dočekaao uz odgovarajuću ceremoniju. Kosovski analitičari ipak procenjuju da je to bio ispravan potez, ali i da odnosi između dve zemlje nisu poljuljani.

Kosovski analitičar Miljazim Krasnići ističe, međutim, da je „*Makedonija zemlja koja ima puno problema, kao i Kosovo. Recimo, oni imaju veliki problem sa susednom Grčkom, jer ne mogu da se dogovore oko imena. S druge strane, imali su teške odnose par meseci sa Srbijom zbog priznanja Kosova i zaista ne treba im još nekih komplikacija u odnosima sa Kosovom*”.⁸²²

Krasnići ističe da su se „i Makedonija i Kosovo deklarisele za regionalne i evropske integracije i to tako treba. U tom smislu mislim da je ovo jedan izolovan slučaj. Mislim da tu poruku makedonski predsednik i makedonska vlada treba da pročitaju pažljivo, tako da se nastave dobri odnosi, ali pod nekim standardima međusobnog uvažavanja”.⁸²³

Ivanov na udaru domaćih medija

Izostanak poziva predsedniku Kosova Sejdijuu široko je komentarisano u kosovskim medijima, uz isticanje da je Sejdijuu ponuđeno da bude prvi strani političar koji će posetiti Skoplje posle stupanja Ivanova na dužnost.

Odluka kosovskog predsednika Fatmira Sejdiua da zbog „neprihvatljivog karaktera” odbije poziv makedonskog kolege Đorđa Ivanova i otkáže dogovorenu posetu Makedoniji bila je udarna tema makedonskih medija. „Gaf” makedonskog predsednika Ivanova podvrgnut je medijskim

822 <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4287747,00.html>

823 Isto.

analizama u kojima je Ivanov apostrofiran kao „prepoznatljivo neozbiljan” i kao „nedopustivo omalovažavanje predsednika susedne države”.⁸²⁴

Makedonski mediji, listom, pravdaju gest kosovskog predsednika i upozoravaju na štete koje će po Makedoniju imati „zahlađenje odnosa sa Kosovom”. Skopski Dnevnik „nedopustivo ismejavanje” Fatmira Sejdiua potkrepio je i činjenicom da je Kosovo kao nova država na Balkanu, realnost, a da je „suficit koji Makedonija ostvaruje sa Kosovom u iznosu od 270 miliona eura”, nešto „što je mnogo značajnije od dvorskih igara” makedonske vlade.⁸²⁵

Mediji su takođe aludirali na to da je „gaf” sa Sejdiuom učinjen zbog Srbije, skopski list zaključuje: „Menadžiranje međuetničkih odnosa u zemlji ne sme da bude supstituirano sa činjenjem jednokratnog ćefa nečijim srpskim prijateljima, Tadiću ili Đeliću, sve jedno...”⁸²⁶ Makedonski mediji su upozorili da će „recipročno ponašanje Tirane i Prištine biti razumljivo, ali neprihvatljivo za proklamovano dobrosusedstvo”. U tom pravcu je i sugestija da se „počinjeni gafovi” isprave prilikom eventualnog novog poziva Fatmiru Sejdiu da zvanično poseti Makedoniju.⁸²⁷

Muke sa Bugarima

Osim Grčke i Srbije, Makedonija se susreće sa problemima koje otvaraju i Bugari koji inače ne priznaju makedonsku naciju. Poseban problem za vlasti Makedonije predstavlja osnivanje bugarske partije. Naime, udruženje Bugara u Makedoniji “Radko” preregistrovano je u stranku, nakon što je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu doneo presudu, kojom je vladi u Skoplju naloženo obeštećenje od pet hiljada eura i izdavanje dozvole za urednu registraciju delovanja.

Predsednik Udruženja “Radko” Vladimir Pankov smatra da odluka suda u Strazburu dodatno obezbeđuje prostor za ostvarenje “izgubljenih

824 *Politika*, 1. juni 2009.

825 Isto.

826 Isto.

827 Isto.

prava Bugara u Makedoniji". On najavljuje istrajavanje na zahtevu da pripadnici tog naroda naknadno budu upisani u preambulu Ustava i dobiju ustavne garancije za službenu upotrebu bugarskog jezika. Osnovanost tih zahteva je, kako kaže, u činjenici da je "veštačkom tvorevinom Josipa Broza promovisana makedonska nacija – brisanjem Bugara"...⁸²⁸

Albanci traže novi ugovor sa Skopljem

Pitanje novog makedonsko-albanskog sporazuma pokrenuo je gradonačelnik Gostivara Rufi Osmani. On je tražio da taj sporazum obuhvati i ustavne promene čime bi se Makedonija definisala kao binacionalna država.

Demokratska partija Albanaca Menduha Tačija saopštila je da će uskoro ponuditi predlog ugovora koji bi trebalo da zameni Okvirni sporazum iz 2001, kojim je okončan vojni konflikt u Makedoniji između makedonskih bezbednosnih snaga i Oslobođilačke narodne armije (ONA) Albanaca koja, kako kaže, više i ne postoji.

Tači ističe da je "cilj novog ugovora da se stane na put diskriminaciji albanskih stranaka koji se nalaze u vladajućoj koaliciji. Makedoncima konačno treba reći da treba da se eliminišu nejednakost i kolonizacija. Vlada Makedonije treba da bude pravo partnerstvo, adekvatna zastupljenost, treba da se zameni formulacija sa partnerstvom između Albanaca i Makedonaca i to da Albanci ne treba da dočekaju članstvo u EU i NATO kao sluge. Ja ne tražim prava, nego samo varijantu za opstanak Makedonije, u suprotnom situacija se pogoršava."⁸²⁹

828 Večernje novosti, 25. maj 2009.

829 Glas javnosti, 28. maj 2009.

Novo ime za Makedoniju samo uz saglasnost Albanaca

Pitanje imena Makedonije (sporu između Atine i Skoplja koji traje dve decenije) aktuelizovano je i unutar Makedonije inicijativom da se referendumskim izjašnjavanjem građana reši pitanje novog imena.

Referendum je inicirao premijer Nikola Gruevski, uz obrazloženje da će samo tako moći da bude legitimno prihvatanje novog imena. Ovaj predlog je naišao na odobravanje među vladajućim vmrovcima, ali ga ne prihvataju opozicione političke partije i Albanci. I jedni i drugi smatraju da je referendum mač sa dve oštrice i da bi se njegov eventualni negativan ishod dalekosežno štetno odrazio po budućnost zemlje i međuetničke odnose u njoj.

Opoziciona Demokratska partija Albanaca Menduha Tačija je tim povodom postojeće dileme udvostručila izjavivši sa stavom da sa eventualnim prihvatanjem novog imena mora da se garantuje posebnost albanskog identiteta u Makedoniji.

Tači je doslovno izjavio da Albanci nikada neće dati saglasnost za novo ime ukoliko se država identifikuje samo sa makedonskim narodom. On smatra da bi referendum, onako kako ga zamišlja premijer Gruevski, propao, jer bi na njemu Albanci „izašli masovno i sigurno bi glasali protiv, ukoliko novo rešenje ne bude prihvatljivo i za njih”⁸³⁰

Odnosi SPC i MPC

Makedonska pravoslavna crkva — Ohridska arhiepiskopija (MPC—OA) ili samo MPC je zvanična pravoslavna crkva u Republici Makedoniji koja nije kanonski priznata. Makedonska pravoslavna crkva proglasila je autokefalnost, tj. samostalnost u odnosu na SPC 1967, na Ohridu. Spor sa SPC traje od tada i njeno nepriznavanje MPC je u suštini, nepriznavanje državnosti Makedonije. Zbog naziva „Makedonska“ vasiljenski patrijarh je nije

830 *Politika*, 9. juni 2009.

priznao kao ni Grčka pravoslavna crkva, zbog čega i ostale pravoslavne crkve odbijaju da je priznaju. Makedonska crkva sebe smatra naslednikom Ohridske arhiepiskopije. SPC priznaje samo novostvorenu Pravoslavnu ohridsku arhiepiskopiju na čelu sa arhiepiskopom Jovanom Vraniškovskim, što prihvataju i sve ostale pravoslavne patrijaršije.

2003. godine (tzv. Niški sporazum) SPC je predložila autonomni status MPC u okviru SPC, što znači da su vernici i sveštenstvo autonomne Ohridske, odnosno Ohridsko-prilepske arhiepiskopije dužni da u svakoj liturgiji pominju ime patrijarha SPC. Ovaj predlog prihvatio je jedino episkop Jovan Vraniškovski.

S druge strane, Grci negiraju stanovništvo Republike Makedonije i upotrebu termina Makedonija, jer smatraju da je to naziv *njihove* istorijske države (Asleksandar Makedonski). Ovaj sukob i dalje traje zbog čega Grčka (ali i EU) priznaje Makedoniju kao *BJRM (Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija)*. Pregovori oko imena traju dve decenije. U poslednje vreme sve češće se pominje rešenje koje bi zadovoljilo obe strane (*Severna Makedonija* ili *Slovenska Makedonija*).

To je problem na koji se osvrnuo i novi patrijarh Irinej u svojoj prvoj izjavi: "Istorija nam je zajednička, kultura zajednička, a jezik razumljiv i jednima i drugima. To što se do sada dešavalo nije normalno. Mi smo činili sve da taj problem prevaziđemo, oni to nisu dovoljno shvatali, sada shvataju". Istakao da je da "sada postoji novi problem jer postoji i nova zvanična crkva koji svi narodi priznaju (Ohridska arhiepiskopija)", te da će trebati napora i sa njihove strane da međusobno reše taj problem. Naša vrata su otvorena, moja je želja da nađemo rešenje. Učinićemo sve, i ja kao patrijarh, i cela crkva, da problem bude rešen".⁸³¹

Tokom 2009. godine vođeni su i tajni razgovori između dve crkve. To je obelodanio vladika SPC, Irinej bački. On je lokalnim medijima u Skoplju izjavio da je došlo do „nekih kontakata i razgovora, ali da ništa konkretno nije napravljeno”,⁸³² dodajući da i u SPC, kao i u MPC postoji raspoloženje za dijalog i prevazilaženje dosadašnje status quo situacije. Izvori u MPC ističu da je Srpska crkva omekšala svoje stavove otkako je uvidela da

831 *Blic*, 27. januar 2010.

832 *Politika*, 31. juli 2009.

je projekat sa Jovanom (Vraniškovskim) propao. Makedonska crkva traži autokefalnost, ali SPC to dobija i insistira na terminu "autonomnost", što je manji stepen samostalnosti za MPC.

Makedonskoj crkvi je jasno da put do jače pozicije u pravoslavlju vodi preko crkvenog Beograda, ali je teško za očekivati da će SPC, koja je u dobrim odnosima sa Grčkom crkvom, dozvoliti Makedonskoj crkvi autokefalnost u situaciji nerešenog spora između Skoplja i Atine oko imena Makedonije.

Promena imena MPC

Makedonska pravoslavna crkva je 2009. godine promenila postojeće ime, odnosno dopunila ga je, dodajući zvaničnom nazivu MPC – Ohridska arhiepiskopija. Na taj način, smatra se, daje se puna potvrda kontinuitetu MPC koja je naslednik Ohridske arhiepiskopije. Međutim, protiv toga su bila dvojica članova Sinoda, pre svega uticajni vladika Timotej. On je izjavio da neće dozvoliti da se o tome raspravlja, a još manje da se usvoji novo ime: *„Nema potrebe za tako nešto. Mi znamo šta je MPC, a šta Ohridska arhiepiskopija. To je jedno te isto i nećemo praviti ćefove Grčkoj ili nekome drugom”*⁸³³

Vladika Timotej i njegove kolege koji se suprotstavljaju promeni imena MPC smatraju da to ne treba dozvoliti jer se može dogoditi da u komunikaciji sa ostalim crkvama MPC bude imenovana samo kao Ohridska arhiepiskopija.

Raščinjani vladika Jovan, a opunomoćeni arhijerej SPC u Makedoniji, je ovu nameru komentarisao na sledeći način: „Lepo je što su se vladike MPC rešile da promene ime crkvi, čime je prihvaćena jedna od odluka „Niškog dogovora”, ali je potrebno da prihvate i druge, pre svega da crkvu i praktično odvoje od države. Jovan je istakao da je „MPC oduvek bila pod snažnim uticajem države i ovo (promena imena MPC) ne bi trebalo da se

tumači kao zrelost raskolničkih episkopa, već kao diktat države kako bi se proverila reakcija pri promeni imena države.”⁸³⁴

Reakcije Srbije na uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Kosovom

U odnosima Srbije sa Makedonijom došlo je do povećanja tenzije nakon njenog priznavanja Kosova. Nije čudno što Srbija za to koristi i odnos Grčke prema Makedoniji kada je reč o njenom imenu. Grčka je sprečila EU da Makedoniju prizna pod njenim imenom i ona se još uvek zvanično tretira kao Bivša Jugolsovenska Republika Makedonija (FYROM). Srbija (SRJ) je priznala Makedoniju 1996. godine pod imenom Republika Makedonija.

Predsednik Tadić u načelu ističe da ”Srbija ostaje privržena regionalnoj saradnji i podržava Makedoniju kada je u pitanju članstvo u EU. Zajedno se približavamo i odluci evropskih zemalja o ukidanju viza, i to je od ogromnog značaja za naše građane”.⁸³⁵ Srbija smatra da Zapadni Balkan treba zajedno da uđe u EU i u tom smislu ova izjava, kao i ponašanje Srbije prema susedima, potvrđuje njenu strategiju opstruiranja bržeg pomeranja prema EU, pre svega, Makedonije, Crne Gore i Bosne.

Srbija stalno podseća da je pitanje statusa Kosova tačka u kojoj se politike dve države razmimoilaze, ali, kako ističe predsednik Tadić, predstojeće savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti proglašenja nezavisnosti moglo bi da donese promene i na tom polju. On je istakao da: ”Srbija neće nikada priznati nezavisnost Kosova i Metohije. Nakon odluke Međunarodnog suda pravde Srbija će biti spremna da otpočne novi dijalog u cilju kompromisnog rešenja”.⁸³⁶

Vuk Jeremić, ministar inostranih poslova, je u susretu sa Dimitrisom Drucasom, ministrom za spoljne poslove Grčke, izjavio da Atina može da računa na ”punu političku, moralnu i svaku drugu podršku Beograda u

834 *Politika*, 2. oktobar 2009.

835 *Tanjug*, 22. jul 2009.

836 Isto.

rešavanju pitanja imena Makedonije”.⁸³⁷ Jeremić je izjavio da je “Grčka dokazala da je iskren prijatelj i pokretačka sila procesa uključivanja čitavog Zapadnog Balkana u EU i u tom okviru u potpunosti shvatamo i nastavićemo da dajemo našu punu podršku nastojanjima grčke vlade da reši sva pitanja koja su važna za Zapadni Balkan, uključujući i to osetljivo pitanje naziva države čiji je Skoplje glavni grad”.⁸³⁸

Makedonija je 15. marta 2010. godine otvorila ambasadu u Prištini čime je praktično potvrđeno uspostavljanje diplomatskih odnosa. Milošeski, ministar inostranih poslova Makedonije je tom prilikom izjavio: „Makedonija i Kosovo su opredeljeni za mir u regionu, za prijateljstvo i ekonomsku saradnju. Otvaranje ambasade za nas je svečani trenutak i novi podstrek u našim međudržavnim odnosima“. On je takođe izjavio da podržava teritorijalni integritet Kosova i da će pomoći Kosovu u procesu liberalizacije viza.⁸³⁹

Srbija je oštro reagovala na odluku Makedonije, a ministar Vuk Jeremić izjavio je da je odluka Makedonije o demarkaciji granice “udarac odnosima Beograda i Skoplja” i da će to “svakako imati posledice”, da je takva odluka “za žaljenje” i da nema nikakvog smisla pregovarati o granicama Srbije ni sa jednim drugim sagovornikom osim sa Vladom Srbije.⁸⁴⁰

837 *Blic*, 23. juli 2009.

838 Transkript je objavljen na sajtu Ministarstva spoljnih poslova Grčke.

839 *Tanjug*, 15. marta 2010.

840 *Tanjug*, 18. mart 2010.

Zaključci i preporuke

Srbija mora promeniti odnos prema otvorenim regionalnim problemima kako bi i sama ubrzala svoje kretanje prema EU. Otvorena granična pitanja ostavljaju prostor za manipulaciju i ucenu suseda kad god to Beogradu zatreba;

Otvorena granična pitanja uticajnim konzervativnim krugovima u Srbiji ostavljaju mogućnost da ih osporavaju i tretiraju kao istorijski provizorijum. Ovo je od posebne važnosti kada se imaju u vidu ratovi iz devedestih koji su ostavili mnoge probleme, naročito one koji se odnose na interpretaciju ratova i odgovornost za njih;

Makedonija je izbegla rat, ali je godinama plaćala ceh zbog pritiska svojih suseda. Jedini način uspostavljanja novih odnosa u regionu je stavljanje tačke na granične sporove i teritorijalne pretenzije.

Konsolidacija kosovske države i reakcije Beograda

Nakon proglašenja nezavisnosti, Kosovo je ušlo u fazu konsolidacije državnosti, što Srbija po svaku cenu želi da spreči. Zato je Beograd diplomatsku energiju skoncentrisao na lobiranje protiv priznavanja Kosova. Odluka da se od Međunarodnog suda pravde u Hagu traži mišljenje o legalnosti odluke o nezavisnosti je takođe u toj funkciji.

Međutim, pravi cilj Beograda je da obnovi pregovore sa Prištinom i da traži podelu Kosova tako što bi sever Kosova pripao Srbiji. U međuvremenu, teza o Velikoj Albaniji se sve češće provlači kroz sve srbijanske medije, koji se pozivaju na Galupovo istraživanje, po kome većina Albanaca (70 odsto) smatra da Kosovo i Albanija treba da se ujedine, dok oko 47,3 odsto ispitanika na Kosovu i 39,5 u Albaniji veruje da će se to i desiti u bliskoj budućnosti. Istoričar Čedomir Antić smatra da je sasvim logično da Albanci traže nešto tako.⁸⁴¹ Uvažavanje albanskih pretenzija od strane Beograda, u suštini se koristi kao argument za iznošenje sličnih zahteva na srpskoj strani, odnosno za podelu Kosova (kao i za trajne aspiracije u odnosu na Republiku Srpsku).

Ovaj strateški cilj nije nov i na sceni je više decenija, ali je nakon 1999. godine fokus pomeren na sprečavanju integracije severnog dela Kosova. Taj cilj se reflektuje u brojnim radovima tzv. srpskih nacionalnih stratega. Tako Dobrica Ćosić, uz priznanje da su Kosovo i Metohija „izgubljeni“, tvrdi da Narodna skupština „bez protesta gubi etničku teritoriju najmanje 46 kilometara dubine Srbije uz Ibar sa južnim rudnim delom najveće srpske planine Kopaonika“. Kako kaže, Albanci anektiraju srpsku etničku teritoriju na nekim mestima do srpsko-turske granice važeće do Berlinskog kongresa 1878, „a Srbi ćute i sanjaju Evropu bez granica“.⁸⁴²

Svetozar Stojanović, jedan od ključnih među nacionalnim strategima, potvrđuje nameru za podelu Kosova i ističe da je „nastavljanje sa

841 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/38648/Kosovo-paravan-za-pljacku-drzave>.

842 Uvodnik „Možemo više nego što možemo“, *Pečat*, 5. februar 2010.

praktičnim povezivanjem većinsko-srpskog dela Kosmeta sa Srbijom kao svojom državom, po svemu sudeći najvažniji posao“. Stojanović, međutim, podvlači da to ne znači „da treba prestati sa insistiranjem na pripadanju celog KiM Srbiji i na potrebi uspostavljanja sigurnosti za naše stanovništvo u enklavama okruženim Albancima, traganju za nestalim sunarodnicima, povratku interno raseljenih i izbeglica, očuvanju crkava, manastira i spomenika naše kulture, vraćanju ili barem kompenzaciji za uzurpiranu imovinu... To bi trebalo, kako kaže, zvati politikom podele kontrole na Kosmetu, a ne njegovom teritorijalnom podelom. Vredelo bi razmisliti o eventualnom amandmanu na Ustav Srbije kojim bi se većinski srpski deo direktno uključio u nju, dok bi daleko najveći deo KiM i dalje bio tretiran kao „suštinski autonoman“.⁸⁴³

Pokušaj zvaničnog Beograda da ubedi Zapad da je problem Kosova još uvek tačka na kojoj srpski nacionalisti ugrožavaju vladu, pokazao se uspešnim. Tako se od Srbije nije tražilo priznavanje Kosova i gledalo joj se kroz prste za mnoge nedoslednosti. U suštini, međunarodna zajednica, posebno SAD i EU, je do sada tolerisala spoljnu politiku Srbije, jer je verovala da je šef diplomatije Vuk Jeremić, kada je reč o Kosovu, na međunarodnom planu štitio predsednika Borisa Tadića od napada nacionalista. Prvenstveno zbog toga „progutana“ je inicijativa Srbije u UN o traženju mišljenje od Međunarodnog suda pravde o legalnosti nezavisnosti Kosova, uz pretpostavku da to znači skidanje kosovskog pitanja sa političke agende.⁸⁴⁴

Međutim, sve su učestalija upozorenja koja se odnose na bahato ponašanje ministra Vuka Jeremića. Jelko Kacin, izvestilac za Srbiju Evropskog parlamenta, kritikovao je Jeremića zbog izjave da je u procesu evropske integracije Srbije „lopta prebačena u dvorište EU“, poručivši mu da se „ne radi o fudbalu, već o budućnosti Srbije“. On je izjavio da „ne ulazi EU u Srbiju, već se Srbija priključuje EU. Sve dok gospodin ministar bude mislio da je njegov zadatak da komentariše fudbalsku utakmicu – neće biti ministar spoljnih poslova na zadatku i nivou približavanja Srbije EU“.⁸⁴⁵ Kriti-

843 Svetozar Stojanović, *Savremeni svet – Velike sile i velikomali srpski narod*, www.nspm.rs 24. januar 2010.

844 waz.euobserver.com.

845 <http://www.srbijanet.rs/vesti/vesti-iz-zemlje/43377-kacin-kritikovao-vuka-jeremica.html>.

kovan je i zbog povlačenja srpskog ambasadora iz Podgorice nakon što je Crna Gora uspostavila diplomatske odnose sa Kosovom, kao i zbog negativnih reakcija povodom posete hrvatskog predsednika Stjepana Mesića Prištini, 8. januar 2010.

Osim toga, predstavnici Srbije na svim međunarodnim forumima i konferencijama uporno ističu problem bezbednosti Srba na Kosovu i do sada nisu prihvatili nijednu ocenu koja ukazuje da je stanje u tom pogledu normalizovano, te da Srbi i Albanci dele slične probleme, pre svega, ekonomske i socijalne. Uporno se promovise stereotip o Albancima kao kriminalcima i narodu koji nije sposoban da organizuje državu. U tu svrhu se zloupotrebljava i činjenica da nema dovoljno struje ni za Albance ni za Srbe, posebno ako je ne plaćaju. Međutim, taj problem se u srpskoj javnosti dramatiizuje i predstavlja kao najgrublja diskriminacija Srba. Predsednik Srbije Boris Tadić je u svom obraćanju pred Savetom bezbednosti 23. marta 2009. godine, između ostalog izjavio "da na Kosovu za Srbe ni danas nema bezbednosti, nema slobode kretanja, nema pravde, nema struje, vode, niti poštovanja osnovnih civilizacijskih normi". Tadić dalje tvrdi da "nasilje nad Srbima iz kosovskog sela Šilova koji su u zimskom periodu danima bili bez struje, jer su dovedeni u situaciju da plaćaju račune tzv. Republici Kosovo, i indirektno priznaju ovu nelegalnu tvorevinu, još je jedan dokaz o širini pritisaka koji trpe kosovski Srbi, najugroženija etnička skupina u današnjoj Evropi."⁸⁴⁶

Veton Suroi, publicista sa Kosova, smatra da su „Kosovo i Srbija sijamska prepreka za pristupanje EU. Srbija, nepriznavanjem zasebnog državnog identiteta Kosova, zadržavanjem dela (severno) Kosova i dalje pod svojom jurisdikcijom i, imajući ujedno podršku pet država EU za takvu politiku, blokira novu fazu odnosa, koja je dogovorena između Kosova i Evropske unije. Kosovo, tretirano od Srbije na ovaj način, može da blokira fazu unapređenja odnosa Srbije sa EU, pripremanje za njen pristup. Sasvim je nemoguće da Srbija bude primljena u EU sa nerazrešenim problemom odnosa sa Kosovom“.⁸⁴⁷

846 <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/obraćanje-savetu-bezbednosti-23-marta-2009.html>.

847 http://www.b92.net/info/moj_ugao/index.php?yyyy=2009&nav_category=166&nav_id=357824

Status Kosova: pred Međunarodnim sudom pravde (MSP)

Srbija nije prihvatila kosovsku nezavisnost kao novu realnost u regionu. Strategija Srbije od proglašenja nezavisnosti Kosova svela se na veoma upornu diplomatsku akciju sa idejom da se iznudi podela Kosova. Strategija Vojislava Koštunice da na kosovskoj nezavisnosti dobije podršku na vanrednim izborima (maj 2008) nije uspjela. Međutim, odluka da se kosovsko pitanje prebaci na međunarodni plan, odnosno da se traži mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti odluke o nezavisnosti, dobila je podršku i u nekim međunarodnim krugovima.

Početak procesa pred Međunarodnim sudom pravde (MSP) u Hagu (od 1-10. decembra), nije u Srbiji praćen, kako se moglo očekivati po pisanju štampe i izjavama zvaničnika, kao trijumfalni pohod u odbrani međunarodnog prava. Nastup i sastav delegacije Srbije, medijsko praćenje događaja u sudnici, kao i paralelne poruke koje su tokom procesa plasirane u javnosti, bile su u svojevrsnom raskoraku sa entuzijazmom koji je diplomatsku inicijativu Srbije u Savetu bezbednosti UN – da se od Međunarodnog suda pravde u Hagu zatraži mišljenje o legalnosti samoproglase ne nezavisnosti Kosova (februar, 2008) – pratio tokom poslednjih godinu dana.

Na čelu srbijanske delegacije bio je Dušan Bataković, istoričar i aktuelni ambasador u Francuskoj, a pravni tim je predvodio Tibor Varadi, poznati pravni ekspert koji je bio na čelu tima u procesu povodom tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije za agresiju i genocid. Srbija nije, kao što se moglo očekivati zbog prethodne kampanje, posvetila izuzetnu pažnju medijskom praćenju ovog događaja. Gotovo nijedan medij iz Srbije nije imao specijalnog izveštača sa procesa; nije obezbeđen ni direktni televizijski prenos iz sudnice, što su, međutim, učinila tri kosovska tv-emitera. To nije bio medijski izazov ni za javni servis, RTV Srbije, niti za neku drugu televizijsku kuću.

Vuk Jeremić, ministar spoljnih poslova Srbije, je na početku "istorijskog procesa" u Hagu, izjavio da očekuje da će donošenje savetodavnog

mišljenja učvrstiti “našu interpretaciju kao preovlađujuću u međunarodnoj areni”.

Strategija Beograda o podeli Kosova je obelodanjena i tokom rasprave u Hagu, što navodi na zaključak da će naponi biti skoncentrisani na to da se i domaćoj i međunarodnoj javnosti mišljenje Suda predstavi kao sugestija za obnovu (kakvih-takvih) pregovora Beograda i Prištine, koji bi, kada je o Srbiji reč, na pregovaračkom stolu imali i opciju o podeli.

Mogućnost različitog interpretiranja budućeg mišljenja, na svoj je način najavio i predsednik Međunarodnog suda pravde Hisaši Ovada, koji je nekoliko dana pre nego što je rasprava i počela izjavio da će mišljenje Suda biti sveobuhvatno, ali ne i jednoznačno.

Međutim, rasprava u Hagu je bila povod i za novo zaoštavanje odnosa sa susedima zbog iznetih stavova u prilog nezavisnosti Kosova, pre svega sa Hrvatskom i Bugarskom.

Argumenti za i protiv

Tokom desetodnevnog javne rasprave u Međunarodnom sudu pravde više od 20 zemalja iznelo je svoj stav o kosovskoj državnosti. Kosovska deklaracija o nezavisnosti podelila je svet na one koji podržavaju nezavisnost i one protiv nje. Prva grupa je i pred sudom zastupala svoj stav, uz argumentaciju da je Kosovo godinama bilo deo Srbije koja nije funkcionisala kao država i u kojoj je represija na Kosovu vremenom eskalirala u političko nasilje i masovno fizičko zlostavljanje, posebno tokom 1998, i 1999. godine. Protivnici nezavisnosti su koristili pravnu argumentaciju da se suverenost država mora poštovati i da fragmentacija država može biti presedan za ceo svet što bi vodilo haosu i nestabilnosti.

Međunarodno-pravnu kontroverzu o sticanju “prava na državu” odražava i činjenica da je približno isti broj zemalja podržao kosovsku nezavisnost (14), odnosno tvrdio da je ona nelegalna (12).

Raspravu su otvorili zastupnici Srbije i Kosova. Srpska delegacija je tvrdila da kosovske institucije nisu imale pravo da donesu “akt o oceppljenju”, odnosno, da su tim činom “potkopani temelji međunarodnog

prava”⁸⁴⁸ Zastupnici Kosova tvrdili su, međutim, da je nezavisnost Kosova nepovratna, odnosno da je ona samo “prirodan sled događaja nakon dugogodišnje represije koju su vlasti u Beogradu sprovodile prema kosovskim Albancima”⁸⁴⁹

Podsećajući da je Srbija miroljubivo reagovala na proglašenje nezavisnosti, što ne znači da “nije odlučna da brani svoj suverenitet i teritorijalni integritet”, šef srpske delegacije Dušan Bataković rekao je, između ostalog, da kosovski slučaj predstavlja izazov za međunarodno pravo, kao i da će mišljenje Suda imati veliki značaj za Ujedinjene nacije i “predstavljace smernice za delovanje organa ove svetske organizacije”⁸⁵⁰

Britanski advokat Majkl Vud, inače član prištinskog tima, je tvrdio da je Kosovo jedinstven slučaj, pa je i rešenje jedinstveno. On je takođe, rekao da do prištinske Deklaracije o nezavisnosti nije došlo iznenada, jer je ona bila “prirodan ishod političkog procesa koji je Savet bezbednosti pokrenuo 2005, a koji je okončan 2007. godine.”⁸⁵¹

Suprotstavljena mišljena predstavnika zemalja učesnica su se uglavnom kretala upravo tom linijom. Zemlje koje do sada nisu priznale Kosovo (Grčka, Argentina, Venecuela, Vijetnam ...) bile su na strani Srbije, dok su one koje su priznale Kosovo (Velika Britanija, Jordan, Francuska...), branile pravo kosovskih Albanaca na samostalnost i nezavisnost. Stav država prema Kosovu generalno, zavisio je u velikoj meri i od njihove unutrašnje situacije i potencijalnih independističkih težnji na njihovom tlu. Među njima svakako se izdvaja Kina koja je odlučila da prvi put sudeluje u takvoj raspravi. Njena predstavnik Hsije Handi je istakla da “suverene države imaju pravo da spreče jednostranu secesiju i zaštite svoj integritet”⁸⁵²

Iako je i sama u praksi iskoristila “kosovski presedan”, priznajući nezavisnost otopljenih gruzijskih republika Abhazije i Južne Osetije (2008), Rusija je pred MSP branila poziciju Srbije. Po mišljenju njenog predstavnika Kirila Gregorijana, Rezolucija UN 1244 je još uvek na snazi, zbog čega

848 *Politika*, 2. decembar 2009.

849 Isto.

850 Isto.

851 Isto.

852 Agencija *Beta*, prema *Politici*, 8. decembra 2009.

nijedna institucija nema pravo da proglasi nezavisnost. Prema njegovim rečima, upravo zbog toga specijalni izaslanik UN Marti Ahtisari nije imao pravo da prekine pregovore (Beograda i Prištine) i preporuča nezavisnost kao jedino rešenje. Stav Rusije je da jednostrano proglašavanje nezavisnosti nije dozvoljeno "izvan kolonijalnog konteksta".⁸⁵³

Harold Honđu Ko, zastupnik Sjedinjenih Američkih Država, izneo je svoj stav istog dana kad i ruski zastupnik. Harold Ko se, jedini među svim učesnicima, u svom tumačenju pozvao na presudu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), odnosno na presudu Milanu Milutinoviću i "petorici", koja je dokazala zločine počinjene pod okriljem države. Polazeći od toga da se principa teritorijalnog integriteta moraju pridržavati samo države, a ne i unutrašnji entiteti, Ko je istakao da SAD proglašenje nezavisnosti smatraju poslednjom fazom raspada bivše Jugoslavije. On je takođe, zaključio da je nezavisnost Kosova učvrstila stabilnost u regionu i "otvorila vrata evropske budućnosti" za sve države.⁸⁵⁴

Jedno od najupečatljivijih izlaganja u prilog prava kosovskih Albanaca na samoopredeljenje podneo je Britanac, ser Majkl Vud, koji je član Komisije UN za međunarodno pravo. Uz tvrdnju da opšte međunarodno pravo ne sadrži pravila o legalnosti akta otepljenja, on je naveo istorijat represije Srbije prema Albancima na Kosovu: od 1912, preko Aleksandra Rankovića, do Slobodana Miloševića 1999. godine.⁸⁵⁵

Medijski tretman i paralelni stavovi

Srbijanski mediji se nisu opširnije bavili raspravom pred sudom mada su o tome izveštavali znatno više u prethodnom razdoblju. Tabloidi su sudsku raspravu gotovo sasvim marginalizovali, a u "ozbiljnim" medijima izostala su opširnija stručna mišljenja i analize. Izveštaji su bili korektni ali sa naglašenom podrškom stavu Srbije.

853 *Politika*, 9. decembar 2009.

854 *Politika*, 9. decembar 2009.

855 *Blic*, 13. decembar 2009. godine.

Raspravu u sudnici direktno su prenosile tri televizije sa Kosova, dok u Srbiji to nije učinila nijedna televizija. Bez obzira na činjenicu da je signal iz Međunarodnog suda pravde besplatan i može ga dobiti svako ko se akredituje i obezbedi reportažna kola za satelitski prenos slike. Televizije za to obično angažuju lokalne ekipe po ceni od 1000 do 1500 eura dnevno, ali niko iz Srbije nije bio zainteresovan.⁸⁵⁶

Povodom rasprave u Hagu u beogradskim medijima su se pojavili i nagoveštaji koji ukazuju i na to da je zvanični stav o podeli Kosova na pomolu. Nekoliko dana pre početka rasprave, predsednik Srbije Boris Tadić je na godišnjoj skupštini Srpske akademije nauka i umetnosti⁸⁵⁷ rekao da je Srbiji potrebna inovativnost u vođenju pregovora oko statusa Kosova, kao i u međunarodnoj politici i svim drugim oblastima: "Onaj ko nije naučio jednostavnu lekciju da rigidan, krut i preterano tradicionalan pristup, koji nije dao rezultate, ne može da bude ponovljen ni u budućnosti, gubi pravo i legitimitet da obavlja posao u sadašnjosti".⁸⁵⁸

U tekstu "Ni crno ni belo" koji je istog dana objavljen i u *Politici* i u *Danasu*, penzionisani ambasador Radoman Jović smatra da će savetodavno mišljenje suda biti neodređeno i nedorečeno ("ni crno ni belo"). Iako nema konkretne predloge, Jović tvrdi da sve dosadašnje "mantre" koje je aktuelna vlast preuzela od prethodne ("nikad nećemo priznati nezavisnost Kosova") "ne vode nikuda". Podsećajući na spomenutu izjavu predsednika Tadića, o "neophodnosti fleksibilnijeg pristupa u odnosu prema Kosovu", Radoman Jović izražava nadu da postoji vizija "koja će izroditi novu strategiju za iznalaženje obostrano prihvatljivog i održivog rešenja za dva naroda".⁸⁵⁹

Bez obzira na navodnu racionalnost, ipak se u svim napisima nagoveštava da bi najracionalnije rešenje bilo podela. U tom smislu je u *Politici* objavljen tekst Stivena Majera, profesora nacionalne bezbednosti i političkih nauka na vašingtonskom Nacionalnom univerzitetu za odbranu.

856 *Politika*, 6. decembar 2009.

857 Eminentni predstavnici SANU, od Dobrice Ćosića do Aleksandra Despića godinama unazad su se zalagali za "istorijski sporazum Srba i Albanaca", praktično za podelu Kosova.

858 *Politika*, 13. decembar 2009.

859 *Politika, Danas*, 2. decembar 2009.

U tekstu pod naslovom "Kako izgleda pobeda na Kosovu", on iznosi da sudsko mišljenje, bez obzira u čiju korist bude, neće promeniti ništa. On smatra da se kosovsko pitanje može rešiti pravedno jedino u političkom procesu "u kome će obe strane pristati na kompromis i žrtvovanje. Beograd mora da shvati da neće povratiti celo Kosovo – čak ni sa ponudom za proširenu autonomiju. A Priština mora da shvati da nikada neće biti u stanju da krene napred ukoliko ne bude spremna da prepusti Srbiji deo severno od Ibra i stvori specijalne uslove za ostala područja sa većinskim srpskim stanovništvom".⁸⁶⁰

Stav o podeli je prvi put nagovestio i Vuk Jeremić, šef diplomatije Srbije, mada je u proteklih gotovo dve godine uložio ogromnu energiju u blokiranje priznavanja Kosova i u velikoj meri doprineo uspehu diplomatske inicijative Srbije u Savetu bezbednosti UN prošle godine. Iako to nije rekao direktno, na takav zaključak upućuju njegova dva intervjua koja je dao uoči i tokom haške rasprave. U razgovoru za *Politiku*, Jeremić je podsetio da je jedan od razloga što je propao prethodni pregovarački proces bio to što su obe strane unapred ultimativno definisale "koordinate krajnjeg ishoda". Ističući da je sada u fokusu napor da se dođe do obnove pregovora, a kada (eventualno) do toga dođe "tada bi svi trebalo da pokažemo spremnost za postizanje kompromisa koji će omogućiti dugotrajnu stabilnost regiona i ubrzati proces evrointegracija za ceo zapadni Balkan".⁸⁶¹ U intervjuu za *Blic* nekoliko dana kasnije, on je ponovio da "ne smemo ponoviti istu grešku, ukoliko želimo da postignemo kompromisno rešenje". "Greška" je, po njemu, bila to što su "pregovaračke strane unapred izricale šta mora biti ishod procesa".⁸⁶²

Ivan Vejvoda, direktor Balkanskog fonda za demokratiju, ističe da su svi akteri na Balkanu odlučni u tome da se priključe evropskim integracijama, što, po njemu, ukazuje da "možda može da se nađe mesto gde se razgovara". Ukoliko se nađe zajednički jezik za rešavanje životnih stvari "onda iz njih proizlazi nešto što je komplikovanije i što nazivamo pitanjem statusa".⁸⁶³

860 *Politika*, 9. decembar 2009.

861 *Politika*, 1. decembar 2009.

862 *Blic*, 7. decembar 2009.

863 *Politika*, 13. decembar 2009.

Neprimerno prema susedima

Sve susedne zemlje osim Rumunije, priznale su Kosovo kao nezavisnu državu. Za raspravu pred Međunarodnim sudom pravde od susednih zemalja prijavila se Bugarska i Hrvatska. Prema oceni profesora na Fakultetu političkih nauka, Predraga Simića, pojavljivanje Hrvatske pred MSP nanosi udarac kako bilateralnim odnosima između Beograda i Zagreba tako i stabilnosti u regionu. Po njemu, situaciju dodatno komplikuje istup Bugarske.⁸⁶⁴

Nakon nastupa predstavnika bugarske delegacije, koji smatra da je Kosovo imalo pravo na proglašavanje nezavisnosti, usledila je nervozna i neprimerena reakcija šefa delegacije Srbije, Dušana Batakovića koji je taj gest nazvao “nožem u leđa Srbiji”.⁸⁶⁵ Još žešću reakciju izazvao je nastup predstavnice delegacije Hrvatske Andreje Metelko Zgombić. Ona je naime, legalnost kosovske nezavisnosti izvlačila iz statusa Kosova u bivšoj SFRJ, po ustavu iz 1974. godine. I i Kosovo i Vojvodina bili su konstitutivni delovi federacije. Njen nastup primljen je u Beogradu kao “žestok udarac” na koji će Srbija morati da nađe “dobar i osmišljen odgovor”. Pozivajući se na dobro obaveštene diplomatske izvore u Beogradu, *Blic* je naveo da je ovo shvaćeno kao aluzija na Vojvodinu.⁸⁶⁶

Saša Obradović, zamenik šefa delegacije Srbije, bio je još eksplicitniji, jer, kako je rekao, pominjanje autonomne pokrajine nije slučajno, jer “Hrvati jako dobro znaju da su u toku političke netrpeljivosti oko usvajanja Statuta Vojvodine”. “Mi to shvatamo kao neprijateljski akt na koji nećemo ishitreno odgovoriti”. On je nastup hrvatske delegacije okarakterisao i kao “obnovu svetonazora iz Tuđmanovog doba”.⁸⁶⁷

Vuk Jeremić, šef diplomatije, je prilikom gostovanja u emisiji “Intervju gledalaca” Jugoslava Ćosića na RTV B92, takođe ocenio da nastup hrvatske predstavnice u Hagu “direktno otvara pitanje Vojvodine”.⁸⁶⁸

864 *Politika*, 8. decembar.

865 *RTV B92*, Intervju gledalaca, 8. decembar 2009.

866 *Blic*, 8. decembar 2009.

867 *Blic*, 9. decembar 2009.

868 *RTV B92*, Intervju gledalaca.

Sever Kosova i paralelne institucije

Nakon proglašenja nezavisnosti, paralelne institucije i podeljenost Kosova najveći su izazov konsolidaciji državnosti Kosova. Paralelne strukture su osnažene u periodu 2004-2008. godine, u vreme kada je premijer Srbije bio Vojislav Koštunica. U tom periodu Srbija je odvajala ogromna sredstva za Kosovo za koja nije postojala inspeksijska kontrola. Budžet za Kosovo do ove je godine predstavljao strogo čuvanu državnu tajnu, što je bilo i izvor korupcije. Sredstva koja su izdvajana za Kosovo nisu trošena namenski.⁸⁶⁹ Vlada Srbije je donela odluku da u 2010. godini dodatno smanji ta sredstva za (2009. godine izdvojeno je nešto više od 40 miliona eura), što svedoči da Srbija nije u stanju da finansijski podržava svoju politiku na Kosovu, odnosno da plaća paralelne institucije i ljude koji su nosioci politike podele.

Paralelne strukture na Kosovu su opstale i nakon proglašenja nezavisnosti Kosova (februar 2008). Osim severne Mitrovice, koja je bila i ostala strateška tačka za podelu Kosova, Srbija je investirala značajna sredstva i u neke enklave južno od Ibra, posebno u regionu opštine Štrpce tj. Planinskog skijaškog centra Brezovica. Međutim, fokus je bio na severnoj

869 . Kosovo je decenijama izgovor za pljačku građana cele Srbije. Fiktivni projekti i nepostojeće investicije su jedan od načina potkradanja državne kase. Najbolji primer za to je navodno čišćenje korita reke Gračanke. Ovim projektom budžet Srbije počišćen je za 11,7 miliona dinara, a kod koga je novac završio, tačno se ne zna. Projekat Vlade Kosova o čišćenju Gračanke neko je vešto iskoristio, prepisao i dodao u naziv projekta i reč "sanacija" i podneo ga Vladi Srbije. Ona je početkom 2007. projekat odobrila, a novac je isplaćen i podeljen. Tim opljačkanim novcem pojedinci potom kupuju stanove i druge nekretnosti po Srbiji, finansiraju se stranačke aktivnosti... Goran Arsić, načelnik Kosovskog okruga, navodi da je za rekonstrukciju puta Laplje Selo – Gračanica, dužine pet kilometara, izdvojeno 63,7 miliona dinara, iako je u prethodnom periodu u više navrata taj put rekonstruisan., a u opštini Kosovo Polje izdvojeno je 12,5 miliona za kanalizaciju u selu Kuzmin, iako je ostalo da se uradi samo nekoliko stotina metara puta. U selu Batuse je za oko dva kilometra kanalizacione mreže izdvojeno 12.302.000 dinara (cena jednog metra pod najtežim uslovima maksimum 30 eura). <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/38648/Kosovo-paravan-za-pljacku-drzave>.

Mitrovici, koja već deset godina uživa status ničije zemlje, jer se tamo ne poštuju ni zakoni Srbije, ni zakoni Kosova. Odsustvo granične kontrole između severne Mitrovice i Srbije, nefunkcionalno sudstvo i policija doveli su do toga da sever Kosova postane jedno od glavnih centara korupcije i organizovanog kriminala na Balkanu.

Proevropska vlada i pitanje Kosova

Proevropska vlada (od maja 2008) je uočljivo promenila politiku prema Kosovu. Mada je na spoljnopolitičkom planu Kosovo i dalje ostalo tema od posebnog interesa za Srbiju, činjenica je da je Srbija napravila nekoliko strateških, ali i tehničkih koraka, kada je reč o Kosovu. Najpre, Srbija je definisala neku vrstu izlazne strategije tako što je pitanje statusa prebacila na Međunarodni sud pravde u Hagu. Takođe, Boris Tadić i Vlada Srbije (uključujući i SPS) u 2009. godini potpisali su ključni dokument – Sporazum MUP sa EULEX. Ovaj sporazum je de facto priznao (međunarodnu) granicu sa Kosovom, jer se njime uspostavlja kontrola carine i bezbednosti.

Zahtev Srbije za status kandidata u EU stvara novi kontekst, jer kada Srbija postane i zvanično kandidat, mogu se očekivati dodatni koraci ka uvažavanju nove realnosti. Primena sporazuma MUP sa EULEX suštinski menja odnos snaga na terenu, jer primorava Srbiju na ustupke koji su predviđeni sporazumom.

Problem paralelnih struktura još uvek postoji. Međutim, ovaj problem počeo je praktično da se rešava sam od sebe nakon lokalnih izbora na Kosovu, održanih 15. novembra 2009. godine svuda, osim u severnoj Mitrovici. Uprkos velikim opstrukcijama, srpska zajednica je ostvarila solidnu izlaznost što je paralelne institucije dovelo u pitanje, jer one ionako nisu funkcionisale. Tako je 15. januara 2010. godine, nakon deset godina paralelne vlasti u opštini Štrpci, novo rukovodstvo bez većih incidenata preuzelo lokalnu vlast u toj opštini. Lokalnu vlast su formirale Samostalna liberalna stranka i Demokratska partija Kosova Hašima Tačija. Za predsednika opštine Štrpce (gde Srbi čine 70 odsto populacije) izabran je Bratislav Nikolić. Samo dan ranije ministar u vladi Srbije Goran Bogdanović

proteran je sa teritorije Kosova zbog nepoštovanje procedure i političkog angažovanja.

Reakcije Beograda na izlazak Srba na lokalne izbore bile su izuzetno blage. Naime, osim izjava nekoliko opozicionih lidera, predstavnici vladajućih stranaka, praktično se nisu javno oglasili povodom preuzimanja opštine Štrpci, koja se tretirala kao opština od izuzetnog značaja zbog ekonomskog potencijala. Na proterivanje ministra za Kosovo zbog nelegalnog ulaska, premijer Srbije je reagovao tako što je pozvao nekoliko ambasadora na konsultacije tokom kojih je uložio zvanični protest.

Strategija za integraciju severnog Kosova

Međunarodna zajednica je napravila plan za integraciju severnog dela Kosova u institucije Republike Kosova. U dokumentu koji nosi naslov "Strategija za sever Kosova" stoji, između ostalog, da je decentralizacija, odnosno formiranje zasebne opštine Severne Kosovske Mitrovice, najvažniji korak u nastojanju Prištine da uspostavi vlast nad severom. Ideja autora je da se Srbima u tom delu Kosova pokaže da će imati koristi od decentralizacije, odnosno da se akcenat stavi na "praktične koristi" od decentralizacije, kako bi se prevazišao najveći problem, to jest, "doživljaj da osnivanje nove opštine Severna Mitrovica označava i prihvatanje nezavisnosti Kosova". U tekstu se takođe navodi da bi Priština trebalo da "snažno podrži Srbe voljne za saradnju" i da obezbedi sredstva kojima bi ojačala "umerene političke faktore na severu Kosova".

Prema zamisli vlade u Prištini, opština Severna Kosovska Mitrovica trebalo bi da počne da funkcioniše nakon izbora za opštinsku skupštinu koji su planirani za 2010. godinu.

Dokument predviđa da odmah počnu pripreme za konstituisanje te opštine, tako što će Međunarodna civilna kancelarija (ICO) imenovati pripremni tim i otvoriti kancelariju u naselju Bošnjacka mahala u severnom delu Mitrovice, gde žive i Srbi i Albanci. U istim prostorijama, kako se dodaje, trebalo bi otvoriti i Kancelariju za zajednice Vlade Kosova i početi sa postepenim proširivanjem ovlašćenja ovih tela.

”Strategija za sever” takođe predviđa pojačano prisustvo Kosovske policijske službe na severu Kosova, osnivanje sudova i potpuno preuzimanje kontrole nad dva carinska punkta prema Srbiji. Autori dokumenta navode da bi posle uspešnog formiranja opštine Severne Kosovske Mitrovice i njene integracije u sistem Kosova, sličan mehanizam bio primenjen i za integraciju još tri opštine na severu u kojima Srbi čine većinu – Zvečana, Leposavića i Zubinog Potoka.

U tekstu se kaže da najveću prepreku za realizaciju ove strategije predstavlja zvanični Beograd, ”koji podržava paralelne institucije i vrši pritisak na kosovske Srbe da ne učestvuju u kosovskom sistemu”. Ekonomska kriza u Srbiji, dodaju autori, predstavlja pogodan trenutak za realizaciju plana o reintegraciji, jer je vlada Srbije u budžetu smanjila izdvajanja za kosovske Srbe. Navodi se i da srpske ”paralelne” institucije, koje ne priznaju vladu u Prištini treba marginalizovati i istovremeno zatvoriti kancelarije UNMIK, a pojačati angažman Evropske unije, preko EULEX. U dokumentu se kaže da bi EULEX trebalo da otvori kancelarije na severu i angažuje veći broj prevodilaca, vozača i drugog osoblja iz redova kosovskih Srba, kako bi se pojačali kontakti sa srpskom zajednicom.

Prema UNMIK podeli, sever Kosova je jedan od sedam okruga, a Mitrovica (Mitrovicë) njegov centar. Ovaj okrug koji se prostire između reka Ibar (Ibër), Sitnica (Sitnicë) i Lušta, čine opštine Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić, Srbica (Skenderaj) i Vučitrn (Vushtri). Albanci čine većinu u Mitrovici, Vučitrnu i Srbici, dok su Srbi u većini u opštinama Zvečan, Leposavić i Zubin Potok. Srbi su, takođe, većina i u severnom delu Mitrovice.

Prema raspoloživim statističkim podacima, u južnom i severnom delu Mitrovice tokom poslednje decenije došlo je do značajanog smanjenja broja stanovnika. Poslednji validni popis organizovan je 1981. godine. Tada je opština Mitrovica bila satavljena od tri jedinice i imala je 105.322 stanovnika. Dve trećine stanovnika činili su Albanci, a četvrtinu Srbi i Crnogorci. (Albanaca je bilo 66.528, Srba i Crnogoraca 27.929, Bošnjaka i Roma 10.865). Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Mitrovica imala je ukupno 104.885 stanovnika (Albanaca 82.837, Srba i Crnogoraca 10.698). Albanci su tadašnji popis bojkotovali, pa ove podatke smatraju nerelevantnim.

Prema najnovijim procenama kosovskih institucija u severnom i južnom delu Mitrovice živi 82.264 stanovnika (ne računajući studente i strance). U izveštaju European Stability Initiative (ESI) iz 2004. godine stoji da u južnom delu Mitrovice živi 65.012 Albanaca, 300 Srba i Crnogoraca i 600 Bošnjaka, Roma i ostalih. U severnom delu ima 2100 Albanaca, 13.402 Srba i Crnogoraca i 850 Bošnjaka, Roma i ostalih. U Zvečanu živi 470 Albanaca, 7016 Srba i Crnogoraca i 380 Bošnjaka Roma i ostalih.

Zvaničnici u opštini Mitrovica u svojim dokumentima poslednjih godina koriste cifru od 130.000 stanovnika koji žive u severnom i južnom delu grada.

Reakcije Beograda na Strategiju

Strategija je naišla na krajnje negativne reakcije u Beogradu, što ukazuje na to da je cilj integrisanje severnog dela Kosova u Srbiju i dalje na snazi. Državni sekretar u Ministarstvu za KiM Oliver Ivanović rekao je da bi "međunarodna zajednica morala da vodi računa o svojim potezima na severu, jer Mitrovica nije isto što i Gračanica i Štrpci"⁸⁷⁰. A ministar za Kosovo Goran Bogdanović, rekao je da je najava strategije za integraciju srpske zajednice neprihvatljiva za srpsku zajednicu i da vodi destabilizaciji severa.⁸⁷¹

Indikativna je i izjava ministra odbrane u Vladi Srbije, Dragana Šutanovca koji je rekao da "svaka strategija koja ne uključuje saradnju nealbanskog stanovništva i nasilno nameće rešenje za opštine gde su Srbi većinski zastupljeni nije dobrodošla". Međutim, ministar je naglasio da "se situacija pomno prati, kao i ostala dešavanja na severu, ali da veruje da će se samo diplomatskim putem prevazići problem"⁸⁷². Izjava ministra Šutanovca svedoči o tome da je zvanični Beograd ipak oprezan u ovoj situaciji i da se može očekivati kooperativnost Beograda i u slučaju severa Kosova.

870 www.b92.net.

871 <http://www.e-novine.com/region/region-kosovo/34271-Odbacena-strategija-sever.html>.

872 www.blic.rs

U Kosovskoj Mitrovici je 4. februara 2010, održan Sabor Srba sa Kosova zajedno sa SPC, na kojem je kategorički odbačen plan Pitera Fejta i Hašima Tačija o „integraciji severnog dela Kosova i Metohije“. Takođe su izneta očekivanja da Beograd odbrani srpske nacionalne interese na Kosovu, te da ojača paralelne institucije koje bi se oduprle planovima međunarodne zajednice.⁸⁷³ Traži se da Skupština Srbije usvoji Rezoluciju o ostanku Kosova unutar Srbije. Marko Jakšić, potpredsednik Skupštine Zajednica opština KiM, je posebno istakao da „nema nezavisnog Kosova bez pomoći Beograda“, dok je vladika Artemije uputio kritike zvaničnom Beogradu zbog „deobe Srba na Kosovu“. Na Saboru su učestvovali i predstavnici DSS, NS i SRS, Miloš Aligrudić, Velimir Ilić i Dragan Todorović, odnosno predstavnici konzervativnog bloka, koji koriste Strategiju o integraciji, za mobilisanje Srba protiv vlade kako bi isprovocirali vanredne izbore.

Međutim, Beograd je za odbijanje Strategije o integraciji severa Kosova dobio odgovor Albanaca sa juga Srbije. Jakup Krasnići, predsednik skupštine, je izjavio da ako Srbi sa severa Kosova žele otcepljenje treba da znaju i da su Albanci iz Preševa i Bujanovca spremni na priključenje Kosovu. Smatra da razmenu teritorija „treba uraditi sporazumno i uz saradnju, ne samo sa ovdašnjim Srbima nego i sa političarima u Beogradu“⁸⁷⁴. Ova izjava ukazuje da će Beograd, koji inače jug Srbije, drži pod stalnim „nadzorom“, biti suočen sa novim pritiscima i to za deo teritorije koji oduvek drži kao strateški važnim. Milorad Ekmečić, istoričar i ideolog bosanskog rata, tvrdi da onaj ko drži Preševsku dolinu kontroliše Makedoniju, odnosno da je hegemon Balkana.

873 Izvor: www.e-novine.com.

874 www.B92.net, 10. februar 2010.

Intenziviranje priprema kosovske vlade i ICO za integraciju Srba

Međunarodna upravljačka grupa za Kosovo (članice su zemlje koje su priznale Kosovo) podržala je plan za integraciju severnog Kosova u prištinske institucije koji je iznela Međunarodna civilna kancelarija. Na sastanku u Beču, 8. februar, pozvala je sve strane, uključujući i Srbiju, na "konstruktivnu ulogu u tom značajnom procesu kako bi se obezbedili bolji životni uslovi na severnom Kosovu". U Beču je takođe zaključeno da je u poslednje dve godine postignut "značajan napredak" u sprovođenju Ahtisarijevog plana, te da je teritorijalni integritet Kosova "istinski povezan sa regionalnom stabilnošću".⁸⁷⁵

Međutim, zvaničnici Srbije su odbacili taj plan i ocenili da je on opasan po regionalnu stabilnost. Potpredsednik Vlade Srbije Božidar Đelić je izjavio da Srbija ne priznaje Međunarodnu upravljačku grupu, da je ona nelegalna, a da su njeni zaključci ništavni.⁸⁷⁶ Oliver Ivanović je povodom sastanka u Beču izjavio da Fejt „frizira” rezultate i da pokušava da se predstavi uspešnijim nego što jeste. On je podsetio da se UNMIK neće povući sa Kosova jednostranom odlukom pojedinca ili grupe zemalja i da na snazi ostaje Rezolucija 1244. „U SB UN se takva odluka ne može doneti i mislim da Piter Fejt mora da razmisli i o svom budućem poslu”.⁸⁷⁷

Dušan Janjić iz Foruma za međuetničke odnose je povodom Strategije izjavio da je Fejt lobista, koji se bori za jačanje uticaja Prištine na celoj teritoriji Kosova i da je njegova "strategija" deo tih napora. Beograd ne treba da se bavi Fejtom, da mu podiže rejting kao nekad Džejsmu Lajonu, već da konačno otvori dijalog sa Briselom o KiM. Srbija mora da se izbori da se Kosovom bavi Evropska komisija, a ne Fejt, kako se ne bi ostvarila njegova pretnja da uslov ulaska Srbije u EU bude priznavanje Kosova".⁸⁷⁸ Dušan Janjić ističe da je Fejt mnogo opasniji u Briselu nego na KiM. On

875 *www.B92.net*, 8. februar 2010.

876 Isto.

877 *Politika*, 9. februar 2010.

878 *Press*, 26. januar 2010.

govori ono što većina u EU misli, a to je da je politika Beograda u krizi. To Briselu otvara prostor da, zbog krize u koju je zapala i politika Unije prema KiM, Beogradu nametne da bira ili Unija ili Kosovo. Za očekivati je da će se naći nekoliko država članica koje će uskoro kao uslov za ulazak Srbije u EU postaviti priznavanje Kosova. Beograd bi trebalo da odgovori kontratezom: u Uniju ulazimo svakako, ali po modelu Kipra, što, čini se, šef srpske diplomatije Vuk Jeremić i pokušava da uradi.⁸⁷⁹

Piter Fejt je već imenovao 14 članova Pripremnog tima za severnu Mitrovicu, koji će pripremiti resurse, sredstva i administrativnu strukturu za funkcionisanje nove opštine severna Mitrovica. Specijalni predstavnik EU, Piter Fejt, najavio je i osnivanje tv kanala koji će program emitovati na manjinskim jezicima, ali i osnivanju srpskog tv kanala. Član 3. Aneksa 2. plana Martija Ahtisarija, koji se odnosi na prava zajednica, navodi da će "Kosovo preuzeti sve mere koje su potrebne da bi se osigurao međunarodni plan frekvencija koji omogućuje kosovskim Srbima pristup licenciranom nezavisnom televizijskom kanalu na srpskom jeziku na celom Kosovu".

Kosovske bezbednosne snage (KBS) početkom 2010. godine preuzele su odgovornost za zaštitu verskih i kulturnih spomenika. Pod njihovom zaštitom biće pravoslavni manastiri, crkve, spomenici i druga obeležja kulture i istorije.

Vlada Kosova je dodelila 2,1 milion eura za nekoliko kapitalnih projekata u opštinama Štrpce i Gračanica. Raseljenim Srbima se sve više izlazi u susret, između ostalog, i tako što se organizovano vode u posetu pravoslavnim grobljima na kojima neki nisu bili i po deset godina. Organizovani povratak Srba se takođe, odvija nesmetano. Tako je, na primer, 17 povratničkih porodica dobilo ključeve za nove stanove u Lapljem Selu. Osim raseljenih koji su se vratili iz Srbije, ovim projektom stanove je dobilo još 36 srpskih porodica koje su živele kao raseljena lica u raznim mestima unutar Kosova. Prema podacima UNHCR, do sada se na Kosovu vratilo oko 20.000 raseljenih i izbeglih lica.

879 *Danas*, 3. februar 2010.

Kosovski lokalni izbori – ispit zrelosti

Lokalni izbori na Kosovu 15. novembra 2009. godine, prvi koje je organizovala kosovska vlast nakon proglašenja nezavisnosti, rezultirali su novim, veoma značajnim kvalitetom. Srpska zajednica u centralnom Kosovu je, uprkos pritiscima iz Beograda, u znatnoj meri, u svakom slučaju – preko očekivanja, učestvovala na njima i osvojila vlast u nekim od opština gde Srbi čine većinu.

Izlaskom na izbore Srbi u tom delu Kosova pokazali su političku zrelost. Takođe i svest o potrebi da preuzmu odgovornosti za sebe i sopstvenu budućnost. Istovremeno, vlastima u Beogradu po prvi put su uputili ozbiljan signal da ne pristaju na poziciju taoca u manipulativnim diplomatsko-političkim igrama koje one vode od proglašenja nezavisnosti Kosova. Na ovaj način srpska zajednica je, bez obzira na to što živi u teškim ekonomsko-socijalnim prilikama, potvrdila spremnost da o(p)stane na Kosovu i da, stičući na ovaj način politički subjektivitet i legitimitet, u partnerskom odnosu sa Albancima radi na izgradnji multietničkog, demokratskog i prosperitetnog društva.

Činjenica da su Srbi u severnom delu Mitrovice bojkotovali izbore indikator je interesa države Srbije da insistira na politici podele Kosova. U tom smislu napravljena je podela unutar kosovske srpske zajednice preko kriminalizovane grupe kojoj odgovara *status quo*, jer samo tako ostvaruje profit, posebno na graničnim prelazima. Međutim, i na severu Kosova postojalo je interesovanje za učešće na izborima, ali je pritisak Beograda i grupa u Kosovskoj Mitrovici bio znatno jači nego južno od Ibra.

Generalno, ovi izbori su početak nove faze u izgradnji pune nezavisnosti Kosova. Izbori su prošli bez incidenata i strogo se vodilo računa o proceduri. Dominirale su isključivo egzistencijalne, konkretne teme. Diskurs svih učesnika bio je na visini. Na izborima su birane lokalne skupštine i gradonačelnici. Ma da je izlaznost bila 45 odsto to je mnogo više od one iz 2007. godine. Birani su predstavnici za 36 opština i svako je po nešto dobio, uključujući i Srbe. Ovim izborima Ahtisarijev plan je dobio novi kontekst za sve zajednice na Kosovu, a otvorene su i značajne perspektive za sve. S obzirom da je Kosovo u međuvremenu postalo član Svetske banke

i Međunarodnog monetarnog fonda otvaraju se mogućnosti za značajnu finansijsku podršku.

Srpska zajednica je učešćem na ovim izborima pokazala visok stepen zrelosti mada se nije do kraja oslobodila zavisnosti od Beograda. Da je Beograd dao pozitivan signal, učešće Srba bi bilo znatno veće. Ovim izborima verifikovani su realni odnosi koji već duže vreme postoje između albanske i srpske zajednice.

Stav Beograda

Beograd je uobičajenim kanalima ubeđivanja i pritisaka nastojao da što veći broj Srba odvрати od učešća na lokalnim izborima. Međutim, nije vođena agresivna medijska antiizborna kampanja. Za i protiv su se izjašnjavali predstavnici kosovskih Srba, ali obe strane su dobile prostor u medijima. Goran Bogdanović, ministar i Oliver Ivanović, državni sekretar u Ministarstvu za Kosovo i Metohiju su agitovali protiv učešća na izborima.

Nakon nekoliko pozitivnih iskoraka srbijanskih vlasti prema međunarodnim misijama na Kosovu, bilo je logično da Beograd podrži Srbe na Kosovu u nameri da izađu na izbore. To su očekivali i njihovi uticajni predstavnici (Rada Trajković, na primer). Postoje indicije da su u početku i razmišljanja u Beogradu išla u tom pravcu.⁸⁸⁰ Međutim, početkom leta predsednik Republike Boris Tadić je izjavio da "na Kosovu ne postoje uslovi za izlazak Srba na izbore". Bez dodatne eksplicacije ove teze, taj stav je ponovila i Vlada Srbije, sinod Srpske pravoslavne crkve, a sve do izbora ponavljali su ga i drugi zvaničnici kada bi bili pitani o tome.

Ova formulacija, mada negatorska, u suštini je i prilično ambivalentna. Nisu se koristile "teške" optužujuće reči na račun kosovskih Srba koji žele da na izborima učestvuju. Na primer, nisu optuživani da bi na taj

880 „Sve do juna vođeni su razgovori između kosovskih Srba i predstavnika vlasti u Beogradu o uslovima za izlazak na izbore, a onda je Beograd naglo promenio odluku i sam, bez konsultacija sa Srbima na terenu, utvrdio da nema uslova za izbore” – izjavio je za *Politiku* Dušan Janjić, koordinator Foruma za etničke odnose; *Politika*, 11. novembar 2009.

način "priznali" "lažnu državu Kosovo", ili da bi svojim izlaskom ugrozili položaj Beograda pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Takođe, beogradski mediji nisu vodili organizovanu kampanju bojkota lokalnih izbora, i o njima se govorilo i pisalo sporadično i prilično ujednačeno kada je reč o iznošenju stava "pro" i "contra" učešća na njima.

Kosovski Srbi

Učešće Srba na izborima bilo bi mnogo značajnije i veće da je Vlada imala precizniji stav o tome. Neki od lidera kosovskih Srba su upravo čekali signal iz Beograda. Međutim, neki srpski lideri i uticajni lideri srpske zajednice su ipak sa veoma uverljivim argumentima objašnjavali potrebu da Srbi na njima učestvuju. Uz konstataciju da ne očekuje od Vlade ni od predsednika države da eksplicitno podrže izlazak (Srba) na izbore, Rada Trajković, predsednica Izvšnog odbora Srpskog nacionalnog veća Kosova, izjavila je da ne misli da je izlazak na izbore "suprotstavljen stavu Vlade Srbije: kroz decentralizaciju mi se borimo za opstanak Srba. Vlada pokušava da se bori za povratak suvereniteta, ali džabe joj suverenitet ako ne bude Srba".⁸⁸¹

Momčilo Trajković je naglašavao da Srbi koji žive u centralnom Kosovu sve obaveze izvršavaju u albanskim institucijama – sudovima, katastrima... imaju albanske lične karte, plaćaju struju i porez albanskim institucijama i zbog svega toga putuju u Prištinu. Decentralizacijom i učešćem na izborima dobijaju priliku da sve te institucije dobiju kao "svoje" i da ih imaju "kod kuće". Uoči izbora je izjavio: "Ako Srbi bojkotuju izbore na vlast će doći ljudi koji niti imaju iskustvo, niti znanje, niti dobre namere".⁸⁸²

Predstavnici Helsinškog odbora koji su nekoliko dana pre lokalnih izbora boravili u srpskim sredinama na centralnom Kosovu imali su neposredan uvid u mučnu dilemu pred koju ih je stavila srbijanska vlast. Većina ljudi se oseća, kako sami kažu, "između čekića i nakovnja". Solidarnost prema Beogradu iskazana je u konkretnoj ceni – skromnih primanja koje

881 *Politika*, 11. avgust 2009.

882 *Blic*, novembra 2009.

primaju iz budžeta Srbije. To je i glavni razlog za one koji nisu izašli na izbore, iako svi priznaju da bi želeli da na njima učestvuju i tako dobiju konkretne mehanizme odlučivanja o svakodnevnom komunalnim, obrazovnim, zdravstvenim i drugim potrebama. Meštаниn sela Grace, na skupu sa predstavnicima Helsinškog odbora sa neskrivenim žaljenjem je rekao da se "odriče svog građanskog prava da glasa", jer će u protivnom izgubiti 150 eura koje kao mesečnu platu prima iz Srbije.⁸⁸³

Kampanja Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji

Helsinški odbor već dve godine radi sa srpskom zajednicom na Kosovu⁸⁸⁴ što mu je omogućilo uvid u promenu raspoloženja srpske zajednice, posebno nakon proglašenja kosovske nezavisnosti. Naime, odluka Srba južno od Ibra da ostanu, uticala je na njihovo postepeno uključivanje u kosovsku relanost (uzimanje kosovskih dokumenata, obraćanje kosovskim institucijama i sl). Imajući u vidu sve te promene, Odbor je odlučio da se uključi u kampanju za učešće Srba na izborima. U tom smislu inicirao je *Apel kosovskoj srpskoj zajednici* da ne propuste šansu, koji je potpisalo 100 istaknutih ličnosti iz javnog života Srbije. To je prvi apel takve vrste posle dugo godina. Desetak dana pre izbora Odbor se aktivno uključio u kampanju, pre svega preko medija, ali i neposrednim obilaskom novih srpskih opština. Osim toga, objavio je apel u tri tiražna dnevna lista (*Večernje novosti*, *Kurir* i *Blic*) koji se čitaju na Kosovu. Konferenciju za novinare, koju je Odbor održao u Čaglavici (Kosovo), preneli su svi kosovski mediji, i srpski i albanski. Članovi tima su dnevno učestvovali u tv emisijama. Kampanja je dobro primljena i od srpske i albanske zajednice.

883 Razgovor predstavnika Helsinškog odbora u selu Grace, 9. novembar 2009.

884 Zaboravljeni svet – kosovske enklave (www.helsinki.org.rs).

Ponašanje Albanaca

Albanci su imali svest o značaju učešća Srba na ovim izborima. Svi albanski lideri (predsednik i premijer Kosova) pojedinačno su pozvali Srbe da učestvuju i tom prilikom im obećavali ravnopravnost, opstanak, povratak i partnerski odnos. Realno, učešće Srba bi legitimisalo albanske napore da unaprede svoju nezavisnost i o tome je postojala puna svest. Zato je njihovo obraćanje Srbima bilo ubedljivo. Takođe je 21 srpska izborna lista bila medijski ravnopravno tretirana, a predizborni skupovi nisu bili ometani.

Prednosti izbora

Značaj lokalnih izbora treba prvenstveno posmatrati sa stanovišta mogućnosti realnog uticaja na relevantne odluke od životnog interesa. S obzirom da su izbori na Kosovu bili povezani sa decentralizacijom, što podrazumeva spuštanje nivoa odlučivanja na lokalne organe vlasti, srpska zajednica na Kosovu dobila je jedinstvenu priliku da izborom svojih predstavnika u opštinske skupštine, uključujući i gradonačelnike utiče na poboljšanje svog položaja. Pogotovo što su decentralizacijom Srbi na centralnom Kosovu dobili tri nove opštine – Gračanicu, Klokot i Ranilug – i što je opštini Novo Brdo priključeno više sela u kojima Srbi čine većinu.

Proces decentralizacije sprovodi se u skladu sa planom Martija Ahtisarija koji je, nalažući unutrašnju političku organizaciju Kosova posebno vodio računa o zaštiti manjinskih zajednica, prvenstveno srpske. Osim teritorijalne konfiguracije, decentralizacija je značajna i zbog reforme lokalne vlasti, sa intencijom unapređivanja odgovornosti, transparentnosti i jačanja upravljačkog kapaciteta kada je reč o javnim poslovima.

Naime, proces prenosa ovlašćenja omogućuje opštinama da upravljaju sopstvenim budžetom i izvorima prihoda, kao i da sklapaju partnerstva sa drugim opštinama na uzajamnu korist. Osim toga, decentralizacijom opštine stiču niz novih nadležnosti, poput kontrole nad osnovnim i srednjim obrazovanjem, planiranja lokalnog privrednog razvoja i upravljanje javnom primarnom zdravstvenom zaštitom. "Većina opština kosovskih

Srba imala bi povećane odgovornosti, uključujući i ovlašćenja nad bolnicama i zaštitom i unapredjenjem u oblasti kulture i religije, između ostalog".⁸⁸⁵

Rezultati izbora i naknadne reakcije Beograda

Srbi su osvojili vlast u tri novoformirane opštine i to svakako predstavlja novi kvalitet u političkom životu Kosova. Odziv birača u njima bio je veći u odnosu na prethodne prognoze i čak desetostruko veći u odnosu na prethodne kosovske izbore. Naime, u Gračanici, jednoj od novoformiranih opština, glasalo je 23,62 odsto birača, Ranilugu, 13,89, a u Klokotu, trećoj novoformiranoj opštini 25,32 odsto. Međutim, zbog nedovoljnog izlaska Srba u Novom Brdu (ukupno izašlo 25,64 odsto) i Štrpcima (ukupno izašlo 30,91 odsto), oni su, iako čine većinu stanovništva u tim opštinama izgubili vlast u opštinskoj skupštini, ali u drugom izbornom krugu mogu dobiti gradonačelnika.

Bojkot je u potpunosti uspeo na severu Kosova, gde praktično dominiraju Srbi vezani materijalnim interesom za Beograd, koji i dalje veruju u podelu Kosova. Različit odnos Srba prema lokalnim izborima dao je mogućnost beogradskim medijima da ih prikažu na način koji odgovara njihovoj uređivačkoj politici i (ne)patriotskoj optici. Dok je *Blic* izborni izveštaj sa Kosova naslovio imenom novog gradonačelnika Gračanice, za *Večernje novosti* je najvažnije "Slabo interesovanje Srba", po *Kuriru* "Srbi (su) ignorisali izbore", dok je za *Pravdu* najvažnija izjava američkog ambasadora Kristofera Dela u Prištini, po kojoj je "Kosovo suvereno koliko i Srbija".

Analitičari su jedinstveni u oceni da je definitivno došlo do unutrašnjeg raslojavanja u srpskoj zajednici. Srbi (južno od Ibra) su učinili prvi korak ka uvažavanju realnosti i poslali jasan signal Beogradu da sve manje računaju na mogućnost da im Srbija i njena politička elita mogu biti od pomoći u rešavanju egzistencijalnih problema. Državni sekretar u Ministarstvu za Kosovo i Metohiju, Oliver Ivanović nije krio razočarenje

885 Publikacija USAID „Kosovski mozaik, javne usluge i lokalne vlasti u fokusu“, avgust 2009.

neuspehom bojkota na centralnom Kosovu. On je rekao da su Srbi u centralnom delu Kosova bili skloniji da poslušaju "nečije druge preporuke", kao i da je napravljena pukotina između srpskog naroda i vlasti u Beogradu i da to "znači da mi nismo za njih dovoljan autoritet".⁸⁸⁶

Zvanični Beograd rezultate izbora nije komentarisao a ni mediji im nisu dali veći prostor. Oliver Ivanović je razočarano konstatovao da je "izlazak doživeo kao lični neuspeh". Najavio je naknadnu analizu rezultata i rekao da se "oni ne mogu ignorisati i da će iz toga morati da slede i određeni potezi."⁸⁸⁷ Međutim, Goran Bogdanović je bio mnogo eksplicitniji kada je izjavio da je "prošlo vreme direktiva iz Beograda".⁸⁸⁸

Novoizabrani gradonačelnik Gračanice Bojan Stojanović (Liberalna partija) je izbore stavio u novi kontekst kosovske realnosti svojom izjavom: "Svako ko je očekivao da će Srbi bojkotovani izborni proces i izgubiti još jedan mehanizam za zaštitu svojih interesa nije bio ozbiljan bez obzira da li se u pitanju analitičari ili političari."⁸⁸⁹

Ekonomska situacija

Ekonomija na Kosovu nije pokrenuta uprkos elektro-energetskom potencijalu koji nije stavljen u funkciju razvoja. Nije uspostavljeno redovno snabdevanje strujom. To je, između ostalog, (i pored drugih infrastrukturnih problema) razlog što na Kosovu nema ozbiljnih investicija. Ekonomski i sociojalni problemi su zajednički i albanskoj i srpskoj zajednici. Neke zemlje, koje su na donatorksoj konferenciji za Kosovo u julu 2008. godine obećale značajna finansijska sredstva za državni budžet, povukle su svoja obećanja zbog posledica ekonomske krize.

Srbija ima sve veće probleme sa servisiranjem redovnih budžetskih potreba. U 2008. godini postojao je veliki problem sa servisiranjem troškova za KiM jer je opterećenje budžeta bilo preveliko. U 2009. godini, najtežoj

886 *Kažiprst* Radija B92, 16. novembar 2009; *prema Glasu javnosti*, 17. novembar 2009.

887 Isto.

888 *Politika*, 18. novembar 2009.

889 *Danas*, 17. novembra 2009.

finansijkoj godini od 2000, Srbija je na zahtev MMF, morala da pravi velike uštede u budžetu (najavljen je i rebalans budžeta za april 2009). Jedna od budžetskih linija na kojoj će morati da se naprave značajne uštede jeste i ona koja reguliše troškove na Kosovu (smanjenje za trećinu). S obzirom da je deo budžeta predviđen za Kosovo praktično državna tajna, teško je ponuditi egzaktno podatke o samom budžetu za Kosovo u 2009. godini. Ali na osnovu razgovora sa akterima u srpskoj zajednici na Kosovu, stiče se utisak da su u 2009. godini sredstva za Kosovo značajno smanjena. Ista tendencija je vidljiva i u prva tri meseca 2010. godine.

Kosovo je u 2009. godini primljeno u Međunarodni monetarni fond⁸⁹⁰ (IMF) i u Svetsku banku. Istovremeno, Srbija se odustala od servisiranja spoljnog duga Kosova. Srbija je svake godine po osnovu spoljnog duga Kosova plaćala iznos od 35 miliona dolara, dok se ukupni dug Kosova procenjuje na 1,25 milijardi američkih dolara.

Srbi u enklavama južno od Ibra

U enklavama južno od Ibra situacija je potpuno drugačija. Srbi koji žive u enklavama čine apsolutnu većinu u srpskom korpusu na Kosovu. Njihov položaj je već osam godina dijametralno suprotan od položaja zaštićenih Srba na severu. Upravo je politika Srbije na Kosovu u poslednjih nekoliko godina dovela do paradoksa, a to je da je Srbija očito daleko više zainteresovana da štiti manjinu Srba na severu, dok je za većinu srpskog stanovništva, onog koji živi u enklavama, nezainteresovana. Ovakvo ponašanje Srbije dovelo je do ozbiljne socijalne diskrepancije u srpskoj zajednici na Kosovu, što je uslovalo i porast nezadovoljstva i frustracije Srba u enklavama. Strategija Beograda na Kosovu dovela je i do toga da jedan deo Srba iz enklava bude prinuđen da napusti Kosovo upravo zbog odnosa njihove matične države prema njima⁸⁹¹.

890 Međunarodni monetarni fond ponudio je Kosovu da postane 186. član početkom maja meseca 2009. godine. Od 138 zemalja koliko je glasalo, 96 je bilo za ulazak Kosova u MMF, 30 država je glasalo uzdržano dok je 10 bilo protiv.

891 Detaljnija razrada ove teze može se naći u izveštaju HO iz 2008. godine u okviru

Decentralizacija na Kosovu

Proces decentralizacije i formiranja novih opština na Kosovu treba da se realizuje u skladu sa Ahtisarijevim planom i kosovskim zakonima čime je predviđeno formiranje pet novih opština sa srpskom većinom i širenje jedne postojeće opštine u kojoj Srbi čine većinu. Zbog toga zvaničnici Vlade Kosova ističu da se zalažu za uspostavljanje sistema održive i efikasne lokalne samouprave na celoj teritoriji Kosova, kako bi se obezbedili dobri životni uslovi za sve građane. Naglašavaju da posebnu pažnju posvećuju potrebama i brigama manjinskih zajednica na Kosovu i da je Vladin strateški cilj da se stvore uslovi za praktično izvršavanje nadležnosti iz zakona o decentralizaciji kroz prenos neophodnih nadležnosti i resursa, što opštine ranije nisu bile u mogućnosti da čine.

U sklopu akcionog plana za decentralizaciju i reformu lokalne uprave na Kosovu, kao i primene odluke o osnivanju novih opština u severnoj Mitrovici, Gračanici, Klokotu-Partešu i Ranilugu, Ministarstvo lokalne samouprave je u saradnji sa ICO 18. maja 2009. godine objavilo konkurs za članove opštinskih pripremnih timova. Prijavilo se više kandidata među kojima i oko 300 kosovskih Srba koji su izrazili u želju putem aplikacija da budu deo pripremnih ekipa za osnivanje novih kosovskih opština. Oni su pripremali građane novih opština da izađu na lokalne izbore koji su planirani da se održe 15. novembra ove godine. Predstavnici međunarodnih zajednica ističu da je to dobar znak da Srbi prihvataju proces decentralizacije. Nesrpske zajednice (Bošnjaci, Turci, Romi, Aškalije) žale se da vlasti u Prištini i predstavnici međunarodne zajednice pažnju posvećuju samo Srbima.

Bez obzira na to, proces decentralizacije nailazi na prepreke i protivljenja i srpske i albanske strane. U srpskim sredinama gotovo niko nema dilemu da se nešto u funkcionisanju lokalnih samouprava mora menjati. Izvesno je da su promene u dosadašnjem načina rada više nego potrebne. Većina njih ističe da je decentralizacija na Kosovu potrebna Srbima, ali ne po Ahtisarijevom planu. Po njima, decentralizacija Srbima treba da

.....

projekta Srpsko-srpski dijalog na Kosovu. Detaljnije u: www.helsinki.org.rs.

omogućiti bezbednije i adekvatnije uslove za opstanak na Kosovu. Ministar za Kosovo i Metohiju Goran Bogdanović izjavio je 23. aprila 2009. u Leposaviću da plan Martija Ahtisarija, prema kome se na Kosovu trenutno sprovodi decentralizacija, nikada neće biti prihvatljiv za Srbe: *“Proces decentralizacije nikad neće uspeti bez podrške zvaničnog Beograda i ovo što se sada radi nikome ne donosi dobro. Mi mislimo da decentralizacija ne može da se vrši po Ahtisarijevom planu već o njoj treba razgovarati sa novim posrednikom iz međunarodne zajednice. Po nama, taj novi posrednik bi trebalo da bude Savet Evrope”*⁸⁹²

Oliver Ivanović, državni sekretar u Ministarstvu za Kosovo i Metohiju, izjavio je 11. juna 2009. godine da pitanje decentralizacije stvara nove probleme srpskoj zajednici na Kosovu. I on je najavio mogućnost uvođenja treće organizacije koja bi bila statusno neutralna. *„Probaćemo da diplomatskim putem uključimo treću organizaciju koja bi morala biti statusno neutralna a istovremeno sa dosta znanja o decentralizaciji, to je Savet Evrope, a ima mišljenja da to može da bude čak i OEBS. Svaka organizacija koja se može angažovati da nam umesto Ahtisarijevog plana ponudi neki novi koncept, reorganizaciju i formiranje novih opština, za nas bi bila dobro došla.*⁸⁹³“ On je istakao da je opština Kosovo Polje veoma važna za opstanak Srba u čitavom regionu i naglasio da bi deoba koja je predviđena Ahtisarijevim planom ovde samo ugrozila srpsku zajednicu. *„Izvesno je da ono što se predviđa Ahtisarijevim planom i ono što sprovodi Međunarodna civilna kancelarija nije dobro za ove ljude ovde, jer bi to podelilo opštinu Kosovo Polje čime bi i onako slaba i mala srpska zajednica postala još manja. Oni se preko svojih predstavnika moraju izboriti da se takav koncept decentralizacije ne usvoji.*⁸⁹⁴“ Državni sekretar je dodao da će Ministarstvo uraditi sve kako bi sprečilo primenu takvog plana, napomenuvši da to neće biti lako, jer Ministarstvo nije sagovornik ni kosovskom Ministarstvu za lokalnu samoupravu, a ni Međunarodnoj civilnoj kancelariji.

I jedan deo kosovskog civilnog sektora se suprotstavlja procesu decentralizacije. Tako se pokret „Vetevendosja“ veoma oštro protivi procesu

892 JUGpress.com 23. april 2009.

893 www.b92.net/index

894 Ibid

decentralizacije. Oni su 27. aprila 2009. organizovali prezentaciju peticije meštana sela Pasjak i Labjane. Tom prilikom je liderovog pokreta Albin Kurti rekao da će sprovođenjem ovakvedecentralizacijsudstvo, tužilastvo, policija, obrazovanje, zdravstvo i administracija biti odvojeni na etničkoj osnovi i dodao: „*Decentralizacija pre suvereniteta i teritorijalnog integriteta je greška u koracima. Umesto da se integriše sever, želimo da dezintegrišemo kosovsko Pomoravlje. Umesto da se rasformiraju paralelne strukture, one dobijaju legitimnost. Ovom decentralizacijom koja je zasnovana na etničkoj osnovi vlast se ne približava srpskim građanima jer se prenosi u paralelne strukture koje diriguje Beograd. Time su Albanci ti koji se pretvaraju u enklave.*

Lideri srpskih političkih stranaka i njihovi predstavnici iz enklava u unutrašnjosti Kosova takođe imaju različite i podeljene stavove u pogledu decentralizacije. Randel Nojkić, predsednik Pokrajinskog odbora za Kosovo i Metohiju i član predsedništva Srpskog pokreta obnove (SPO) i bivši poslanik u dva mandata u Skupštini Kosova pred Koalicijom „Povratak“ i „Srpska lista za Kosovo i Metohiju“, smatra da se u sprovođenju procesa decentralizacije ne mogu zaobići institucije Kosova.

Slobodan Trajković, predsednik sela Parteš koje je planom Ahtisarija predviđeno da postane nova opština sa srpskom većinom, tvrdi da je stav građana tog sela negativan prema decentralizaciji po modelu Ahtisarijevog plana *“Ovaj model nije prihvaćen od strane srpske zajednice, nije prihvaćen od strane Srbije pa čak nije prošao ni u Savetu Bezbednosti, jer ima velike manjakovost”*.⁸⁹⁵

Do sada su postojalo 33 opštine, a Ahtisarijevim planom predviđeno je da se broj opština poveća na 38. Proces decentralizacije usporen je brojnim problemima, finansijskim (obezbeđeno je samo 40 odsto budžeta), ali i suštinskim (timovi za decentralizaciju u pet novih opština nisu formirani).

Međutim, nakon lokalnih izbora 15. novembra 2009. godine i nakon izlaska Srba na njih, postojalo je jasno da je zainteresovanost za proces decentralizacije u srpskom korpusu na Kosovu značajno porasla. Problemi sa kojima će se nove lokalne vlasti u enklavam na Kosovu suočiti su brojni.

895 www.glaskim.co.rs/dokumenti/download.

Najpre, srpski predstavnici u lokalnoj samoupravi su tokom izborne kampanji dali veliki broj obećanja koja će teško biti realizovani u posetojećoj situaciji. Dakle, proces prebacivanja nadležnosti na lokalne samouprave je dugotrajan proces, i u ovom trenutku (posebno u okolnostima svetske ekonomske krize) obećanja koja su data u kampanje teško da se mogu realizovati (ovde se pre svega misli na obećanja u oblasti ekonomije tj. povećavanja zaposlenosti i sl).

Drugi problem sa kojim će se proces decentralizacije suočiti jeste oklevanje vlade u Prištini da sa više entuzijazma pristupi operacionalizaciji procesa decentralizacije. Vlada u Prištini, stiče se utisak, pristupa ovom poslu na takav način da će prebacivanje nadležnosti trajati najmanje nekoliko godina, što nikako ne bi valjalo. Naime, očito je da u prvih nekoliko meseci 2010. godine proces decentralizacije nije putpuno podržan od strane kosovske vlade, što je najvidljivije kod prebacivanja nadležnosti na nove opštine. Oklevanje u prebacivanju nadležnosti na opštine krije velike rizike, pre svega po srpsku zajednicu na Kosovu, jer se na taj način dodatno jačaju paralelne strukture. Sudeći po nekim nezvaničnim informacijama, oklevanje kod procesa prebacivanja nadležnosti deo je šireg problema na nivou celog Kosova i praktično nema ekskluzivne veze sa srpskom zajednicom. Prebacivanje nadležnosti se vezuje pre svega za otpor kosovske političke elita daljem prenosu moći iz centrale (Prištine) na lokalne samouprave širom Kosova. Duboka i široka decentralizacija pogodovala bi opštem razvoju Republike Kosovo jer bi se na taj način smanjio uticaj partija (preko vlade Kosova), dok bi se u isto vreme smanjio i uticaj tajkuna na privredu i opšti ekonomski razvoj Kosova.

Decentralizacija je posebno važna za inkorporiranje srpske zajednice u državni sistem Kosova i svako dalje odlaganje implementacije ovog procesa predstavlja veliki rizik za dalji razvoj multietničkog Kosova.

Međunarodni akteri i konsolidacija kosovske države

Srbija se u svojoj strategiji prema Kosovu u velikoj meri oslanjala na Rusiju i njenu podršku, posebno otkako je kosovsko pitanje prenela na UN. Međutim, ruska podrška očigledno ima i drugu dimenziju o kojoj Srbija malo vodi računa. Reč je o tome da Rusija i sama pokušava da nađe modus vivendi sa SAD i EU i da podrška oko Kosova može lako da nestane. Okolnosti su se promenile, a time i suština ruske podrške. Tako je stalni predstavnik Rusije pri NATO Dmitrij Rogozin izjavio je da će Srbija morati da se odrekne Kosova, ukoliko istraje na želji da uđe u NATO, nakon čega će i Rusija biti primorana da preispita svoj stav prema Kosovu, jer, kako je naveo, ne mogu biti veći Srbi od Srba.

Ruski ambasador je naveo i to da "nisu sve zemlje članice NATO priznale nezavisnost Kosova. Kao što je poznato, to su Španija, Grčka, Rumunija i Slovačka. Ali i po međunarodnom pravu i po statutu NATO takva situacija je prepreka na ulazak Srbije u Alijansu. Kako se stav većine zemalja NATO neće menjati, to znači da Alijansa može da primi Srbiju u svoje redove samo u 'novim' granicama – bez Kosova". On je naglasio da će Beograd morati da zvanično prizna suverenitet Prištine, što će, naravno, povući za sobom promjenu stava i Madrida i Moskve.⁸⁹⁶

Većina analitičara ovu pretnju tumači kao ucenu Srbije, međutim, ona može biti i izlazna strategija Rusije iz situacije koja sada remeti njene odnose sa NATO i EU.

Osim toga, najavljena je poseta državne sekretarke SAD Hilari Klinton Kosovu, što takođe ukazuje da SAD ubrzavaju politiku konsolidacije kosovske države i da neće blagonaklono gledati na "vršljanje" Beograda na severu Kosova. Predstavnici kosovskih Srba bili su pozvani na radni doručak kod predsednika Obame što takođe, svedoči o tome da SAD veoma pažljivo sprovode svoju politiku na Zapadnom Balkanu.

Preporuke i zaključci

Beograd je podcenio odlučnost međunarodne zajednice da reši status Kosova i stoga nije na adekvatan način učestvovao u pregovorima 2007. godine. Beograd je od početka kosovske krize išao na podelu kao jedino prihvatljivo rešenje što je bilo prisutno i u javnosti. Knjiga Dobrice Ćosića *Kosovo*, koja je bila promovisana po svim većim gradovima u Srbiji 2004, bila je zvanična najava politike podele Kosova.

Zbog pogrešne procene ponašanja međunarodnih faktora, Beograd se opredelio za strategiju prebacivanja kosovskog pitanja na međunarodni plan, odnosno pred Međunarodni sud pravde (MSP) u Hagu. Intenzivnom diplomatskom kampanjom za to je dobio podršku određenog broja zemalja koje i same mogu imati slične probleme.

Već na početku procesa pred MSP Beograd je u svojim izjavama nagovestio šta očekuje od tog procesa: mogućnost obnavljanja pregovora između Beograda i Prištine i kompromisno rešenje o podeli Kosova.

Kosovo više nije unutrašnje pitanje Srbije, što objašnjava i nedostatak medijskog interesa za raspravu pred MSP. Ono je više služilo za "legitimno" otvaranje pitanje podele Bosne i Hercegovine.

Međunarodna zajednica u završnoj fazi zatvaranja balkanskog pitanja, mora voditi računa da bi svako ponovno otvaranje pitanja granica bilo otvaranje Pandorine kutije i rušenje bezbednosne strukture na kojoj se radilo dve decenije. Jedinstvena i funkcionalna Bosna i Hercegovina su ključ stabilnosti Balkana. A kada je o Srbiji reč, zatvaranje pitanja granica otvara novi prostor za promene unutar same Srbije.

Strategija kojom EU realizuje strategiju konsolidacije kosovske državnosti do sada je dala rezultate, dok će dalje pridruživanje Srbije evroatlantskim integracijama sigurno biti uslovljeno i prihvatanjem realnosti na Kosovu.

Priznanje Kosova nije za sada aktuelno, ali saradnja sa Kosovom kroz međuregionalnu saradnju polako se nameće Srbiji kao uslov. Sticanje statusa kandidata nalagaće Srbiji da u praksi pokaže veću fleksibilnost u odnosu na Kosovo, kroz podršku funkcionisanju kosovskih institucija.

Pristup međunarodne zajednice prema predsedniku Tadiću i vladajućoj koaliciji u Srbiji se svodi na sledeće: „Treba stvoriti dinamiku po kojoj će Beograd imati rešenje koje ću mu sačuvati obraz, a koje bi vodilo smanjenju i konačnom obustavljanju podrške paralelnim strukturama, uz istovremeno približavanje EU”.⁸⁹⁷

Međunarodna zajednica je ubrzala svoje aktivnosti u vezi sa stabilizovanjem i konsolidovanjem kosovske države, što za aktuelnu srbijansku vladu predstavlja izazov. Ne bi smela propustiti priliku da pokaže što veću konstruktivnost, jer ističe strpljenje za ucene i manipulacije Beograda.

Učešćem na izborima Srbi su se politički subjektivizirali i legitimisali na Kosovu. Tu činjenicu će morati da uvaži i Beograd. Stvaranjem novih opština i preuzimanje vlasti na lokalnom nivou Srbima otvara novu perspektivu. Uspeh na ovim izborima ohrabriće učešće Srba na prolećnim izborima u tri novoformirane opštine.

Kosovski Albanci su dobili značajnog političkog partnera neophodnog kao korektiv u procesu demokratizacije. Srbi kao politički faktor daju kosovskoj političkoj sceni puni legitimitet. Praktična primena Ahtisarijevog plana zavisice od potencijala svih zajednica na Kosovu.

Rezultati lokalnih izbora na Kosovu obavezuju međunarodnu zajednicu na veći angažman, posebno kada je reč o stvaranju ekonomskih pretpostavki što bi bilo od pomoći da svi akteri počnu sa rešavanjem elementarnih životnih problema.

Neodložno sprovođenje sporazuma o saradnji EULEX – MUP Srbije neutralisaće kriminalne grupe na severu, posebno šverc oružjem, ljudima, drogom i dr, što će relativizovati njihov uticaj na srpsku zajednicu na severu Kosova.

Kako je srpska zajednica bila izvan sistema gotovo deset godina, a polazeći od profila odbornika, neophodna je njihova politička edukacija kako bi se na što adekvatniji način rešavali nagomilani problemi.

Neophodni su i edukativni programi za mlade generacije svih zajednica sa ciljem stvaranja budućih kosovskih lidera.

897 http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/sever-kosova:-obustaviti-podrsku--sacuvati-obraz_170079.html

XIV
Helsinški odbor
u 2009

Šta smo ostvarili u 2009. godini

Kao i ranijih godina, i 2009, nastojali smo da stanje ljudskih prava u Srbiji pratimo u kontekstu celokupnog društva – funkcionisanja sistema, reformskih zakona i njihove implementacije, delovanja izvršne, zakonodavne i sudske vlasti, i posledica tih delovanja, dominantne klime u kulturi, medijima i obrazovanju, kroz prizmu suočavanja sa prošlošću, kao i politike prema susedima i u regionu, odnos prema evropskim standardima i evroatlantskim integracijama. Razume se da smo u tom smislu smatrali da je posebno važno fokusirati se na sistemski rešenja i situacije u kojima se ostvaruju ili neostvaruju zakonom zagarantovana i, međunarodnim konvencijama propisana prava najosetljivijih grupa stanovništva, koje se obično podvode pod termin manjine. Naša saradnja sa donatorskim organizacijama i tematski projekti na kojima smo radili u 2009. godini kretali su se u okvirima ovih strateških opredeljenja.

Na kojim “tematskim projektima” smo radili u 2009? Predstavljajući ih, čini se najlogičnijim krenuti od godišnjeg izveštaja za godinu koja je prethodila, 2008, i za koji smo podršku dobili od *Švedskog helsinškog komiteta*. Taj smo izveštaj objavili pod naslovom **“Srbija 2008: Ljudska prava, demokratija i – nasilje”**. Kasnije, tokom 2009, mogli smo samo sa žaljenjem da konstatujemo da smo, istakavši “nasilje” u samom naslovu, anticipirali još žešće talase i mučnije događaje. Objasnjavajući zbog čega smo i 2008. nazvali godinom nasilja, između ostalog smo istakli: “To što je Srbija vodila ratove u kojima ‘nije učestvovala’ delimično i do današnjeg dana objašnjava visok stepen nasilja u svim sferama života. Nasilje je i posledica odsustva odgovarajućih mera za tretiranje trauma i frustracija, posebno mladih ljudi. A nekažnjivost i neadekvatna osuda zločina tokom dvadeset godina ustoličili su model nasilja kao dominantan i društveno opravdan. Negativan odnos prema Haškom tribunalu, i njegovo stalno podrivanje i omalovažavanje – uprkos delimičnoj saradnji – sprečili su da se barem u izvesnoj meri uspostavi civilizacijski odnos prema zločinu i moralnim vrednostima. Izostanak primene mehanizama tranzicione pravde, kao

jedinog načina da se napravi raskid sa represivnim režimom iz devedesetih godina prošlog veka, onemogućili su istinski napredak, pre svega u domenu moralnih standarda, neophodnih za normalno funkcionisanje društva i države". U osvrtu na 2008. godinu, izveštaj navodi da su građani, sa svoje strane, jasno potvrdili da perspektivu vide u evropskim integracijama, dok se politička elita kretala između neutralnosti sa osloncem na Rusiju i očekivanja solidarnosti i pomoći Evropske unije. Istrajavala je na teritorijalnim pretenzijama, prvenstveno prema Republici Srpskoj, a ta je politika radikalizovana nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Podsetili smo da je za društva koja karakteriše visok stepen društvene konfliktности i neintegrisanosti, ne samo etničke već i znatno šire – kakvo je srbijansko – od izuzetne važnosti smanjivanje potencijala za konflikte i stvaranje uslova za povoljan razvoj i stabilnost, i ukazali da je za srbijansko društvo evroatlantska perspektiva mogućí kohezioni faktor za mobilizaciju društvene energije. To je potvrdila i sama činjenica da je potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa Evropskom unijom (EU) u aprilu 2008. godine u velikoj meri obezbedilo pobedu proevropskom bloku.

Početakom 2009. započeli smo rad na jednoipogodišnjem projektu „**Sandžački dijalozi: podrška prevazilaženju podela i artikulisanju stvarnih interesa regiona**“, koji je podržala *Delegacija Evropske komisije*, odnosno sada *Delegacija Evropske unije u Srbiji*. U fokusu projekta su dijalozi na lokalnom nivou, koji, kako već nagoveštava naziv projekta, treba da pomognu u prevazilaženju podela i artikulisanju stvarnih interesa u Sandžaku. Projekat stoga "pokriva" političke podele, verske tenzije, rodnu ravnopravnost (u okruženju u kome je percepcija uloge žene i dalje izrazito tradicionalna i konzervativna) i preduzetništvo (koje je doživelo nagli pad nakon ekonomskog buma devedesetih godina prošlog veka). Ciljne grupe čine članovi skupština sandžačkih opština, predstavnici verskih zajednica, žene uključene u društveni, ekonomski i politički život Sandžaka, lokalni preduzetnici, predstavnici civilnog sektora i sandžačke inteligencije. Iniciranjem dijaloga u podeljenom društvu i okupljanjem "pod istim krovom" korisnika koji najbolje odslikavaju te podele, projekat teži da doprinese demokratskoj političkoj participaciji i reprezentaciji,

kao i mirnom prevazilaženju grupnih interesa, borbi protiv diskriminacije na rodnoj ili etničkoj osnovi i jačanju potencijala za pozitivne promene. Tokom 2009, smo realizovali sve četiri planirane radionice koje su detaljno predstavljene za našem sajtu. U ovoj, 2010. godini organizovaćemo još jednu celodnevnu konferenciju i objaviti ediciju koja će na svojevrsan način predstaviti i zaokružiti ovaj segment našeg rada u Sandžaku.

Prošle godine smo okončali još jedan jednoipogodišnji projekat, započet u februaru 2008. Naime, uz podršku *Instituta za otvoreno društvo* i *Ambasade Kraljevine Holandije u Beogradu*, naši stručni timovi su u okviru ovog složenog programa koga smo realizovali pod naslovom **“Institucije socijalne zaštite u Srbiji: podrška reformskoj strategiji”**, analizirali vitalne aspekte funkcionisanja 15 institucija socijalne zaštite za smeštaj lica sa potrebama dugotrajne zaštite i nege: odraslih i dece sa raznim oblicima mentalnih poremećaja, dece bez roditeljskog staranja i/ili sa poremećajima u socijalnom ponašanju, osoba sa invaliditetom i starijih lica/gerijatrijskih pacijenata. Osnovni cilj ovih istraživačkih misija – a nadamo se da smo ga postigli – bio je da se ojača uloga civilnog sektora kao promotera zalažanja protiv dugotrajne i često neopravdane institucionalizacije osoba sa posebnim potrebama, a za poštovanja međunarodno priznatih standarda u ovoj oblasti. Rezultate projekta objavili smo u tri argumentovane, komparativne analize sa preporukama nadležnim institucijama i državi u celini. Analize-izveštaje – dostupne na našem sajtu – predstavili smo javnosti na konferencijama za novinare.

Uz podršku *Balkanskog fonda za demokratiju* realizovali smo još jedan “omladinski” projekat pod nazivom **“Priprema budućih lidera: regionalni program”** u kome je učestvovalo šezdesetak mladih ljudi. I ovaj projekat je potvrdio da mladi na celoj teritoriji bivše Jugoslavije imaju gotovo identična očekivanja kada je reč o budućnosti. Konačno, sa prethodnim, sličnim projektima vezivao ga je zajednički imenitelj: podrška stvaranju novih, reformski orijentisanih elita u regionu, koje će se angažovati na evropeizaciji svojih zemalja, njihovom uključivanju u evroatlantske integracije. Osnovna misija programa koga smo realizovali 2009, bila je dodatno

ojačana regionalnom dimenzijom. Nadamo se da smo, organizujući četiri trodnevna seminara na kojima su učestvovali mladi Vojvođani i Srebreničani – koji su se dva puta okupili u Novom Sadu, i dva puta u Srebrenici – uspeli da oformimo još četiri nukleusa reformski orijentisanih mladih lidera koji će energiju usmeriti ka pozitivnim promenama u svojim lokalnim zajednicama s jedne, i regionalnoj normalizaciji koja bi trebalo postane model civilizovanog poratnog pomirenja, s druge strane.

U 2009, smo okončali rad na izdavačkom projektu pod zajedničkim naslovom **“Otpor evropskoj opciji”**. Objavljivanje svih sedam edicija omogućilo je *Savezno ministarstvo inostranih poslova Savezne Republike Nemačke* preko Ambasade SR Nemačke u Beogradu. Postavljajući dugoročni cilj ovog projekta, imali smo u vidu da se bez kritičkog preispitivanja i javne debate o korenima politike Srbije u poslednje dve decenije prošlog veka, ne može efikasnije i modernije razmišljati ni o njenoj budućnosti, ni o potezima koje treba povući i politici koju treba formulisati da bi se dosegli projektovani ciljevi. Ovaj izdavački projekat obuhvatio je izdanja koja smo široko distribuirali i predstavljali na tribinama u zemlji i regionu, i koja su u celini dostupna na sajtu naše organizacije. Neki primerici se još uvek mogu dobiti u našoj kancelariji. Sve u svemu, objavili smo naslove *“Etika feminizma”* Ksenije Atanasijević, *“Čaršija”* Tomislava Ognjenovića, *“Srpska seljanka u prvoj polovini 20. veka”* Momčila Isića, *“Srbija: kakvu ili koliku državu”* Olge Popović-Obradović, *“Rat u brojkama”* (pripremila i uredila Eva Tabo), *“Suđenje Šešelju: Raskrinkavanje projekta Velike Srbije”* (pripremila u uredila Sonja Biserko) i *“Vlast, opoziciju i alternativu”* Ivana Đurića (pripremila i uredila Latinka Perović). Nadamo se da će ovih sedam izdanja i dalje služiti kao korisan izvor istorijskih podataka i faktografske građe istraživačima ovdašnje scene, mladoj generaciji građana Srbije i političarima koji treba zemlju da uvedu u Evropu.

U nastojanju da i ogromnim fondom naših izdanja – oko 160 knjiga do sada – časopisom *Helsinška povelja* i dokumentarnim serijalom *“Pogled u prošlost”* postavimo barem početni okvir za jedan širi, regionalni poduhvat identifikovanja uzroka raspada bivše Jugoslavije i načina za prevazilaženje

posledica, a time i ubrzanje evropeizacije, uključivanja u EU i evroatlantske integracije celog regiona bivše Jugoslavije, realizovali smo projekat pod nazivom **“Pogled u nedavnu prošlost”**. Projekat je pomogla *fondacija “Heinrich Boell”*, a uključio je tri izuzetno dobro posećena i medijski proučavana panela u Prištini, Sarajevu i u Zagrebu. Posebno smo predstavili neka od naših izdanja, a primerke svih smo poklonili relevantnim bibliotekarskim ustanovama na Kosovu, u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj.

Naša višegodišnja preokupacija položajem srpske zajednice na Kosovu, posebno srpskog stanovništva južno od Ibra, 2009. godine je nastavljena kroz projekat **“Ljudi iz enklava: subjekti, a ne objekti”**, koga smo realizovali uz podršku *Akademije za razvoj obrazovanja* u Prištini. Cilj projekta bio je da podstakne društvenu integraciju stanovnika izolovanih u enklavama tako što će posebno najagilnijim, a istovremeno najosetljivijim delovima ove populacije – mladim ljudima i ženama – pomoći da sagledaju mogućnosti za poboljšanje sopstvenog položaja i uspostavljanja komunikacije sa albanskim vršnjacima i susedima, a sa druge, senzibilisati kosovsku javnost, lokalne vlasti, UNMIK i EULEX za probleme koji najviše opterećuju stanovnike srpskih enklava. Tokom šest meseci, koliko je trajao projekat, organizovali smo osam ekskurzija “u spoljni svet” za više od 400 učesnika iz desetina enklava. Istovremeno, aktivisti naših omladinskih grupa su tri puta boravili na Kosovu gde su se družili sa svojim vršnjacima u enklavama i za njih organizovali neformalne seminare o ljudskim pravima.

Na Kosovu smo intenzivno radili i u novembru 2009, sprovodeći projekat **“Medijske kampanje za učešće kosovskih Srba na lokalnim izborima”**. Uz podršku *Kosovskog fonda za otvoreno društvo* želeli smo da animiramo stanovništvo srpskih zajednica na Kosovu da svoje stvarne interese i svakodnevne, nemale probleme rešavaju tako što će preuzeti odgovornost za vlastiti život – a to podrazumeva političku reprezentaciju. U tom cilju smo i objavili u beogradskim dnevničkim listovima “Apel srpskoj zajednici na Kosovu” ispod koga je, za samo dva dana potpise stavilo više od stotinu istaknutih javnih ličnosti Srbije. Apel su objavili gotovo svi elektronski i

štampani mediji na Kosovu, a naši predstavnici su uoči izbora 15. novembra gostovali na desetak kosovskih radio i televizijskih stanica koje emituju programe na većinskom i svim manjinskim jezicima, i dali intervjuje praktično svim novinama koje tamo izlaze.

U julu 2009, započeli smo rad na osmomesječnom projektu „**Promovisanje evropeizacije i evroatlantske integracije Srbije**“ uz podršku *Nacionalne zadužbine za demokratiju*. Projekat je realizovan u formi informativne i afirmativne kampanje u čijem su fokusu ključni donosioci odluka u procesu pristupanja evroatlantskim integracijama. Cilj nam je bio da senzibilizujemo javnost i druge faktore u zemlji za potrebu evropeizacije Srbije, njenog bržeg hoda ka Evropskoj uniji i odustajanja od navodne vojne neutralnosti, da promoviramo strategije za stabilizaciju zemlje i regiona i – konačno, ali ne najmanje važno – da povećamo pritisak civilnog društva na vladajuću koaliciju da ispunjava obećanja na kojima je odnela pobjedu na izborima 2008. U tom kontekstu, zaključno sa martom 2010, napisali smo 18 analiza koje smo u formi elektronskih biltena i na dva jezika – srpskom i engleskom – distribuirali na oko 300.000 adresa u zemlji i inostranstvu. Jednu od ovih analiza smo objavili u dnevnom listu *Borba*, a tri u *Danasu*.

Još jednim projektom – „**Ljudska bezbednost u Srbiji i evroatlantske integracije**“ – nastojali smo da promoviramo ulogu civilnog sektora kao konstruktivnog partnera vlasti u donošenju strateških odluka koje utiču na svakodnevni život svih građana. *Fond za otvoreno društvo* nas je podržao u nameri da ukažemo u kojoj mjeri je ukupno stanje ljudske bezbednosti određeno međunarodnim kontekstom i položajem zemlje, i koliko je čitav koncept ljudske bezbednosti u negativnoj korelaciji sa politikom koja zemlju izoluje, ili antagonizuje sa neposrednim okruženjem i integrativnim procesima. Tokom šest meseci trajanja projekta – okončanog u martu 2010 – napisali smo 12 analiza koje smo, takođe, u formi elektronskih biltena i dva jezika distribuirali na stotine adresa u zemlji i inostranstvu.

Tokom cele 2009. godine radili smo na dugoročnom, regionalnom programu **“Škole ljudskih prava za mlade”**, koji se tradicionalno realizuje uz podršku *Norveškog helsinškog komiteta*. Naš Odbor već godinama nastoji da osposobi što više mladih ljudi da prevladaju prošlost, prevaziđu etničke stereotipe i stasaju u moderne lidere. Program treninga za mlade u protekloj, kao i prethodnih godina, obuhvatao je, stoga, ne samo racionalno preispitivanje politike koja je dovela do rata i ratnih zločina počinjenih “u ime nacije” i koncepta koji još uvek stoji na putu demokratske legitimacije Srbije, već i obuku o politici u tranziciji i o savremenim međunarodnim normama i tendencijama. Tokom 2009, organizovali smo 4 desetodnevne “škole”, u Bečeju i na Paliću, kroz koje je prošlo osamdesetak mladih iz svih krajeva Srbije.

Krajem 2009. počeli smo sa pripremanjem za projekat **„Promovisanje anti-diskriminatornog ponašanja i prakse“** – projekat koji ima sve izgleda da se produži i proširi i u godinama koje su pred nama, a koga realizujemo u saradnji sa *Fondom za otvoreno društvo*. Dva su osnovna zadatka projekta na kome ćemo raditi tokom 2010 – „lečiti“ i „sprečiti“ diskriminaciju. Zato ćemo se u radu koji ide „od baze prema vrhu“ i koji uspostavlja direktnu komunikaciju između „baze“ i „vrha“ fokusirati na dve oblasti – jednu u kojoj je diskriminacija već direktno, indirektno ili sistemski prisutna i treba je „lečiti“, i drugu u kojoj je diskriminatorno ponašanje nasleđeno, stečeno ili podsticano, ali se može „sprečiti“. U prvoj oblasti je osoblje ustanova za zbrinjavanje korisnika socijalne zaštite, a u drugoj nastavno osoblje u srednjim školama i učenici – odnosno, njihovi đачki parlamenti. Mada metodološki različit, rad u ove dve oblasti je, u suštini komplementaran po efektima, odnosno koristi koje od njega mogu imati dve od najugroženijih i najosetljivijih kategorija stanovništva: ljudi sa posebnim potrebama (čiji položaj praktično dele i zaposleni koji se o njima staraju) i mladi.

Konačno, dolazimo i do našeg tradicionalnog časopisa **Helsinška pove-lja**. Naši bi čitaoci – konvencionalni i *online* – u 2009, ostali uglavnom

uskraćeni za "alternativno" štivo koje se retko nalazi u drugim novinama da nije bilo razumevanja *Saveznog ministarstva inostranih poslova Savezne Republike Nemačke* koje nam je omogućilo da objavimo dva dvobroja: **131-132** (septembar-oktobar 2009) i **133-134** (novembar-decembar 2009). Prvi je koincidirao sa 20-godišnjicom pada Berlinskog zida i to mu je bila osnovna tema, a drugi, pod naslovom "Godina osvešćenja" uglavnom se bavio "istorijskim iskorakom" koji je Srbija napravila zvaničnim podnošenjem kandidature za članstvo u Evropskoj uniji. Oba dvobroja *Helsinške povelje* integralno su dostupna na našem sajtu, uključujući i po nekoliko najrelevantnijih tekstova na engleskom jeziku.